MIRA MILADINOVIĆ ZALAZNIK

IZGUBLJENI SPOMIN VIPAVE

GENERALMAJOR JOHANN VON MAASBURG IN NJEGOVI

MIRA MILADINOVIĆ ZALAZNIK

IZGUBLJENI SPOMIN VIPAVE

GENERALMAJOR JOHANN VON MAASBURG IN NJEGOVI

Ljubljana 2021

INR | INŠTITUT NOVE REVIJE
ZAVOD ZA HUMANISTIKO

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Maasburg J. von
929.52Maasburg
94(497.4Vipava)"1914/1918"

MILADINOVIĆ Zalaznik, Mira

Izgubljeni spomin Vipave : generalmajor Johann von Maasburg in njegovi : [znanstvena monografija] / Mira Miladinović Zalaznik ; [spremna študija Drago Sedmak ; prevod verzov Igor Grdina, prevod proze Mira Miladinović Zalaznik]. - Ljubljana : Inštitut Nove revije, 2021. - (Humanistična zbirka INR)

ISBN 978-961-7014-29-7
COBISS.SI-ID 56939011

Kazalo

Drago Sedmak: Vipava in Vipavci v drugem desetletju prejšnjega stoletja 7
Grob ob spomeniku 7
Vojaške enote in vojašnice v Vipavi 8
Uprava, šola, uradi, žandarmerija, trgovine, gostilne, obrtniki 14
Trgovci 20
Obrtniki 22
Umor v Sarajevu, njegov odmev v Vipavi in pričetek vojne 25
Letalci in letališče 30
Vipavci v vojni 32
Odlikovani 40
Ranjeni, oboleli, ujeti, pogrešani, invalidni, padli in umrli Vipavci 42
Vipavski dijaki in študentje 51
Tržani in vojna – begunci v Vipavi 52
Knezonadškof Frančišek Borgia Sedej, begunec v Vipavi 56
Bolnišnice 58
Vojaško pokopališče 60
Aprovizacija 61
Obiski Karla I. in drugih vojaških poveljnikov v Vipavi 68
Gostovanja gledališčnikov 69
Vojna posojila 70
Nabiranje kovin, oddaja zvonov, nabiranje rastlin, stekla, papirja, vreč, pletenje, šivanje 72
Umrljivost, bolezni, poroke 74
Majniška deklaracija 77
Prihod Italijanov v Vipavo 80
Padli Vipavci v prvi svetovni vojni 89
Izbrana bibliografija in viri 99
Fotografije: Vipava 1912–1919 104
Mira Miladinović Zalaznik: Izgubljeni spomin Vipave Generalmajor Johann von Maasburg in njegovi 113
Zahvala 113
Uvod 115
Zapisi neznanega avtorja 117

Rodbina baronov Maasburg in zgodovinske vezi s Slovenijo 117
Johann von Maasburg v častniških personalnih aktih c. kr. vojske 125
Rosa Maria Tribuzzi, por. baronica Maasburg 128
Wilhelm von Maasburg 130
Friedrich von Maasburg 138
Pred vojno 144
Avstro-ogrska vojska 145
Maasburgova kronika 148
O fikciji in resničnosti 150
Datiranje 153
Razmere v Avstro-Ogrski ob izbruhu vélike vojne 155
Sarajevski atentat 156
Propaganda 158
Cesarsko in kraljevi vojno tiskovni urad (k. u. k. Kriegspressequartier, KPQ) 159
Priprave na vojno napoved Srbiji 163
Vojna napoved Avstro-Ogrske Srbiji 165
Izbruh vélike vojne, kakor ga doživi upokojeni generalmajor Maasburg 167
Sinova na vzhodno fronto 172
Poljske – vojne dopisnice 173
Iskanje pogrešanega sina na Dunaju 176
Fritzova junaška smrt na polju časti 179
Kako je padel Fritz 182
Dodatne podrobnosti o ubogem Fritzu 185
V vojno vstopa Italija 188
Razmere v Vipavi 192
Stanovalci pri baronovih 195
Praznovanje cesarjevega rojstnega dne 199
Znova na Dunaj 202
Lokalna nastavitev za čas vojne 204
Vrnitev domov 205
Vipava poplavlja 209
Nadvojvoda Leopold v Vipavi 210
Franc Jožef na Goriškem 211
Boji na Soči 212

Alice Schalek 214
Dopisnica na Soči 217
Civilne in vojaške žrtve 223
Gorica 224
Začetek konca 227
Robert Musil – mojster propagande 230
Slovenski iredentizem 233
Smrt Franca Jožefa I. 241
Cesar Karel I. 243
Nadaljevanje vojne 247
Slovenci in konec vojne v dvojni monarhiji 249
Mir se napoveduje – narodni svet troimenskega naroda 253
Dnevi Habsburške monarhije šteti 258
Zadnji zvesti borci Avstro-Ogrske 259
Novi red 262
II. svetovna vojna in posledice 268
Zaplemba premoženja 274
Zaključek 289
Arhivi 293
Izbrana primarna in sekundarna literatura 294
Ohranjene fotografije družine Maasburg, osebni arhiv 304
Maasburgova kronika v prevodu 309
Maasburgova kronika v transkripciji 496
Recenziji 667

Drago Sedmak

Vipava in Vipavci v drugem desetletju prejšnjega stoletja

Vipavskim prednikom: Pangercom, Premrlom – Drejdlnovim, in Zanuttinijem – Celestinovim.

Grob ob spomeniku

Na vipavskem civilnem pokopališču stoji spomenik z imeni in priimki ter drugimi podatki o enaintridesetih Vipavcih, ki so padli, umrli ali bili pogrešani v prvi svetovni vojni. Nedaleč od njega je grob mojih prednikov, med katerimi je pokopan Celeste, za domače Tine, brat mojega nonota[1] Karla Zanuttinija, ki je bil prav tako udeleženec tiste vojne in je umrl leta 1927 v 31. letu življenja. Zgodbo o njem, vojnem invalidu brez ene roke, sem poslušal od malih nog. Kadar grem na družinski grob, postojim tudi ob spomeniku.

Z obeliskom vred je visok okrog 3,60 metra. Na prednji strani obeliska, na katerem je sklesan reliefen križ s palmovimi vejami, simboli mučeništva in zmage, sta letnici 1914–1918, na osrednji plošči pa dvojezični napis: zgoraj AI CADUTI NELLA GUERRA MONDIALE/VIPPACHESI, pod njim pa PADLIM V SVETOVNI VOJNI/VIPAVCI.

Napis priča o zgodovinskem dogajanju med obema vojnama, ko je bila Vipava in z njo Primorska pod Kraljevino Italijo. Po podatkih, ki so bili objavljeni v *Vipavskem glasu*, je bil spomenik postavljen med letoma 1920[2] in 1925 z denarjem vipavskega občinskega gospodarskega odseka od dohodkov planine Ravnik-Orlovše.[3] Na njem je bil vklesan slovenski napis:

PADLIM VIPAVCEM V PRVI SVETOVNI VOJNI
POČIVAJTE V TUJINI
NEPOZABLJENI V DOMOVINI

1 Deda.
2 Alojz Rehar je pripovedoval Magdi Rodman, da je bil spomenik s prvotnim napisom postavljen leta 1920. V: Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno.“ V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 30, št. 27, 5.
3 Cerovšek, Franc: „Vipava pod Italijani.“ V: *Vipavski glas*¸1991, letnik 6, št.17, 4.

Zaradi nasprotovanja italijanske kvesture v Vidmu (Udine) leta 1926[4] so ploščo s tem slovenskim napisom obrnili in na njeni hrbtni strani izklesali gornji napis, kakor ga vidimo danes.[5]

Spomenik je sklesal in postavil kamnosek Matija Tomažič iz vipavske kamnoseške rodovine Štancarjevih, pri tem mu je pomagal sin Karel, ki je bil izučen zidar.[6]

Vojaške enote in vojašnice v Vipavi

Pred letom 1910 so imele avstro-ogrske vojaške oblasti na Goriškem malo stalno nameščenega vojaštva. V Gorici je bil nameščen štab II. in IV. bataljona 47. pehotnega polka, v Kojskem pa štab njegovega I. bataljona. V Gorici so bili še brambovci, nekaj topništva. Kadar so posamezne enote odšle na vaje, so vojašnice ostajale skoraj prazne.[7]

Sčasoma so na Goriškem,[8] v Posočju oz. po vsej Pokneženi grofiji Goriško in Gradiščanski, začeli nameščati pehoto, topništvo, dragonce, pionirje, lovce, planince. Povsod se je gradilo vojašnice, pa vendar, kakor je zapisal goriški dvotednik *Soča*, 28. novembra 1911, je bila Vipavska dolina izjema. Načrtovalo se je, da bo tudi tja prišlo nekaj stalno nameščenega vojaštva. Upanje, da bo do tega prišlo, je naraslo ob novici, da se bodo v III. armadnem zboru s sedežem v Gradcu, s 1. marcem 1912 ustanovila nova brigadna poveljstva. Novo brigadno poveljstvo bi se namestilo v Tolminu.[9] V Vipavi naj bi ustanovili trdnjavski artilerijski bataljon št. 8.

Soča je zapisala: „Naj si vojaški visoki gospodje le dobro ogledajo našo deželo in če že ne v druge, v strategične svrhe naj preskrbijo deželo s cestami po celi deželi in potrebnimi vodovodi zlasti po Krasu!“[10]

Pisec članka je morda imel v mislih tudi izgradnjo podaljška vipavske železnice od Ajdovščine do Podnanosa, ki so jo Vipavci predlagali tedanjemu

4 Rodman, Spomini na prvo svetovno vojno, 5.
5 To mi je najbrž povedal eden mojih vipavskih sorodnikov, ko sem bil še rosno mlad. Enako izročilo je slišal v Vipavi tudi Božidar Premrl.
6 Premrl, Božidar: „Vipavski portali – Kamen in njegovi mojstri.“ V: *Vipavski glas*, 1997, letnik 12, št.41, 11– 19; Premrl, Božidar: „Spomenik Vipavcem, padlim v prvi svetovni vojni.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, notranja stran ovitka. Elektronski sporočili Božidarja Premrla o vipavskem spomeniku, za kar se mu najlepše zahvaljujem.
7 *Soča*, 28. 11. 1911, 2.
8 *Soča*, 8. 2. 1913, 3.
9 *Soča*, 28. 11. 1911, 2.
10 *Soča*, 28. 11. 1911, 2.

načelniku avstrijskega generalštaba ob njegovem obisku trga.[11] Seveda je bil končni cilj vseh želja in načrtovanj dograditve vipavske železnice do Razdrtega, t. j. priključek na železniško progo Postojna–Razdrto–Štanjel, ki je bila zanimiva za vojaške kroge, vendar še ne izgrajena. Kljub čakanju na dograditev za Zgornjo Vipavsko dolino pomembne železniške povezave s Postojno, se to ni uresničilo niti v začetku leta 1912. V članku *Podaljšanje Vipavske železnice*, objavljenem v *Soči* 1. februarja 1912, je zapisano: „V našem [goriškem] in kranjskem deželnem zboru se je poudarjala večkrat potreba podaljšanja Vipavske železnice. V včerajšnji seji našega deželnega zbora je bilo na dnevnem redu tudi poročilo o podaljšanju Vipavske železnice do Vrhnike ali do Postojne. – Morda da bo sčasoma kaj, ker dobi Vipava nekaj vojaštva in se je govorilo svoj čas, da bo prišlo nekaj vojaštva tudi v Ajdovščino. Za vojaštvo pa že zgradijo železnice tu in tam.“[12]

Časniških vesti[13] o namestitvi vojaštva, omenjal se je havbični polk, katerega del naj bi namestili v nekdanjih tovarniških prostorih pri Šturjah,[14] drugi del pa v vipavskem gradu,[15] ni bilo konca.

Dne 17. novembra 1911 je Vipavo obiskala mešana civilno-vojaška komisija, ki ji je predsedoval namestnik postojnskega glavarja, cesarsko-kraljevi konceptni praktikant dr. Leonid Pitamic. Po ogledu raznih razpoložljivih objektov, so sklenili, naj se Lanthierijeva palača in ubožna hiša pod Gradiščem prezidata v vojašnici. Na bližnjem prostoru slednje je bilo predvideno, da se zgradijo vojaška skladišča in konjski hlevi. Vipavski graščak, baron Erdmann Friedrich Ferdinand von Levetzow (1868–1948), je takoj začel s preurejanjem graščine, občina pa je pognala projekt v aprilu 1912.[16]

O načrtih vojaških oblasti glede namestitve enot v Vipavi in tudi v Ajdovščini, je govoril tudi poveljnik 3. armadnega zbora (korpusa) feldzeug-mojster baron Ernst von Leithner, ki je kraja obiskal 10. decembra 1911 v spremstvu svojega adjutanta in nekaterih drugih častnikov 3. korpusnega poveljstva. V Vipavi so si ogledali Lanthierijevo palačo in občinsko posest, kjer naj bi se gradili že omenjeni objekti, tudi nova vojašnica.[17] Pri ogledu občinskih stavbnih prostorov sta komisijo spremljala vipavski župan Josip Petrovčič in šolski vodja Anton Skala.

Kot zanimivost naj navedem, da so vojaške oblasti naletele pri občinskih možeh občine Ajdovščina na odklonilno stališče, da bi se vojska tu namestila in trajalo je kar nekaj časa in sestankov, da so končno prostore zanjo našle v sosednji občini

11 *Gorica*, 11. 12. 1906, 2.
12 *Soča*, 1. 2. 1912, 3.
13 *Soča*, 21. 10. 1911, 3.
14 V prostorih zapuščenega mlina Palah.
15 Palača Lanthieri.
16 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG 585), Zbirka mikrofilmov; nadalje PANG 585.
17 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

Šturje. V Palah so februarja 1913 končno namestili enote 8. trdnjavskega topniškega bataljona, del le-teh se je nastanil tudi v Vipavi. V kroniki tukajšnje štirirazredne ljudske šole je dogodek opisan takole: „Dne 28. februarja 1913 pomnožila se je tukajšnja vojaška garnizija z eno kompanijo trdnjavsko topničarskega bataljona 8. V Vipavi bi moral ostati cel Baōn,[18] a so morale 3 kompanije v Ajdovščino, ker tu ni bilo, prostora jih nastaniti. Tudi to vojaštvo je bilo podobno sprejeto, hiše so bile vse v zastavah, zvečer pa je bila v hotelu – Adrija v čast novodošlim oficirjem slavnostna večerja, katero so priredili rodoljubi vipavski na vabilo županstva. Pri tej slavnosti je bil navzoč tudi g. c. kr. okrajni glavar dr. Anton Pilshofer.“[19]

Razpis za izgradnjo več stavb in drugih betonsko-železnih konstrukcij v vojaške namene v višini okrog 180.000 kron je vipavska občina objavila 27. januarja 1912 v goriški *Soči*.[20] Načrte, stroškovnik in pogoje so zainteresirani dobili na vpogled v pisarni vipavske občine med 29. januarjem in 12. februarjem 1912.[21] Ponudbe so odpirali 12. februarja 1912.

Že naslednji dan,13. februarja 1912 je *Soča* natisnila: „Vojaki – topničarji v Vipavi. – Kakor smo že poročali, dobi Vipava topničarje. Te dni so začeli voziti po Vipavski železnici vozove topničarskega polka, kanone in druge reči. Z zamudo vozi tako nenavadno robo v Ajdovščino Vipavski vlak.“

Če so z ajdovskega konca – s perona v Ajdovščini v Vipavo vozili omenjeno opremo, je 1. marca 1912, ob pol treh popoldne, s perona v Štanjelu prikorakalo vojaštvo cesarsko in kraljevega 3. težkega havbičnega divizijona (k. u. k. schwere Haubitzdivision Nr. 3)[22] s svojimi težkimi topovi pod poveljstvom majorja Janeza Wernerja. Od divizijona, ki je štel tri baterije, sta prišli v Vipavo samo dve bateriji, ostala pa kasneje.

Vipavska občina je novemu, v Krakovu v Galiciji[23] formiranemu havbičnemu divizijonu, priredila slavnostni sprejem pred palačo Lanthieri,[24] na vseh trških hišah so visele zastave. Sprejema se je udeležila ogromna množica domačinov in vipavskih veljakov: občinski odbor z županom Josipom Petrovčičem na čelu, vipavski dekan Andrej Lavrič, deželni poslanec Mirko Perhavec, okrajni sodnik Jurij Kozina, v imenu rezervnih častnikov Marko

18 Nem. bataljon.

19 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

20 Pri datiranju je posegel vmes tiskarski škrat, saj je namesto 25. januarja, naveden 27. februar 1912.

21 Tudi tu je ponagajal škrat, saj je natisnjena letnica 1912.

22 Naborni okraj je bil v Gradcu (Graz, Avstrija), spadal je v 3. topniško brigado pri III. armadnem zboru. V Vipavi je bil njegov sedež, tu so bila skladišča streliva, tu se je uril kader. Do vojne 1914 je pri tem poveljstvu prišlo do zamenjave, saj je majorja Janeza Wernerja zamenjal podpolkovnik Rudolf Assmann. Večina njegovega moštva so bili Slovaki (48 %) in Nemci (41 %), verjetno pa je, da so kaj kmalu, zlasti med vojno, vanjo rekrutirali tudi Slovence

23 Stara poljska pokrajina.

24 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

Pushnik,[25] učiteljstvo in uradništvo. Prišli so ljudje iz sosednjih krajev in zastopniki cesarsko-kraljevega okrajnega glavarstva iz Postojne. Svečanega sprejema so se udeležili tudi glasbeniki 47. pehotnega polka iz Gorice, ki so prikorakali na čelu povorke z domačini do občinske restavracije nasproti prihajajočim vojakom. Le-te so pred Lanthierijevo palačo, postrojeni ob platanah, pričakali tudi dragonci 5. polka.

Vipavska občina je priredila prihajajočim vojakom kar tri svečane sprejeme. V hotelu so pogostili častnike, v Petrovčičevi gostilni je bil sprejem in pogostitev z golažem in vinom za vse moštvo, v Hrovatinovi gostilni pa so še posebej pogostili vse podčastnike.

Tako je Vipava postala sedež cesarsko-kraljeve garnizije. V njenem sestavu so bile enote 3. cesarsko-kraljeve težke havbične divizije in cesarsko-kraljevega trdnjavskega topniškega bataljona št. 8.[26] Enota tega bataljona je bila razporejena tako: dve tretjini moštva so leta 1913 namestili v Palah, eno tretjino pa v Vipavi. *Soča* je 27. februarja 1913 napisala: „Ajdovščina. – Vojaki, dve bateriji pridejo. Dolge vlake smo videli na Vipavski železnici; tovornih vozov je bilo okoli 60. Peljali so razne vojaške reči v Ajdovščino. Danes smo izvedeli, da je došel davi v Ajdovščino en bataljon vojaštva. Ena tretjina jih gre v Vipavo, dve tretjini ostaneta v Palih.“[27]

Dokler vipavske vojašnice niso bile dograjene, se je moštvo nastanilo po vipavskih hišah. V mnogih so že bili nameščeni tu prisotni vojaki.

Vojaške oblasti so tik pred začetkom 1. svetovne vojne načrtovale nadaljnjo reorganizacijo topniških enot. Topniško brigadno poveljstvo in poveljstvo topniškega trdnjavskega polka (garnizije v Vipavi in v Gorici) naj bi bilo v letu 1915 v Gorici.[28]

Če so do prihoda teh enot v Vipavo (1912) in Ajdovščino (1913) prebivalci iz njihovega širšega in ožjega območja le poredkoma slišali streljanje enot, ki so se tu urile, so bili poslej tega bolj deležni. Tudi za čas med 6. in 8. julijem 1914 je cesarsko-kraljeva 4. trdnjavska topniška brigada iz Pulja načrtovala ostro strelne vaje.[29] *Slovenec* je tedanje stanje opisal takole: „Iz Vipavske doline. Kakor naznanja c. in kr. 4. trdnjavska topničarska brigada v Pulju, se bodo vršile dne 6. do 8. julija ostre strelne vaje od severne strani Cola proti Nanosu. Med streljanjem se imajo umakniti prebivalci iz sledečih hiš, katere leže v nevarnem okolišu: pri Jerlovšku,[30] Blažonu, Lipah, Majerju, Bajcu in na Ravniku. Tako nam sporoča vojaška oblast. – Naša dolina Vipavska, ki je uživala v prejšnjih časih tak lepi mir, se je čudno spremenila. Nekdaj smo videli vojake mogoče

25 Pušnik.
26 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585; *Soča*, 5. 3.1912, 3; Arhiv R Slovenije, Ljubljana, SI AS 136, Okrajno glavarstvo Postojna, splošni spisi, škatla 215. Nadalje SI AS 136.
27 *Soča*, 27. 2. 1913, 3.
28 *Soča*, 23. 6. 1914, 2.
29 *Slovenec*, 27. 6. 1914.
30 Morda Orlovše.

enkrat na leto, ko so ravno šli skozi dolino; z zanimanjem smo poslušali pokanje pušk in brzostrelnih pušk, če so pa streljali s topovi, je bila ta reč že slovesnost. Pa takrat so le slepo streljali. A sedaj? Že tri tedne pokajo težki trdnjavski topovi proti Kovku in Čavnu, vsak dan vsaj po dve uri. Da se ljudje ne naveličajo tega, narede vojaki ponočno vajo; ponoči se streljanje lepše vidi in ljudje imajo bolj čas gledati. Najlepše se vidi, ko se razlete šrapneli v zraku. Še večja privlačna sila za prebivalstvo je reflektor, s katerim razsvetljujejo okolico in opazujejo učinke streljanja. Ker bi se mogoče oče Nanos pritožil, da razsvetljujejo le Čaven in Kolk, zato se je vojaška oblast odločila, da bo tudi očetu Nanosu prerahljala kosti.“ Zaradi dogodka v Sarajevu (28. junij 1914) in njegovih kasnejših posledic ne vemo, koliko „kosti“ so zrahljali Nanosu.

Posledica prihoda topniških enot v Vipavo (3. težkega havbičnega bataljona) in kasneje v bližnjo Ajdovščino (8. trdnjavskega topniškega bataljona, oboroženega s 305 mm možnarji)[31] je bila izgradnja skladišča za strelivo, smodnišnice, sredi polja pod Dolgo poljano.[32] Z gradnjo so začeli avgusta 1913, kar pa ni naletelo na odobravanje ne v Vipavi, pa tudi v Ajdovščini ne. Še več, v obeh krajih so protestirali, ker so se čutili ogrožene. V Arhivu Republike Slovenije sem, pred leti, naletel na načrte barak in na katasterske številke parcel.

Če je prenova Lanthierijeve palače in gradnja vojaškega kompleksa ob ubožni hiši pod Gradiščem tekla normalno, pa investitor (vipavska občina) pri izgradnji vojašnice na Grubljah (danes severna vojašnica) ni imel srečne roke. Občina je za stavbišče odštela 50.000 kron. Na razpis za izgradnjo te topničarske vojašnice sta se prijavili ljubljanska tvrdka Tönnies, ki je ocenila dela na 1.212.000 kron in tvrdka Zajec & Maurer iz Gorice,[33] ki bi enaka dela opravila za 1.515.000 kron.[34] V pogajanjih z obema je vipavska občina znižala ceno njuni ponudbi in najugodnejšo za 860.000 kron je na koncu ponudilo podjetje Zajec & Horn.

Gradbena dela so pričeli 1. aprila 1914,[35] a kaj kmalu, še isto leto, je tvrdka postala insolventna in dela so zastala.[36] Marca 1915 je kranjski deželni odbor sprejel sklep, da bo gradbena dela končala vipavska občina pod nadzorstvom kranjskega deželnega stavbnega urada. S tem je bil rešen spor med vipavsko občino, tvrdko Zajec & Horn in *Ljudsko posojilnico*. Založena kavcija se je vrnila *Ljudski posojilnici*.[37] Razprava na deželnem sodišču v Ljubljani je pokazala, da je firma Zajec & Horn, po izstopu slednjega iz nje, izvedla vrsto gradbenih del z zavestno izgubo, pri stavbi vipavske

31 8. štajerski trdnjavski artilerijski bataljon (Steirisches Festungsartillerie Battaillon Nr. 8) je bil ustanovljen leta 1913 in je spadal v III. armadni zbor v Gradcu, garnizija pa je imela sedež v Palah (Šturjah), deloma tudi v Vipavi. Njen poveljnik je bil podpolkovnik Albert Langer. Večinoma so ga sestavljali Slovenci (48 %) in Nemci (41 %), 11 % moštva je pripadalo drugim narodnostim.

32 Bolj znana kot „Polveriera“ (smodnišnica).

33 Kasneje Zajec & Horn iz Ljubljane.

34 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585; *Soča*, 24. 5. 1913, 4.

35 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

36 *Goriški list*, 18. 3. 1915, 2*; Slovenski narod*, 8. 3. 1915, 4.

37 *Slovenski narod*, 8. 3. 1915, 4*; Slovenec*,13. 3. 1915.

vojašnice je ta znašala npr. 20.000 kron, da bi si pridobila dela.[38] S tem je zabredla v veliko izgubo.

Tudi nadaljevanje z gradbenimi deli v režiji vipavske občine, po dogovoru s kranjskim deželnim odborom, ni potekalo najbolje in občina je zabredla v finančne težave. To najlepše ilustrira vest, ki jo je konec oktobra 1917 objavil *Slovenski narod*: „Iz Vipave nam pišejo: V naši občini je nastala huda kriza. Kakor znano je občina 1. 1914. po sklepu občinskega odbora in na nasvet raznih dobrih prijateljev najela pri kranjski deželni banki milijonsko posojilo, da sanira financijalno krizo, nastalo vsled gradnje vipavske vojašnice, pri kateri je imel župan Perhavc[39] glavno besedo in zaslužek. V ta namen se je porabilo že ½ mil. K – toda vojašnica niti ni prišla pod streho, zidovje stoji. Že ves čas vojne neporabljeno in izpostavljeno vsem vremenskim neprilikam – mrtvi kapital. Med tem pa so naraščale obresti za najeto posojilo in kranjska deželna banka je nedavno tirjala 168.000 K. To je za Vipavo v tem času naravnost pogubno in ni čuda, da vlada v celi občini pravcati strah, kaj bo. Največja zmeda se je polastila seveda občinskega odbora, katerega večina je svoj čas sklenila najeti posojilo in ki si sedaj ne ve pomagati iz zagate. Dosedanji župan g. Miro Perhavc[40] je nenadno obolel in – odstopil. Treba mu je bilo izvoliti naslednika. V torek 23. t. m. se je izvršila volitev novega župana in večina občinskega odbora je zaupala vodstvo občine – majhni napredni opoziciji, izvolila je za župana naprednjaka g. Josipa Petrovčiča.[41] Naravno, da se g. Petrovčič, ki je sicer vedno pripravljen posvetiti vse svoje moči občim koristim, v teh razmerah brani prevzeti vodstvo občinskega gospodarstva ter vzeti na sebe naravnost neznosno breme odgovornosti za to, kar niso zakrivili niti on niti njegovi somišljeniki. Postojnsko okrajno glavarstvo pa noče upoštevati teh razlogov ter vztraja na tem, da mora g. Petrovčič prevzeti županstvo. Že v četrtek bi bila imela biti slovesna zaobljuba. O nadaljnjem poteku te interesantne in značilne občinsko-politične krize bodemo še poročali.“[42]

Izgradnja vojašnice je bila, tudi zaradi vojnih dogodkov, zaustavljena. Nizke stavbe so bile pokrite s pločevino, nepokrito, v nebo štrleče zidovje visokih stavb je kar klicalo po nadaljevanju del.[43]

38 *Slovenski narod*, 26. 3. 1915, 3–4.
39 Pravilno Perhavec.
40 Enako.
41 O njegovi izvolitvi za župana je 17. decembra 1917 poročal tudi *Slovenec*.
42 *Slovenski narod*, 31. 10. 1917.
43 Rodman, Magda: „Pogled v vojaško zgodovino Zgornje Vipavske doline.“ V: *Vipavski glas*, 2002, letnik 17, št. 63, 12.

Uprava, šola, uradi, žandarmerija, trgovine, gostilne, obrtniki[44]

V predvojnem in vojnem času je Vipava bila ena izmed 15 občin v istoimenskem sodnem okraju,[45] ki je spadal v okrajno glavarstvo v Postojni, obadva skupaj pa pod cesarsko-kraljevo deželno vlado za Kranjsko v Ljubljani. V cerkvenem oziru sta vipavska župnija in dekanija spadali pod ljubljansko škofijo, župnik in dekan je bil Andrej Lavrič.

V kraju je delovala štirirazredna ljudska šola po vodstvom nadučitelja Antona Skale.[46] Iz njegove šolske kronike,[47] ki je dragocen vir tudi za takratno medvojno krajevno dogajanje, sem povzel marsikateri podatek. Poleg Antone Skale so na njej učili Franc Mercina,[48] suplent Franc Logar,[49] Rado Grum[50] – vsi so bili mobilizirani, Grum je padel. Kasneje je bil tukaj še Valentin Tomšič.[51] Poleg omenjenih so tu poučevale učiteljice, tudi tiste, ki so mobilizirane nadomestile, ali tu med vojno delovale krajše ali daljše obdobje: Jožica Ambrožič,[52] Milka Borštner,[53] Dora (Doroteja) Bratovš,[54] Dora Krebelj,[55] Marija Lavrenčič,[56] Ema Mesesnel,[57] Marija Punčuh,[58] Slava Trampuš[59] in Stanislava Zaman.[60] Katehet je bil kaplan Rudolf Kapš,[61] ki je trg zapustil junija 1916 zaradi premestitve v Trebnje.[62] Novi kaplan Alfonz Zavrl je v trško župnijo prišel iz Črnega vrha nad

44 Bralcem in bralkam, zlasti še mojim tržanom in tržankam, se opravičujem, če pri kateri izmed oseb navajam napačne podatke oz. ne navajam vseh uradnikov, obrtnikov, gostilničarjev, trgovcev in drugih v vipavskem trgu v vojnem času.

45 Sodni okraj Vipava je obsegal občine: Budanje, Col, Erzelj, Goče, Lože, Planina, Podkraj, Podraga, Slap, Šturje, Ustje, Št. Vid (Podnanos), Vipava, Vrabče in Vrhpolje.

46 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585. Bil je tudi razrednik 1. razreda.

47 Prav tam.

48 Prav tam. Bil je razrednik 3. b razreda.

49 Prav tam.

50 Prav tam. Bil je razrednik 3. a razreda.

51 *Slovenski narod*,14. 9. 1918, 4; *Slovenec*,17. 9. 1918, 3.

52 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585. Bila je razredničarka 3. a. razreda.

53 Prav tam; *Slovenski narod*, 29. 2. 1916, 3. Borštnerjeva je bila razredničarka 2. razreda in se je kasneje poročila z Antonom Skalo in ga nekaj časa, zaradi bolezni, nadomeščala kot šolska voditeljica.

54 Prav tam; *Slovenski narod,* 5. 3. 1915, 3. *Slovenski narod*, 11. 11. 1915, 3; *Slovenec*, 27. 10. 1917, 4; *Slovenski narod*, 30. 10. 1917, 3; *Slovenski narod*, 14. 9. 1918, 4; *Slovenec*,17. 9. 1918, 3. Njen priimek Bratovš je bil navajan tudi kot Bratovž.

55 *Slovenski narod*, 16. 9. 1918, 4.

56 *Slovenec*, 4. 10. 1917, 2; *Slovenski narod*, 4. 10. 1917, 3.

57 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585. Bila je razredničarka 1. razreda.

58 *Slovenec*, 21. 4. 1917, 4; *Slovenski narod*, 24. 4. 1917, 3.

59 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585. Bila je provizorična učiteljica.

60 *Slovenec*, 27. 10. 1917, 4.

61 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

62 Prav tam; *Slovenec*, 1. 7. 1916, 3.

Idrijo.[63] Šola je za časa vojne delovala skorajda brez prekinitev ali pa se pouk začenjal kasneje, kot je predvideval šolski program. Vzrok je bila ureditev spalnic ali vojaških uradov v šolskih učilnicah.

Na okrajnem sodišču v Vipavi, so, po podatkih, s katerimi razpolagam, v času vojne delali: sodnika dr. Cvetko[64] in Jurij Kozina[65] ter pisarniški uradnik Alojzij Črnigoj.[66] Slednji je bil jeseni 1917 imenovan za pisarniškega nadoficijala,[67] Jurij Kozina pa je bil v začetku leta 1918 imenovan za deželnosodnega svetnika.[68] Na sodišču je bil zaposlen tudi sodni sluga Cuderman.[69]

Med vojno so nekateri trgovci, obrtniki, vinarji, kmetje na območju vipavskega sodnega okraja skušali izkoristiti vojno stanje in vojne razmere, tako da je prihajalo do navijanja cen za nujno potrebna živila, obleko, obutev, in tudi drugih poslov. Proti temu je postopala tudi vipavska sodnija in prestopnike kaznovala z visokimi denarnimi kaznimi, če niso mogli plačati, tudi z zaporom. Plačati so morali tudi stroške kazenskega postopanja. Podatke o prestopnikih, njihovih dejanjih in kaznovanjih so objavljali v časopisju. To slednje je najbrž ‚najbolj zaleglo', saj so ljudje tedaj še nekaj dali na svoje dobro ime.

Leta 1919 je italijansko vrhovno vojaško poveljstvo na zasedenem ozemlju do razmejitvene črte izvedlo reformo pripadnosti sodišč glede na deželno pripadnost krajev, tj. na Trst in Gorico. Okrajna sodišča v Logatcu, Postojni, Senožečah in Ilirski Bistrici so bila podrejena tržaškemu deželnemu sodišču, okrajna sodišča v Idriji, Vipavi in Trbižu pa so spadala pod goriško okrožno sodišče.[70] Kakšna je bila usoda zaposlenih na vipavskem okrajnem sodišču po tej reformi in še zlasti po letu 1920, mi ni znano.

Marko Pushnik [Pušnik] je bil v Vipavi notar. Stanoval je v eni najlepših vipavskih hiš, kjer so že imeli kopalnico v prvem nadstropju.[71] Marca 1916 je iskal strojepisca z znanjem slovenske in nemške pisave.[72] Oglas je bil potreben zaradi vpoklica njegovega prejšnjega strojepisca pod orožje.

63 Prav tam.
64 *Slovenec*, 26. 7. 1916.
65 *Slovenec*, 6. 2. in 6. 12. 1915; *Slovenski narod*, 3. 11. 1915, 6; *Slovenski narod*, 7. 12. 1915, 5.
66 *Slovenec*, 6. 12. 1915; *Slovenec*, 3. 5. 1917.
67 *Slovenec*,12. 9. 1917, naduradnika.
68 *Slovenec*, 13. 4. 1918.
69 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
70 *Edinost*, 15. 3. 1919.
71 V tej stavbi je danes zdravstveni dom v Beblerjevi ulici št. 5. Po elektronskem dopisu gospe Magde Rodman povzemam, da so Pušnikovi imeli deklo, ki je v sedanjem prostoru laboratorija „pumpala vodo" ali „klala", tako da je voda pritekla v kopalno kad v prvem nadstropju. Po podatkih gospe Rodman so v Vipavi tedaj menda imeli kopalnico še v Vili Ani in v hotelu Adrija.
72 *Slovenec*, 23. 3. 191, 6. Pušnik je bil že pred 1. svetovno vojno stotnik (meščanske) mestne straže (Križke garde) v Sv. Križu (Vipavski Križ). Prim.: *Soča*, 4. 6. 1912, 2–3; *Soča*, 8. 6. 1912, 2. Bil je rezervni častnik v Vipavi. V: Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

V trgu je deloval davčni urad, ki je bil podrejen Cesarsko-kraljevemu finančnemu ravnateljstvu za Kranjsko,[73] katerega uradniki in kontrolorji so bili: davčni upravitelj Franc Bervar,[74] ki je julija 1914 odšel na davčni urad v Postojno, v Vipavi ga je zamenjal davčni upravitelj Ivan Štabelj,[75] ki je prišel iz Trebnjega in je tu deloval še julija 1917.[76] Davčni uradniki so še bili Josip Štanc,[77] ki ga omenjam tudi pri iskanju brata Franca, Ivan Kušar,[78] ki je bil sem premeščen iz Litije konec leta 1914 ali začetek 1915, Evgen Sfiligoj,[79] ki se je 5. novembra 1915 poročil z domačinko, učiteljico Emo Mesesnelovo. Tudi leta 1916 je na vipavskem davčnem uradu prišlo do spremembe, saj je bil tistega poletja premeščen v Trebnje davčni uradnik Friderik Pavlin.[80] Davčni sluga je bil Fran Tomažič.[81]

Za mir in red so v Vipavi skrbeli orožniki tukajšnje postaje s stražmojstri Antonom Makovcem, Francem Počkajem[82], Ivanom Žajdelo[83] in ostalimi. Slednji je umrl 12. aprila 1915 v deželni bolnišnici v Ljubljani.[84] Anton Makovec je bil žandar v Vipavi še poleti 1918.[85] Tu je 1. avgusta 1914 bival upokojeni stražmojster Franc Šeligo. V Vipavo je prišel 25. septembra 1913 in stanoval v hiši št.154[86] ter je 18. avgusta 1914 prosil, da bi začasno zamenjal okrajnega davčnega slugo Franceta Princesa, ki je bil mobiliziran. France Princes je bil zaposlen v vipavskem in senožeškem sodnem okraju. Letni stroški občine Vipava za Šeligovo plačo so znašali 450 kron, občina Senožeče pa mu je plačevala 350 kron letno. Šeligo je z delom začel 1. septembra 1914, 1. novembra 1915 ga je na mestu okrajnega sluge zamenjal 22-letni Peter Vidmar.[87] Pogodba med Vidmarjem in občino Vipava je bila podpisana 25. novembra 1915. Po skoraj dvoletnem opravljanju službe okrajnega sluge je bil Vidmar vpoklican in zamenjal ga je France Princes, ki se je vrnil od vojakov. Z delom je nastopil 1. novembra 1917. Občina mu je plačevala 500 kron, občina Postojna pa 420 kron letno.[88]

Na poštnem uradu je v začetku vojne delala poštna aspirantka Marija (Marica) Mesesnel, ki je nato napredovala v poštno oficijantinjo, nižjo poštno uradnico.[89]

---

73 *Slovenec*, 21. 8. 1916.
74 *Slovenec*, 14. 7. 1914.
75 Prav tam, morda Stabelj.
76 *Slovenski narod*, 29. 7. 1918, 3.
77 *Slovenski narod,* 4. 11. 1914, 3.
78 *Slovenec*, 8. 1. 1915.
79 *Slovenski narod,*16. 11. 1915*,* 3; *Slovenec*, 16. 11. 1915.
80 *Slovenec*, 21. 8. 1916, 4; *Slovenski narod*, 22. 8. 1916, 4.
81 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
82 *Slovenski narod*, 23. 8.1915, 3; *Slovenec*, 25. 8. 1915, 4–5.
83 *Slovenski narod*, 13. 4. 1915, 4; *Slovenski narod*, 14. 4. 1915, 5; *Slovenec*,14. 4. 1915, 6. Naveden je priimek Zajdela.
84 *Slovenec*, 13. 4. 1915, 5. Naveden je priimek Zajdela.
85 *Slovenec*, 26 .6. 1918, 5; *Slovenski narod*, 26. 6. 1918, 3.
86 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
87 Prav tam.
88 Prav tam.
89 *Slovenec*, 30. 6. 1914, 5; *Slovenski narod*, 1. 7. 1914, 4.

Njeno delo je bilo tudi sprejemanje poštnih nakaznic, katerih promet s tujino je bil s 1. avgustom 1914 omejen tako, da je posameznik lahko dnevno poslal le eno nakazilo, katerega višina je bila tudi določena. Zaradi vojnih razmer je bilo sprejetih še nekaj omejitev za finančno poslovanje,[90] ki jih je poštni uradnik upošteval po lastni presoji. Julija 1916 je bila poštna aspirantka Marija Gril imenovana za nižjo poštno uradnico,[91] kar je morda bilo odraz poslovnih potreb v trgu oz. odhoda nižje poštne uradnice Olge Mrevlje iz Vipave v Volosko pri Opatiji.[92]

V trškem poštnem uradu so takrat imeli zaposleno novo moč, njeno ime ni znano, ki naj bi uradovala le v italijanščini in nemščini. Izdajali so nemško-italijanska potrdila. *Slovenec* je objavil tak komentar: „Mislimo, da bo zadoščala priobčitev teh vrstic, da se v Vipavi popolnoma nepotrebno italijansko uradovanje odpravi in da se Vipavcem na pošti v slovenščini postreže.“[93]

Kasneje ni bilo pripomb nad poslovanjem trškega poštnega urada. Nekaj razburjanja je povzročala le strgana erarična malha, s katero je dostavljal poštni sel pisma, časopise, denarna nakazila po vaseh Slap, Erzelj in Planina pri Vipavi.[94] Bila je v takšnem stanju, da ni zdržala drobiža, res pa je, da je imela ključ, s katerim so jo zaklepali. Pismonoša je bil Jožef Ferjančič.[95]

Za zdravje tržanov je skrbel zdravnik Pavel Kanc, ki se je 5. februarja 1907 poročil s Karlo Mayerjevo iz graščine v Ložah.[96] Časniki leta 1913 omenjajo njegovo delovanje v Vipavi.[97] Konec leta 1914 je bil kot sekundarij v ljubljanski deželni bolnišnici imenovan za okrožnega zdravnika v Vipavi. Ambulanto je imel v spodnjih prostorih Mayerjeve hiše v trgu, stanoval pa je v njenem prvem nadstropju.[98] Poleti 1915 je bil že na bojišču pri Doberdobu in kot vojaški zdravnik je na drugih bojiščih deloval do 1918, ko mu je uspelo, da je bil oproščen vojaške službe. S privatno prakso je nadaljeval v Vipavi. To mu je uspelo tako, da je takoj, ko je ajdovski zdravnik dr. Danilo Lokar promoviral za doktorja medicine, zaprosil poveljstvo za demobilizacijo ter hkrati predlagal tudi svojega namestnika, tj. Danila Lokarja.[99] Anica Lokar je v svoji knjigi *Od Anice do Ane Antonovne* (2002) zapisala: „Danilo ni te Kančeve ‚prijateljske‘ geste nikoli pozabil.“

90 *Edinost*, 4. 8. 1914, 2.
91 *Slovenec*, 3. 8. 1916, 4; *Slovenski narod*, 3. 8. 1916, 3.
92 *Slovenski narod*, 24. 5. 1916, 3; *Slovenec*, 24. 5. 1916, 5.
93 *Slovenec*, 4. 8. 1916, 4.
94 Danes Planina pri Ajdovščini.
95 Klinec, Rudolf: „Ferjančič Edko (Edvard).“ V: Jevnikar, Martin (ur. et al): *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL), 4. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba 1977, 356–357.
96 *Soča*, 5. 2. 1907, 2.
97 *Soča*, 22. 11. 1913, 3.
98 Rodman, Magda: „Spominska plošča v počastitev živih in padlih udeležencev svetovne vojne 1914 za občino Vipava.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 110, 2–3. Mayerjeva hiša stoji v Beblerjevi ulici št. 9.
99 Lokar, Anica: *Od Anice do Ane Antonovne.* Ljubljana: Mladinska knjiga 2002, 36.

Babica je bila Vincencija Šmuc - Ščuka,[100] poročena je bila z mizarjem Andrejem Ščuko iz Komna, ki je imel v trgu svojo obrtno delavnico.

V prvem desetletju prejšnjega stoletja sta prišla v Vipavo za živinozdravnika Fran Cek, doma iz Hrušice pri Podgradu,[101] klavniški živinozdravnik Leopold Simental iz Trsta[102] pa je bil imenovan za deželnega živinozdravnika.[103] Leta 1917 je tu delal živinozdravnik Andrej Poberaj.[104] Štefan Hrib je bil mesar, pa tudi posestnik.[105] Sredi leta 1914, bila je že vojna, je iskal mesarskega pomočnika in mesarskega vajenca. V sporu s *Slovensko ljudsko stranko*, leta 1918, je bil na strani tedanjega kranjskega deželnega glavarja dr. Ivan Šusteršiča in se je 8. aprila 1918 udeležil njegovega zaupnega zborovanja.[106] Vipava je premogla urarja, to je bil Franc Borufka, ki je sredi januarja 1916 v *Slovencu* oglašal potrebo po urarju pomočniku.[107] Frančiška Žgavec je konec leta 1915 z oglasom iskala brivskega pomočnika za svojo brivnico.[108] Pri prvem je potreba morda nastala zaradi mobilizacije zaposlenih ali pa povečanja obsega dela. Med mobiliziranimi tržani je bil Viktor Žgavec. Brivnico v Vipavi je imel tudi Batič.[109]

Leta 1913 je goriški časnik *Soča* oglašal v skupinskem oglasu več lekarn: „Zdravniki priporočajo kot izvrstno zdravilo proti kašlju Kaiserove prsne karamele z znakom ‚3 jelke' milioni uporabljajo proti […] zagrljenosti […] oslovskemu kašlju […] lekarna pri Mariji pomočnici v Vipavi."[110] V tem oglasu ni omenjen lastnik ali vodja vipavske lekarne. Branko Morenčič[111] navaja, da je v tem času lekarno že upravljal Alojz Zavadil.[112]

Osmrtnica iz druge polovice novembra 1915 je naznanjala, da je 18. novembra, v 43. letu, po težki bolezni, v hiralnici v Ljubljani umrl magister farmacije Gjuro[113] Hus, lekarnar v Vipavi. Pokopali so ga pri Sv. Križu v

100 Premrl, Božidar: „Vipavski portali – dvajset let kasneje. V Kamen vklesana imena." V: *Vipavski glas*, 2015, letnik 31, št. 114, 1– 9. Podatek mi je posredovala gospa Magda Rodman, za kar se ji najlepše zahvaljujem. Šmucovo je leta 1923 nasledila Viktorija (Vika) Čuk. Šmucova je stanovala v hiši na Glavnem trgu št.10 blizu pošte.
101 *Gorica*, 14. 10. 1905, 3.
102 *Slovenski narod*, 19. 11. 1915, 4.
103 *Gorica*, 22. 12. 1906, 3.
104 *Slovenec*, 28. 12. 1917, 5.
105 *Slovenec*, 15. 7. 1914, 5.
106 *Slovenski narod*, 9. 4. 1918, 3; Rodman, Magda: „‚Strici so mi povedali.' O vipavskih gostilnah." V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 28, 8–11.
107 *Slovenec*, 14. 1. 1916, 6.
108 *Slovenec*, 27. 10. 1915, 5; *Slovenec*, 29.10. 1915, 4.
109 Rodman, Spominska plošča, 2–3.
110 *Soča*, 4. 10. 1913, 2.
111 Morenčič, Branko: „Lekarna Vipava do osvoboditve l. 1945." V: *Vipavski glas*, 2008, letnik 23, št. 84, 3–5.
112 Prav tam.
113 Jurij Hus je bil po rodu Hrvat.

Ljubljani. Po njem so žalovali soproga Mařka[114] ter sinova Branko in Dušan.[115] O nadaljnjem poslovanju vipavske lekarne izvemo šele konec maja 1916, ko v *Slovencu* preberemo oglas: „Lekarna pri ‚Mariji pomočnici' v Vipavi. Uljudno sporočam, da sem prevzel vodstvo lekarne, ki bo odslej redno odprta. Potrudil se bom, da ustrežem vsaki želji. Posebno priporočam specialne kapljice za želodec, vsa domača zdravila, konjak, klesarske kemikalije in želatino. ‚Antimilbin' gotovo učinkujoče sredstvo proti srbečici, garjam in vsakemu podlišaju. Naročila po pošti točno! Z odličnim spoštovanjem Mr. Ivan Med."[116] Iz drugih oglasov in ponudbe žveplenih trakov izvemo, da je Ivan Med vodil lekarno še aprila 1918.[117]

Vipava je imela takrat hotel, več gostiln in občinsko restavracijo s kopališčem. Lastnik hotela Adrija je bila družina Wasmeyr oz., leta 1917 Jožefa Wasmeyr. Leta 1906 je M. Wasmeyr kupoval enovprežen lahek koleselj,[118] leta 1917 pa je Jožefa Wasmeyr[119] prodajala landauer,[120] giardiniero[121] in en brum.[122] Krhnetovi so imeli gostišče s prenočišči, enako Hrovatinovi, gostilne pa Cuntovi, Ferjanščevi,[123] Lekanovi in Ivan Hrib,[124] brat mesarja in posestnika Štefana. Gostilničarka je bila tudi Frančiška Premrl iz Dupelj, omožena Semič, katere mož Viktor je bil pogrešan v Galiciji.[125] Gostilna je bila nasproti Hribove v današnji ulici Vojana Reharja.[126]

Vipavski župan, deželni poslanec v Ljubljani, zemljiški in gozdni posestnik, Bogomir (Mirko) Perhavec je bil tudi gostilničar.[127]

---

114 Marija Hus.

115 *Slovenski narod*, 19. 11. 1915, 4; *Slovenski narod*, 20. 11. 1915, 4; *Slovenec*, 19. 11. 1915, 3; *Slovenec*, 20. 11. 1915, 8. V oglasu za iste Kaiserjeve prsne karamele v *Slovenskem narodu* (17. 3. 1906, 2) se med ponudniki pojavlja J. Hus, lekarnar v Vipavi.

116 *Slovenec*, 27. 5. 1916, 8.

117 *Tedenske slike*, 3. 4.1 918,159; *Tedenske slike*, 10. 4. 1918, 171; *Slovenec*, 23. 3. 1918, 4.

118 *Slovenski narod*, 17. 3. 1906, 8.

119 *Slovenec*, 3. 3. 1917, 5; *Slovenski narod*, 3. 3. 1917, 4.

120 Landaver, štirisedežna kočija z dvodelno streho.

121 Giardiniera, stojalo za rože.

122 Zaprta dvosedežna kočija.

123 To je bila družina Ferjančič oz. tedanji gostilničar je bil Franc Ferjančič. Stavba stoji, desno, tik ob mostu, na levi strani čez hudournik Belo, gledano iz smeri Ajdovščine. Tedanja hišna številka je bila 110, današnja pa Beblerjeva ulica 33. Ferjančičevi so bili premožni, imeli so tudi veliko posestvo. V tej hiši sedaj živi družina Pregelj. Podatek mi je posredovala gospa Magda Rodman, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

124 Rodman, Strici so mi povedali, 8–11.

125 *Slovenski narod*, 6. 4. 1915, 4.

126 Hrbtna stran naslovnice *Vipavskega glasa,* 2014, letnik 30, št.110.

127 Rodman, Magda: „Po sledovih vipavskih županov /3.del/. Bogomir Perhavec /1866–1918/." V: *Vipavski glas*, 1995, letnik 10, št. 33, 5–6.

Grabrijanovi so imeli tudi gostilno, stala je nasproti izvira Lipce, in med 1. svetovno vojno so zaposlili goriško begunko Lucijo.[128]

Tudi v vili Ani so imeli gostilno in sobe za prenočevanje, od leta 1910 naprej pa tudi občinsko kopališče, ki ga je goriška *Soča* opisala takole: „Občinsko kopališče v Vipavi. – Občina Vipava je zgradila na svojem obsežnem zemljišču pri vili Ana ob državni cesti tik pred trgom, po katerem se vije potok ‚Gacka', krasno občinsko kopališče z velikim kopalnim in plavalnim basinom ter moderno prirejenimi kabinami. Kopališče, ki ima 700 m² prostora, je krog in krog obzidano in tako urejeno, da bo v vsakem oziru zadoščalo vsestranskim že-ljam posestnikov. S kopališčem je združena občinska restavracija, ki je nastanjena v vili Ana tik kopališča. Tu se bodo točila pristna vipavska vina, pivo in druge krepčilne in hladilne pijače. Skrbelo se bo za dobro kuhinjo, za izborno in točno postrežbo in za primerno nizke cene. V vili Ana bodo na razpolago sobe za prenočevanje. Okoli restavracije je lep vrt za točenje in senčnat park, ki se razteza daleč gori za kopališčem. Po parku je zadostno število klopi za odpočitek občinstvu. To novo zgrajeno kopališče se slovesno izroči svojemu namenu dne 12. t. m. – Vipava nudi turistom in izletnikom še mnogo drugih znamenitosti. Občina je ugodila želji občinstva glede kopališča."[129]

Trgovci

Prihod vojaštva leta 1915 v kraje v zaledju soškega vojskovališča, tudi v Vipavo, je bil večino sprejet dobrohotno, saj se je prebivalstvo zavedalo, da so ti možje in fantje, ne glede na narodnost, ‚naši', in da jih bodo branili pred bivšim, izdajalskim zaveznikom, lačnim ‚naše' rodne grude. Takega mnenja je bilo tudi vse časopisje na Slovenskem.

Za vipavske trgovce in druge obrtnike je bil prva streznitev ukaz, ki ga je 9. oktobra 1915 izdalo vipavsko županstvo, po „nekem naročilu", da morajo izobesiti trijezični nemško-madžarsko-slovenski cenik. Dopisnik *Slovenca* iz Vipave se je spraševal: „Nemščino bi že še spravili na papir, ampak – madžarščina v Vipavi! Kje je kak pripraven človek, da bi ljudem sestavil madžarski cenik? – Naše mnenje je, naj se vipavski trgovci obrnejo na županstvo, ki naj gre do druge oblasti, ki bo za to poskrbela."[130] Ali je občinska oblast posredovala pri kateri civilnih oz. vojaških oblasti, ne vemo. Ker ni bilo več parlamentarnih zasedanj, so taka in še hujša dejanja prišla na dan in v časopisje šele po obnovitvi parlamentarnega

128 Rodman, Strici so mi povedali, 8–11; Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Lojza – Moravan." V: *Vipavski glas*, 2001, letnik 16, št. 58, 30–32.
129 *Soča*, 9. 7. 1910, 2.
130 *Slovenec*, 13. 10. 1915, 5.

življenja, konec maja 1917, ko so poslanci v dunajskem parlamentu postavljali vprašanja in zahtevali odgovore in ukrepanje proti takšnim zahtevam.[131] Poleg zgoraj omenjenega postopanja je poslanec Fon navedel, da so madžarski vojaki zapirali duhovnike, ki so se pritožili zaradi grdega obnašanja vojakov. „Zapadli naj bi vplivu samovlasti," je v govoru dejal Fon.

Na tem mestu bi lahko omenili, da je vojska samovoljno pasla konje po travnikih, kradla pridelke vseh vrst, mnogokrat še nedozorele, sekala sadna drevesa, odvzemala kole od trt in si kurila z njimi. Iz zapuščenih in deloma podrtih hišah v bližini vojskovališča je jemala pode, strope, vrata in jih nosila v bojne jarke itd. Ali je to bilo upravičeno ali ne, je stvar diskusije. Vojaki so si želeli nekoliko olajšati življenjske razmere na vojskovališču.

Iz časniških oglasov o potrebah po trgovskih pomočnikih ali vajencih (učencih), pa tudi drugih, karitativnih dejavnostih v tistem času, izvemo za vipavske trgovce. Fran Silvester, lastnik trgovine z mešanim blagom, je poleti 1914 iskal „poštenega, pridnega dečka, krščanskih staršev,"[132] da ga sprejme v uk. Trgovec z manufakturo, Jakob Fajdiga,[133] je avgusta 1915 v oglasu zapisal: „Učenka, ki ima veselje do manufakturne stroke, s primerno izobrazbo, stara 14–15 let, se sprejme pri J. Fajdigu, Vipava."[134]

Meso je tržanom prodajal poleg Štefana Hriba[135] tudi Anton Hrovatin.[136] Franc Skapin, trgovec z mešanim blagom, je konec oktobra 1915[137] iskal pomočnika. Ali ga je dobil, ne vemo, je pa res, da je bil Skapin, čez slabo leto, oktobra 1916, mobiliziran in je trgovino zaprl.[138]

Henrik (Hinko) Grabrijan je poleg gostilne in mlina imel tudi trgovino z mešanim blagom in vinom.[139] V njej je delala najstarejša domača hči Ana Marija – Anda. Tu so prodajali tudi tobak, ki ga pa ni bilo vedno na zalogi, a za prijatelje, češke vojake, se je na skrivaj vedno našla marsikatera škatla cigaret oz. „dimski material",[140] kot je zapisala Anda. Kaj kmalu po začetku bojev na soškem vojskovališču, junija 1915, je tobaka zmanjkalo v Ajdovščini, zato so ‚šnofarji', ‚piparji' in ‚čikarji' odšli ponj k sosedom Kranjcem v vipavskem trgu. Junija leta 1917 so se, oboji kranjski in goriški, prebivalci Vipavske doline, morali sprijazniti

131 *Slovenec*, 17. 12.1 917, 2; *Slovenski narod*, 22. 12. 1917, 3.
132 *Slovenec*, 25. 7. 1914, 8.
133 Jakob Fajdiga je bil rojen 27. aprila 1858 v Hraščah pri Postojni.
134 *Slovenec*, 7. 8. 1915, 8.
135 Premrl, Božidar: „Vipavski portali – dvajset let kasneje. V Kamen vklesana imena." V: *Vipavski glas*, 2015, letnik 31, št. 114, 1–9.
136 Imel je tudi gostilno s prenočišči, dva mlina in žago v Tabru.
137 *Slovenec*, 29. 10. 1915, 4.
138 *Slovenec*, 2. 10. 1916, 6.
139 Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Družina Hinka Grabrijana." V: *Vipavski glas*, 2001, letnik 16, št.56, 19–23.
140 Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Naša teta Anda." V: V*ipavski glas*, 2001, letnik 16, št. 59, 7–10; Butinar, Naša teta Anda, 7–8.

z uvedbo tobačnih kart. Tobak se je, poleg ostalega, dobil tudi pri trgovcu Antonu Skuku. Njegov sosed Ivan Može, tudi trgovec in ljubiteljski fotograf, je ohranil fotografiji vrst na tobak čakajočih vojakov pred Skukovo, kasneje Bavčerjevo trgovino, iz obeh svetovnih vojn.

V stavbi ob poti na Hrib, v soseščini obeh zgoraj omenjenih trgovcev, je Jožefa Poniž vodila pekarno, bila je tudi lastnica trgovine nasproti Jakoba Fajdige.[141]

V okroglem stolpu ob vhodu v Tabor oz. ob mostu čez reko Vipavo, znanem tudi kot Baumkirchnerjev stolp, je prostor, kjer je trgoval Franc Bratovš. Malo naprej čez cesto, za Perhavčevimi[142] je imel svojo trgovino in pekarno Radoslav Franc Silvester.[143] Ob delu je tudi pesnikoval, širil in organiziral ljubiteljske gledališke dejavnosti in zanje tudi pisal.

Obrtniki

Vipava ni imela industrije, najbližja železnica je bila v Ajdovščini. Prizadevanja za njeno podaljšanje do Podnanosa in še dalj so sicer bila, še zlasti po prihodu vojaštva v trg, a do njih realizacije ni prišlo. Bilo pa je veliko prevoznikov – furmanov, ki so skrbeli za vsakovrstno oskrbo kraja in morda je bil njihov interes, da vse ostane tako.

V trgu je poleg naštetega bilo tudi veliko obrtnikov, nekateri med njimi so opravljali po več obrti in poslov hkrati. Kovači npr. so bili tudi podkovski mojstri, domači živinozdravniki in kolarji.[144]

Tu je tedaj delal klepar Alojzij Furlan,[145] ki je svojo dejavnost oglaševal takole: „Cinasto starino sklede, žlice i. t. d. kupuje po ugodnih cenah ALOJZIJ FURLAN Vipava 259 Kranjsko.“[146] Hišo, kjer je stanoval, je odkupil od grofa Mayerja iz Lož.[147]

141 Poniž, Vera: „Venceslav Poniž-Slavko /1900–1967/.“ V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 31,18–19.
142 V smeri Postojne.
143 Rodman, Magda: „Radoslav Franc Silvester 1841–1923, pesnik, obrtnik in trgovec,“ V: *Vipavski glas*, 2013, letnik 29, št.107, 14–17.
144 Cerovšek, Franc: „Razne obrti ter mlini in žage pri nas.“ V: *Vipavski glas*, 1998, letnik 13, št. 47, 3–6; Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje, 1–9; Jež, Anton: „Vračanje iz internacije domov – s postankoma v Pragi in Mauthausnu.“ V: *Vipavski glas*, 2003, letnik 18, št. 67, 9–15.
145 Podatek mi je posredovala gospa Magda Rodman, za kar se ji najlepše zahvaljujem.
146 *Slovenec*, 3. 4. 1916, št. 76, 6.
147 Podatek Magde Rodman.

Edmund Pavlin, znan tudi kot Munde, je bil ključavničar, ki se je obrti izučil doma pri očetu Antonu.[148]

Imeli smo več kovačev oz. podkovskih mojstrov: Jožef Šček (Tinkn),[149] ki je obrt izvajal blizu Slezenca,[150] Ivan Bizjak, ki je imel kovačijo pri enem od izvirov Vipave – Lipici (Lipca),[151] Ernest Ščuka (Ščukovt),[152] ki je kovaško obrt izvajal na novem placu, je bil tudi kolar.[153] Njegovo kovačijo so po preureditvi Novega trga, danes Glavnega trga, porušili. Njegov oče Franc Ščuka (Ščukovt), ki je umrl 2. aprila 1916, je bil tudi kovač.[154] Izučeni kovač je bil Alojz Prelc, ki je delal pri družini Mayer v Ložah.[155]

Poleg omenjenega kolarja Ernesta Ščuke (Ščukovta) sta v tistem času v trgu delovala še dva: Jože Kobal (Pjepe Kbuolov)[156] in Matija Lavrenčič s Hriba.[157]

S kovači in kolarji (bognerji) sta sodelovala tudi sedlarja Ivan Plešnar[158] in Florjan Petkovšek.[159]

Gostilničar Hrovatin je imel v Tabru pri Strnadu mlin.[160] Mlinar je bil tudi Hinko Grabrijan,[161] ki je koristil vodno moč Lipce.

V Tabru pri Strnadu so Hrovatinovi imeli žagi. Ena je bila v prednjem, nižjem poslopju nad rojo,[162] druga žaga pa je bila, skupaj z mlinom, pri roji.[163]

148 Florjančič, Ana: „Prva vojna v spominih moje mame Marije Pavlin.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 12–14.

149 Jež, Vračanje iz internacije, 9–15; Šček, Elka: „120 let kovaške obrti pri Tinknovih v Vipavi.“ V: *Vipavski glas*, 1997, letnik 12, št. 42, 8–11. Šček po domače Tinkn.

150 Slezenc je eden izmed izvirov reke Vipave.

151 Šček, 120 let kovaške obrti, 8–11; Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki.“ V: *Vipavski glas*, 2000, letnik 15, št.55, 30–34. Odkupil jo je od kovača Matije Grabrijana, nečaka vipavskega dekana Jurija Grabrijana.

152 Šček, 120 let kovaške obrti, 8–11.

153 Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje,1–9.

154 Prav tam.

155 Rodman, Spominska plošča, 2–3.

156 Prav tam. Bival je v današnji Ulici Milana Bajca št. 26; Pavzin, Ivan: „Pjepe Kbuolov – Vipavski kolar.“ V: *Vipavski glas*, 1999, letnik 14, št.51, 14–15.

157 M. R. [Rodman, Magda]: „Ob 100-letnici velike vojne.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 109, str. 1–2. Prim. pričevanje Anice Lavrenčič o očetu Matiji. V: Rodman, Spominska plošča, 2.

158 Florjančič, Ana: „Ključavničarstvo Pavlin v Vipavi.“ V: *Vipavski glas*, 1996, letnik 11, št. 38, 9–12; Pavzin, Pjepe Kbuolov,14–15.

159 Prav tam.

160 Rodman, Magda: „Po sledovih vipavskih županov /2.del/. Anton Hrovatin ‚star. /1840-1919/.“ V: *Vipavski glas*, 1995, letnik 10, št.32, 4-8; Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje, 3–13.

161 Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Družina Hinka Grabrijana.“ V: *Vipavski glas*, 2001, letnik 16, št.56, 19–23.

162 Roja je umetna struga za vodo, ki so jo speljali na mlinsko, žagarsko ali kovaško kolo in s tem izkoristili vodno moč.

163 Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje, 3–13; Elektronsko sporočilo Božidarja Premrla o žagah in mlinu pri Strnadu v Tabru, za katero se mu najlepše zahvaljujem.

Trški mizarji so bili: Filip Andlovič,[164] ki je bil lastnik hiše v današnji Vojkovi ulici 7, tik mosta čez Vipavo, Ivan Bukovič,[165] Jernej Bukovič,[166] Stanko Bukovič,[167] Kostanjevec,[168] ki je stanoval v današnji Ulici Milana Bajca št. 6,[169] Matija Krhne – obrtno delavnico je imel na sedanjem Glavnem trgu[170] in Albin Žgavec.[171]

V trgu je bilo veliko šivilj in krojačev, ki so prihajali tudi v hiše strank in tam za družine šivali. Omenim naj Fani Štrancarjevo,[172] Gabrijelo[173] in Henrika Pangerca.[174]

Čevljarja Maks Cek, ki je deloval v lastni hiši na sedanjem Glavnem trgu,[175] in Janez Prelc, Ulica Milana Bajca 6[176] sta skrbela za obuvala tržanov.

Jernej, soprog zgoraj omenjene Jožefe Poniž, vodje pekarne in lastnice trgovine, je bil zidarski mojster.[177] Delal je tako v trgu kot v bližnjih vaseh vipavskega sodnega okraja. Zidarja sta bila tudi Židanik s Hriba[178] in Karel Tomažič, po domače Stancarjev.[179]

Karlov oče, Matija Tomažič, Stancarjev je bil kamnosek.[180] Na vipavskem civilnem pokopališču stoji spomenik v 1. svetovni vojni padlim, umrlim in pogrešanim Vipavcem, ki ga omenjam na začetku, in je njuno delo.

Vipava in njeni vinogradniki, združeni v *Kmetijskem društvu,* so skrbeli za svojo klet. Leta 1917 so iskali spretnega kletarja in sodarja.[181] Koga naj bi zamenjal, verjetno je bil mobiliziran, in koga so zaposlili, ne vemo.

---

164 Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje.
165 *Soča*, 28. 9. 1907, 4.
166 Florjančič, Ključavničarstvo, 9–12.
167 Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje. Stanko Bukovič je bil oče Dore Seljak, ki se je med obema svetovnima vojnama učila šiviljstva pri moji pranoni (prababici) Gabrijeli (Elci, Avi) Pangerc.
168 Prav tam.
169 Podatek Magde Rodman.
170 Rodman, Magda: „Konec I. svetovne vojne in prihod Italijanov v Vipavo.“ V: *Vipavski glas*, 2008, letnik 25, št. 88, 14–15.
171 Florjančič, Ključavničarstvo, 9–12.
172 Butinar, Družina Hinka Grabrijana, 19–23.
173 Moja pranona (prababica), poznana tudi kot Elca oz. Ava, kot so jo klicali vnuki in tudi jaz. Njen oče je bil Hinko Pangerc (moj bisbisnono (prapraded).
174 Njen brat ali polbrat.
175 Rodman, Magda: „Prve bencinske črpalke in avtomobili v Vipavi. Po pripovedovanju Ivana Poniža, roj. 1911. leta.“ V: *Vipavski glas*, 1998, letnik 12, št. 45, 14–15; Rodman, Konec I. svetovne vojne, 14–15.
176 Premrl, Vipavski portali – dvajset let kasneje, 3–13.
177 Poniž, Venceslav Poniž, 18–19; Poniž, Vera: „Poniževa pekarna v Vipavi.“ V: *Vipavski gla*s, 2011, letnik 27, št. 98, 18–21.
178 Florjančič, Ključavničarstvo, 9–12.
179 Premrl, Božidar: „Vipavski portali – Kamen in njegovi mojstri – Kamnoseška rodbina Štancarjevih.“ V: *Vipavski glas*, 1996, letnik 11, št. 38, 11–19. Tudi Štancarjev.
180 Prav tam.
181 *Slovenec*, 3. 10. 1917, 6; *Slovenec*, 6. 10. 1917, 5.

Umor v Sarajevu, njegov odmev v Vipavi in pričetek vojne

Vest o umoru prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove soproge Sofije, grofice Chotek von Chotkowa, poznejše kneginje Hohenberške, v Sarajevu, 28. junija 1914, se je v kraju in občini hitro razširila in med ljudmi vzbudila veliko žalost in brezmejno sočutje[182] ter odmevala podobno kot po vseh deželah v črno žolti monarhiji. Od 28. junija dalje je bila Vipava osem dni odeta v črne zastave.

V vipavski cerkvi sv. Štefana je bila, v sredo, 1. julija, opravljena slovesna maša zadušnica po umorjenih, ki se jo je udeležilo krajevno prebivalstvo, uradništvo in šolska mladina ob globokem sočustvovanju in z molitvami za ostarelega cesarja Franca Jožefa I.

O tukajšnjih razmerah je pisal *Slovenec* 30. junija: „Iz Vipave. Takoj, ko smo zvedeli nesrečno smrt preljubljenega prestolonaslednika, je celo Vipavo objela žalost in bol. Raz zvonikov in veliko hiš plapolajo črne zastave. Občinski odbor, ki je imel ravno sejo – jo je v znak žalosti odgodil. Cerkveni govor[183] je vseboval pretresljivo vest in grozno izgubo za nas avstrijske katoličane – posebno pa avstrijske Jugoslovane. Sploh vlada splošna žalost.“[184]

12. julija 1914 so *Orli*[185] vipavskega okrožja imeli svoj občni zbor. Na njem so s soglasnim odobravanjem sprejeli poročilo, da se je v imenu okrožja poslala sožalna izjava ob umoru nadvojvode Franca Ferdinanda in njegove soproge na pristojno mesto in obenem zatrdilo neomajno zvestobo do presvetlega vladarja.[186]

V spomin na umorjenega prestolonaslednika Franca Ferdinanda je vipavski občinski odbor na seji 13. julija 1914 trg pred šolo, za vse večne čase, poimenoval: Nadvojvode Fran Ferdinanda trg.[187] Ta sklep je osebno potrdil cesar Franc Jožef I.[188]

Na sv. Ano, 27. julija 1914, so po vsej Avstro-Ogrski izvedli splošno mobilizacijo vojaških enot. V Vipavi so se začeli masovno zbirati rezervisti in nadomestni rezervisti. Med njimi so bili poleg topničarjev tudi pripadniki pehote, domačini iz krajev sodnega okraja Vipava, pa tudi iz drugih krajev in dežel. V vojašnicah ni bilo več prostora, zato so jih nastanili po vipavskih hišah.[189] Pri njih nameščanju po hišah v trgu je pomagalo županstvo. Takrat se je v Vipavi ustanovilo tudi cesarsko in kraljevo štacijsko (krajevno) poveljstvo. Zaradi pomanjkanja prostora so pred cerkvijo sv. Štefana postavili šotore, kjer so brusili

182 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
183 Morda pri maši 29. 6. 1914 ali pa gre pri šolski kroniki za datumsko napako.
184 *Slovenec*, 30. 6. 1914, 4.
185 *Orel* je bila slovenska katoliška telesnovzgojna organizacija.
186 *Slovenec*, 16. 7. 1914. Načelnik vipavskega okrožja *Orla* je bil France Šmid.
187 Danes Trg Pavla Ruša.
188 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
189 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.

bajonete, meče, sablje ter se pripravljali na vojno.[190] Od tod so odhajali z vozovi na železniško postajo v Ajdovščino[191] ter od tam na evropska in neevropska vojskovališča. Odhod sinov, mož, očetov so spremljali pretresljivi prizori poslavljanja od staršev, žena in otrok.

V Vipavi živeči upokojeni generalmajor baron Johann von Maasburg je v dnevniku zabeležil: „25. 7. Tako je prišla sobota, ki nama je kot mnogokrat prinesla našega Fritza[192] iz njegovega garnizijskega kraja Gorice domov, kjer smo vso nedeljo prebili nekaj ur prisrčno kramljaje in z rado igranimi šahovskimi partijami. Tokrat smo se morali pogovoriti o veliko resnih rečeh, kajti v noči od 25. na 26. julij so nas iz spanja zbudili hrupni glasovi in ko sem stopil k oknu, mi je komandant 3. švadrona[193] Haube negotovo sporočil, da je bila ukazana delna mobilizacija. 26. julija naju je Fritz zapustil, z njim zadnja lepa nedelja. Dne 27. zgodaj sem se odpeljal v Gorico, kjer mi je Fritz izročil v hrambo svoj denar in dokumente. Zvečer je po goriških ulicah korakala vojaška godba (47. pešpolk) z donečo glasbo, ki ji je sledila tisoč glava množica. Domoljubni ljudski komadi (it. ljudska glasba) so naleteli na navdušujoč odmev.“[194]

Baron Maasburg je v kroniki[195] zabeležil še nekatere dogodke tistih dni, ki se jih je udeležil. Dne 29. julija 1914 je na trgu Franca Ferdinanda več zbranim častnikom vipavske „garnizije prebral vojni manifest Nj. veličanstva“, dne 4. avgusta je na prošnjo postajnega načelnika 3. težke topniške divizije podpolkovnika Rudolfa Assmanna „nadziral parado in po poljski službi božji, zaprisego na vadišču.“[196] Vipavo je 10. avgusta 1914 zapustila topniška kolona 4. čete s 14 avtomobilskimi in motornimi baterijami 30,5 cm (možnarji).[197] Poveljeval ji je stotnik Amann. Pot v Belgijo jih je vodila mimo Kölna.

Tudi naslednje dni je bilo v trgu živahno, saj so se deli tukajšnje enote pripravljali na odhod. Maasburg je 13. avgusta 1914 zapisal: „Dan je minil s pripravami na odhod, ki je bil določen za zvečer. Noč je nosila fiziognomijo vojaškega tabora. Povsod vojaki v novih uniformah; častnike smo videli delavno dirkati – vse vesele, kakor da bi šli na ples.“[198]

190 Prav tam. Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno v Vipavi.“ (Pripoved Alojza Reharja.) V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 27, 5; Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

191 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

192 Friderik baron Maasburg (1880–1914), nadporočnik 47. pehotnega polka, sin Johanna Henrika Maasburga (1847–1923) in Roze Marije, roj. Tribuzzi.

193 Švadron – eskadron – oddelek konjenice.

194 Maasburg, Johann von: „Kronika“. V: Miladinović Zalaznik, Mira: *Izgubljeni spomin Vipave. Generalmajor Johann von Maasburg in njegovi*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2021, 355.

195 Če njegove zapiske primerjamo z drugimi viri, ki jih uporabljam, ugotovim, da pri navajanju prihaja do datumskih neskladji ali pa so enote večkrat odhajale iz Vipave na vojskovališča.

196 Maasburg: Kronika,

197 Prav tam.

198 13. avgusta 1914.

14. avgusta 1914[199] je odšla enota 3. težke havbične divizije. Pred njenim odhodom je bila na vadbišču na Policah slovesna sv. maša. Topovi so bili opleteni s cvetjem; ob odhodu so domača dekleta in gospodične s cvetjem opletla tudi vojake, ki naj bi odšli z navdušenjem na vojsko.[200] Med njimi je verjetno bil tudi Peter Močilnik, pripadnik k. k. Haub.-Batt. II,[201] doma iz Škrljevega št. 13, v Goriških brdih.[202] V Vipavi je ostalo cesarsko-kraljevo postajno poveljstvo z nekaj možmi za stražo.

Od tod je na severno vojskovališče odšel tudi vojak 87. pešpolka Mihael Irman, rojen v Lokah, blizu Mozirja pri Celju. Po odhodu iz Vipave se ni več javil in zaskrbljeni sorodniki so ga iskali.[203]

Prostorska stiska z namestitvijo v trg prihajajočih enot je trajala še naprej. To je opisano tudi v dnevniških zabeležkah barona Maasburga, ki je 16. avgusta 1914 v modri sobi namestil šoferja prostovoljca Georga Petza in Brunnerja iz Trsta, 20. septembra pa podpolkovnika Kutschero od 27. pehotnega polka oz. poveljnika pohodnega bataljona,[204] ki naj bi pri Maasburgovih ostal do 28. septembra 1914. Od začetka septembra 1914 so bili po vipavskih hišah razmeščeni vojaki pohodnega bataljona 87. pešpolka pod poveljstvom majorja Jurasa in pohodnega bataljona 97. pešpolka pod poveljstvom majorja Lekoseka. 6. septembra sta z glasbo obhodila kraj, ki je pred Maasburgovo hišo odigrala serenado, generalmajor pa je ob tem stal na opominjevalni straži.[205] V Vipavi je bila tudi avtomobilska kolona, ki je 7. septembra 1914 zapustila trg in odšla na eno izmed vojskovališč, vendar baron Maasburg ni zabeležil, na katero.[206]

Naborne komisije so delovale naprej in v časnikih so objavljali kraje, kjer so se morali javljati naborniki, pa tudi kraje z datumi, od koder so se morali prijaviti. Tako je na Opčinah nad Trstom po sporazumu med cesarsko in kraljevim poveljstvom v Gradcu ter deželno vlado v Ljubljani delovala zbiralna komisija št. 4 (C. kr. domobransko dopolnitveno poveljstvo Trst na Opčini).[207] Od tod so potrjeni naborniki z vlakom odhajali v Ljubljano in naprej na odrejena mesta. Med njimi so bili tudi Vipavci. Eden izmed njih, 20-letni Fran Vidrih,[208] ki je bil precej vinjen, je v nedeljo, 25. oktobra 1914, malo pred opensko postajo padel

199 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136; Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
200 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
201 *Slovenec*, 13. 12. 1916, 5. Po njem je spraševal Anton Močilnik, ki je bil v Dajli pri Novem gradu v Istri.
202 Danes v Italiji, tik ob državni meji Škrljevo – Scrio.
203 *Slovenec*,13. 2. 1915, 7.
204 Maršbataljon – pohodni bataljon.
205 Maasburg, Kronika, 365.
206 Prav tam.
207 *Slovenski narod*, 28. 9. 1914, 3; Opčine.
208 *Edinost*, 27. 10. 1914.

iz vlaka in si pri tem zlomil obe roki ter poškodoval glavo. Poškodba je bila tako huda, da so mu morali odrezati levo roko.[209]

Črnovojniki političnega okraja Postojna, med njimi tudi iz sodnega okraja Vipava, rojeni v letih 1878 do 1890, so se komisiji v Postojni predstavili med 2. in 8. decembrom 1914.[210] Tudi v naslednjem vojnem letu, 1915, so črnovojniki iz vipavskega sodnega okraja, rojeni med leti 1873 in 1896, prihajali pred naborno komisijo v Postojni.[211] Med njimi je verjetno bil nonotov brat Celeste (Tine) Zanuttini in mnogi drugi Vipavci oz. vaščani v Zgornji Vipavski dolini, ki je tedaj spadala pod Kranjsko.

Situacija s sosednjo Italijo, ki je proglasila nevtralnost, je avstro-ogrske vojaške oblasti skrbela že leta 1914. Zato se že takrat in začetek 1915 na širšem območju avstro-ogrsko-italijanske meje začeli kopati jarke in graditi potrebne ceste. To se je pospešeno delalo v prvi polovici 1915. leta, še zlasti po italijanski vojni napovedi Avstro-Ogrski, maja 1915. Pripravljene so bile tudi črnovojniške enote.

Pisatelj Fran Milčinski je v sredo, 30. junija 1915, v dnevniku zabeležil: „Nanos je ves preluknjan, votline izrabljene.“[212] Čez nekaj dni je dopisal: „6. julija 1915, sreda: Vipavci zadovoljni – en dan pomagajo vojakom pri strelskih jarkih, drugi dan vojaki njim na polju.“[213]

O kopanju jarkov na Čavnu, Nanosu in Otlici je v župni kroniki pisal tudi črniški dekan Alojzij Novak[214] in omenil, da je bil med delavci, ki so opravljali ta dela na Nanosu, tudi Bruno Bratina iz Gojač.[215]

Ker so vojaške oblasti izvajale strogo cenzuro, so se začele širiti razne vesti in govorice iz ‚zanesljivih virov‘, tako decembra 1914, da so civilno prebivalstvo v Gorici in Vipavi evakuirali.[216] Milčinski je zapisal: „Velika tajnost (še večja vznemirjenost).“ Širile so se tudi govorice, kdaj se bo začel vojni spopad z Italijo, in ena takih je ostala zapisana v dnevniku Milčinskega: „10. maja 1915, ponedeljek: Oton. Nekdo pripovedoval, da ve iz absolutno zanesljivega, da se

209 *Edinost*, 29. 10. 1914.
210 *Slovenski narod*, 9. 11. 1914, 3.
211 *Slovenec*, 6. 2. 1915 (nabor zanje je bil 8. marca); *Slovenski narod*, 22. 3. 1915, 3–4; *Slovenec*, 22. 3. 1915 (nabor zanje je bil med 10. in 12. aprilom); *Slovenec*, 26. 5. 1915; *Slovenski narod*, 26. 5. 1915, 3 (nabor zanje je bil med 28. in 31. majem); *Slovenec*,19. 5. 1915 (nabor zanje je bil med 1. in 3. junijem); *Slovenec*, 1. 10. 1915, 5; *Slovenski narod*, 1. 10. 1915, 3 (nabor zanje je bil med 19. in 21. oktobrom).
212 Fran Milčinski: *Dnevnik 1914/1920*. Ljubljana: Slovenska matica 2000, 120.
213 Prav tam, 121.
214 Novak, Alojzij: *Črniška kronika: Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno*. Zbrala in uredila Renato Podbersič ml. in Drago Sedmak. Gorica: Goriška Mohorjeva 2014. Recenzija „Novak A., Črniška kronika – frontno zaledje 1914–1918“ je izšla v reviji *Naše korenine* 2015, št. 24, 89.
215 Novak, Črniška kronika, 86.
216 Milčinski, Dnevnik, 62.

prične vojna z Laško od torka na sredo. – Včeraj artilerija iz Postojne v Sv. Lucijo. Gorica, Postojna, Vipava – to bo vse razstreljeno; ne moremo pomagati, pravijo Lahi, potem bomo že pomagali, da se sezida. Fini: V Gorici plakati opozarjajo prebivalstvo, vendar da ni treba bežati. Bovec je izpraznjen.“[217]

V tistih dneh so začele skozi Vipavsko dolino korakati avstro-ogrske enote, sproščene na drugih evropskih vojskovališčih, in hitele na Kras, v Gorico ter na območje Soške doline.

Hrvaški zdravnik dr. Ante Messner Sporšić se je svojega potovanja na soško vojskovališče skozi slovenske kraje spominjal takole: „Končno je tudi moja družba morala pozabiti vse sremske dobrote in iti na Gorico – 27. maja 1915 popoldne smo z vlakom krenili iz Vukovarja proti Brodu in Zagrebu. Zgodaj zjutraj, ko smo se vozili skozi moj kraj Novo Gradiško, sem samo skozi okno vlaka videl mojo hišo. Misel, da divjamo na Gorico in proti Italijanom, ki žele ukrasti dele našega naroda, me je tako prevzela, da nisem niti opazil, da se vozim skozi poznani kraj. V duhu sem gledal Italijane in kri našega ljudstva, ki se bo prelila med Alpami in Jadranskim morjem, ker je bilo že v naprej jasno, da se bo na tej črti bil glavni napad sovražnika […] Vlak nas je do Postojne vozil 26 ur. Ponoči smo prišli v Postojno. Prvega junija 1915 zjutraj smo nadaljevali pot v Prvačino, petdeset kilometrov od Postojne, a deset pred Gorico. Pot nas je vodila po glavni cesti Ljubljana–Gorica. Povsod smo hodili skozi kraje, čiste in napredne […] Mimogrede smo po Vipavski dolini korakali skozi kraje Vipavo, Šturje, Ajdovščina, Dornberk itd. V Dornberku je že bilo poveljstvo XVI. korpusa. Povsod nas je prebivalstvo navdušeno pozdravljalo. Kasno ponoči smo prišli v Prvačino. Tu so nam ukazali vzpostaviti vojaško bolnišnico.“[218]

Vojašnice in hiše v vipavskem trgu so bile ponovno popolnjene in tako je bilo do konca vojne. V njih so bivali pešci, topničarji, letalci, prisotni so bili tudi vojaki konjeniških oddelkov.[219] Tu so bile nameščene tudi enote ‚domačega‘ 47. pešpolka, ki so se nato bojevale na soški fronti. Med njimi je bil tudi Venčeslav Marija Vrtovec iz Velikih Žabelj.

Vsi ti vojaki, ki so prihajali skozi Vipavsko dolino na soško vojskovališče, so se spoznali z ‚našo burjo‘ in z njo imeli precej preglavic. *Slovenec* je 23. novembra 1915 zapisal: „Burja v Vipavski dolini. V nedeljo in ponedeljek je divjala po Vipavski dolini huda burja, kakor je ni bilo že dolgo. Prevračala je vozove, mučila ljudi in konje. Cela cesta od Ajdovščine do Razdrtega je bila polna prevrnjenih vozov sena in tudi praznih vozov. Posebno so trpeli naši trenski oddelki.“[220]

217 Prav tam, 105.

218 Messner Sporšić, Ante: *Odlomci iz ratnih uspomena 1915–1918*. Zagreb: Tipografija 1934, 9–10. Za posredovane podatke se zahvaljujem gospodu Lovru Galiću iz Zagreba.

219 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136

220 *Slovenec*, 23. 11. 1915. Burja je pihala 17. in 18. 11. 1915.

Začetek februarja 1916 je dopisnik iz vipavskega trga poročal: „Z vojaki se dobro razumemo in tudi lepo izhajamo. Narodnosti so različne. Imamo Slovence, Čehe, Nemce, Ogre, Poljake, Slovake, Rusine, Romune, Italijane in Hrvate. Vse narodnosti so zastopane, kakor so tudi na goriški[221] fronti zastopane vse avstrijske narodnosti. Najbolj se razumemo seveda s Slovenci.“[222]

Še vedno so bile težave z nastanitvijo vojakov po Vipavi. Zato so jih nastanili tudi v šolske učilnice, kar je povzročilo premik začetka šolskega leta 1916/17 na 2. oktober 1916,[223] začetka šolskega leta 1917/18 pa na 9. oktober 1917. V učilnicah v prvem nadstropju so bili nameščeni letalski uradi: telefon in pisarna, v drugem nadstropju pa so namestili urade kraljevega honvedskega[224] sodišča (Birosaga).[225]

Pred začetkom 11. italijanske ofenzive, ki je trajala med 18. avgustom in 12. septembrom 1917, sta se v vojaških krogih pojavila nelagodje in strah, ker niso bili pripravljeni oz. so bili zelo izčrpani, pestilo jih je tudi pomanjkanje enot. Tudi tretja obrambna črta na Nanosu ni bila utrjena. O tem je pisal tudi Fran Milčinski.[226] Tekle so priprave na 12. soško ofenzivo. Na ozemlju med Št. Vidom (Podnanos) in Ajdovščino oz. Svetim Križem (Vipavski Križ) so bile nameščene enote 29. avstro-ogrske pehotne divizije[227] kot armadna rezerva in del II. avstro-ogrskega armadnega zbora.[228] Tajnost priprav je ponovno vzbudila govorice, ki so zašle tudi v dnevnik Milčinskega: „5. oktobra 1917, petek: Kaj se plete? Ali se plete kaj zoper nas? Ali so zato tukaj Nemci? Dr. Kobal: Za 1. t. m. bila ofenziva napovedana, potem preložena. Morebiti danes se pričela. Skozi Vipavsko dolino in od Sv. Lucije čez Kolovrat. – Evakuacija Ljubljane napovedana.“[229]

Letalci in letališče

Milčinski je 24. junija 1915 je zapisal, da letal že dober teden ni videti. Peljali naj bi jih na vozeh v Vipavo, vendar pa tam zaradi silne burje niso mogla vzletati. Odpeljali naj bi jih nazaj, vendar Milčinski ni vedel kam.[230] Morda so jih prepeljali v Podnanos.

221 Pravilno soški fronti.
222 *Slovenec*, 5. 2. 1916.
223 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
224 Honved, madžarsko domobransko vojaštvo.
225 Pravilno Bíróság.
226 Milčinski, Dnevnik, 271.
227 Vojna pošta 405.
228 Vojna pošta 292.
229 Milčinski, Dnevnik, 290.
230 Prav tam, 119.

Iz poročila, poslanega konec oktobra 1918[231] cesarsko-kraljevemu okrajnemu glavarstvu v Postojni, je razvidno, da so zrakoplovci prišli v Vipavo novembra 1916. V poročilu je bilo še zapisano: „Nad Vipavo, na travnikih nad deželno cesto, ki vodi čez Manče v Štanjel so postavili za letalne stroje hangarje, gori do Št. Vida in Podrage. Od tam so sleherni dan dopoldne in popoldne izletavali v višine opazovat sovražnika. Po naši veliki ofenzivi proti sovražniku Italijanu so se zrakoplovci konec meseca oktobra 1917 preselili na italijansko zemljo. Z njimi pa je odhajal iz Vipave vojni kino, ki je nad pol leta v dobrodelne namene dajal dnevno po dve predstavi v razvedrilo vojakom.“[232] Anda Grabrijanova je v rokopisnih zapiskih zabeležila, da je bil kino nameščen v Tabru, v Perhavčevi dvorani in je bil namenjen okrevajočim vojakom. Dostop je bil dovoljen tudi civilistom in med njimi je večkrat bila tudi ona. Zapisala je: „Bile so krasne predstave, spominjam se na prekrasen in užitka polen film ‚Die letzten Tage von Pompeji‘ (Poslednji dnevi Pompejev). – Še danes so mi posamezne slike pred očmi.“[233]

Letalci so stanovali po privatnih hišah v Vipavi. Anda Grabrijan je navedla, da je pri sosedu Vidrihu, v sobici poleg njihove trgovine, stanovalo okrog 12 vojaških godbenikov, ki so vsak dan igrali pristno „češko – priznano izborno vojaško godbo.“[234] Prostor zanje so dobili tudi v šoli, za pisarne telefonistov pa v prostorih Lanthierijeve palače, kar dokazuje ohranjena fotografija.[235] Tudi v Lekanovi gostilni se je našel prostor zanje. Po odhodu letalcev iz Vipave na vojskovališče v Italiji,[236] so za njimi ostale barake, kjer je bilo zapuščeno strelivo, ki je obiskovalca skrbelo. V *Edinosti* je, konec decembra 1917, zapisal opozorilo: „Vojaškim oblastnijam na znanje. Pišejo nam: Na potovanju sem si ogledal razne vojaške naprave med Vipavo in Šentvidom. Okolo izpraznjenih lop letalcev sem videl mnogo otrok, ko so se igrali z nabitimi patronami. Otroci so se stekli iz raznih vasi. Posvaril sem jih in jim rekel, naj se ne igrajo s temi nevarnimi predmeti. Vprašal sem tudi, kje so našli toliko te ropotije? Odvedli so me v neko zgradbo, kjer je bilo 9 zabojev polnih, osem pa že odprtih in deloma praznih. Rekli so, da je bilo 22 zabojev, a da jih je pet izginilo. Oblasti naj odstranijo zaboje, da ne bo nesreč in škode.“[237] Kot omenjam drugod, so letališče uporabljali tudi ameriški vojaki začetek leta 1919.

231 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.

232 Čipić Rehar, Marija: „Vipavski kino skozi čas.“ V: *Vipavski glas*, 2004, letnik 19, št.69, 9–12. Tu je navedeno, da je Vipava imela kino v Perhavčevi dvorani že pred 1. svetovno vojno.

233 Butinar, Naša teta Anda, 7–10, tu 7.

234 Prav tam, 8.

235 Močnik, Mitja: „Avstro-ogrsko letalstvo v Vipavi 1915–1917.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 2–7.

236 *Edinost*, 28. 12. 1917, 2.

237 Prav tam.

Vipavci v vojni

Tržaška *Edinost* je 9. avgusta 1914 zapisala, da se je mobilizacija v Primorju izvedla tako točno, da so vojaške in civilne oblasti o tem govorile le z največjimi pohvalami. Slovenskemu prebivalstvu so priznale, da je svojo dolžnost vzorno izvršilo. Seveda je tudi prebivalstvo Zgornje Vipavske doline postopalo enako.

Vipavce so vpoklicali v enote, ki so sestavljale avstrijski III. korpus (armadni zbor) s sedežem v Gradcu (Graz). Razvrščeni so bili v 7., 17., 47., 97. pehotni polk (k. u. k. Infanterieregiment Freiherr von Waldstäten Nr. 97), 5., 22. in 27. domobranski polk, 20. lovski bataljona, 8. poljski topniški bataljon, 4. trdnjavski topniški polk, 8. trdnjavski topniški bataljon, 3. težki havbični divizion, črnovojniške polke, konjeniški (dragonski) polk št. 5 in delavske bataljone. Po različnih razpoložljivih podatkih jih najdemo še v pehotnih polkih št. 6., 40., 55., 58., 68 in 95 ter tudi med mornarji.[238]

Iz posameznih družin je odšlo na vojskovališča tudi več družinskih članov. Pri gostilničarju Krhnetu jih je bilo kar pet, pri družini Petkovšek so odšli oče in trije sinovi.[239] Matija Krhne je bil pri dragoncih,[240] Štefan Krhne pa je 1. decembra 1916 v *Slovencu* pozdravljal vse krajane z bojišča, kjer so razgrajali snežni viharji, bučali plazovi in zima kazala svojo moč. Pozdravom vipavskim bralcem *Slovenca* se je pridružil četovodja Franc Potočnik s tovariši. Pri dragoncih je bil tudi G. Fajst.[241]

Nekatere vipavske obrtnike, ki so bili mobilizirani, so razporedili v vojaške tovarne. Kolarski mojster Matija Lavrenčič (1877–1950) iz Vipave je bil ob začetku vojne takoj dodeljen vojaški tovarni na Dunaju. Ključavničar Edmund Pavlin (1876, Munde)[242] pa je že od izbruha vojne 1914 delal v železarni v Guštanju (danes Prevalje). Ivan Šček (1892) iz znane vipavske kovaške družine Tinknovih, se je obrti izučil doma in v Ljubljani. Leta 1912 je opravil mojstrski izpit na Podkovski šoli.[243] Sledila je vojaščina, vojna in domov se je vrnil šele konec leta 1918. Vojaščino je služil v Pulju, bil je v Tirolah, dalj časa je bival celo na Dunaju in na Madžarskem. Ves ta čas, 1912–1918, je delal v podkovstvu.

238 Švajncer, Janez J.: *Svetovna vojna 1914–1918. Slovenci v avstro-ogrski armadi*. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor 1988,15; Zgodovina Slovenije – Sistory, http://zv1.sistory.si/; Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK. V: https://des.genealogy.net/ou1wk/search/index, 24. 2. 2021; vesti v slovenskih časnikih: pozdravi, oboleli, ranjeni, padli, umrli.

239 Rodman, Pripoved Alojza Reharja, 5.

240 Razglednica (fotografija dragonca Matije Krhneta), poslana 4. 8. 1916 iz Maribora gostilničarju Ivanu Hribu v Vipavo. Tedaj je bil pri nadomestnem (Ersatz) kadru. Zbirka razglednic Goriškega muzeja Nova Gorica, Inventarna številka 2818.

241 *Slovenec*, 22. 9. 1917, 7, morda G. Flajs, ki je septembra 1917 poslal pozdrave, morda z ruskega vojskovališča.

242 Florjančič, Prva vojna v spominih moje mame Marije Pavlin, 12–14.

243 Ščck, 120 let kovaške obrti pri Tinknovih, 8–11. Tinknovi so Ščck.

Vpoklicana sta bila tudi vipavska učitelja Franc Mercina,[244] ki je odšel kmalu po začetku vojne, in Rado Grum,[245] ki je kot črnovojnik, odrinil na vojskovališče 15. februarja 1915. Od njega so se poslovili tudi učenci vipavske šole, Marija Lekan ga je slovesno pozdravila in mu podarila šopek.[246] Prisotna je bila tudi Grumova mati Marija, roj. Panduč,[247] ki je umrla 6. maja 1915. Vpoklicana so nadomestile učiteljice. Dora Bratovš je februarja 1915 nadomestila Franca Mercino.[248]

Oktobra 1916 je bil vpoklican trgovec Franc Skapin, ki je v *Slovencu* objavil naslednji oglas: „Vsem cenj. odjemalcem in slavnemu občinstvu, naznanja tvrdka Franc Skapin filijalka Vipava trgovina z mešanim blagom, da vsled vpoklica k vojakom začasno zatvori prodajalno. Zahvaljuje se p. n. cenj. odjemalcem in priporoča po spremembi razmer za nadaljnjo naklonjenost.“[249] Podobne težave so imeli tudi drugi vipavski obrtniki, ki so v časopisnih oglasih iskali osebe, oproščene vojaške obveznosti ali pa vajence.

V istem času je od doma odšel k vojakom tudi njegov trgovski pomočnik Ivan Prelc.[250] V kraju Josefstadt – Josipovo na Češkem so ga preoblekli in izvežbali pri 28. težkem havbičnem polku in konec leta 1914 poslali na eno evropskih vojskovališč. Leta 1915 je prišel na jugozahodno vojskovališče in se bojeval v Tirolah ter ob Soči. Dvakrat se je zdravil v vojaških bolnišnicah – novembra 1917 na Reki, aprila in maja 1918 v Varaždinskih Toplicah. Nato je bil med 26. junijem in 6. avgustom 1918 zopet v Josipovem in se usposobil za telefonista. Pot ga je zanesla v belgijski Arlon od koder je malo pred koncem vojne pobegnil.[251] Ivanovega brata Alojza (Lojzeta) Prelca, rojenega 20. marca 1894, so vpoklicali že pred njim. Vojskoval se je na soški fronti in tu je bil hudo ranjen v nogo. Zaradi tega se ni mogel ne premikati ne govoriti. Sanitejci, ki so pobirali preživele, so menili, da je mrtev in šli naprej. Rešil ga je žvižg, edina stvar, ki jo je v tistem stanju zmogel. Žvižg je slišal eden izmed sanitejcev ter se vrnil. To ga je rešilo, a poškodba noge je bila tako huda, da so mu jo odrezali.[252] V Tirole so jeseni 1915[253] poslali slovenske trdnjavske topničarje, med njimi je bil tudi tržan Andrej Lovrenčič.[254] V pozdravih so zapisali, da se jim dobro godi in da so zdravi; težave da jim povzroča tamkajšnji mraz.

244 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
245 Prav tam.
246 Prav tam.
247 *Slovenec*, 6. 5. 1916. Morda Pandur, Kanduč.
248 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
249 *Slovenec*, 2. 10. 1916, 6.
250 Prelc, Marija: „Moji predniki v prvi svetovni vojni.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 111, 4-6; Poziv k vojakom je prejel 15. oktobra 1916. Rojen je bil 23. aprila 1891 v Vipavi, hišna številka 144.
251 Prav tam.
252 Prav tam.
253 *Slovenec*, 6. 12. 1915, 3.
254 Morda Lavrenčič.

Na bližnjem Gradišču je iz hiše Jakoba Petriča bilo mobiliziranih pet sinov: Ivan je bil računski podčastnik pri lovskem bataljonu št. 7. v Kanalu; Jožef pri lovskem bataljonu št. 20. v Trstu, Franc pri pešpolku št. 17. v Ljubljani, Jakob pri trdnjavskem artilerijskem polku v Pulju in Vekoslav pri lovskem bataljonu št. 20. v Ljubljani. Eden njegovih sinov je bil do novembra 1914 na bojišču že ranjen.[255]

Petričeva družina na Hribu št. 23 v Vipavi je poslala na vojskovališča štiri sinove in vsi so se vrnili domov.[256]

Poleg pisnega javljanja domačim neposredno so se tržani z vojskovališč oglašali s pozdravi za božič, novo leto ter veliko noč tudi v časnikih. Tako so obveščali zaskrbljene sorodnike, da so bolni in ranjeni, pa tudi še živi.

V bojih na južnem bojišču v Srbiji je poleti 1915 sodelovala enota 30,5 cm možnarjev, v katere sestavu je bil tudi Jožef Uhelj. *Slovenski narod* je v začetku septembra prinesel pozdrave njega in tovarišev, ki so prihajali iz različnih slovenskih krajev.[257]

Velikansko rusko vojskovališče je zahtevalo ogromno avstro-ogrskih enot, med njimi tudi slovenske, kjer so se bojevali tudi možje in fantje iz krajev vipavskega sodnega okraja. Tudi od tam so se javljali s pozdravi v slovenskih časnikih. *Slovenski narod* je prinesel sledeč dopis: „Z ruskega bojišča nam pišejo slovenski fanti: Kakor vsak Slovenec, tako tudi mi slovenski vojaki ne izgubimo poguma; po opravljeni službi se zabavamo in prepevamo slovenske pesmi. Bog daj, da bi skoraj že prišel s sijajno zmago zaželjeni mir, ter zasijalo nam in domovini prijaznejše solnce.[258] Z daljnega tujega sveta pošiljamo najlepše pozdrave svoji domovini, družinam in sorodstvu, prijateljem, prijateljicam ter znancem […]“[259] Med naštetimi sta bila Jožef Premrov in Franc Kopatin. Oba sta napisala, da sta iz Ipave, za Kopatina pa menim, da je bil morda iz Št. Vida (Podnanos) ali njegove okolice.

Za božič in novo leto 1915 se je domačih s fronte ob koroški meji[260] spomnil Franc Rupnik,[261] vojna pošta 220, in jim z bojišča zaželel vesele božične praznike in srečno novo leto. Iste želje je namenil vsem znancem in prijateljem ter vsemu slovenskemu Trstu. Po seznamu sopodpisnikov voščilnice sodeč je bil Rupnik v enoti, kjer so bili večinoma možje in fantje iz zahodnih delov Slovenije, Trsta in Istre. Dne 12. oktobra 1916 se je Franc Rupnik ponovno pridružil skupini, tokrat kot črnovojnik, ki je pozdravljala žene, otroke, sorodnike, prijatelje in čitatelje *Slovenca*. Leta 1915 je v Pulju pri 16. stotniji 5. pešpolka služil Anton Tomažič. Tudi on je decembra pozdravljal vse domače in znance ter jim želel vesele božične

255 *Slovenski narod*, 20. 11. 1914, 3.
256 Rodman, Spominska plošča, 2–3.
257 *Slovenski narod*, 11. 9. 1915, 4.
258 Takrat so sonce pisali solnce.
259 *Slovenski narod*, 23. 9. 1915, 3.
260 Bojeval se je v Karnijskih Alpah.
261 *Edinost*, 25. 12. 1915, 3; *Slovenski narod*, 24. 12. 1915, 7.

praznike in srečno novo leto.[262] S severnega bojišča je decembra 1915 prišlo pismo, odposlano 15. decembra od vojne pošte št. 353, ki ga je objavila tržaška *Edinost*: „S severnega bojišča nam pišejo: Že več mesecev je poteklo, odkar smo na bojnem polju, v tujem, neznanem svetu, daleč od svoje mile slovenske domovine, od svojih najdražjih. Marsikaj je bilo treba preživeti med tem časom v vojnem viharju, toda do sedaj je, hvala Bogu, poteklo še vse srečno. Naj bi nam bila vojna sreča tudi še nadalje naklonjena tako, kakor nam je bila doslej. – Tu, kjer se nahajamo sedajo je podnebje zelo mrzlo. Imamo veliko snega, vendar se pa snežna odeja tali zelo hitro in to je potem vzrok, da je blata do kolena in vse prepojeno z vodo. To blato in tajajoči se sneg in led nam delajo ponekod res velike sitnosti. Drugače je tu sedaj precej mirno. Le tu pa tam se čuje v zraku frčanje kake krogle ali topovski grom. Ako nas poizkusi sovražnik napasti, pač ne traja dolgo in mora že zopet nazaj proti osrčju Rusije. Naši zrakoplovi, ki nas obiskujejo vsak dan, nas dobro čuvajo, da nas sovražnik ne napada nepričakovano. Hrane imamo dovolj in drugih potrebščin dobivamo tudi za potrebo. Naš polk je bil 18 dni v rezervi in tedaj smo imeli priliko, da smo se večkrat videli s svojimi domačimi tovariši. Sedaj smo pa zopet na fronti, kjer se imamo pač po vojaško. V zdravstvenem oziru smo precej na dobrem, kakor tudi upamo, da ste tudi Vi doma zdravi. Seveda, akoravno smo se že popolnoma privadili vojaškemu življenju v tujini, nam vendar tolikokrat zahrepeni srce po naši domovini, tja nazaj, v naš slovenski kraj. – V nadi, da nam bo dal Bog kmalu zaželeni mir in da se po slavni zmagi zopet srečno vrnemo vsi pod svoj rodni slovenski krov, pošiljamo podpisani in vsi drugi slovenski vojaki svoji slovenski domovini, svojim domačim ter prijateljem in znancem najprisrčnejše pozdrave.“[263] Med podpisniki sta bila tržana Franc Kobal[264] in Andrej Jamšek. Vsi so bili pripadniki 5. domobranskega pešpolka.[265] Sredi decembra 1915 je *Slovenec* objavil božične pozdrave. Na eni izmed dopisnic je pisalo: „Božič se bliža. Praznovali ga bomo na bojišču v mislih na dom in drage domače. Naj bi nam bilo vsaj drugo leto dano, sveti večer praznovati zopet pred domačimi jaslicami! Vsem znancem in prijateljem pošiljamo prisrčne pozdrave in jim želimo vesele božične praznike! Srčne pozdrave pošiljamo vsem prijateljem in čitateljem ‚Slovenca‘ želeč jim vesele božične praznike in srečno novo leto!“[266] Na domačijah tržana Franca Raspe, Franca Tomažiča v Vrhpolju in Franca Nussdorferja na Slapu so tiste dni ob prebiranju voščilnice bolj veselo čakali bližnje praznike. Za praznike sta z bojišč voščila tudi Ivan Semenič, pri vojni pošti 603,[267] in Fran Živic,[268] ki je bil v moštvu poljskega topničarskega polka.[269]

262 *Slovenski narod*, 3. 12. 1915, 3.
263 *Edinost*, 21. 12. 1915, 2.
264 Časopisni škrat je zapisal Kobelj.
265 *Slovenec*, 22. 12. 1915, 2.
266 *Slovenec*, 17. 12. 1915, 2.
267 *Edinost*, 23. 12. 1915, 2.
268 Morda Živec.
269 *Slovenski narod*, 24. 12. 1915, 7.

Drugje omenjam 3. težki havbični divizijon, njegov prihod in odhod iz Vipave. Zanimivo je, da se kasneje, do božiča 1915, o njem ni nič pisalo. Tedaj pa je v *Slovenskem narodu* izšla o njegovem moštvu naslednja vest: „Spominjajte se slov. [enskih] vojakov. Za božič in za novo leto se bo gotovo mnogo ljudi spominjalo slovenskih vojakov na bojnem polju in kdor bo mogel, jim bo po svojih močeh tudi kaj poslal za te praznike. Naravno je, da se ljudje spominjajo najbolj tistih oddelkov, ki so največkrat imenovani v listih. Želeti pa je, da bi se spomnili tudi težke havbične divizije 3., ki je bila pred vojno nastanjena v Vipavi in pri kateri služijo največ slovenski vojaki.“[270] To potrjuje tudi mojo zabeležko v opombah, da so v njeno moštvo prišli Slovenci.

Marca 1915 so Angleži pričeli s pomorskim in kopenskim napadom na polotok Galipoli z namenom, da se prebijejo do Rusije in tako izločijo Osmansko cesarstvo iz vojaških operacij. Čete, sestavljene pretežno iz Britancev, Novozelandcev in Avstralcev, so se po krvavih bojih začetek januarja 1916 poražene umaknile. Največ žrtev so imeli Avstralci in Novozelandci, ki so v bojih sodelovali v drugi polovici leta 1915. Ob stoletnici teh dogodkov leta 2015 so se njihovih žrtev in vojaških izgub še posebej spomnili v Avstraliji in na Novi Zelandiji. Na turški strani so v bojih proti Angležem in Francozom sodelovale tudi avstro-ogrske topniške enote. Njihova vloga v zmagi Turkov je bila pomembna. Prva avstrijska topniška enota, ki se je novembra 1915 vključila v boje na Galipoliju, je bila 24-centimetrska motorna baterija možnarjev št. 9. Sledila ji je 15-centimetrska havbična baterija št. 36.[271] O številčnosti Slovencev v moštvu teh baterij ne vemo veliko, nekateri so bili leta 1916 odlikovani z železnim polmesecem. *Slovenec* je objavil: „Slovenski fantje ob Dardanelah. Prejeli smo naslednjo vojno poštno razglednico: 8. jan. 1916. Slavno uredništvo! Na dardanelski fronti zbrani slovenski topničarji pozdravljajo svojo ljubo domovino, posebno pa na laški meji zbrane brate; misli naše so vedno pri njih – junakih! – Možnarji in havbice (Made in Austria) tudi tu ne dajo miru raznim kramarjem. Sitni so ti naši komarji tako, da so se napol posestniki Anaforte brez pohištva preselili na ladje, pa tudi Seddilbahr[272] ostane le letovišče za kratko dobo. 9. jan.: So že šli! Hura! – Franc Nosan z Glinc, Mirko Kos iz Trbovelj, Avgust Klanjšek z Goriškega, Miha Ravnik z Boh.[hinjske] Bele, Petrič iz Vipave, Stanko Košir iz Ljubljane, Filip Rogel iz Št. Pavla, Štajersko, Matej Renčelj, Dutovlje, Martin Povše, Laški trg.“[273]

Ta enota je po koncu bojev na Galipoliju ostala v sestavu turške armade in se leta 1916 začasno bojevala v Romuniji v sestavu turškega korpusa in se nato zopet vrnila na turško ozemlje. Kje vse se je bojevala, ne vemo, je pa v *Slovencu* 11. novembra 1916 izšel članek, ki poimensko našteva tudi topničarje iz vipavskega sodnega okraja: „Slovenski junaki na maloazijskih gorah. Dobili smo: Slavno

270 *Slovenski narod*, 23. 12. 1915, 3.
271 Sedmak, Drago: *Kam usoda jih je peljala?* Katalog k razstavi „Kam jih je usoda peljala?“ Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk 2014, 77.
272 Seddülbahir, ob Marmornem morju.
273 *Slovenec*, 24. 1. 1916, 3.

uredništvo! Na dan godu našega sivolasega vladarja se spominjamo slovenski topničarji, stražeči na višinah maloazijskih gora turško obal proti zedinjenim sovražnikom našim, s par vrsticami vseh v Avstriji bivajočih Slovencev, posebno naših čitateljev in odjemalcev največjega slovenskega lista ‚Slovenec'. – Dodeljeni so naši motorski bateriji tudi naši zavezniki Turki s par sto možmi, da nam pomagajo pri težkem delu naših ne premajhnih topov. – Videli smo na turškem ozemlju že mnogo lepih in obdelanih krajev, a po pravici rečemo, je še več takih, ki so neobdelani in pusti, kakor da bi bili pozabljeni od celega sveta. Le tu in tam se pokaže kak vrt z oljčnimi drevesi, ki pa kmalu preide spet v nizko grmičevje in trnje, katerega je tu po našem mnenju največ vrst sveta. Tudi mi smo se nastanili v kraju, kjer se daleč naokoli ne vidi hiše, ne ljudi; samo grmičevje med skalami s par oljčnimi drevesi in morje v bližini, ki se razprostira na vseh krajih daleč v daljavo. A radi pozabimo na vse neprilike, ki se nam nudijo tu, da si le ohranimo zdravje, ki je poglavitno pri nas v takih krajih, kakor so tu. Zaradi tega pošiljamo prisrčne pozdrave vsem Slovencem in Slovenkam iz daljnih krajev Male Azije vsi podpisani slovenski topničarji naše avstrijske motorske baterije: artiljerijski mojster Petrič iz Vipave; predstrelci Sever Ivan, Budanje pri Vipavi; topničarji doma na Kranjskem Bajec Anton."[274]

Kje vse so se vojskovali vipavski tržani in mobiliziranci iz krajev vipavskega sodnega okraja, lepo opisuje članek v *Slovencu*, čigar avtor se je podpisal Ič., datiran 30. januarja 1916, z naslovom *Izpod Nanosa*: „Naši vipavski fantje so raztreseni po celi Evropi. Dobivamo od njih pisma iz Rusije, Francije, Anglije, Italije, poprej iz Srbije in iz Črne gore, potem iz Turčije, iz Bolgarije[275] itd."[276] V nekem brzojavnem oddelku, na neznanem vojskovališču je bil začetek leta 1916 Ivan Zidanik,[277] ki se je podpisal med pošiljatelji pozdravov vsem Slovencem in Slovenkam.

Seveda so se bojevali tudi že na italijanskem in soškem vojskovališču. Na vojskovališču v Karnijskih Alpah se je julija 1916 boril 157. črnovojniški bataljon,[278] katerega pripadnik je bil Alojzij Čehovin. Skupaj s sopodpisniki je zaželel skorajšnje snidenje. Za veliko noč 1916 je iz strelskih jarkov na Doberdobski planoti poslal prisrčne pozdrave Vipavec Ivan Premrl,[279] ki je v voščilu omenil tudi slovenske in hrvaške soborce. Podobne želje, zlasti po skorajšnjem miru, je poslal, z neznanega vojskovališča, četovodja Ivan Petrič.[280]

274 *Slovenec*, 11. 11. 1916, 2–3.
275 Dopisovalec se je najbrž zmotil. Verjetneje je, da so pozdravi prihajali iz Belgije, kjer se je bojeval polbataljon osmih 30,5 cm motoriziranih možnarjev Škoda, ki se je po sedežu v Vipavi imenoval „Wippach", kakor se kraju reče po nemško. Sestavljali sta ga 7. in 8. baterija težkih možnarjev, ki sta spadali v 8. bataljon težkega topništva v Ajdovščini. Poveljeval mu je stotnik Rudolph von Ranciglio.
276 *Slovenec*, 5. 2. 1916.
277 *Slovenec*, 25. 1. 1916, 2. Morda Židanik.
278 *Slovenski narod*, 29. 7. 1916, 4.
279 *Slovenec*, 22. 4. 1916; *Edinost*, 21. 4. 1916. *Edinost* je zapisala priimek Premerl.
280 *Slovenec*, 22. 4. 1916; *Edinost*, 25. 4. 1916.

Ivan Andlovec je v željah zapisal, kako upa, da bo prihodnje leto lahko ustno voščil rodbini in prijateljem.[281] V tistem času je bil med vojaki 5. pešpolka v Pulju Maks Renar.[282] Skupaj s soborci, med katerimi so bili tudi možje in fantje iz krajev vipavskega sodnega okraja, je pozdravljal vse rojake, ki so bili na bojnem polju ali doma. Na severnem bojišču proti Rusom se je tiste dni leta 1916 bojeval samaritanec Karel Ferjančič iz vipavskega trga.[283] On in soborci so zaželeli vsem veselo *Alelujo*.

V planinah na soškem vojskovališču se je maja 1916 v črnovojniškem bataljonu vojskoval Leopold Rogelja. Poleg pozdrava „Mnogo srčnih pozdravov pošiljamo s planin slovenski fantje in možje“[284] izvemo, da je bil, enako kot vsi našteti in podpisani, odlikovan s hrabrostno svetinjo.

Na jugozahodnem vojskovališču[285] sta se v tistem času borila Franc Premru[286] in desetnik Ciril Bukovič.[287] Oba sta, skupaj z naštetimi sobojevniki njunih enot, pozdravljala bralce časnikov, žene, dekleta, znance in prijatelje. Ciril Bukovič je voščil tudi za novo leto 1918.[288] Iz tedanjega oglašanja izvemo, da je služil v enoti težkega topniškega polka št. 14 s činom baterijskega desetnika.

V vrstah slovenskega domobranskega polka je bil poddesetnik Janez Kodelja, ki je naštet v enem izmed pozdravov konec julija 1916. Pozdrav se je glasil: „Slovenski domobranci pošiljajo iskrene pozdrave vsem čitateljem ‚Slovenca‘, vsem znancem in prijateljem, ženam, nevestam in dekletom, posebno pa prečastiti slovenski duhovščini, priporočujoč se ji v molitev in zahvaljujoč se ji za vse mnogobrojne izraze sočutja; iskren pozdrav celi ljubi slovenski domovini!“[289]

Leta 1916 je *Slovenec* še nekajkrat objavil sezname s pozdravi domačim, prijateljem, znancem, rojakom in poštenim dekletom. Med njimi so bili tudi tržani: topničar pri težki artileriji A. Andlovec,[290] ki se je oglasil s fronte začetek avgusta,[291] enoletni prostovoljec Štefan Štrancar, čigar pozdrav je bil objavljen konec avgusta,[292] in Rafael Polšak, ki je domače pozdravljal začetek oktobra 1916.[293] Istega meseca so domači Franca Bukoviča, ki je bil pri oddelku strojnih pušk, v *Slovencu* prebrali njegove pozdrave.[294] Ivan Malik je bil topničar pri

281 *Edinost*, 25. 4. 1916.
282 *Slovenski narod*, 17. 4. 1916, 4.
283 *Slovenski narod*, 20. 4.1 916, 3.
284 *Slovenec*, 30. 5. 1916, 6.
285 Jugozahodno vojskovališče je obsegalo soško fronto, Karnijske Alpe in južno Tirolsko.
286 *Slovenski narod*, 5. 5. 1916, 3.
287 *Slovenski narod*, 28. 4. 1916, 3.
288 *Slovenski narod*, 9. 1. 1918, 3.
289 *Slovenec*, 29. 7. 1916, 6.
290 Anton Andlovec, svak vipavskega brivca Batiča. Gl.: Rodman, Spominska plošča, 2–3.
291 *Slovenec*, 4. 8. 1916, 6.
292 *Slovenec*, 28. 8. 1916, 5.
293 *Slovenec*, 9. 10. 1916, 4.
294 *Slovenec*, 30. 10. 1916, 6.

težki bateriji. Njegove pozdrave je *Slovenec* objavil 24. novembra 1916. Vesele božične praznike in srečno novo leto 1917 sta zaželela tudi Anton Dovgan in četovodja M. Kobal.[295]

Tudi 1917 in 1918 so slovenski časniki objavljali pozdrave tržanov, pa tudi vojakov iz vipavskega sodnega okraja. Ivan Hrib, topniški predmojster možnarske baterije, se je začetek leta 1917 oglasil s položajev v 6 metrov debelem snegu in ob 24 stopinjah mraza. Skupaj z desetnikom Martinom Petričem z Zemona pri Vipavi in ostalimi soborci je pozdravil vse svoje drage v domovini.[296] Marca 1917 se je s fronte oglasil pripadnik 4. baterije 6. poljskega topniška polka desetar Franc Petrič,[297] začetek aprila sta se s pozdravi oglasila Alojz Kobal s severnega bojišča[298] in Franc Škerbec, pripadnik II. stotnije (pp.?), ki je bivala pri Mejačevih in Pogačarjevih v Kaplji vasi in Klancu.[299] Za veliko noč 1917 sta pozdravljala Židanek[300] z bojne črte, „z visokih snežnikov"[301] pa Alojz Kobal. Pripadnika 97. pešpolka Jožef Kompare in Janko Štanc sta bila med pošiljatelji božičnih pozdravov s severnega (ruskega) bojišča. Pozdrav se je glasil: „S severnega bojišča pošiljamo mi Jugoslovani pešpolka 97. iskrene pozdrave, ter voščimo vesele božične praznike in srečno novo leto 1918. vsem čitateljem ‚Slov. Naroda'."[302] Pozdrave ob decembrskih praznikih 1917 je poslal Stanko Furlan, ki ga najdemo na zelo dolgem seznamu v *Slovencu.*[303] Med naštetimi so bili tudi možje in fantje iz krajev Zgornje Vipavske doline. Septembra 1917 sta svojce s pozdravi v *Slovencu* razveselila Ivan Malneršič in Jožef Žgavc,[304] oktobra pa Feliks Bratovš,[305] gorski topničar pri ljubljanskem gorskem strelskem polku.[306] V svojih javljanjih niso povedali, na katerem vojskovališču se borijo.

Januarja 1918 je Anton Praček s tovariši pozdravljal vse domače, prijatelje in znance, pa tudi Slovence in Slovenke.[307] Poddesetnika Dragotina[308] Ferjančiča je bojna pot pripeljala v Novo Srbijo.[309] Od tam se je oglasil s pozdravi vsem zavednim Slovenkam in Slovencem.[310] Poleg njega so na seznamu navedeni

295 *Slovenec*, 23. 12. 1916, 9.
296 *Slovenec*, 17. 2. 1917, 3; Rodman, Spominska plošča, 2–3.
297 *Edinost*, 13. 3. 1917, 2.
298 *Slovenec*, 2. 4. 1917, 5.
299 *Slovenec*, 7. 4.1 917, 9.
300 Morda Židanik.
301 *Slovenec*, 19. 4. 1917, 5.
302 *Slovenski narod*, 24. 12. 1917, 4.
303 *Slovenec*, 29. 12. 1917, 8.
304 *Slovenec*, 5. 9. 1917, 5.
305 *Slovenec*, 26. 10. 1917, 5.
306 To je najprej bil 27. domobranski pešpolk, nato so ga preimenovali v 2. gorski strelski polk, s sedežem v Ljubljani.
307 *Slovenec*, 7. 1. 1918, 5.
308 Karla Ferjančiča?
309 Makedonija, osvojena, razdeljena in pripojena k Srbiji, po balkanskih vojnah 1912, 1913.
310 *Slovenski narod*, 13. 4. 1918, 5.

soborci z Goriške, iz slovenske Istre in s Krasa. Franc Štefančič se je leta 1918 bojeval v Tirolah.[311] Sredi julija je pozdravljal vse poštene Slovence in Slovenke. Na istem vojskovališču je tega leta bil tudi komaj 18-letni Jože (Pepe) Lekan.[312] Ko sem bil leta 1982 kot kustos Goriškega muzeja pri njem, je rekel: „Jaz nimam problemov s spominom, koliko sem star. Samo na koledar pogledam letnico, pa vem."

Vipavci so bili tudi med mornarji na avstro-ogrskih bojnih ladjah. Med njimi je bil Maksimiljan Bratovš,[313] vezist na bojni ladji v Sredozemskem morju.[314] Ob odhodu mu je mati stisnila v pest svetinjico Matere Božje, ki ga je spremljala ves čas vojne in prinesel jo je tudi nazaj domov. Doživel je bombardiranje ladje, na kateri je služil, a k sreči se ladji ni zgodilo nič resnejšega. Svetinjica ga je spremljala tudi v Bosni med vračanjem domov. Takšne sreče pa ni imel France Jež, ki je umrl 10. avgusta 1918 pri Pulju, kakor piše na spomeniku. Verjetno je bil med žrtvami italijanskega napada na bojno ladjo.

Odlikovani

Veliko tržanov se je na vojskovališčih izkazalo s pogumom ali z dejanji, za katera so bili nadrejeni mnenja, da zaslužijo pohvalo v obliki odlikovanja. Peter Bago, doma iz dalmatinske Zagore, sicer pa trški zet, je iz italijanskega ujetništva rešil vojake, ki jim je poveljeval in se z njimi vrnil v avstrijske jarke.[315] Cesar Karel I. mu je na bojnem polju pripel zlato odličje in ga povišal v podčastnika. Janeza Lekana so posebej hrabrostno odlikovali za hrabrost v prvem jurišu na nož – šturmu.[316] Na ruskem in soškem (med Krasom in Škabrijelom) vojskovališču je bil tudi mitraljezec Matija (Matiče) Petkovšek (1894–1978) iz Tabra. Njegov sorodnik Ivan Petkovšek, ki mi je v preslikavo za muzej posodil fotografijo Matije v vojaški uniformi in z vsemi oznakami, mi je pripovedoval, da je bilo, po Matijevem pripovedovanju, po neki bitki, pred mitraljezom na polju dobesedno nastlano s sovražnimi trupli. Visoko ceno je plačala tudi enota, katere pripadnik je bil mitraljezec Petkovšek. Za hrabrost je bil odlikovan in je odlikovanja skrbno hranil. Ko so med II. svetovno vojno prišli v trg nemški vojaki in izvajali hišne

311 *Slovenski narod*,13. 6. 1918, 3.

312 Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno." V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 7–10.

313 M. R., Ob 100-letnici velike vojne, 1–2. Rojen 6. 10. 1896, umrl 6. 2. 1988. V: Rodman, Spominska plošča, 2–3.

314 Podatek verjetno ni točen, ker avstro-ogrska vojna mornarica z izjemo ladje *Kaiserin Elisabeth*, ki je odplula proti Kitajski, ni sodelovala v bojih v Sredozemlju, ampak le v Jadranskem morju.

315 Rodman, Pripoved Alojza Reharja, 5.

316 Prav tam.

preiskave, so ob pogledu na odlikovanja salutirali in hišo zapustili. Podobno je o Matičetu pripovedoval tudi nonotov bratranec Rafael Premrl.[317]

O pogumu Vipavcev na vojskovališčih je pisal tudi že omenjeni Ič. v *Slovencu* v članku „Izpod Nanosa“: „Da so se naši fantje pogumno bojevali, kaže tudi dejstvo, da se že mnogim vipavskim junakom blestijo svetinje odlikovanj na prsih.“[318] Hrabrostno svetinjo v bojih na italijanskem vojskovališču si je priboril Leopold Rogelja, pripadnik črnovojniškega bataljona.[319]

Pripadnik 30. črnovojniškega bataljona, enota se je poleti 1915 bojevala pri Martinščini[320] in na Doberdobski planoti, je bil tudi okrožni zdravnik dr. Pavel Kanc v Vipavi.[321] Enota se je v teh bojih odlikovala in med odlikovanimi častniki je bil tudi dr. Kanc, ki je prejel Signum laudis.[322] *Slovenec* (7. 10. 1915) je zapisal: „Odlikovanja. Dr. Pavel Kanc, c.[esarsko] kr.[aljevi] višji zdravnik in vipavski okrajni zdravnik je dobil najvišje pohvalno priznanje za izvrstno in požrtvovalno zadržanja pred sovražnikom.“ To pa ni bilo prvo, ampak že četrto odlikovanje, drugo najvišje pohvalno priznanje (srebrni Signum laudis) z meči za hrabro in požrtvovalno zadržanje pred sovražnikom.[323] *Slovenski narod* je izvrstno in požrtvovalno dejanje oz. prejem odlikovanje nadzdravnika in trškega okrožnega zdravnika dr. Pavla Kanca naslovil z „Odlikovanje junaškega slovenskega zdravnika.“[324]

Josip Skala, sin vipavskega nadučitelja in avtorja šolske kronike v letih 1895–1916 Antona Skale, je bil poklicni vojak, narednik, pri 97. pešpolku in se je leta bojeval na vzhodnem bojišču.[325] Tam si je prislužil srebrn zaslužni križec s krono na traku hrabrostne svetinje. Med mobiliziranimi sta bila tudi njegova brata: Leo enoletni prostovoljec, jurist, in Tone, učitelj.[326]

V 28. havbičnem polku je bil Janez Bajc,[327] ki je za svoje postopanje pred sovražnikom prejel železni zaslužni križec na traku hrabrostne svetinje. Iz istega polka, za katerega vojskovališče in domače kraje ne vemo, so enako odlikovanje prejeli še: Ladislav Humar, Andrej Čadež, Ciril Vončina, Matija Ambrožič, Jurij Jerčič, Jurij in Avgust Černigoj.

Odlikovanje je prejel tudi desetnik Johann (Janez/Ivan) Vidrih, ki ga omenjam v dopisovanju z baronom Maasburgom v zvezi s smrtjo sina Friderika. Ljubljanska

317 Rodman, Spomini, Rafael Premrl o Vipavcu Matičetu, 7–8.
318 *Slovenec*, 5. 2. 1916.
319 *Slovenec*, 30. 5. 1916, 6.
320 San Martino del Carso.
321 *Soča*, 5. 2. 1907, 2; *Gorica*, 3. 1. 1915, 3.
322 *Slovenec*, 28. 9. 1915.
323 *Slovenski narod*, 1. 9. 1917. Zapisali so, da je bil dr. Kanc šef zdravnik 98. pešpolka, ki se je bojeval na jugozahodni fronti.
324 *Slovenski narod*, 23. 9. 1915, 3.
325 *Slovenec*, 25. 5. 1916.
326 *Slovenec*, 28. 3. 1916, 6.
327 *Slovenec*, 15. 2. 1918, 4; gospe Magdi Rodman se zahvaljujem za posredovani podatek.

Laibacher Zeitung je 4. marca 1916 v rubriki *Lokalne in deželne novice* sporočila, da je cesar podelil desetniku Johannu (Janezu/Ivanu) Vidrihu srebrno hrabrostno medaljo prvega razreda.[328]

V Vipavi je imela svoj sedež orožniška postaja. Tudi njeni pripadniki so prejeli odlikovanja – častne svetinje Rdečega križa. Med njimi sta bila poleti 1915 odlikovana orožniška stražmojstra Anton Makovec in Franc Počkaj.[329]

Odlikovani so bili tudi vipavski civilisti in o njih sta leta 1917 poročala *Slovenec* in *Slovenski narod*. Viteški križec Fran Josipovega reda ob rojstnem dnevu cesarja Karla I. (17. 8. 1917) je prejel vipavski dekan in župnik Andrej Lavrič.[330] Vojni križec za civilne zasluge 3. stopnje pa sta prejela vipavski župan in deželni poslanec Mirko Perhavec[331] in pisarniški uradnik (oficijal) vipavskega okrajnega sodišča Alojzij Črnigoj.[332] Z vojnim odlikovanjem za civilne zasluge, in sicer vojnim križem 2. stopnje je bil leta 1918 odlikovan davčni upravitelj Ivan Stabelj.[333]

Med odlikovanimi so bili še mnogi Vipavci, le podatke o njih bo še potrebno zbrati. Zapišem naj misel znanca, brigadirja Janeza J. Švajncerja, ki mi jo je povedal pred leti: „Avstro-ogrska vojaška oblast ni bila radodarna z odlikovanji in vsakdo, ki ga je prejel, si ga je resnično zaslužil.“ To je veljalo tudi za slovenske može in fante.

Ranjeni, oboleli, ujeti, pogrešani, invalidni, padli in umrli Vipavci

Vojna je zahtevala svoj davek, ki se mu niso izognili niti mnogi tržani. Že v začetku oktobra 1914 je *Slovenski narod* ponatisnil poročilo o ranjencih in bolnikih številka 20.[334] Na njem je bil tudi Rudolf Jonke, stotnik pešpolka številka 59 iz Vipave. Ne vemo pa, kje se je zdravil. V *Ljudskem domu* v Ljubljani, je bilo 17. septembra nastanjenih 79 vojakov z raznih bojišč in med njimi je bilo 12 ranjencev.[335] Eden izmed njih je bil Peter Semenič, poddesetnik 97. – tržaškega pešpolka. V bolnišnici v Trstu so hospitalizirali ranjenega Alojza Božiča.[336] Januarja 1915[337] sta bila med ranjenci 17. pešpolka navedena: Franc Petrič (1887), nadomestni rezervist iz 1. stotnije, in Viktor

328 Podatek mi je posredovala Mira Miladinović Zalaznik, za kar se ji zahvaljujem.
329 *Slovenski narod*, 23. 8. 1915, 3; *Slovenec*, 25. 8. 1915, 4–5.
330 *Slovenec*, 18. 8. 1917, 3; *Slovenski narod*, 18. 8. 1917, 4.
331 *Slovenski narod*, 2. 1. 1917; *Slovenec*, 2. 1. 1917. Oba navajata priimek Perhavc.
332 *Slovenec*, 3. 5.1 917, navaja se kot Černigoj.
333 *Slovenski narod*, 29. 7. 1918, 3; morda Štabelj.
334 *Slovenski narod*, 7. 10. 1914, 2.
335 *Slovenski narod*, 26. 9. 1914, 3.
336 *Soča*, 23.10. 1914, 3.
337 *Slovenski narod*, 27. 1. 1915, 3.

Rodman iz 8. stotnije.[338] Tudi tukaj nista navedena bojišče in kraj zdravljenja. Viktor Rodman se je vrnil domov po sedmih letih, saj je pred vojno že služil vojake in bil takoj nato mobiliziran.[339] Enako pomanjkljiva podatka o ranjenih Vipavcih, pripadnikih 17. pešpolka, sta bila podana za Antona Božiča iz 12. stotnije[340] in Josipa Preglja iz 2. stotnije.[341] Sredi aprila 1915 je tržaška *Edinost* sporočila, da je bil Fran Nabergoj, vojak 97. pešpolka,[342] sprejet v tržaško pomožno bolnišnico v zavodu *Avstro-Amerikane*. Ni pa navedla, ali je bil ranjen ali bolan. Pri 5. domobranskem pešpolku, je bil maja 1915[343] med ranjenimi naveden Anton Dürn, pešec 10. stotnije. V bolnišnici v Klosterneuburgu v Spodnji Avstriji je bil marca 1916 hospitaliziran Anton Potočnik,[344] ki je sporočal, da je še vedno zdrav in vesel ter pošiljal prisrčne pozdrave. V bolnišnici v šlezijskem kraju Dzieditze[345] se je oktobra in novembra 1917[346] zdravil Franc Vidrih skupaj s še tremi Slovenci. Podatkov o njegovem tedanjem zdravstveneSm stanju nimamo. Vsi štirje so pozdravljali bralke in bralce *Slovenskega naroda*.

Julija 1918[347] so tržani v *Slovencu* lahko prebrali, da je bil prvi dan ofenzive na italijanskem vojskovališču ranjen bivši načelnik vipavskega *Orla* Ivan Silvester. Rana ni bila nevarna, okreval pa je v neki dunajski rezervni bolnišnici. Med ranjenci leta 1918 je bil tudi Alojz Bukovič (1897). Bil je desetar 5. stotnije 1. težkega topniškega regimenta.[348]

Precej Vipavcev je bilo na različnih bojiščih ujetih in tudi o njih so tržani lahko brali v časnikih ali pa izvedeli za njihovo usodo od domačih. Časniška poročila o ujetih Vipavcih mnogokrat niso navajala, na katerem vojskovališču so bili ujeti in kje so v ujetništvu bivali. Navedeni so bili le uradni seznami izgub,

338 *Slovenec*, 26. 1. 1915. S*Slovenec* navaja, da je bil Rodman v 7. stotniji.
339 Rodman, Spomini, 5–8.
340 *Slovenec*, 16. 2. 1915.
341 *Slovenec*, 10. 4. 1915.
342 *Edinost*, 17. 4. 1915.
343 *Edinost*, 12. 5. 1915.
344 *Slovenec*, 23. 3. 1916.
345 Danes Czechowice–Dziedzice v okraju Bielsko–Biala na Poljskem.
346 *Slovenski narod*, 13. 11. 1917.
347 *Slovenec*, 3. 7. 1918.
348 Med ranjenimi so bili še naslednji Vipavci – po podatkih uradnih seznamov izgub (možne so tudi napake pri pravilnem navajanju priimka, imena in kraja): Janez (Ivan) Bajec (Bajc), (1892), Anton Božič (1890), Štefan Božič (1890), Rafael od Jerneja Cunta (1888), Leopold Cygan (morda Cigan, 1893), Franc Duren (1892), Ivan Hrabatin (morda Hrovatin), Janez Hrovatin (1889), Kristjan Jerkič (1873), Anton Ječ (morda Jež, 1891), Alojz Krašna (1889), Jakob Krašna, Janez Lavrenčič (1878), Ivan Može, Pavel Nussdorfer (1890), Jožef Pangerc (1878), morda eden mojih daljnih sorodnikov, železničar v Ajdovščini, Metod Pegan (1892), Milan Peterlin (1892), Franc Petrič (1887), Jerno (?) Poniž (1896), Štefan Poniž (1893),Viljem Poniž (1891), Alojz Prelc, Jožef Pregelj (1894), Janez Premerl (1889), Franc Premru, Viktor Rodman (1890), Jožef Škarabot (1879), Franc Terbižan (Trebižan?, 1883), Janez Trošt (1897), Leopold Uršič (1887), Jožef Vidmar (1897), Janez Vitrih (Vidrih?, 1889), Celeste (Tine) Zanuttini (1896, brat mojega nonota Karla) in Franc Žvokelj (1885).

ponekod tudi, kateri enoti so pripadali. Marca 1915[349] je bilo sporočeno, da je bil ujet Ciril Kobal (1894), pešec 1. stotnije 20. lovskega bataljona. Čez dober mesec, aprila,[350] je bilo objavljeno, da se je v ujetništvu znašel Pavel Nussdorfer (1890), pešec 3. stotnije 17. pešpolka.[351] Tudi pešec 11. stotnije 5. domobranskega polka, Nikolaj Valcich (morda Valčič, Valič),[352] je bil med ujetimi, vendar ne vemo, kje. Za Alojza Blagonjo (1890), pešca, nadomestnega rezervista 4. stotnije 17. pehotnega polka, je *Slovenec* v prvi polovici 1915 navedel, da je ujet.[353] Iz avstro-ogrskih uradnih seznamov izgub v 1. svetovni vojni[354] pa je razvidno, da je prišel v rusko ujetništvo in da je bival v Tjumenu. Za Franca Kodeljo (1898), nadomestnega rezervista 9. stotnije 17. pešpolka, je bilo najprej navedeno, da je ranjen, nato pa je bilo sporočeno, da je v ruskem vojnem ujetništvu v Atkarsku, v guberniji Saratov.[355] Poleg takšnih vesti so za domače bila nadvse zaželena pisma ali vsaj dopisnice. Eno takšnih je pisal 6. maja 1915 iz Ufe France Bizjak ženi Mariji v Vipavo, hišna številka 17: „Pisal sem ti že trikrat, pa ne vem, če si kaj dobila. Zato ti pišem še to dopisnico iz daljne ruske dežele, kjer sem sedaj vojni ujetnik. Pisal bi ti dosti, pa ne morem, ker se vse pregleda. Pozdrav in objem tebi in otrokom! V Ufi, dne 6. maja 1915.“[356]

Kadet in enoletni prostovoljec Tone Štefančič se je v drugi polovici leta 1915[357] vozil v notranjost Rusije. Začetek leta 1917 je *Slovenec* objavil njegove pozdrave iz Samare.[358] V ruskem ujetništvu je bil tudi Vipavec Henrik Bratuš, ki se je javil uredništvu *Slovenca*. Vest o tem je dnevnik objavil 11. novembra 1915. Pešca Rudolfa Ketteja (1888) iz 1. nadomestne čete 97. pešpolka so v bojih, marca 1916, verjetno ranjenega, zajeli Rusi.[359] Uradni seznam izgub je navajal, da je bil 22. marca 1916 v *Evakuacijski bolnišnici* številka 13 v Moskvi.[360] V ruskem ujetništvu je tedaj bil tudi Herman Rodman (1893), črnovojnik 3. nadomestne stotnije 97. pešpolka.[361] Vesti o domačih je iskal tudi Ciril Kobal (1894), pešec, črnovojniški lovec, 3. četa 20. lovskega bataljona, ki je bil leta 1917 v Šlislburgu v petrograjski guberniji. Njegove prošnje domačim, naj se mu javijo, sta v avgustu

349 *Slovenec*, 11. 3. 1915.
350 *Slovenec*, 24. 4. 1915.
351 Prav tam.
352 *Edinost*, 12. 5. 1915.
353 *Slovenec*, 12. 6. 1915.
354 Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK.
355 *Slovenec*, 26. 1. 1915; *Slovenski narod*, 1. 2. 1915, 3; Seznam izgub številka 21. V: Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK.
356 *Slovenski narod*, 20. 7. 1915, 3.
357 *Slovenec*, 28. 10. 1915.
358 *Slovenec*, 7. 3. 1917.
359 *Slovenec*, 3. 4. 1916, 1–2.
360 Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK.
361 *Slovenec*, 3. 4. 1916, 1–2. Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK ne navaja kraja.

in septembru 1917 objavila dnevnika *Slovenec*[362] in *Slovenski narod*.[363] Začetek istega leta[364] sta se na uradnem izkazu izgub zapisala tudi priimek in ime Božič Anton (1890), pešec 15. čete 17. pehotnega polka, ki je bival v Tomsku. V vojnem ujetništvu v Rusiji sta, v drugi polovici leta 1916, verjetno bila tudi pešec 97. pehotnega polka Furlan Alojzij (1893) iz 1. nadomestne stotnije in desetnik Josip Emil Vidrih (1882) iz 3. nadomestne stotnije.[365] Kraja njunega bivanja časnik ni navedel. Tudi mož Marije Curk, Vipava, hišna številka 49, je bil v Rusiji. Junija 1917 je *Slovenec* zapisal, da jo čaka njegovo pismo pri „Posredovalnici za goriške begunce“[366] v Ljubljani. Domačim in vsem znancem v Vipavi je drugo polovico septembra 1917 pošiljal pozdrave Leopold Batič iz vipavskega trga, hišna številka 27, pešec ljubljanskega – 27. domobranskega pehotnega polka.[367] Žal ni sporočil, kje je.

V vojnem ujetništvu v Rusiji so bili še: Janez Bajc, ki je bil v ruskem ujetništvu v Kazatinu, Peškovoj. Jaščok št. 25, Kiewska Gubernija.[368] Friderik Bernot (1891), praporščak 47. pešpolka, je julija 1916 bival v Samarkandu. Avguština Drufovko (1883), nadomestnega rezervista 4. nadomestne stotnije 97. pehotnega polka, najdemo poleti 1915 v vojnem ujetništvu v kraju Zadonsk v guberniji Voronež.[369] Domov se ni vrnil, leta 1919 je bil proglašen za pogrešanega v Rusiji. Med ujetniki v Zadonsku sta bila Jožef Petrič (1885), lovec 2. stotnije 20. lovskega bataljona, in Jožef Petrič (1889), pešec 9. stotnije 97. pehotnega polka. Franc Furlan (1890), pešec 3. stotnije 5. črnovojniškega polka, je poleti 1916 bival v Taškentu. Konec leta 1915 najdemo Jerneja Hrovatina (1886), vojaka 4. stotnije 97. pehotnega polka, v Moskvi. Pešca 6. stotnije 97. pešpolka Alojza Krhneta (1891) so konec leta 1915 namestili v kraju (vasi) Pochinki, v guberniji Nižnji Novgorod. V Penzi je bil marca 1916 Alojz Lavrenčič (1881), nadomestni rezervist 4. stotnije 5. črnovojniškega polka. Dragonec 6. eskadrona 5. dragonskega polka Karl Petrič (1891) je bil začetek leta 1916 v kraju Merw v Transkaspiji.[370] Tudi nadomestni rezervist 3. pohodne čete 17. pešpolka Franc Planinec (1880) je bil vojni ujetnik v Rusiji. Začetek leta 1916 je bil v Bijsku, gubernija Tomsk. Nadporočnik Hermann

362 *Slovenec*, 1. 8. 1917, 3; *Slovenec*, 4. 9. 1917; Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK ne navaja kraja.

363 *Slovenski narod*, 30. 8. 1917; Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK – tu ni naveden kraj.

364 *Slovenec*,15. 2. 1917; Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK.

365 *Slovenec*, 14. 12. 1916.

366 *Slovenec*, 8. 6. 1917.

367 *Slovenec*,19. 9. 1917, 4.

368 Elektronski podatek Magde Rodman, vnukinje Janeza Bajca, pri avtorju. Magda Rodman je zapisala: „Iz ohranjenih pisem, ki jih je pošiljal z ruske fronte Jožef Štrancar s Planine pri Vipavi (1890–1976), po domače Županov, je razvidno, da sta bila z Janezom Bajcem skupaj v vojnem ujetništvu v Kazatinu, Peškovoj. jaščok št. 25, Kiewska Gubernija. Janez je bil na fronti tudi ranjen v nogo in posledice te rane nosil vse življenje. Janez je ostal z Jožefom zelo povezan vse življenje. Vsako leto sta se srečala na Šmarni dan v Logu pri Vipavi in obujala spomine na težke čase na fronti v prvi svetovni vojni. Oba sta se v Log pripeljala s konjsko vprego.“

369 Leta 1919 je bil pogrešan v Rusiji.

370 Danes v Turkmenistanu.

Schwikert[371] iz 27. domobranskega pehotnega polka, je bil konec leta 1914 v 27. evakuacijski bolnišnici v mestu Vladimir. V dnevniku barona Maasburga je zabeležena vsebina poljske dopisnice, ki jo je poslal Friderik Maasburg z bojišča 27. avgusta 1914: „Dragi oči, včeraj velika bitka; stal od 3 h zjutraj do 7 h zvečer v dežju krogel, se vrnil kot zadnji – gre nam famozno. Rusi zelo dobro streljajo. Hermann Schwickat[372] zadet. Izgube grozljive, midva nisva ranjena, mene je samo oplazil strel na desni nadlakti od šrapnela, oddrgnjena samo povrhnjica. Grmenje bitke je prelepa glasba. Mami ima 30. god, ji prisrčno čestitam …“[373] Med vojnimi ujetniki v Rusiji v prvi polovici leta 1916 najdemo Janeza Žgavca (1889), pešca 10. čete 5. domobranskega polka,[374] in Franca Žvoklja (1885), nadomestnega rezervnega desetarja 14. čete 5. domobranskega polka. Ne vemo, v katerem kraju sta živela.

Bivši načelnik vipavskega *Orla* Anton Jež (1891),[375] ki ga omenjam med ranjenimi (avgusta 1915), je bil vojak 4. čete 2.[376] črnovojniškega pešpolka. Bojeval se je na soškem vojskovališču. *Ilustrirani Glasnik* je objavil njegovo razglednico s tekstom: „Čaven in Nanos. Narisal priprost vojak Anton Jež iz Vipave.“ V okvirčku zgoraj levo je napisal: „Kar sile tisočletne dno nam hrani za Te je, Emanuel pridi [neberljivo] – Skuzi!“[377] V desnem okvirčku zgoraj pa je zapisal: „Kdo ne pozna junaka? – ki tisočletja kljubujeta viharja sili.“[378] Bradata moža gledata proti zahodu in držita meča v rokah. V bojih ob Soči je padel v italijansko ujetništvo in se začetek junija iz Verone javil materi.[379] V ujetništvu je dočakal konec vojne. Od tam je decembra 1918 zaželel vesele božične praznike in srečno ter veselo Novo leto. Med podpisanimi je bil tudi Stanko Terčelj iz Vrhpolja. Zapisali so: „Novo oslobodenim bratom! Želimo Vam vaši bratje v vojnem ujetništvu vesele božične praznike in srečno ter veselo Novo leto.“[380]

V italijansko vojno ujetništvo je bil med 11. soško bitko[381] zajet tudi narednik Ivan Bajec.[382] Sporočal je, da je zdrav.

Avgustovski boji 1914 na ruskem vojskovališču so avstrijski strani prizadejali velike izgube in za mnogimi sodelujočimi se je izgubila vsaka sled. Zaskrbljeni

371 Švikert, Žvikert.
372 Mogoče je to bil Vipavec Herman Schwikert.
373 Maasburg, Kronika, 363.
374 Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK.
375 *Slovenec*, 2. 6. 1916.
376 Najbrž 27. črnovojniškega – najbrž tiskovna napaka v Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK.
377 Italijansko scusi (oprosti).
378 *Ilustrirani Glasnik*, 9. 9. 1915, 18.
379 *Slovenec*, 2. 6. 1916.
380 *Slovenski narod*, 8. 1. 1919.
381 Trajala je od 18. avgusta do 12. septembra 1917 na območju Banjške planote, kjer so napadale enote II. italijanske armade in na Krasu, kjer so branilce naskakovale enote III. italijanske armade.
382 *Slovenec*, 5. 11. 1917, 4.

svojci so po časnikih, v rubrikah *Kdo kaj ve?* povpraševali po njih. Josip Štanc, uradnik v Vipavi, je začetek novembra 1914[383] iskal brata Franca (1883), četovodjo 13. stotnije 97. pehotnega polka in Rajka Vidriha, pešca 12. stotnije 97. pehotnega polka, ki sta bila pogrešana od avgusta 1914. France Štanc je padel v Galiciji. Njegov priimek in ime ter ostali podatki so vklesani na spomeniku padlim Vipavcem.

Rajko Vidrih-Graharjev[384] je v teh bojih ranjen prišel v rusko ujetništvo. Odpeljali so ga v Sibirijo, od koder je novembra 1914 pisal materi.[385] Kasneje, oktobra 1917, je pisal iz Čembarja v guberniji Penza, nato pa nič več.[386] Zaskrbljena starša v Vipavi, hišna številka 10, sta prosila avgusta 1918 vse one, ki so se leta 1918 že vrnili iz ruskega ujetništva, naj jima, proti povračilu stroškov, sporočijo kaj o sinu. Kdaj se je Vidrih vrnil domov, ne vemo, kot tudi ne vemo, kje vse je po oktobrski revoluciji živel v Rusiji. Morda se je domov vrnil z glavnino pešpolka številka 97, ki je iz Ukrajine prispela z vlakom v Vransko 27. decembra 1918.[387]

Takšne sreče pa ni imel Viktor Semič (1884), pešec 6. stotnije 97. pešpolka, ki se je leta 1914 bojeval v nekaj prvih bitkah v Galiciji.[388] Njegova soproga Frančiška, gostilničarka v Vipavi, je leta 1915, poizvedovala o njem v časniku *Slovenski narod*. Ali je prejela kakšno obvestilo, ne vemo. Na spomeniku padlim Vipavcem je zabeležen njegov priimek in ime s podatki, da je pogrešan v Galiciji.

Domov so se vrnili Alojz Prelc, Jakob Krašna, Ivan Može in Celeste (Tine) Zanuttini. Prva dva sta prišla brez ene noge, druga dva pa brez ene roke.[389]

Veliko število vojnih ujetnikov na vseh vojskovališčih, pa tudi internirancev, odpeljanih v Italijo iz ozemlja, zasedenega po italijanski vojski, ter beguncev na Zgornjem Vipavskem in drugod, je prisililo oblasti, da so ustanovile poizvedovalna mesta po Kronovini Kranjski, da bi z njihovo pomočjo olajšale vzpostavljanje stikov. Tako bi bili eni in drugi pomirjeni. V vipavskem sodnem okraju so takšna poizvedovalna mesta v krajih Podkraj, Šturje in Vipava začela z delom 18. avgusta 1917.[390]

Omenil sem že vipavski spomenik padlim, dodajam sezname padlih, umrlih in pogrešanih, ki sem jih našel v raznih virih, ob zavedanju, da verjetno nisem prišel do konca oz., da sem, nenamerno, naredil kakšno napako.

383 *Slovenski narod*, 4. 11. 1914, 3; Sistory, št. 14299.
384 Rodman, Spominska plošča, 2–3. Bil je veleposestnik, lastnik hiše v sedanji Vojkovi ulici št. 22 pri izviru Lipce.
385 *Edinost*, 26. 11. 1914.
386 *Slovenski narod*, 26. 8. 1918.
387 *Edinost*, 1. 1. 1919, 1.
388 *Slovenski narod*, 6. 4. 1915, 4; Sistory, št. 14296.
389 Rodman, Pripoved Alojza Reharja, 5; Prelc, Moji predniki, 4–6.
390 *Slovenski narod*, 18. 8. 1917, 4.

Omenil bi družino Maasburg, katere sin baron Friderik (1880) je bil poklicni častnik, nadporočnik 47. pešpolka, katerega bataljona sta bila pred vojno nastanjena v Gorici in v Kojskem. Padel je septembra 1914 kot pripadnik 27. domobranskega pehotnega polka pri Grodeku (Grodnu) in bil posmrtno odlikovan z vojaškim zaslužnim križcem tretjega razreda v priznanje posebne hrabrosti pred sovražnikom.[391] Oče Johann Henrik Maasburg je v dnevniku zapisal: „V vojaškem uradnem listu skupne vojske za personalne zadeve so 18. januarja 1915 med odlikovanimi navedli tudi pred sovražnikom padlega nadporočnika Friedricha barona von Maasburga.“[392]

Friderikovi podatki so zabeleženi na spomeniku na vipavskem civilnem pokopališču.[393] Na ruskem vojskovališču je bil tudi njegov brat Viljem von Maasburg, vendar je zaradi bolehnosti veliko časa preživel v okrevališčih.

Oče Johann Henrik Maasburg je Friderikov odhod 1914 opisal takole: „13/8 Popoldne sva pomagala Fritzu in njegovemu služabniku Franzu Niederlu zložiti poljski kovček. Otožno sem se spomnil leta 1866, mojih dobrih sestra, ki sta mi pred odhodom k severni armadi izkazali iste usluge. Ko mi je Fritz izročil paket poljskih dopisnic in se je ura slovesa približevala, je moralo moje srce težko nositi. Ob 7 h smo se podali na južni kolodvor, kjer je 4. bataljon, poveljuje stotnik Blaschke (adjutant Woinovicha), kjer je 2.[394] pehotni polk št. 27 že pričel vstopati v vagone. Fritz naju je namestil, bil je inšpekcijski častnik, zato je imel veliko dela, potrebno je bilo marsikaj uskladiti in odrediti. Za vse je imel ostro oko, toda oči vseh so bile usmerjene v njegovo lepo, impozantno, mlado postavo. Znanci so pozdravljali, nežne roke izročale šopke rož. Kazalec neusmiljeno hiti mimo osme ure, dan je bil znak naprej, po prisrčnem objemu Fritz vstopi v počasi se kotaleči vlak, preglasi vsesplošen klic radosti z vihtenjem vojaške čepice in prisrčnim mahanjem. ‚Bog te obvaruj, moj ljubljeni otrok, in kmalu se vrni zdrav domov!‘ Takšne blagoslovljene želje ob tej uri usmerja na milijone globoko žalostnih src k Vsemogočnemu, ki jih ne more uslišati, ker je on ustvaril svet. To je bilo nekega petka!“[395]

V avgustovskih in septembrskih bojih ruskih enot z enotami 3. avstro-ogrskega armadnega zbora pri Lvovu[396] so bile slednje poražene. Vest o tem in hudih izgubah se je v Vipavi razširila 15. septembra 1914. V teh bojih sta bila tudi Vipavca Herman Schwikert in Friderik Maasburg iz 27. domobranskega polka. Sodelovala sta v bojih vzhodno od Grodeka septembra 1914. Baron Maasburg je 16. septembra zapisal: „Dne 16/9/ poroča generalštab o bitki

391 *Edinost*, 22. 1. 1915, 2.
392 Maasburg, Kronika, 391.
393 Tu je navedeno, da je bil pripadnik 47. pešpolka. Ta podatek velja za predvojni čas, že v času mobilizacije je bil premeščen v 27. domobranski polk.
394 Uporabljeno 2. namesto drugi.
395 Maasburg, Kronika, 391.
396 Lviv v Ukrajini.

pri Lvívu. 5-dnevna junaška borba. Krvavo odbijanje rus. napadov vzhodno od Gródeka dne 10. sept.“[397] 8. septembra 1914 je Friderik poslal z bojišča zadnjo dopisnico, kjer je zapisal, da od 14. ure 7. septembra slišijo donenje ruskih topov in da so pripravljeni na marš, da zapustijo svoje položaje in se prebijejo naprej.[398] Od tedaj pa domači od sina Friderika niso prejeli nobenega sporočila več, kar jih je precej skrbelo in tudi iz sporočil Friderikove žene Irme ni bilo ničesar oprijemljivega. Od nikoder ni bilo nobene novice, v Vipavo pa so prihajala pisma in sporočila tržanov, ki so bili pod poveljstvom Friderika Maasburga. Med njim je bil računski podčastniški blagajnik kadet Vidrih.[399] Zaskrbljeni in poln slutenj je Johann Henrik baron Maasburg začetek oktobra 1914 odšel s soprogo Rozo na Dunaj. 8. oktobra 1914 je bil na deželnem ministrstvu za obrambo. Prebral je seznam izgub 27. pehotnega polka z dne 19. septembra. V dnevniku je ostalo zabeleženo: „Dąbrówki[400] – Ferdynandówka[401] mrtev.“[402] Baron Maasburg je še zapisal, da si je v zaprepadenosti ob prebranem površno zabeležil le nekaj podatkov.

Sredi oktobra sta se s soprogo ustavila v hotelu Zamorc v Mariboru, ki še danes stoji v Gosposki ulici, in se tam srečala z nekaterimi kolegi sina Friderika iz 47. pešpolka. Od njih sta izvedela, da Friderik ni bil zadovoljen s premestitvijo v 27. domobranski polk in da se je celo skušal skriti v vagonu s konji, samo, da bi lahko odšel na vojskovališče z vojaki in častniki 47. pešpolka. Po prepričevanju, da se bo kmalu vrnil v svojo enoto, je ostal in nato s 27. domobranskim polkom odrinil na vojskovališče.

17. oktobra 1914 sta se Maasburgova vrnila domov in tu je čakalo pismo kadeta Vidriha z naslednjo vsebino: „Smatram za svojo dolžnost, da obvestim g. generala, da je njihov g. ubogi sin nadporočnik dr. Maasburg dne 11/9 padel na polju časti in preminil. Njegova poslednja želja je bila, da se obvesti njegove starše. Prosim, da izvolite sprejeti izraze mojega najglobljega sožalja. S spoštovanjem Vidrih kadet, l. r.“[403]

Iz nadaljnjega dopisovanja družine Maasburg z različnimi sobojevniki Friderika barona Maasburga izvemo, da je padel južno od Grodeka na bojnem polju Dabrówka in da so ga pokopali ob vrtni ograji gradu Dabrówka. Dovoljenje za pokop so jim dali Rusi. Vsi avstrijski vojaki 27. domobranskega polka, ki so sodelovali pri pokopu, so nato prišli v rusko ujetništvo.

397 Maasburg, Kronika, 397.

398 Prav tam, 365, 367.

399 Prav tam. To je bil desetnik Johann (Janez / Ivan) Vidrih iz 17. pehotnega polka, kjer je služilo 86% slovenskih vojakov. Podatek mi je posredovala Mira Miladinović Zalaznik, za kar se ji zahvaljujem.

400 Naselje jugovzhodno od Grodeka, Grodna, Horodoka v Ukrajini.

401 Vas jugovzhodno od Grodeka.

402 Maasburg, Kronika, 373.

403 Prav tam, 379.

Na vipavskem spomeniku ne najdemo priimka, imena ter podatkov 18-letnega Maksa Žorža (1897), vojaka delavske stotnije (čete), ki je umrl v pomožni bolnišnici Rdečega križa v Semeniški ulici na Travniku v Gorici, 15. aprila 1915. Vzrok smrti je bilo vnetje možganov. Pokopali so ga v soboto 17. aprila.[404] O Francu Markiču (1892), pešcu 6. stotnije 22. domobranskega polka, ki je padel 2. 9. 1916 neznano kje in je bil zaveden na seznamu izgub št. 489,[405] izvemo navedene podatke v *Slovencu*. Enako velja za Jakoba Glažerja,[406] ki ga je *Slovenec*[407] umestil v Vipavo na Štajerskem (?). Bil je pešec cesarsko-kraljevega gorskega strelskega polka št. 2 in pokopali naj bi ga 22. aprila 1917. Vojskovališča oz. kraja pokopa dnevnik ne omenja.

Novembra 1918 je družino Mervar doletela žalostna vest, da je njihovega soproga Matijo, verjetno je bil orožnik, v Žužemberku v Suhi krajini, 31. oktobra brutalno ustrelil tamkajšnji nemškutarski orožniški stražmojster Kandutsch. Vzrok naj bi bila Mervarjeva dvodnevna zakasnitev pri vračanju z dopusta, povzročena z boleznijo njegove žene.[408]

Pozabiti ne smemo tistih tržanov, ki so se v času 1. vojne vojskovali za cesarja in domovino na različnih vojskovališčih, za katere obstajajo le drobni podatki, fotografije, družinski spomini, ki so bili objavljeni v zadnjem desetletju ob stoletnici 1. svetovne vojne. Naj jih naštejem.

Eden takih virov je fotografska spominska plošča v počastitev živih in padlih udeležencev svetovne vojne 1914 za občino Vipava. Na njej so fotografije, poleg že omenjenih, še nekaterih Vipavcev. To so: Anton Bajc,[409] Ivan Lekan,[410] Jože Kobal,[411] Vlado Dekleva.[412] Na spominski plošči je upodobljen tudi umetnostni zgodovinar France Mesesnel, ki je otroška leta preživel pri vipavskih sorodnikih v hiši današnjega vipavskega župnišča v Beblerjevi ulici št. 1.[413] Tu so še fotografije:

404 *Edinost*, 18. 4. 1915 in 20. 4. 1915 2; *Goriški list*, 22. 4. 1915, 3; *Slovenski narod*, 24. 4. 1915, 5; *Slovenec*, 24. 4. 1915.
405 *Slovenec*, 1. 12. 1916, 6.
406 Morda Glažarja.
407 *Slovenec*, 2. 7. 1917.
408 *Slovenec*, 3. 11. 1918, 2.
409 Bival je v sedanji Ulici Ivana Ščeka 3, kjer je imel gostilno, bil pa je tudi posestnik. V: Rodman, Spominska plošča, 2–3.
410 Prav tam. Bil je kmetijski posestnik in lastnik znane gostilne pri Lekanovih, v današnji Ulici Milana Bajca št. 5.
411 Prav tam. Bival je v današnji ulici Milana Bajca št. 26 in bil kolar.
412 Prav tam. Stanoval je v Podskali, danes Glavni trg št.10, tik ob cerkvici sv. Marka. Cerkvico sv. Marka so avstro-ogrske oblasti pred vojno nameravale obnoviti in so že imele načrte z izmerami temeljev in ostalimi zgodovinskimi podatki z ohranjenimi napisi. Zaradi vojne ni prišlo do obnove. Za časa Italije je Dekleva v cerkvi hranil sol, oltar pa so v 30. letih prenesli v cerkev sv. Gendrce (Jedrt) na Koradi. Kamne cerkve so po osvoboditvi uporabili za izgradnjo Zadružnega doma v Vipavi.
413 Prav tam. Na njej je tudi spominska plošča.

Matije Lavrenčiča s Hriba,[414] Franca Fabčiča - Zogarjevega,[415] Franca Ferjančiča,[416] Karla Ferjančiča,[417] Karla Kodelje,[418] dr. Emila Petriča,[419] medvojnega advokata v Ajdovščini in vipavskega župana za časa nemške okupacije med 2. svetovno vojno, ter Franca Trampuža.[420]

Vipavski dijaki in študentje

V vojnem času so vipavski fantje dokončevali srednjo šolo ali pa tudi študije. Čakala jih je izkušnja, ki so jo pomnili vse življenje: mobilizacija in odhod v jarke.

Julija 1914 je na goriški gimnaziji – realki maturiral Vladimir Dekleva.[421] Leta 1915 in kasneje so mnogi osmošolci predčasno maturirali, saj so bili takoj po maturi mobilizirani. Med maturanti I. državne gimnazije v Ljubljani 8. marca 1915 je bil Leopold Žgur. Zanj sta *Slovenec* in *Slovenski narod* v oklepaju zapisala, da je iz Vipave.[422] Čakal ju je cesarjev poziv in odhod na eno evropskih vojskovališč. Na isti ljubljanski gimnaziji je v dneh 25. in 16. junija pred komisijo, ki jo je vodil dr. Fr. Detela, maturiral tudi Egon Bassin iz Vipave.[423]

Venceslav Poniž - Slavko, rojen 25. septembra 1900, je moral prekiniti šolanje na idrijski gimnaziji – realki, saj so ga poslali na rusko vojskovališče pri Lvovu.[424]

Za Maksa Slejka, ki je 23. junija 1914 na tehniki v Gradcu doštudiral za inženirja stavbne stroke, je v časniški vesti navedeno, da je iz Vipave.[425] Tudi njega je doma verjetno čakal vpoklic pod orožje.

Pismonošev sin, sedmošolec Edvard (Edko, Etko) Ferjančič,[426] je moral k 27. domobranskemu polku. Med drugim je bil tudi na soški fronti. Študije je dokončal po vojni in leta 1922 pel novo mašo.

---

414 Prav tam. Bil je kolar.
415 Prav tam. Stanoval je v bližini južne vojašnice v Vipavi in je bil kmetijski posestnik.
416 Prav tam. Še enkrat ga omenjam med vipavskimi gostilničarji.
417 Prav tam. Po vojni je bil lastnik hotela Adrija.
418 Prav tam. Bil je lastnik bara na sedanjem Glavnem trgu 3. Danes je v njem Bar pri Marjanci.
419 Prav tam. Dr. Emila Petriča so 28. 11. 1943 ubili na pragu lastne hiše v sedanji Beblerjevi ulici št.14.
420 Prav tam. Bil je kmet in je stanoval v današnji Laurinovi ulici št.11.
421 *Edinost*, 15. 7. 1914, 4.
422 *Slovenec*, 11. 3. 1915, 5; *Slovenski narod*, 11. 3. 1915, 4.
423 *Slovenski narod*, 2. 7. 1918, 3.
424 Poniž, Venceslav Poniž, 18–19.
425 *Slovenski narod*, 28. 6. 1914, 3.
426 Klinec, Rudolf: „Ferjančič Edko (Edvard).“ V: Jevnikar, Martin (ur. et al): *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL), 4. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba 1977, 356–357; Rodman, Spomini, 7–10.

Tržani in vojna – begunci v Vipavi

V prvem vojnem letu 1914 Vipavci, razen nestrpnega in s strahom povezanega čakanja na vesti o mobiliziranih svojcih, vpliva vojne še niso občutili tako kot pozneje, ko so postali kraj v zaledju soškega vojskovališča. Prvo, s čimer so se seznanili, so bili prišleki – begunci, ki so na Kranjsko prišli z vzhodnega vojskovališča. Po maju 1915 pa so sem prišli ali skozi trg potovali begunci s soškega vojskovališča.

Vojni spopadi na ruskem – gališkem vojskovališču v avgustu in septembru 1914 so pognali v beg tamkajšnje civilno prebivalstvo, ki se je umaknilo v zahodne dežele črno-žolte monarhije. Več 10 tisoč Poljakov, Rusinov in Judov si je zatočišče poiskalo tudi na Kranjskem.[427] Goriška *Soča* je 25. septembra 1914 zapisala, da jih je precej tudi na Vipavskem. Isto je poročal goriški *Novi čas*. V Vipavo prišli gališki in poljski begunci so tu dočakali italijansko vojno napoved Avstro-Ogrski.[428] Le-ta je med njimi in tudi Vipavci vzbudila strah, da bodo morali zopet ‚rajžati' v nove, neznane kraje in si z begom reševati življenje. Mnogi so svoje imetje pošiljali na Štajersko, nekatere družine so odšle z vsem imetjem tako na Štajersko kot na Dolenjsko. Imetje so celo zazidavali ali drugače skrivali.[429] Vznemirjenje se je sčasoma poleglo, gališki in poljski begunci pa so se zaradi ugodne situacije na ruskem vojskovališču lahko vrnili na domačije.

Če so le-ti imeli možnost, da so se zaradi avstro-ogrskih vojaških uspehov na ruskem vojskovališču lahko vrnili domov, pa so skozi Vipavo potovali ali se vanjo zatekli prebivalci mnogih slovenskih vasi in krajev s področja soške fronte. Ob vsaki izmed italijanskih ofenziv, bilo jih je 12, se je sprožil begunski val in mnogi bežeči so si poiskali bivališče v krajih Zgornje Vipavske doline in tudi v Vipavi. Zlasti hudo je bilo ob padcu Gorice, 9. avgusta 1916, ko se je v Vipavo zateklo nad 700 goriških beguncev. Nekateri med njimi, zlasti še oni iz Solkana in Šempetra pri Gorici, so s seboj pripeljali živino in septembra 1916[430] so začeli bežati na Dolenjsko.

Vprašamo se lahko, kje vse so ti ljudje živeli. Ali obstajajo seznami, ki so jih občinske oblasti vsekakor morale imeti, da so zanje lahko zaprosile za finančno pomoč, za aprovizacijo in druge vzdrževalnine? Poleg zgoraj

427 *Soča*, 25. 9. 1914, 4; *Novi čas*, 24. 9. 1914, 6.
428 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
429 Prav tam.
430 Prav tam; *Slovenec*, 23. 9. 1916.

naštetih krajev so tu bivali tudi begunci iz Kromberka,[431] Renč,[432] Vogrskega,[433] Gorice,[434] Kojskega,[435] Stare gore pri Gorici.[436] 38-letno begunko Alojzijo Brumat, ki je bivala v Vipavi na hišni številki 17,[437] so septembra pripeljali na zdravljenje v ljubljansko deželno bolnišnico. *Slovenec* ni navedel njenega rojstnega kraja ali kraja, od koder je prišla v Vipavo. Konec novembra oz. v začetek decembra 1917 je tukaj bival begunec Janez Humar iz Banjšic sv. Duha.[438] Takoj po prodoru, konec oktobra 1917 se je vrnil domov in kakšen dom je našel, mi ni znano. Prve dni januarja 1918[439] je B. Kodelja iz Vipave, hišna številka 191 poizvedoval po družini Mihaela Siliča iz Bilj pri Gorici, ki je bival s hčerama v begunskem taborišču Wagna. Verjetno je Kodelja te begunce avgusta 1916, vzel pod streho, kasneje pa so odšli v omenjeno taborišče.

Za moralno spodbudo enih in drugih, beguncev in Vipavcev ter njihov medsebojni odnos v tistih časih je *Slovenec* 23. septembra 1916 opisal zanimiv dogodek v eni vipavskih gostiln: „Prišel je bil ubog goriški begunec, naročil pečenko in pol litra vina. Ko se je pokrepčal, je poklical krčmarja radi računa. Namesto pa, da bi mu plačal, mu je povedal, da nima denarja. Gostilničar se je razveselil in še sam dal za liter vina.“[440]

Množični begunski val je avgusta 1916 povzročil v vsej Vipavski dolini veliko razburjenje, na udaru so bili zlasti denarni zavodi, a se je vse kmalu uredilo. O dogajanju v Vipavi je poročal *Slovenec*: „V Vipavi je polno beguncev, katerim pomagamo, kolikor je mogoče. Živež dobe od občine. Delimo jim koruzno moko, namenjeno domačemu prebivalstvu. Bomo pa

431 *Slovenec*, 23. 8. 1916. Tu se je avgusta 1916 z živežem nahajala Jožefa Makuc iz Kromberka št. 40. Med begom so se njeni štirje otroci nekje izgubili in iskala jih je s pomočjo župnega urada na Slapu pri Vipavi.

432 *Slovenski narod*, 19. 8. 1916, 4: Fran Vičič iz Renč je avgusta 1916 živel v Vipavi na hišni številki 129 in povpraševal po sinu Feliksu, vojaku 97. pešpolka, nato pa v Wiesu na Štajerskem pri črnovojniškem stražnem bataljonu.

433 *Slovenec*, 12. 10. 1916. Marija Nardin, rojena Gregorič iz Vogrskega, je bivala v Vipavi na hišni številki 179. Tu je zbolela, odpeljali so jo v tržaško bolnišnico Austro-Americano, kjer je umrla. Njenega moža, ki je bil na severnem vojskovališču so pogrešali že 24 mesecev.

434 *Slovenec*, 26. 8. 1916. Tu je 21. avgusta umrla 3 mesečna begunka Hilda Budav (Budau?), rojena materi šivilji v Gorici, ulica Morelli 40. Med begom iz Gorice je bila njena mati ranjena in sprejeli so jo v neznano bolnišnico. Hčerko so pokopali 21. avgusta 1916 na vipavskem pokopališču.

435 *Slovenski narod*, 3. 2. 1916. Marijo Marinič iz Kojskega, ki je tu bivala, je iskala njena botra Marija Zibelnik, najbrž begunka v Belici, pri Polhovem Gradcu.

436 *Slovenec*, 15. 2. 1917. Tu je do konca oktobra 1916 bivala Katarina Živic, roj. Kolavčič, po domače Tonacarjeva. Iskala jo je sestra Uršula Marvin, ki je bivala kot begunka v Stični na Dolenjskem.

437 *Slovenec*, 13. 9. 1916.

438 *Slovenec*, 3. 12. 1917, 5. Danes Banjšice.

439 *Slovenec*, 5. 1. 1918.

440 Morda se je to res zgodilo.

sami malo potrpeli. Tudi pod streho radi sprejemajo begunce.“[441] Domačine je tedaj pestila huda suša, kar se je še zlasti poznalo na koruzi. Vinogradniki si zaradi spomladanskega pomanjkanja žvepla niso obetali bogate vinske letine.

Tudi do konca leta 1916 so v Vipavo prihajali begunci. Ker so večinoma bili brez živeža, njihova aprovizacija pa je bila otežkočena, so jih oblasti od tod selile v notranjost slovenskih dežel ali pa tudi v druge avstrijske kraje in begunska taborišča. Toda tudi ta selitev je bila otežkočena, ker so tukajšnji posestniki in vipavski kmetje imeli zelo malo konj. Zato so se v prevoz beguncev do Štanjela vključile vojaške oblasti, ki so organizirale brezplačne vojaške trajne in jih tam naložile na vlake, s katerimi so jih odpeljali dalje.[442] Eno prvih begunskih taborišč, kamor so prišli ti begunci, je bila štajerska Lipnica (Leibnitz). Od tam so odhajali še v druga taborišča in vasi, kjer so pomagali pri kmetijskih in drugih delih.[443]

Begunci iz Šempasa, 20 po številu, so tedaj dosegli, da so jim vojaške oblasti izdale dovolilnice za začasno vrnitev, ker so želeli obrezati trte. Med delom so bili na vojaški oskrbi s prehrano.

Selitev beguncev iz Vipave v Štanjel in od tam naprej je bila kaotična[444] in na to je opozoril tajnik županstva občine Podgora, ki je bilo tedaj v Devici Mariji v Polju pri Ljubljani. Ivan Terpin je zapisal, da se je tako pri selitvi beguncev iz Podgore kot pri odhodu iz Vipave za njimi izgubila sled. Zaprosil jih je, naj mu naznanijo naslove svojih novih bivališč, da bi jim lahko pomagalo tudi v kontaktu z oblastmi.

Oskrba nepreskrbljenih beguncev tako z ruskega kot s soškega vojskovališča je zahtevala velika sredstva, tako materialna kot denarna. Begunska podpora, ki jo je delila oblast, je bila velikokrat nezadostna, da bi bila kos inflaciji in splošnemu pomanjkanju.

Tedanje slovensko časopisje je takrat, ne glede na politično pripadnost, objavljalo sezname darovalcev in višino darovane vsote. Seveda je bilo veliko teh akcij in drugih nabirk organiziranih, pa vendar bi, če bi danes poskušali pripraviti sezname darovalcev in višino njihovih denarnih ter materialnih prispevkov, verjetno kmalu odnehali. Pa ne zaradi pomanjkanja podatkov, ampak obratno.

Med organizatorji nabirk so bili poleg državnih, deželnih in občinskih oblasti tudi župniki, šolniki in imoviti ter dobrosrčni posamezniki. V Ljubljani je delovala posredovalnica za goriške begunce, ki je prav tako bila med organizatorji. Istočasno so potekale še mnoge druge nabirke.

441 *Slovenec*, 18. 8. 1916.
442 *Slovenec*, 4. 11. 1916, 4.
443 *Slovenski* narod, 24. 8. 1916, 3.
444 *Slovenec*, 4. 11. 1916.

Na velikonočni ponedeljek, 24. aprila 1916, so po vseh cerkvah na Kranjskem nabirali denar za goriške begunce.[445] Konec aprila 1916 so poslali iz Vipave ljubljanskemu knezoškofijskemu ordinariatu za goriške begunce 1112 kron, ki so jih zbrali tamkajšnji župljani in denarni zavodi.[446]

Denarja za begunce niso prispevali samo verniki vipavske župnije, septembra 1916 so darovali tudi tu živeči duhovniki. Nabrali so 240 kron, ki jih je župnik dr. Leopold Lenard s Slapa poslal posredovalnici za goriške begunce v Ljubljani.[447]

Že zgoraj omenjam nekaj hišnih številk v Vipavi, kjer so begunci našli zatočišče. Vipavci so se izkazali tudi z denarno, materialno in organizacijsko pomočjo. Med njimi omenjam le dva.[448]

Prvi je bil Fran Silvester, ki je daroval tako za begunce v begunskih taboriščih kot tiste, ki so bivali po različnih krajih cesarstva.[449] Posredovalnica za goriške begunce v Ljubljani je poskrbela, da je denar prišel do njih, obenem pa se je darovalcu javno zahvalila.

Za begunce se je zelo prizadeval tudi znani goriški tovarnar dvokoles,[450] trgovec[451] in krčmar, v Vipavi rojeni Fran Batjel, ki je še začetek leta 1916 vživel v Stolni ulici št. 2 v Gorici.[452] Takrat je v oglasu v *Slovenskem narodu* ponujal 400 hektolitrov belega in rumenega vipavca po zmerni ceni. Ker je sam kasneje postal tudi begunec v Ljubljani, domnevamo, da je prodaja bila izvedena tik pred odhodom. Tam je odprl svojo tvrdko. Ne vemo, koliko je sotrpinom finančno pomagal, vsekakor pa je marsikomu pomagal pri iskanju stanovanja in pri namestitvi. Tako je v *Slovencu* 10. oktobra 1916 izšla novička, da je pri Franu Batjelu v Ljubljani, Cesta na Rožnik 29, možno dobiti podatke, kje se v Ljubljani najdejo še stanovanja za begunce. V begunstvu se je poročil z Marijo Gabrijelčič s Kojskega in se takoj, ko je bilo mogoče, začetek novembra 1917, vrnil v Gorico, kjer je v Stolni ulici odprl vinotoč.[453] Med bivanjem v Ljubljani je na Starem trgu 28 imel trgovino.[454] Tu ga je doletela vest, da mu je junija 1917 v domači Vipavi umrla 75-letna mati Antonija Batjel.

445 *Slovenski narod*, 22. 4. 1916, 3.
446 *Slovenec*, 4. 5. 1916.
447 *Slovenec*, 4. 10. 1916.
448 Žal, trenutno razpolagam le s temi podatki.
449 *Slovenski narod*, 1. 4. 1916, 3; *Slovenec*, 26. 5. 1916; *Slovenec*, 10. 7. 1916.
450 Tovarna dvokoles *TRIBUNA*.
451 Prodajal šivalne in kmetijske stroje, gramofone, orkestrijone (glasbene omare z mehanizmom v obliki valja, ki so razveseljevale gostilniško publiko) itd.
452 *Slovenski narod*, 15. 1. 1916, 5.
453 *Slovenec*, 12. 11. 1917, 4.
454 *Slovenec*, 14. 6. 1917; *Slovenec*, 30. 12. 1916, 7.

V Vipavi so v tistem času in tudi začetek januarja 1918 še vedno živeli begunci.[455] Ne vemo sicer, od kod so bili in kdaj so vipavski trg zapustili. Dejstvo pa je, da so na političnem zborovanju, na praznik sv. treh kraljev 6. januarja, prišla na dan vprašanja o prehrani, vojnih poškodbah, delovnih močeh in begunski bedi v Vipavski dolini.

Begunci so bili v Vipavi tudi poleti 1917.[456] Enemu izmed njih je julija neznan tat iz zaprtega kovčka ukradel 1090 kron. Bil pa je ‚velikodušen' in mu pustil 280 kron.

Knezonadškof Frančišek Borgia Sedej, begunec v Vipavi

Med goriškimi begunci, ki so prišli v Vipavo, je bil tudi goriški knezonadškof Frančišek Borgia Sedej,[457] ki je v Gorici vztrajal do 27. julija 1915, ko so v vrtu nadškofijske palače eksplodirale granate in ga prisilile k umiku.[458] Po časniški zmedi, češ da je v Postojni, kjer da bo začasno ostal,[459] so Vipavci 30. julija 1915 v *Slovencu* prebrali: „Novice s Primorske. Goriški nadškof se nahaja sedaj v Vipavi in ne v Postojni, kakor smo včeraj poročali."[460] Tja pa ni prišel sam, ampak, morda kaj kasneje, v spremstvu goriških duhovnikov: monsignorja Franca Castellitza, vodje centralnega semenišča in cesarsko-kraljevega profesorja na ženskem učiteljišču, Josipa Grusovina, knezonadškofijskega tajnika in župnega upravitelja na Placuti, dr. Ignacija Kobala, stolnega vikarja in kateheta na cesarsko-kraljevem moškem učiteljišču v Gorici, dr. Petra Šorlija, stolnega vikarja in kateheta na realki, Petra Mosettiga, stolnega vikarja in ceremona (ceremoniarja)[461] v Gorici, Franca Antona Ziacha, župnika na Placuti, tedaj že v pokoju in Alojzija Pavlina, vikarja v Mavhinjah.[462] Kdor je želel stopiti z omenjenimi župniki v pisni stik, je dopis lahko naslovil na vipavsko župnišče.

Knezonadškof je v Vipavi prebil mesec dni.[463] V tem času je v Logu pri Vipavi imel na Veliki Šmaren, 15. avgusta 1915, pontifikalno sveto mašo, ki se jo je udeležilo do deset tisoč ljudi. Vojni čas je poskrbel, da je bila cerkev natlačena,

455 *Slovenec*, 12. 1. 1918.
456 *Slovenski narod*, 19. 7. 1917.
457 Češčut, Marija: „Sedej Frančišek Borgia." V: Jevnikar, Martin (ur. et al): *Primorski slovenski* biografski leksikon (PSBL), 14. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba Gorica 1988, 321–323; *Slovenec*, 23. 12. 1916.
458 *Slovenec*, 1. 9. 1915.
459 *Slovenec*, 29. 7. 1915.
460 *Slovenec*, 30. 7. 1915.
461 Ceremoniar je vodja slavnostnih cerkvenih obredov.
462 *Slovenec*, 12. 8. 1916.
463 Češčut, Sedej Frančišek Borgia, 321–323; *Slovenec*, 23. 12. 1916.

še večja množica je ostala zunaj. Vzrok za tako množico v Logu je bila vladina prepoved, da prebivalstvo Vipavske doline ne sme romati na Brezje. Slavnostni govor je imel duhovni svetnik Avgust Koller iz Podrage, zbrana množica pa je Marijo prosila „za srečo Avstrije, slovenske domovine, za cesarja, slovenske škofe in duhovnike in posebno za vojake. Mariji so obljubili, če obvaruje deželo pred sovražnikom, da se ji pridejo zopet skupno zahvalit.“[464]

17. avgusta 1915,[465] na cesarjev rojstni dan, je knezonadškof Sedej daroval v Sv. Križu (Vipavski Križ) slovesno vojaško mašo. Prisostvovala sta ji korpusni poveljnik[466] in bivši avstrijski zunanji minister grof Bertchold, ki je služil kot ritmojster[467] na soški fronti.

Po enomesečnem bivanju v Vipavi je knezonadškof Sedej konec avgusta 1915 odšel v Cerkno oz. v Ravne pri Cerknem,[468] kjer je opravljal vse župnijske posle in obiskoval bolnike.[469] Ta novica *Slovenca* o Sedejevem bivanju in delovanju v Ravnah pri Cerknem, objavljena začetek decembra 1915, je omenjala, da sta tedaj v Vipavi še vedno prebivala monsignor Franc Castellitz in Josip Grusovin, knezonadškofov tajnik in župnik na Placuti.

Decembra 1915 se je ustalil v cistercijanskem samostanu v Stični na Dolenjskem. Poskrbel je tudi, da so se tja preselili vodstvo, gojenci in knjižnica goriškega bogoslovnega semenišča ter uradi Goriške nadškofije.[470] Kolikor je le mogel, je iz Stične vzdrževal stike s kraji in župnijami svoje nadškofije, ki so, čeprav skorajda izpraznjene, porušene, pa vendarle nezasedene od Italijanov, še nekako delovale.[471]

Aprila 1916 je bil zopet v Vipavi in od tam se je odpravil v Črniče, kjer je ob navzočnosti okoliških duhovnikov v tamkajšnji cerkvi v petek, 14. aprila 1916 posvetil olje. To so pred vojno, v času velikega tedna, sicer opravili v goriški stolnici, kar pa med vojno ni bilo mogoče.[472] Na pot se je odpravil s kočijo. Blizu Loga pri Vipavi so se zaradi vojaškega avtomobila in ropota motorja splašili konji. Knezonadškofu se ni sicer nič zgodilo, kočijaž pa si je ob padcu rahlo ranil čelo.[473] Zaradi tega pripetljaja se je cerkvena slovesnost posvečenja olja v tamkajšnji cerkvi Sv. Vida izvedla z enourno zamudo.

---

464 *Slovenec*, 24. 8. 1915, 5.
465 *Slovenec*, 30. 8. 1915.
466 To je bil XVI. korpus (armadni zbor) s sedežem v Dornberku.
467 Nekdaj stotnik pri konjenici.
468 *Slovenec*, 30. 8. 1915, 4; *Slovenec*, 1. 9. 1915.
469 *Slovenec*, 6. 12. 1915.
470 Češčut, Sedej Frančišek Borgia, 321–323; NŠAL, Jegličev dnevnik – Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Dnevnik Antona Bonaventure Jegliča (Jegličev dnevnik), 170–173. Za podatek se zahvaljujem dr. Renatu Podbersiču.
471 Anonimno: „ Naša draga Goriška.“ V: *Slovenec*, 23. 12. 1916.
472 *Slovenec*, 13. 4. 1916.
473 *Slovenec*, 17 .4. 1916.

Tudi boji in obstreljevanje med 6. soško bitko (4.–16. avgust 1916) so pognali v beg iz Gorice še nekaj tamkajšnjih župnikov. Pripovedovali so, kako je bilo v Gorici 8. avgusta 1916. Žrtev italijanskega topniškega obstreljevanja so bili tudi zvonovi stolnice. Njen veliki zvon je bil razbit, drugi pa je ostal nepoškodovan.[474] Opisali so tudi uspešen beg upokojenega vikarja Quaglie: „Znani g. Quaglia, vikar v pokoju, je bežal iz Gorice med zadnjimi, ko so v mesto že prihajale laške patrulje. Patrulja ga je ustavila in mu preiskala obleko. Od nasprotne strani je že prihajala naša patrulja. To priliko je gospod porabil, da jo je po najkrajši poti popihal iz Gorice.“[475]

Verniki so se tudi 15. avgusta 1916 zbrali v Logu pri Vipavi k pobožnosti, običajnega ‚šundra‘ okrog cerkve ni bilo skoraj nič. Bilo pa je več molitev in prejetih svetih zakramentov.[476] Pri tem so pomagali gospodje župniki iz Gorice.

Ob smrti Stanka Hriba, avgusta 1916, se je žalujoča družina zahvalila goriškemu mestnemu župniku Ziachu, da je rajnkega previdel s sv. zakramenti in prečastitima vipavski in goriški duhovščini za pogreb.[477]

Bolnišnice

Ko se je maja 1915 pričela vojna z Italijo, so prostore izpraznjenih Južne vojašnice, bolnišnice pod Gradiščem, imenovane „krankenhaus ali spitau“,[478] ter Lanthierijeve graščine namenili vojni bolnišnici št.1608.[479] Točnega datuma na vemo, iz primera Ajdovščine lahko le sklepamo, da je bilo že takoj začetek junija 1915. Bolnišnica je bila opremljena preprosto, zato so ji kasneje zgradili vodovod,[480] naredili razkuževalnico in kopalnice za moštvo in častnike. S tem so se bivalne razmere za bolne vojake izboljšale. Delovala je tudi okrepčevalnica z izvoljenim odborom, ki ga je vodil nadučitelj in

474 *Slovenec*,16. 8. 1916.
475 Prav tam.
476 *Slovenec*, 22. 8. 1916.
477 *Slovenec*, 19. 8. 1916, 7.
478 Rodman, Magda: „Pogled v vojaško zgodovino Zgornje Vipavska doline.“ V: *Vipavski glas*, 2002, letnik 17, št. 63, 12–17, tu14.
479 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136. V vojnem in zgodovinskem muzeju v Roveretu hranijo večji fond fotografij obeh bolnišnic. Na eni izmed njih je upodobljen vhod v graščino s pojasnilom, da se tam nahaja bolnišnica 1608 – Cesarsko-kraljeva vojaška bolnišnica št. 1608.
480 Uredila se je tudi kanalizacija med mostom in graščino Lathieri. *Slovenec* je 13. oktobra 1915 v sporočilu zapisal: „Iz Vipave. Menda resno mislijo odpraviti ‚kranjske Benetke‘. Odkar je, kakor smo poročali zadnjič, obtičal v vodi avtomobil visokega gospoda, napreduje precej dobro kanalizacija od mosta proti grajščini.“ O tem je v svoji kroniki pisal tudi Maasburg. Zapisal je, da je obtičal vojni minister.

šolski vodja Anton Skala.[481] V okrepčevalnici so vojakom stregle jedi in okrepčeilne pijače članice odbora in tudi trške gospodične ter dekleta. Nastale stroške je odbor pokrival z dohodki patriotičnih zbirk in predstav.[482] Eno takih patriotičnih zbirk je izvedlo na Colu decembra 1915 šolsko vodstvo in od hiše do hiše nabralo 300 kron. Za večino nabranega denarja je kupilo lepa in koristna božična darila vojakom v vipavski bolnišnici, ostalo pa so poslali „Skladu za pomoč vdovam in sirotam“.[483]

Kakšne predstave so tedaj igrali vipavski amaterji ne vemo, res pa je, da so 7. in 14. julija 1918 v trgu odigrali veseloigro *Cigani* v prid slepim slovenskim vojakom in knjižnice *Učiteljskega društva*, ki jo je organiziralo in izvedlo *Učiteljsko društvo vipavskega okraja*. Predplačila so hvaležno sprejemali.[484]

Obe predstavi si je ogledalo več kot 1500 gledalk in gledalcev. Priigrali so 2316 kron dohodkov. Po pokritju stroškov je še vedno ostalo dovolj za oba namena, kar je zelo pripomoglo k vzdigu spoštovanja do učiteljstva. Tri samospeve je zapela učiteljica Ivanka Čuk in prejela aplavz ter pozitivne kritike v *Slovenskem narodu*. Pomanjkanje učiteljev, ki so se vojskovali na bojiščih, so nadomestili nadučitelji: Ivan Krhnè, Danilo Dekleva, M. Vidrih, Fr. Žgavc in M. Cvetko. Veseloigri so odigrali v prostoru, ki ga je dal na razpolago vipavski župan.

Skozi Vipavo korakajoči in tu nastanjeni vojaki so v trg ter bližnje kraje z drugih vojskovališč prinesli kolero in trebušni legar – tifus. Že 24. avgusta 1915 so kolero zasledili v Vipavi, en primer in enega obolelega v Št. Vidu (Podnanos). V Vipavi je obolela neka tujka, morda begunka, ki je sem prišla z jugo-zahodnega vojskovališča,[485] s soške fronte. Drugi bolniki so bili štirje vojaki, ki so prišli z istega bojišča, vendar menim, da so klice kolere na to vojskovališče prinesli z vzhodnega, ruskega vojskovališča in so se razširile še pri nas.

O trebušnem legarju – tifusu med vojaki na Vipavskem ne vemo nič, čeprav je *Slovenec* oktobra 1915 zapisal: „Trebušni legar zelo divja po vipavskih občinah.“[486] Med civilnimi žrtvami bolezni je bil 17-letni sin cerkovnika Škrlja v Logu pri Vipavi. Njegovi sestri pa sta oboleli.[487] Žrtev tifusa je bila tudi tržanka Ivanka Bajc, roj. Hrovatin iz Dupelj pri Vipavi,[488] ki je umrla 24. septembra 1915. Soprogu Janezu, ki je bil na ruskem vojskovališču in ni mogel priti na pogreb, je zapustila hčerko Viko ter sinove Ivana - Žaneta, Draga (Karla),[489] Milana in enoletnega Eda.

481 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
482 Prav tam.
483 *Slovenski narod*, 30. 12. 1915, 3.
484 *Slovenec*, 12. 7. 1918; *Edinost*,13. 7. 1918, 2; *Slovenski narod*, 24. 7. 1918.
485 *Slovenski narod*, 27. 8. 1915, 3; *Slovenec*, 31. 8. 1915, 5; *Slovenski narod*, 30. 8. 1915, 3.
486 *Slovenec*, 7. 10. 1915.
487 *Slovenec*, 11. 10. 1915.
488 Elektronsko sporočilo – podatek Magde Rodman, pri avtorju.
489 Drago (Karel) Bajc – rojen v Vipavi, 29. 10. 1904, umrl v Biljah, 25. 10. 1928, je bil pozneje študent prava v Padovi, pesnik in organizator *Tigra* na Primorskem.

Koliko vojakov se je zdravilo v vipavskih bolnišnicah, ne vemo. Hrvat, Ivo Lučić, pešec 9. in 8. čete 5. pehotnega bataljona 37. pešpolka[490] je prišel sem 2. oktobra 1915 iz bolnišnice v Ajdovščini, kjer se je zdravil za zlatenico od 23. septembra 1915. Tam je bil več lačen kot sit. Na rekonvalescenci v Vipavi se je zadržal do 4. oktobra, kjer ni imel pripomb glede prehrane. Iz Vipave so ga odpeljali v Ljubljano.[491]

Poleti 1916 je v Vipavo iz ajdovske bolnišnice prišel za vojnega kurata Anton Gnidovec[492] in nadaljeval s svojim plemenitim delom med tukajšnjimi obolelimi vojaki, ki jim je poleg tolažbe in pogovorov delil lastne priboljške in cigarete. S pridigami in spovedovanji je pomagal vsako nedeljo tudi v vipavski cerkvi sv. Štefana, a žal ne dolgo. 23. oktobra 1916 je na nočni poti na dopust proti Postojni pri Razdrtem postal žrtev dirjajočih konj, ki so se splašili in prevrnili voz. Njegova sopotnika, neki narednik in sluga, sta ga po iskanju našla v zadnjih vzdihih. Pokopali so ga v Postojni. Vipavski dekan Andrej Lavrič mu je 25. oktobra 1918 napisal nekrolog, ki ga je *Slovenec* natisnil 28. oktobra 1916. V istem časniku se ga je spomnil tudi 7. novembra 1916, ko je pisal, kako je na zadnji poti spremljal v vipavski bolnišnici umrlega vojaka.

Po prodoru pri Kobaridu oktobra 1917 so avstro-ogrske vojaške oblasti večino vojaških bolnišnic v zaledju soškega vojskovališča ukinile, vendar je tista v Vipavi ostala in delovala tudi v letu 1918. Tu je umrla učiteljica Olga Slejko, verjetno begunka iz Tolmina.[493] Delovala je celo še začetek leta 1919, že po italijanski zasedbi Vipave, ko ji je bilo dodeljenih 32 Amerikancev – ameriških vojakov različnih rodov.[494]

Vojaško pokopališče

V vipavskih bolnišnicah so umirali tudi vojaki različnih narodnosti, pripadniki pehote, topništva. Zaradi tega je občina v dogovoru z vojaškimi oblastmi ob domačem pokopališču uredila še vojaško pokopališče.[495] Tu je pokopanih 400

490 Popolnjeval se je na področju Dubrovnika.
491 Lučić, Ivo: „Ratni doživljaji (1914–1918).“ V: *Dubrovački horizonti*, št. 18–19, letnik X–XI. Zagreb 1978/79, 54–63, str., tu 60. Za posredovane podatke se zahvaljujem gospodu Lovru Galiću iz Zagreba.
492 *Ilustrirani glasnik* (IG), 15. 2. 1917, št. 24, 199–201.
493 *Slovenec*, 21. 6. 1918, 3; *Slovenski narod*, 22. 6. 1918, 4.
494 *Slovenski narod*, 11. 1. 1919.
495 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.

avstro-ogrskih vojakov,[496] tudi v bojih padli letalci. Med njimi je tudi Bovčan Julijan Kenda.[497] V drugi polovici 1916. leta je *Slovenec* sporočil: „Vsled vojnih dogodkov je bilo treba domače pokopališče razširiti. Pod spretnim vodstvom barona Maasburga, general majorja v pokoju se delo bliža koncu. Pokopališče bo lično ograjeno in jako lepo razdeljeno. Grobovi se žal dan za dnem množe. Na treh spominskih ploščah bodo ovekovečena imena v Vipavi umrlih bojevnikov.“[498] Iz že omenjenega dopisa vipavskega dekana Lavriča v *Slovencu* 7. novembra 1916 je razvidno, da je bilo vojaško pokopališče lepo urejeno, križi okrašeni s krizantemami, astrami in imortelami.

Aprovizacija

Vojna je v kraje Zgornje Vipavske doline, kjer so se do tedaj kmetje bavili z živinorejo, pridelavo sadja in vinogradništvom, prinesla spremembe. Nonina[499] sošolka oz. prijateljica Ivanka Grabrijan mi je pripovedovala, da so kmetje, ki so se do vojne bavili z zgoraj omenjenimi dejavnostmi, kar naenkrat preorali pašnike in začeli sejati žita, ki so pred vojno prihajala z Ogrske, ker so bila cenejša. Med vojno pa so Madžari počasi omejevali prodajo in na koncu celo prepovedali izvoz v ostale predele črno-žolte monarhije.

To potrjuje tudi oznanilo šturskega župnika Mihaela Kmeta, ki je v nedeljo, 25. februarja 1917 opozoril župljane, naj obdelujejo polja, 22. aprila pa je dejal: „Konec tedna se bo ogledalo od vojaštva in boste strogo kaznovani! Za delo se spotikate. Obdelovanje polja med Šturjami in Vipavo najbolj zanemarjeno. Živino je dobiti (konje), gnoj, krompir saditi!“[500] To je bilo že v času hude stiske zaradi prehrane in oskrbe z živili.

Interpelacijam slovenskih poslancev zaradi prehrane na Kranjskem v okrajnem glavarstvu Postojna in tudi v Vipavski dolini so sledile interpelacije v parlamentu na Dunaju[501] 14. junija 1917. Med živili, ki so primanjkovala na Kranjskem, je bil krompir. Kasneje so sprejeli odlok, da se za vrsto živil uvede zapora in odkupoval jih je le vojno-žitni zavod po določenih cenah. Do 17. julija 1918 se

496 Curk, Ludvik: „Slovesnost ob zaključku obnove vojaškega pokopališča iz I. svetovne vojne.“ V: *Vipavski glas*, 2005, letnik 20, št. 73, 11; Trošt, Petra: *100 let od začetka svetovne vojne*. Ajdovščina: Ljudska univerza 2015, 36. Dostop: https://www.lu-ajdovscina.si/publikacije/, 11. 2. 2021. Zabeleženo je, da je po do tedaj znanih podatkih tu pokopanih 238 avstro-ogrskih vojakov različnih narodnosti.

497 Goriški muzej hrani fotografijo njegovega pogreba.

498 *Slovenec*, 22. 8. 1916, 3.

499 Babičina.

500 Oznanilna knjiga župnije Šturje, 22. 4. 1917.

501 *Slovenski narod*,16. 6. 1917, 1–2.

je zanj plačevalo 100 kron za stot, nato pa se je cena vsakih 12 dni znižala za 15 kron za stot.[502] Če bi pa kdo komurkoli prodal krompir, je bil ta zaplenjen, za 100 kg krompirja bi se plačalo 12 kron, prestopnik pa bi bil še kaznovan.

Ljudi je pestilo tudi pomanjkanje delovne sile, saj so fantje in možje odšli na vojskovališča, doma pa so ostale žene, dekleta, starejši in otroci. Nadučitelj Anton Skala je v šolski kroniki zapisal, da so se vrle ženske poprijele tudi težkih poljskih del in da so orale, kosile, kopale …[503] Po italijanski vojni napovedi maja 1915 so na Vipavskem že bile vojaške enote oz. delovni bataljoni, ki so kopali strelske jarke in pomagali pri poljskih delih.

Pomanjkanja in nastajajočih težav so se zavedale tudi deželne oblasti in 8. junija 1915 je bilo v dvorani *Kmetijskega društva* Vipavi sklicano posvetovanje župnikov, županov, odbornikov in zaupnikov, ki so bili doma.[504] Udeležil se ga je še deželni glavar, ki je posvetovanje tudi vodil. Eno glavnih vprašanj posvetovanja je bilo, kje in koliko je prizadet kranjski del Vipavske doline, ker je bilo v neposredni bližini vojskovališče. Pomemben je bil tudi odnos med civilno in vojaško oblastjo in dogovorili so se, da mora slednja vsako dajatev civilistom plačati, ali pa vsaj izdati potrdilo, ki ga je moral podpisati častnika, ker bi v nasprotnem lahko prihajalo do nesporazumov ali neplačevanja storitev. Vojaštvo je moralo plačati vso škodo, ki jo je povzročilo. Oškodovanci so morali škodo naznaniti najbližjemu vojaškemu poveljstvu v Vipavi ter od njega zahtevati, da jo oceni in plača ali pa vsaj izda potrdilo.

Ljudem je že primanjkovalo kruha in v pogovoru je deželni glavar povedal, da je za vipavske občine na poti štirinajst vagonov koruze, ki naj bi prišla v nekaj dneh. Deželni glavar je bil naprošen, naj posreduje, da bi v Ljubljani dobili tudi sol za te kraje. Iz zapisanega sodeč, je bilo tedaj v Vipavi do 300 vojakov – poljskih delavcev, ki so bili na razpolago vsakemu posestniku. Le-ta se je moral zglasiti na poveljstvu in zaprositi zanje. Celodnevna plača takemu delavcu je bila 1 krona ter hrana ali pa 2 kroni in samo južina. To naj bi bila lepa in poceni priložnost za vsakega gospodarja oz. gospodinjo, da se delo, košnja in škropljenje točno opravi.

Seveda v pogovorih niso mogli prezreti možnosti, da bi italijanska stran predrla fronto. Deželni glavar jih je pomiril, da so mu vojaške oblasti zatrjevale, da je skoraj izključeno, da bi sovražnik prišel na Vipavsko. Če bi se pa to vendarle zgodilo, je bilo načrtovano, da naj bi prebivalstvo ostalo na svojih domačijah. Izkušnje iz Galicije naj bi potrjevale, da so tisti, ki so ostali na svojih grudah, nekako še najmanj trpeli. Ob koncu pogovorov je deželni glavar dejal*:* „Čas je, ob katerem mora vsakdo doprinašati velike žrtve za skupno domovino. Brez žrtev ni zmage!“ Še posebej je pohvalil pridnost onih, ki so ostali doma, še zlasti žena in

502 *Slovenec*, 3. 7. 1918, 3.
503 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
504 *Slovenec*, 12. 6. 1915, 1–2.

otrok, ki se jim še posebej iskreno zahvalil za dobro obdelana polja. Obenem pa je prosil navzoče, naj delujejo pomirjevalno na prebivalstvo in naj poskrbijo, da se domnevne govorice omeji in da se ljudstva ne plaši.

Nekdo iz Vipave je visoki obisk iz Ljubljane, njegove obljube, pomankanje v trgovinah, realnost na soškem vojskovališču in z njim porajajoči se strah strnil v naslednjo vest: „Zakaj ni na Vipavskem metel. Iz Vipave pišejo: Po Vipavskem nimamo nikjer v nobeni prodajalni nobene metle več. Kmet vpraša, zakaj ne? ‚Ker rabimo vse metle, da pomedemo na čisto Italijana.'"[505] To, da to kasneje morda ni bil več nikakršen dovtip, ampak da je metel res primanjkovalo, dokazuje oglas Županske zveze za sodni okraj Vipava, ki je konec julija 1918 oglaševala, da proda po ugodni ceni 1000 metel.[506] Istočasno so oglaševali, da se pri Županski zvezi dobi okoli 10-metrskih stotov kavnega nadomestka.

V šolskem letu 1915/16 so starejši dečki in deklice pri poljskih delih pridno pomagali naprej, saj je delavcev primanjkovalo. Nadučitelj Skala jih je v šolski kroniki zelo pohvalil: „Večji dečki in deklice so pridno pomagali vsled pomanjkanja delavcev pri poljskih delih. Spomladi bilo je vse pravočasno obdelano, poleti opleto in okopano in v jeseni pa pridelek spravljen, da-si ni bilo doma moških delavcev."[507]

Težave z organiziranjem dobave prehrane so se nadaljevale in v tem šolskem letu so v občini Vipava organizirali prehrambene (aprovizacijske) odbore, ki so s pomočjo županske zveze dobivali mlevske izdelke od vojno-žitnega zavoda v Ljubljani. Le-te so delili med prebivalstvo. Za postojnsko okrajno glavarstvo je bilo avgusta 1915 na razpolago 1474-metrskih stotov žita. Vsak prebivalec je lahko povprečno porabil 300 g moke dnevno.[508] Cesarsko-kraljeva vlada je to leto vpeljala izkaznice za kavo in sladkor,[509] pa tudi ostala živila: moko in kruh, meso, maščobe, jedilno olje (tudi njih izdelkov),[510] krompir, tudi tobak se je dobilo le na izkaznice. Vpeljani so bili brez-mesni, brez-mastni in celo brez-krušni dnevi.[511]

Obiski visokih deželnih predstavnikov iz Ljubljane, ob spremstvu okrajnega glavarja v Postojni so se v Zgornji Vipavski dolini ponavljali. Delili so obljube za rešitev prehrambene problematike, storjenega pa je bilo bore malo. Vipavcem se je poleti 1916[512] prišel predstavit tudi novi kranjski deželni predsednik Henrik grof Attems v spremstvu cesarsko-kraljevega okrajnega glavarja v Postojni dr. Antona Pilshoferja. Tega dne, 9. avgusta, je obiskal mlekarno v Št. Vidu

505 *Slovenec*, 18. 8. 1915, 5.
506 *Slovenec*, 29. 7. 1918, 6.
507 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
508 Oznanilna knjiga župnije Šturje, 5. 9. 1915.
509 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
510 *Slovenec*, 21. 9. 1916, 6.
511 *Slovenec,* 18. 4. 1918, 4.
512 *Slovenski narod*, 12. 8. 1916, 4; *Slovenec*, 12. 8. 1916, 6; Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

(Podnanos), opravil pobožnost v vipavski župni cerkvi, obiskal šolo in si ogledal klet Kmetijskega društva. „Vipava je bila vsa v zastavah, grmenje topov pri Gorici pa ni nikogar prav nič motilo," so poročali z vipavskega trga.

Povsod, tudi v avstrijskem parlamentu, so se pojavljali predlogi in prošnje, naj starejše letnike črnovojnikov odpustijo, da bi lahko doma kvalitetneje obdelali polja. Primanjkovalo pa je tudi obrtnikov.[513] O tem je 5. decembra 1917 v dunajskem parlamentu govoril poslanec Gostinčar, ki je opozoril, da bo zaradi pomanjkanja delovne sile naslednjo pomlad veliko njiv ostalo neobdelanih.

Hrano so v imenu aprovizacijskih komisij delili tudi krajevni komisionarji. Šturski župnik Mihael Kmet je 3. januarja 1917 oznanil, da bodo delili prašiče, mast, špeh, ješprenrovo kašo, kolerabo (prišlo jo je en vagon), sladkor – po ½ kg na osebo. Omenil je, da se bo to dobilo pri komisionarju Hrovatinu v Vipavi.[514]

Zanimivo je to pomanjkanje v Vipavi v svojem dnevniku julija 1917[515] opisal pisatelj Milčinski: „6. julija 1917, petek: Regally prišel z vizitacije v Vipavi. Streljanje se ne čuje huje kakor v Ljubljani. Krompirja v celi Vipavi nimajo 50 kg. – Komandant rekel: ‚Offiziell haben wir nichts, aber wir leben doch.'[516] Kosilo: juha, pečenka z dvema prikuhama, močnata jed, sir, sadje. Zvečer: ena mesnata jed. Kupil je 3 vagone drv v Postojni po 23 K m3 na kolodvoru."

V tistih dneh, polnih lakote, pomanjkanja in vsakovrstnih drugih težav se je s svojo nesebičnostjo izkazal tudi vipavski župan Bogomir Perhavec. Jeseni 1917 je ob njegovem odstopu zaradi zdravstvenih razlogov vipavski dekan Andrej Lavrič dejal: „Koliko se je župan Perhavec namučil glede opravizacije, koliko je dal živil revežem iz lastnega pridelka in da je razumno deloval v blagor občine."[517]

Pomanjkanje v vipavskem sodnem okraju je bilo iz dneva v dan večje in k reševanju te problematike je bil povabljen tudi kranjski cesarsko-kraljevi deželni predsednik grof Attems, ki je je v trg prišel 4. februarja 1918 v spremstvu postojnskega okrajnega glavarja Pilshoferja.[518] Tu se je osebno prepričal, da ljudstvo strada. Vzrok za tako stanje je bilo vojaštvo, ki je v okraju hudo gospodarilo. Stanje je očitno bilo tako problematično, da je Attems ukazal izredno podporo, saj je to bilo najmanj, kar je lahko storil, da bi zadovoljil vse župane, zastopnike uradov in velikansko množico ljudstva, ki je prihitela iz raznih občin vipavskega sodnega okraja. Kaj več o stanju na Vipavskem *Slovenec* ni poročal.

Dr. Lovro Pogačnik, poslanec v dunajskem parlamentu, je v govoru, 21. februarja 1918, razkril vso bedo v svojem volilnem okraju na Kranjskem. Ljudstvo je stradalo, posledično so se množile bolezni in smrtnih primerov

513 *Slovenec*, 7. 12. 1917, 5.
514 Oznanilna knjiga župnije Šturje, 3. 1. 1917.
515 Milčinski, 264.
516 Nem.: Uradno nimamo ničesar, živimo pa vendarle.
517 Rodman, Po sledovih vipavskih županov 3, 5–6.
518 *Slovenec*, 8. 2. 1918, 4.

je bilo vse več. K temu je pripomogla suša, ki je uničila vso letino. Množica nastanjenih vojakov je zahtevala svoje in „kar se ni odstopilo, kar se ni odjedlo in rekviriralo, to so ubogemu ljudstvu pokradli.“[519] Prebivalstvo, ki je že pred vojno bilo vajeno, da so mu določena živila dovažali od drugod, je ‚na papirju‘ sicer imelo zagotovljenih mesečno 3–4 kg moke na osebo, dejansko pa je dobilo le 1–2 kg na osebo. Primanjkovalo je krompirja, fižola, repe, mleka, pa tudi drugih živil ni bilo lahko dobiti. Res je, da je pomanjkanje omenjenih živil bilo tudi drugod po Avstriji, pa vseeno je njeno prebivalstvo imelo vsaj to.

Primanjkovalo je masti, vendar so še tiste od maloštevilnih prašičev, ki so si jih zredili, zaplenili. V trgu Vipava, ki je takrat štel 1466 prebivalcev,[520] je bila slaba preskrba z mesom. Tedensko se je v trgu delilo 166 kg mesa, 55 kg od tega je bilo razdeljenih med reveže. Tedensko so razdelili 10 dkg mesa na osebo. Dr. Pogačnik se je v govoru vprašal: „Kako pa naj, gospoda moja, živi človek od 2 kg moke na mesec in 10 dekagramov mesa na teden, če drugih živil sploh ne more dobiti?“[521] Poslanec Pogačnik je navedel, da je bilo 28. januarja 1918 za ves sodni okraj Vipava, ki naj bi štel okrog 12.000 oseb, na razpolago 330 kg mesa.[522] Tudi v ostalem delu Vipavske doline je poleti 1918 vladala lakota in ljudje so odhajali v po tri ali štiri dni oddaljene kraje, da bi si nabavili nekaj kilogramov koruzne moke, ki je imela strašansko ceno. Tudi po 1000 kron za stot naj bi stala. Seveda je pri pomanjkanju odigrala svojo vlogo tudi inflacija avstrijskih bankovcev.[523] Če so pa že kaj dobili, jim je pretila nevarnost, da jim še to odvzamejo žandarji, ki so vestno opravljali svoje delo.

Pogačnikove besede v dunajskem parlamentu je potrdil *Slovenec* avgusta 1918. Objavil je, da sta suša 1917 in dveletna namestitev vojaštva na Notranjskem in še zlasti v Vipavski dolini, spravili prebivalstvo ob ves živež. Zabeležil je tudi, da je aprovizacija sramotno nezadostna in da zabele sploh ni. To stanje je bilo posledica načina predvojnega življenja Vipavca, ki se s svinjerejo prej sploh ni ukvarjal, s poljedelstvom pa le delno. Z vinskim izkupičkom si je kupoval ves živež.[524]

Splošno medvojno mizerijo je povzročala tudi nizka dnevna podpora okrajne komisije v višini 4 krone 80 vinarjev[525] za štiri odrasle (od tega dva onemogla starca) in dva otroka, kar se je *Slovencu* zdelo nepravično. Vprašanje je bilo, kaj so si ljudje lahko nabavili, saj se je hrana sicer dobila po zajamčenih cena, vendar je ni bilo in je cvetela črna borza.

Poleti 1918 je Notranjsko in zlasti Vipavsko dolino, ki prašičjereje skorajda ni poznala, prizadela popolna ukinitev oskrbe z zabelo. *Slovenec* je poročal: „Po

519 *Slovenec*, 25. 2. 1918, 3.
520 Ta podatek je navedel dr. Lovro Pogačnik v svojem govoru.
521 *Slovenec*, 25. 2. 1918, 3.
522 Prav tam.
523 *Slovenec*, 9. 8.1918, 3.
524 *Slovenec*, 10. 8.1 918, 4. To potrjujejo besede Ivanke Grabrijan, ki jih omenjam na začetku.
525 *Slovenec*, 10. 8. 1918, 4.

vseh nemških krajih dobivajo redno vsak mesec zabelo, in to po znižani ceni. Na Notranjskem, posebno, v Vipavsko dolino, kjer prašičjereje skoroda ni, pa je nikdar ne pride. Kako to?“[526]

Tudi odreditev maksimalnih cen za živino, ki jih je določila deželna vlada za Kranjsko avgusta 1915,[527] ni veliko pomagala, saj so živino izvažali in prodajali v sosednjih deželah, kjer cene niso bile normirane. Na Kranjskem pa je vladalo njeno pomanjkanje. Še večjo težavo za kranjsko živinorejo je pomenila bližina soškega vojskovališča, saj je vojaško poveljstvo v primeru pomanjkanja živine, sena, slame, krompirja in drugih živil, ker druge dežele niso pravočasno izpolnile svojih obvez, te dobrine enostavno zaplenilo. Zahtevane dobave so presegale naraven prirast živine in bati se je bilo, da bo živinoreja na Kranjskem uničena.[528] Povečali so se tudi mesečni kontingenti porabe in oskrbe mest, obenem pa Ogrska ni več oskrbovala armade z moko, tako da so vojaki stradali in prosjačili.

Težave z aprovizacijo in finančnimi sredstvi je imelo tudi učiteljstvo vipavskega sodnega okraja. Zato so za 10. oktober 1918 sklicali pri *Cuntu* sestanek, da so se pogovorili o razdelitvi finančne podpore iz državnih sredstev in o zadevah aprovizacije.[529] Sklicatelj sestanka je bil nadučitelj Herman Kmet, morda sorodnik šturskega župnika Mihaela Kmeta in učiteljice Justine Kmet.

Nad dvojnimi merili pri oskrbi so se pritoževali tudi goriški begunci, ki so trdili, da begunska podpora zamuja, da morajo izpolniti vrsto papirjev – podpore pa od nikoder, in tudi, da so domači posestniki, ki so nekaj hrane vendarle pridelali, dobili enako količinsko odmero podpore kakor begunci brez vsakega imetja.[530]

Zaradi pomanjkanja sena je poginilo veliko konj, ki so ostali brez krme. To je pomenilo dodatno gospodarsko škodo, kakor so izvedeli zastopniki Jugoslovanskega kluba, ki so 6. in 7. februarja 1918 prišli na pogovore k poljedelskemu in vojnemu ministru.[531] Vprašamo se lahko, koliko med temi poginulimi je bilo izmed tistih 2000 čvrstih konj, ki jih je od mnogih slovenskih okrajev, med njimi tudi z območja Okrajnega glavarstva Postojna, zahtevalo oz. odkupovalo vrhovno armadno poveljstvo v Postojni.[532] Cenik je bil takšen: konje za jahanje, vprežne konje za topničarstvo in tren so plačevali po 3000 kron, vprežne konje boljšega plemena po 4000 kron, konje tovorne in za jahanje po planinah po 2400 kron in manjše vprežne konje po 2000 kron. Da bi si ljudstvo opomoglo, so vojaške oblasti nameravale v kraje, kjer so nakupovali konje, poslati 3000 oslabelih konj za na prodaj. Vprašamo se lahko, ali se je to res zgodilo. Takšno zamenjavo je 19. oktobra 1917 podprl

526 *Slovenec*, 24. 7. 1918, 3.
527 *Slovenec*, 6. 8. 1915, 3.
528 *Slovenec*, 9. 2. 1918, 2.
529 *Slovenec*, 5. 10. 1918, 4; *Slovenski narod*, 5. 10. 1918, 5.
530 *Slovenec*, 22. 6. 1918, 5.
531 *Slovenec*, 9. 2. 1918, 1.
532 *Slovenec*, 29. 10. 1917, 4.

tudi ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, saj naj bi to prineslo končno zmago avstro-ogrsko-nemškega orožja v Italiji v 12. ofenzivi. Prav z italijanskega vojskovališča so sredi novembra 1918 prišle zmagovite enote Kraljevine Italije, ki je naslednjih 25 let gospodovala v vipavskem trgu.

Za primerjavo rasti cen – inflacijo med vojno navajam, da je vipavski baron, generalmajor Maasburg, 29. julija 1914 moral oddati oz. prodati svojega konja Justusa, ki ga je uporabljal za prevažanje gostov od kolodvora[533] v Vipavo in nazaj, vojski za 880 kron.[534]

Od stare avstro-ogrske aprovizacije je Kmetijskemu društvu ostalo še 700 sobnih metel, ki jih je z oglasom konec februarja 1919 prodajalo. Po dogovorjeni ceni so je ponujali tudi nekaj kavnega nadomestka in cikorije. V vipavskih trgovinah so se že dobile metle, izdelane v krajih zahodno od Vipave.[535] Spomin na lakoto in aprovizacijo v vojnem času pa najbrž še ni začel bledeti.

A ne povsod, Anda Grabrijan nam je o aprovizaciji zapustila to zabeležko: „Ako ne bi izbruhnila svetovna vojna, tudi ne bi nikoli poznali tega izraza ‚aprovizacija'! Ta beseda nam obudi nebroj žalostnih spominov vsega trpljenja in pomanjkanja dolgih štirih let, tekom katerih smo se navadili otepati s slastjo koruzen kruh, ki se je vsled pomanjkanja pšenične moke razvlekel kakor pogača. Navadili smo se jesti kašo – brrr! – krompir v kosih borno zabeljen in velikokrat tudi konjsko meso. Pozabili smo na govejsko meso, nismo več poznali belega riža, ne dolgih makaronov, olje je bilo dobiti v lekarni le za zdravila, med svinjsko mast se je mešal loj, mesto kisle repe smo jedli kislo peso, pa kako je bila dobra! – Pa dobra naša pristna kava, kje si bila, ko smo te tako bridko pogrešali, ko smo skušali varati naša grla z bledim ječmenom, dostikrat grenkim, ker bleščeči se sladkor je bil čuvan kakor zaklad. In nadomestek dobre Franckove cikorije, trda zmes iz Bog ve česa, ki smo jo dobili le na listke pri aprovizaciji za drag denar, ali pa doma sušene zmlete fige ali pa žgan koren, oh ti ubogi naš želodec! Uboga kuharica, ki pri vsej svoji znanosti ni imela kaj dejati v lonec in ne kaj na mizo! Aprovizacija nam je delila s skopo roko, toliko gramov sladkorja, toliko gramov ‚kave', toliko olja …"[536]

533 Železniški kolodvori so bili v Postojni, Štanjelu, Ajdovščini in v Gorici.
534 Maasburg, Kronika, 357.
535 *Edinost*, 25. 2. 1919, 2.
536 Butinar, Naša teta Anda, 7–10.

Četudi je v trgu bilo sorazmerno precej vojaštva, bolnišnici, blizu tudi vojaško letališče, je prestolonaslednik in kasnejši cesar Karel I. skozi kraj potoval na vojskovališče dvakrat v prvi polovici leta 1917.[537] Obakrat ga je spremljal pehotni general Svetozar Borojević von Bojna,[538] poveljnik 5. avstro-ogrske armade, čigar enote so se borile na soškem vojskovališču. Ob enem izmed obiskov ju je pozdravil baron Maasburg. Obisk je na fotografski trak zabeležil Ivan Može. Borojević je potoval skozi kraj tudi sam in se ustavil, da bi pozdravil tu nameščene vojake.[539] Na tem sprejemu sta bila tudi dekan Lavrič in vipavski župan Bogomir Perhavec (1866–1918). Zanj je tržan Alojz Rehar v pozni starosti pripovedoval Magdi Rodman, da je bil njegov oče takrat v Vipavi na dopustu. Na bojišču je doživel marsikaj, med drugim tudi lakoto – stradanje in mraz. Vojaštvo na straži je preklinjalo cesarja, kar je tudi sam slišal. Njegov oče naj bi ob tem obisku nagovarjal ljudi, naj vzklikajo: „Kruha, kruha!“ Župan Perhavec je to opazil in staremu Reharju zagrozil z aretacijo, če ne bo tiho.[540]

Ljudmila Borštnar Skala[541] je v poročilu o stanju na soški fronti, ki ga je poslala 26. oktobra 1918 okrajnemu glavarstvu v Postojni, zapisala, da je v Vipavi tri tedne nadvojvoda Salvator[542] in da je od tod hodil nadzirat podrejena mu vojaška krdela. V Vipavi se je ustavil tudi nadvojvoda Evgen,[543] poveljnik jugozahodne fronte – vojskovališča z Italijo, ko je potoval na vojskovališče ob Soči. Pred Lanthierijevo palačo ga je je pozdravil vipavski župan Bogomir Parhavec.[544]

V pripravi na 12. ofenzivo so bile enote 29. avstro-ogrske pehotne divizije (vojna pošta 405) nameščene na območju Vipavske doline med Šentvidom pri Vipavi (Podnanosom) in Ajdovščino oz. Vipavskim Križem kot armadna rezerva in bile v II. avstro-ogrskem armadnem zboru (vojna pošta 292). Poveljnik je bil general major Stöger-Steiner (zadnji vojni minister Avstro-Ogrske). Sestavljali pa so jo: 57. pehotna brigada (vojna pošta 304) pod poveljstvom polkovnika Dörflerja, kjer sta bila vključena 74. in 94. pehotni regiment (s po 3 bataljoni), 58. pehotna brigada (vojna pošta 420) pod poveljstvom generalmajorja Novottnya, kjer sta bila vključena 42. in 92. pehotni regiment (s po 3 bataljoni) in še nekatere druge enote.

537 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
538 1. februarja 1918 je Borojević napredoval v čin feldmaršala.
539 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
540 Rodman, Po sledovih vipavskih županov 3, 5–6.
541 Druga soproga nadučitelja Antona Skale. Ko je obolel na očeh, je ona prevzela vodstvo vipavske šole.
542 Da bo prišel v Vipavo in stanoval pri Maasburgih, je v svoji kroniki zapisal tudi baron.
543 Evgen Avstrijski (1863–1954).
544 Rodman, Po sledovih vipavskih županov 3, 5–6.

Gostovanja gledališčnikov

Še pred sarajevskimi dogodki so člani slovenskega deželnega gledališča v Ljubljani začeli potujoča gostovanja z dramatičnimi in komičnimi večeri. Njih vsebina je bil bogat izviren spored. Tako so si slovenski domači igralci skušali zagotoviti obstanek. Ko se je vojno vznemirjenje nekoliko pomirilo so v drugi polovici leta 1914 nameravali nadaljevati z gostovanji po raznih krajih,[545] med drugim naj bi nastopili tudi v Vipavi in Ajdovščini. V enodejanki *Po plesu* so na turneji nastopali gospa Bukšekova,[546] gospod Danilo[547] in gospod Molek. Ali je do turneje prišlo, ne vemo.

Vojne razmere na soškem vojskovališču so konec marca 1917 na njegovo zaledno območje pripeljale ugledno dunajsko Dvorno gledališče (Hofburgtheater), ki velja za drugo najstarejše evropsko gledališče. Vojakom je odigralo več predstav najboljših veseloiger. Predstave so imeli v krajih, kjer so bila nastanjena poveljstva armadnih zborov, nato pa po taboriščih na Krasu in v Bohinju.[548] O tej turneji hrani *Goriški muzej* zanimiv slikovni album. Žal dvorno gledališče na svoji turneji ni obiskalo Vipave.

Čehi, 15 igralcev, med njimi 6 igralk, praškega Národnega divadla, so konec aprila in začetek maja 1917, izvedli štirinajstdnevno turnejo. Repertoar je načrtovala vojaška uprava, ki je določila, kolikokrat in kdaj se bo igralo. Gostovali so v Logatcu, Idriji, Čepovanu, Vipavi, Postojni, Sv. Križu pri Trstu in na koncu še v Ljubljani. V Vipavi so verjetno gostovali 3. maja,[549] v Ljubljani pa 7. maja 1917. „Igrati večer za večerom na odrih, brez vsakega komforta v zaduhlih prostorih, prenočevati po zasilnih zakloniščih, to ni šala,“[550] je zapisal poročevalec *Slovenca*. Ker so bili utrujeni, upehani, deloma prehlajeni, jih je vse to oviralo med igranjem. Poročevalec je zapisal, da so igrali Stechovo burkasto veseloigro *Tretje zvonjenje*, pri čemer je naštel tudi imena nekaterih igralk in igralcev: Zd.(enko) Rydlovo-Kvapilovo, Jar.(milo) Kronbauerovo, T. Brzkovo, A. Čepelo, kot župana, Jiři Tesaŕa, Evg.(ena) Viesnerja, Ed.(dvarda) Tesaŕa in Vl.(dimirja?) Merhanta.

545 *Slovenec*, 13. 7. 1914, 3.
546 Berta Bukšek, Ljubljana 3. 7. 1879 – Maribor 17. 10. 1929.
547 Anton (Cerar) Danilo, Ljubljana 15. 7. 1858 – Ljubljana 23. 4. 1947.
548 *Slovenec*, 11. 4. 1917, 4.
549 Obstaja fotografija igralcev in igralk, posneta 3. maja 1917 v vipavskem parku.
550 *Slovenec*, 8. 5. 1917, 1.

Vojna posojila

Novembra 1914 so se na Dunaju ljudje iz bančnih krogov posvetovali o možnosti razpisa avstrijskega vojnega posojila. Ko so jim vladni predstavniki zagotovili, da imajo popolno zaupanje v njegov uspeh, so izdali proglas državljanom, ki so imeli prihranke: *Podpisujte vojno posojilo! Kdor podpiše vojno posojilo, služi domovini v usodno težkem času.*

To je odmevalo tudi v Vipavi in časniki so prinašali poimenske sezname in vsote, ki so jih podpisali. Nekateri niso želeli, da se jih poimensko omenja, zato so v novicah o njih pisali kot o *neimenovanih.* Seveda so vojna posojila podpisovale tudi občine, razne ustanove itd. Leta 1915 so III. vojno posojilo podpisali trgovec Franc Silvester 2.000 kron,[551] Neimenovani 4.000 kron[552] in Ubožni zaklad 7.200 kron.[553]

Poleg osrednjih slovenskih bank so se v organizacijo zbiranja in tudi prispevanja za vojno posojilo vključile hranilnice in posojilnice, tudi vipavska.[554] Ta je v letih 1915 in 1916 podpisala skupno 165.000 kron III. in IV. vojnega posojila. Do 10. maja 1915 je njenih 53 strank podpisalo 265.000 kron posojila.[555]

Za IV. vojno posojilo leta 1916 je znova podpisal Franc Silvester, tokrat 2.000 kron pri Kranjski deželni banki v Ljubljani, prav tako sodni uradnik Alojzij Černigoj, ki je podpisal 5.000 kron.[556] Pri Posojilnici na Slapu so podpisali: trgovec Ivan Može 6.000, njegova soproga Ana 8.000 kron, tudi trgovca Jakob Fajdiga 10.000 kron in Anton Skuk 4.000 kron.[557] Na seznamu so bili še prebivalci drugih krajev Zgornje Vipavske doline. Neki „Neimenovani" je podpisal 5.000 kron.[558] Do druge polovice maja 1916[559] je pri hranilnici in posojilnici v vipavskem trgu 128 strank podpisalo 352.200 kron IV. vojnega posojila, do druge polovice julija pa ga je podpisalo še 37 strank v višini 58.275 kron.[560] Posojilo so podpisovale tudi članice Zadružne zveze. Vipavska zadruga je priglasila 411.500 kron posojila.[561]

Oblasti pa niso bile zadovoljne z uspehom dotedanjega podpisovanja vojnih posojil. Iz Vipave so jim začetek maja 1916 takole odgovorili: „Našim županom in duhovščini se je očitalo, da je za pretekla vojna posojila premalo storila. Kdor

551 *Slovenec*, 8. 11. 1915.
552 *Slovenski narod*, 10. 11. 1915, 4.
553 *Slovenski narod*, 19. 11. 1915, 3.
554 *Slovenec*, 12. 4. 1916.
555 *Slovenec*, 12. 5. 1916.
556 *Slovenec*, 13. 5. 1916; *Slovenski narod*, 13. 5. 1916, 3.
557 Prav tam.
558 *Slovenec*, 25. 5. 1916; *Slovenski narod*, 25. 5. 1916, 3.
559 *Slovenec*, 20. 5. 1916.
560 *Slovenec*, 21. 6. 1916.
561 *Slovenec*, 3. 6. 1916, 6.

pozna težavno stališče navedenih, bi razumel, da je očitanje neopravičeno. Treba je vendar pomisliti, da živimo v bližini bojne črte, da je ljudstvo v splošnem, kakor sploh v vinorodnih krajih, razen nekaj izjem, ubožno. Denar, ki ga je ljudstvo prejelo po nastalih vojnih razmerah, se je porabil večinoma za poplačilo dolgov, nekaj se ga je naložilo v posojilnicah, da ga dvignejo takoj po vojski, precej pa ga je hranilo doma, češ, morda nam bo še prav prišel kot beguncem. Hvala Bogu, sedaj je ta zadnji vzrok odpadel. Ljudska duša se je iznebila moreče negotovosti in to se že javlja s tem, da ljudstvo rado podpisuje vojno posojilo. Nikar se prenagliti z žaljivimi, nepravičnimi kritikami.“[562]

V drugi polovici leta je bilo razpisano V. vojno posojilo in pri vipavski hranilnici in posojilnici je do 4. decembra 1916 podpisalo 32 strank 164.000 kron vojnega posojila.[563] Vipavska občina je tisti mesec pri Kranjski deželni banki podpisala 5.000 kron,[564] trgovec Anton Skuk je isto storil pri Ljubljanski kreditni banki v višini 2.000 kron.[565] Sredi januarja 1917[566] je Ljubljanska kreditna banka poročala o stanju podpisovanja vojnega posojila. Na njenem seznamu so bili: Ignacij Fajdiga z 2.000 kronami, Franc Škrlj s 1.000 kronami, Virginja Hain z 2.000 in Ema Hain z 2.000 kronami. Na seznamu so bili tudi imena in priimki podpisnikov iz Branice, Goč in Planine pri Vipavi[567] ter Janeza Vrčona iz Gradišča pri Vipavi, ki je vpisal 200 kron vojnega posojila.

Dejavna je bila tudi vipavska hranilnica in posojilnica, kjer je v prvi polovici januarja 185 strank podpisalo za 450.000 kron posojila.[568]

Za časa podpisovanja VI. avstrijskega vojnega posojila, ki je poteklo 22. junija 1917, izvemo, da je vipavska občina podpisala 10.000 kron,[569] leta 1918, ko je do 2. julija potekala akcija podpisovanja VIII. vojnega posojila, sta bila med podpisniki tudi Anton Pirc z 200 in 1.000 kronami ter cesarsko-kraljevi stražmojster Anton Makovec s 1.000 podpisanimi kronami.[570]

562 *Slovenec*, 4. 5. 1916, 4.
563 *Slovenec*, 7. 12. 1916.
564 *Slovenec*, 21. 12. 1916.
565 *Slovenski narod*, 23. 12. 1916.
566 *Slovenski narod*, 15. 1. 1917.
567 Danes Planina pri Ajdovščini.
568 *Slovenec*, 17. 1. 1917.
569 *Slovenec*, 16. 6. 1917, 6; *Slovenski narod*, 16. 6. 1917, 3.
570 *Slovenski narod*, 12. 6. 1918, 4; *Slovenec*, 13. 6. 1918, 5; *Slovenski narod*, 18. 6. 1918, 3; *Slovenec*, 22 .6. 1918, 5; *Slovenec*, 26. 6. 1918, 5; *Slovenski narod*, 26. 6. 1918, 3.

Nabiranje kovin, oddaja zvonov, nabiranje rastlin, stekla, papirja, vreč, pletenje, šivanje

Neizmerne potrebe vojske po strateških kovinah, katerih zaloge so kaj kmalu začele kopneti, so privedle do prostovoljnega oddajanja, odkupovanja in tudi odvzema kovin.

Posledica je bilo dviganje denarnih prihrankov iz hranilnic in hramba denarja, ki je imel vrednost, bil iz niklja ali srebrn, v ‚nogavicah'. Četudi so oblasti uspele prepričati ljudi, naj prihranke vrnejo v hranilnice, je bilo v obtoku vse več papirnatega denarja, čigar vrednost se je manjšala. Oblasti so trgovcem celo zagrozile, da morajo sprejemati papirnat denar. Težave so imeli tudi po gostilnah, saj je vojaštvo plačevalo le s papirnatim denarjem in odnašalo drobiž. Za neupoštevanje predpisov so bile zagrožene visoke zaporne in denarne kazni. Kljub temu se je zadrževanje kovancev v domačih hranilnikih nadaljevalo. Oblasti so npr. 10-vinarske kovance vzele iz prometa, vojaška uprava pa je nenehno iskala, kupovala in plenila kovine kot aluminij, antimon, svinec, baker, žolto med,[571] nikelj, tombak.[572] Isto se je dogajalo s predmeti, izdelanimi iz kovin: kuhinjsko in drugo posodo – skledami, žlicami, ponvami, možnarji, skodelicami, svečniki, likalniki, kotli, utežmi, palicami za preproge itd. V spominu ljudi so najbolj ostali medeninasti kuhinjski možnarji, ki so jih oddali, prodali ali zamenjali za železne.[573] Odvzemu kovinskih predmetov se niso mogli izogniti niti peki, gostilničarji, hotelirji, obrtniki, trgovci itd., skratka vsi tisti, ki so jih lahko pogrešali. Posebne komisije, tudi orožniki in predstavniki vojske, so jih obiskovale in določale, kaj morajo oddati ali prodati pooblaščenim odkupovalcem.[574]

V akcijo odkupa potrebnih kovin se je vključil tudi Alojzij Furlan, ki je svojo dejavnost oglaševal: „Cinasto starino sklede, žlice i. t. d. kupuje po ugodnih cenah ALOJZIJ FURLAN Vipava 259 Kranjsko."[575]

Oblasti so na Dunaju ustanovile akcijsko družbo *Kovinska centrala*, ki je vodila oddajanje kovin z ustanovitvijo nakupovalnic za takojšnjo oddajo.[576] V Vipavi jo je vodil Josip Petrovčič.[577] Po časniških navodilih in pravilnikih sodeč,

571 Zlitina bakra in cinka – (med – medenina).
572 Za zlitine z več kot 80 % bakra uporabljamo tudi izraz *tombak***.** Zlitina je rumenkaste barve, podobne zlatu.
573 *Slovenec*, 26. 7. 1915, 5.
574 *Edinost*, 9. 9. 1917.
575 *Slovenec*, 3. 4. 1916.
576 *Slovenski narod*, 1. 8. 1916, 5.
577 *Slovenski narod*, 1. 8. 1916, 5; *Slovenec*, 4. 9. 1917.

se je z njenim vodenjem ukvarjal že leta 1916[578] in tudi 1917,[579] ker je bil edino on pooblaščen za to dejavnost. Če imetniki bakrenih kotlov in izdelkov iz bakra in medenine le-teh niso prodali, so jim jih oblasti zaplenile.[580]

V dejavnost so bili vključeni tudi učenci štirirazredne ljudske šole v Vipavi. Zbirali so kotlovino in druge razpoložljive kovine,[581] nabirali robidove liste za čaj, koprive, učenke pa so za vojake pletle nogavice, zapestnice, kape, šale. Večje so se ukvarjale s pripravo perila, srajc in spodnjih hlač ter obrobljanjem žepnih robcev. Zbirali so steklovino, papir, vreče[582] itd. Dejavne so bile tudi vipavske dame – članice damskega pomožnega odbora,[583] med njimi tudi F.(ranja?) Verhunc, Franja Silvester[584] in Julijana Schwickert,[585] ki so ravno tako pletle ali pa nabirale volnene srajce, volnene spodnje hlače, volnene kratke nogavice, volnene šale, pare brezprstnikov in zapestnike, krpe za noge, obveze, čokolade, srajce, rjuhe.

Oblasti so si izmislile akcijo *Zlato dam za železo*. Ljudje so podarjali poročne prstane, prstane, kravatne igle, zapestnice, gumbe – skratka vse, kar je bilo iz zlata in srebra. Odmevala je tudi v Vipavi jeseni leta 1914, kjer sta bili darovalki Minka Petrič,[586] ki je podarila par uhanov in M. Veselič,[587] ki je podarila 2 zapestnici, 1 obesek, 4 verižice in 1 medaljon.

Cesarsko-kraljevo okrajno glavarstvo Postojna je poleti 1914 objavilo VIII. seznam denarnih prispevkov, ki so jih je poslali darovalci cesarsko-kraljevemu deželnemu predsedstvu v Ljubljani. Med darovalci sta tudi general-major Maasburg z 20 kronami in župni urad Vipava, ki je nabral 620 kron. V specifikaciji namembnosti skupnega zbranega denarja je v *Slovenskem narodu*, 28.9.1914 na 4. strani navedeno: „*Od tega zneska pripade v enakih delih: a) Za Rdeči križ 1145 K 41 v. b) Za družine v vojno službo vpoklicanih 1146 K 40 v. c) Za vojni oskrbniški sklad 1146 K 41 v.*“[588] Tako Maasburg, vipavski župljani kot ostali darovalci so se zavedali, da bo nabrani denar prišel v prave roke in pomagal blažiti potrebe.

578 *Slovenec*, 31. 7. 1916.
579 *Slovenski narod*, 12. 2. 1916, 6; *Slovenski narod*, 1. 8. 1916, 5; *Slovenec*, 4. 9. 1917.
580 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
581 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585, 97–112. O knjigi *Življenje ob trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice* (2012) je Magda Rodman pripravila zapis: „Iz knjige Življenje ob trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov Vipave in okolice, druga dopolnjena in razširjenja izdaja, Vipava 2012, objavljamo tam zapisana pričevanja o I. Svetovni vojni. Knjigo je izdala Krajevna skupnost Vipava“. V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 10–11.
582 *Slovenec*, 16. 8. 1915, 3.
583 *Slovenski narod*, 3. 11. 1914, 5; Rodman, Iz knjige Življenje ob trti in kršinu, 10–11.
584 *Slovenski narod*, 24. 10. 1914, 5.
585 *Slovenski narod*, 26. 1. 1915, 5; Švikert, Žvikert.
586 *Slovenski narod,* 1. 9. 1914, 2 .
587 *Slovenski narod*, 30. 9. 1914, 3; morda Veseli, Vesely.
588 *Slovenski narod*, 28. 9. 1914, 4. Podatek posredovala Mira Miladinović Zalaznik, za kar se ji zahvaljujem.

V vipavskem trgu in v župnijah vipavske dekanije so verjetno najbolj pogrešali v vojne namene odvzete zvonove. Konec septembra je *Slovenec* objavil tole: „Vipavski zvonovi v vojne namene. Pretekli teden so se v zadnje oglasili vsi zvonovi v vipavskih župnijah, nato je vojna uprava vse zaznamovane zvonove pod spretnim vodstvom nepoškodovane snela iz zvonikov. V celoti znaša teža izročenih zvonov vipavske dekanije 19.868 kg; najtežji zvon je tehtal 1350 kg (Log pri Vipavi), najlažji 10 kg (Fužine pri Šturijah). Največ je izročila župnija Vipava (4473 kg), najmanj kuratna cerkev na Ustju, ki je ohranila vse zvonove.“[589] V Vipavi naj bi ostal le en manjši cerkveni zvon, zaplembi ni ušel niti šolski zvon.[590]

Odpeljali so jih na železniško postajo v Ajdovščini, od tod v topilnice in tovarne topov. Njihovi izdelki so peli drugače in sejali smrt.

Umrljivost, bolezni, poroke

V vojnem času v trgu skoraj ni bilo porok, saj so bili fantje na vojskovališčih. Tudi novorojencev je bilo malo. To je veljalo za vse kraje Zgornje Vipavske doline. *Slovenec* je februarja 1916 zapisal: „Izpod Nanosa. 30. jan. 1916. Poroke so se na Vipavskem v minulem letu skrčile za 90 odstotkov, ponekod celo za 100. Seveda, moških ni doma. V neki še precej obširni občini na Vipavskem ni bilo v minulem letu nobene poroke. Tudi porodi so silno padli. Umrljivost je pa bila razmeroma manjša kakor v letih pred vojsko.“[591]

V četrtek, 24. decembra 1914 so v družinsko grobnico na vipavskem pokopališču položili zemske ostanke 82-letne Ane Dolenc, roj. pl. Fichtl, ki je preminula po kratki in mučni bolezni.[592] Vest o njeni smrti je v lastnem in v imenu bratov, sestre ter ostalih sorodnikov sporočil sin Franc, posestnik v Vipavi št. 44, 22. decembra 1914. Franc Dolenc je bil tedaj zastopnik izseljenske pisarne Red Star Line v Ljubljani.[593]

3. aprila 1915 je na domu v *Vili Ani* v rodni Vipavi umrl 25-letni France Štajer,[594] ki je absolviral trgovsko akademijo,[595] pravnik in pisatelj. Študije je

589 *Slovenec*, 29. 9. 1916.
590 Okrajno glavarstvo Postojna, SI AS 136.
591 *Slovenec*, 5. 2. 1916, 2–3.
592 *Slovenski narod*, 23. 12. 1914, 4; *Slovenski narod*, 28. 12. 1914, 4.
593 *Slovenski narod*, 23. 12. 1914, 3.
594 Tudi Stajer (Vipava 25. 9. 1890–3 . 4. 1915 Vipava). Prim.: Koblar, France: „Štajer, France.“ V: *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: ZRC SAZU 2013. Dostop: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi664610/, 11. 2. 2021.
595 *Slovenski narod*, 6. 4. 1915, 4; *Slovenski narod*, 31. 12. 1915, 9.

dokončal v Kolinu (Köln)[596] na Nemškem. Zadnji dve leti pred smrtjo je živel v Ljubljani ter bolehal za jetiko.[597] Sestra Minka, por. Žlajpah je ob žalostni vesti sporočila, da bodo njegove zemske ostanke položili v zemljo na vipavskem pokopališču 5. aprila 1915.[598]

Na drugem mestu sem že omenil smrt krajevnega stražmojstra Ivana Žajdele (Zajdele) 12. aprila 1915. Vzrok smrti ni naveden. Za njim sta žalovala soproga in brat.[599]

Konec marca 1916 je žaloval vipavski šolski vodja Anton Skala z družino.[600] Po večmesečnem bolehanju je 27. marca je v ljubljanski bolnišnici umrla soproga in mati Ana Skala, roj. Malo.[601] Pokopali so jo 29. marca pri Sv. Križu v Ljubljani.[602] Ob soprogu Antonu, so po njej žalovali sinovi: Josip, stotnik z ženo Betti, Leo, enoletni prostovoljec in jurist, Tone, vojak, učitelj, Ivo, sedmošolec, Hinko ter hčerke Mara, Jožа, Ela in vnuk Harald.[603] Žalovali so tudi v družini Hrib, ki je 15. avgusta 1916 izgubila sina Stanka.[604] Pogrebno svečanost je vodil Franc Anton Ziach, upokojeni župnik na Placuti,[605] tedaj begunec v Vipavi. Doktor Vladislav Pegan, vipavski rojak, kranjski deželni odbornik in pravnik v Ljubljani, je bil družinski prijatelj Hribovih. Pokojnega Stanka se je spomnil z denarnim darilom 20 kron za deželni zavod za slepe v Ljubljani namesto venca na njegov grob.[606]

Rojeni tržani in tržanke so umirali tudi v tujini. Začetek leta 1916 je v skromnih razmerah na Dunaju v visoki starosti umrl dvorni in sodni odvetnik dr. Klement Seshun (Sežun),[607] sin okrajnega predstojnika v Vipavi. Po končanih študijih na Dunaju je tam opravljal odvetniško prakso, bil nekaj časa zasebni tajnik aristokratskega podjetnika in konec leta 1870 odprl odvetniško pisarno. Ostal je zvest dunajskim slovenskim krogom, bil je tudi kurator Knafljeve ustanove za podporo slovenskim dijakom. Kot njen večletni blagajnik je deloval tudi v društvu za podporo slovenskih visokošolcev v tem mestu. Tam je bil aktiven pri odvetniški izpraševalni komisiji. Zastopal je tudi slovenske kliente na vrhovnem kasacijskem sodišču in na upravnem sodišču.

596 *Slovenec*, 7. 4. 1915, 4.
597 Prav tam.
598 *Slovenski narod*, 6. 4. 1915, 4–5.
599 *Slovenski narod*, 13. 4. 1915, 4; *Slovenski narod*, 14. 4. 1915, 5; *Slovenec*, 13. 4. 1915, 5; *Slovenec*, 14. 4. 1915, 6. (Dvakrat je naveden priimek Zajdela.)
600 *Slovenec*, 27. 3. 1916, 4.
601 Gl.: Rodman, Magda: „Pogled v šolsko kroniko 1895–1919.“ V: *Zbornik o šolstvu v Vipavi. Stoji učilna zidana*. Vipava 2007, 19–26.
602 *Slovenec*, 28. 3. 1916, 6
603 Prav tam.
604 *Slovenec*, 19. 8. 1916, 7.
605 V Gorici.
606 *Slovenec*, 18. 8. 1916, 3.
607 *Slovenski narod*, 29. 4. 1916, 3.

Bližje, v Trstu, je 5. marca 1917 po krajši bolezni umrla Alojzija Sporn, roj. Dolenc,[608] soproga Gregorja Sporna (Šporna), inšpektorja cesarsko-kraljevih državnih železnic v pokoju. Znana je bila po delovanju v narodno korist v začetku 70. let 19. stoletja, ko so bili pritiski nasprotnega političnega sistema na Slovence najhujši.

V tistem času je Anton Skala v Kroniki ljudske šole Vipava zabeležil: „Zdravstveno stanje šolske mladine je bilo navzlic žalostnim vojnim razmeram ugodno. Umrla je med šolskim letom [1917/18] samo učenka III. b razreda Josipina Ferjančič iz Vipave hšt.[609] 86. dne 23. januarja 1918. Součenci, součenke so jo spremile v spremstvu svojih učiteljev k zadnjemu počitku na farno pokopališče. Poleg roditeljev, sorodnikov in prijateljev žaluje za njo tudi vipavska šola. N. v m. p.!“[610]

Družina Perhavec je v letih 1918 in 1919 izgubila dve glavi družine. 26. februarja 1918 je v Vipavi umrl 86-letni Anton,[611] oče deželnega poslanca Bogomirja Perhavca.[612] Pokopali so ga 28. februarja v prisotnosti žalujočih domačih, duhovščine, tržank, tržanov, učiteljstva, šolske mladine in zastopnikov cesarsko-kraljevih uradov s postojnskim okrajnim glavarjem Pilshoferjem[613] na čelu.[614] Čez dobro leto, 24. marca 1919, mu je v 50. letu starosti sledil sin Bogomir (Mirko) Perhavec, bivši vipavski župan in bivši deželni poslanec. Umrl je v tržaški mestni bolnišnici in bil v Trstu na pokopališču pri Sv. Ani tudi začasno pokopan.[615] Za vzrok smrti je bila navedena kratka in mučna bolezen.

V Gorici živeči posestnik in trgovec Josip Dekleva, ki se je po maju 1915 verjetno preselil v domači kraj, kjer je živel kot begunec, je v tretji četrtini leta 1918 verjetno obolel za špansko gripo in ji tudi podlegel.[616]

Ni pa bil edina žrtev te epidemije v Vipavi, saj se je v 2. polovici oktobra 1918 le-ta naglo pojavila tudi med tukajšnjo šolsko mladino.[617] Cesarsko-kraljevi okrajni šolski svet v Postojni je zato 25. oktobra 1918 ukazal, naj se prekine s poukom za en mesec, do 25. novembra 1918. Žrtev gripe je bil učenec 2. razreda Josip Berlot, ki je umrl 11. novembra 1918. To je bilo že za časa italijanske vojaške zasedbe Vipave. Iz ukrepa o zaprtju šole oz. o prekinitvi pouka lahko

608 *Slovenec*, 12. 3. 1917, 5. Naveden je priimek Dollenz; *Slovenski narod*, 12. 3. 1917, 3.
609 Hišna številka.
610 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585. N. v m. p. – kratica za: Naj v miru počiva.
611 *Slovenec*, 27. 2. 1918, 5.
612 Leta 1917 je odstopil zaradi zdravstvenih razlogov.
613 Dr. Anton Pilshofer je bil v letih 1911–1918 postojnski okrajni glavar.
614 *Slovenec*, 11. 3. 1918, 6.
615 *Edinost*, 25. 3. 1919, 1. Tu je naveden priimek Perhavc; *Edinost*, 26. 3. 1919, 2; *Edinost*, 28. 3. 1919, 4, naveden je priimek Perhavc.
616 *Edinost*, 3. 11. 1918, 2. Vest navaja, da je umrl po kratki bolezni.
617 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.

sklepamo, da je verjetno tudi sorodnike obolelih učencev prizadela ta bolezen. Njihovo število ni znano.

Že 15. oktobra 1918 je umrla Tončka Kobalova, roj. Miler, ki je svoja dekliška leta posvetila vipavski krščanski socialni organizaciji. *Slovenec* je navedel, da je umrla „na španski bolezni.“[618]

Gospa Magda Rodman, roj. Bajc mi je o španski gripi poslala naslednji zapis: „Najbolj so za to bolezen umirale doječe in noseče matere, ker so bile podhranjene. V naši gasi[619] so imeli isti dan dva pogreba takih žena. Ena je bila Pintarjeva od Reharjevih pod kolono, druga pa je bila Štekarjeva. In vsi trije vdovci so se ponovno poročili v letu 1919.[620] To je bila nuja, ker so jih doma čakali majhni otroci brez mater, ki so umrle.“[621]

Življenje je teklo naprej in v trgu so se porajala nova poznanstva, ki so jim sledile poroke. Koliko jih je bilo, ne vem.

Junija 1918 sta se v Novem mestu na Moravskem poročila cesarsko-kraljevi poročnik v rezervi Janko Vidou in Marija Čuk.[622] 5. oktobra 1918 pa sta se v cerkvi sv. Štefana vzela Lojze Kobal,[623] eden ustanoviteljev vipavskega *Orla*, in Francka Kariž, predsednica Marijine družbe.[624] Zaželeno jima je bilo obilo sreče in blagoslova.

Majniška deklaracija

Razmere v Avstro-Ogrski so bile leta 1917 težke. Novi cesar Karel I. je bil po triletnem mrtvilu prisiljen, 30. maja sklicati avstro-ogrski parlament na prvo sejo. Strah nemških nacionalnih krogov, da bodo vsi avstro-ogrski narodi postavili svoje zahteve, izhajajoče iz nacionalnih pozicij, se je uresničil.

618 *Slovenec*, 17. 10. 1918, 4.

619 Danes Ulica Milana Bajca.

620 Tretji vdovec, ki se je tedaj poročil, je bil ded Magde Rodman Janez Bajc. Njegova žena Ivanka je umrla že prej za tifusom. To omenjam na drugem mestu.

621 Elektronsko sporočilo gospe Magde Rodman, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

622 *Slovenec*, 10 .6. 1918, 4. Morda je to Nové Město na Moravě na Češkem?

623 Alojz oz. Lojze Kobal, brat Jožeta Kobala, (Pjepe Kbuolov), se je rodil v Vipavi 10. 5. 1888. Končal je dve leti teologije, a se je poročil s Frančiško Francko) Kariž. Živela sta v Trstu in imela pet otrok. Enega so ubili Nemci na Razdrtem. Kobal je umrl leta 1975, pokopan je na vipavskem pokopališču. (Elektronski podatek mi je posredovala gospa Magda Rodman, za kar se ji zahvaljujem.)

624 *Slovenec*, 10. 10. 1918, 4. Tiskarski škrat se je poigral s priimkom neveste, saj ga je zapisal Kariš. Kariževa je bila doma iz Dupelj. (Elektronski podatek mi je posredovala gospa Magda Rodman, za kar se ji zahvaljujem.)

Slovenski poslanci vseh prepričanj so se združili v Jugoslovanski klub, v katerega so pristopili tudi istrski in dalmatinski kolegi. V njihovem imenu je predsednik Kluba dr. Anton Korošec prebral izjavo, znano kot Majniška deklaracija, ki so jo vsi prisotni slovenski in hrvaški poslanci enodušno in navdušeno podprli.[625]

Toda med slovenskim prebivalstvom njen narodni program sprva ni imel večjega odmeva. Šele v septembru 1917 in kasneje se je na slovenskem narodnem ozemlju sprožil val navdušenja in deklaracijsko gibanje se je hitro širilo. K temu so nedvomno prispevali ljubljanski nadškof dr. Anton Bonaventura Jeglič in obe slovenski stranki, ki so ga 15. septembra pozdravili oz. podprli.[626]

Gonilna sila pri širjenju idej majniške izjave na Vipavskem so bili duhovniki vipavske dekanije, ki so se zbrali 11. oktobra na konferenci na Colu.[627] Tedaj so sprejeli izjavo, ki jo je, podpisano v Vipavi 15. oktobra 1917, izdal vipavski dekan Andrej Lavrič: „Duhovščina vipavske dekanije, zbrana dne 11. oktobra t. l. na konferenci na Colu pri Vipavi navdušeno pozdravlja izjavo presvetlega gospoda knezoškofa in vseh slovenskih političnih strank z dne 15. septembra t. l. tikajočo se državnopravne deklaracije Jugoslovanskega kluba z dne 30. maja t. l., mirovne akcije sv. očeta papeža Benedikta XV. ter mirovna prizadevanja presvetlega cesarja Karla I. Ker živi duhovščina v tesnem stiku z ljudstvom ter dobro pozna njegove želje in težnje, je ista v prijetnem položaju izjaviti, da pozdravlja navedeno izjavo vse prebivalstvo dekanije brez razlike strank.“[628]

Dejanje duhovnikov vipavske dekanije ni bilo osamljeno. Vipavski občinski odbor je na svoji seji 20. oktobra 1917,[629] na predlog dekana Lavriča, soglasno sprejel naslednjo resolucijo: „Zastop občine Vipava navdušeno pozdravlja po soglasnem sejnem sklepu dne 20. oktobra 1917 izjavo presvetlega gospoda knezoškofa ljubljanskega in vseh političnih slovenskih strank z dne 17. septembra t. l. tikajočo se državnozborske deklaracije jugoslovanskega kluba z dne 30. maja t. l., mirovnega prizadevanja sv. Očeta papeža Benedikta XV. in presvitlega cesarja Karla. Nadalje je soglasno sklenil, da se ta izjava objavi v obeh slovenskih dnevnikih in o tem obvesti tudi jugoslovanski klub na Dunaju. – Županstvo Vipava, dne 24. oktobra 1917. Za župana: Fl. Bratovš.“[630]

25. oktobra 1917 so ji sledile občine Vrabče, Št. Vid (Podnanos), Podraga, Goče, Lože, Slap, Erzelj, Planina, Ustje, Šturje, Budanje, Col, Podkraj, Vrhpolje

625 *Slovenec*, 31. 5. 1917.
626 *Slovenec*, 18. 10. 1917, 1.
627 Prav tam.
628 Prav tam.
629 *Slovenec*, 29. 10. 1917, 5; *Slovenski narod*, 29. 10. 1917, 3.
630 Pri kratici Fl. je verjetno imel prste vmes tiskarski škrat. Namestnik vipavskega župana Bogomirja Perhavca v tistem času je bil trgovec in občinski odbornik Franc Bratovš.

in tudi Vipava, ki so bile združene v *Županski zvezi* za sodni okraj Vipava.[631] Tudi predstavniki teh občin so bili navdušeni nad deklaracijo Jugoslovanskega kluba na Dunaju z dne 30. maja. Posebno naklonjeni so bili predstavniki teh občin mirovnim prizadevanjem papeža Benedikta XV. in cesarja Karla I.[632] Mir so si po treh letih vojne želeli vsi. Vesti o teh dejanjih so bile 28. oktobra 1917 objavljene hkrati s poročili o uspešnem prodoru avstro-ogrsko-nemških združenih enot na soškem vojskovališču s centrom pri Kobaridu.

Žene in dekleta iz občin Zgornje Vipavske doline so navdušeno pozdravljale in podpisovale majniško deklaracijo Jugoslovanskega kluba, o čemer so poročali tudi časniki. *Slovenec* je 12. januarja 1918 zapisal: „Navdušeno pozdravljamo majniško deklaracijo Jugoslovanskega kluba vipavske žene in dekleta. – Sledi 472 podpisov." Podpisali so jo 6. januarja 1918. Takrat je prišlo do razkola v *Slovenski ljudski stranki*, kjer so bili udeleženi tudi nekateri vipavski politiki. Na svete tri kralje, 6. januarja 1918 je prišlo v trgu na pobudo *Kmečke zveze* do velikega zborovanja *Slovenske ljudske stranke*,[633] kjer je državni poslanec dr. Lovro Pogačnik govoril o državnem zboru in majniški deklaraciji ter urednik[634] Jež o domačih razmerah. Med govorniki so bili posestnik Potrata, inženir Schwickert[635] in zastopnik goriških beguncev. Prisoten je bil tudi duhovni svetnik Koller,[636] župnik iz Podrage.

Poleg pozdrava Jugoslovanskemu klubu in pridružitve majniški deklaraciji so tržani in tržanke zahtevali, naj pri mirovnih pogajanjih sodelujejo predstavniki ljudstva ter naj bo mir pravičen in trajen. Pozdravili so nadškofa Jegliča in se mu zahvalili za njegov poseg v narodne in politične dogodke ter mu izrazili najiskrenejšo zvestobo.

Politike, tudi vipavske, ki so pripravili razdor *Slovenske ljudske stranke*, so pozvali, naj si premislijo in ostanejo zvesti stranki.

Za ljudskošolske učitelje so zahtevali boljšo finančno podporo. Zaradi hude suše ter poškodb, ki jih je vojaštvo povzročilo na poljih, je bila prebivalstvo v skorajda brezupnem položaju, saj je v dolini vladalo najtrše pomanjkanje. Opozarjali so, da bo, če ne bo v kratkem pomoči, nastopila lakota. Prebivalstvo je bilo še posebej ogorčeno zaradi nepotrebnih velikih poškodb in je od vlade zahtevalo za storjeno škodo povračilo v naturalijah. Od nje so tudi zahtevali izdatnejšo aprovizacijo doline.

Poudarjali so, da v Vipavski dolini manjka moških delavcev, da je pri vseh gospodarstvih in na poljih veliko poškodovanega in pokvarjenega, za kar so

631 *Slovenec*, 31. 10. 1917, 4.
632 Prav tam.
633 *Slovenec*, 12. in 14. 1. 1918.
634 Morda uradnik.
635 Švikert, Žvikert.
636 Avgust Koller.

krivili vojaštvo, ki je bilo tu nastanjeno za časa vojne. Zato so zahtevali, naj armada pošlje domov na daljši dopust starejše gospodarje, da bodo popravili nastalo škodo. S tem bi se v prihodnje izognili še hujšemu pomanjkanju, kot je takrat vladalo.

Ker so prošnje oz. zahteve prisotnih naraščale in je bila nevarnost, da se pripeti še kaj drugega, je duhovni svetnik Koller zborovanje zaključil s pozdravnimi klici cesarju Karlu in svetemu očetu. Morda je vedel za anonimno pismo, poslano oktobra ali novembra 1916 iz Vipave glavarstvu v Postojni z zahtevo po končanju vojne. Žandarji pisca niso mogli odkriti.[637]

Konec maja 1918 so vse vipavske občine imenovale prevzvišenega knezoškofa dr. Antona Bonaventuro Jegliča za častnega občana kot priznanje za njegove neminljive zasluge za jugoslovanski narod. Telegram s takšno vsebino je 28. maja 1918 uredništvu *Slovenca* poslala Županska zveza vipavskega sodnega okraja.[638]

Prihod Italijanov v Vipavo

Konec oktobra 1918 se je položaj avstro-ogrskih enot na vseh vojskovališčih poslabšal. Na Slovenskem se je govorilo, da se bo ustanovila Jugoslavija. Vsi so verjeli, da se bodo točke ameriškega predsednika Woodrowa Wilsona upoštevale na poštenih mirovnih pogajanjih in da se bodo mali narodi, ki so živeli v velikih političnih tvorbah, osamosvojili.

Slovenske politične stranke so 16. avgusta 1918 v Ljubljani ustanovile Narodni svet za Slovenijo, sestavljen iz pokrajinskih odborov. Njegov namen je bil, da se kasneje združi s Hrvati in Srbi v samostojno državo, kar se je tudi zgodilo. Novo državo je vodil Narodni svet (Narodno vjeće) Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu, ki se je zavedal, da mora zaščititi še tisto malenkost, ki je v tej vojni ostala. Še posebej so ga vznemirjali odnos in nemiri med civilisti in armadami, ki so se vračale z vojskovališč. Člani Narodnega sveta so se spominjali težav ob prihajanju vojaških enot v naše kraje in njihovem odhajanju na vojskovališče. Zato je 23. oktobra 1918 v Zagrebu njegov predsednik dr. Anton Korošec podpisal poziv za občo narodno obrambno organizacijo – Odbore Narodnega sveta[639] z nalogo, da brani ljudi in imovino vseh državljanov Države SHS brez razlik. Odbore so ustanavljali po mestih, vaseh, trgih in zaselkih. Poročali so o krajevnih dogodkih ter pošiljali sezname krajevnih potreb. Izpolnjevati so morali vsa naročila in ukaze Narodnega sveta v korist prebivalstva, za svoje delovanje

637 Dnevnik žandarmerije v Ajdovščini, 12. 11 .1916.
638 *Slovenec*, 28. 5. 1918.
639 *Edinost*, 26. 10. 1918, 1.

pa so morali pridobiti njegovo soglasje oz. privolitev. Na Slovenskem so ti odbori privolitev oz. soglasje pridobili od Narodnega sveta v Ljubljani.

Narodni svet v Ljubljani je pozval župane, naj ustanove odbore, in se pri tem skliceval na določbo člena 56. občinskega reda, kjer je bilo zapisano, da je ena najpomembnejših županovih dolžnosti skrbeti za krajevno policijo, to je, skrbeti za javni red in mir.[640] Ustanovili naj bi odbore narodnega sveta, ki bi organizirali prostovoljno javno stražo. Za orožne liste članov le-te so župani zaprosili na okrajnih glavarstvih, ki so jim jih izdala brezplačno. Narodna straža je bila organizirana tudi v Vipavi, vendar v kraju, kakor je zapisal Anton Skala, ni bilo nobenega pravega reda, saj se je vsevprek plenilo. Navedel je, da se je v kratkem času iz avstro-ogrske vojne bolnišnice odtujilo celoten inventar, še posebej rjuhe in drugo perilo.[641]

V začetku novembra 1918 so se začele skozi Vipavsko dolino pomikati umikajoče se avstro-ogrske čete z italijanskega vojskovališča.[642] Najprej so to bile etapne čete iz Krmina, ki se niso mogle v Gorici vkrcati na železnico proti Jesenicam, saj je bila preobremenjena s čakajočim vojaštvom. Kasneje so pričele prihajati madžarske enote, ki so ostale v slabem spominu prebivalstva že od leta 1915. Množica vojakov razpadle armade, rezervnih čet, trena, topništva, številnih avtomobilov, živine, konj, gonjačev je pomešano prihajala do kranjske meje na Hublju, tj. do Ajdovščine in Šturij in se usmerjala skozi Hrušico proti Logatcu oz. skozi Vipavo proti Postojni in naprej proti Ljubljani. Predvidevalo se je, da bo skozi Vipavsko dolino korakalo 200.000 mož.[643] *Slovenec* je tiste dni zapisal: „Kraj ceste gore ognji, ob jarkih vse polno municije in orožja, vmes poginuli konji. Na cestah poškodovani avtomobili, topovi največjih kalibrov prepuščeni svoji usodi. Vse to je zelo nevarno, ker bi utegnilo ustaviti promet na cesti.“[644]

Nadučitelj Anton Skala je zapustil podoben opis dogajanja v tistih dneh: „Dne 4. novembra 1918 je bil za avstro-ogrsko državo usode poln dan. Avstro-ogrska vojska je doživela na fronti med Brento[645] in Torre[646] popoln polom in je tedaj popolnoma uničena. Trpela je občutne izgube v srditih proti bojih na vsakovrstnem vojnem materialu, propustile vse zaloge. Več stotisoč vojnih ujetnikov s popolnimi generalnimi štabi ter okolu 5000 topov. Vse to je prišlo v roke zmagoviti italijanski vojni. – Ostanki nekdaj mogočne in močne avstro-ogrske vojne so se umikali v velikem neredu in brez upanja v notranjost bivše avstro-ogrske monarhije, popustivši za sabo pazne sledove. Koder koli so hodili, so odmetavali razno orožje, kakor puške, bajonete, patrone, granate itd., da so se

640 *Edinost*, 27. 10. 1918, 1.
641 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
642 *Slovenec*, 2. 11. 1918, 2.
643 *Slovenec*, 4. 11. 1918, 2.
644 Prav tam.
645 Reka Brenta.
646 Reka Ter.

razbremenili in lažje bežali. Popuščali so razno živino, kakor: konje, govedo, prašiče, koze, ovce, kuretino itd. Pustili so razne vozove, kočije, avtomobile itd. Tudi mnogo živil so imeli s seboj, zlasti moke. Ogri so moko, namesto da bi jo dali prebivalstvu, na kupe nosili, jo polili z bencinom ter zažgali."[647]

V Ajdovščini je prišlo do večjih napetosti med poveljnikom ogrskega armadnega zbora in Narodnim svetom glede razorožitve, ki pa se je, na srečo, s pomočjo češkega polka, ki je tiste dni tam počival, uredila tako, da so ogrske enote neoborožene odšle naprej. Orožje je ostalo v skladiščih tamkajšnje Narodne straže. Cesto po Zgornji Vipavski dolini so v tistih dneh z zaporami nadzirale Narodne straže v Vipavi, Št. Vidu (Podnanos),[648] na Razdrtem, v Postojni, Planini, Logatcu in na Vrhniki. Na posameznih stražnicah je bilo poskrbljeno za prehrano vojaštva.[649]

6. novembra 1918 je korakala po Vipavski dolini honvedska[650] divizija in *Goriška straža* je zapisala, da je bilo njeno obnašanje v redu.[651] Umikajočim se enotam so kaj kmalu sledili italijanski častniki v avtomobilih z belo zastavo in si v krajih Vipavske doline ogledovali stanje ter iskali primerne namestitvene prostore za prihajajoči italijanski armadni zbor, ki je zasedal ozemlje, ki je bilo Kraljevini Italiji 26. aprila 1915 obljubljeno v Londonu.[652]

Eden teh oglednikov je bil tudi italijanski častnik in pisatelj Attilio Frescura (1881–1943), ki je 13. novembra 1918 prišel v Vipavo.[653] Na poti skozi naselja in kraje Vipavske doline je 12. novembra 1918 videl izobešenih veliko jugoslovanskih zastav,[654] pa nobene italijanske. Ob njegovem prihodu v Vipavo tu ni bilo še nobene italijanske enote in Frescura je celo razmišljal, da bi ga domačini Narodne straže zlahka zajeli z vozilom in sopotnikom vred. Vozilo bi lahko uporabljali za kontaktiranje z Ljubljano.[655]

V Vipavi je italijanski parlamentarec Frescura povprašal po županu, to je bil Jožef Petrovčič,[656] ki pa ni govoril italijansko. Tolmačil jim je jugoslovanski poročnik Mayer.[657] Italijanska parlamentarca sta prisotnemu županu in predstavnikom Narodnih straž povedala, da sta sem prišla z nalogo, poiskati prostore za namestitev prihajajočih italijanskih enot. Iz Frescurinih zapisov

647 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
648 *Slovenec*, 4. 11. 1918.
649 *Slovenec*, 4. 11. 1918, 2.
650 Kraljeva madžarska a domobranska divizija.
651 *Goriška straža*, 7. 11. 1918, 2.
652 *Edinost*, 6. 11. 1918, 1.
653 Frescura, Attilio: „Diario di un imboscato." V: Frescura, Attilio, Arturo Stanghellini, Giuseppe Scortecci: *Tre romanzi della Grande Guerra*. Milano: Longanesi&C. 1996, 288–290.
654 Morda zastave Države SHS. Le- te so bile rdeče-belo-modre, slovenske pa belo-modro-rdeče.
655 Frescura, Diario di un imboscato, 290.
656 *Slovenec*, 17. 12. 1917, 5. Za župana je bil Petrovčič izvoljen decembra 1917.
657 Evgen Mayer, graščak, agronom, sadjar iz Lož pri Vipavi. Tu rojen 23. 12. 1889, umrl v Novi Gorici (Pristava) 29. 11. 1970.

povzemam, da sta si prostore tudi ogledala, vipavski župan je pozdravil v svojem in jugoslovanskem imenu Italijo. Dejal jima je, da sta prva italijanska vojaka v Vipavi in da upa, da bo prišlo do dogovora.

Do tega pa ni prišlo. Še več, vipavska občina je pri Narodni vladi SHS protestirala proti italijanski zasedbi in ta je na svojem zasedanju 23. novembra 1918 ta protest tudi obravnavala.[658]

14. novembra 1918 je prišel v Vipavo bataljon italijanske vojske. Vipavski dopisnik *Slovenca* je prihod takole opisal: „Iz Vipave. V četrtek, dne 14. novembra, je prikorakal od Gorice sem en bataljon italijanskega vojaštva z godbo na čelu. Godba je svirala skozi Vipavo, toda vseeno jih niso Vipavci prav nič sprejeli. Niti enega radovedneža nisi videl, ki bi jim zaklical ‚Živio!' v pozdrav. Gledali so se kakor pes in mačka. Italijani, posebno oficirji, so se zelo čudili temu sprejemu, češ saj je to vendar italijanska zemlja? Toda mi smo jim odgovorili, da bivajo tod samo Jugoslovani in da ni niti enega Italijana med nami. Razorožili so potem Narodno stražo, prevzeli vsa vojaška skladišča z živili in razobesili na vojašnicah in stanovanjih oficirjev italijansko trikoloro. Naše zastave so ukazali sneti in prepovedali nositi slovenske znake. Na vogale hiš so prilepili plakate samo v italijanskem jeziku, v katerih pozivajo ljudstvo, naj izroči vse orožje in naj se vsi bivši avstro-ogrski vojaki naznanijo pri njih komandi.[659] Prišli so tudi v sodnijo in povedali uradništvu, da bodo morali v dveh dneh priseči na italijansko vlado. Vsi uradniki so seveda proti temu protestirali in zatrdili, da zapustijo rajši vsi službo, kot bi to storili. V nedeljo, dne 17. t. m., so dali oklicati pred cerkvijo, da bodo pobirali po hišah konje, govedo in sploh vse, kar je poprej bilo last avstro-ogrske armade. Ako se je ta ukaz izvršil, ne vem, ker sem že poprej odšel iz Vipave. Ljudstvo je seveda zelo razkačeno nad takim početjem, toda do kakega žaljenja nasproti Italijanom ni prišlo, pač pa zatrjujejo, da se rajši izseli v Srbijo, kot da bi ostalo pod Italijo. Vse je pobito in žalostno. Tako so se veselili svobode, toda samo 14 dni. Italijansko vojaštvo se obnaša dostojno. Vsak vojak nosi s seboj puško, naj gre kamor hoče. S kolikor vojaki sem govoril, vsak mi je odgovoril, da bi šel že rad domov, da je že vojne sit in da oni tudi njih vlado vržejo in se oprostijo tega jarma, kadar domov pridejo."[660]

Zaradi italijanskega interniranja in zasliševanja bivših avstro-ogrskih vojakov na zasedenem ozemlju so le-ti bežali v centralno Slovenijo. Narodna vlada SHS je 23. novembra 1918 sprejela sklep, da vojake z zasedenega ozemlja, ki so pribežali v kraje pod njeno jurisdikcijo, sprejmejo v vojaško službo.[661] Med njimi

658 *Edinost*, 30. 11. 1918, 1–2.

659 Te bivše avstro-ogrske vojake so italijanske oblasti po prihodu na vojaškem poveljstvu aretirale in odpeljale v italijanske zapore, mnogi so bili zaprti v Gradišču ob Soči, kjer so jih zaslišali in nato odpustili. V Št. Vidu (Podnanosu) so se domačini taki italijanski praksi uprli in prišlo je celo do oboroženega spopada. Možje so se z orožjem – puškami in strojnicami umaknili v jarke na Nanosu in vkopali. Italijanska vojska je med civilnim prebivalstvom vzela tri talce, vendar jim je župnik utekel.

660 *Slovenec*, 21. 11. 1918, 1.

661 *Edinost*, 30. 11. 1918, 1–2.

sta morda bila tudi Franc Rehar in Štefan Malik, ki ju je *Slovenski narod* navedel med ubežnimi vojaki.[662]

Anton Skala je o prihodu in menjavah italijanskih enot v Vipavi zapisal: „Dne 14. novembra 1918 je bila tukajšnja občina zasedena z italijansko vojsko. V Vipavi se je nastanila ‚Brigada Potenza' pod poveljstvom generala-brigadirja ‚Giampetra',[663] ki se je nastanil v ‚Draschovi hiši'. Ob prihodu je general ‚Giampetro' izjavil, da naj se pomiri ljudstvo, ker so prišli vzdrževati ‚mir in red.' Ta general je bil res dober in pravičen za ljudstvo. Zlasti šolska mladina mu je bila zelo pri srcu. Ob božičnih praznikih je šolskim otrokom priredil v grajščinski kapelici[664] lepo božičnico, ter je vse obdaroval s primernimi igračami in z obleko. Istotako ob njegovem slovesu od Vipave. Šolski voditeljici je podaril 100 kron za nakup samoučil za uboge šolarčke. Sredi meseca februarja je bila brigada Potenza premeščena in mesto nje je prišla brigada Padua [Padova]."[665]

Prve dni meseca maja se je ta brigada morala umakniti brigadi „Veneciji"[666] pod poveljstvom general-brigadirja Reghinija, ki je odredil, da se s 1. junijem 1919 prekine z nemškim poukom in se na tukajšnji šoli od 3. razreda dalje vpelje italijanski pouk.

Vipavke in Vipavci se niso obnašali ravno po pričakovanjih novih ‚redarjev'. Bili so dokaj zadržani, problem je bila tudi italijanščina, ki jo je govorilo le malo tržanov in tržank. Pangrcova mati je ob italijanskem prihodu jokala, kar so novi oblastniki imeli za znak odobravanja in veselja ob njihovem prihodu. Toda iskreni odgovor tržanke, ki je pred vojno služila v Trstu in se tam naučila italijanščine, jih je razočaral: „Zato, ker ste v naše kraje prišli vi!"[667] Vipavski čevljar Cek je domačine opozarjal, naj od novega gospodarja ne pričakujejo „Bog ve kaj" oz. jih je svaril: „Poslovili smo se od demokracije, odslej bo pri nas vse drugače!"[668]

Zanimivo oz. odraz stanja v trgu je bilo tudi hudomušno mnenje mizarja Matije Krhneta, ki je po govoru režimskega politika v italijanščini dejal: „Lepo je govoril, čeprav ga nisem nič razumel."[669]

„General Reghini je tu ustanovil otroško zavetišče za male otroke, ki ne obiskujejo šole v prostorih tuk.[ajšnje] graščine. Za nadzorovalno damo je ta general poklical k tem vrtcu gospo Alojzijo Pirih. Tudi drugim šolskim otrokom je bil zelo naklonjen. Dne 1. julija 1919 je šol.[ski] voditeljici dal na razpolago tri tovorne avte, da so se vsi šolarji višjih razredov odpeljali v Postojnsko jamo pod

662 *Slovenski narod*, 30. 1. 1919, 3.
663 Morda Gianpietro.
664 Kapelica je bila v levem delu palače Lanthieri.
665 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
666 Brigata Venezia (Benetke).
667 Rodman, Konec I. svetovne vojne in prihod Italijanov v Vipavo, 14–15.
668 Prav tam.
669 Prav tam.

nadzorstvom učiteljstva in enega tenenteja [poročnika]. Tudi vse druge stroške za izlet je poravnala ta brigada. Dne 10. julija 1919 je bila ta brigada [Venezia, Benetke] premeščena v Logatec ter kmalu zatem v Florenco [Firenze] v Italiji. Naslednica te brigade je prišla še isti dan iz Logatca ‚brigada Ferrara'. Upati je, da bode ta brigada istotako naklonjena šoli, kakor so bile vse dosedanje."[670]

Med 24. januarjem in 12. julijem 1919 je italijanska vojaška uprava, ki je bila nastanjena v Vipavi, dajala enkrat dnevno 120 učencem brezplačno hrano.

Ob branju sestavka Antona Skale si ne moremo predstavljati, da so prihajale vesti o neprijetnih postopanjih italijanskih vojaških oblasti tudi do civilnega prebivalstva in občinske uprave. Sredi januarja 1919 so bralci dnevnika *Slovenski narod* izvedeli, da so na Vipavskem aretirali več oseb, ki so podpisale izjavo za Jugoslavijo.[671] Italijanski častniki naj bi vedno nosili s seboj močne palice, s katerimi naj bi pretepali ljudi, če se ne bi do njih ponižno obnašali, t. j. če se jim ne bi odkrili ob srečanju. Tako naj bi krotili njihovo nepokornost.[672]

Prihajale so tudi vesti, da so Italijani uporabljali vse mogoče prijeme, da bi si pridobili naklonjenost prebivalstva kot npr. vsakodnevne plese. Razglasili so tudi, da dobi prva Vipavka, ki bi se poročila z Italijanom, od italijanske kraljeve vlade 12.000 lir.[673] Nič kaj galantni pa niso bili italijanski častniki do moške populacije v trgu, saj so ob vsakodnevnem jutranjem in večernem razobešanju in snemanju italijanske trikolore vsakega odraslega ali otroka, ki si ni snel klobuka, vrgli na tla, oklofutali in tudi aretirali.[674]

Na upravnem področju je pri poslovanju 15 vipavskih občin prihajalo tudi do pritiskov. Tako je italijanski kraljevi komisariat v Postojni 18. januarja 1919 od občin zahteval uradovanje v italijanščini in uporabo pečatov le z italijanskim besedilom. Županska zveza v Vipavi, zadolžena za 15 vipavskih občin, je zahtevala srečanje z gubernatorjem Julijske Benečije v Trstu, do česar je prišlo začetek februarja 1919.[675] Odposlanstvo Županske zveze je spremljal advokat dr. Josip Wilfan. Gubernatorju so izročili spomenico, kjer so poudarili, da so takšni ukazi neizvršljivi zaradi več razlogov:

„1. Župani niso zmožni italijanščine ne v besedi, ne v pisavi.

2. Občine so jako majhne in bi gospodarsko hudo trpele, ako bi morale najeti uradnike, vešče slovenskega in italijanskega jezika v govoru in pisavi. Tajniške plače bi izčrpale skoraj vse občinske doklade in ne bi ostalo skoraj ničesar za podporo občinskih ubožcev, za vzdrževanje občinskih šol in za plačo drugih občinskih uslužbencev, dočim so do sedaj

670 Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, PANG 585.
671 *Slovenski narod*, 16. 1. 1919, 3.
672 *Slovenski narod*, 24. 4. 1919, 2.
673 *Slovenski narod*, 17. 5. 1919, 3.
674 Prav tam.
675 *Slovenski narod*, 6. 2. 1919, 3.

tajniki opravljali tajniški posel kot postransko službo in so bili zadovoljni z majhno plačo.

3. V občinah se ni še nikdar uradovalo italijanski, marveč samo slovenski. Pravica, rabiti slovenski jezik in pečat nasproti vsem političnim instancam bivše avstrijske vlade, je bila občinam kot avtonomnim oblastim zmeraj sveta. Vlada bivše Avstrije je dala občinam malo pravic, vendar je pravico slovenskega dopisovanja respektirala tudi nasproti vladnim organom. Občine niso bile niti dolžne, predlagati neslovenske dopise; ustanovljen je bil celo poseben urad, ki je prevajal neslovenske dopise in jih dostavljal občinam v slovenskem prevodu. Ko je vojaštvo kraljeve italijanske armade zasedlo naše občine, je slovesno izjavilo, da bo čuvalo vse šege in navade kraja in da ostanejo veljavni vsi zakoni bivše Avstrije, dokler ne bo definitivno odločena usoda Julijske Benečije. Samo ob sebi je umevno, da je z besedami ‚šege, navade, zakoni' razumeti tudi slovensko uradovanje in raba slovenskega občinskega pečata. Zato je zgoraj navedeni ukaz v nasprotju z izjavami vojaške oblasti in tak, da užalosti in razburi občane, ki so se doslej vedno korektno obnašali proti vojaštvu kraljeve italijanske vlade.

4. Ta stvar se ceneje in lepše reši na ta način, da se pri kraljevih italijanskih centralnih oblastih namestijo slovenščine zmožni uradniki. Ako upoštevamo, da ima samo okrajno glavarstvo Postojna okolo 40 občin, vidimo, da se bo samo v tem okrajnem glavarstvu prihranila občinam ogromna vsota.

5. Naposled bodi omenjeno, da prepušča 6. točka pogojev za premirje upravo onih krajev, ki jih je izpraznila avstro-ogrska armada, lokalnim oblastem pod kontrolo stacijskih poveljnikov zveznih okupacijskih čet. – Zato prosi podpisana Županska zveza: ‚Njegova ekscelenca, gospod gubernator Julijske Benečije v Trstu, naj upošteva v dopisu navedene razloge in razveljavi ukaz kraljevega komisariata v Postojni z dne 18. januarja 1919 št. 70.'"[676]

Slovenski narod je poročilo iz Trsta zaključil z besedami: „Gubernator je odposlanstvo prijazno sprejel ter obljubil, da bo dal to stvar natančno preiskati in si pridržal definitivno rešitev."[677] Leta 1919 so italijanske oblasti zaprle demarkacijsko mejo in s tem odrezale zasedeno ozemlje od matice. Tako so omejili tudi stike med ljubljansko škofijo in dekanati v Vipavi, Idriji, Postojni in Trnovem (pri Ilirski Bistrici). Škof Anton Bonaventura Jeglič je 9. januarja 1919 v svojem dnevniku zapisal: „Kaj bo? Italijani imajo zasedeno našo Notranjsko: Bistrico, Trnovo, Postojno, Logatec, Rovte, Idrijo do meje. Komaj sem dekanom v Vipavi, v Idriji, v Postojni in Trnovem še o pravem dal vse oblasti za samostojno dušno pastirovanje. Sedaj je meja popolnoma zaprta, z gospodi in verniki ne morem občevati."[678]

Razmere v Vipavi so opazovali ameriški vojaki, bilo jih je 32. Po ohranjenih fotografijah sodeč, so bili pripadniki pehote, mornarice in letalstva ter so v trgu bivali med januarjem in marcem 1919.[679] *Slovenski narod* je zapisal, „da so

676 Prav tam.
677 Prav tam.
678 NŠAL, Jegličev dnevnik – Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Dnevnik Antona Bonaventure Jegliča.
679 Na hrbtni strani ene izmed fotografij piše: January, February, March 1919.

ljubeznivi do ljudi in kažejo simpatije do domačega prebivalstva.“[680] Uporabljali so tudi vipavsko letališče in imeli težave s tukajšnjo burjo, ki jim je prevrnila letalo. Nič pa ne vemo, v kakšne namene oz. s kakšno nalogo so se mudili na naših tleh tri mesece. Nameščeni naj bi bili v tukajšnji vojaški bolnišnici. Vemo pa, da je ameriški predsednik Wilson v tistem času obiskal Italijo. Italijani so priredili 4. decembra 1918 na Policah veliko slavje v čast zaščitnice topničarjev sv. Barbare.[681]

Organizirali so dirko, ki si jo je ogledala tudi šolska mladina pod vodstvom šolskega vodje Antona Skale. Navzoči so bili tudi starejši, ki naj bi jih bilo po časniškem poročilu kar precej. Otrokom so Italijani dali slaščice in vsak izmed njih je v roke dobil še italijansko zastavico, da bi z njo mahal.

Poročevalec časopisa *Slovenec* je zapisal: „Lahko si je predstavljati veselje laških častnikov, ko so gledali naše slovenske otroke, ki so mahali in se igrali z laškimi zastavicami. Pa to jim še ni zadostovalo, hoteli so še večje komedije! Otroci so morali kričati ‚evviva‘, kar je sicer žalostno, vendar doživeli smo še hujše. Šolski vodja Skala je hodil med vrstami šolskih otrok in jim prigovarjal, naj le krepko kričijo ‚evviva‘, češ, potem bodo dobili od Italijanov še več slaščic. Vrhunec komedije je bil ta, da so fotografirali Lahi celo skupino naše slovenske šolske mladine z laškimi zastavicami v rokah!“[682] To naj bi bil znak navdušenja lokalnega prebivalstva nad italijansko prisotnostjo oz. priključitvijo ozemlja Italiji. Zvečer, ob 18-ih, je bila čajanka pri italijanskem generalu, ki naj bi se je udeležilo precej „naših ljudi“,[683] sledila je večerja ob 20-ih v dvorani, ki je bila cela okrašena z italijanskimi zastavicami, tudi na oknih, vratih, mizah, stolih so bili italijanski znaki. Poročevalec je zaključil: „Slovenske dame, katere so se odzvale vabilu laškega generala, so prejele lepe šopke, seveda z laškimi kokardami; ena je šla v svoji navdušenosti do gospodov Lahov tako daleč in si je ta šopek pripela na svoje narodne prsi! Sramota! Po večerji je otvoril laški general ples. Zabava je našim damam menda jako ugajala.“[684] To naj bi vzbudilo splošno zgražanje.

Čez slab mesec, začetek januarja 1919, so v *Slovencu* objavili odgovor, kjer je bilo navedeno, da se je plesa udeležilo le pet dam in da namen članka ni bil poveličevanje tega, ampak da je je bila takrat pač takšna realnost, saj so bili tržani popolnoma odvisni od karabinjerjev,[685] ki so jih morali prosjačiti za potne liste, če so hoteli zapustiti domačo hišo. Dopisnik je zapisal*:* „Mi vsi dobro vemo, koliko trpite sedaj vsi, ki čutite narodno in verujete v bodočnost Jugoslavije ter v zmago pravice. Mesto svobode ste v oblasti laškega vojaštva, mesto Jugoslavije pa laška okupacija in hočejo Vas za vedno priklopiti Italiji. Vaše stališče gotovo ni preveč

680 *Slovenski narod*, 11. 1. 1919, 5.
681 *Slovenec*, 13. 12. 1918, 2.
682 Prav tam.
683 Prav tam.
684 Prav tam.
685 Orožniki.

rožnato, kupiti hočejo Vaše prepričanje z rižem in belo moko, Vaše otroke pa z belo kavo in slaščicami!“[686]

O italijanskem nasilju nad uradniki na zasedenem ozemlju je pisal v svojem dnevniku Fran Milčinski, ki je navedel, da sta ga 9. julija 1919 obiskali Črnigojeva[687] in nečakinja Mark Pustinškova.[688] Obvestili sta ga, da nameravajo uradniki 1. avgusta 1919 zapustiti svoja delovna mesta in uiti v Kraljevino SHS. Milčinski jima je povedal, da morajo vztrajati na svojih mestih in da njihovega postopanja ne bi sprejeli z odobravanjem, ker uradništvo mora vztrajati na svojih mestih in braniti prebivalstvo. Težave bi nastale, ker jih ne bi mogli nadomestiti in okupacijska oblast bi pripeljala svoje uradnike, ker bi za to imela pravico.[689]

Kakor avstro-ogrske oblasti v vojnem času so tudi italijanske vojaške oblasti kmalu po prihodu 30. novembra 1918 prenesle na okupirano ozemlje določbe za potovanje in začasno bivanje na vojnem ozemlju, ki so jih uvedle 17. junija, 31. julija 1915 in 5. novembra 1917.[690] Nihče ni smel potovati izven svojega kraja po ozemlju, ki ga je zasedla italijanska armada[691] brez redne prehodnice[692] ali osebne izkaznice.[693] Prosilcem so listine izdajali civilni komisariati, oziroma stacijska poveljstva[694] in poveljstva kraljevih karabinjerjev.

Na zadnji strani potnega lista je moral biti natančen opis osebe, ki ji je bil izdan. Če je kdo potoval ali se vračal z avtomobili, tovornjaki v katero koli območje starega kraljestva in na območje 9. armade – tj. v Gorico, ni potreboval prepustnice. Za druga okupirana območja in kraje so veljali drugi predpisi. Pozneje so se nekatere določbe spreminjale oz. so izkaznice imele fotografijo prosilca[695] in so veljale tudi v vipavskem sodnem kraju.

Tudi mirovne konference, na njih so si zmagovalci delili plen, za nas – del Slovencev in tudi Vipavce, ki smo med 1. svetovno vojno kljub vsem žrtvam in junaštvu živeli v državi poraženki – Avstro-Ogrski, tedaj niso storile ničesar, da bi lahko prebrali naše osnovne podatke v uradnih dokumentih v materinščini. Pozabljene so bile nekatere obljube, ki jih je izrekel in podpisal ameriški predsednik Woodrow Wilson.

686 *Slovenec*, 2. 1. 1919, 6.
687 Soproga pisarniškega uradnika okrajnega sodišča v Vipavi Alojzija Črnigoja. (Tudi Černigoj.)
688 Pravilno nečakinja Mark Pushnikova (Pušnikova). Pushnik je bil notar.
689 Milčinski, Dnevnik, 423.
690 *Edinost*, 4.12.1918, 1.
691 T. j. območje Trsta, Istre, Reke, julijskega Krasa, vzhodne Furlanije in Vipavske doline oz. ozemlja od Chioprisa v Furlaniji do Logatca.
692 Passaporto – potni list.
693 Legitimazione.
694 Comando di Presidio.
695 *Edinost*, 19. 12. 1918, 3.

Padli Vipavci v prvi svetovni vojni

Zap. št.	Priimek in ime	Hišno ime	Datum rojstva	Datum smrti, pogrešanja, kraj, bojišče	Čin	Vojaška enota, oddelek, pododdelek	Kraj, država smrti, pokopa	Vir:	Opombe, drugo:
1.	Andlovic Jožef		12. 2. 1895	1915			pogrešan v Galiciji	Sistory, št. 14281	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
2.	Borufka France		3. 10. 1877	24. 6. 1917			Vipava	Sistory, št. 14282	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
3.	Bukovič Johann/ Janez		1883	28. 4. 1918	Lstinfst./ črnovojniški pešec	IR. Nr. 7/ 7. pešpolk		Sistory, št. 4394	
4.	Čehovin Kazimir				kadet	17. pešpolk	padel v jugovzhodni Galiciji	SN, 15. 7. 1916	Tovariši so jih pokopali v največjem bojnem metežu sredi nekega gozda. – F.
5.	Čermelj Franz/ Franc		1887	15. 10.–5. 11. 1914	ErsRes./ nadomestni rezervist	IR. Nr. 17. 12. Komp./12. stotnija 17. pešpolka		Sistory, št. 11656	mrtev; Kraj bivanja: Raka Občina/ okraj bivanja: Vipava.

6.	Drasch Oskar		12. 12. 1883	29. 8. 1916	kadet		Pod Predilom	Sistory, št. 14283	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
7.	Drufovka Augustin		24. 8. 1883	1919		97. pešpolk, nadomestni rezervist, 4. nadomestna stotnija	Pogrešan v Rusiji	Sistory, št. 14284	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
8.	Furlan Alojz		1893	21. 11. 1914	Infst./pešec	97. pešpolk, 1/ IV. MarschK. (1. bataljon, IV. pehotna četa)	mrtev, strel v trebuh Mezö-labor regija Prešov na Slovaškem	Sterberegister Register smrti	
9	Godina (Godinar) Viktor		21. 4. 1880	med 26. 10. 1916 in 27. 11. 1916	Infst./pešec	k. SchR. Nr. 26, 5. Komp.	padel v Tirolah	Sistory, št. 4383, Sistory, št. 14285	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
10.	Hrovatin Jernej	Pri Žabrjevih na Hribu	17. 12. 1886	1914			pogrešan v Galiciji	Sistory, št. 14286	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
11.	Jež France	Pri Blažonovih na Nanosu	28. 12. 1891	10. 8. 1918			pri Pulju	Sistory, št. 14287	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi

12.	Jež Mathias/ Matija		1897	19. 6. 1917	Lstinfst/ črnovojniški pešec.	IR. Nr. 97, 3. Komp./3. četa 97. pešpolka/ IR. Nr. 17, MGKomp.3/ 17. pešpolk, 3. strojnična četa		Sistory, št. 4301, Sistory, št. 4403	
13.	Kobal Janez	Pri Kobolovih	20. 8. 1882	1914			V Galiciji	Sistory, št. 14288	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
14.	Kobalj/ Kobal Andreas/ Andrej		1875	29. 6. 1916	Korp./ desetnik	k. k. SchR. Nr. 27, 6. Komp.		Sistory, št. 10969	mrtev
15.	Kodelja Johann/ Janez	Pri Kdejlevih u kuti	1879	18. 7. 1918	LstGefr./ Črnovojniški desetar	k.k.SchR. Nr. 26, 8. komp.		Sistory, št. 4422	
16.	Kodelja Janez		1. 2. 1897	17. 7. 1918			pri Asiagu	Sistory, št. 14289	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
17.	Kodre Ivan		1895	21.–29. 11. 1915	Inft./pešec	97. pešpolk, 9. stotnija dodeljen 17. pešpolku		Slovenec,17. 2. 1916; Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK /Welt Krieg/	

18.	Lavrenčič Franc		1872	pred 3. 12. 1914	Fahrkan.	k. k. LstArtAbt Nr. 8/3		Sistory, št. 4196	
19.	Lavrenčič Franc		1872	med 20. in 26. 5. 1917/ 19. 5. 1917	LstInfst/ črnovojniški pešec- LstGefr./ črnovojniški desetar	k. k. LstIr. Nr. 27, Techn. Komp.; k. k. LstIr. Nr. 27, Techn. Komp.; zugeteilt dem k. k. LstBezKomdo. Nr. 27		Sistory, št. 4302, Sistory, št. 4343	
20.	Markič Franc		1892	2. 9. 1916	Inf./pešec	22. domobranski pešpolk, 6. stotnija		Slovenec, 1. 12. 1916	Seznam izgub št. 489.
21.	Friderik baron Maasburg	Pr Baronovih	28. 2. 1880	9. 9. 1914	nadporočnik	47. pešpolk, dodeljen 16. četi 27. domobranskega pešpolka	Pokopan ob vrtni ograji gradu Dabrówka v istoimenskem kraju jugovzhodno od Grodeka, danes Ukrajina	Sistory, št. 14290; Edinost, 22. 1. 1915	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi

22.	Minkus/ Minkuš/ Minkuž Viljem	Pri Minkuževih na Hribu	1888	med 28. in 29. 6. 1916	Oblt./ nadporočnik	IR. Nr.6 / 6. pešpolk		Sistory, št. 4280, Slovenski narod, 5. 12. 1916, Slovenec, 6. 12. 1916,	
23.	Nussdor-fer Pavel		12. 11. 1890	1915			pri Gorici	Sistory, št. 14291	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
24.	Palk Alfonz		25 let	18. 7. 1915	četovodja		severno bojišče ob Dnjestru	Sistory, št. 26520 Ilustrirani glas-nik, 9. 9. 1915, 15	
25.	Plamineč/ Planinec Milan		1891	13. 6. 1915	Gefr./dese-tar TitKorp/na-slovni desetar	IR. N. 58/ 58. pešpolk		Sistory, št. 5778	
26.	Petrič Anton		21. 2. 1878	22. 8. 1915			pri Grodnu/ Grodeku	Sistory, št. 14292	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
27.	Petrič Johann/ Janez	Špukcvi na Hribu	1881	22. 6. 1918	RUOffz. 1. Kl.	FJB. Nr. 7/ 7. lovski bataljon		Sistory, št. 11015	umrl

28.	Poniž Štefan	Poniževi na Hribu	4. 3. 1893	2. 11. 1915			v Višegradu	Sistory, št. 14293	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
29.	Princes Alojzij	Pr Princevih	19. 6. 1885	1915			v Karpatih	Sistory, št. 14294	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
30.	Rehar Janez		7. 3. 1899	16. 11. 1918			v Cervignanu	Sistory, št. 14295	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
31.	Semič Viktor	Pr Šmičevih	12. 9. 1884	1914		97. pešpolk, 6. stotnija	pogrešan v Galiciji	Sistory, št. 14296; Slovenski narod, 6. 4. 1915, 4	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
32.	Skapin Janez		28. 12. 1884	1919			pogrešan v Romuniji	Sistory, št. 14297	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
33.	Škerl Janez		5. 5. 1896	3. 7. 1916			pri Tedorymei-yu	Sistory, št. 14298	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi

34.	Štanc Franc(e)		29. 3. 1886	avgust 1914, Galicija	četovodja	97. pešpolk, 13. stotnija	v Galiciji	Sistory, št. 14299; SN, 4. 11. 1914, 3	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
35.	Strancer/ Štrancar Ciril		1893	med 11. in 20. 12. 1917	Zugsf./vod-nik	FJB. Nr. 20, zugeteilt dem IR. Nr. 7, V. MGKomp./ 20. lovski bataljon, dodeljen V. strojnični četi 7. pešpolka		Sistory, št. 4350	
36.	Tomažič Julij		6. 1. 1895	3. 11. 1918			v Vipavi	Sistory, št. 14302	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
37.	Tomažič France		12. 9. 1886	22. 10. 1914			v Galiciji	Sistory, št. 14303	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
38.	Tomažič Karel		29. 10. 1885	7. 7. 1917			v Ljubljani	Sistory, št. 14300	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
39.	Tomazic/ Tomažič Karel		9. 9. 1893	12. 7. 1918	Infst./pešec	IR. Nr. 97/ 97. pešpolk	v Bujah	Sistory, št. 4412, Sistory, št. 14301	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi

40.	Trošt Anton		22. 11. 1889	1915			pogrešan v Galiciji	Sistory, št. 14304	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
41.	Uršič France		3. 1. 1880	1914			pogrešan v Galiciji	Sistory, št. 14305	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
42.	Žgavec Anton	Pr Žgavcvih; bil je oče brivca Danila	1887	9. 11. 1918			Vipava	Sistory, št. 14307	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
43.	Žgavec Viktor		8. 11. 1879	29. 7. 1915	Gefr./desetnik, TitKorp./ naslovni desetnik	IR.Nr.55, 9. Komp./9. stotnija 55. pešpolka	v Rusiji	Sistory, št. 4255, Sistory, št. 14306	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
44.	Židanek Alojzij		10. 4. 1895	1916			v Galiciji	Sistory, št. 14308	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
45.	Žorž Julij/ Julius		11. 4. 1876	13. 9. 1917	Infst./pešec (Fuhrmann) (voznik vprege)	k. k. LstBezKmdo. Nr. 2., zugeteilt dem Reservespital Laibach Nr. 3	v Ljubljani	Sistory, št. 4344, Sistory, št. 14309	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi

46.	Žorž Maks		1897	15. (?) 4. 1915		delavska stotnija	v Gorici	Edinost, 20. 4. 1915; Goriški list, 22. 4. 1915, 3; SN, 24. 4. 1915, 5; Slovenec, 24. 4. 1915	Pogreb 17. 4. 1915. Vnetje možgan; meningitis
47.	Žvokelj Franc(e)	Pr Štcinovih u gasi	12. 7. 1882	12. 1. 1918			pri Podmelcu	Sistory, št. 14310	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi
48.	Žvokelj Jožef		1. 3. 1891	18. 10. 1918			v stolnem Beligrad / Beogradu	Sistory, št. 14311	Seznam padlih na spomeniku pokopališča v Vipavi

Izbrana bibliografija

Arhiv

Arhiv R Slovenije, SI AS 136 Okrajno glavarstvo Postojna, splošni spisi, škatla 218.

PANG, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Kronika štirirazredne ljudske šole v Vipavi, Zbirka mikrofilmov (PANG 585).

NŠAL, Jegličev dnevnik – Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Dnevnik Antona Bonaventure Jegliča (Jegličev dnevnik).

Literatura

Butinar, Breda : „Grabrijanovi – moji predniki.“ V: *Vipavski glas*, 2000, letnik 15, št. 55, 30–34.

Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Družina Hinka Grabrijana.“ V: *Vipavski glas*, 2001, letnik 16, št. 56, 19–23.

Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Lojza – Moravan.“ V: *Vipavski glas*, 2001, letnik 16, št. 58, 30–32.

Butinar, Breda: „Grabrijanovi – moji predniki. Naša teta Anda.“ V: V*ipavski glas*, 2001, letnik 16, št. 59, 7–10.

Cerovšek, Franc: „Vipava pod Italijani.“ V: *Vipavski glas*¸1991, letnik 6, št. 17, 4.

Cerovšek, Franc: „Razne obrti ter mlini in žage pri nas.“ V: *Vipavski glas*, 1998, letnik 13, št. 47, 3–6.

Curk, Ludvik: „Slovesnost ob zaključku obnove vojaškega pokopališča iz I. svetovne vojne.“ V: *Vipavski glas*, 2005, letnik 20, št. 73, 11.

Češčut, Marija: „Sedej Frančišek Borgia.“ V: Jevnikar, Martin (ur. et al): *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL), 13. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba 1987, 319–320.

Češčut, Marija: „Sedej Frančišek Borgia.“ V: Jevnikar, Martin (ur. et al): *Primorski slovenski* biografski leksikon (PSBL), 14. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba Gorica 1988, 321–323.

Čipić Rehar, Marija: „Vipavski kino skozi čas.“ V: *Vipavski glas*, 2004, letnik 19, št.69, 9–12.

Florjančič, Ana: „Prva vojna v spominih moje mame Marije Pavlin.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 12–14.

Florjančič, Ana: „Ključavničarstvo Pavlin v Vipavi.“ V: *Vipavski glas*, 1996, letnik 11, št. 38, 9–12.

Frescura, Attilio: „Diario di un imboscato.“ V: Frescura, Attilio, Arturo Stanghellini, Giuseppe Scortecci: *Tre romanzi della Grande Guerra*. Milano: Longanesi&C. 1996, 288–290.

Jež, Anton: „Vračanje iz internacije domov – s postankoma v Pragi in Mauthausnu.“ V: *Vipavski glas*, 2003, letnik 18, št. 67, 9–15.

Klinec, Rudolf: „Ferjančič Edko (Edvard).“ V: Jevnikar, Martin (ur. et al): *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL), 4. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba 1977, 356–357.

Koblar, France: „Štajer, France.“ V: *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: ZRC SAZU 2013. Dostop: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi664610/, 11. 2. 2021.

Lokar, Anica: *Od Anice do Ane Antonovne*. Ljubljana: Mladinska knjiga 2002.

Lučić, Ivo: „Ratni doživljaji (1914–1918).“ V: *Dubrovački horizonti*, št. 18–19, letnik X–XI. Zagreb 1978/79, 54–63.

Maasburg, Johann von: „Kronika“. V: Miladinović Zalaznik, Mira: *Izgubljeni spomin Vipave. Generalmajor Johann von Maasburg in njegovi*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2021, 309–394.

Messner Sporšić, Ante: *Odlomci iz ratnih uspomena 1915–1918*. Zagreb: Tipografija 1934.

Milčinski, Fran: *Dnevnik 1914/1920*. Ljubljana: Slovenska matica 2000.

Močnik, Mitja: „Avstro-ogrsko letalstvo v Vipavi 1915–1917.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št.108, 2–7.

Morenčič, Branko: „Lekarna Vipava do osvoboditve l. 1945.“ V: *Vipavski glas*, 2008, letnik 23, št. 84, 3–5.

Novak, Alojzij: *Črniška kronika: Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno*. Zbrala in uredila Podbersič ml., Renato in Drago Sedmak. Gorica: Goriška Mohorjeva 2014.

Oznanilna knjiga župnije Šturje

Pavzin, Ivan: „Pjepe Kbuolov – Vipavski kolar.“ V: *Vipavski glas*, 1999, letnik 14, št.51, 14–16.

Poniž, Vera: „Venceslav Poniž - Slavko /1900-1967/.“ V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 31, 18–19.

Poniž, Vera: „Poniževa pekarna v Vipavi.“ V: *Vipavski glas*, 2011, letnik 27, št. 98, 18–21.

Prelc, Marija: „Moji predniki v prvi svetovni vojni.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 111, 4–6.

Premrl, Božidar: „Vipavski portali – Kamen in njegovi mojstri – Kamnoseška rodbina Štancarjevih.“ V: *Vipavski glas*, 1996, letnik 11, št. 38, 11–19.

Premrl, Božidar: „Vipavski portali – Kamen in njegovi mojstri.“ V: *Vipavski glas*, 1997, letnik 12, št. 41, 11–19.

Premrl, Božidar: „Spomenik Vipavcem, padlim v prvi svetovni vojni.“ V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, s. p.

Premrl, Božidar: „Vipavski portali – dvajset let kasneje. V Kamen vklesana imena.“ V: *Vipavski glas*, 2015, letnik 31, št. 114, 1–9.

Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno.“ V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 27, 5–8.

Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno v Vipavi.“ (Pripoved Alojza Reharja.) V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 27, 5.

Rodman, Magda: „‚Strici so mi povedali.‘ O vipavskih gostilnah.“ V: *Vipavski glas*, 1994, letnik 9, št. 28, 8–11.

Rodman, Magda: „Po sledovih vipavskih županov /2.del/. Anton Hrovatin, star. /1840-1919/.“ V: *Vipavski glas*, 1995, letnik 10, št. 32, 4–7.

Rodman, Magda: „Po sledovih vipavskih županov /3.del/. Bogomir Perhavec /1866-1918/.“ V: *Vipavski glas*, 1995, letnik 10, št. 33, strani 5–6.

Rodman, Magda: „Prve bencinske črpalke in avtomobili v Vipavi.“ Po pripovedovanju Ivana Poniža, roj. 1911. leta, zapisala Magda Rodman. V: *Vipavski glas*, 1998, letnik 12, št. 45,14–15.

Rodman, Magda: „Pogled v vojaško zgodovino Zgornje Vipavska doline.“ V: *Vipavski glas*, 2002, letnik 17, št. 63, 12–17.

Rodman, Magda: „Pogled v šolsko kroniko 1895–1919.“ V: *Zbornik o šolstvu v Vipavi. Stoji učilna zidana*. Vipava 2007, 19–26.

Rodman, Magda: „Konec I. svetovne vojne in prihod Italijanov v Vipavo.“ V: *Vipavski glas*, 2008, letnik 24, št. 87, 14–15.

Rodman, Magda, Marija Makarovič, Lucijan Bratuš in Božidar Premrl: *Življenje ob trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice*. Vipava: Krajevna skupnost 2012.

Rodman, Magda: „Radoslav Franc Silvester 1821-1923, pesnik, obrtnik in trgovec," V: *Vipavski glas*, 2013, letnik 29, št.107, 14–17.

Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno." V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 7–10.

Rodman, Magda: „Spomini na prvo svetovno vojno. Rafael Premrl, Vipava, o Vipavcu Matičetu." V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 33, št.108, 7–8.

Rodman, Magda: „Iz knjige Življenje ob trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov Vipave in okolice, druga dopolnjena in razširjenja izdaja, Vipava 2012, objavljamo tam zapisana pričevanja o I. Svetovni vojni. Knjigo je izdala Krajevna skupnost Vipava". V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 108, 10–11.

Rodman, Magda (M. R.): „Ob 100-letnici velike vojne." V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 109, 1–2.

Rodman, Magda: „Spominska plošča v počastitev živih in padlih udeležencev svetovne vojne 1914 za občino Vipava." V: *Vipavski glas*, 2014, letnik 30, št. 110, 2–3.

Sedmak, Drago: *Kam usoda jih je peljala?* Katalog k razstavi „Kam jih je usoda peljala?" Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk 2014.

Ščeк, Elka: „120 let kovaške obrti pri Tinknovih v Vipavi." V: *Vipavski glas*, 1997, letnik 12, št. 42, 8–11.

Švajncer, Janez J.: *Svetovna vojna 1914–1918. Slovenci v avstro-ogrski armadi*. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor 1988.

Trošt, Petra: *100 let od začetka prve svetovne vojne.* Ajdovščina: Ljudska univerza 2015. Dostop: *https://www.lu-ajdovscina.si/publikacije/*, 11. 2. 2021.

Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK. Dostop: http://des.genealogy.net/ou1wk/search, 12. 2. 2021.

Zgodovina Slovenije – Sistory. Dostop: http://zv1.sistory.si/, 12. 2. 2021.

Viri

Dr. Egidij: „Palim junakom.“ V: *Koledar.* Goriška Matica(KGM) 1921, 15–75. Fotografije št. 1–1018. Dostop: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-IYIR3LC6/fa499ba8-2af9-4a3d-8792-fa3eb50281f8/PDF, 26. 2. 2021.

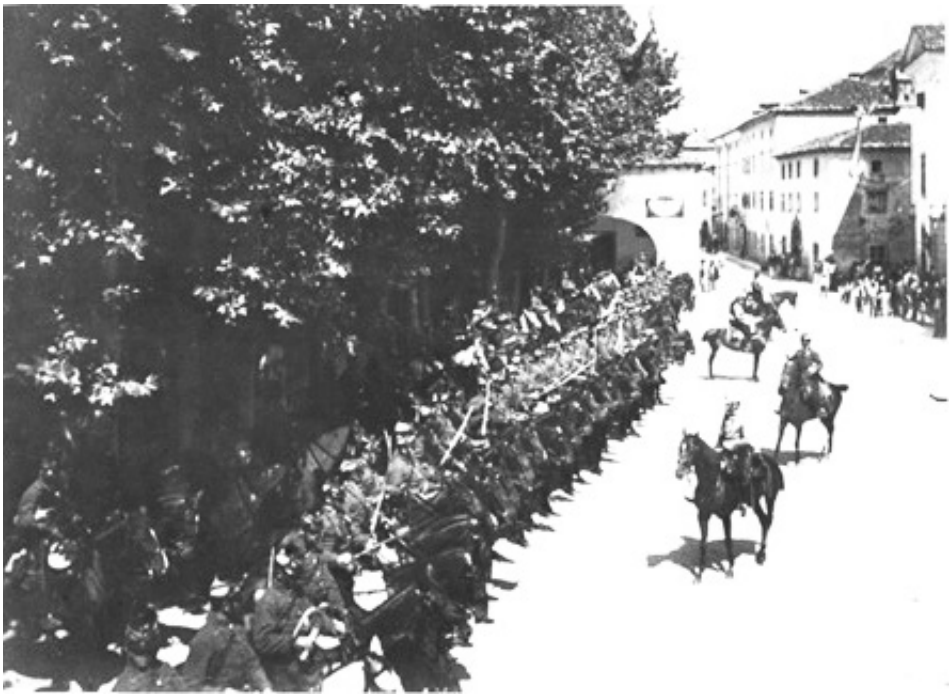
Žrtve 1. svetovne vojne na Slovenskem. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. Zgodovina Slovenije. Dostop: https://zv1.sistory.si/search?q=Friedrich%20von%20maasburg&page=2&size=20&order=asc, 26. 2. 2021.

Sterberegister – Register smrti – Alessandro Sgambati, Trst (predsednik Kluba Tržaških Touristov – Club Touristi Triestini).

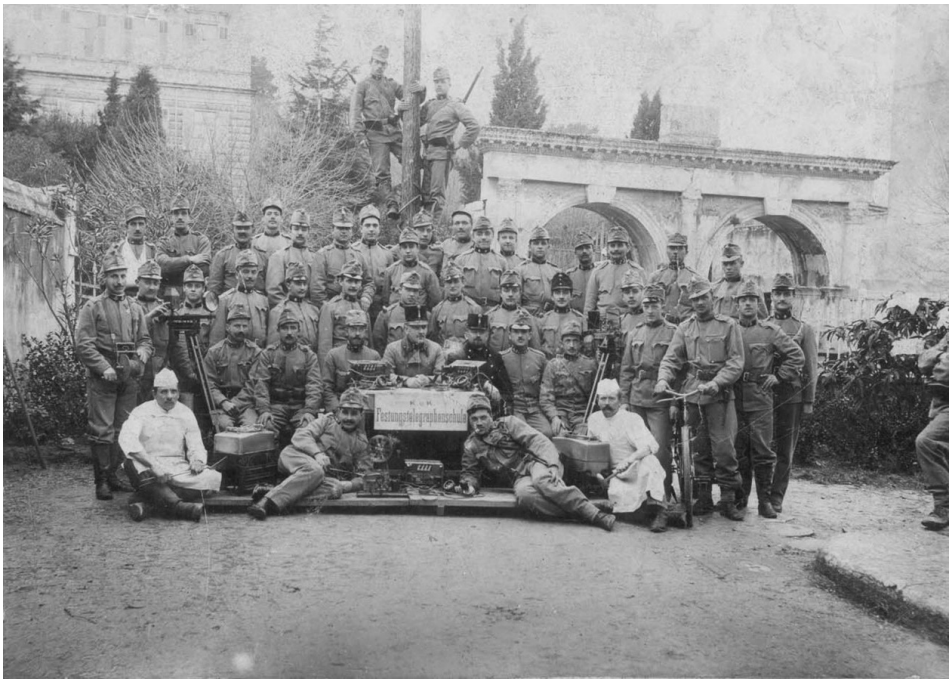
Vipava 1912–1919

Sprejem cesarsko-kraljevega vojaštva v Vipavi 1. marca 1912.
Zbirka: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - PANG 667, Zbirka razglednic krajev, Vipava 212.

Dragonci 5. polka na slavnosti v Vipavi 1913 – prihod topništva v vojašnico.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

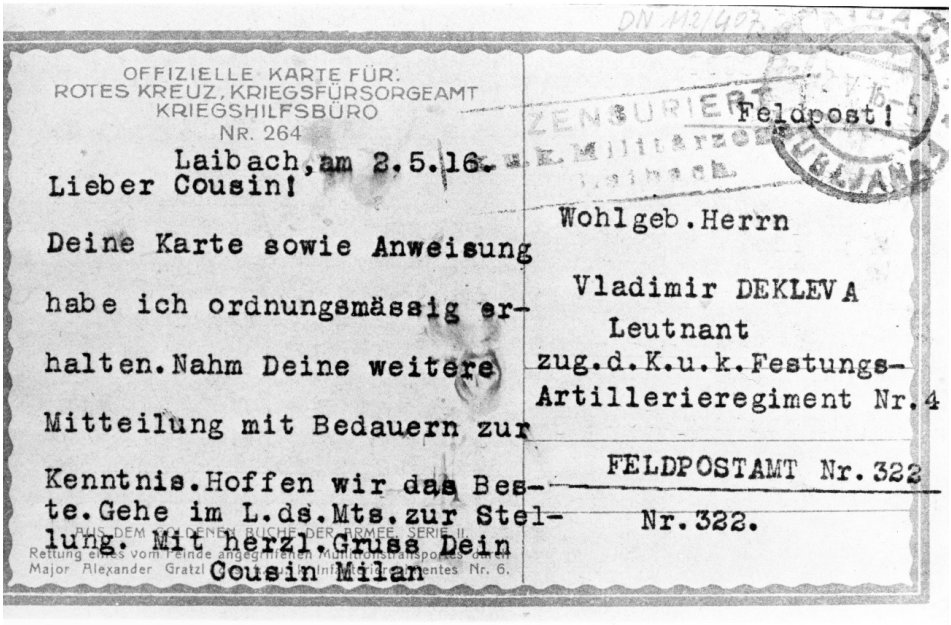
Vipavski kovaški mojster Ivan Šček, sedmi z leve v zadnji vrsti med pripadniki Cesarsko-kraljeve telegrafske šole v Pulju 15. 1. 1915.
Fotografijo posredovala Katarina Poljšak.

Vojaška bolnišnica, št. 1605, v Vipavi, AO obdobje.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Svinjak vojaške bolnišnice v Vipavi, 3. 5. 1917.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

OFFIZIELLE KARTE FÜR:
ROTES KREUZ, KRIEGSFÜRSORGEAMT
KRIEGSHILFSBÜRO
NR. 264

Laibach, am 2.5.16.

Lieber Cousin!

Deine Karte sowie Anweisung habe ich ordnungsmässig erhalten. Nahm Deine weitere Mitteilung mit Bedauern zur Kenntnis. Hoffen wir das Beste. Gehe im L.ds.Mts. zur Stellung. Mit herzl. Gruss Dein Cousin Milan

Feldpost!

Wohlgeb. Herrn
Vladimir DEKLEVA
Leutnant
zug.d.K.u.k.Festungs-
Artillerieregiment Nr.4
FELDPOSTAMT Nr.322
Nr.322.

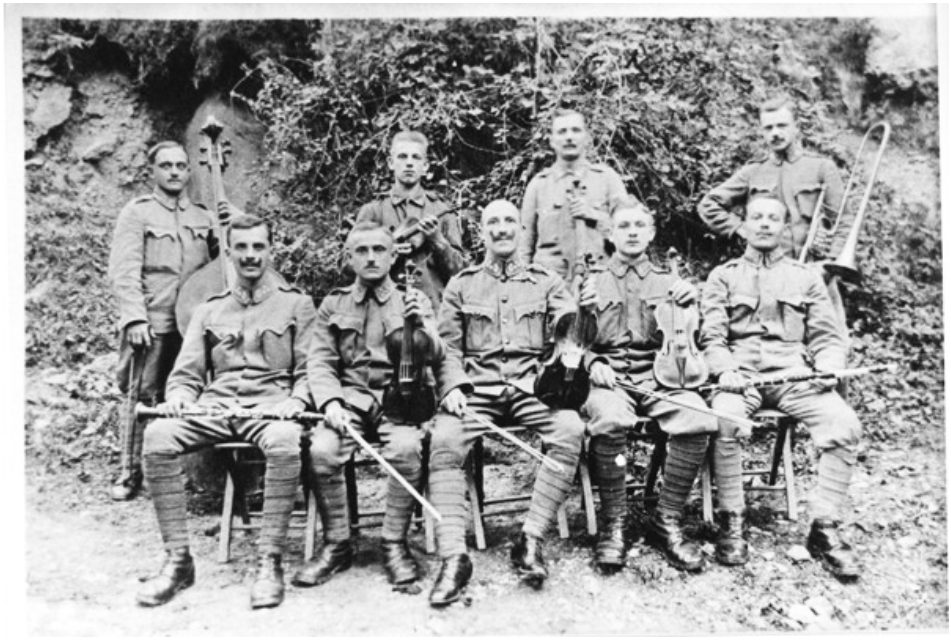
Tekst na razglednici poslani 2. 5. 1916 Vladimirju Deklevi iz Vipave na fronto, na Kras, med 1. sv. vojno.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

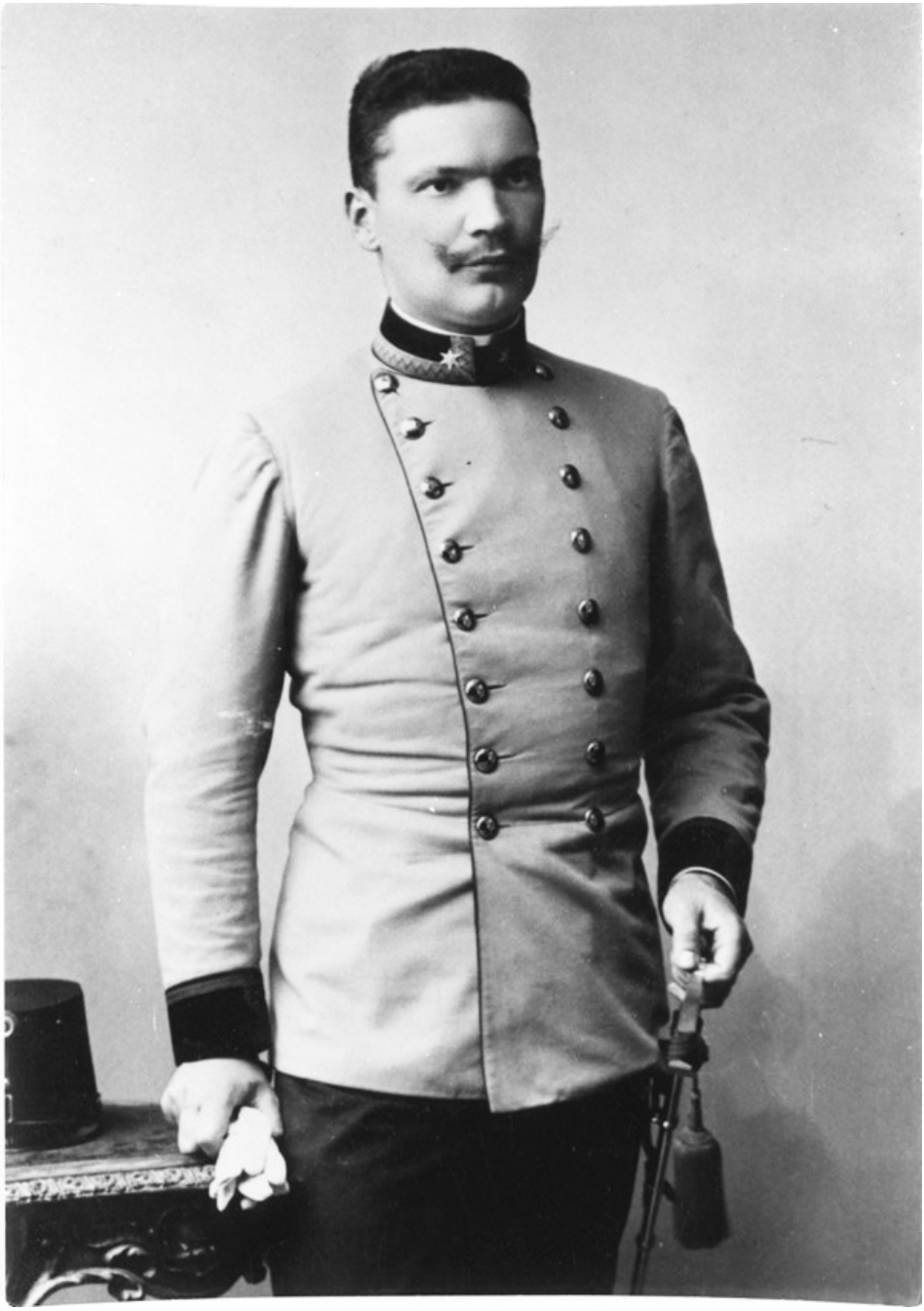
Baron Maasburg salutira ob obisku cesarja Karla I. in generala Borojevića v Vipavi, na poti na soško fronto, 4. 6. 1917.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Vojaki čakajo na kino predstavo v Tabru – Vipava, julija 1917.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Avstrijska glasbena skupina v Vipavi.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Vipavski zdravnik dr. Pavel Kanc.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Avstro-ogrski vojaki čakajo pred trgovino Antona Skuka na nakup tobaka. Fotografijo je posnel trgovec Ivan Može.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Ameriški vojaki v Vipavi leta 1918/19.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Italijanski vojaki na dvorišču gostilne Semič v Vipavi.
Fotografijo posredovala Katarina Poljšak.

Spominska plošča v počastitev živih in padlih udeležencev svetovne vojne iz občine Vipava 1914–1918.
Zbirka fotografij: Goriški muzej Nova Gorica.

Mira Miladinović Zalaznik

Izgubljeni spomin Vipave. Generalmajor Johann von Maasburg in njegovi

Zahvala

Ko sem konec leta 2013 iskala fotografijo avstrijskega pisatelja Roberta Musila, ki je med I. svetovno vojno nekaj časa služil v Postojni, sem se po nasvetu Marka Štepca iz Muzeja novejše zgodovine v Ljubljani obrnila na Draga Sedmaka iz Goriškega muzeja. Pokazal mi je v gotici napisan rokopis s prošnjo, naj ga transkribiram in po možnosti ugotovim avtorja. Kolegu Sedmaku gre zahvala za zaupanje, sodelovanje in zato, da je bil pripravljen prispevati pomembno poglavje o Vipavcih z začetka 20. stoletja. Zahtevalo je veliko znanja in dela.

Pri iskanju dokumentov o Maasburgih so mi pomagali kolegi in prijatelji obeh spolov Drago Sedmak, Katarina Brešan, Harald Heppner, Renato Podbersič, Manfried Rauchensteiner, Miha Šimac, Marko Štepec, Irena Tul. Pomagali so sodelavci in sodelavke Goriškega muzeja, Arhiva Slovenije, Nadškofijskega arhiva, Ljubljana, Škofijskega arhiva, Koper, Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Pokrajinskega arhiva Nova Gorica ter Goriške knjižnice Franceta Bevka. Vsem se za strokovno in hitro pomoč najlepše zahvaljujem. Zahvaljujem se tudi Maasburgovim potomcem, ki o življenju svojih vipavskih prednikov ne vedo veliko, zato pa hranijo dokumente.

Posebno dragocena so bila pričevanja treh Vipavk: Ane Lavrenčič, ki je nekaj Maasburgov poznala, Magde Rodman, zaslužne neumorne zbiralke in ohranjevalke narodnega blaga, ki se je baronov spomninjala in iskala njihove skoraj izgubljene sledi ter o tem leta dolgo redno objavljala, ter Ane Florjančič, katere očeta je Willi Maasburg rešil med II. svetovno vojno. Prisrčna hvala jim, da so bile pripravljene deliti svoje védenje in spomine. Magdi Rodman hvala, da mi je dovolila uporabiti dokumente iz njenega arhiva.

V veliko pomoč so mi bili pri nastajanju monografije pogovori v pisni in ustni obliki s prijatelji in kolegi Stanetom Grando, Igorjem Grdino, Alešem Mavrom, Renatom Podbersičem, Dragom Sedmakom, Manfriedom Rauchensteinerjem, Arnoldom Suppanom in Miho Šimcem, za kar jim gre globoka hvala. Hvala jim, ker so me opozorili na objave in preskrbeli marsikateri članek in vir za monografijo.

Dolgoletnemu kolegu in prijatelju Igorju Grdini prisrčna hvala za prepesnitev verzov, česar se je lotil z veliko žara in uspešno – našel je rimo, kjer jo véliki Goethe ni.

Prisrčna hvala Joštu Caru, ki je človeku brez obraza (po doslej znanem se ni ohranila niti ena fotografija Johanna von Maasburga) dal vsaj formalno podobo. Preskrbel mu je uniformo generalmajorja in mu pripel podeljena odlikovanja.

Za skrbno lektoriranje besedil velika hvala Evi Horvat. Prelom besedila, ki ni bil enostaven zaradi narave Maasburgove kronike (v velikem delu pisana dvokolonsko, tako da je bilo treba po datumih loviti razporeditev besedila), je na najboljši možni način in z obilico potrpljenja opravil Žiga Stopar, za kar se najlepše zahvaljujem. Prisrčna hvala Tomažu Zalazniku za neštete pogovore, nasvete in spodbude, ki mi jih je namenjal v skoraj osmih letih dela z Maasburgovo duhovno zapuščino.

Poleg Inštituta Nove revije je projekt reševanja naše kulturno-zgodovinske dediščine podprl Goriški muzej, Nova Gorica. Obema hvala.

Hvala Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, ki se je na osnovi recenzij Aleša Mavra in Renata Podbersiča, ki se jima za pisanje recenzij toplo zahvaljujem, odločila finančno podpreti izid knjige.

Mira Miladinović Zalaznik

Uvod

„O enajsti božji zapovedi: ‚Spominjaj se!'"[1]
Lothar Quinkenstein

Rokopis, ki je osrednja tema te knjige, mi je pokazal konec leta 2013 sodelavec *Goriškega muzeja* v Novi Gorici Drago Sedmak. *Goriški muzej* je bil ustanovljen leta 1952, saj so se v mladem mestu zavedali pomembnosti takšne ustanove.[2] Samo mesto je tudi novo. Graditi so ga pričeli konec leta 1947 po podpisu *Pariške mirovne pogodbe* (10. 2. 1947) med Italijo in zmagovalci II. svetovne vojne, tudi Jugoslavijo.[3]

Zvezek v temno rdečem usnju z zanosnimi zlatimi rastlinskimi secesijskimi okraski na platnicah je dobro ohranjen. Pisan je s črnilom v gotici, stari nemški pisavi, ki jo je Adolf Hitler (1889–1945) januarja 1941 prepovedal. Rokopis je večinoma dobro berljiv, tu in tam zabrisan oz. neberljiv (razlito črnilo, packa) in poln krajšav, ki jih je bilo treba razvozlati. Na nekaterih mestih so vidna dopolnila s svinčnikom v modri ali rdeči barvi in v latinici. Na zadnji notranji platnici je nalepka, ki priča, da je bil zvezek kupljen v Gradcu, v papirnici Johann Otto, Hauptplatz 47. V besedilu so mestoma z rdečim, črnim ali modrim svinčnikom podčrtane besede, tudi Soča. Zdi se, da jih je podčrtal nekdo, ki je zapise prebiral pozneje.

Kdaj je avtor začel pisati ta zvezek, se ni dalo ugotoviti takoj, ker so vnosi slabo polovico besedila skoraj brez datumov. Po bežnem pregledu drugega dela, ki zadeva vojno in je datiran, se je dalo ugotoviti, da je vojni del začel beležiti julija 1914 in ga končal 8. 11. 1918. Podpisi treh visokih častnikov avstro-ogrske vojske na zadnji strani dnevnika so berljivi, vendar stavek pred njimi ni napisan v isti pisavi kot ostalo besedilo, tako da nihče od podpisanih ni mogel biti avtor zapisov.

---

1 Quinkenstein, Lothar: *Die Brücke aus Papier. Sprachen der Bukowina*. Ulm: danube books Verlag e. K. 2020, 80.

2 Drugače se je takrat razmišljalo o potrebah vernikov. Prošnjo za graditev cerkve so v Novi Gorici vložili leta 1959, dovoljenje za gradnjo so dobili dvajset let pozneje, l. 1979. Do takrat so se verniki udeleževali bogoslužja in drugih obredov v okoliških cerkvah. Gradnjo cerkve Kristusa odrešenika v Novi Gorici je finančno podprla nemška škofovska konferenca, 20 % pa je bilo lastnih sredstev. Zgrajena je bila 1982 po načrtih arhitekta Franca Kvaternika. Po navedbah msgr. Gašperja Rudolfa (1930; oddaja Jožeta Možine *Pričevalci, RTV SLO,* prvi program, 14. 1. 2020, https://4d.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174664659, 6. 3. 2020) je leseno plastiko Kristusa in križev pot kot dar prispeval akademski kipar Stane Jarm (1931–2011) iz Kočevja, ki je obenem avtor lesene plastike Božje matere z detetom v stranski kapeli. Tudi les za izdelavo teh del je bil podarjen. Eno sliko je cerkvi podaril akademski slikar Leon Koporc (1926–2003). Prim.: https://www.novagorica-turizem.com/najlepsa-dozivetja/kultura-in-narava/2012032010425923/Cerkev-Kristusa-Odre%C5%A1enika---Konkatedrala/, 5. 3. 2020.

3 Formalno so se z začetkom veljavnosti pogodbe (15. 9. 1947) zaključile sovražnosti med vpletenimi. Eno izmed določil je govorilo o odstopu zahodne Slovenije, Istre južno od reke Mirne ter jadranskih otokov, ki so po I. svetovni vojni pripadli Italiji, Jugoslaviji.

Ob tem se mi je postavilo nekaj vprašanj:

1. Kdo je avtor zapisov v nemškem jeziku, nastalih med véliko vojno na Goriškem (ali kje drugje)?
2. Ali je to dnevnik o soških frontah, o I. svetovni vojni?
3. Kdo je zapise muzeju kdaj izročil?
4. Kdo je zapise pred tem hranil?
5. Spričo starosti zvezka se je logično postavilo nič manj občutljivo vprašanje, ki je zahtevalo svoj odgovor. Kako to, da ga hrani slovenski muzej v Novi Gorici, ki je bil ustanovljen sedem let po koncu II. svetovne vojne, in ne *Deželni muzej* v stari (italijanski) Gorici, ki je bil ustanovljen že leta 1861.

Na ta vprašanja konec leta 2013 ni bilo odgovorov. Danes se zdi brezbrižnost v zvezi s takšno prvovrstno duhovno kulturno-zgodovinsko zapuščino v muzeju, ki so ga ustanovili, da bi ohranili sledi našega bitja in žitja v teh krajih, neverjetna. Gotovo pa takšno zadržanje nekaj let po koncu II. svetovne vojne ni bilo posebej nenavadno. Po eni strani so bili zapiski napisani v gotici, ki bi jo bili takrat laže prebrali kje v Ljubljani ali Mariboru kot v Novi Gorici, kjer so od tujih jezikov iz znanih razlogov prebivalci večinoma obvladali italijanščino. Po drugi strani pa zapiski vsaj delno obravnavajo I. svetovno vojno. Ta tema je bila že v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki so jo 1929 preimenovali v Kraljevino Jugoslavijo, da niti ne omenjam poznejše države treh imen (Demokratične federativne Jugoslavije, Federativne ljudske republike Jugoslavije, Socialistične federativne republike Jugoslavije) – če na tem mestu ignoriramo obdobje cone A in cone B – občutljiva tema.

Slovenci in Hrvati smo kot del Avstro-Ogrske v véliki vojni spadali k povzročiteljem te vojne in poraženčem, Srbi pa k zmagovalcem. Različni južnoslovanski narodi so se *med* t. i. véliko vojno borili drug proti drugemu, vendar so se *po* njenem koncu tako *južnoslovanski* zmagovalci (Srbi) kakor tudi poraženci (Slovenci, Hrvati) *prostovoljno* združili v *skupno* novo državo. V na novo ustanovljeni državi pa se niso hoteli samo iz *nepomembnih* razlogov *ne* ukvarjati z vojnimi zmagovalci in poraženci ter analizirati in razlagati njih dejanja, marveč tudi zaradi političnega razmisleka. Ta je med drugim bil, kateri izmed v skupni državi združenih južnoslovanskih narodov bo novi politični tvorbi dal skupnega kralja. Odgovor je ležal tako rekoč na dlani: Srbi kot zmagovalci. Po koncu naslednje, že druge II. svetovne vojne, se s prvo tudi nismo hoteli ukvarjati. Zlasti ne s tako perečo in osovraženo temo, kot so v *nemščini* zabeleženi zapisi takrat bili, tudi zato, ker se je II. svetovna vojna, v kateri smo se (korektno bi bilo reči, so se Srbi) *zopet* borili *proti* Nemcem, končala pred kratkim.

Ob zavedanju minljivosti vsega človeškega, in s časovno oddaljenostjo več kot stotih let se lahko danes nepristransko lotimo najdenega zvezka, izbrisane tradicije in izgubljenega spomina Slovencev.

‚Novogoriški' rokopis ima dva dela, pisana na neoštevilčenih in nečrtanih straneh. Prvi del (89 strani) je posvečen lepi književnosti, izrekom in navedkom iz prebranih del ali pa vsebini le-teh s piščevimi komentarji in analizami. Drugi del (114 strani) obravnava I. svetovno vojno. Skupaj rokopis obsega 203 strani. Velik del druge polovice je pisan dvokolonsko: strani so vzdolžno razdeljene na polovico, pri čemer je leva polovica vsake strani namenjena ‚uradnim' dogodkom vojne, desna polovica pa vojni ‚zasebno'.

V procesu pisanja se je moral pisec, ki je bil, sodeč po slogu in vsebini, izobražen, razgledan, naklonjen književnosti ter branju domačega in tujega tiska, vedno znova odločati, *kaj* naj zabeleži in *česa* ne. Medtem ko lahko predvidevam, da se je v prvem delu zapiskov posvečal tistim knjigam, ki so se ga dotaknile in ga miselno zaposlovale, se je v drugem delu pri beleženju vojnih dogodkov odločal po drugačnih kriterijih. Pomembnost dogodkov je bila tista, ki je odločala, ali jih bo ohranil v zapisanem spominu, ki je trajneši od človekovega. Po tem kriteriju je zapisoval dogodke, tako v ‚javnem' delu zapisov, ko je šlo za regionalno, državno, evropsko ali svetovno zgodovino, kakor tudi v ‚zasebnem', ki so zadevali sokrajane, družino in njega.

Precej pozno, šele v drugem delu zvezka, sem ugotovila ime pisca vojnega dnevnika, ki sam nikoli ni omenjal svojega poklica ali hobijev, ki nikoli ni omenjal žene, sinov, snah, vnukov drugače kot poimensko in brez navajanja vrste sorodstvenih vezi. Na 114. strani je v zvezek brez komentarja prepisal *poljsko* (vojno) dopisnico z bojnega polja, ki ga je 17. 10. 1914, po vrnitvi z Dunaja, čakala doma. Kadet Vidrih, za katerega se je pozneje izkazalo, da je Vipavec, je v njej gospodu generalu sporočil vest, „*da je njihov gospod ubogi sin nadporočnik dr. Maasburg dne 11/9 padel na polju časti in preminil*".[4]

Rodbina baronov Maasburg in zgodovinske vezi s Slovenijo

Kdo je bil „vipavski zet",[5] kakor ga je v svojem članku o baronu Johannu Maasburgu, objavljenem v *Vipavskem glasu*, poimenovala zaslužna Magda Rodman, ki potrpežljivo in vztrajno zapisuje zgodovino svojega kraja in jo tako

4 Maasburg, Johann von: „Kronika". V: Miladinović Zalaznik, Mira: *Izgubljeni spomin Vipave.* Ljubljana: Inštitut Nove revije 2021, 379.

5 Rodman, Magda: „Baron Janez Henrik Maasburg – vipavski zet". V: *Vipavski glas* 16 (2001), 57, 24–27, tu 24.

iztrguje pozabi? Od kod njegova rodbina? Podatke o avtorju je najti v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu* (1983):

> MAASBURG pl. Johann Heinrich, c. kr. generalni major in slikar, r. 7. febr. 1847 v Karlovcu, u. 17. jan. 1923 v Vipavi. Oče Nikolaj pl. Maasburg, c. kr. stotnik, mati Helena Knežević. Johann pl. M. se je 14. avg. 1876 poročil v Vipavi z Rožo Marijo Tribuzzi, hčerko okrajnega glavarja Martina Tribuzzija in Frančiške Tschoffen. Isti priimek (Tschoffen) je v dekliških letih nosila tudi žena slik. Antona Karingerja Roža, iz česar sklepamo na sorodstvene vezi med obema družinama. Tako si razlagamo tudi skupino šestih Karingerjevih slik in slikarjev fotografski portret v zapuščini baronov Maasburg iz Vipave, sedaj last GorMuz iz Nove Gor. V tej zapuščini je ohranjen tudi Karingerjev ovalni *Portret slikarjeve žene Rože* (o. pl.). Zanimivo je, da se je z umetnostjo ukvarjal tudi Johann pl. M., večje število njegovih del hrani GorMuz. Izdeloval je risbe, litografije in oljne slike, motivno prevladujejo portreti, nekaj je tudi krajin. slik, se v glavnem suče v aristokratskem svetu podežel. avstr. plemstva, zlasti lastne družine, zato je v portretih razumljiva konservativna naravnanost oz. naslon na bidermajersko izročilo, ponekod srečamo tudi rahle odmeve fin de siècla. V krajinah se je zgledoval po romantičnem slikarstvu 19. stol. Od del v GorMuz omenjam naslednja: Portret dečka (svinčnik, 1883), Starost in mladost (o. pl., 1883), C. kr. pehotna kadetska šola v Trstu (litografija, 1885), Stolnica v Pulju (litografija, 1885), Krajina ob vodi (o. pl., 1903), Portret barona Nikolaja Maasburga (o. pl., 1903), Ženska v krilu z izrezom (o. lepenka, 1904), Molitev (o. lepenka, 1904), Zimska krajina z vasjo (o. pl., 1906), Mati božja z otrokom (o. pl., 1907), Portret žene (o. pl.), Portret moža v staroavstrijski oficirski uniformi (o. pl.). Slike Johanna pl. M. so bolj kot v likovnem pomembne v kulturnozgod. pogledu.[6]

Iz zapisa je razbrati, da je bil avstroogrski generalmajor Johann von Maasburg rojen na južnoslovanskih tleh, v Karlovcu, takratni Vojni krajini, leto pred znamenito pomladjo narodov, kakor pravimo letu l848. Po njegovih žilah se je pretakala tudi slovanska kri. Sklepamo, da je bil šolan, izobražen, sposoben in v vojni izkušen, sicer bi ne postal generalmajor. Poleg tega je slikal ter risal portrete, upodobil je tudi stolnico v Pulju in kadetsko šolo v Trstu. Zakaj ravno ti stavbi? Omenjena je še žena Roža Marija, podatkov o njenem rojstvu in smrti ni, prav tako ni podatkov o sinovih Friedrichu in Wilhelmu ter njunih družinah, ki ju Johann v svojih zapisih omenja. Kako to?

Avtor besedila, kustos Goriškega muzeja Marko Vuk, navaja v virih za svoj članek župnijski arhiv Vipave ter podatke umetnostne zgodovinarke Polonce Vrhunc iz Narodne galerije v Ljubljani, ki je leto po objavi Vukovega članka izdala knjigo *Anton Karinger, 1829–1870* (1984). Očitno je od nje dobil podatek o sorodstvenih vezeh med Tribuzziji oz. Maasburgi in Karingerjem.

Vuk med viri svojega védenja navaja tudi članek pesnika, kulturnega delavca in planinca Ludvika Zorzuta (1892–1977) iz Medane, ki je 1956 postal prvi direktor *Gorišekga muzeja*. Zorzut je v *Koledarju Mohorjeve družbe za leto 1957* objavil sestavek *Na Vipavskem je šaldu lepu*. Tu se je Zorzutu o Maasburgih zapisalo

6 M[arko].V[uk].: „Maasburg pl. Johann Heinrich“. V: Jevnikar, Martin. (ur.).: *Primorski slovenski biografski leksikon*, *Križnic – Martelanc*, 9. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba 1983, 319.

zgolj to, da stoji v Vipavi „[…] *sredi trga* […] *graščina baronov Maasburg* […]“.[7] Medtem ko je grad Lanthierijev, ki ga Zorzut v istem stavku tudi omenja, pojem celo v Ljubljani, se *graščine* Maasburgov v Vipavi ne spomnijo, niti se jo danes tam da videti.

Vukov vir o baronu sta še objavi slovenskih listov iz Trsta, tednika *Novi list* in časnika *Primorski dnevnik*. V članku *Primorska na starih grafikah in zemljevidih* je opaziti, da je besedilo z izjemo treh uvodnih stavkov o razstavi starih grafik in zemljevidov Primorske, ki da se jo da ogledati v veži gradu Kromberk pri Novi Gorici, kjer je (na gradu, ne v veži) sedež *Goriškega muzeja*, prepisano iz vabila na razstavo:

> Pričujoča razstava je kulturno-zgodovinskega značaja in prikazuje stare grafične upodobitve primorskih krajev, dodanih pa je še nekaj podob s človeško figuro in starih zemljevidov. Razstava ni nastala kot plod daljšega študijskega dela, marveč hoče le opozoriti na del kulturnega bogastva, pomembnega za naše kraje, ki ga v depojih hrani Goriški muzej. […] Dve litografiji Janka Maasburga, člana *vipavske* plemiške družine, sta nastali leta 1885, torej v času, ko je fotografija kot ilustrativno pomagalo že začela izpodrivati grafiko v publikacijah znanstvenega in poljudnega značaja.[8]

V programu so generalmajorja sprejeli med Vipavce in prekrstili v Janka, praksa, ki so se je na Vipavskem – in ne samo tam – v času fašizma radi posluževali Italijani, ko so italijanizirali slovenska imena in priimke. Kar smo mi obsojali takrat in to počnemo še danes. Takšno slovenjenje baronovega imena bi utegnilo pomeniti, da so ga sprejeli za svojega in ga po domače klicali kar Janko, čeprav je bilo to spričo razlik med družbenimi sloji v baronovem času manj verjetno.

Goriški muzej je kot na novo ustanovljena republiška ustanova imel prostore v gradu Kromberg. Tu se postavi vprašanje, kako je iz zasebnega gradu nastal muzej v državni lasti:

> Prvotno poslopje je v prvi polovici 13. stoletja dal sezidati grof Henrik Dornberški in je stalo na območju, ki se je omenjalo z imenom Stran. Bilo je fevd goriških grofov do njihovega izumrtja leta 1500, za tem je prešlo pod Habsburžane. Konec 16. stoletja je veliko zemljiško posest pridobil Ciprijan I. Coronini. Njegova rodbina je prišla v Gorico na koncu 16. stoletja iz kraja Berbenno pri Bergamu. Leta 1609 je Gašper Vid Dornberški prodal drugi del posesti na tem območju Ciprijanovemu vnuku Ivanu Filipu Coroniniju. Njemu in njegovemu bratrancu Janezu Andreju Coroniniju je 4. decembra leta 1615 cesar Ferdinand II. podelil plemiški naslov von Cronberg, sodno oblast nad vasjo Stran in dovoljenje, da vas poimenujeta Cronberg. Ivan Marija Coronini je tedaj začel z gradnjo novega poslopja, imenovanega Neu Cronberg, ki ga je po vsej verjetnosti dokončal njegov sin Ludvik Pompej. Leta 1634 so Coroniniji postali državni baroni, leta 1681 pa državni grofje. Grad Kromberk je za nekaj časa postal matična rezidenca goriške veje rodovine

7 Zorzut, Ludvik: „Na Vipavskem je šaldu lepu“. V: *Koledar Mohorjeve družbe za leto 1957*. Celje: Mohorjeva družba 1956, 47.

8 Anonimno: „Primorska na starih grafikah in zemljevidih“ V: *Novi list*, Trst, 27. 11. 1980, 6. Poudarek M. M. Z.

Coronini. Leta 1820 so Coroniniji odkupili od družine Strassoldo dvorec Zingraf (današnjo palačo Coronini v Gorici) in grad v Kromberku začeli uporabljati kot poletno rezidenco.

Med 1. svetovno vojno (leta 1916) je grad pogorel, oba severna stolpa sta bila porušena. Knjižnico in arhive rodbin Coronini, Rabatta ter Cobenzl so deloma rešili in jih preselili v Gorico. Leta 1936 je Viljem Coronini, zadnji grof goriške veje rodbine, začel z obnovo gradu. Manjkajočo opremo je prinesel s svojih drugih posesti, stavbo pa dvignil za polovico nadstropja. Med 2. svetovno vojno, ko so po kapitulaciji Italije leta 1943 partizani poskušali pred Nemci zavzeti Gorico, je bil grad ponovno požgan. Grof je iz gradu rešil zgolj pet kosov pohištva, nekaj slik in knjig. Po vojni je Viljem Coronini ponovno začel z obnovo, tokrat s pomočjo zavezniške vojaške uprave in italijanske spomeniške službe iz Trsta. Po pariški mirovni konferenci je celotno območje pripadlo Jugoslaviji. Grad je od leta 1954 sedež Goriškega muzeja, ki je začel z obsežnimi obnovitvenimi deli v več fazah in vrnil gradu prvoten sijaj. Leta 1963 je bil sezidan severozahodni stolp, leta 1978 pa severovzhodni. Konec sedemdesetih let je muzej začel s popotresno obnovo. Po zamislih arhitekta Janeza Suhadolca so obnovili tudi notranjost.[9]

Zadnjega lastnika, ki je grad takoj po koncu II. svetovne vojne začel obnavljati, so slovenske oblasti razlastile, česar na spletnih straneh ne preberemo. V grad so naselile muzej, kjer so se petintrideset let po koncu vojne (1980) odločili, pokazati pomembno razstavo svojih eksponatov. Zakaj v *veži* gradu in ne v kakšnem imenitnejšem prostoru, je morda obrobno vprašanje.

O kromberški razstavi je pisal tudi tržaški slovenski časnik *Primorski dnevnik*. Na sveti večer leta 1980 je izšel članek *Podobe Primorske v preteklosti na razstavi v kromberškem gradu* avtorja M. V. Ker je tako podpisan tudi članek v *Primorskem biografskem leksikonu*, sklepam, da je avtor Marko Vuk. V članku preberemo, da je na razstavi videti 59 kosov iz depojev *Goriškega muzeja*, med njimi generalmajorjevi litografiji. „*Na dveh litografijah Janka Maasburga, člana vipavske plemiške družine, ki se je ukvarjal tudi s slikarstvom, vidimo stolnico v Pulju in c. kr. pehotno kadetsko šolo v Trstu.*“[10]

Izčrpen in natančen članek o Maasburgovem poreklu, ki ga je Vuk uporabil, je leta 1905 objavil v svojem obsežnem delu *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain* [Plemstvo v matrikah Vojvodinje Kranjske] pravnik in genealog Ludwig Shiviz von Shivizhoffen (1859–1939), ki je osebno poznal veliko obravnavanih plemiških rodbin. Svojo knjigo je izdal v samozaložbi v Gorici, tiskala pa mu jo je slovenska Goriška tiskarna A. Gabršček. Shiviz, ki je izhajal iz leta 1754 poplemenitene „*vipavske svobodniške rodbine*“,[11] je zbiral podatke o plemstvu na Kranjskem, Goriškem in v Gradcu (rojstva, poroke, smrti). Iz cerkvenih matičnih knjig po farah jih je izpisoval sam ali s pomočjo

9 https://goriskimuzej.si/stalne-zbirke/grad-kromberk, 10. 3. 2020.

10 M. V.: „Podobe Primorske v preteklosti na razstavi v kromberškem gradu“. V: *Primorski dnevnik*, Trst, 24. 12. 1980, 5.

11 Vilfan, Sergej: „Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig (1859–1939)“. V: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab – Schmid*. Ur. Gspan, Alfonz et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1960. Dostop na: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi542558/, 8. 3. 2020.

najetih dijakov. Njegova knjiga predstavlja pomemben vir informacij ne samo o plemstvu na naših tleh, pač pa tudi o gospodarskem razvoju naših krajev. Tako se v Shivizevi knjigi najdejo tudi podatki za dekanijo Vipava, župnijo *Sancti Stephani Protom[artyris]* (svetega mučenca Štefana), kjer hranijo matične knjige o sklenjenih zakonskih zvezah (*Liber Copulatorum*). Tu je za leto 1876 brez navedbe dneva in meseca poroke vpisano:

> Johann Heinrich baron von *Maasburg*, 29 let star, c. kr. nadporočnik, sin Nikolausa, c. kr. nadporočnika, in Helene, roj. Kneževič, z Roso Mario *Tribuzzi*, 24 let staro, hčerko Martina, c. kr. okrajnega glavarja, in Franziske, roj. Tschoffen. Priči: Karel grof Lanthieri – A. Seschun, doktor medicine.[12]

Glede na priči pri sklenitvi zakonske zveze, prva je bil vipavski grof Lanthieri, druga pa izobraženec meščanskega rodu slovenskega porekla in doktor medicine A. Seschun (Sešun ali Sežun), je sklepati, da sta bili družini Tribuzzi in Maasburg v Vipavi ugledni, sicer bi mladoporočenca ne mogla imeti tako čislanih prič. Družina Tribuzzi, kar je še danes videti na pročelju stavbe v središču Vipave (Glavni trg 1), je bila pri nas izpričana že v 18. stoletju. Fridericus Joseph[us] Tribuzzi je imel v Vipavi gostilno *Tri buče* že vsaj od leta 1758.

Družbeni status neveste je bil zelo pomemben zaradi poroke s častnikom c. in kr. vojske. Že samo znanstvo s častniškimi krogi ali pa poreklo iz častniške družine sta veljala za znamenje pripadnosti višjemu družbenemu sloju. Napredovanje v sloj častnikov ni bilo nekaj samoumevnega, kljub temu da je veljalo prepričanje, da imajo častniki visok sloves, vendar nobenega denarja. Da bi se družbeno povzpel, si moral izpolnjevati določene pogoje. Tako bodoča zakonca nista smela biti rojena kot nezakonska otroka. Bodoča žena je morala biti na dobrem glasu, biti družabno vpeta v primerno socialno okolje ter se moralno (zgledno) obnašati. Nravstveno spričevalo o nevesti je moral izstaviti pristojni dušni pastir v posebnem spričevalu, ki ga je moral potrditi okrajni urad. Da bi nevesta ne škodila ugledu častnika, je morala biti svojemu bodočemu možu po poreklu enakovredna.[13] To pa je Rosa Tribuzzi očitno bila, čeprav je Johann že generacije izhajal iz častniške družine in bil tudi plemič.

Do tu se je s pomočjo skopih podatkov o Maasburgu, nabranih v različnih virih, potrdilo nekaj domnev: avtor je govoril nemško, bil je izobražen visok častnik avstroogrske vojske. Ker je bila ugledna in ne brez imetja v Vipavi tudi družina njegove žene, se je dalo sklepati, da je Maasburg vsaj nekaj časa tu tudi živel, saj je v svojem rokopisu redno omenjal okoliške kraje: Gorico, Trst, Ajdovščino, Postojno, Gradišče.

12 Shiviz von Shivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain*. Gorica: Samozaložba 1905, 434.

13 Albu-Lisson, Carmen Diana: *Die in das Österreichische Bundesheer der Ersten Republik übernommenen k.u.k. Offiziere*. Dissertation. Universität Wien 2010, 213.

Vuk v svojem biografskem članku omenja *zapuščino* Maasburgov, ki da jo hrani *Goriški muzej*. Znova se postavi vprašanje, kako to, da ravno *Goriški muzej*. Če je Johannova vdova Rosa živela 10, 15 let dlje od moža (od njega je bila mlajša pet let) in to v Vipavi, kjer sta živela skupaj, je umrla pod Italijo. Kaj se je torej dogajalo z Maasburgovo zapuščino, da jo danes, skupaj s slikami in litografijami hranijo v slovenskem *Goriškem muzeju*?

Pri iskanju podatkov o Maasburgih sem se posluževala tudi svetovnega spleta. Po skoraj celoletnem neuspešnem poizvedovanju se mi je posrečilo odkriti zapis v uradnem listu ljubljanskega nemškega dnevnika *Laibacher Zeitung*. Dne 27. 9. 1913 so v rubriki *Angekommene Fremde* [Dospeli tujci] objavili vest, da je 26. 9. 1913 v *Grand hotelu Union* v času kolere[14] bival baron Maasburg iz Vipave.[15] Prenočeval je v imenitnem in sodobnem ljubljanskem hotelu s kavarno, ki so ga uradno odprli 28. 10. 1905.

Ob otvoritvi hotela *Union*, kar je bil pomemben gospodarski in družbeno-kulturni dogodek v Ljubljani, je avtor, ki si ji nadel vzdevek Popotnik, objavil dolg članek, ki je izšel na prvih treh straneh *Slovenca* kot *Listek*[16] pod črto. Pisec zanosno opisuje monumentalno stavbo hotela, steklena vrata s secesijskimi vzorci mojstrov iz Plzna, prostrani večnamenski dvorani, mogočne lestence, ponudbo hrane, pijače in celo sladoleda, kotičke za kartanje in šahiranje, kjer gostu ponujajo domače ter inozemske časnike, ter čitalnico, kjer se ne sme kaditi. Hotel je imel v kleti pralnico in likalnico, za goste in prtljago ločena dvigala, seveda tudi kuhinjo, ki je imela „*ribnjak in rakovnik*“[17] z živimi ribami in raki. Vsako nadstropje je imelo svojo kopalnico.[18] Načrte za stavbo je narisal arhitekt ogrskega porekla, ki je ustvarjal v Ljubljani, Zagrebu in Sarajevu, Ivan pl. Vancaš (1859–1932).[19] „[D]*uša vsega gigantskega dela*“ pa je bil primarij „*dr. Gregorič*“.[20] Finance za izvedbo projekta (zemljišče, idejna osnova, načrti, gradnja) je zagotovila v te namene ustanovljena delniška družba *Union*.[21] *Slovenec* je objavil tudi imena najimenitnejših gostov otvoritve, ki se je vršila dopoldne ob 11h. Udeležili so se je najzaslužnješi za razvoj mesta. Prvi med njimi je bil eden najpodjetnejših

14 Anonimno: *Die Cholera*. V: Laibacher Zeitung, 26. 9. 1913, 2025.
15 *Angekommene Fremde.* V: Amtsblatt zur Laibacher Zeitung Nr. 222, 27. 9. 1913, 2040.
16 Danes uporabljamo za pod črto objavljena besedila oznako podlistek.
17 Popotnik: Listek. „Union. (K otvoritvi hotela ‚Union‘“.). V: *Slovenec*, 28. 10. 1905, 3.
18 V hotelu *Balkan* v Trstu, ki so ga postavili v sklopu *Narodnega doma* (1901–1904) in ga je načrtoval znameniti arhitekt Maks Fabiani (1865–1962), je imela *vsaka soba* svojo kopalnico.
19 https://aktivni.metropolitan.si/dobro-pocutje/potovanja/najlepse-art-nouveau-stavbe-v-ljubljani/, 15. 9. 2020.
20 Popotnik: Listek. „Union“. (K otvoritvi hotela ‚Union‘“.). V: *Slovenec*, 28. 10. 1905, 2.
21 Anonimno: „Otvoritev hotela ‚Union‘“. V: *I. priloga 248. štev. Slovenca*, 28. 10. 1905, 1.

ljubljanskih županov vseh časov, Ivan Hribar (1851–1941).[22] Poleg njega so na otvoritev prišli še mestni svetnik, član magistrata, zastopnik Ljudske posojilnice, knezoškofijski tajnik in drugi imenitni gostje.[23]

Morda je Johann ob postanku v Ljubljani, kamor je, kakor je razbrati iz njegovih zapiskov, vedno znova zahajal in kjer se je eno leto šolal tudi sin Friedrich, vedel, da je bila unionska kavarna pomembno zbirališče meščanov. Obiskovali so jo gostje iz vseh vetrov, tudi umetniki, tako slikarja Rihard Jakopič (1869–1943) in Hinko Smrekar (1883–1942), oba udeleženca I. svetovne vojne in kot propaganadista v cesarskem in kraljevem vojnotiskovnem uradu (KPQ) vpeta v njegovo delo. Obiskovali so jo pisatelji, najbolj znan danes gotovo Ivan Cankar (1876–1918), ki se je vojni uspel odtegniti. V unionsko kavarno sta zahajala tudi poznejši ljubljanski župan, romanopisec Ivan Tavčar (1851–1923) ter pesnik in odličen prevajalec Shakespeareja Oton Župančič (1878–1949).

Izdaten vir pri iskanju nadaljnjih podatkov o Maasburgu je knjiga, ki jo je izdal major Johann Svoboda z ministrstva za državno obrambo, *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage* [Terezijanska vojaška akademija v Dunajskem Novem mestu in njeni gojenci od ustanovitve tega zavoda do današnjih dni, 1897]. Novi podatki so, da je bil Johann gojenec na znameniti vojaški šoli *Cadetten-Institut* [Inštitut kadetov][24] v Hainburgu na Donavi, kjer sta se l. 1866 šolala poznejša znamenita generala, feldmaršal grof Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925), kasnejši privrženec socialnega darvinizma in preventivne vojne, ter baron Moritz von Auffenberg (1852–1928), od septembra 1911 na željo prestolonaslednika Franca Ferdinanda vojaški minister (z decembrom 1912 je bil zaradi razlik s cesarjem Franc Jožefom razrešen). Maasburg ju v kroniki večkrat omenja.

Svoboda piše, da je bil Maasburg 28. 6. 1866 kot poročnik dodeljen 79. pehotnemu polku vitez von Franck in se je istega leta udeležil bojnega pohoda proti Prusiji, kar tudi sam na kratko omeni v svojih zapisih. Že z devetnajstimi leti se je boril v avstrijsko-pruski vojni, ki jo je Habsburška monarhija izgubila. Dne 1. 10. 1873 je bil dodeljen 44. pehotnemu polku nadvojvoda Albrecht, 1. 11. istega leta pa generalštabu, kjer je 1. 5. 1875 napredoval v nadporočnika. Leta 1876 je postal učitelj na častniški šoli, kadetnici v Trstu, kjer je bil 1. 11. 1886 imenovan za stotnika 1. razreda. Čez nekaj let, 1. 5. 1891, je napredoval v

22 „Po neizzvanem in nenapovedanem napadu nacistične Nemčije, fašistične Italije in Horthyjeve Madžarske na Jugoslavijo je Hribar doživel notranji zlom. Osemnajtega aprila 1941 – dan po pravno neveljavni kapitulaciji kraljevskih armad – je ovit v državno zastavo [skoraj devetdesetleten] skočil v Ljubljanico". Grdina, Igor: I*van Hribar. „Jedini resnični radikalec slovenski"*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU 2010, 119–120.

23 Lj.: „Slovesna otvoritev hotela ‚Union.'" V: *II. priloga 248. štev. Slovenca*, 28. 10. 1905, 3.

24 Kronenbitter, Günther: *„Krieg im Frieden". Die Führung der k.u. k. Armee und die Großmachtpolitik Österreichs-Ungarns 1906–1914*. R. Oldenbourg Verlag: München 2003, 282.

majorja 69. pehotnega polka Jurij grof Jelačić de Bužim.[25] Dne 15. 11. 1891 je bil imenovan za poveljnika tržaške kadetnice. Tu naletimo tudi na popoln datum Maasburgove poroke, saj Svoboda navaja, da je Maasburg 14. 8. 1876 sklenil zakonsko zvezo z Roso Tribuzzi.[26] Na mestu poveljnika kadetnice je 1. 11. 1895 napredoval v podpolkovnika. Ko je bil s tega mesta z odločitvijo cesarja Franca Jožefa razrešen, je bil dodeljen svojemu polku v služenje. Ob tej priložnosti je kot priznanje za zasluge pri izobraževanju in vzgoji kadetov prejel *viteški križec Franc Jožefovega odlikovanja*.[27]

Najizčrpnejši vir podatkov o rodbini Maasburg je *Genealogisches Handbuch des Adels* (GHdA, Genealoški priročnik plemstva), ki je izhajal v letih 1951–2015. Johann Baptist Heinrich Anastasius baron Maschek von Maasburg je bil res rojen 6. 2. 1847, vendar ne v Karlovcu, kot navajajo vsi viri, pač pa na gradu Križ pri Slavonskem Brodu, ki je bil v lasti družine Johannove matere Anne Helene von Kneszevic (1823–1854). Njegov oče je bil Nicolaus Paul (1810–1876), c. kr. stotnik in posestnik. Johann je bil potomec *češke* družine posestnikov Maschek, doma blizu kraja Hradec Králové. Anton Josef Maschek (1706–1785), kraljevi češki svetnik in poročnik meščanske milice, je 15. 9. 1750 dobil plemiški predikat *von Maasburg*. Od takrat je družino šteti h katoliškemu češkemu plemstvu.

Potomci Antonovih sinov so se delili v I. linijo, ki se je še vedno imenovala *Maschek von Maasburg*, in v II., baronsko linijo, ki se je podpisovala samo še Maasburg. Potomci I. linije so morali v petdesetih letih 20. stoletja zapustiti komunistično Čehoslovaško, kjer jim je bilo odvzeto vse imetje in baronski naziv. Danes živijo v Avstraliji in se podpisujejo z *Maschek.* Druga, baronska linija se je delila na več vej, od katerih po tem priročniku obstajata samo še dve. Medtem ko pri potomcih II. (madžarske) veje ni več moških naslednikov, pa danes še živijo moški potomci I. (avstrijske) veje. Johann von Maasburg je spadal v to vejo. Tu je moč prebrati, da je Johannu, ko mu je bilo sedem let, umrla mama. Imel je

25 Tako Johann von Maasburg ter njegov sin Wilhelm kot tudi Jurija Jelačića (1805–1901) brat, poznejši hrvaški ban Josip (1801–1859) so se izobraževali na terezijanski akademiji. Tu se je nekaj časa šolal tudi politik, Ljubljančan Anton Alexander grof Auersperg, pri nas bolj znan kot Prešernov prijatelj, pesnik in prevajalec slovenskih ljudskih pesmi v nemščino Anastazij Grün (1808–1878). Grün je bil na Dunaju Jelačićev sošolec. Več o Anastaziju Grünu v: Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Wem Gott will rechte Gunst erweisen, den schickt er in die weite Welt'. Anton Graf Auersperg auf seinem Weg aus der Provinz in die Welt". V: Heppner, Harald in Mira Miladinović Zalaznik (ur.): *Provinz als Denk- und Lebensform. Der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert*. Frankfurt/Main: Böhlau 2015, 127–144; Miladinović Zalaznik, Mira in Stane Granda (ur.): *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün. Razprave*. Ljubljana: Nova revija 2009.

26 Svoboda, Johann: *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*. Mit 6 Taffeln in Heliogravure, 15 Tafeln in Lichtdruck, 19 Holzschnitten und einem Situationsplan. Zweiter Band. Wien 1894. Druck der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Selbstverlag des Verfassers, 508–509.

27 Ibid., 42.

starejši sestri Heleno (1844–1909) in Anno (1846–1866).[28] Sam v zapisih omenja še brata, ki je pokopan v Gradcu.

Johann von Maasburg v častniških personalnih aktih c. kr. vojske

Zanesljive podatke o Johannu in sinovih je najti v častniških personalnih aktih c. kr. vojske, kamor so zapisovali letne ocene častnikov s podatki o starših, šolanju, značaju, sposobnostih, napredovanjih, znanjih, spretnostih in zasebnih dejstvih, kot so recimo poroka in potomstvo.[29] V našem primeru, kjer se spomin na nekaj generacij Maasburgov, od tega dveh slovenskih, ni ohranil, so ti uradni zapisi več kot samo zakladnica podatkov. Z njihovo pomočjo si lahko ustvarimo impresionistično podobo človeka in častnika Johanna ter njegovih sinov in vnukov, ki so živeli na naših tleh, česar se danes medlo spominja le peščica Vipavcev in Bizeljčanov.

V Johannovem personalnem aktu je zapisano, da je bil gojenec c. kr. vojaške akademije v Dunajskem Novem mestu, prestižne terezijanske vojaške akademije, kjer je svoje šolanje zaključil 1. 5. 1866. Tu je najti tudi nekaj podatkov o njegovem nadaljnjem izobraževanju. Tako je 1872 s prav dobrim uspehom zaključil šolanje na šoli jahanja za pripadnike pehote. Poleg tega je od 1. 7. do 30. 11. 1890 na Dunaju opravil tečaj za štabne častnike.

Johann je bil, kakor je brati v vojaških aktih, visoke postave, močan in zdrav častnik, primeren za vse naloge v miru in vojni. Bil je dober mečevalec, jezdec in risar (tudi prostoročni), kar je bilo pomembno za razumevanje in risanje zemljevidov na terenu. Bil je zelo časten človek, trdnega značaja, dobrovoljen, resen, zelo sposoben in zelo bister. Natančno je poznal svoje dolžnosti in kompetence ter bil popolnoma primeren za vse veje in zahteve službovanja. Sotovariši so ga spoštovali, bil je priljubljen in je v svojem družbenem okolju veljal za izobraženca. Johann se je na vojaških urjenjih izkazal. Svoje enote (četo, manjše vojaške oddelke, bataljon ali polk) je tudi v večjih formacijah vedno vodil ter usmerjal zelo samostojno, spretno in razumno. Do potankosti je poznal strelno orožje in njegovo uporabo, tako da je enote lahko dobro poučil o njegovi uporabi. Kot učitelj častniške šole z izrazitimi pedagoškimi sposobnostmi je do popolnosti izuril svoje moštvo. Bil je miren in spodoben, nekonflikten ter je odlično vplival na podrejene. Pri delu v generalštabu je bil pripraven, spreten in organiziran. Konec 1899 in znova leta 1901 je bil štabni častnik za posebne naloge.

28 *Genealogisches Handbuch des Adels* (GHdA), 16. Bd., Freiherrliche Häuser B, Bd. II. C. A. Starke Verlag: Bad Salzdetfurth 1957, 172–174.

29 Podatke hrani Vojni arhiv, ki je del Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju. Del podatkov ogrskega dela Habsburške monarhije hranijo v Budimpešti.

Predpostavljeni so ocenili, da Johann ni primeren samo za pisarniško delo v generalštabu, ampak da je tudi sijajen poveljnik vojaške vzgojne ustanove in sijajen učitelj ter vzgojitelj. Bil je skrajnje prizadeven. Pristojni so bili mnenja, da je bil prav zaradi izrazitega čuta dolžnosti ter ljubezni do dela zelo uspešen pri gojenju dobrih odnosov v svoji enoti. Stremel je za višjo vojaško izobrazbo. Menili so, da je zelo inteligenten, zato so z gotovostjo pričakovali, da bo postal štabni častnik.

Do predpostavljenih je bil Johann ubogljiv, spoštljiv ter odprt, do sebi enakih zelo prijazen. Podrejene je vzpodbujal, bil do njih skrben, pri čemer je znal vzpostaviti in ohranjati disciplino. Na podrejene je vplival zelo ugodno in užival njihovo zaupanje. Bil je zelo priljubljen poveljnik, ki je imel dober vpliv na so-službujoče častnike. V občevanju z više postavljenimi je bilo zelo pozoren, s podrejenimi takten. Izstopal je po zelo dobrem, olikanem, naravnost izbranem obnašanju. Izpostavili so, da se giblje v dobri družbi in živi v finančno urejenih razmerah.

Johann je obvladal več jezikov: do popolnosti nemški jezik, pri čemer so poudarili bogastvo njegovega besednega zaklada in dober stil. Precej dobro je obvladal francoščino, kar je bilo v tistem času pri izobražencih, tudi častnikih, nekaj običajnega.[30] Njegovo znanje madžarščine je bilo zadovoljivo; italijansko in češko je obvladal za silo, slednje gotovo zato, ker je na Češkem nekaj časa hodil v šolo, kar vemo iz njegovih zapisov. Slovenščine v teh dokumentih ne omenjajo. Možno je, da jo je vsaj razumel, saj je od upokojitve do smrti (nekaj več kot 13 let) živel v Vipavi, nekaj let tudi v Trstu, ki je bil v habsburških časih mesto treh jezikov: italijanščine, slovenščine in nemščine.

Zaradi narave službovanja (življenje v garnizijah, udeležba na navadnih ali cesarskih manevrih, vojaških urjenjih) je Johann poznal nekaj dežel in krajev Habsburške monarhije, kar so v njegovem personalnem aktu natančno zapisali: Kranjsko, Južno Tirolsko, Primorsko, Kapošvar z okolico, Gorenjsko, Koroško, dolino Soče (urjenja generalštaba), Budimpešto, Székesfehérvár in Pécs z okolico (večja vojaška urjenja), Dunaj z okolico (bivanje), Krmin z okolico, Gorico, Gradiško, Trbiž, dele osrednje Ogrske, Istro (morda je takrat naslikal stolnico v Pulju), zahodno Ogrsko.

Bil je štabni častnik, tudi za posebne naloge, poveljnik poljske stotnije, detaširanega poljskega bataljona, začasni polkovni poveljnik, poveljnik pehotne častniške šole. Služboval je v Trstu, Budimpešti, Kapošvaru, Székesfehérváru in na Dunaju.

Johann je bil od 1. 11. 1873 do 1876 dodeljen generalštabu. Kot polkovnika[31]

30 Prim.: Grdina, Igor: *Pluti je treba. Kontraadmiral Bubnov ter njegove domovine in vojne*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo 2017.

31 V avstro-ogrski vojski je bil častnik star v povprečju 43,6 let, ko je postal polkovnik. Johann jih je takrat štel že 53. Prim.: Albu-Lisson, Carmen Diana: *Die in das Österreichische Bundesheer der Ersten Republik übernommenen k.u.k. Offiziere*. Dissertation. Universität Wien 2010, 50.

in štabnega častnika ga je divizijski poveljnik l. 1900 v Budimpešti pri 69. pehotnem polku grof Jelačić ocenil za zanesljivega in častnega častnika z veliko odličnih lastnosti, ki odločno in dobro ukrepa ter je primeren za polkovnega poveljnika. Toda 1901 je bil štabni častnik Johann od 25. 4. dalje bolan in nič več primeren za poveljnika, saj je bil za dobo enega leta na bolniškem dopustu. Tudi v letih 1902, 1903, 1905 je bil zaradi nedefinirane bolezni na dopustu in tudi ne več primeren za napredovanja. Ob upokojitvi 1. 4. 1909, ki jo je dosegel kot polkovnik, je v vojski služil 35 let in 7 mesecev. Temu so prišteli še leto vojne (1866), kjer se je, kot so zapisali, dobro izkazal, ter bonificiran delovni staž štirih let. Tako so mu, preden so ga odpustili v pokoj kot naslovnega generalmajorja, obračunali 40 let in 7 mesecev službovanja v vojski. Njegova letna plača polkovnika je znašala 8.000 kron,[32] v ilustracijo 40.000 €,[33] kar je bilo v evropskem merilu za ta poklic skrajnje slab zaslužek.

Maasburg je bil nosilec več odlikovanj:

1. vojne medalje [Kriegsmedaille], ki jo je 1. 12. 1873 ustanovil cesar Franc Jožef ob 25-letnici svojega vladanja. Prejeli so jo vsi, ki so med leti 1848 in 1869 bili udeleženi v kateri od avstrijskih vojn, ne glede na čin in družbeni status. Medaljo je Johann prejel za udeležbo v pruski vojni 1866. Podeljevali so jo še med I. svetovno vojno;[34]
2. najvišjega pohvalnega priznanja za odlično poučevanje [die belobende Anerkennung im Namen des Allerhöchsten Dienstes für seine vorzügliche Verwendung im Lehrfache], ki ga je prejel leta 1885;
3. častniškega križca 3. stopnje [Militär-Dienstzeichen 3. Classe für Officiere], ki ga je prejel 1891. To odlikovanje je bilo ustanovljeno 19. 9. 1849 in je bilo med najpogostejšimi odlikovanji. Podelili so ga ob dopolnjenih 25. letih službovanja;[35]
4. viteškega križca Franc Jožefovega reda [Franz-Joseph Orden Ritterkreuz], ki ga je prejel 1896, ko je prenehal službovati kot poveljnik pehotne častniške šole. To odlikovanje je bilo ustanovljeno leta 1849;
5. jubilejne spominske medalje 1898 [Jubiläums Erinnerungsmedaille 1898], ki jo je Franc Jožef I. ustanovil ob 50. letnici vladanja 18. 8. 1898. Podeljevali so jo tako državnim uslužbencem kakor tudi pripadnikom oboroženih sil. Ob tem jubileju so jo prejeli vsi aktivni pripadniki vojske, vojaški uradniki, prostovoljci in vsi tisti, ki so že imeli vojno medaljo 1873. Prejeli so jo tudi tisti pripadniki vojske, ki so na dan 18. 8. 1898 imeli najmanj tri leta vojaške službe oz najmanj dve leti v domobranstvu.

32 Prim.: Albu-Lisson, Die in das Österreichische Bundesheer, 215.
33 Prim.: https://www.1133.at/document/view/id/475, 25. 1. 2021.
34 Prim: Car, Pavel: *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja (od 1757 do 1918).* Signum Laudis: Ljubljana 2017, 274.
35 Ibid., 298.

„Tisti častniki pa, ki so aktivno služili v vojski več kot 50 let, so dobili zlato jubilejno spominsko medaljo 1898.“[36]

Nobeno teh odlikovanj se ni ohranilo,[37] čeprav lahko domnevamo, da jih generalmajor ni zavrgel. Poznejši stanovalci Maasburgove hiše so vedeli povedati, da je bilo na podstrešju Maasburgove hiše spravljeno lepo število sabelj, uniform in odlikovanj.

Iz Maasburgove kronike se da sklepati, da je v prostem času rad prebiral romane, o čemer poroča na prvih 89 od 203 straneh zapiskov, ki jih je, kot se zdi, pisal od upokojitve 1909 dalje. Poleg tega je slikal portrete in krajine v olju. Nekaj njegovih slik še danes visi po različnih muzejih Goriške, nekaj na gradu Dobrovo, kjer je njihovo stanje zaradi vlage (slike so nagrbančene) zaskrbljujoče. Izdeloval je tudi risbe in litografije, lončaril in morda celo polagal mozaike. Po pripovedovanju Magde Rodman so bila tla v veži Maasburgove hiše tlakovana z ovalnimi kamni na način, kot je bilo v navadi v boljših hišah ali cerkvah, pa tudi zidovi veže so bili poslikani.

Po koncu vélike vojne in razpadu Avstro-Ogrske je Italija, ki je leta 1915 izstopila iz vojaškega sporazuma z Avstro-Ogrsko in Nemčijo, v zahvalo za priključitev zaveznikom od njih po rapallski pogodbi (1922) dobila tisti del slovenskega ozemlja, kjer je živel tudi Maasburg in je segalo do vključno Postojne. Generalmajor je umrl 17. januarja 1923 v Vipavi, ki je bila takrat pod Italijo, kar mu, kakor je sklepati iz njegovega dnevnika, ni bilo pogodu. Njegove smrti v personalnem aktu niso zabeležili, saj tudi države, v kateri je služil in za katero se je boril, ni bilo več.

Rosa Maria Tribuzzi, por. baronica Maasburg

Kdaj je Maasburg prišel v Vipavo, se ne ve. Možno, da okoli 20. 6. 1871, ko se je v Vipavi njegova sestra Helene poročila s častnikom Friedrichom Festraetz van Thienenom (1825–1905), ob upokojitvi podpolkovnikom avstroogrske vojske.[38] Vedo pa Vipavci povedati, da nadporočnik Maasburg v Vipavo ni *prišel*, pač pa *prijezdil* „*v mimohodu avstro-ogrskega topništva*.“[39] Takrat da je na oknu domače hiše slonela mlada Rosa, ki je jezdeca zasula z vrtnicami. Za to znamenje naklonjenosti se ji je baron zahvalil na popoldanski avdienci.

36 Ibid., 278.

37 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa–Mac), MAASBURG, Johann von.

38 Te poroke Shiviz v svoji knjigi ne omenja, sicer bi vedeli tudi, kdo je bil poročna priča.

39 Kolenc, Drago: „Zgodovina Vipave v očeh poznavalca.“ V: *Vipavski glas* 24 (2008), 87, 2–14, tu 10.

Rosa Maria Tribuzzi (1852–1947) je bila hčerka Martina Tribuzzija. V knjigi rojstev in krstov župnijske cerkve sv. Jerneja v Kočevju je zapisano, da je bila Rosa Maria rojena 5. 4. 1852 v Kočevju, hišna številka 87 in da je katoliške veroizpovedi. Starša sta gospod Martin Tribuzzi, c. kr. okrajni komisar, ki je pozneje postal okrajni glavar – ob rojstvu hčerke je delal v upravni službi v Kočevju – in gospa Franziska, roj. Tschofen. Novorojenka je bila krščena naslednji dan, 6. 4. Od štirih botrov oz. botric sta berljivi zgolj imeni Josefe Tribuzzi in Catharine Fröhlich. Babica pri porodu se je pisala Novak. Novorojenko je krstil župnik, dekan Michael Wolf.[40] Tribuzzija sta imela pet otrok, Rosa je bila prvorojenka. Rosina teta po materi, prav tako Rosa, je bila poročena z morda najbolj znanim slovenskim slikarjem 19. stoletja, Antonom Karingerjem (1829–1870), čigar slike na mednarodnem trgu še danes dosegajo visoke cene. Skrivnost Karingerjevih slik v Maasburgovi lasti je pojasnjena. Po stričevi smrti jih je nekaj, kakor ve povedati družinsko izročilo, dedovala nečakinja.

O vipavski družini Tribuzzi je Božidar Premrl zapisal:

> Vipavske matične knjige nam povedo, da se je *gospod Friderik Jožef Tribuzzi*, pisar (scriba) v Vipavi, rodil 25. septembra 1729 v Vipavskem trgu gospodu Gregorju Tribuzziju […] in njegovi ženi Elizabeti. Za krstna botra sta mu šla predstavnika najvišjega stanu v Vipavi: grof Friderik Lanthieri in grofična Jožefa Lanthieri.[41]

O tem, da so bili Tribuzziji ugledna družina, priča tudi freska v vipavski cerkvi Sv. Štefana. Na njej je Roso upodobil leto po poroki cenjeni in prekmalu umrli kranjski slikar Janez Wolf (1825–1884). Rosa je po pripovedovanju Vipavcev govorila nemško, italijansko in slovensko. Z vipavskim lekarnerjem se je, kot ve povedati Magda Rodman, zaslužna zbiralka narodnega blaga in spominov Vipave, pogovarjala slovensko. O njenem videzu se pričevanja niso ohranila, na freski v vipavski cerkvi je upodobljena kot lepa in mila mladenka, ki „*v prizoru delitve miloščine pomaga v ospredju sedečemu betežnemu starcu*.“[42] Maasburgi so imeli „*grb z vojakom med dvema avstrijskima orloma in bogatim šlemnim okrasjem.*“[43]

Rosa in Johann sta se smela poročiti leta 1876, potem ko je Johann, kakor so to takrat v vojski zahtevali, dobil dovoljenje za poroko. Po podatkih v persolnalnem aktu iz leta 1900 je položil kavcijo v višini 24.000 goldinarjev, ki so bili njegova last.[44] Goldinar je bil 1850, preračunan v našo sedanjo valuto, vreden 13,4 €,

40 NŠAL, ŽA Kočevje, Rojstne matične knjige (1852), 189–190.

41 Premrl, Božidar: *Vipavski portali – dvajset let kasneje. V kamen vklesana imena.* V: *Vipavski glas* 31 (2015), 114, 1–9, tu 4.

42 Kolenc, Zgodovina Vipave, 11.

43 Ibid.

44 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Johann von.

kar se je spremenilo šele leta 1892, ko je njegova vrednost padla na 10,2 €.[45] Maasburg je torej položil kavcijo, preračunano v protivrednost današnje valute, v višini 321.600,00 €. Tako je dobila država materialno zagotovilo, da žena oz. družina po morebitni junaški ali siceršnji smrti moža oz. očeta ne bo padla v breme države. Po podatkih istega personalnega akta, tokrat za leto 1901, je ta poročna kavcija znašala dvakrat toliko, 48.000 kron, kar bi zneslo 643.200 €, prav tako v njegovi lasti.[46] Katera od številk je prava, se bo morda kdaj dalo ugotoviti. Dejstvo pa ostaja, da je kljub tako visokemu pologu kavcije Johann z družino živel tako leta 1900 kakor 1901 v urejenih finančnih razmerah, kar je tudi zapisano v njegovem personalnem aktu. In da je lahko šolal oba sinova, čeprav šolnini nista bili nizki. Za šolanje otrok si je morda lahko pomagal s kakšno donacijo ali siceršnjo podporo v te namene, danes bi rekli štipendijo, ki jih takat za nadarjene ni bilo tako malo.

Johannov oče Nicolaus je umrl še pred sinovo poroko, 25. 2. 1876 v Gradcu. Rosin oče Martin je prav tako umrl istega leta, tako da je hčerka podedovala hišo v Vipavi. Zakoncema se je rodilo troje otrok: sin Wilhelm (1876–1957), hčerka Edithe Helene Anna Rosa Franziska Julia Johanna (1877–1892) in sin Friedrich (1880–1914). O hčerki je znano samo, da je kot zelo mlado dekle umrla 30. 1. 1892 v Trstu, kjer so Maasburgi takrat živeli. Vzrok njene smrti ni znan. Rosa je umrla 3. 3. 1947 v Vipavi, stara skoraj 95 let.

Wilhelm von Maasburg

Generalmajorjev prvorojenec Wilhelm (Willi) Nikolaus Carl Friedrich je bil rojen 19. 11. 1876 v Trstu. Ker je bil častnik, hranijo na Dunaju v vojnem arhivu tudi njegovo personalno mapo. Tam preberemo, da je bil izboren telovadec, plavalec, kolesar in smučar – sami športi, ki takrat niso bili masovni kot danes. Bil je tudi strasten jezdec[47] ter v mladih letih „*najlepši poročnik avstro-ogrske vojske*“[48], ki je dobro plesal.

45 Die Kaufkraftparität des Gulden und der Krone zum Euro. V: https://www.1133.at/document/view/id/475, 16. 3. 2020. Ta preračunavanja so približki in ne čisto zanesljiv pokazatelj današnje evrske vrednosti takratnega denarja. Tako spletna stran, ki sloni na podatkih Avstrijske narodne banke, ponuja drugačen izračun. Po njeno je bil goldinar takrat vreden 12,37 €. Maasburg naj bi po tem izračunu položil kavcijo v višini današnjih 296.880,00 €. Prim.: Historischer Währungsrechner. Finanzbildung durch die Oesterreichische Nationalbank. Dostop: https://www.eurologisch.at/docroot/waehrungsrechner/#/, 21. 1. 2021.

46 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Johann von.

47 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Wilhelm von.

48 Kudrnofsky, Wolfgang: *Vom Dritten Reich zum dritten Mann*. Wien-München-Zürich: Milden Verlag 1973, 126.

Kot sin c. kr. polkovnika je obiskoval tri razrede gimnazije v Kaposvaru na Ogrskem, kjer se je naučil madžarsko. Na vojaški realki v Günsu (nem. Köszeg, hrv. Kiseg) je zaključil 3. in 4. razred, potem pa še tri letnike renomirane vojaške realke v Hranicah na Moravě (nekdaj Mährisch Weißkirchen) ter tri letnike terezijanske vojaške akademije v Dunajskem Novem mestu, ki jo je obiskoval že oče. Šolanje je opravil z dobrim uspehom.[49] Dne 18. 8. 1899 je s terezijanske vojaške akademije stopil v vojsko, k 5. dragonskemu polku „Nikolaj I. car Rusije".[50]

Impresivno je njegovo znanje jezikov. Do popolnosti je obvladal nemški in madžarski jezik, dobro francoski, medtem ko angleški ter slovenski zgolj za službeno rabo. Obvladovanje nekega jezika za službeno rabo je pomenilo, da je bil dotičnik sposoben v tem jeziku poučevati in nadzorovati teorični pouk v vojaških šolah. Moral pa je podrejenim tudi znati dajati pojasnila pred fronto in na fronti ter med bitko.[51] Njegovo znanje slovenščine je bilo najmanj zelo solidno, saj je slovensko ne samo govoril, pač pa tudi zelo dobro pisal, kar dokazujeta ohranjeni pismi, ki ju je pisal z avstrijske Koroške. Kažeta vpliv italijanščine (ne maternega jezika nemščine!) na njegovo slovenščino. Tako lahko sklepamo, da se je slovenščine naučil ali v Trstu ali v Vipavi. Govoril je tudi italijansko, rusko pa bral in pisal.

Po zaključenem študiju na vojaški akademiji se je še naprej izobraževal. V letih 1899/1900 in 1900/1901 je v Mariboru obiskoval ter zaključil brigadno častniško šolo [Brigadeoffiziersschule]. V letih 1903–1905 je z dobrim uspehom končal generalštabno šolo [Kriegsschule],[52] leta 1906 (14. 5. do 13. 6.) pa učiteljski tečaj na armadni strelski šoli [Armeeschießschule],[53] ki je bila ustanova cesarskih obroženih sil, namenjena častnikom in podčastnikom, prav tako z dobrim uspehom. Decembra 1906 je bil poveljnik izobraževalne ustanove za podčastnike [Unt.Offz. Bildungsschule]. V letih 1907–1908 je zaključil leto šolanja na vojaškem inštitutu za učitelje jahanja [Militärreitlehrerinstitut]. Leta 1907 je bil od 1. 1. do 5. 4. zopet poveljnik izobraževalne šole za podčastnike, takoj zatem, od 6. 4. do 22. 4. 1907 pa *ad interim* – začasni poveljnik švadrona.[54]

---

49 https://de.wikipedia.org/wiki/Milit%C3%A4rschulwesen_(%C3%96sterreich,_1900), 29. 8. 2020.

50 Polk „je bil ustanovljen leta 1721 [...] Pred I. svetovno vojno sta bila sedeža poveljstva polka in poveljstvo 1. diviziona v Gorici, poveljstvo 2. diviziona pa v Slovenski Bistrici. Sestavljalli so ga Slovenci in Nemci." V: Sedmak, Drago: „5. dragonski polk". Dosegljivo na: http://www.100letprve.si/mejniki/slovenci_na_vzhodnem_bojiscu/5_dragonski_polk/index.html, 24. 9. 2020.

51 Scheer, Tamara: „K. u. K. Regimentssprachen. Institutionalisierung der Sprachenvielfalt in der Habsburgermonarchie in den Jahren 1867/8–1914". V: Niedhammer, Martina, Marek Nekula et al. (ur.): *Sprache, Gesellschaft und Nation in Ostmitteleuropa. Institutionalisierung und Alltagspraxis*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2014, 75–92.

52 Stergar, Rok: *„Vojski prijazen in zaželen garnizon". Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno*. Ljubljana: Zveza zgodovinski društev Slovenije 1999, 20.

53 Prim.: Stöger-Steiner, Edler von Steinstätten, Rudolf: „Die k. u. k. Armeeschiessschule bei Bruck a. d. Leitha". V: *Moderne illustrierte Zeitung für Reise und Sport*, 1914, Heft 10/11, 142–144.

54 Eskadron, švadron je najmanjša enota konjenice (100 do 150 mož).

Wilhelm je veljal za resnega in solidnega človeka, elegantnega gospoda ter plemenito razmišljajočega častnika, ki je bil zelo sposoben za skupinska vodenja. Izpolnjeval je najpomemnbejše zahteve vojaškega poveljstva. Zastopal je tudi generalštab. Bil je vedrega značaja, dobrovoljen, dojemljiv in nadarjen. Imel je veselje do orožja. Menili so, da bo dober konjeniški častnik. Ker je bil zelo marljiv, je dosegal dobre uspehe in se redno izpopolnjeval. Do predpostavljenih je bil odprt in ubogljiv, spoštljiv in skromen, do sebi enakih zelo prijazen in ustrežljiv, podrejene je vzpodbujal. Bil je zelo spodoben ter se je zelo lepo obnašal. Bil je visok, vitek, zdrav ter sposoben za službovanje v miru in vojni. Z veseljem je služboval v uradu za tiskovna poročila, kjer je lahko s pridom uporabil znanje sedmih jezikov, tudi dveh slovanskih. Veljal je za dobrega tovariša in bil zelo priljubljen. Bil je zelo omikan, k čemur je nemalo pripomogla družinska vzgoja. Zasebno je občeval v častniških krogih in v najboljši civilni družbi svojega okolja. Njegov značaj so med šolanjem in služenjem ocenjevali vse do leta 1917. Po tem letu se je proces razpadanja države in vojske kazal tudi v ohlapnem odnosu do beleženja osebnih podatkov pripadnikov vojske.

Predpostavljeni so vedno znova izpostavljali njegov veder značaj, zelo dobre talente in sposobnost naglega in pravilnega dojemanja. Bil je ne samo dober jezdec, pač pa je dobro poznal tudi naravo konj. Tudi zato je veljal za prav dobrega vaditelja vojakov – jezdecev ter dreserja konj. Tudi sam je bil izboren konjeniški častnik, samostojen na bojišču in pri patruljiranju ter na splošno vsestransko uporaben. Izkazal se je z odličnim praktičnim znanjem v streljanju. Še posebej spreten je bil pri izvajanju samostojnih akcij na bojišču, ki so jih ocenili kot dobre. Na manevrih, ki se jih je udeleževal, je odlično vodil izvidniške patrulje, kar je bila cenjena kompetenca. Leta 1909 so ga predpostavljeni opisali kot strastnega jezdeca, ki je zelo spreten in uporaben častnik generalštaba. Med urjenji je brezhibno vodil vojake.

V personalnem aktu prav zaradi na splošno odličnega mnenja, ki so ga o njem imeli, zbudijo pozornost njegove zasebne okoliščine. Za leto 1899 je zabeležno, da je bil samski, da je potreboval (denarno) podporo, da finančno ni bil urejen ter da je dobil dodatek 50 goldinarjev (670 €). Od koga ga je dobil, ni zabeležno. Leta 1905 njegov zakonski stan ni bil spremenjen, tudi finančno je bil še vedno neurejen, pač pa je njegov dolg narastel na 199 kron (2.029,80 €). Leta 1909 je dolg znašal že 5177 kron 87 krajcarjev, kar je danes zajetna vsota 25.889,35 €.[55] Kako je prišlo do tega ne majhnega dolga, ni omenjeno. Zanimivo je, da v personalnem aktu nikoli ni govor o Wilhelmovem nesolidnem, razvratnem življenju ali igralniških dolgovih. Ravno nasprotno, vedno poudarjajo njegovo elegantno vedenje in omiko kakor tudi dejstvo, da občuje v najboljši družbi. Gotovo je imel tudi izdatke, na primer nakup uniform, ki so ga morali častniki financirati sami. Nakup konja, ki ni bil poceni, ter opremo zanj je krila država.

55 Prim. paritetni tečaj goldinar oz. krona evro v: https://www.1133.at/document/view/id/475, 10. 9. 2020.

Avgusta 1914 je imel Wilhelm po podatkih iz očetove kronike štiri konje. Vojaški konji so morali zadostiti določenim potrebam: velikost v cm, teža, spol, starost, primernost za vojaško službo (jahalni, vlečni konji), opravljeno šolanje. Niso se smeli bati strelov iz različnih vrst orožja pa tudi ne ognja. Morali so biti hitri, okretni in vzdržljivi ter biti pripravljeni iti s svojim jezdecem dobesedno skozi ogenj. Seveda so še zlasti morali imeti dobre živce. Izobraževanje takšnih konj so pričeli v starosti med tremi leti in pol ter štirimi leti živali. Zaupali so ga zgolj izkušenim vojakom, ki so že dolgo časa služili.[56] Cena tako izbranega in izurjenega vojaškega konja je znašala leta 1915 v Avstro-Ogrski v povprečju 900 kron.[57]

Kljub Willjevemu nekajletnemu visokemu dolgu so predpostavljeni posebej poudarili, da dolg nima nikakršnega vpliva na njegovo delo in storilnost. Tako so ga leta 1910 kot nadporočnika dodelili generalštabu. Hkrati so zapisali, da ima neporočeni častnik samo še 1300 kron (6.500 €) dolga, kar pomeni, da ga je v enem letu zmanjšal za skoraj tri četrtine. Kako ga je zmanjšal, z očetovo pomočjo ali kako drugače, niso zapisali. Kasnejših beležk o morebitnem dolgu ali njegovi poravnavi v personalnem aktu ni več zaslediti, leta 1912 samo še omembo, da živi finančno precej urejeno. Finančnih problemov svojega sina Johann v kroniki ni omenjal.

Wilhelm je po podatkih v personalnem aktu po službeni dolžnosti ali zaradi zasebnih obiskov poznal dežele in kraje: Istro, Spodnjo Avstrijo, Moravsko, dele Ogrske in Štajerske, dele Gornje Avstrije, Češko (mapiranje – kartografiranje terena) in dele Dalmacije. Ogrsko in Galicijo je poznal zaradi taktičnih študijskih potovanj, Koroško zaradi vojaškega urjenja. Poznal je Kranjsko, Tirolsko in Hrvaško zaradi bivanja, leta 1913 se je mudil na Saškem. Poznal je tudi okolico Maribora, kjer se je nekaj let izpopolnjeval.

Služboval je v veliko krajih, tudi slovenskih in hrvaških: Barča, Bratislava, Bruck na Lajti, Bzenec, Čakovec, Dunaj, Dunajsko Novo mesto, Gorica (tu je bilo poveljstvo njegovega polka), Gradec, Győr, Jaroslav, Krakov, Maribor, Neukirchen, Pécs, Ptuj, Slovenska Bistrica (tu je bilo poveljstvo 2. diviziona njegovega polka), Tešín, Traiskirchen. Tako je, na primer, od 15. 10. 1910 do 23. 1. 1911 poveljeval železniški pisarni generalštaba na Dunaju, od 24. 1. do 4. 7. 1911 je bil častnik generalštaba pri poveljstvu konjeniške divizije v Bratislavi, od 5. 7. do 31. 8. 1911 je bil častnik generalštaba 20. konjeniške brigade v Krakovu, od 17. do 30. 9. 1911 je bil s polkom v Slovenski Bistrici, kjer je od 1.

56 https://de.wikipedia.org/wiki/Ulanen-Regiment_„Kaiser_Franz_Josef_von_Österreich,_König_von_Ungarn“_(1._Königlich_Sächsisches)_Nr._17, 17. 10. 2020.

57 Kutter, Kathrin Anna Maria: *Das Pferdebeschaffungswesen in der Bayerischen Armee von 1880 –1920 an Hand der Akten des Kriegsarchives in München.* Inaugural-Dissertation zur Erlangung der tiermedizinischen Doktorwürde der Tierärztlichen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität München. München 2012, 100–101. Po razpadu države, leta 1920 je stal konj 15.000 kron (= 30.000 €). Prim: https://www.1133.at/document/view/id/475, 21. 11. 2020.

10. 1911 do 31. 5. 1912 služboval pri korpusu generalštaba. Od 1. 6. 1912 do 30. 9. 1912 je bil *ad interim* – začasni poveljnik kadetov v Mariboru. Za leto 1913 je zabeležno, da je služil v 3. c. kr. ulanskem polku nadvojvoda Karel, ki se je od leta 1915 imenoval c. kr. 3. ulanski polk.[58] Ta polk se je med vojno sprva boril kot konjenica, kasneje kot pehota na vseh bojiščih. Willi je avgusta 1914 služil pri nadomestnem švadronu 3. ulanskega polka v Gródeku – blizu je septembra 1914 padel njegov brat Friedrich.

Med 15. 9. 1916 in 15. 9. 1917 je bil Willi v činu konjeniškega stotnika dodeljen generalštabu pri vojaškem poveljstvu Dunaj. Tu je izpolnil poseben obrazec, t. i. formular C zaznamkov, kamor je zapisal datume in kraje bitk, ki se jih je udeležil skupaj z imeni poveljnikov ter podatke o ranah in boleznih. Takšnega ali podobnega obrazca v personalnih aktih njegovega očeta in brata, ki sta se tudi udeležila vojn, ni zaslediti. Iz teh dokumentov je najbolj gotovo razbrati, kje vse in kdaj je častnik služil med vojno, katerih bitk se je udeležil in ali je bil kdaj ranjen oz. bolan. Tako Wilhelm navaja, da je bil od 1.–14. 8. 1914 generalštabni častnik pri vojaškem poveljstvu v Krakovu. Od 14. 8.–24. 9. 1914, takoj na začetku vojne, se je že udeležil prvih bitk, ki jih je doživel v 3. ulanskem polku in pri štabu armadne skupine, ki ji je poveljeval znameniti vojskovodja, general konjenice Heinrich Kummer von Falkenfeld (1852–1929), ki ga tudi Johann omenja v svojih zapisih. Zdaj tudi razumemo, zakaj se je oče tako zelo posvečal bojem na vzhodni fronti. Sin Willi se je udeležil bojev 7. konjeniške vojaške divizije pri Kamienni Górі, težkih bojev pri Opoli[59] in Chodelbachu ter delno še bojev ob umiku pri Sandomierzu. Tu se je bíl sredi hudega streljanja in je za hrabrost prejel vojaško zaslužno medaljo na traku vojaškega zaslužnega križa [Militärverdienstmedaille am Bande des Militär-Verdienst-Kreuzes]. Prve dni septembra 1914 je zbolel, tako da so ga predali garnizijski bolnišnici v Krakovu.

Od 24. 9. 1914 do 9. 7. 1916 je bil Willi ordonančni častnik, torej pomočnik visokega častnika, zlasti za uradne zadeve, pri 4. armadnem poveljstvu. Tu sta kot armadna poveljnika poveljevala pehotni general Moritz baron Auffenberg von Komarów (1852–1928) ter njegova cesarska visokost nadvojvoda Jožef Ferdinand (1872–1942). Služboval je v generalštabu in se udeležil vseh bojev te armade, vključno s tistimi v Voliniji, ki so privedli do ponovnega zavzetja ukrajinskih Lucka in Dubnega. Udeležil se je tudi posebnih dejavnosti ob reki Dunajec. Tudi o tem je pisal oče v svoji kroniki, ne da bi sina posebej omenjal.

O tem, da Willi kot mlad častnik ni bil prav trdnega zdravja, je razbrati iz njegovega personalnega akta, prvič 26. 8. 1913, ko je zapisano, da je kot častnik generalštaba imel bolniški dopust skoraj dva meseca, od 24. 7. do 17. 9. 1911, ni pa zapisano, kje ga je preživljal in kaj mu je bilo. Leta 1913 je bil od 16. 3. na

58https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Ulanenregiment_%E2%80%9EErzherzog_Carl%E2%80%9C_Nr._3, 10. 9. 2020. Nova poimenovanja vojaških enot se niso udomačila, med drugim tudi zato, ker so zaradi varčnosti še vedno uporabljali pisemski papir in pečate s starimi imeni.

59 Danes univerzitetno mesto nas Poljskem.

bolniškem dopustu, ki je še vedno trajal po imenovanju v konjeniškega stotnika (ritmojstra) ter premestitvi k 3. ulanskemu polku nadvojvoda Karl. Kako dolgo je imel bolniško, ali je bil v kakšnem zdravilišču, morda v bolnišnici ali pa v domači oskrbi, ni znano, ker se izvleček iz njegovega bolniškega protokola, ki ga dokumenti omenjajo, ni ohranil. Od očeta vemo le, da se je Willi 1914 odzval na splošno mobilizacijo med bolniškim dopustom, ki ga je preživljal v zdravilišču Bad Gastein.[60]

Wilhelm se je po dolgi zaroki med vojno 8. 8. 1914 poročil v Krakovu z Douglas Mario de Courcy Mac Carthy (1891–1962). Dovoljenje za sklenitev zakonske zveze je s pomočjo zvez na dvoru izposlovala zaročenkina babica Etelka grofica Zichy.[61] Gotovo tega dovoljenja zaročenca nista dobila prav lahko tudi zato, ker je bila Douglas pol Britanka, med vojno torej pripadnica sovražne države. Stotnik je imel takrat letno plačo v višini 3.300 kron, predpisana poročna kavcija je znašala 40.000 kron (približno 80.000 €).[62] Z Douglas sta imela hčerki Mario Benedikto Johanno (1915–1979) in Mario Adelheid Geraldine Elisabeth (1917–1996).

V prvih septembrskih dneh 1914 je Willi znova zbolel, zato so ga poslali v garnizijsko bolnišnico Krakov. Po zdravljenju v bolnišnici je bil na bolniški od 31. 10. do 1. 12. 1914, od 10. 12. 1915 do 26. 2. 1916 ter od 24. 5. do 28. 7. 1916. Tako lahko v njegovem personalnem aktu preberemo: „*Med 2. 8. 1914 in 31. 5. 1916 je kljub odlični oceni dela žal zelo trpela njegova uporabnost zaradi hude obolelosti.*“[63] Zabeleženo je tudi, da je v času med 7. in 20. 9. 1914, torej slab mesec po poroki, okreval v poljski bolnišnici Wzdowiec, južno od Opol, od koder je bil premeščen v garnizijsko bolnišnico v Krakovu.

Oktobra 1914 je bil Willi štiri tedne na okrevanju v Opatiji, kar je omenil tudi oče, ki ga je tam z Roso obiskal. Od srede decembra 1915 do februarja 1916 je bil znova bolan. Glavni zdravnik c. kr. garnizijske bolnišnice št. 1 na Dunaju je izstavil zdravniško spričevalo, ki se je ohranilo. Kot diagnozo je navedel „*crisis gastriques*“,[64] ki naj bi jo bilo po predvidevanjih moč pozdraviti v petih do šetih tednih. Tu je seveda šlo za reakcijo želodca na življenjske okoliščine mladega častnika: boji, padli, ranjeni, begunci, umiranje, trpljenje, porazi, zmage, samomori častnikov, podčastnikov in vojakov, samopohabljenja, neredna in nezadostna prehrana, pomanjkanje zdravil, umazanija, negotovost, velika odgovornost, skrb za mlado družino, skrb za starše, ki so živeli ob soških frontah, od koder so prebivalci bežali globoko v monarhijo. Vse to je pri Williju

60 To renomirano zdravilišče je začelo delovati v drugi polovici 15. st. na nadmorski višini 1000 m. S kopelmi (47^{0}C) v termalni vodi z radonom so med drugim zdravili pljučne in revmatične bolezni.
61 Natančen opis načina sklenitev zakonskih zvez med I. svetovno vojno, tako v krajih prebivanja kot na bojiščih, je podal Miha Šimac: *Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom.* Ljubljana: Teološka fakulteta 2014, 101–104.
62 Albu-Lisson, Die in das Österreichische Bundesheer, 215.
63 AT-OeStA/KA / Qual.,, karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Wilhelm von.
64 Ibid.

povzročalo hudo nervozo, bolečine v želodcu, morda tudi na dvanajsterniku, in zahtevalo mir ter redno in lahko hrano. Skratka, vse tisto, kar takrat ni bilo dosegljivo. Zaradi „*krize živcev*“,[65] kot ji je rekel sam, so ga poslali v garnizijsko bolnišnico št. 1 na Dunaj, od tam v rezervno bolnišnico št. 9, prav tako na Dunaju in od tam v sanatorij Purkersdorf, kjer so zdravili živčne bolezni.

Očitno Wilhelm vojne morije, ki ji je bil priča na vzhodni fronti, ni dobro prenašal. Maja 1916 se je Williju bolezen ponovila, tokrat v Ukrajini v Lucku, tako da ga je garnizijska bolnišnica št. 1 (Dunaj) poslala na novo bolniško, ki je trajala šest tednov, od 29. 5.do 9. 7. 1916. Seveda pa ga niso ves čas pošiljali na zdravljenje na državne stroške, pač pa je večji del bolniške preživljal v domači oskrbi ali v dunajskem XII. okraju na Schönbrunnerschlossstraße 44 skupaj z ženo in hčerko oz. hčerkama, ali pa v Badnu pri Dunaju, kjer je živela tašča.

Dne 10. 7. 1916 so mu bolniško podaljšali za pet tednov, do 13. 8. 1916. Potem ga je čakala prekomanda, premestitev na bojišče. Toda, ker je bilo njegovo zdravstveno stanje zaskrbljujoče, so ga, kakor je Willi 3. 8. 1916 sporočil 3. ulanskemu polku v Győr, dodelili vojaškemu poveljstvu Dunaj. Tako je bil od 9. 7. do 1. 9. 1916 dodeljen častnik generalštaba pri vojaškem poveljstvu na Dunaju. O vseh teh dogodkih in sinovih boleznih med vojno oče, razen zdravljenja v Opatiji, ni zabeležil. Je pa z veliko vnemo in natančnostjo sledil bojem na vzhodni fronti, česar si brez podatkov iz Willijevega personalnega akta ne bi znali prav razložiti.

O tem, kje je Willi služil zadnja leta vojne, podatkov ni. Zabeleženo pa je, da je bil 1. 8. 1918 povišan v čin majorja, ki je ob koncu vojne služil več kot 19 let. Na dokumentu njegovega personalnega akta je ohranjen zaznamek, da je bil upokojen, kar je bilo objavljeno v uradnem listu št. 104 iz leta 1919. Navadno so častnike ob upokojitvi povišali, tako da drži njegova navedba v slovenskem pismu z dne 11. 7. 1951, da je upokojeni podpolkovnik staro-avstrijske vojske. Med službovanjem v miru in vojni je prejel nekaj odlikovanj:

1. 3. 1. 1907 pohvalno priznanje poveljnika konjeniške divizije [belobende Anerkennung des Kavallerie Truppendivisions-Kommandanten] za odllične uspehe pri vodenju varovalno-poročevalske patrulje med cesarskimi manevri 1906;
2. 1909 jubilejni vojaški križec [Militärjubiläumskreuz], ki ga je cesar Franc Jožef I. ustanovil 14. 8. 1908 ob 60. obletnici svojega vladanja. Do njega so bili upravičeni skoraj vsi aktivni pripadniki vojske, vojne mornarice in žandarmerije, vsi vojaki, v kolikor so bili na dan ustanovitve vsaj v drugem letu služenja vojaškega roka, kakor tudi vsi tisti borci, ne glede na čin in položaj, ki so se leta 1848 s cesarjem pod poveljstvom feldmaršala Radetzkega udeležili bojnega pohoda v Italiji in se borili v eni bitki;[66]

65 Ibid.
66 https://de.wikipedia.org/wiki/Milit%C3%A4r-Jubil%C3%A4umskreuz, 9. 9. 2020.

3. vojaško medaljo za zasluge [Militärverdienstmedaille], ki jo je 12. 3. 1890 ustanovil cesar Franc Jožef I. kot vidno odlikovanje za „*takšne osebe, ki* [jim je] *bilo za izstopajoče dosežke v vojni*“ podeljeno „*najvišje priznanje*“ monarha. V miru so jo podeljevali kot izraz cesarjevega „*najvišjega zadovoljstva*“[67] za odlične dosežke;

4. železni križec II. stopnje [Eisernes Kreuz II. Kl.] je bilo sprva prusko, pozneje nemško vojno odlikovanje, ki ga je 10. 3. 1813 ustanovil pruski kralj Friederich Wilhelm III. Nemški cesar Wilhelm II. je to odlikovanje obnovil 8. 8. 1914, v času, ko je bil pruski kralj. Ker so ga tako pogosto podeljevali, je postalo vsesplošno nemško odlikovanje.[68] Willi ga je prejel v vojni med 15. 9. 1916 in 15. 9. 1917;

5. med vojno je med 15. 9. 1916 in 15. 9. 1917 prejel še vojaški zaslužni križec za zasluge z vojno dekoracijo [Militärverdienstkreuz als Kriegsdekoration K. D.] ter vojaški zaslužni križec z vojno dekoracijo in meči [Militärverdienstkreuz als Kriegsdekoration K. D. u. Schwerter].[69]

Oče podelitev teh odlikovanj ni komentiral in ni zabeležil. Tudi svojih odlikovanj ni omenjal, pač pa je zabeležil posmrtno odlikovanje sinu Friedrichu.

Willi je doživel konec vélike vojne, kakor je navedel sam, kot podpolkovnik stare avstrijske monarhije v pokoju, vemo, da *v službi generalštaba*. Od žene, pol Angležinje, se je leta 1921 na Dunaju ločil. Hčerki sta ostali z materjo, ki se je 1924 v Zürichu znova poročila. Kdaj se je Willi preselil v Vipavo, se ne ve. Ve pa se, da se ni več poročil in da je v vipavskem hotelu *Adria*, ki ga danes tudi ni več, tu in tam šahiral.[70] Vojna je tudi Willija, ki že pred tem ni bil najbolj trdnega zdravja, zaznamovala. V štirih letih se je navadil na opij, ki so ga predpisovali za lajšanje bolečin. Z železno voljo in disciplino ga je mama od mamila odvadila. Z materjo sta II. svetovno vojno preživela v Vipavi. Tu je ostal še nekaj mesecev po materini smrti (3. 3. 1947).

Willi je umrl kot človek brez sredstev in premoženja v Celovcu 30. 1. 1957. V stiski mu je s paketi pomagal nečak Nikolaus (sin padlega Friedricha) z družino, ki je bila po koncu II. svetovne vojne z gradu Bizeljsko pregnana in je živela, delno od podpore za pregnance, delno od očetovega dela v Franciji, Nemčiji in Italiji, prav tako v Avstriji.

---

67 Po napisu na hrbtni strani so jo imenovali tudi *Signum Laudis* (lat. znamenje pohvale). https://de.wikipedia.org/wiki/Milit%C3%A4r-Verdienstmedaille_(%C3%96sterreich), 9. 9. 2020.

68 https://de.wikipedia.org/wiki/Eisernes_Kreuz, 10. 9. 2020.

69 Vojaški križec za zasluge je 22. 10. 1849 ustanovil cesar za častnike, ki so se med vojno še posebej izkazali pred sovražnikom z izredno preudarnostjo, pogumom in odločnostjo ali pa so v miru med služenjem izpričali veliko vnemo. Ob ustanovitvi so to odlikovanje podeljevali samo v enem razredu, ki pa je bil 23. 9. 1914 razširjen za dva razreda. Od 13. 12. 1916 pa so lahko vse razrede tega vojnega odlikovanja podeljevali dodatno z mečema. Prim.: https://de.wikipedia.org/wiki/Eisernes_Kreuz, 12. 9. 2020.

70 Rodman, *Vipavski zet*, 24–27, tu 26.

Friedrich von Maasburg

Johannov in Rosin tretji otrok je bil sin Friedrich (Fritz) Carl Nikolaus Hugo. Tudi on je bil, kot starejša sorojenca, rojen v Trstu, in sicer 28. 2. 1880. Tudi njega so šolali za poklic častnika. Iz njegovega personalnega akta na Dunaju izvemo nekaj več potankosti kakor o očetu in bratu, kar je posebej dragoceno, saj tudi o njem ni ohranjnega osebnega spomina sorodnikov, prijateljev ali znancev.

Preden se je Friedrich začel šolati v kadetnici v Budimpešti, je končal tri razrede realke v Trstu in en razred realke v Ljubljani. Iz časa, ko se je šolal v pehotni šoli kadetov v Budimpešti, katere gojenec je bil štiri leta (za kar je bil dolžan odslužiti zakonska tri leta v primeru, da bi ne bil hotel ostati v vojski, pač pa oditi v civilen poklic), se je ohranil njegov osebni opis. Fritz je bil rjavolas, imel je modre oči, črne obrvi, pravilen nos, usta in brado, ovalen obraz brez posebnosti in bil zelo vitek. V letih 1897–1901 je bil primerno razvit in je zrastel za dva centimetra, od 1.76 na 1.78 m. Obseg prsi je v š. l. 1897/98 meril 0,81 m, 1899/1900 0,88 m in se je v š. l. 1900/01 zožil na 0,87 m. Ko je 1897/98 vstopil v kadetnico, je tehtal pri višini 1.76 m pičlih 54 kg. Ob zaključku šolanja je zrastel za dva centimetra in se zredil za tri kilograme, tehtal je torej 57 kg in bil visok 1.78 m. Zapisali so tudi, da je kratkoviden, niso pa navedli, ali nosi očala.

Prvo leto šolanja (1897/98) so ob semestrskem zaključku februarja ocenili, da se sicer dobro obnaša, da pa ni dovolj marljiv, kar se je konec leta izboljšalo. Tudi sicer so ocenili njegove sposobnosti kot komajda zadovoljive, pri čemer so zlasti poudarili, da zelo počasi dojema in da vprašanega ne zna v popolnosti obnavljati. Zapisali so še, da je resen, premišljen, občutljiv in včasih svojeglav. Obnaša, da se zelo vljudno in je ustrežljiv. Bil je snažen in redoljuben ter telesno čist. V zimskem semestru je imel dve negativni oceni (zemljepis, zgodovina), ki ju je do poletja popravil. Dober je bil v aritmetiki in algebri ter lepopisju, zadosten v francoščini in madžarščini, ki jo je pozneje očitno dodobra izpopolnil. Najboljšo oceno (prav dobro) je dobil v prostoročnem risanju, terenskem (reliefnem) risanju in plesu.

V š. l. 1898/99 se njegovo razumevanje oz. dojemanje ni bistveno spremenilo in so ga še vedno ocenjevali za počasno ob še vedno pomanjkljivem obnavljanju snovi. Očitno pa se je vživel v šolo in razmere, saj so zapisali, da je zelo voljan, privržen in dober tovariš. Veljal je za dobro vzgojenega, prijaznega in snažnega mladeniča. Tudi njegovo spričevalo se je nekoliko izboljšalo, izstopal je še vedno pri prostoročnem risanju, ki so ga ocenili s prav dobro. Pri vojaških predmetih, kot so taktična izobrazba, vojaško kartografiranje, telovadba ali sabljanje je dosegel oceno zadovoljivo. V sanitetni službi se je dobro odrezal. Po uspehu je bil konec drugega letnika na 27. mestu od 37 gojencev. Zaradi takšnega uspeha, s katerim v kadetnici niso bili najbolj zadovoljni, so ga resno opomnili in pri tem

izpostavili neenakomerno resno napredovanje. Mladi Fritz se po njihovi oceni ni dovolj in ne dovolj vztrajno trudil.

V tretjem letu šolanja (1899/1900) so znova poudarili počasno dojemanje in pomanjkljivo obnavljanje. Njegov značaj je bil kljub puberteti dober: veljal je za resnega, dobrosrčnega mladeniča, ki je bil včasih kljubovalen, vendar vedno resnicoljuben. In ostal je lepo vzgojen ter prijazen in snažen. V prvem polletju je bil po uspehu zadnji, 39., v drugem pa 73. od 76 gojencev, zato so ga znovo opomnili zaradi nezadovljivega napredka.

V zadnjem letu šolanja (1900/1901) je končno zadovoljivo, četudi počasno dojemal, medtem ko mu obnavljanje snovi še vedno ni šlo najbolje. Pač pa je ostal resen, dobrosrčen, prijazen, vzgojen, zelo snažen mladi mož, ki je bil pri večini kolegov priljubljen kot dober tovariš. Obvladal je športne discipline: plavanje, kolesarjenje in smučanje, pri čemer sta bili zadnji dve spretnosti pomembni tudi v vojski. Hkrati so bile to spretnosti, ki jih večina prebivalstva tistih dni ni obvladala. Zadnje leto šolanja v kadetnici so zapisali, da letno plačuje šolnino v višini 12 goldinarjev, kar je takrat znašalo 24 kron (= 244,8 €).[71] Na koncu šolanja je prejel enostavno pohvalo.

Po zaključenem šolanju v Budimpešti je 18. 8. 1901 vstopil v vojsko v činu častniškega aspiranta (kandidata za častnika). Ob tej priložnosti je moral istega dne podpisati revers, kjer je pod častno besedo izjavil, da trenutno ni član nikakršne tajne družbe in da tudi v prihodnje ne bo nikoli pristopil k takšni družbi. Mišljena je bila gotovo med drugim tudi družba prostozidarjev, ki so jo v Avstro-Ogrski preganjali še v časih Marije Terezije, kljub temu da je bil njen cesarski soprog Franc I. Štefan prostozidar.

Ob prestopu iz civilnega v vojaško življenje so zabeležili, da je Friedrich visok 1.78 m, da govori nemško, madžarsko, italijansko in da piše nemško in madžarsko. Velikost njegovega obuvala je bila takrat 12, kar naj bi bila velikost med 44,5 in 47.[72] Dodeljen je bil 47. pehotnemu polku grof von Beck Rzikowsky ter bil po dobrem letu (29. 10. 1902) povišan v poročnika. Ob vstopu v vojsko so mu s sklepom o oblačilih z dne 18. 8. 1901 izstavili račun v višini 30 kron (306 €), ki ga je bilo potrebno poravnati. Dne 10. 11. 1902 so mu zaračunali prispevek za opremo v višini 240 kron (2448 €). Žal za ta čas ni podatkov o njegovi plači, sicer bi lahko videli, kolikšen del plače je porabil za oblačila in opremo.

Istega leta 1901 so še enkrat zapisali tiste posebne spretnosti, ki so ga najbolj odlikovale: risanje, slikanje, telovadba, sabljanje, plavanje, kolesarjenje in smučanje. Zapisali so, da obvlada tri jezike: nemškega popolnoma v govoru in pisavi, prav tako je popolno njegovo znanje madžarščine, medtem ko je znanje italijanščine zadovoljivo v službene namene. Za znanje slovenščine so zapisali,

71 https://www.1133.at/document/view/id/475, 19. 10. 2020.
72 https://www.schuh-groessen.de/vergleichstabelle.html, 19. 10. 2020.

da za potrebe polka ni zadovoljivo in da se je mora do 1. oktobra 1904 naučiti. Za častnike je veljalo, da so se morali naučiti polkovnega jezika v roku treh let, sicer so jih preskočil pri napredovanju.[73]

Glede značajskih lastnosti so nadrejeni ocenili, da se njegov značaj ugodno razvija ter da je resen mož, ki pozna svoje službene dolžnosti. Prav tako da je zelo vnet in stremi k višji izobrazbi. Do nadrejenih je ubogljiv, skromen in voljan, do sebi enakih zelo vljuden ter se do podrejenih primerno obnaša. Izven službe je v občevanju z višje postavljenimi zelo spoštljiv in skromen, do nižjih prijazen. Izpostavili so, da je zelo olikan in tudi družaben ter da se giblje predvsem v vojaških krogih. V zvezi z zdravstvenim stanjem in primernostjo za vojno službo, so izpostavili, da je visok, vitek, močan, zdrav in primeren za služenje v miru in vojni.

Do leta 1902, dve leti pred rokom, se je Fritz naučil slovenščine toliko, da jo je v polku lahko uporabljal. Njegov značaj so tega leta opisali kot trden, resen, ne rahločuten in hitro razdražljiv. Pohvalili so sposobnost dobrega vodenja voda v vseh okoliščinah ter dobrega lastnega streljanja kakor tudi sposobnosti poučevanja drugih. Ocenili so, da je spreten pri pridobivanju informacij v okviru izvidniške patrulje. Za leto 1903 so zapisali, da do nadrejenih ni vedno spoštljiv, do nižjih da je prijazen, da pa je bil večkrat netakten. Da živi družabno, zvečine v krogu tovarišev in da ga odlikuje lepo obnašanje.

Iz zapisov v personalni mapi je moč sklepati, da so predpostavljeni Fritza ocenjevali izključno na dva načina: kot častnika ne prav blestečih lastnosti ali pa kot naravnost odličnega pripadnika obroženih sil. To si je seveda težko razložiti. Morda je dovoljena domneva, da je bil pri nekaterih predpostavljenih zelo priljubljen, pri drugih pa ne.

Dne 4. 5. 1904 je bil Fritz premeščen iz 16. stotnije k 11. stotniji. V letu 1905 vzbudita pozornost dve podrobnosti: da ga ocenjujejo kot trden in resen značaj, hkrati pa tudi kot pametnega človeka, ki *hitro* dojema, dobro pozna svoje službene obveznosti in je dorasel zahtevam svoje službe. Da v vseh pogojih dobro vodi svoj vod, ga odlično izbobražuje, da je podkovan v nauku o streljanju ter da je sam odličen strelec. Kot poveljnik izvidniške patrulje da se je izkazal za prav spretnega voditelja, ki je uporaben. Poleg tega so izpostavili njegovo marljivost in prizadevnost. Tudi njegovo obnašanje do nadrejenih se je nekoliko spremenilo. Do njih je ubogljiv, voljan in po dolžnosti odprt. Do sebi enakih je prijazen in ustrežljiv, do nižjih pa prijazen in jih pri služenju podpira. Zopet so poudarili, da je zelo olikan.

V opombi za to leto najdemo zapis, da je bilo na „*povelje cesarsko-vojaške-ministrske odredbe oddelka 1 št. 1415 z dne 11. 3. 1905 s strani cesarsko-vojaške-ministrske odredbe št. 154 z dne 10. 2. 1904 zaradi ogrožanja stanovske časti*

73 Scheer, K. u. K. Regimentssprachen, 75–92.

izrečeno opozorilo razveljavljeno.“[74] Pod to opombo je podpisan polkovnik, očitno slovenskega porekla, Pievetz (Pivec). Za kakšno ogrožanje stanovske časti je šlo, kakšen dogodek je botroval opozorilu in zapisu o njegovi razveljavitvi, iz dokumentov ni razvidno.

Za leto 1907 so nadrejeni izpostavili, da je ostrostrelec, ki je svoj vod rekrutov prav dobro izobrazil ter bil hkrati prijazen. Poleg tega je dosleden in marljiv ter dosega lepe uspehe. Pač pa se tokrat prvič pojavi zaznamek o zdravju, ki ni najboljše. Od 15. 2. do 1. 5. 1907 je bil bolan oz. zaradi bolezni na bolniškem dopustu. Da je zdaj zdrav in spodoben za služenje tako v miru kot v vojni. Leta 1908 je znova zbolel ter bil od 15. 8. na bolniški. Zapisali so, da je nekoliko nervozen, kar se je ponovilo 1909. Očitno je, da sta bila brata Willi in Fritz nervozna, da pa je Willi nervozo slabše prenašal, in bil večkrat dalj časa bolan.

Tudi v Friedrichovem personalnem aktu je najti trditve in ocene, ki so si diametralno nasprotne. Tako so ga leta 1911 v činu nadporočnika ocenili kot človeka trdnega značaja, nadarjenega z dobrim dojemanjem (ki so ga med šolanjem vedno grajali). Svoj vod da vodi strnjeno, da je v boju iniciativen in da popolnoma razume položaj. Da je odličen poveljnik izvidniške patrulje in inštruktor rekrutov. Da se je v času manevrov odlično izkazal kot *začasni* poveljnik stotnije. Da je odličen strelec, vodja strelcev, usmerjevalec ognja (streljanja) ter odličen jezdec, ki podrejene vzgaja in vodi odlično, nanje dobro vpliva ter jih pravilno ocenjuje. Sicer je eleganten, odločen, dober častnik ter odličen poveljnik. Predpostavljeni je 1913 ocenil, da ima odličen nastop in svoje dolžnosti opravlja neoporečno.

Pred vojno je Fritz služil v garnizijah v Gorici, Trstu in Mariboru. Leta 1901 je spoznal dežele in kraje: Dunaj, Linz, Trst, Gorico z okolico, Gradiško, Ljubljano, Bled, dolino Vipave, Gornjo Štajersko, Mölltal (dolino Mele),[75] Budimpešto, Székesfehérvár, Kaposvár, Arad, Sibiu, Braşov. Leta 1902 je bil na marših in manevrih v Tomaju, Sežani, Divači, Senožečah, Prevaldu, Postojni, Planini, Rakeku in Cerknici, v dolini Soče od Gorice do Kobarida, mudil se je tudi v Trstu. Leta 1903 je po službeni dolžnosti (marši, manevri) spoznal Škofjo Loko, Kranj, Tržič, prelaz Ljubelj, jugovzhodni del Koroške, potem okolico Mahrenberga, Ivnik (Eibiswald), Glinnstätten, Preding, Lebring. Leto 1904 je prebil v garniziji v Mariboru, kjer je morda spoznal svojo poznejšo soprogo. Leta 1905 se je udeležil maršov in manevrov na črti Cerknica[76]–Senovo– Kočevje, 1906 pa je na marših in manevrih spoznaval Kranjsko in Koroško. Leta 1908 je živel v garnizijah v Gorici, Mariboru in Trstu ter se mudil na Dunaju, v Budimpešti, Linzu, Trstu, Ljubljani, Bledu, Kaposvaru, Székesféhervárú, Aradu, Sibiu, Braşovu, Vipavski dolini, v dolini Molne na Koroškem, na Zgornjem Štajerskem. Tega leta se je udeležil manevrov na Primorskem, Kranjskem ter Koroškem.

74 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Friedrich von.

75 https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev#M , 19. 9. 2020.

76 https://de.wikipedia.org/wiki/Cerknica, 19. 9. 2020.

Dne 1. 10. 1908 je bil kot poročnik razvrščen v plačnilni razred 1800 kron. S tem je mišljena letna plača. Vrednost krone je prav leta 1908 padla za več kot 50 % in je tako veljala v protivrednosti današnje valute nekako 5,0 € za krono. Fritzova letna plača je torej znašala 9000 €. Na tej ravni se je vrednost krone obdržala do vojne. Fritza so že mesec pozneje, 1. 11. 1908, dodelili v višji plačilni razred s plačo v višini 2000 kron oz. 10.000 €. Naslednje leto je bil 1. 4. 1909 premeščen iz 11. v 12. stotnijo ter bil 1. 5. 1909 imenovan za nadporočnika. Leta 1910 je bil od 19. 6. do 19. 7. začasni poveljnik 1. stotnije s stalnim garnizijskim mestom Gorico. Leto pozneje so ga opisali kot čvrst značaj, nadarjenega moža, ki dobro dojema. Vod je dobro in popolnoma razumno vodil tudi v boju, bil odličen poveljnik izvidničar in inštruktor rekrutov, ki se je prav dobro izkazal med manevri kot začasni poveljnik stotnije, bil prav dober jezdec, vodja strelcev ter usmerjevalec ognja oz. streljanja. Svoje podrejene je odlično vodil, nanje ugodno vplival ter jih pravilno ocenjeval. Poleg tega elegantno nastopa, je energičen, dober častnik ter odličen poveljnik.

Spričo povedanega toliko bolj preseneti izvleček iz častniškega kaznovalnega zapisnika nadporočnika Friedricha barona von Maasburga, ki se nanaša na stenografiran pisni ukor, na ukaz št. 3/11 z dne 26. 11. 1909. Takrat naj bi predpostavljenemu vojaškemu poveljniku bataljona, ki ga je pozval, naj se udeleži zaslišanja, odgovoril na neprimeren način, ki da je bil očitno posledica njegovega trenutnega stanja. Njegov prekršek je bil, da je dragoncu naročil, naj oklofuta nekega civilista, ker je bil zmotnega mnenja, da je civilist izustil žalitev na njegov račun. Kazen je izreklo 3. divizijsko poveljstvo 47. pehotnega polka v Gorici 29. 4. 1911, podpisal pa ga je v odsotnosti polkovnega poveljnika major Tarnawski.

V dokumentih se je ohranil izpisek kazenskega zapisnika 47. pehotnega polka v Gorici z dne 13. 12. 1913, ki ga je podpisal poveljnik Mayer. Tu je nekoliko natančneje opisano kaznivo dejanje, ki ga je zakrivil razburjeni Fritz: „*Pripadniku stanu civilistov je v zmotni domnevi, da je slednji nekaj zaklical njemu, sam zaklical nekaj grobih besed, s čimer se je podal v situacijo, ki bi lahko, z ozirom na mnenje prebivalstva, škodila ugledu častniškega stanu – zgolj z ozirom na njegovo trenutno razburjenje.*“[77] Za kazen je dobil strog ukor na podlagi častniškega ukaza št. 3/10 z dne 23. junija 1911, ki ga je izreklo poveljstvo 24. polka. Več o zadevi ni najti. Zanimivo je, da oče tega pripetljaja v svojih zapisih ne omenja, bodisi da zanj ni vedel, bodisi da o tem ni hotel pisati.

Nadporočnik Friedrich von Maasburg se je po zapisu v personalnem aktu z dne 10. 10. 1910 poročil v Vipavi, tako kot starša in teta. Njegova izbranka je bila gospodična Maria Johanna Adamovič (1882–1936).[78] Pred tem je Fritz položil predpisano kavcijo, kar je na poročnem listu po uradni dolžnosti potrdilo župnišče Vipava. Višine kavcije niso nikjer zabeležili. Pač pa se ve, da je znašala

77 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Friedrich von.
78 Priimek Friedrichove soproge so sicer vedno pisali Adamovics.

višina kavcije za nadporočnika od l. 1908 dalje pri letni plači 2.500 kron 50.000 kron.[79] To pomeni, da je znašala kavcija 20kratnik letne plače ženina. Približek izračuna v današnji valuti bi znašal 250.000 €.[80]

Po poroki sta z ženo živela v Gorici v stanovanju v *Trgovskem domu* na Korzu, danes Corso Giuseppe Verdi. Stavba je bila nova, saj so jo za potrebe goriških Slovencev začeli graditi 1902 na pobudo odvetnika, politika, publicista, planinca in jezikoslovca dr. Henrika Tume (1858–1935). Načrt stavbe so zaupali arhitektu Maksu Fabianiju kakor že načrte za *Narodni dom* v Trstu. Fabiani si je pridobil zaupanje Slovencev po potresu v Ljubljani 1895, ko se je ukvarjal z arhitekturno obnovo porušenega mesta. *Trgovski dom* v Gorici so zgradili in opremili slovenski obrtniki ter podjetniki Goriške: gradbeno Podjetje bratov Mozetič, Mizarska zadruga Solkan, ključavničarstvo Alojzija Živica in steklarsko podjetje Antona Korena.[81] V *Trgovskem domu* so imeli pisarne slovenski odvetniki, gospodarski obrati, kulturne in športne ustanove. Premogli so sodobno opremljeno dvorano za gledališke predstave in plese, telovadnico *Sokola* ter knjižnico *Narodne prosvete*.

Dne 1. 1. 1912 se je Irmi in Fritzu v Gorici rodila hčerka Franziska Maria Edith, kar je razvidno iz uradnih listin – izpiska iz knjige rojstev in krstov c. kr. garnizijskega dušnega pastirstva v Gorici. Ugodno je bilo, da je spričo povečane družine Friedrich s 1. 5. 1912 zaslužil 2400 kron (12.000 €). Rojstva sina Nikolausa Friedricha Carla Huga (1913–1965), rojenega v našem Mariboru, v personalnem aktu niso zabeležili.

Leta 1913 je bil nadporočnik Friedrich kot član 47. pehotnega polka tečajnik na izpopolnjevanju v armadni strelski šoli in ga opravil po pričakovanjih. Študijski vodja je dne 20. 9. 1913 ocenil, da je zelo prizadeven.

Tik pred izbruhom vojne je Fritz zbolel za zlatenico, kar je zabeležil oče. V Tolminu so ga 26. 6. 1914, dober mesec pred vojno, v c. in kr. 27. (ljubljanskem) domobranskem pehotnem polku, kjer je bil kot častnik dodeljen stotniji graničarjev, ocenili za energičnega, rutinieranega častnika, ki si zna pomagati v vseh položajih. Njegova stotnija da je odlično izvežbana in popolnoma dorasla tudi večjim naporom. Pripisali so, da je zlasti primeren za poveljnika stotnije graničarjev in sposoben za borbo v hribih. O njegovem delu v tej enoti je pisal tudi oče še pred izbruhom vojne.

Po vojni napovedi Avstro-Ogrske Srbiji je 13. 8. 1914 Fritz dobil ukaz za odhod na vzhodno fronto, v Galicijo. Tu je 11. 9. 1914 podlegel ranam, ki jih je dobil med krvavo bitko za Lvív pri Gródeku, danes Ukrajina. Zapustil je ženo, dve leti in pol staro hčerko Franzisko in deset mesecev starega sina Nikolausa. Da je padel, so zabeležili tudi v personalnem aktu na listu, kjer so sicer zavedeni

79 Albu-Lisson, Die in das Österreichische Bundesheer, 215.

80 Podatki za izračun je najti na: https://www.1133.at/document/view/id/475, 25. 1. 2021.

81 Zgodovina Trgovskega doma. V: https://www.knjiznica.it/kulturna-centra/kratka-zgodovina-trgovskega-doma/, 28. 2. 2021.

podatki za leti 1912 in 1913. Neznana roka je v levi zgornji kot s svinčnikom dopisala: „*Naj bi padel 11. 9. pri Dąbrówki*“. [82] Toliko so o junaški smrti svojega častnika – kakor so smrt na bojišču takrat imeli navado opisovati v časnikih – zabeležili v avstro-ogrski vojski.

Nadporočnik Friedrich von Maasburg je bil za zasluge v miru dne 2. 12. 1908 odlikovan z istega leta ustanovljenim jubilejnim vojaškim križcem, ki ga je prejel leto pred bratom. Dne 18. 1. 1915 so mu posmrtno podelili vojaški zaslužni križec 3. stopnje z vojno dekoracijo, njemu, ki je padel pred sovražnikom. Podelitev je razglasil vojaški list[83] z dne 18. januarja 1915. Oče podelitve niti tega niti prvega odlikovanja ni komentiral. Edino olajšanje za Fritzovo družino je bilo, da se je lahko iz kavcije, ki jo je položil ob poroki z Irmo, preživljala družina.

Pred vojno

Kako je prišlo do vojne, katere žrtev je bil že v prvih tednih Friedrich von Maasburg? Habsburška monarhija, kjer smo Slovenci stoletja živeli, je bila začetek 20. stoletja država, kjer so enakopravnost vseh narodov označevali kot „najmočnejši temelj avstrijske misli o cesarstvu“. Toda to, kar je bilo mišljeno kot ugotovitev in hkrati program ter je imelo biti za povrh tudi zajamčena pravica, ni moglo preprečiti, da bi se narodi cesarstva drug drugemu ne odtujili. Po „poravnavi“ leta 1867, ko je bila Habsburška monarhija „razsekana“ na dve polovici, ki sta imeli skupno poleg osebe vladarja samo še zunanjo, obrambno in finančno politiko, se je predvsem Ogrska do neke mere sicer umirila, toda za narode cesarstva je bilo to na dolgi rok *premalo* in *preveč*.[84]

Premalo za Slovane, *preveč* zato, ker so veljali nemško govoreči Avstrijci ter Ogri za v monarhiji privilegirana naroda. Vsaka polovica monarhije zase je bila pod vplivom enega teh dveh narodov: Cislajtanija (Češka, Moravska, avstrijska Šlezija, Galicija, Bukovina, avstrijska Primorska, Kranjska, Dalmacija) pod vplivom Avstrijcev, Translajtanija (Kraljevina Ogrska in njej pripadajoča kraljevina Hrvaška in Slavonija) pod vplivom Ogrov. Slovani so v tem političnem okviru ostajali brez svojih predstavnikov v visoki politiki. Vodilni politiki in tudi prestolonaslednik Franc Ferdinand so sicer razmišljali v smeri ukinitve dualizma in njegove zamenjave z močnejšo federalistično ureditvijo cesarstva,[85] kar pa Južnim Slovanom takrat ni bilo več dovolj. Potrebovali niso novih *zamisli*, pač pa nova *dejanja*. Začeli so se

82 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Friedrich von.
83 Vojaški uradni list skupne armade (naredbeni list skupne vojske za personalne zadeve).
84 Rauchensteiner, Manfried: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*. Böhlau Verlag: Wien-Köln-Weimar 2013, 34. Poudarila M. M. Z.
85 Ibid.

ozirati po sosednih slovanskih državah ter stremeti po nacionalnih avtonomijah, kar je po sili razmer pomenilo destabilizacijo cesarstva.[86]

Sarajevski atentat (28. 6. 1914), katerega žrtvi sta bila avstroogrski prestolonaslednik Franc Ferdinand in njegova soproga Sofija, je politično pomenil globoko zarezo, vsem okoliščinam navkljub. Okoliščine pa so bile takšne, da niti na Dunaju niti v Budimpešti niso pretirano žalovali zaradi prestolonaslednikove tragične smrti. V vodilnih strukturah je veljal za prevelikega zagovornika Slovanov ter reforme Habsburške monarhije v duhu trializma, ki naj bi upošteval zlasti aspiracije Hrvatov.[87]

Avstro-Ogrska se je po atentatu pospešeno pripravljala na vojno s Srbijo,[88] kljub temu da ni bila neprimerno organizirana ne oborožena ter vrhu vsega nacionalno heterogena, kar se je kmalu izkazalo za precejšno težavo.[89] Vedno bolj perečega narodnostnega problema se ni dalo več kontrolirati. Uradniki avstro-ogrskega vojnega ministrstva so bili 68 %-no Nemci. Tudi sestava višjih častnikov je bila problematična, saj so bili prestari in premalo učinkoviti, o čemer so pozneje pisali celo literati, avtorji t. i. *habsburškega mita.*[90]

Avstro-ogrska vojska

Eden pokazateljev kritičnega stanja duha v monarhiji so bile razmere v vojski. Tu je bilo med vojaki že od začetka 20. stoletja precej samomorov, leta 1903 več kot 10 na 10.000 vojakov, večinoma izvršenih s strelnim orožjem. Kljub težavnim razmeram v armadi je veljalo zmotno mnenje, da Avstro-Ogrska sicer poka po šivih, da pa je njena vojska trdnega zdravja.[91]

Leta 1914 je bila Habsburška monarhija dualistično urejena država z zapleteno politično in vojaško strukturo. Avstroogrska vojska je bila sestavljena iz treh vojska:

86 Več o neuspelih poskusih kompromisov prim. Žitko, Salvator: *Avstrijsko Primorje v vrtincu nacionalnih, političnih in ideoloških nasprotij v času ustavne dobe (1861–1914)*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Inštitut IRRIS, Libris 2016. Več o nacionalnih antagonizmih in slovenskih prizadevanjih prim.: Lukan, Walter: *Die Habsburgermonarchie und die Slowenen im Ersten Weltkrieg*. Wien: new academic press 2017.

87 Attentat von Sarajevo. V: https://de.wikipedia.org/wiki/Attentat_von_Sarajevo, 13. 4. 2020.

88 Takrat se je rodilo geslo *Srbe na* vrbe. Prim.: Gantar, Kajetan: „Provokativno kolesarjenje ni izvirni domislek." V: *Družina* 22/2020. Dostop: https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/provokativno-kolesarjenje-ni-izvirni-domislek?Open, 25. 7. 2020.

89 Antoličič, Gregor: „Avstro-ogrska vojska v senci vstopa Italije v prvo svetovno vojno". V: *Acta Histriae*, 25. 4. 2017, 899–918, tu 901–906.

90 Magris, Claudio: *Habsburški mit v moderni avstrijski književnosti.* Trst: Založništvo tržaškega tiska 2001.

91 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 2013, 51–81.

1. skupne vojske z imenom *cesarsko kraljeva vojska*, znana pod nemško kratico k.u.k. (c. in kr., kar pomeni: cesarsko in kraljev(sk)a – kaiserlich und königlich) s poveljstvom v glavnem in rezidenčnem mestu Dunaj;
2. avstrijsko cesarsko-kraljevega *domobranstva*[92] (k. k. Landwehr) in *črnovojništva* (k. k. Landsturm);
3. kraljevega madžarskega domobranstva (*Magyar Királyi Honvéd*).

Jezik skupne vojske ter avstrijskih domobranskih in črnovojniških enot je bila nemščina, v kraljevem madžarskem domobranstvu madžarščina. Vprašanje jezika se je v avstro-ogrski vojski kazalo na treh ravneh: na ravni *poveljevalnega* jezika, *službenega* jezika in *polkovnega* jezika. *Polkovni* jezik je bil sestavljen iz 80 besed v nemščini, ki jih je moral obvladati vsak rekrut. *Službeni* jezik je bila nemščina, ki so jo uporabljali v uradnem komuniciranju med različnimi službenimi mesti (n. pr. poveljstvo bataljona, divizije) ali v njihovem okviru od stotnije dalje. Vsega skupaj je bilo deset oz. dvanajst polkovnih jezikov: nemščina, italijanščina, poljščina, slovaščina, slovenščina, češčina, madžarščina, romunščina, rutenščina,[93] srbščina in hrvaščina oz., kakor so jo tudi imenovali, bosansko-hercegovski deželni jezik / srbohrvaščina. Poleti 1914 je bilo 142 vojaških enot (polkov in samostojnih bataljonov) enojezičnih, od tega jih je bilo zgolj 31 nemških. V 162 vojaških enotah so uporabljalil dva jezika.[94]

Vse tri vojske so imele skupen generalštab na Dunaju in obe vojski domobranstva sta do prve svetovne vojne razvili svojo organizacijo do take mere, da nista zaostajali za skupno vojsko. Manj pomemben del oboroženih sil Avstro-Ogrske je predstavljala črna vojska ali Landsturm. V mirnem obdobju je bila sestavljena iz obveznikov med 32. in 42. letom, v vojnem času se je starostna meja dvignila do 50. leta. Posebnost črnovojnikov je bila tudi, da so jo v vojnem času sestavljali tudi mlajši vojaki, ki niso bili primerni za bojišče, medtem ko so bili starejši in za boj primerni vojaki premeščeni k domobranskim polkom. Črnovojniške enote so služile v zaledju, stražile so skladišča, ujetniška taborišča

92 Domobranci so bili ustanovljeni 1809 za borbo proti Napoleonu. Razpustili so jih leta 1852. Znova so jih ustanovili 1867. Med I. svetovno vojno so bili domobranci mešane slovensko-nemške enote, ki so se borile v Galiciji, na Krasu, na Tirolskem in 1917 pri Kobaridu na Soči. Med II. svetovno vojno so bili domobranci pomožna enota policije. Ustanovitev je odgovarjala tako nemškim potrebam kakor tudi potrebam antikomunističnega tabora po kapitulaciji Italije 8. 9. 1943. Predpostavljeni domobrancev so bili domobranski častniki, Slovenci, ki so bili odgovorni organizacijskemu štabu. Le-ta pa je bil podrejen nemškemu vodilnemu štabu za borbo proti bandam, ki mu je poveljeval SS-Obergruppenführer, SS-generalporočnik policije Erwin Rösener (1902–1946). Prim.: Griesser-Pečar, Tamara: *Das zerrissene Volk – Slowenien 1941–1945. Okkupation, Kollaboration, Bürgerkrieg, Revolution*. Wien: Böhlau Verlag 2003, 296–320. Knjiga je izšla v slovenščini pod naslovom *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija* (2007).

93 Vzhodnoslovanski jezik, ki so ga od 14. do 18. st. govorili v veliki vojvodini Litvi; predhodnica današnje beloruščine in ukrajinščine.

94 Scheer, K. u. K. Regimentssprachen, 75–92.

in podobno. Ker pa je imela avstro-ogrska vojska že leta 1914 strahotne izgube, so črnovojniki začeli odhajati tudi na bojišča prve svetovne vojne. Uradna poveljevalna jezika v vojski sta bila nemški in madžarski, kar pa so v nekaterih polkih zanemarjali, vsaj v tistih, kjer poveljniški kader ni bil povsem nemški ali madžarski. Predvsem podčastniki, ki so prihajali večinoma iz tistih nabornih okrajev, od koder je bil tudi polk, so vojakom povelja razlagali v njim razumljivem materinem jeziku. Slovenski jezik so tako uporabljali kot drugi polkovni jezik v tistih enotah, v katerih je bilo vsaj 20 % Slovencev.[95]

V primerjavi z drugimi evropskimi vojskami je bila avstro-ogrska vojska relativno majhna. Kronično ji je primanjkovalo denarja, zato je stežka ohranjala svoj obseg. Zaradi varčevanja je trpela njena kakovost, kar se je najbolj kazalo v številu in starosti orožja. Mimo tega je drržava najmodernejše orožje, ki so ga v monarhiji proizvajali, izvažala, med drugim tudi v Srbijo.

Poseben problem avstroogrske vojske je bila njena narodnostna sestava, kar je lahko vodilo do sporov, včasih tudi uporov med narodi. Med samo vojno se je dogajalo, da se, denimo, Slovani na vzhodni fronti niso hoteli boriti proti Rusom, ki so jih imeli za brate, in so se množično predajali. Po drugi strani pa so se Slovenci in Hrvati na soških frontah borili z veliko večjo vnemo in bolj hrabro od drugih, saj so se borili za domače kraje.

Pred vojno je avstro-ogrska vojska v svoji sestavi štela 414.000 podčastnikov in vojakov ter 36.000 častnikov. Ob izbruhu vojne so vpoklicali 2.846.000 rezervistov in 54.000 rezervnih častnikov, tako da se je moč avstro-ogrske vojske povečala na preko 3 milijone mož. Do konca vojne je v vojski služilo skoraj 8 milijonov mož. V bojih je padlo preko milijon vojakov, več kot petsto tisoč pa jih je umrlo v ujetništvu ali zaradi posledic vojne.[96]

Avstroogrska vojna mornarica, ki je bila pred začetkom vojne v kompetenci prestolonaslednika Franca Ferdinanda, je bila zasnovana na strateškem konceptu *fleet-in-being*, torej mornarice v aktivni službi, ki zgolj „*na osnovi dejstva, da obstaja, ne da bi ji bilo pri tem treba zapustiti pristanišče, vpliva na vojno dogajanje*“.[97] Hkrati naj bi delovala v okviru trozveze med Nemškim cesarstvom, Italijo in Habsburško monarhijo.[98] Bila je sorazmerno moderna, vendar ne v primerjavi s Francijo in Britanijo, ko sta vstopili v vojno ob sočasni nevtralnosti Italije.[99] Iz *trozveze* je tako že ob izbruhu vojne nastala *dvozveza* in vojna na Jadranu se je pričela s „*trpko izgubo* [...] *Že dne 16. avgusta 1914 so francosko-britanske enote v zalivu Kotor na Jadranu zaprle pot dvema starejšima majhnima ladjama c.in kr.*

95 https://www.kamra.si/print.html?item_id=55947&tmpl=print, 13. 4. 2020.
96 https://sl.wikipedia.org/wiki/So%C5%A1ka_fronta, 13. 4. 2020.
97 Prim. Fleet-in-being. V: http://de.m.wikipedia.org/wiki/Fleet-in-being, 7. 4. 2020. Poudarki M. M. Z.
98 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 266.
99 Ibid., 267.

vojne mornarice, križarki ‚Zenta' in torpednemu rušilnemu čolnu ‚Ulan'"[100] ter pri tem križarko potopile. Po vojni napovedi Italije (23. 5. 1915) je le-ta uradno postala sovražnica. Po tem datumu je privedla „*nemška mornarica večje število podmornic v Jadran"*. Prišlo je do „*mešanja nemških in avstro-ogrskih podmornic, pri čemer so nemške podmornice plule pod avstrijsko zastavo, vendar so bile pod nemškim poveljstvom*".[101] Zaradi paralelnih akcij Avstro-Ogrske in Nemčije je 10. 6. 1915 prišlo pred minskimi zaporami Benetk na severnem Jadranu do potopitve italijanske podmornice *Medusa,*[102] o čemer je pisal tudi Maasburg.

Maasburgova kronika

Moto Maasburgovih zapiskov „*Povejte mi, kaj pomeni človek? Od kod prišel je? Kam odhaja?*"[103] je tisto temeljno vprašanje, ki si ga je baron vse življenje vedno znova zastavljal. Zvrsti njegovih zapiskov se ne da točno določiti, saj po eni strani niso čisto pravi *dnevnik*. Vsej avtobiografskosti navkljub so namreč dosledno datirani šele po sarajevskem atentatu. Avtor v njih tudi ni izrazito oseben, kar je nadaljnja pomembna značilnost diarija. Koliko je dosleden v pogostosti beležk, pa v slabi polovici zapisov tudi ni jasno, saj jih je le nekajkrat opremil z datumi. Po drugi strani pa jih Maasburg proti koncu poimenuje *kronika*.

Kronika je zvrst, ki so jo razvili v antiki. Zgoščene kronike, ki še niso imele literarne oblike, so na kratko poročale o pomembnih dogodkih svojega časa. Razlagali so jih kot obliko zgodovinopisja. Poznali sta jo grška in rimska antika. Na latinskem zahodu je kronika doživela svoj razcvet v visokem in poznem srednjem veku ter imela obliko poročila o zgodovinskih dogodkih, ki so si sledili v časovnem zaporedju, ki ga ni določalo koledarsko leto (anali), pač pa vladarska obdobja kraljev ali papežev. Naloga kronik je bila bralcu ponuditi časovno urejen zgodovinski pregled. Poznamo svetovne, kraljevske, deželne, samostanske in mestne kronike. Z razvojem meščanskega samozavedanja in naraščanjem ekonomske moči meščanov so postajale vedno bolj priljubljene tudi *hišne* kronike. V Italiji so se v času renesanse pojavile prve *družinske* kronike, ki so se od tam razširile v nemška trgovska mesta. Postale so nov medij meščanskega samozavedanja, spoznavanja in ohranjanja tradicije. Kot takšne jih lahko štejemo za pred-obliko biografij.[104]

100 Ibid., 266.
101 Ibid., 704.
102 https://www.forum-marinearchiv.de/smf/index.php?topic=3578.0, 7. 4. 2020.
103 Maasburg, Kronika, 310.
104 Wilpert, Gero von: *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Alfred Körner Verlag 2001,[8] 135–136.

Že v I. delu Maasburgove kronike nam postane jasno, da je bil pisec izobražen, kultiviran in je rad bral. Ne da bi se natančneje ukvarjala s prebranimi deli, je treba poudariti, da kronista v njih bistveno zanimata *minljivost življenja* in *kratkost njegove dolgosti*, če naj parafraziram Prešernov uvodni verz iz pesmi *Memento mori*: „*Dolgost življenja našega je kratka*“.[105] Ker je bil baron častnik in ker so njegov čas zaznamovale vojne, je ukvarjanje z minljivostjo življenja razumljivo tudi že v mlajših letih, čeprav to ni nekaj, s čimer bi se obremenjevalo veliko ljudi, kaj šele ljudi njegovega poklica. Vsekakor so njegovi zapisi v prvem delu nastajali zaradi lastnega zanimanja za književnost in duhovna vprašanja, ki so izobraženega in kultiviranega častnika zaposlovala v razburljivem času številnih atentatov, industrializacije, rasti mest ter socialnih sprememb: propadanje kmetov, nastajanje proletariata, porajajoča se emancipacije žensk, vojne, propadanje držav in nastanek novih.

V drugem delu kronike so se zaradi svetovnega dogajanja zapisi o življenju, njegovi minljivosti ter ničevnosti vsega zemeljskega umaknili zgodovinsko pomembnim dogodkom, izbruhu vojne in vojni sami. Avtor, priča kulturno-zgodovinskega in političnega razvoja človeštva, ki se mu je zdel dovolj singularen in bistven, je le-tega hotel zabeležiti za prihodnje čase in rodove.

Če je prvi del zapisov oseben z ozirom na to, da se je Maasburg prostovoljno odločal, katere knjige bo bral in o katerih bo pisal, pa postane avtor v drugem delu svoje kronike morda celo bolj oseben, kot je bil v prvem. Oseben je že njegov šeststranski uvod v vojno, ki jo takoj označi za *svetovno* vojno, kar je bilo v tistem času naravnost neverjetno. Uradni kranjski časnik iz Ljubljane *Laibacher Zeitung* se je še leta 1918, nekaj mesecev pred koncem vojne, spraševal, ali bi to vojno poimenovali *vojno 1914* – kljub temu da so od njenega začetka minila že 4 leta – *evropsko* vojno, *véliko* vojno, *svetovno* vojno, *vojno ljudstev*, *vojno ras* ali *vojno front*.[106]

Za razliko od večine sodobnikov, se kronist vojne ni niti veselil niti je ni opeval. Pač pa je precej natančno v svoji uvodni analizi stanja v našem delu Evrope od leta 1866 dalje komentiral politično-vojaško dogajanje v Habsburški monarhiji in Nemčiji. Način njegovega razmišljanja potrjuje, da je po duši častnik, ki po definiciji sprejema ukaze, ne razmišlja o njihovi upravičenosti, jih ne postavlja pod vprašaj in tudi sam ukazuje. Toda kljub vsej determiniranosti svojega poklica Maasburg ostaja človek, ki razmišlja in ukrepa s svojo glavo.

105 Prešeren, France: „Memento mori“. V: Prešeren, France: *Poezije in pisma*. Slodnjak, Anton (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga 1964, 21.
106 Anonimno: „Wie nennt man den gegenwärtigen Krieg?“ V: *Laibacher Zeitung*, 4. 1. 1918, 8.

Prvi stavek, ki ga upokojeni častnik in slikar Maasburg zapiše v svojo kroniko, se glasi: „*Temna je usode muhasta, nerazložljiva, nedoumljiva igra skrivnosti.*“[107] Stavek ni njegov, pač pa navedek iz Evripidove tragedije *Alkestida*.

Vsak prvi stavek vsakega besedila je pomemben, ker nakazuje smer, v katero se bo besedilo razvijalo. Maasburgov prvi stavek se ukvarja s skrivnostno in muhasto igro usode, ki je barona očitno zaposlovala. Kako pomembna mu je bila usoda, se zavemo v trenutku, ko se obrnemo k osrednji temi tega klasičnega grškega dela: *nadomestna smrt*. Gre za smrt za nekoga drugega, kar je bila pomembna tema grške mitologije, ki se ne osredinja na nadomestno smrt kot tako, pač pa na *vrnitev* nadomestno umrlega, tistega torej, ki je umrl za nekoga drugega in ga iz podzemlja prineso nazaj.

Citat priča o dvojem: o klasični izobrazbi pisca, ki je bila konec 19. in začetek 20. stoletja v določenih krogih, tudi pri visokih častnikih, samoumevna[108] ter o intimnem zanimanju pisca za teme, ki so vezane na življenje in smrt. Oboje je bilo del njegovega življenja ne samo zasebno, pač pa tudi poklicno. Mlad je izgubil mater, izgubil je mlado, sestro in hčer. Tudi na bojnem polju (udeležil se je prusko-avstrijske vojne 1866) je imel opraviti z ogroženostjo življenja, z življenjem in smrtjo, z odločitvami o življenju in smrti ter z žrtvovanjem lastnega življenja za domovino. Poleg tega je vzgajal kadete, ki so jih pošiljali v vojno, na kar jih je bilo potrebno pripraviti.

Temu stavku, ki da misliti, sledi rek vojaškega genija Napoleona (1769–1821), ki se je zavihtel od vojaka do generala, od diktatorja do v prisotnosti papeža v Parizu samo-okronanega francoskega cesarja: „*Nikoli nisem dvomil v Boga, toda božji Kristus ni nikoli obstajal.*“ Maasburg pokomentira ta stavek:

> Morala, vest morata biti jedro, ne da bi poznali čudeža v nadnaravnem smislu. Boga se ne da vliti v določene, človeške predstavne oblike. Božjega duha in moč je čutiti povsod, tako v cerkvi, kamrici, naravi, na morju, v travni bilki na polju, v zvezdah na nebu kakor tudi pred vdihom človeka.[109]

Maasburg je prepričan, da se človek giba med to- in onostranstvom, med stvarstvom in stvarnikom, ki ga nenehno uzira v vsem okoli sebe.

Svoja razmišljanja baron nadaljuje z mislimi nemškega pesnika in publicista judovskega rodu Ludwiga Börneja (1786–1837). Börne je bil nekaj časa prijatelj tudi pri nas znanega pesnika in esejista, prav tako Juda, Heinricha Heineja (1797–1856), ki ga Johann tudi navaja. Oba sta bila v predmarčnem obdobju,

107 Maasburg, Kronika, 309.
108 O izobraženosti in strokovni podkovanosti visokih častnikov prim. Grdina, Pluti je treba.
109 Maasburg, Kronika, 309.

se pravi v tridesetih letih 19. st., politična pesnika, ki ju danes štejemo k tako imenovani *Mladi Nemčiji*. Zaradi njune liberalne meščanske usmerjenosti, ki sta jo – na primer – delila z liberalnim ljubljanskim *grofom* Antonom Alexandrom Auerspergom (1806–1876), sta bila, tako kot slednji, preganjana. Auersperg je bil Prešernov prijatelj, kar je bilo netipično za tiste čase, saj naj bi se grof in in kmečki sin niti ne družila, kaj šele da bi skovala prijateljstvo. Prešeren je grofa na Dunaju, kjer je prvi študiral, drugi pa obiskoval srednjo šolo, ne samo inštruiral, pač pa sta skupaj prebirala Valvasorjevo *Slavo vojvodine Kranjske*[110] in nekatere prepovedane knjige. Študenta Prešerna so zato odpustili kot inštruktorja, mladega grofa pa kot dijaka. V svojem pesniškem življenju nam je grof bolj znan pod psevdonimom Anastazij Grün in po tem, da je prepesnil kranjske ljudske pesmi v nemščino ter jih v Leipzigu izdal pod naslovom *Volkslieder aus Krain* (1850).[111] In ravno ta *grof* je bil avtor prve v nemškem jeziku napisane in prepovedane politične zbirke pesmi *Spaziergänge eines Wiener Poeten* (1831, Sprehodi dunajskega pesnika), kjer je pozival cesarja, naj ne pozabi na svoje ljudstvo. Auerspergu sicer ni bilo treba v izgnanstvo tako kot Heineju ali Börneju, je pa dobil po avdienci pri kanclerju Metternichu prepoved pisanja in objavljanja ter denarno kazen, ki jo je namenil ubožnici v Ljubljani.[112]

V prvem delu svojih zapiskov se Maasburg ukvarja s klasičnimi (grškimi) ter pretežno sodobnimi avstrijskimi, nemškimi, francoskimi in ruskimi pripovedniki, pesniki in dramatiki obeh spolov. Nekateri med njimi so pozabljeni, čeprav v svojem času priljubljeni, drugi pa še danes spadajo v sam vrh svetovne književnosti: Eufemia von Adlersfeld-Ballestrem (1854–1941), Hermann Bahr (1863–1934), Rudolf Hans Bartsch (1873 –1952), Napoleon Bonaparte (1769–1821), Ludwig Börne (1876–1837), Evripides (okoli 480 pr. n.š.–406 pr.n.št.), Dr. C. H. Fratz (morda Ferdinand Hasenfratz, 1858–1943), Ludwig Ganghofer (1855–1920), Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), Friedrich Hauff (1863–1935), Max Haushofer (1840–1907),[113] Jakob Christoph Heer (1859–1925), Heinrich Heine

110 Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Ein Geschichtsschreiber, der wissendlich Romanen für Historien ausgibt—‘ : Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641–1693)“. V: Zach, Krista, Mira Miladinović Zalaznika (ur.): *Querschnitte: deutsch-slovenische Kultur und Geschichte im gemeinsamen Raum*. München: Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 2001, 91–124.

111 „Prvi ponatis je izšel pri založbi slovenskega političnega emigranta ddr. Rudolfa Trofenika [1911–1991] v Münchnu. Zdi se, da je Trofenik po prestani zaporni kazni v Jugoslaviji, ko se je ustalil kot nemški založnik za slovanske ter madžarske avtorje v Münchnu, z oblastmi na Slovenskem na določen način sodeloval. Imel je stike z Ivanom Mačkom in je D-fond [direktorjev fond, do razpada Jugoslavije dostopen le s posebnim dovoljenjem] v NUK zalagal s prepovedanimi slovenskimi tiski iz tujine.“ Miladinović Zalaznik, Mira: „Razvoj grofa Antona Aleksandra Auersperga in naša podoba o njem“. V: Dović, Marijan, Bojan Baskar: *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ljubljana 2016, 271–286, tu op. 10, 276–277.

112 Miladinović Zalaznik, Mira: „Auersperg, Marija Anton Aleksander“. V: Šterbenc Svetina, Barbara (ur.): *Novi slovenski biografski leksikon*. Prvi zvezek. Ljubljana: ZRC SAZU 2013, 301–305, tu 303.

113 Ta častnik, ekonomist in pisatelj, ki ga baron s kritičnimi verzi o vojni navaja na začetku drugega dela svojih zapisov, ni bil antisemit.

(1797–1856), Wenzel Hocke (Hockewanzel, 1732–1779), Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836), Georges Ohnet (pravo ime Georges Hénot, 1848–1918), Leopold Sacher-Masoch (1836–1895), Friedrich Schiller (1759–1805), Hedwig Schobert (ps. za Hedwigo von Bode, roj. Harnisch, 1857–1919), Ossip Schubin (ps. za Aloisio Kirschner, 1854–1934), Seneca (ok. 1–65), Friedrich Spielhagen (1829–1911), angažirani pacifist Edward Stilgebauer (1868–1936), Lev Tolstoj (1828–1910), dr. Carl Weichselbaumer (1791–1871), Hans von Wentzel (1855–1929), Johann Wurth (1828–1870), Ewald von Zedtwitz (ps. E. Wald-Zedtwitz, E. v. Wald, 1840–1896),[114] častnik Hanns von Zobeltitz (1853–1918), Émile Zola (1840–1902).[115]

Kaj je bilo tisto, kar je vzbudilo Maasburgovo zanimanje za te avtorje in avtorice? Zdi se, da tema, ki je v svetovni književnosti v novejšem času močno prisotna vsaj od 30-letne vojne (1618–1648) dalje: to- in onostranstvo, minljivost življenja z geslom *memento mori* (lat. zavedaj se, da si umrljiv) ter *carpe diem* (lat. uživaj dan). To je bilo v času tridesetletne vojne razumljivo spričo števila žrtev oboroženih verskih spopadov med protestanti in katoličani na evropskih tleh na področju Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti (S.R.N.C.),[116] ki je štelo (današnjih) 16 evropskih držav. Boji so dosegli svoj vrh v boju za politično prevlado v cesarstvu.[117]

Masovno umiranje v vojnih časih, ki je pričalo o nespoštovanju človeškega življenja, je zaposlovalo besedne in likovne umetnike, filozofe in ljudi na splošno. Spraševali so se o minljivosti in bežnosti življenja, o nečimrnosti, napuhu, in ošabnosti v človeškem zadržanju. Ta vprašanja so stoletja po tridesetletni vojni zaposlovala tudi človeka in častnika Maasburga.

V času beleženja svoje kronike je bil baron po starosti bliže smrti kot življenju. V zrelih letih je ostal razmišljujoč in kritičen, saj so mu to narekovali značaj, lastne izkušnje in zgodovinski spomin, ki ga je zaznamovala lastna bivanjska in muzična

114 Tako kot Maasburg se je udeležil prusko-avstrijske vojne 1866 in je za njenimi posledicami kasneje umrl.

115 Zola se je tudi zavzemal za Jude. Leta 1898 se je v svojem pismu *J'accuse/Obtožujem!*, naslovljenem na takratnega francoskega predsednika Félixa Faura (1841–1899), postavil v bran Alfredu Dreyfusu (1859–1935), prvemu Judu v francoskem generalštabu. Njegovo pismo je sprožilo antisemitsko afero večjih razsežnosti, ki jo je J. v. Maasburg gotovo poznal.

116 „*Sveto rimsko cesarstvo* (latinsko: *Sacrum Romanum Imperium)* je bilo naddržavna, multinacionalna skupnost, ki je povezovala plemiče in njihove posesti s področja današnje Nemčije, Avstrije, Francije, Slovenije, Švice, Liechtensteina, Belgije, Nizozemske, Luksemburga, Italije, Češke in Poljske. Ustanovil ga je Oton I. leta 962“ (https://sl.wikipedia.org/wiki/Sveto_rimsko_cesarstvo, 12. 3. 2020). Ehlers, Joachim: *Die Entstehung des Deutschen Reiches*. 4. Aufl., München: Oldenbourg 2012, 97.

117 V teh verskih in političnih spopadih je, od ozemlja do ozemlja različno, umrlo med 30 in 80% *vsega* prebivalstva. Umirali so zaradi ropanj in požigov hiš, pa tudi zaradi lakot in epidemij, ki so spremljale trideseletno vojno. O tridesetletni vojni sta v 20. stoletju med drugimi pisala tako nemški pisatelj Bertold Brecht (1898–1956) v drami *Mati korajža in njeni otroci* (1939) kakor naš Ivan Tavčar v *Visoški kroniki* (1919).

dvojnost. Odlikovale so ga izobrazba, razgledanost, urejenost, natančnost, discipliniranost, organiziranost in muzičnost. Vse to je bilo pomembno v poklicu in poklicanosti.

Maaasburg je zapisal, da se človek rodi gol in bos, ne da bi vedel, od kod prihaja in kam odhaja. Človek tudi nič od tistega, kar je bilo v življenju njegovo, ne more vzeti s seboj. Vsi ljudje, zapiše Maasburg, moramo umreti, tako moški kot ženske, tako revni kot bogati, vsi v upanju, da razkroj pomeni preobrazbo v popolnejše oblike življenja. To je narava poti, za katero upa, da vodi k Bogu.

Datiranje

V prvem delu Maasburgovih zapisov zbudi našo pozornost okoliščina, da se avtor zgolj na treh mestih ne ukvarja s književnostjo, pač pa z dogodki iz realnega življenja. Ti trije dogodki so tudi edini v prvem delu kronike, ki imajo datum.

Prvi dogodek je vezan na Celje. V mrliški vežici tamkajšnjega nemškega pokopališča je dne 21. 9. 1909 slišati stihe o mraku, zvezdah, soncu, zvestobi, bolečini in umrlih. Gre za peto, šesto, prvo in drugo kitico pesmi brez naslova izpod peresa Dr. Carla Weichselbaumerja.[118] V genealogiji rodbine Maasburg (GHdA) najdemo podatek, da je 20. 9. 1909 v Celju umrla Johannova sestra Helene. To je bila tista sestra, ki se je 1871 poročila v Vipavi. Od 1905 je bila vdova po možu, ki je umrl v Gorici. Verjetno so jo 21. 9. 1909 v Celju pokopali.

Drugi dogodek je vezan na Bled. Tri leta po beležki ob sestrinem pogrebu se Maasburgu leta 1912 zapiše nekaj misli, ki jih ni pripisati branju, pač doživetjem na Bledu. Ta gorenjski biser z jezerom in otokom je eden največkrat upodobljenih motivov slovenskega slikarstva in ni čudno, da je tudi *slikarja* Maasburga navdahnil k občutenim stavkom. Namenil jim je celo poseben naslov, *Spomin na Bled 1912*. Seveda je Prešeren v svojem *Krstu pri Savici* bolj zanosno od generalmajorja upesnil lepote Bleda, čeprav v enem samem verzu: „*dežela kranjska nima lepšga kraja kot je z okol'šč'no ta podoba raja*“.[119] Maasburgu je Bled zelo prirastel k srcu. Užival je v njegovih lepotah ter svoje impresije oblikoval v besedno tihožitje kraja. Očitno je družina

118 Pesem je bila objavljena v Weichselbaumerjevi noveli *Der Verkannte* (Ne prepoznani) v ilustrirani žepnici *Charitas. Festgabe für 1836* (Ljubezen do bližnjega. Slavnostno darilo za 1836), ki jo je izdal bavarski državnik in pesnik Eduard von Schenk (1788–1841).

119 Prešeren, France: Krst pri Savici. V: Prešeren, France: *Poezije in pisma*. Ur. Slodnjak, Anton. Ljubljana: Mladinska knjiga 1964, 123–139, tu 127.

velikokrat in z veseljem počitnikovala na Bledu, kjer se je počutila dobro. Zdi se, da so bili 1912 zadnjič tu, saj se baron od kraja poslovi s hvaležnostjo do vsemogočnega, ki mu je dovolil še enkrat zreti v njegovo lepoto.[120]

Tretji datirani dogodek se nanaša na 3. 10. 1913. Takrat so Vipavci obhajali 100. obletnico junaškega dejanja, ki so ga v Logu pri Vipavi obeležili s spomenikom, kar ja baron v zanosnem domoljublju ubesedil takole:

> Ob praznovanju stoletnice z lovorjem okrasim spomenik huzarju Pálu Rostasu 5. huzarskega polka in si želim, da bi vsekdar iz vrst avstro-ogrske armade izšla cenjena, odlično hrabra, pogumna dejanja, kakor jih je izvedel preprosti huzar dne 3. oktobra 1813, da bi iz teh vrst vedno izšli takšni junaki v blagor naše sijajne dinastije in naše ljubljene očetnjave.[121]

O dogodku je v svojem sestavku iz leta 1956 pisal tudi Ludvik Zorzut, ki spregovori, kot nekdanji študent teologije, ki je sicer ni končal, o kapeli v Logu. Zapiše, da jo je poslikal Prešernov sodobnik Franz Kurz von Goldenstein (1820–1870). V zapisu omeni celo mali šmaren, o čemer se daljnega leta 1956 ni prav veliko pisalo:

> Preden vstopimo v današnje središče Vipavskega, se poklonimo še v Logu, pod tremi zvoniki (največji iz 1. 1619) v monumentalni zgradbi, baziliki iz 17. stol., z devetimi kapelami in s freskami Goldensteina iz 1. 1844. Ob velikem in malem šmarnu se shajajo tu romarji z Vipavskega in Trnovskega, da zapojajo na stare viže. Skoraj tik cerkve ob potu še spominja okrnjena plošča, da je tu 3. oktobra 1836 madžarski huzar Pavel Rostas dolgo zadrževal prehod francoske čete, dokler ga ni podrlo 30 krogel.[122]

O junaškem dejanju huzarja Pála Rostása v boju s Francozi je dvesto let pozneje Magda Rodman zapisala:

> Francozi so ostali v naših krajih do oktobra leta 1813 in takrat se začne zgodba o hrabrem vojaku Palu Rostasu, ki je 3. oktobra 1813 zadrževal na cesti od Vipave proti Ajdovščini šestdeset pešcev in sedem konjenikov v četrt ure trajajočem boju. Kljub mnogim ranam ni odnehal, slednjič ga je sovražni vojak, skrit za neko stavko koruzne slame na bližnji njivi, tako dobro zadel, da je junaški huzar omahnil s konja in izdihnil. Pogrebci so ugotovili, da je pokojnika zadelo trideset krogel, toda smrtonosna je bila le zadnja.[123]

120 Bled omenja med kraji, ki jih je obiskal, v personalnem aktu tudi Friedrich.

121 Maasburg, Kronika, 345.

122 Zorzut, Ludvik: „Na Vipavskem je šaldu lepu“. V: *Koledar Mohorjeve družbe za leto 1957*. Celje: Mohorjeva družba 1956, 49.

123 Rodman, Magda: „Paul Rostas. Domača zgodba iz leta 1813 in 1845“. V: *Vipavski glas* 25 (2009), 89, 6–9, tu 6. Vipavci so leta 2013 v sodelovanju z madžarskim veleposlaništvom odkrili obnovljeni spomenik pogumnemu huzarju Pálu Rostásu, ki se je daleč od domačega kraja boril za domovino. Ob tej priložnosti so tudi izdali informativno brošuro o dogodkih zadnjih 200 let in o usodi spomenika.

Razmere v Avstro-Ogrski ob izbruhu vélike vojne

V drugem delu svoje kronike Maasburg piše o vojni. Položaj v Habsburški monarhiji je bil 1914, ko je izbruhnila, na kratko takšen: Prestolonaslednik Franc Ferdinand, za katerega je veljalo, da je imel rad Slovane, hotel reformirati cesarstvo in bil v svoji državi na splošno nepriljubljen, je bil umorjen v Sarajevu. Avstrijske generale, ki so bili stari in so si zaslužili zveneče čine ter sloveča imena pretežno kot „*manevrski generali*“,[124] kar pomeni, da jim je primanjkovalo vojnih izkušenj, so, verjetno da bi zamotili sovražnika, poslali na dopust *en* mesec pred vojno napovedjo, s katerega so se morali vrniti 25. julija. Cesar Franc Jožef, ki je bil prepričan, da je Srbija zaradi predhodnih balkanskih vojn popolnoma uničena, kar ni držalo,[125] je hotel tej južnoslovanski državi dati lekcijo, ne pa ščuvati k vojni svetovnih razsežnosti. Pri tem je pozabil, prav tako kot njegovi vojskovodje, da Podonavska monarhija ni imela najmodernejšega orožja, razen morda mornarice, ki je bila usmerjena v to, da deluje v trozvezi z Nemčijo in Italijo. Italija pa je, kot vemo, skoraj eno leto po izbruhu vojne ostala nevtralna, kar je imelo za posledico določeno neoperativnost trozveze na splošno in Avstro-Ogrske še posebej. Čas pred italijansko napovedjo vojne nekdanjim zaveznicam je bil zaznamovan z nezaupanjem Slovencev do italijanske lojalnosti, ki ga je, kot se zdi, delil tudi Maasburg skupaj z delom vojaškega vrha Avstro-Ogrske. Dan po italijanski vojni napovedi je *Slovenski narod* (SN, izhajal je do 30. 4. 1945) na prvi strani objavil za Slovence zloveščo napoved:

> Skoraj triintrideset let stara alijančna pogodba med […] tremi državami je raztrgana in poteptana. […] Odkar se je začela sedanja svetovna vojna, je naše duše neprestano mučila bojazen, da poseže prej ali slej tudi Italija v to vojno in da iztegne svoje roke po našem ozemlju […] Vihar te vojne zadene našo slovensko domovino in naše slovensko ljudstvo. Z grozo smo čitali kaj je Italija označila za svoje minimalne zahteve. Primorske dežele so pljuča slovenskega in hrvatskega naroda, tam prebiva eden najboljših delov slovenstva […] in po teh zemljah sega sedaj Italija.[126]

Avstro-Ogrska je sodobno orožje pred vojno izvažala, delno tudi poznejšim nasprotnikom[127], tako da tistih tri milijone naknadno mobiliziranih ni mogla ob pravem trenutku oborožiti z modernim orožjem. Tudi zaradi te napačne ocene

124 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 240.

125 Srbska in ruska vojska sta bili zaradi svojih izkušenj v obeh balkanskih vojnah edini, ki sta se bili na začetku vojne sposobni boriti na času primeren način. Srbska armada je bilo mimo tega takrat oborožena s sodobnim orožjem, ki ga je deloma kupovala v Avstriji. Prim.: *V fokusu. 100 let I. svetovne vojne*. TV oddaja. Pogovor z dr. M. Christianom Ortnerjem. TV SLO 1 (7. 6. 2015).

126 Anonimno: „Ob izbruhu vojne z Italijo“. V: SN, 24. 5. 1915, 1.

127 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 46f.

položaja se je, skoraj kakor pod roko, razbohotila vélika vojna,[128] ki je zaradi svoje dolgosti in temeljitosti presenetila vse in se hitro razrastla v „*totalno vojno*“.[129] Komaj komu, izvzeta je morda prva nosilka Nobelove nagrade za mir, baronica Bertha von Suttner, roj. grofica Kinsky (1843–1914, umrla je nekaj dni pred sarajevskim atentatom),[130] je bilo pred vojno jasno, da v vsem starem in novem svetu vlada kultura vojne.[131] To ni bilo jasno niti takrat, ko je breme vojne postalo težko in so si ljudje že bili na jasnem o razsežnostih klanj, številu žrtev na položajih in v zaledju ter pobitih talcih, umorjenih iz maščevanja za lastne žrtve. Jasno pa je bilo to nekaterim, od vsega začetka Maasburgu, pozneje tudi vojni reporterki Alice Schalek (1874–1956), ki je 1916 zapisala:

> Uspeh! Vsa monarhija bo jutri pri večerji [o tem] brala, povsod bodo veselo praznili kozarce. Uspeh! Jaz pa nemo mislim na telefoniste, na minometalce, na saniteto. Meni se zdi krvavo rdeč, ta uspeh. „Utrpeli smo samo majhne izgube.“ In v dodeljenem bivališču, prvem zadnjih štirinajst dni, ki ga ne ogrožajo granate, dolgo sedim in jočem.[132]

Sarajevski atentat

Tistega 28. 6. 1914 je pozno popoldne ali zvečer, kljub temu, da je bila nedelja, izšla enostranska posebna izdaja *Slovenskega naroda* pod naslovom *Prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga umorjena v Sarajevu*, ki se je začela z besedami:

> Neizmerna žalost pretresa danes vsa avstrijska srca in v vsaki duši se druži z grozo neskončen gnev nad strašnim dejanjem, ki se je zgodilo v Sarajevu. Dedič cesarske krone, prestolonaslednik nadvojvoda Fran Ferdinand in njegova soproga vojvodinja Zofija sta bila

128 Avstrijska vojska je v miru štela 1,5 milijona mož. Julija 1914 so bili mobilizirani nadaljnji 3 milijoni. V karpatski zimi 1914/15 je iz bojev izpadlo 1,5 milijona mož: padlih, pogrešanih, ranjenih ali ujetih. Prim. TV oddajo *V fokusu*.

129 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 220.

130 Njeni sorodniki so igralca Klaus in Nikolai Kinski ter igralka Nastassja Kinski.

131 Prizadevanja aktivne pacifistke in publicistke Berthe von Suttner (1843–1914) za svetovni mir so pri sodobnikih naletela ne samo na nerazaumevanje, pač pa tudi na zasmehovanje in difamiranje. Podelitev Nobelove nagrade za mir leta 1905, ki jo je dobila kot prva ženska, ni spremenil mnenja o Suttnerjevi. Prim.: Miladinović Zalaznik, Mira: „‚--- Der Friede droht sich unabsehbar auszudehnen‘. Bertha von Suttners Weg einer Pazifistin“. V: Lughofer, Johann Georg & Milan Tvrdík (ur.): *Suttner im Kontext. Interdisziplinäre Beiträge zu Werk und Leben der Friedensnobelpreisträgerin.* Heidelberg, Universitätsverlag Winter 2017, 195–213; Lughofer, Johann Georg: „Bertha von Suttner als Prototyp der europäischen Schriftstellerin“. V: Sollfrank, Carolin in Johann Wellner (ur.): *Mittlerin aus Europas Mitte: Fundamente und Perspektiven der deutschen Sprache und ihrer Literatur im ostmittel- und südosteuropäischen Raum.* Dresden: Thelem. 2017, 120–136.

132 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Von der Front in die Etappe“. V: *Neue Freie Presse*, *Morgenblatt*, 17. 5. 1916, 1–3, tu 2.

od zločinskih rok umorjena.[133]

V nadaljevanju so poročali, da se je Franc Ferdinad s soprogo mudil v Bosni in Hercegovini, kjer se je udeležil velikega vojaškega urjenja ter se nato odpeljal v Sarajevo. Tu so ga poskusili ubiti prvič:

> Prestolonaslednik nadvojvoda Fran Ferdinand in njegova soproga vojvodinja Hohenberg sta se peljala danes dopoldne ob 10. v velikem spremstvu na sarajevski rotovž. Ko je dospel avtomobil v bližino rotovža, *je vrgel nekdo na avtomobil bombo*. Nadvojvoda Fran Ferdinand *je bombo z roko odbil*. Bomba je eksplodirala, ko je nadvojvodov avtomobil kraj že pasiral. V drugem avtomobilu sedeči grof Boos-Waldeck in adjutant deželnega šefa podpolkovnik Morizi sta bila lahko ranjena. Od gledalcev je bilo šest oseb več ali manj ranjenih. Atentator je tipograf *Čabrinović*, rodom iz Trebinja. Bil je takoj aretiran.[134]

Dejstvo je, da so odgovorni, namesto da bi takoj prekinili program ter prestolonaslednika s soprogo odpeljali na varno, dovolili nadaljevati pot. Očitno so obveščevalne in varnostne službe zatajile. Franc Ferdinand se je, kot je bilo načrtovano, odpeljal na rotovž. Po opravljeni avdienci je nadaljeval vožnjo po sarajevskih ulicah po že dolgo vnaprej določeni poti. Tako se je načrtovani atentat zgodil tistega dne že drugič, tokrat uspešno:

> Po sprejemu v rotovžu sta nadvojvoda Fran Ferdinand in njegova soproga nadaljevala vožnjo po mestu. Gimnazijec 8. razreda *Princ̆ić* iz Grahova je izza nekega ogla z browning-revolverja oddal na avtomobil dva strela. *Zadel je nadvojvodo Frana Ferdinanda v obraz, z drugim strelom je zadel vojvodinjo Hohenburg v trebuh*. Nadvojvodo in njegovo soprogo so odpeljali takoj v konak (poslopje deželnega šefa), kjer sta oba takoj nato umrla. Tudi drugega atentatorja so takoj nato aretirali. Do skrajnosti razburjena množica je hotela oba atentatorja na mestu ubiti.[135]

Sledijo poročila o reakcijah na ta atentat. Cesar je bil takrat že v toplicah Išl (Bad Ischl). Ko so ga obvestili o tem, kaj se je v Sarajevu zgodilo, je izgovoril besede, ki se jih od takrat dalje še danes priložnostno navaja: „*Strašno! Meni ne ostane nič prihranjenega*.“ In „*se je bridko razjokal*.“[136]

SN je na tem mestu povzel tudi poročila, ki jih je dobil z Dunaja in ki so nakazovala, da se je za pripravljanje atentata vedelo:

> Iz Sarajeva prinašajo razne korespondence vest, da so oblasti in tudi prestolonaslednik nadvojvoda Fran Ferdinand že pred tedni bili opozorjeni na možnost političnega atentata. Nadvojvodi se je nujno svetovalo, naj ne pride v Sarajevo. On pa je izjavil, da pride na vsak način. Njegova žena ga pa ni hotela pustiti samega ter je vstrajala pri tem, da ga spremi. Oba

133 Anonimno: „Prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga umorjena v Sarajevu“. V: *Slovenski narod*, 28. 6. 1914, 1.
134 Ibid.
135 Ibid.
136 Ibid.

sta dospela v Sarajevo, kjer je bila izvršila dunajska policija, pomnožena z orožništvom obsežne varnostne priprave. Že teden pred prihodom so se vršile preiskave. Kdo je bil le količkaj na sumu, da je političen vročekrvnež, se je moral izkazati z legitimacijo. Še predvčerajšnjim je bilo 37 oseb aretiranih. Med današnjo vožnjo prestolonaslednika so bile vse ulice zastražene z orožniki in gostim kordonom vojaštva. Policija ni trpela, da bi se občinstvo zbiralo za kordonom in strogo je bilo prepovedano, gledati skozi okna. Nad tisoč orožnikov je poleg vojaštva in policije stražilo ulice.[137]

V vsej zadevi tudi Srbi niso stali križem rok, o čemer je SN svoje bralce obvestil z zadnjo novico v zvezi s sarajevskim atentatom z datumom 28. junija. „*Srbske oblasti v Belgradu so že dalj časa sumile, da pripravljajo gotovi eksaltadi nevarno gibanje v Bosni. Srbski poslanik Jovanović je še pred par dnevi sporočil dunajskemu zunanjemu uradu opazovanja srbskih krogov ter nasvetoval najstrožje varnostne odredbe v Bosni*."[138]

Propaganda

Vélika vojna, kakor tudi še danes imenujemo I. svetovno vojno, pomeni zaradi načina vojskovanja (prvič so boji potekali v visokogorju, prvič so v bojih uporabljali strupen plin) kakor tudi glede na tvorjenje in usmerjanje javnega mnenja pomembno prelomnico. Propaganda je bila od nekdaj sredstvo za širjenje idej med ljudmi. Pri tem početju so se oblasti in odločevalci včasih posluževali celo kulture. Tako je sončni kralj, kakor še danes pravimo francoskemu kralju Ludviku XIV. (1638–1715), med vladanjem dal naslikati okoli 300 lastnih portretov, vsake tri mesece so izgotovili novega. Vse podobe so morale izpričevati kraljev simpatičen videz, moč, privrženost družini in državi. Nemalo teh portretov je poklonil tujim vladarjem. S slikami je dosegel, da je bil kot vladar prisoten povsod in to v časih, ko fotografije še ni bilo.

Po njegovih sledeh je v propagandnem smislu v novejšem času uspešno stopal Napoleon I., ki ga Maasburg navaja na začetku svoje kronike. Moč propagande je spretno uporabljal med osvajanjem sveta, ko je vsa Francija stala za njim. Od njega se je propagande naučil Nemec, knez Klemens Wenzel Lothar von Metternich (1773–1859), ki je takrat deloval v službi Habsburgov v Parizu. Sistem nadzorovanja in tvorjenja javnega mneja je pozneje uspešno prenesel v Habsburško monarhijo in ga obvladoval s pomočjo policije in cenzure časnikov,

137 Ibid.
138 Ibid.

knjig, gledaliških del pred uprizoritvijo in med predstavami.[139] Tako je kontroliral ljudi, njihovo delovanje ter razmišljanje, kajti cenzuriralo se je vse, od člankov, knjig, pisem, telegramov do nagrobnih napisov. Ljudi se je tudi fizično nadzorovalo na cestah, po lokalih in ustanovah. Novinarji, kar bo postalo jasno ob prebiranju medvojnih člankov, niso samo obveščali svojega bralstva o dogodkih, pač pa so ga pridobivali za uradno politiko. Delovali so v službi krone in njene politike in se niso pretirano zavzemali za objektivno obveščanje o političnih, vojaških, socialnih vprašanjih in zadevah kulture ter za objektivno komentiranje dogajanja. Praksa, ki smo ji priča še danes.

Da bi med vojno v monarhiji, ki pri izvajanju takšnih praks seveda ni bila edina država na svetu, lahko učinkovito nadzorovali in usmerjali tvorjenje javnega mnenja s pomočjo javnih občil, književnosti, slikarstva, glasbe in gledališča, so sklenili ustanoviti c. in kr. vojnotiskovni stan, kot smo ga slovenili takrat.

Cesarsko in kraljevi vojno tiskovni urad (k. u. k. Kriegspressequartier, KPQ)

Ustanovljen je bil na samem začetku vojne, že 28. 7. 1914. Ni bil samostojen urad, pač pa je deloval v sklopu avstro-ogrskega vrhovnega vojaškega poveljstva. Njegov poveljnik je bil takrat generalmajor, pozneje podmaršal[140] Maximilian vitez von Hoen (1867–1940), vojaški zgodovinar in od 1916 direktor vojnega arhiva na Dunaju, ki je ostal na tem mestu do marca 1917, ko ga je do konca vojne nasledil polkovnik generalštaba Wilhelm Eisner-Bubna (1875–1926).[141] Podpiral je celo zamisel o osebni prisotnosti *urednikov* vojno tiskovnega urada na vojnih položajih, kar seveda ni bilo izvedljivo. Na položaje so včasih pošiljali novinarje, večina pa je o vojni poročala od doma in s pomočjo uradnih poročil vojaškega štaba.

Najpomembnejša naloga vojno tiskovnega urada je bila koordinacija propagandne dejavnosti in tiskovnih informacij, ki so se morale širiti s pomočjo masovnih medijev. Zelo pomembno je bilo pri tem delu sodelovanje umetnikov in novinarjev, članov vojnotiskovnega urada. Vsega skupaj jih je bilo 550, od

139 Nekaj o praktikah cenzure na naših tleh v 19. stoletju v: Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Das einzige Wort ‚svinja' (Schwein) welches vorkam kann man verzeihen, ohne daß die Ehre der slovenischen Nation darunter leidet'. Slowenisches Theater des 19. Jahrhunderts". V: Bobinac, Marijan, Wolfgang Müller-Funk (ur.): *Gedächtnis – Identität – Differenz: zur kulturellen Konstruktion des südosteuropäischen Raumes und ihrem deutschsprachigen Kontext.* Tübingen: Francke Verlag 2008, 73–83.

140 Po letu 1908 četrti najvišji čin v činovnen razredu generala v avstro-ogrski vojski. (Hudelja, Niko: Nemško-slovenski zgodovinski slovar. Ljubljana: FF UL 2012, 122.)

141 Bubna se je boril tudi na treh soških frontah.

tega 280 vojnih slikarjev iz uradove umetniške skupine. Le-ti so po naročilu KPQ ustvarili nešteto slik, akvarelov, risb, plakatov, umetniških razglednic, ilustracij, plastik in skulptur.

Umetnike so pošiljali na vojne položaje, da so s svojim delom ovekovečili junaška dejanja na bojnem polju. Njihova naloga je bila, da v pravi luči ter propagandno učinkovito podprejo tiste dogodke, ki jih bo zgodovinopisje pozneje izbralo za poveličevanje vojnih dejanj. Umetniki so bili ali vojni obvezniki ali pa prostovoljci in so svoje vtise večinoma beležili na različnih frontah, manj v zaledju. Nosili so posebne črno-rumene narokavne oznake z napisoma *umetnost* ali *vojno tiskovni urad.* Imeli so tudi legitimacije.

Krajinarji so se ciljno ukvarjali s slikanjem položajev in bojnih polj, figuralisti pa bojnih scen, kjer so bile pomembnejše posamezne slike figur. Da bi pri delu ne bili preveč ogroženi, so jih zvečine dodeljevali topništvu. Portretisti so risali ali slikali portrete višjih poveljnikov ali odlikovanih častnikov in vojakov.

Nadarjeni, visoko kvalificirani ali nenadarjeni umetniki so se iz različnih razlogov prizadevali, biti sprejeti v vojnotiskovni urad, med drugim tudi zato, da bi s pomočjo umetniškega dela ušli služenju vojaškega roka na položajih. Vendar so bili kriteriji za sprejem izredno visoki in so s trajanjem vojne postajali vedno strožji zato, da bi vsi kolikor toliko sposobni tudi dejansko prišli na fronto. Del stvaritev so umetniki morali prepustiti KPQ, od koder so jih prerazporedili v c. in kr. vojni arhiv, c. in kr. vojaški muzej ali odstopili višjim vojaškim oblastem v trajni okras uradnih prostorov. Med svetovno znanimi slikarji na fronti je bil v službi propagande, recimo, tudi Oskar Kokoschka (1886–1980). Bilo pa je tudi nekaj slikark.[142]

Propaganda je imela začetek 20. stoletja na razpolago moderna sredstva za mobilizacijo prebivalstva: poleg tiska, fotografije, poleg večjezičnih (!) plakatov in razglednic, poleg vnaprej tiskanih izvodov *poljskih* dopisnic (vojaki so jih dobili pred odhodom na bojno *polje* in so jih od tam pošiljali domov, od tod ime), poleg del lepe književnosti in znanosti še glasbo, radijo, gledališče ter zelo učinkovit film. Novodobno kinodvorano sta premogli tudi Ljubljana in Vipava. Propagando sta politika in vojska širili neposredno še brez psihološke pomoči strokovnjakov.[143]

142 Najstarejša med njimi je bila Friederike (Fritzi) Ulreich (1865–1936), ki je kot slikarka danes neznana. Bila je hči častnika. Pri 49. letih je 1914 odšla na jugovzhodno fronto v Beograd. Tam je slikala uničene utrdbe in zelo pogosto tudi vojaška pokopališča ter posamezne grobove. Helene Arnau (1870–1958) je bila hčerka dvornega igralca. Od februarja do maja 1917 je slikala na koroški fronti. Najmlajša med njimi je bila Stephanie Hollenstein (1886–1944), ki se je oblekla v moškega, da je lahko z vojaki odšla na strelske položaje. Prim.: https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Kriegspressequartier, 15. 4. 2020.

143 Psihologija je bila takrat še mlada, pogosto razvpita veda. To se je med II. svetovno vojno in po njej temeljito spremenilo, ko so se dognanja psihologije kot vede uporabljala tako pri propagandi kakor tudi pri nadzorovanju in sankcioniranju prebivalstva, ujetnikov in zapornikov.

Vse to je prispevalo k *enostranski* obveščenosti civilistov v zaledju, h krepitvi morale v vojaških enotah ter zlasti k podpori vojakov v njihovih bitkah. K slednji je šteti tudi redne in ne tako redke obiske prestolonaslednika, poznejšega cesarja Karla I. (1887–1922) ter soproge Zite (1892–1989) na frontnih položajih sredi vojne, tudi na naših tleh.

Propagandni ustroj je postal prava industrija. Javnost je prepričeval v pravičnost zahtev in nujnost vojne ter šel pri tem še korak dlje. Prebivalstvo je na prihodnje boje včasih pripravljal še *pred* izbruhom spopadov ali celo vojne, pri čemer se je skliceval na plemenita čustva kot domoljubje.

Mobilizaciji javnega mnenja in množic so služila tudi književna dela, ki jih niso ustvarjali zgolj poklicni literati, pač pa tudi vojaki. Znano je, da je kmalu po izbruhu I. svetovne vojne samo v nemškem cesarstvu dnevno nastalo okoli 50.000 domoljubnih pesmi, ki so jih avtorji pošiljali dnevnikom. Večina teh pesmi je nastala že na bojnih položajih. Podobno je bilo pri zaveznikih[144] in tudi pri nas, Slovencih, ki smo se takrat borili v Habsburški monarhiji in zanjo. En tak primer je pesem vojaka c. in kr. 17. pehotnega polka prestolonaslednik, kjer je služilo 82 % vojakov slovenskega rodu: „*Slednji polk med sabo / v hrabrosti tekmuje, / izmed vseh se ‚kranjski /Janez' odlikuje./ Kjer šrapnelov, krogel / dež se gosti vsuje, / kjer nevihta bojna / zadivja najhuje, / tja hitijo Kranjci / na usodno mesto, / kot neustrašni levi / se borijo zvesto.*"[145] Ta polk so imenovali tudi „*polk kranjskih Janezov*" in je bil „*ena najbolj slovenskih enot avstro-ogrske vojske, več kot 80 % vojakov je bilo Slovencev, naborno območje polka je bila Kranjska. Oktobra 1915 je z ruske prišel na soško fronto.*"[146]

Poleg navdušenih pisateljev ter pesnikov, ki so na ves glas slavili vojno, so to počeli tudi slikarji, kiparji in glasbeniki[147] bodisi kot prostovoljci bodisi kot vojni poveličevalci. V véliki vojni se je borilo, kakor je ugotovil Marko Štepec, lepo število slovenskih umetnikov: na Tirolskem je kot vojak 17. pehotnega polka padel še zelo mlad pesnik in slikar Jože Cvelbar (1895–1916); padla sta kipar Anton Štefic (1878–1915) in sin kočevarskega mizarja, ki je tudi postal kipar, Julius Fornbacher (1880–1914).[148] V tej vojni sta se borila znani slikar in kipar Božidar Jakac (1899–1989), ki se je udeležil tudi II. svetovne vojne. Takrat je protokoliral pomembne postaje svojega partizanskega življenja v

144 Prim. Anonimno: „Kraus versus Schalek: Es wird scharf geschossen". V: DiePresse.com z dne 28. 6. 2013, dosegljivo na svetovnem spletu: http://diepresse.com/home/165jahre/1424146/Kraus-versus-Schalek_Es-wird-scharf-geschossen%20%2821, 20. 8. 2016.

145 Štepec, Marko: „17. pehotni polk". Štepec, Marko (ur.). *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–19*18. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije 2010, 13–14.

146 Novak, Alojzij: *Črniška kronika. Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno*. Podbersič ml., Renato in Drago Sedmak (ur.). Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2014, 114 (op. 156).

147 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 231.

148 Prim. http://www.gottscheer-gedenkstaette.at/gottschee_kultur6.htm, 1. 4. 2020.

risbah (kdo ne pozna njegove risbe Tita iz leta 1944) in slikah. Na bojišču in v ruskem ujetništvu so nastale risbe, akvareli in ilustracije Vena Pilona (1896–1970) iz Ajdovščine, ki je skoraj vse do svoje smrti živel v Parizu. V véliki vojni so se borili utemeljitelj konstruktivizma v našem slikarstvu Tržačan Avgust Černigoj (1898–1985), France Kralj (1895–1960) in Ivan Napotnik (1888–1960). Med *uradnimi* slikarji soških bitk je bil slikar, ilustrator in scenograf Ivan Vavpotič (1877–1943), ki je upodabljal življenje vojakov v vojni in ustvaril prototip križanega *Kranjskega Janeza*.[149] Drugi umetniki kot Maksim Gaspari (1883–1980) ali Hinko Smrekar (1883–1942), ki so ga med II. svetovno vojno ubili italijanski fašisti, so slikali razglednice, ki so se podtalno razvile iz propagandnega materiala v presunljive scene slovesov vojaka od domačih. Fran Tratnik (1881–1957), ki ga zaradi slabega zdravja niso vpoklicali, je upodabljal nesrečno življenje beguncev, tudi v Ljubljani leta 1917,[150] kakor ga je sam doživljal.

V pomanjkanju primernih literarnih del so na Slovenskem, kakor je opozoril Bernard Nežmah, v podpori vojni objavljali dela že davno umrlih avtorjev. Tako je *Slovenec* objavil udarno pesem *Vojaška*, kjer se druga kitica prične z verzi: „*Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj / **Za pravdo, za dom, za cesarja***“[151]. Spesnil jo je nekdanji konkurent Franceta Prešerna, ob objavi že dobra tri desetletja pokojni Jovan Vesel Koseski (1798–1884). Novo nastala publikacija *Tedenske slike*, ki je izhajala zgolj l. 1914, je v 2. številki na prvi strani objavila fotografiji navdušenih, na fronto odhajajočih vojakov, ki jima je uredništvo dalo za skupni naslov prav navedene verze Koseskega. Prva pesem, ki jo tu objavijo, je Prešernova, ki je umrl že leta 1849: „*Adijo, ljubca, starši, / in zbogom, vi tovarši! / Najprvi stan vojaški stan, / vojak živi vesel v en dan, / saj cesar da pol hleba / in kar je treba*.“[152] Nežmah to prakso komentira z besedami: „*Časopisi so […] izvajali prvovrstno manipulacijo, ko so med podpornike* [vojne] *uvrstili takrat dva osrednja narodna pesnika, kot sta Jovan Vesel Koseski in France Prešeren*.“[153]

Vojno so inscenirali, z njo manipulirali in jo propagandistično izrabljali na vseh straneh. Ko je italijanskim enotam med 3. soško bitko oktobra-novembra 1915 uspelo za samo en dan zavzeti strateško pomembni Mrzli vrh (1359 m), v italijanskem tisku sploh niso prenehali poročati o tej zmagi na Soči, kakor da bi bila dokončna.[154] Kljub temu da sta tako italijanski maršal ter poveljnik generalštaba grof Luigi Cadorna (1850–1925) kakor tudi avstroogrski general

149 Po vojni je bil v državi SHS avtor prve slovenske znamke „*verigar*“. Ivan Vavpotič. V: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi764889/, 1. 4. 2020.

150 Štepec, Marko. „Umetnost“. V: Štepec, *Slovenci + prva svetovna vojna*, 85–87.

151 Koseski, Jovan: „Vojaška“. V: *Slovenec*, 24. 6. 1915, 5.

152 Prešeren, France: „Adijo…“. V: *Tedenske slike*, 19. 8. 1914, 1.

153 Nežmah, Bernard: *Fragmenti o novinarskem pisanju.* Inštitut Nove revije: Ljubljana 2019, 37.

154 Popov, Jurij: *Sledi časa. Sto let začetka soške fronte*. Radijska oddaja. Radio Slovenija 1, 24.5.2015. Dostop: http://4d.rtvslo.si/arhiv/sledi-casa/174337589, 25. 5. 2015.

južnoslovanskih korenin Svetozar Boroević pl. Bojna (1866–1920) med boji na Soči utrpela hude izgube, sta svojim enotam zaukazala, naj se ne umikajo.[155]

Se pa je general Boroević sem ter tja tudi sam oglasil v kakšnem tiskanem mediju. Tako na primer 25. 4. 1916, na velikonočni ponedeljek, ko je v dunajski *Neue Freie Pre*sse nagovoril bralce in preko *Slovenca*, ki je ta propagandni prispevek priobčil na svojih straneh, še slovenske rojake:

> General pehote Svetozar Boroevič pl. Bojna o položaju. „Neue Freie Presse" objavlja: – 12. aprila. Vašemu vabilu, naj rečem nekaj besedi o soški armadi ob veliki noči, mislim, da najboljše ugodim, če govorim o posamezniku, o preprostem vojaku, o častniku na bojni črti, o malem kamenčku, iz katerega se sestavlja krasen mozaik naše vojske. Ni mi potreba zagotavljati, da se vse stori, da se kolikor mogoče olajša usoda junakov, ki stoje 11 mesecev vsako uro v bedi in v nevarnosti, da se preskrbe z vsem in da se krepe za izpolnitev njih ponosne naloge. Zvestoba in udanost, s katero izpolnjujejo svojo težko dolžnost, se izraža mnogokrat s ponovnimi dejanji, v usodah posameznikov, ki celo starega vojaka kot sem jaz mogočno zadenejo pri srcu. […] Narod, vojska, ki ima take može, ostane pokonci v najdivjejšem viharju, klubuje svetu sovražnikov. […] Ta duh je v bitkah ob Soči pokopal napadalno veselje premočnega sovražnika. Posredujte te besede, ki se mi zde revne v primeri s tem, kar čutim kot vojskovodja, vsem, ki imajo svojce v armadi, Boroević, general pehote.[156]

Priprave na vojno napoved Srbiji

Na Dunaju je bilo tistega nedeljskega pozno junijskega dne, ko sta bila ubita avstro-ogrski prestolonaslednik in soproga, vse polno politikov, uradnikov in vojske. Samo Franc Jožef I. je bil z dvorom že na cesarskem dopustniškem domovanju v toplicah v Bad Ischlu. Naslednjega dne, 29. junija, je bil zaradi praznika apostolov sv. Petra in Pavla prav tako prost dan, kar je botrovalo dobremu razpoloženju. Toda, v nedeljo opoldne je bilo spokojnosti konec. Začeli so zvoniti telefoni in prihajati telegrami z novico, da sta prestolonaslednik in soproga umorjena.

Šok zaradi atentanta je bil med vodilnimi avstrijskimi politiki precejšen. Pristojni so vedeli, da se bo potrebno odzvati. Na Dunaju kljub umoru ni vladala pretirana žalost, saj prestolonaslednik ni bil posebno priljubljen. V parkovnem in zabaviščnem predelu Dunaja Prater ter po drugih koncih mesta je bilo slišati celo glasbo. Na Ogrskem pa je zavladalo pravo veselje, saj je bil Franc Ferdinand, ki je veljal za naklonjenega Slovanom, tam še veliko manj priljubljen kot drugod.

---

155 Ker so Italijani masovno dezertirali, je Cadorna izrekel 750 smrtnih obsodb. Leta 1917 je od svojih enot zahteval, kakor izhaja iz do sedaj še ne objavljenih arhivskih dokumentov, da naj na lastne ljudi (po potrebi tudi s topovi) streljajo *od zadaj*, da bi jih pripravili na boj. Popov, *Sledi časa*.

156 General pehote Svetozar Boroevič pl. Bojna o položaju. V: *Slovenec*, 25. 4. 1916, 2.

Zgodilo se je, da so Ogri dolžno žalno mašo za prestolonaslednikom obhajali tako, da je sovpadla z ohcetjo pripadnikov ogrskega visokega plemstva rodbin Szápáry in Esterházy, kjer seveda nihče od povabljenih ni hotel manjkati. Pozneje so šli Ogri celo tako daleč, da so v ogrskem parlamentu Avstrijcem očitali *nepripravljenost*, obhajati žalno mašo za prestolonaslednikom takrat, ko bi *Ogri imeli čas*, da bi se je udeležili.

Po državi so se kmalu pričele širiti govorice, kdo vse da je bil atentator: domnevni sin pokojnega avstro-ogrskega prestolonaslednika Rudolfa (1858–1889), prostozidarji, nemška tajna služba, ogrski premier grof István Tisza (1861–1918) in ruski generalštab.[157]

Franc Ferdinand je imel na Slovenskem nekaj privržencev. Njegov slovenski zaupnik je bil politik in gospodarstvenik Josip vitez Pogačnik (1866–1932), od marca do novembra 1919 veleposlanik kraljevine SHS pri vladi avstrijske republike na Dunaju, „*znan po izrednem napredovanju iz poročnika v polkovnika avstro-ogrskih oboroženih sil*“. Bil je tudi „*podpredsednik dunajskega državnega zbora*“.[158]

Ne samo v monarhiji, pač pa po vsej Evropi, je po atentatu zavladalo nepopisno vojno vzdušje. Avstrijski politiki, diplomati, generali so so se začeli spominjati vseh problemov zaradi Srbov in z njimi ter se pripravljati na vojno. Tisk je bil v službi časa in je prav tako storil vse, kar se je dalo, da je prebivalstvo uglasil na vojno. Na Dunaju so začeli izdelovati dosje, ki naj bi brez vsakršnega dvoma dokazal krivdo Srbije za sarajevski atentat. Po drugi strani pa naj bi vseboval tudi vse tiste dokumente skupaj z dokazili, ki bi razkrili ozadje sarajevskega atentata. Zaradi izrazitega anti avstro-ogrskega razpoloženja v Srbiji so v Habsburški monarhiji pričakovali ostro demaršo Beogradu.

Avstro-ogrska *politika* se je pripravlja na vojno. O svoji nameri se je pogovarjala z Nemci, ne pa z Italijani, ker je sumila, da čutijo Italijani do Rusov, Britancev in Francozov veliko stopnjo zaupljivosti in potrebo po sporočanju informacij, ki bi tako lahko ob nepravem času prišle na uho Srbom.[159] Vendar je takrat tudi že marsikdo sumil, da avstro-ogrska vojska morda le ni tako dobro pripravljena nanjo, kot se je domnevalo. Deli njenih aktivnih enot so bili namreč na t. i. žetvenem dopustu, in niso jim zaukazali, naj se vrnejo v vojašnice. Črtali so dopust zgolj tistim, ki ga še niso nastopili in čakali na ulitmat Avstro-Ogrske Srbiji. Besedilo je bilo 22. 7. 1914 sestavljeno v zadnji različici. Ultimat je bilo treba v Beogradu izročiti 23. 7. ob 18 h, kar se je

157 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 91.

158 Grdina, Ivan Hribar, 96–97. Ob ustanovitvi Narodne vlade SHS 31. 10. 1918 je Pogačnik, med drugim častni občan Srednje vasi v Bohinju, postal njen predsednik. Pripisujejo mu zaslugo za to, da je ob umikanju razbite avstrijske armade s fronte na Piavi čez naše ozemlje ohranil red in mir. V: „Josip Pogačnik (politik)“. Dostopno na https://sl.wikipedia.org/wiki/Josip_Poga%C4%8Dnik_(politik), 4. 7. 2020.

159 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 99.

tudi zgodilo. Vladalo je prepričanje, da Srbija ultimata ne bo sprejela. Njen ministrski predsednik Nikola Pašić (1845–1926) je nekaj minut pred potekom 48-urnega roka za odgovor le-tega tudi izročil. Takoj je bilo jasno, da Srbija ne sprejema vseh pogojev Avstro--Ogrske in da je svoj odgovor ubesedila zelo spretno.[160] Avstrijski poslanik je po navodilih moral poslaništvo zapustiti takoj in se z vlakom odpeljati na Dunaj. Na ta način je imel naznaniti prekinitev diplomatskih odnosov. V Srbiji pa so že nekaj ur *pred* izročitvijo srbskega odgovora Avstro-Ogrski začeli z mobilizacijo.[161]

Vojna napoved Avstro-Ogrske Srbiji

Kako je prišlo do vojne napovedi? Tudi nanjo so se v monarhiji dobro pripravili s pomočjo propagande v tisku in insceniranega dogodka. Leopold grof Berchtold (1863–1942), takratni minister za zunanje zadeve, je cesarja obvestil o sporočilu poveljništva 4. korpusa, da so srbske enote s parnikov pri Kovinu,[162] kraju na severnem bregu Donave, obstreljevale avstroogrske enote in da se je zaradi odgovora na obstreljevanje razvilo večje puškarjenje. Spričo tega in ker da se s tem strinjata tudi nadvojvoda Friedrich Avstrijski, knez Teschenski (1856–1936) kot vrhovni poveljnik balkanskih vojaških enot in poveljnik generalštaba, bi bilo Srbiji potrebno poslati vojno napoved.

Toda to je bilo *fake*-sporočilo. Na Donavi pri Kovinu blizu Smedereva ni bilo nikakršnega boja. Prišlo je morebiti do streljanja nekaj nedisciplinirani ali nervoznih vojakov. Berchtolda so tudi obvestili, da bojev ni bilo, vendar tega ni sporočil cesarju, ki je medtem vojno napoved dovolil. Berchtold je dogodek o bojih pri Kovinu v vojni napovedi Srbiji izpustil.

Ta potvorjeni pripetljaj, da so srbske enote pri Kovinu dne 26. 6. 1914 brez vojne napovedi odprle ogenj na avstroogrske enote, so uporabili, da so Srbijo, v propagandne namene, prikazali kot agresorja. To ni bilo pomembno zgolj za javno mnenje v monarhiji, pač pa je bilo še zlasti pomembno v odnosu Avstro-Ogrske do Italije in Romunije ter njunega sodelovanja v trozvezi. Tako so popoldne 28. 7. 1914 Beogradu posredovali vojno napoved. In ker Avstro-Ogrska v Srbiji ni imela več svojega diplomatskega predstavništva, se je to zgodilo po tehnični poti: telegrafsko in po ovinkih preko Romunije.[163]

160 Pašić je tekst spreminjal še med vožnjo na avstro-ogrsko poslaništvo, kar je vidno iz originalnega besedila, ki je polno popravkov.

161 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 93–118.

162 V Kovinu je bila rojena Johannova sestrična Berta Michanovich, por. Ollenburg.

163 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 129–133.

Že naslednjega dne je kranjski uradni dnevnik v nemškem jeziku *Laibacher Zeitung* na naslovnici *dvo*jezično, *najprej* slovensko, potem pa nemško, objavil cesarjev manifest o začetku vojne. SN ga je istega dne v malo bolj ‚slovenskem' prevodu objavil prav tako na prvi strani. Sledila mu je na isti strani objava vojne napovedi Srbiji *Vojska je napovedana! Včeraj popoldne ob 4 uri je bila kraljevini Srbiji napovedana vojska*.

> Dunajski uradni list je včeraj popoldne obelodanil posebno izdajo z naslednjo uradno napovedjo vojne: Z najvišjo odločbo Njega c. in kr. apostolskoga Veličanstva z dne 28. julija 1914, je bila danes kraljevski srbski vladi izročena v francoskem jeziku spisana napoved vojne, ki se v prevodu glasi tako-le: Ker kraljevska srbska vlada na noto, ki ji jo je izročil avstro-ogrski poslanik v Belgradu dne 27. julija1914, ni povoljno odgovorila, je c. in kr. vlada prisiljena sama skrbeti za varstvo svojih pravic in interesov in v to svrho apelirati na orožje. Avstro-Ogrska smatra, da je od tega trenotka s Srbijo v vojnem stanju.[164]

Maasburgova razmišljanja o tem lahko preberemo v njegovi kroniki. Kot upokojenemu generalmajorju in očetu aktivnih častnikov mu ni bilo lahko. Morda je celo vedel, da monarhija na vojno ni dobro pripravljena, da je sodobno orožje, ki bi ga potrebovala sama, prodala, med drugim tudi Srbiji. Še več, za Srbijo je bila prepričana, da je izčrpana od balkanskih vojn (1912, 1913) in nesposobna, boriti se proti sili kot je Avstro-Ogrska, kar je bil kliše, ki ni vzdržal.

Za razliko od zasebne analize upokojenega generalmajorja zvenijo javne izjave muzičnega častnika c. in kr. vojske ter pisatelja Roberta Musila (1880–1942), ki se je dvakrat mudil na naših tleh ter se razpisal o slovenskem iredentizmu, o začetku vojne popolnoma drugače. Avgusta 1914 je javno izrekel prepričanje, da se narodi, ki se s pomočjo evropske kulture vedno bolj navezujejo drug *na* drugega, ne bodo v vojni borili drug *proti* drugemu.[165] Seveda je bila to napačna ocena. To tudi ni bila edina razlika med njima, saj je bil Musil, za razliko od generalmajorja, nad vojno navdušen, kot še veliko takratnih razumnikov. Takoj avgusta 1914 se je javil na fronto. V vojski je postal ocenjevalec nagrabljenih umetnostno-zgodovinskih zakladov in *vojni propagandist*, ki je urejal dva vojaška časnika in zanju pisal prispevke.

Ob izbruhu vojne se je Johannu Maasburgu o domovini zapisalo, da ne velja nekaznovano soditi o njenih sposobnostih. Napiše pa tudi, da bi bili morali državniki *pred* vojno misliti na to, da se državo *poveže* in *poenoti* ne samo v *osebi* monarha, pač pa tudi v jasno izraženi *ideji* države. To je utegnilo biti tisto, kar ga je v novo nastalem položaju navdajalo s skrbjo, saj je vedel, da Italijani, Nemci, Ogri in tudi Slovani v monarhiji zasledujejo vsak svoje cilje. Morda tudi zato ni bil čisto prepričan v zmago in se je zavedal možnih negativnih posledic vojne za Habsburško cesarstvo. Maasburg je ostal zvest samemu sebi: vojna ga ni prepričala.

---

164 Grof Berchtold: „Vojska je napovedana!" V: *Slovenski narod*, 29. 7. 1914, 1.

165 Musil, Robert: „Europäertum, Krieg, Deutschtum". V: *Gesammelte Werke II*. Frisé, Adolf (ur.), Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1978, 1020–1022, tu 1020.

Izbruh vélike vojne, kakor ga doživi upokojeni generalmajor Maasburg

Kako se je Maasburg v svoji kroniki lotil vojne? Svoje zapise je tudi v tem delu koncipiral podobno kot v prvem, se pravi v duhu „*perspektivično skrajšanega razuma*“,[166] kakor ga je v svojem dolgem, a nikoli končanem romanu *Mož brez posebnosti* udejanjil Robert Musil. Ta „*perspektivično skrajšani razum*“ se kaže v načinu odbiranja dogodkov, o katerih bo pisal. Pri pisanju se je treba sproti odločati o tem, kaj boš pisal in česa ne, čemu boš v okviru tistega, kar si se odločil ubesediti, namenil veliko, malo ali nič prostora.

Načelo *perspektivično skrajšanega razuma* se ravna po zakonitostih perspektive, ki so jo razvijali slikarji od renesanse dalje in je bila Maasburgu znana. Ta pravila velevajo, da s*premenjena* perspektiva pomeni *spremenjeno* videnje reči. Če to prenesemo na pisca zapisov, to pomeni, da je bil pripravljen tisto, kar je sam izkusil, doživel, prebral ali pa so mu o tem poročali drugi, napisati na račun vsega tistega izkušenega, doživetega, prebranega ali poročanega, za kar se je odločil, da bo *izpustil*. Kajti, pisati o *vsem* ni mogel. Sproti se je moral odločati, kaj *bo* beležil in česa *ne*, čemu bo pripisal večjo pomembnost, čemu manjšu in čemu nikakršne.[167]

Maasburg v drugem delu svoje kronike na začetku opravičuje ukrepe države, ki da po atentatu na prestolonaslednika ni mogla ravnati drugače. Pri tem se sklicuje tudi na inozemske časnike, ki so bili med vojno sicer prepovedani. Tako omeni prvi nemški časnik na tleh takratne Rusije, *St. Petersburger Zeitung* (1729–1915), ki ocenjuje avstro-ogrski ultimat Srbiji kot zelo resen. Tudi angleški, torej sovražni list *Daily Graphic* po Maasburgovo domneva, da bi lahko samo še svarilo Rusije Srbiji preprečilo vojno. Sam je prepričan, da ne bo ostalo zgolj pri vojni z majhno državo Srbijo in da bodo posledice za vse veliko hujše. Dne 23. 7. 1914, na dan izročitve ultimata Srbiji, Maasburg zapiše: „*Tako je že leta lebdel strah svetovne vojne nad nami in potreben je bil samo majhen povod, da se je nagrmadeno netilo razbohotilo v goreč ogenj in to netilo je bil ultimat Avstro-Ogrske Srbiji.*“[168]

Vojne zapise svoje kronike je baron naslovil z *Memorabilije iz časa svetovne vojne 1914*. Takoj pod naslovom se je znova zatekel k pesništvu. Zapisal je stihe pripovedne pesmi *Die Verbannten* [Pregnanci] nemškega ekonomista, politika in pisatelja Maxa Haushoferja (1840–1907), ki so zagledali luč sveta prvič leta

166 Musil, Robert: *Der Mann ohne Eigenschaften. Erstes Buch*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag 1978, 648.

167 To načelo je baron kot slikar dobro poznal. Na slikah so večji predmeti vedno tisti, ki jih bolje vidimo. Ker so pomebnejši, so naslikani nam bliže in so večji, medtem ko je ostalo majhno ali mnogo manjše, včasih celo zgolj pikica na obzorju.

168 Maasburg, *Kronika*. Tem mislim priložen ultimat Srbiji se ni ohranil.

1890 v posebni knjižici, ki jo je imel baron v domači knjižnici.[169] Stihi govorijo o človekovem hrepenenju po sreči in trpljenju, kar je bila tudi sicer osrednja tema prvega dela baronovih zapisov.

Zdi se, da Maasburg vojne ne razume zgolj kot politične odločitve, pač pa kot človeku imanentno in človeka polarizirajoče stremljenje k sreči in trpljenju. *Uvod* v svoje pisanje začne z nepričakovano, vendar trezno ugotovitvijo: „*Nesloga, ki jo goji naraščajoča lakomnost, je postala grozljiv element, ki je v vojni 1914 s strašno silo udaril po našem svetu. Živeča generacija in po njej velik del človeštva bo živel v spominu na strah, kajti brezmejna teče prelita kri in brezmejna je žrtvovana posest.*“[170] Sledi ji analiza razmer v Evropi v času od avstrijsko-pruske vojne 1866, kjer se je kot mlad poročnik boril tudi sam, preko atentata v Sarajevu, odziva Avstro-Ogrske nanj do izbruha I. svetovne vojne. Avstrijsko-prusko vojno imenujejo tudi nemška vojna 1866, saj se je takrat reševal konflikt med Avstrijo in Prusijo za vodilno vlogo v Nemški zvezi, ustanovljeni 1815 kot nasledek zmage nad Napoleonom. Zmagi nad Napoleonom je sledil dunajski kongres politične restavracije Evrope (eno njegovih nadaljevanj, *ljubljanski kongres*, smo 1821[171] – v letu, ko je umrl Napoleon I. – gostili na naših tleh). Po izgubljeni vojni proti Prusiji je 1867 v Podonavski monarhiji sledila še ena politična preobrazba. Po ustavni reformi in poravnavoi z Ogri je postala *dualistična*, *dvojna* država z imenom Avstro-Ogrska. Ravno zaradi te poravnave z Ogri so Slovani začeli bolj intenzivno misliti na svoje pravice in si želeli trialistične države. Porodila so se, kakor ugotavlja Maasburg, panslavistična gibanja, ki so opozarjala na problem Slovanov v monarhiji. Podpirala jih je Rusija, ki je po baronovo imela velik vpliv na Srbijo, kar je vse rezultiralo v balkanskih vojnah 1912 in 1913 ter v Sarajevskem atentatu leto pozneje.

Baron v svojih uvodnih izvajanjih v novo vojno omeni nemško-francosko vojno 1870/71, ki jo je Francija izgubila, čemur je sledila ustanovitev nemške države. Pruski kralj Wilhelm I. je po dolgem premišljevanju pristal na to, da postane nemški cesar. Novo nastalo državo so poimenovali drugo nemško cesarstvo.[172]

---

169 Seznam Maasburgovih knjig, ki ga hranijo v *Goriški knjižnici*, Nova Gorica. Ireni Tul se zahvaljujem za pripravo in posredovanje seznama.

170 Maasburg, Kronika, 349.

171 Miladinović Zalaznik, Mira: „Heinrich Costas Tagebuch: Der Laibacher Kongreß 1821. Eine Umgestaltung Europas nach Metternichs Vorstellung“. V: Segebrecht, Wulf (ur.): *Europavisionen im 19. Jahrhundert – Vorstellungen von Europa in Literatur und Kunst, Geschichte und Philosophie*. Würzburg: Ergon 1999, 235–243.

172 V: https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsch-Franz%C3%B6sischer_Krieg, 14. 3. 2020. Prvo nemško cesarstvo je bilo *Sveto rimsko cesarstvo* (962–1806), od 15./16. st. dalje s pristavkom *nemškega naroda*. V letih 1438–1740 in 1740–1806 je to nadnacionalno in naddržavno vladarsko tvorbo vodila hiša Habsburžanov. Prim.: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zgodovina_Nem%C4%8Dije, 13. 6. 2020. Tretji rajh je oznaka za Velikonemški rajh, za nemško državo v času nacionalnega socializma v letih 1933–1945. Bil je diktatura, totalitarna država, ki jo je avtokratsko vodil Adolf Hitler (1889–1945). Francija je svoj račun za nemški račun iz l. 1871 izstavila Nemčiji ob koncu I. svetovne vojne, kar je bilo za Nemce, kot nekaj desetletij pred tem za Francoze, poleg hudega finančnega bremena tudi precejšnje ponižanje, ki so ga hoteli izničiti z II. svetovno vojno.

Po drugi strani, tako Maasburg, se je Nemčija ob ustanovitvi počutila osamljeno in se je zato tesno navezala ne samo na Avstro-Ogrsko, ki je od aneksije Bosne in Hercegovine 1908 dalje, ki jo je Turčiji sicer plačala (2.200.000 £),[173] imela v Srbiji „*dednega sovražnika*“, pač pa tudi na Italijo. Vse tri države so se združile v trojno zvezo. Tej je stala nasproti trojna atantna med Anglijo, Francijo in Rusijo. Srbi so začeli sanjati o véliki Srbiji. Najeti so bili morilci, „*ki so izvedli atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda in soprogo*“.[174]

Tistega 23. 7. 1914, ko je bil Srbiji izročen ultimat, je bil Maasburg v Trstu. Bival je v novem petnadstropnem hotelu *Bristol*, ki je bil zgrajen l. 1912 v neogotskem slogu in je stal na ulici *Ponterosso* (danes ulica *Roma*) št. 4, na vogalu ulice *S. Nicolò*.[175]

Ob odhodu iz *Bristola* je Maasburga hotelski portir opozoril na najnovejši časnik, ki je z mastnimi črkami oznanjal, da je Avstro-Ogrska Srbiji izročila ultimat. Baron ga je preletel, veliko stvari ni razumel prav dobro, čeprav je bil vajen branja in vojaških formulacij, je poznal razmere in ni bil neizobražen. Opazil je ostre formulacije v ultimatu, ki so vznemirile tudi prisotne trgovce. Vsi so bili prepričani, da je vojna pred vrati in da bosta vpleteni tudi Rusija in Francija.

Že naslednjo soboto se je doma v Vipavi oglasil sin Fritz, ki je prišel iz garnizije v Gorici. Pogovarjali so se in šahirali. V noči s 25. na 26. julij so Maasburga zbudili glasovi. Poveljnik 3. švadrona Haube mu je povedal, da je bila ukazana delna mobilizacija. 26. julija je Fritz odšel v vojašnico, 27. zgodaj pa se je baron odpeljal v Gorico, kjer mu je sin izročil v hrambo denar in dokumente. Zvečer je po goriških ulicah korakala vojaška godba (47. pehotni polk), donela je glasba, ulice so bile prepolne ljudi. Igrali so domoljubne pesmi, tudi italijansko ljudsko glasbo, kar so ljudje bučno odobravali.

V istem času si na svetovnem prizorišču sledijo 23. 7. 1914 izročitev ultimata Srbiji, zagotovilo Rusije, da v tem konfliktu ne bo ostala nevtralna, prekinitev diplomatskih odnosov med avstrijskim cesarstvom in Srbijo, delna mobilizacija v Avstro-Ogrski, vpoklic črnovojnikov, splošna mobilizacija v Srbiji, Črni gori in carski Rusiji.

Takrat začne baron za trajanje vojne svoje zapiske pisati v dveh stolpcih: v levem z uradnimi podatki o vojni in v desnem o vojni zasebno. Na desni, ‚zasebni‘ strani beleži med posebnimi ukrepi za zaščito monarhije premike posebnih mejnih domobranskih enot na Primorskem že v *predvojnem* času. Razumljivo je, da ga je najbolj zanimala sinova razporeditev. Tako je bila ena stotnija njegovega polka že

173 https://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisch-Ungarische_Verwaltung_Bosniens_und_der_Herzegowina, 16.3.2020.

174 Maasburg, Kronika, 350.

175 Ta predel Trsta ob kanalu, ki vodi do morja in smo mu v nekdanji Jugoslaviji rekli enostavno Ponterosso, nam je bil dobro znan, saj smo tam masovno kupovali kavbojke, kavo, konec 1980. let tudi toaletni papir, pralne praške in druge dobrine, ki jih v socialistični Jugoslaviji ni bilo dobiti.

mesece pred vojno nameščena v visoko ležečem gorskem kraju Srednje. Do tja je vodila *slabo vzdrževana* trnova pot. Od več častnikov 47. pehotnega polka, ki mu je bil sin dodeljen, je dobil poveljstvo stotnije Fritz. Zaradi naporov pri urjenjih ter pomanjkljive oskrbe je zbolel. Najprej je dobil vročino, potem še zlatenico. Fritz se je moral zaradi mobilizacijske odredbe pridružiti 27. (ljubljanskem) domobranskemu pehotnemu polku.[176] V Bolzanu je dobil nalogo, „*obleči in oborožiti svojo 16. stotnijo, sestavljeno iz domobrancev in črnovojnikov. Moštvo vojakov je bilo sestavljeno iz Slovencev in Italijanov, 280 mož. Pod njegovim poveljstvom je stalo 280 mož.*“[177]

Fritz je pred vojno živel v Gorici, kjer sta z ženo Irmo do jeseni 1913 stanovala v stavbi *Trgovskega doma*. Vendar se je žena z majhno hčerko preselila v Maribor, kjer je živela njena mama, da bi tam rodila drugega otroka, pa tudi zato, ker bi bil moral Fritz oditi v častniško šolo v Maribor, do česar pa ni prišlo. Po njenem odhodu je Fritz živel v pehotni vojašnici. Preden je odšel na fronto, mu je oče pomagal organizirati še prevoz pohištva in zabojev iz velike pehotne vojašnice, ki so jo morali izprazniti, v skladišče tamkajšnjega špediterja.

Vojna se je kaj kmalu odrazila tudi na življenju civilistov. Baronu so tako v Vipavi v vojaške namene odvzeli vprežnega konja Justusa, ki je Maasburgom omogočal mobilnost kot nam danes avto. Po potrebi jih je prevažal, hodil po goste na železniško postajo in jih tja vračal ter jih vozil na izlete. Zanj je baron dobil 880 kron odškodnine, kar bi bilo v današnji valuti 1760 €.[178]

Popoldne 29. 7. je baron na nekdanjem Trgu Franca Ferdinanda več častnikom garnizije prebral cesarjev manifest, ki ga je sicer priložil tudi svojim zapisov, vendar se ni ohranil. Zakaj je njemu pripadla ta čast, ne pove, morda zato, ker je imel vojne izkušnje in ker je bil takrat po činu najvišji častnik. Besedilo manifesta je šolski primer zmesi višjih državnih interesov, propagande in skrbi za usodo narodov monarhije:

Mojim narodom!

Bila je Moja najiskrenejša želja, da bi leta, ki so Mi še usojena po milosti Božji, posvetil delom miru in da bi Svoje narode obvaroval težkih žrtev in bremen vojne.

Toda Božja previdnost je odločila drugače.

Spletke sovraštva polnega nasprotnika Me silijo po dolgih letih miru zagrabiti za meč, da varujem čast Svoje monarhije, da branim njen ugled in njeno stališče kot sile, da varujem njeno posestno stanje.

Z nehvaležnostjo, ki hitro pozabi, je kraljevina Srbija, ki smo jo od prvih početkov njene državne samostojnosti do najnovejšega časa Moji predniki in Jaz podpirali in pospeševali, je že pred leti nastopila pot odkrite sovražnosti zoper Avstro-Ogrsko.

176 „Polk je bil ustanovljen leta 1901 kot domobranski pehotni polk št. 27, opremljen je bil za gorsko bojevanje. Veliko večino moštva tega polka so sestavljali Slovenci, poveljstvo je bilo v domobranski vojašnici na današnji Roški cesti v Ljubljani. Spomladi 1917 se je polk preimenoval v 2. gorski strelski polk“. Novak, Črniška kronika, 136, op. 192.

177 Maasburg, Kronika, 355.

178 https://www.1133.at/document/view/id/475, 21. 10. 2020.

Ko sem po treh desetletjih blagoslovljenega dela miru v Bosni in Hercegovini razširil Svoje vladarske pravice na ti deželi, je ta Moja odredba v kraljevini Srbiji, koje pravice se nikakor niso kršile, vzbudila izbruhe nebrzdane strasti in najsrditejšega sovraštva. Moja vlada se je takrat poslužila lepe predpravice močnejšega in je v najskrajnejši prizanesljivosti in dobrotljivosti zahtevala od Srbije samo znižanje njene vojske na mirovni stalež in obljubo, da bo v bodoče hodila pot miru in prijateljstva.

Isti duh zmernosti je vodil Mojo vlado, da se je omejila na varovanje najvažnejših življenjskih pogojev monarhije, ko se je Srbija pred dvema letoma bojevala s turško državo. Temu vedenju se je imela Srbija v prvi vrsti zahvaliti za dosego vojnega namena.

Nada, da bo srbska kraljevina cenila potrpežljivost in ljubezen Moje vlade do miru in da bo izpolnila svojo besedo, se ni uresničila.

Vedno višji plameni sovraštva zoper Mene in Mojo rodovino, vedno bolj neprikrito se pojavlja stremljenje s silo odtrgati neločljiva ozemlja avstrijsko-ogrska.

Zločinska gonja sega čez mejo, da bi na jugovzhodu monarhije izpodkopala temelje državnega reda, da bi narod, kateremu naklanjam v očetovski ljubezni Svojo polno skrb, omajala v njegovi zvestobi do vladarske rodovine in domovine, da bi doraščajočo mladino premotila in jo naščuvala k hudodelnim dejanjem blodnosti in veleizdaje. Cela vrsta morilnih naklepov, po načrtu pripravljena in izvršena zarota, ki se je strašno posrečila in v srce zadela Mene in Moje zveste narode, je daleč vidni krvavi sled tistih tajnih spletk, ki so se započele in vodile iz Srbije.

Ta neznosna gonja se mora ustaviti, neprestanim izzivanjem Srbije se mora narediti konec, ako se naj ohrani čast in dostojanstvo Moje monarhije neomadeževano in ako se naj ne pretresa neprenehoma njen državni, gospodarski in vojaški razvoj.

Zaman je naredila Moja vlada še zadnji poskus, deseči ta cilj z mirnimi sredstvi, Srbijo pripraviti z resnim opominom, da krene na drugo pot.

Srbija je zavrnila zmerne in pravične zahteve Moje vlade in je odklonila, izpolniti tiste dolžnosti, kojih izpolnjevanje je v življenju narodov in držav naravna in potrebna podlaga miru.

In tako se moram odločiti, s silo orožja ustvariti neobhodno potrebna poroštva, ki naj zagotovijo Mojim državam mir v notranjosti in trajni mir na zunaj.

V tej resni uri se popolnoma zavedam cele dalekosežnosti Svojega sklepa in Svoje odgovornosti pred Vsemogočnim.

Preskusil in uvaževal sem vse.

Z mirno vestjo nastopam pot, ki Mi jo kaže dolžnost.

Jaz zaupam Svojiim narodom, ki so se v vseh viharjih vedno v složnosti in zvestobi družili koli Mojega prestola in ki so bili za čast, velikost in moč domovine vedno pripravljeni za najhujše žrtve.

Jaz zaupam hrabri avstrijsko-ogrski vojni moči, polni požrtvovalnega navdušenja.

In Jaz zaupam Vsemogočnemu, da podeli zmago Mojemu orožju.

Franc Jožef s. r.[179]

Tako so upali *vsi*, ki so o tej vojni odločali, jo sprožili, se v njej borili in zaradi nje trpeli: da bo kratka in da bodo zmagali.

179 Franc Jožef: „Mojim narodom“. V: *Slovenski narod*, 29. 7. 1914, 1.

Življenje je postajalo vedno bolj razburljivo in polno presenečenj. Baron je 2. 8. že ob 6 h zjutraj pospremil sina Fritza do njegove stotnije, ki je bila nameščena v tovarni palila. Zdi se, da so bile razmere kaotične. Neki podčastnik je zjutraj naznanil, da so ponoči ukradli konjske odeje. Zavladalo je grozovito razburjenje, dokler se stvari niso uredile. Ko se je baron vrnil v Vipavo, je tam na svoje veliko presenečenje zagledal sina Willija ter snaho Irmo. Za Willija je mislil, da je na zdravljenju v Bad Gasteinu, za Irmo pa, da je pri otrocih v Mariboru.

Ker Willi ni bil zdrav, je na pomlad 1914 dobil dopust enega leta ter odšel na zdravljenje v Bad Gastein. Ob mobilizaciji se je usedel na prvi vlak ter se preko Maribora, kjer je pobral svakinjo Irmo, odpeljal v Gorico, da bi se poslovil od brata in staršev. V Vipavi ga je čakal častniški sluga z veliko prtljage. Skupaj z njim je potem preko Ajdovščine in Dunaja odpotoval na položaj v Krakov, kjer je bil v vojašnici nastanjen 3. ulanski polk.

Dne 4. 8. je Johann na prošnjo vojaškega postajnega načelnika podpolkovnika Assmanna iz 3. težke topniške divizije nadziral parado in po vojaški službi božji zaprisego na vojaškem vadišču. Očitno so v časih sile tudi upokojene častnike vpeli v aktivno življenje vojske.

V Krakovu se je Willy 10. 8. po daljši zaroki, ki ji je botrovalo, kakor razberemo iz kronike, nestrinjanje zaročeniknih starih staršev z vnukinjino izbiro, ter s posebnim cesarjevim dovoljenjem (izposlovali so ga kljub temnu prav stari starše neveste, grofovski par Ernö in Etelka von Zichy) poročil z Douglas Mario de Courcy Mac Carthy (1891–1962). Vojna je spremenila mnenje grofov Zichy o bodočem zetu, ki je bil „samo“ baron. Zavedala sta se, da bi vnukijin zaročenec v vojni lahko padel, ona pa ostala neporočena. V vsaki vojni so padali moški, tako da je, ne samo primernih, potencialnih zakonskih partnerjev po vojni (močno) primanjkovalo. Optika Zichyjev se je spremenila. Do svoje nosečnosti je imela Douglas, klicali so jo Noki, odprto povelje na vzhodni fronti v garnizijski bolnišnici *Rdečega križa*, kjer je oskrbovala ranjence kljub temu, da je bila pripadnica naroda, ki je bil z Avstro-Ogrsko v vojni. Sinovega ‚poročnega‘ telegrama se je oče zelo razveselil in zabeležil, da se je poroke v garnizijski cerkvi udeležil tudi general konjenice Karl baron von Kirchbach auf Lauterbach (1856–1939), od 1917 dalje grof.[180]

Dne 14. 8. se je položaj v Gorici temeljito spremenil, kar je barona seveda skrbelo. Zato ga je motila prešernost ljudi, ki jo je zaznaval na ulicah, trgih in v lokalih. Medtem ko je mesto ponoči dajalo vtis vojaškega taborišča, polnega vojakov ter častnikov v novih uniformah, ki so hiteli sem ter tja, so bili podnevi vsi veseli, kakor da bi se odpravljali na ples. Popoldne sta starša pomagala Fritzu

180 https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_von_Kirchbach_auf_Lauterbach, 25. 11. 2020.

ter njegovemu služabniku pripraviti vojaški kovček. Takrat se je baron spomnil leta 1866, ko sta njemu, ki je takrat štel komaj devetnajst let, sestri pomagali pred odhodom v vojno pri enakem opravilu. Bližalo se je slovo, baronu je bilo težko, kar je v kroniki tudi zapisal. Fritz je tega dne očetu izročil šop poljskih (vojnih) dopisnic, s katerimi naj bi se mu oče oglašal. V vojski so šli tako daleč, da so vojakom in častnikom razdelili vojne dopisnice, z *vnaprej* natisnjenim *primernim* besedilom, ki so jih borci na položajih samo še podpisovali in pošiljali domov. Tako so oblasti preprečile širjenje poročil o realnih dogodkih s fronte in si hkrati lajšale cenzuriranje pošte.

Mlajšega sina je baron pospremil iz Gorice v vzhodno Galicijo z besedami: „*‚Bog te obvaruj, moj ljubljeni otrok, in kmalu se vrni zdrav domov!‘ Takšne blagoslovljene želje ob tej uri usmerja na milijone globoko žalostnih src k Vsemogočnemu, ki jih ne more uslišati, ker je on ustvaril svet.*“[181]

Avgusta 1914, po tistem ko sta sinova odrinila na fronto na vzhod, upokojeni generalmajor brez olepšav zapiše: „*Iz kaznovalne akcije je nastala svetovna vojna. Kako je do tega prišlo, je bilo že razloženo, dejansko se borijo Avstro-Ogrska, Nemčija, Anglija, Francija, Rusija za svojo oblast, vrhu tega Srbija, Črna gora, Japonska in Turčija. Vse ostale države vztrajajo v nevtralnosti, vedno pripravljene na skok, da zaplešejo v tem boju.*“[182]

Kronist v nadaljevanju diplomatom očita, da niso opravili svojega posla. Vojna bo polna presenečenj, ki se jih je bati. Prepričan je, da pri tem ne bo nobena velesila prišla na svoj račun. Tudi negotovosti, ki da vlada že leta, vojna ne bo odpravila, ravno nasprotno: „*Narodovo prekletstvo bo spremljalo posledice te usodne vojne, kajti silne razpoke so prodrle do mozga držav.*“[183]

Dva dni po Fritzovem odhodu sta se v modro sobo v Maasburgovo hišo v Vipavi že vselila prostovoljca, šoferja iz Trsta, kar priča o dvojem: o tem, da v nastalih razmerah ni bilo na voljo dovolj bivališč in prenočišč za mobilizirance ter prostovoljce. In, kar je še huje, o tem, da bo civilno prebivalstvo v tej vojni trpelo.

Poljske – vojne dopisnice

Starša sta nestrpno pričakovala novic obeh sinov. Willi je bil dodeljen kot častnik ordonanca Kummrovi armadi, oglašal se je kratko, vendar redno. Vsebine sporočil oče ni vedno beležil. Fritzove vojne dopisnice pa so dragocene, ker odsevajo razmere na njegovi poti na fronto in ker se zdi, da je baron o vseh prejetih vodil

181 Maasburg, Kronika, 361.
182 Ibid, 351.
183 Ibid, 352.

evidenco. Fritz je z vojaki na poti skozi Postojno in Ljubljano prispel na Pragersko, kjer ga je pričakala Irma s hčerko in sinom. Razveselil se je snidenja toliko bolj, ker jih sprva ni niti opazil. Hčerka je na vsak način hotela z očetom naprej.

Dne 18. 8. Maasburg poroča o slovesni ‚cesarjevi' maši, ki da so jo obhajali v turobnem razpoloženju, kar ni bilo nič čudnega: stari Franc Jožef je tega dne dopolnil 84 let, bila je vojna, naborniki, tudi iz Vipave, pa na bojiščih po vsej Evropi.

V svoji drugi dopisnici Fritz sporoča iz Debrecena na Ogrskem, kako jih prebivalstvo na poti povsod lepo sprejema, gosti vojake, jih zasipava s cvetjem, pijačo, cigaretami. Razpoloženje dvigujejo zastave. Kljub temu se vojaki pritožujejo, ker ne vedo, kam jih bodo napotili.

Naslednja Fritzova novica prihaja iz neomenjenega kraja in je še bolj skrb vzbujajoča od prejšnjih. V mestu, kjer so imeli dveurni postanek, da je bilo sicer prijetno, toda nobene hrane, ker je, kakor sporoča, „*vse požrto*".[184] Ljudi tudi ni, razen Judov. K turobnosti pripomoreta nenehen dež in to, da od staršev ni prejel nobene pošte.

V četrti vojni dopisnici Fritz navaja zelo na kratko, saj so vso pošto cenzurirali in je bila previdnost pri poročanju nujna, da so že v Galiciji, kjer da jih čaka 30 km marša. Da je ženo prosil za kinin (uporabljali so ga proti malariji in za zmanjševanje bolečin), volnene nogavice, praženo kavo, bombone iz sladu ter kvadratni meter organdija za posteljno mrežo proti mrčesu.

Willi se je oglasil z novico, da so že na Ruskem Poljskem in da je vzel injekcijo. Sinova torej nista bila pri najboljšem zdravju. Zadevne podatke o Williju je prebrati tudi v njegovem personalnem aktu. Starše je to seveda skrbelo, kakor je Fritza okoliščina, da ni dobival pošte ne od staršev ne od žene. Da bi z njimi laže komuniciral je pošti za starše priložil še dve pismi za Irmo. Fritz poroča tudi o tem, da je vzhodno od Lvíva slišati orožje, da so merili na Ruse in da so noči mrzle. Kar med drugim priča o tem, da niso imeli primernih – toplih – uniform in ne dovolj dek.

V pošti z dne 27. 8. se mešajo vojaške in zasebne novice: včerajšnja bitka da je bila velika, pravi Fritz, od 3. zjutraj do 7. zvečer je stal v ognju krogel in se kot zadnji vrnil z bojišča. Sporoča, da jim gre odlično, da so Rusi dobri strelci, kar se ni skladalo z uradnim poročanjem in z odličnostjo razpoloženja, ki ga je hotel ustvariti Fritz, in je starše gotovo zaskrbelo; povedal je, da so izgube grozljive, da onadva (verjetno Fritz in njegov sluga) nista ranjena. To, da je sam vendarle ranjen, zavije v blagodonečo glasbo orožja in mamin god. Strel da ga je „*samo oplazil* […] *na desni nadlakti* […] *šrapnel, oddrgnjena samo povrhnjica. Grmenje bitke je prelepa glasba. Mami ima 30. god, ji prisrčno čestitam.*"[185] Dan pozneje sporoči, da se mu dobro godi in da se veseli doma, kjer bo imel veliko povedati.

184 Ibid, 363.
185 Ibid.

V 11. dopisnici Fritz napiše, da so boji težki, da sta purš in konj pogrešana, da so že šest dni v bitki, da je grozno in da očeta lepo prosi, naj odpošlje pošto za Irmo on, ker da je zadnja in da zaloge nima več. „*Bog daj, da bo kmalu konec in bolje,*“[186] je tiha želja, ki se ne bo uresničila.

V 12. dopisnici sporoča, da je „*bojna morija*“[187] trajala šest dni in da je strašno utrujen. V Vipavi se je v tem času nastanila vojaščina, baron pa se je z ženo z vojaškim avtom odpeljal v Gorico, da bi dvignil obresti od Fritzove varščine, ki jo je moral položiti ob sklenitvi zakonske zveze. Kolona avtomobilov zapušča domači kraj.

V 15. dopisnici, odposlani 8. 9., ki jo starša prejmeta 14. 9., Fritz sporoča, da je dobro in da vsaka dan je kurjo juho z rižem. In da ni dobil prav nobene pošte od staršev, od Irme pa samo eno. Predvideva, da nekaj ni v redu. Njegov oče prav tako, saj je sinu poslal devet dopisnic, pri čemer mu pristojna vojna pošta št. 48 ni mogla dostaviti niti ene same. Od Fritza starša ne prejmeta nobene pošte več. Irma jima pošlje kopije Fritzovih sporočil.

Tastu in tašči piše Willijeva žena Noki, ki pove, da je Willi zopet v Krakovu, ona pa da ima odprto povelje in da je pri *Rdečem križu* v garnizijski bolnišnici. Dan po sprejemu Fritzove zadnje dopisnice (15. 9.) se je v Vipavi razširila vest o strahotnih izgubah v bitki pri Lvívu, ki jo dan pozneje, 16. 9., potrdi v svojem poročilu tudi generalštab. Maasburg si navedene boje in položaje ogleda na specialki št. 26.

Dne 20. 9. se baron spomni smrti sestre Helene. Istega dne so v njihovi hiši v Vipavi nastanili „*podpolkovnika Kutscherja od 27. domobranskega pehotnega polka (!), poveljnika maršbataljona (ostane do 28.*).“[188] Vselitve pri civilistih znova potrjujejo, da v vojnih razmerah v Vipavi ni bilo dovolj vojaških bivališč za vojsko, niti za višje častnike ne. Slednje so nastanili v uglednih hišah in v župnišču, po vseh ostalih navadne vojake in telefonsko postajo. Podobno je bilo tudi v Črničah, kakor je zapisal duhovnik Alojzij Novak (1881–1967): „*Pri meni biva generalni major, poveljnik neke infant. brigade z adjutantom in pisarno; v štali in starem župnišču pa je kakih 70 mož telefonskega in stražnega oddelka.*“[189]

Dne 22. 9. se je baron že ob 4. zjutraj odpeljal v Ajdovščino in od tam z vlakom v Gorico, kjer se je s poveljnikom bolnišnice dogovoril o odvozu Fritzovega pohištva iz skladišča. V kavarni *Evropa* je srečal enako starega (kontra-)admirala Friedricha von der Deckena (1848–1915).[190] Z njim se je kot otrok igral v Pragi, kjer so Maasburgi takrat živeli. V kavarni je srečal tudi stotnika Kassnačiča, nekdanjega kadeta pribočnika v Trstu. Konec septembra Rosa in Johann

186 Ibid, 365.
187 Ibid.
188 Ibid, 367.
189 Novak, Črniška kronika, 136.
190 https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_von_Mitgliedern_der_Familie_von_der_Decken, 8. 4. 2020.

prejmeta nekaj dopisnic od Willija in snahe Noki ter snahe Irme, ki sporoča, da je prijateljica, grofica Ilka Künigl (1881–1937) iz Przemyśla 18. 9. poročala o Fritzovem dobrem počutju.

Dne 2. 10. je domačinka Micka izvedela, da je Willi padel ter staršema izrekla sožalje. Gotovo pretreseni Maasburg tega ne komentira. Starša kmalu prejmeta Willijevo pošto, datirano s 3. 10., torej nekaj dni *po* tistem, ko naj bi bil padel.

Iskanje pogrešanega sina na Dunaju

Od 5. 10. dalje sta starša zaradi dolgega izostanka Fritzovih dopisnic skrajnje vznemirjena, saj jima je sin po eni strani šifrirano poskušal sporočiti, kako grozno je na bojišču, po drugi strani pa so drugi Vipavci prejemali zaskrbljujočo pošto svojih bližnjih z bojišča pri Gródeku pod Fritzovim poveljstvom. Nihče od njih ni domačim poročal o usodi poveljnika, kar se je baronu zdelo skrajnje nenavadno. Začele so ga obhajati zle slutnje, vendar se je še vedno tolažil z mislijo, da je sin morda ranjen ali pa v ruskem ujetništvu. V silni negotovosti sta se z ženo odločila, poiskati pogrešanega sina. Odpravila sta se na Dunaj.

Dne 6. 10. 1914 zgodaj zjutraj sta se odpeljala s poštnim avtom in bila že ob 8 h v Postojni, kjer sta ob 10. vstopila v pospešeni vlak in se odpeljala v glavno in rezidenčno mesto Dunaj. Na začetku stoletja, 1910, je mesto postalo pomembna mednarodna metropola. Bilo je sedmo največje mesto na svetu, ki je štelo 2,1 milijona prebivalcev.[191] Na Dunaju je živelo veliko narodnosti, poleg Avstrijcev nemškega porekla tudi Čehi, Slovaki, Ogri, Ukrajinci, Poljaki, Hrvati, Slovenci, Srbi in Judje. Vsi so pripomogli h kulturnemu in znanstvenemu razvoju mesta.[192] Na Dunaju so delovali psihoanalitik Sigmund Freud (1856–1939), ki se je prvi začel ukvarjati z razlago sanj, slikar Gustav Klimt (1862–1918), ki je sooblikoval *secesijski slog* ali *jugendstil*, opremljal lokale ter oblikoval reformna oblačila, dramatik, pripovednik in zdravnik Arthur Schnitzler (1862–1931), ki je skandaliziral občinstvo s svojimi dramami, kot sta *Liebelei* (Ljubimkanje) in *Reigen* (Ples) ter novelama *Poročnik Gustl in Gospodična Else* (imamo ju tudi v slovenskem prevodu). V letih 1900–1913 je naš arhitekt Jože Plečnik (1872–1957) na Dunaju postavil svojo znamenito *Zacherlovo hišo* in cerkev *Sv. Duha* v Ottakringu, v celoti zgrajeno iz novega materiala železobeton. Ter končno, v

191 Winkler-Hermaden, Rosa: „Als Wien schon einmal Zwei-Millionen-Metropole war.“ V: *Der Standard*, 13. 9. 2014. Dostop: https://www.derstandard.at/story/2000005518864/als-wien-schon-einmal-zwei-millionen-metropole-war, 22. 6. 2020.

192 „Die wachsende Stadt: Wien am Vorabend des Ersten Weltkriegs.“ V: *Die Welt der Habsburger*. V: ww1.habsburger.net/de/kapitel/die-wachsende-stadt-wien-am-vorabend-des-ersten-weltkriegs, 21. 6. 2020.

Ottakringu je svoje čase (do leta 1909) živel in pisal tudi Ivan Cankar.[193]

Maasburga sta se na Dunaju nastanila v hotelu *Wandl,*[194] odprtem leta 1850, ki še danes deluje v središču Dunaja na Petersplatzu tik za cerkvijo sv. Petra. Stanovala sta v sobi št. 76. Še istega večera sta se srečala s snaho Noki.

Na šestdeseto obletnico smrti svoje matere 8. 10., ki je umrla v Boskovicah na Moravskem, se je generalmajor s težkim srcem, vendar odločno odpravil na ministrstvo za obrambo s prošnjo, naj mu dajo sezname izgub 27. (ljubljanskega) domobranskega pehotnega polka, v katerem je služil sin. Pokazali so mu sezname z dne 19. 9. V šoku si je zabeležil najnujnejše: „*Dąbrówka, Ferdynandówka, ,mrtev*'".[195] To sta bila kraja, kjer so bile borbe in kjer so očitno tudi pokopavali žrtve. Prisotni častniki so ga tolažili, da ti seznami niso niti točni niti popolni, tako da je še vedno upal, da je sin morda vendarle v ruskem ujetništvu. Zato sta starša sprožila iskanje pogrešanega Fritza s pomočjo centrale *Rdečega križa* v Ženevi. V stiski je baron stopil tudi na ministrstvo za zunanje zadeve do generalnega konzula Alexandra viteza Güntherja von Ollenburga (1859–?), poročenega z njegovo sestrično Berto, roj. Michanovich (1860–?). Ollenburg je bil 23. 1. 1914 z najvišjim (cesarjevim) sklepom imenovan za dvornega in ministrskega svetnika.[196] O uspehu tega srečanja Maasburg ni poročal.

Tri dni zatem, 11. 10. se je sredi noči na Dunaju nenadoma pojavila snaha Irma s pismom, katerega vsebine Maasburg ni zabeležil. Dne 14. 10. sta se starša z Irmo odpeljala v Gradec, od koder je snaha sama potovala naprej v Maribor. V Gradcu je baron poskrbel za družinski grob na pokopališču sv. Leonhard. Tu se je resno pogovoril s skrbniki njihove grobnice, ker ga je razburil neprimeren napis. S klesarjem se je dogovoril za obnovitvena dela.[197] V grobnici sta bila pokopana brat, ki je umrl 1876,[198] in sestra Anna, umrla 1866.

Na pot v Maribor sta se starša podala z vlakom 15. 10. in se tu nastanila v hotelu *Zamorc*. Srečala sta se z nekim Passyjem iz 47. pehotnega polka, ki jima je

193 Več o Cankarju v temeljnem delu: Grdina, Igor: *Ivan Cankar. Portret genija.* Ljubljana: Beletrina 2019.

194 Konec osemdesetih let XX. stoletja je bil *Wandl* šarmanten star hotel, ki si ga je lahko privoščil tudi gost s tanjšo denarnico, tudi avtorica. Danes je posodobljen hotel s štirimi zvezdicami.

195 Maasburg, Kronika, 373.

196 Agstner, Rudolf: Handbuch des k. k. / k. u. k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918. Aus dem Nachlass herausgegeben von Gerhard Gonsa. Wien, new academic press 2018. Konec vojne, 4. 11. 1918 je Ollenburg služboval v predsedniškem uradu ministrstva za zunanje zadeve kot namestnik II., upravne sekcije, ki jo je vodil državni podtajnik Leopold Waber. V: Rauscher, Walter: „Struktur und Organisation des österreichischen Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1938". V: Koch, Klaus, Walter Rauscher, Arnold Suppan (ur.): Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938 (ADÖ), Band 1. Selbstbestimmung der Republik. 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Wien – München: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1993. Dostop: http://www.austriaca.at:8000/adoe/adoe-band1/pdf/adoe-band1-einl.pdf, 1–29, tu 18, 15. 6. 2020.

197 Družinskega groba Maasburgov v Gradcu ni več.

198 Ta Johannov brat ni sicer omenjen nikjer.

pripovedoval o skrajnje čudnem obnašanju njunega sina pred odhodom na fronto. Da se je pojavil na kolodvoru, da bi se poslovil, da je bil globoko žalosten in je ves v solzah izjavil, da noče zapustiti svojega polka. Nikakor se ni mogel pomiriti in je izginil. Polkovni poveljnik, polkovnik Mayer je zato zaukazal preiskati vagone. Fritza so odkrili v skrivališču vagona pri konjih. Častniki in poveljnik Mayer so ga skušali bodriti, češ da ga bodo gotovo kmalu premestili nazaj k njegovemu polku.

Na tem mestu je treba dodati nekaj podatkov o polku, v katerem je služil Fritz, preden je bil premeščen v 47. pehotni polk. To je bil „*k. k. Landwehrinfanterieregiment Laibach Nr. 27, LIR 27 ali v prevodu Cesarsko-kraljevi domobranski pehotni polk št. 27 z nabornim okolišem Ljubljana in Trst ter sedežem v Ljubljani*“.[199] Polk so ustanovili leta 1901, „*opremljen je bil za gorsko bojevanje. Veliko večino moštva tega polka so sestavljali Slovenci, poveljstvo je bilo v domobranski vojašnici na današnji Roški cesti v Ljubljani. Spomladi 1917 se je polk preimenoval v 2. gorski strelski polk.*“[200]

Mobilizacija se je po sarajevskem atentatu v Avstro-Ogrski, kakor vemo, začela 27. 7. 1914, tako da so se obvezniki 27. domobranskega pehotnega polka zbrali v Ljubljani in se nastanili po javnih poslopjih. Po razdelitvi opreme in orožja so imeli mobiliziranci kratko vojaško urjenje. 15. avgusta 1914 zjutraj se je polk z vlakom iz Ljubljane odpeljal proti ruskemu bojišču. 19. avgusta je prispel v okolico Styra v Galiciji. Od tod so pripadniki polka v sklopu 44. strelske brigade 22. domobranske divizije III. korpusa odšli proti vzhodu. Pohod je bil slabo organiziran in utrujene enote so 26. avgusta prekoračile reko Zloto lipo in zasedle vzhodno pobočje grebena Krasne. Tu so se brez zaklonov znašli v peklenskem ognju ofenzive ruskega topništva in pehote. Ob hudih izgubah je bil 27. domobranski pehotni polk, skupaj z ostalimi slovenskimi enotami avstro-ogrske vojske, prisiljen v dolgotrajni umik na obrobja Karpatov.[201]

Podatke je poznal tudi Johann, saj je premike enot na vzhodni fronti dokaj natančno beležil. Nič pa ni vedel o Fritzovem obnašanju in zlasti ne o nerazpoloženju ob dejstvu, da se naj ne bi boril v svoji stari enoti, ki jo je seveda dobro poznal in ji zaupal. Kako se je godilo 27. domobranskemu pehotnemu polku v Galiciji, je zapisal Marko Štepec: „‚*kot teleta smo bili, do zadnjega človek ni vedel kaj, kam in kako*‘“.[202]

Pod vtisom novih podrobnosti sinove poti na fronto, sta se Maasburga v Mariboru odpravila k snahi Irmi. Srečanje z dveletno vnukinjo in desetmesečnim vnukom je bilo za baronove bolj žalostno kot veselo. Prisrčnost otrok ju ni uspela pomiriti, še huje jima je bilo. Vse skupaj se jima je zdelo kot moreče sanje.

199 https://www.kamra.si/print.html?item_id=55947&tmpl=print, 13. 4. 2020.
200 Novak, Črniška kronika, 136, op. 192.
201 https://www.kamra.si/print.html?item_id=55947&tmpl=print, 13. 4. 2020.
202 Štepec, Marko: „‚Kot teleta smo bili‘: izkušnja in spomin na Galicijo“. V: *Studia Historica Slovenica* 15 (2015), št. 2, 357–376, tu 358.

Na težki poti iskanja izgubljenega sina sta se starša ustavila tudi v Ljubljani. Tu se je generalmajor pozanimal o sinovi usodi na dopolnilnem Okrajnem poveljstvu 27. domobranskega pehotnega polka. Tudi tu mu o Fritzu niso vedeli povedati prav dosti. Napotili so ga na ranjenega rezervnega poročnika Kuttina v Postojni in na ranjenega nadporočnika Horaka v Gorici, ki sta bila na dopustu.

Fritzova junaška smrt na polju časti

Brez zanesljivih informacij sta zaskrbljena Maasburga nadaljevala pot naprej do Postojne, od koder sta se s poštnim avtom odpeljala domov. Tu sta med dospelo pošto, ki se je nabrala med njuno odsotnostjo, našla vojno dopisnico Vipavca, računskega podčastnika rezerve kadeta Vidri[c]ha, poznejšega tigrovca. Dopisnico je oče brez besed prepisal v svoj dnevnik:

> Smatram za svojo dolžnost, da obvestim g. generala, da je njihov g. ubogi sin nadporočnik dr. Maasburg dne 11/9 padel na polju časti in preminil. Njegova poslednja želja je bila, da se obvesti njegove starše. Prosim, da izvolite sprejeti izraze mojega najglobljega sožalja. S spoštovanjem Vidrich[203] kadet, l. r.[204]

Samo zato, ker Maasburg ni zmogel v kroniko napisati, da je mlajši sin padel in je namesto tega poljsko dopisnico s hudo novico brez besed prepisal v svojo kroniko, danes vemo, kdo je njen avtor.

Kakšne so bile razmere na bojišču, kjer je padel nadporočnik Maasburg?

> Štiri tedne po sarajevskem atentatu […] je Avstro-Ogrska razglasila delno mobilizacijo, ki je zajela tudi 17. pehotni polk. […] Sprva je bilo ukazano, da mora polk oditi na mejo monarhije proti Srbiji in Črni Gori. Poveljnik generalštaba a-o[205] vojske Conrad von Hötzendorf je namreč podcenjeval nevarnost spopada z Rusijo in je dal prednost transportu čet na Balkan. Šele na posredovanje nemškega cesarja Wilhelma in po vojni napovedi Rusije […] je na hitro začel premeščati čete s srbske na rusko mejo. […] Vojaški transporti so popolnoma zatrpali železnico, zato je 17 p. p.[206] s tremi vlaki odpotoval iz Ljubljane v Galicijo (v današnji Ukrajini) šele 11. avgusta 1914.[207] […] Tako je polk po štirih dneh

203 *Laibacher Zeitung* je 4. 3. 1916 v rubriki *Lokalne in deželne novice* sporočila, da je cesar podelil desetniku Johannu (Janezu / Ivanu) Vidrihu iz 17. pehotnega polka, kjer je služilo 86 % slovenskih vojakov, srebrno medaljo za hrabrost prvega razreda.
204 Maasburg, Kronika, 379.
205 Avstro-ogrski.
206 Pehotni polk.
207 F. v. Maasburg se je s svojo enoto odpravil iz Ljubljane štiri dni kasneje, 15. 8. 1914. Lahko sklepamo, da se v štirih dneh razmere niso toliko spremenile, da bi ne mogli pritegniti zgornjega opisa k dokumentiranju razmer na vzhodnem bojišču.

vožnje prispel v Mikolajew, kakšnih 40 km južno od Lvova.[208] […] Vojake so za vsak najmanjši prekršek […] ustrelili. […] 23. avgusta se je začela vojna z Rusijo in strateška naloga a-o čet je bila, vezati čim več ruskih čet, da bi razbremenili Nemce, ki so rabili čete na zahodni fronti. 17. p. p. je svoj ognjeni krst doživel 26. avgusta 1914.[209] Po napornem 17-urnem pretežno nočnem pohodu so vojake poslali naravnost v boj, v katerem so bili popolnoma nezaščiteni izpostavljeni silovitemu topniškemu ognju. Izgube so bile že prvi dan izjemno hude, saj sta I. in II. bataljon izgubila polovico moštva. […] Šele po enem tednu bojev so vojakom prvič ukazali, naj se „vkopljejo" in tako zaščitijo. […] V začetku septembra je začelo deževje, poti so postajale vedno slabše in nepregledne umikajoče se kolone a-o vojske so se vgrezale do osi in vojaki so morali vleči vozove iz blata. […] a-o vojska [je bila] hudo poražena, […] izgubila polovico moštva […] zaradi tega poraza [so] bili ob položaje številni generali. Novi poveljnik 3. armade je tako postal artilerijski general […] Svetozar Boroević.[210]

Po 11. 9. 1914 se je avstrijska vojska začela umikati s položajev, na jesen vse do Krakova. To umikanje se je izkazalo za pravo katastrofo, saj je veliko enot, kjer so služili slovanski vojaki, prebegnilo k Rusom. Veliko častnikov, ki so jih Rusi po pokrivalih zlehka ločevali od navadnih vojakov, je bilo pobitih. Rusi so ujeli ali pa je k njim prebegnilo 130.000 vojakov, 190.000 jih je padlo ali bilo ranjenih, izgubljenih je bilo 450 topov in velikanske količine drugega vojaškega materiala.[211]

Po novici o smrti 34-letnega sina postanejo baronovi zapisi na bolj osebni, desni strani zvezka nekako ‚tehnični'. Oče si razumljivo prizadeva dognati, kako, kje in zakaj je Fritz pravzaprav padel. Tako dva dni po vrnitvi v Vipavo, 19. 10., piše v Postojno Kuttinu, ki je zanj izvedel v Ljubljani. Poročnik mu z obratno pošto odgovori, da je bil z njegovim sinom zadnjič skupaj 26. 8., torej še *pred* véliko bitko. Tega dne je bil Kuttin ranjen, šrapnel da ga je vrgel tri metre v zrak, tako da so ga ohromelega prepeljali v bolnišnico v Lvív, kjer je ostal do 2. 9. Od tam so ga poslali v Przemyśl na jugovzhodu Poljske, kjer je ostal do 10. 9. ter bil od tam odpremljen v Celje in nato v Postojno. Baronu je svetoval, naj se obrne na poročnika Antona Schillerja iz Fritzovega 16. polka, ki je bil 10. 9. težko ranjen in trenutno leži v garnizijski bolnišnici v Gorici.

V nadaljevanju kronike generalmajor natančno beleži prejem Willijevih sporočil. Snaha Irma pa mu redno pošilja vedno več podrobnosti „*o našem ubogem Fritzu*".[212] Tako mu 22. 10. sporoči, da ji je nadporočnik Horak iz 27. domobranskega pehotnega polka s pismom z dne 20. 10. iz Trsta sporočil, da je Fritz umrl 12. 9. za posledicami zadobljenih ran „*v rokah polkovnega zdravnika dr. Schwalba.*"[213] V pismu z dne 9. 11. Irma priloži vojno dopisnico „*pratežnega*

208 Danes Lvív.
209 Tako kot Maasburgova enota.
210 Vilfan, Igor: „Po stopinjah ‚kranjskih Janezov' 1914–1918". V: *Na fronti,* 1/2001, 18–30, tu 18–20.
211 Schlacht von Lemberg. V: https://de.wikipedia.org/wiki/Schlacht_von_Lemberg, 23. 12. 2020.
212 Maasburg, Kronika, 379.
213 Ibid.

štabnega voznika vprege Franza Vavige iz 27. domobranskega pehotnega polka“, ki ji 29. 10. sporoča, „*da je Fritza v nočnem napadu pri Gródeku ranil sovražni šrapnel* [in da je] *izdihnil naslednjega dne.*“[214]

Kako je bilo staršem in soprogi prebirati ta sporočila o različnih verzijah Fritzove smrti, ni potrebno posebej razlagati. Za nazaj pa se nam v luči te osebne tragedije zazdi baronovo nenehno spraševanje o človeku, njegovem izvoru in namenu, o življenju in smrti vedno bolj upravičeno: Od kod prihaja človek? Kam ga vodi njegova pot? Ali je človeško življenje vrednota?

Najdaljše sporočilo o Fritzovi usodi prejmeta starša 4. 11. Takrat baron iz Irminega pisma v kroniko prepiše naslednje:

> Polkovnika Juliusa Lampiča dopis, naslovljen na Irmo, datiran z 10/11 med drugim pravi, da je bil g. nadporočnik Franz Nejedlý očividec, ko je dobil g. soprog v bitki pri Lvívu vbod z bajonetom v stegno in prestrelnino v prsi.
>
> Korporal Ješelnik iz 11. stotnije je težko ranjenega g. soproga odnesel v ozadje k osebju sanitete, da bi ga obvaroval pred tujci, Rusi. Zgoraj imenovanega podčastnika sta ob tej priložnosti zasledovala 2 Rusa. Enega je ustrelil, drugega je ubil s puškinim kopitom. G. soproga so potem uspešno prevzele enote ranjencev in ga odnesle na sanitetno postajo prve pomoči. Tam naj bi bil umrl v rokah g. višjega zdravnika dr. Schwalba.
>
> Korporala Ješelnika je poveljnik njegove stotnije nadporočnik Nejedlý predlagal za odlikovanje in je prejel zlato medaljo za hrabrost.
>
> Pokojni g. soprog je bil zelo priljubljen pri bojnih tovariših ... etc.[215]

Tako se je končalo reševanje ranjenega nadporočnika Friedricha von Maasburga. Po splošnih pravilih sanitetne službe je bilo treba tiste bolnike oz. ranjence, „*za katere ni bilo mogoče računati, da bi hitro okrevali, po najkrajši poti spraviti do sanitetnih ustanov, kjer naj bi ostali do ozdravitve.*“[216]

Potem ko je nadporočnik za domovino padel na polju časti, so korporala Ješelnika, ki ga je ranjenega reševal pred Rusi in pri tem dva sovražna vojaka ubil, odlikovali. Oče ni imel tu kaj dodati. Kako sta z ženo žalovala za padlim sinom, kako sta se spoprijemala z različnimi verzijami njegove smrti, kako sta pri tem trpela, kako hudo je bilo vdovi in otrokoma, ne izvemo nikoli.

Ostalo pa je zabeleženo dejstvo, da sta se zakonca, po večkrat izrečenih vabilih sina Willija in snahe, dne 16. 11. ob 4 h zjutraj odpravila v Ajdovščino, od tam v Gorico, nato pa z vlakom v Sv. Peter na Krasu (danes Pivka), Matulje in Opatijo, kjer sta ju sprejela Willi in Noki. Willi je bil bolan in so ga zato poslali

214 Ibid.
215 Ibid, 381.
216 Šimac, Miha: „Vojna 1914–1918: od fronte do zaledja. Saniteta na fronti“. V: Šimac, Miha, Katarina Keber: *„Patriae ac humanitati!“ Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte*. Ljubljana: ZRC SAZU 2011, 40–45, tu 41.

v Opatijo, kjer sta bila skupaj z Noki nameščena v *Vili Amaliji*. Vila je bila center za rekonvalescente, ki ga je vodil *Rdeči križ*. Johann in Rosa sta stanovala v *Antonijevem domu*, kjer sta imela lepo sobo po ceni štirih kron na dan, kar bi bilo danes 8 evrov. V Opatiji sta ostala štiri dni, ki so jima ob morju zelo dobro deli. Po eni strani nista bila sama, po drugi sta spremenila okolje in sta lahko v družbi bližjih žalovala zaradi nesmiselne smrti mladega sina.

Johann je bil pomirjen glede Willijevega zdravja, ki se je ob morju vidno izboljševalo. Sin je pripovedoval o vojnih doživetjih, ki pa jih oče ni zapisal. „*Srčna*“[217] snaha je bila dobre volje in je izžarevala pozitivno energijo. Tudi njena mama, ki je bivala v Iki v družinski vili, je bila prijazna, tako da so bili ti štirje dnevi pravi balzam za razboleli duši žalujočih staršev. Končno sta Maasburga slišala podrobnosti o nenavadni Willijevi poroki v Krakovu. Opatijo z obalo in lepo promenado sta občudovala kljub zaradi vojne praznemu mestu. Očarali so ju tudi bližnji obmorski kraji.

V reški restavraciji *Adrija* so 19. 11. praznovali Willijev 38. rojstni dan. Čez dva dni sta se Rosa in Johann zjutraj ob 8. odpravila domov. Na postaji električnega tramvaja sta se poslovila od sina in snahe ter se ob 6. popoldne vrnila v Vipavo.

Kako je padel Fritz

V Johannovi kroniki vzbudi po vrnitvi iz Opatije pozornost opomba naslednje vsebine: „*Zapis v Marburger Zeitung z dne 24/11.*“[218] V rubriki *Marburger Nachrichten* [Mariborske novice] sem našla kot sedmi prispevek (pravzaprav kot šesti, kajti prispevek pred njim ni bil objavljen, cenzura ga je *vidno* črtala – tam, kjer bi moral biti natisnjen, je zeval *prazen* prostor) novico o smrti nadporočnika von Maasburga:

> Nadporočnik von Maasburg †. V Mariboru visoko priljubljena osebnost 17. pehotnega polka nadporočnik Friedrich baron von *Maasburg* (dodeljen 27. domobranskemu pehotnemu polku) je na severnem vojskovališču storil junaško smrt. Dolgo časa je že bil pogrešan in njegovi v Mariboru bivajoči soprogi ni uspelo prejeti novic o njem. Po izjavi nekega častnika naj bi se bil von Maasburg neposredno pred zasedbo Lvíva s strani Rusov še mudil v tem mestu. Zdi se, da mu je uspelo zapustiti Lvív in zopet odriniti na fronto. Sedaj pa poroča 66. seznam izgub o njegovi smrti. Vsi, ki so ga poznali, bodo ohranili topel, zvest spomin na sposobnega častnika, ljubečega moža, ki je padel na polju časti in bodo delili z njegovo soprogo bolečino zaradi hudega udarca usode, ki jo je doletel.[219]

217 Maasburg, Kronika, 383.
218 Ibid, 385.
219 Anonimno: „Oberleutnant von Maasburg †“. V: *Marburger Zeitung*, 14. 11. 1914, 3.

Tudi tega zapisa o junaški smrti svojega sina Maasburg ni komentiral in tudi ne prepisal v svojo kroniko. Pač pa je zabeležil, da je c. in kr. Vojno ministrstvo objavilo Fritzova smrt na „*Seznamku izgub*“ št. 66, izdanem 21. 11. 1914, s pristavkom v desetih jezikih, tudi v slovenščini, da „[z]*a popolnost in pravilnost ponatiskov seznamkov izgub ne prevzema vojno ministrstvo nikakršne odgovornosti*“[220]. Objavljen je bil tudi *Poduk*, kako je treba ukrepati v primerih, da svojci žele več informacij:

1. Vprašanja o bivališču in ranjenosti ali bolezni ranjencev, odnosno obolelih je pošiljati s predtiskanimi dopisnicami z dopisnico za odgovor ali brzojavno (s plačanim odgovorom) na pojasnjevalni urad avstrijskega društva Rdečega križa na Dunaju ali na pojasnjevalni urad ogrskega društva Rdečega križa v Budimpešti.
2. Dan in kraj pogreba mrtvih naznani pristojno dušno pastirstvo (pisec matice).[221]

Na strani 5 od 37 objavljenih z žrtvami so o Friedrichu med izgubami častnikov objavili: „*Maasburg Friedrich baron von, nadporočnik, c. kr. domobranski polk št. 27, 16. kompanija, mrtev. (Od pehotnega polka 47.*)“[222] Tudi tega Johann ni komentiral.

Ob vrnitvi iz Opatije je Johann v svojo kroniko zapisal, da je od majorja Rudolfa von Schwarza, ki je bil poveljnik bataljona 27. domobranskega polka, prejel pismo iz Ljubljane, datirano s 27. 11.1 914. Verjetno so takrat tudi v Ljubljani prebrali 66. seznam izgub in so staršem izrekli sožalje. Vsebine pisma baron ni prepisal in je ni povzel. Se pa je še kar naprej spopadal z vedno novimi in novimi različicami in govoricami o sinovi smrti. Večino jih je sporočala snaha, na nekaj sledi je naletel sam. Tako recimo preko častniškega sluge Franza Niederla, ki se je na generalmajorja obrnil s prošnjo, naj mu vrne hranilno knjižico, ki mu jo je dal v hrambo, poleg tega pa še vsoto 41 kron 88 krajcarjev (ca 83 €), ki naj bi jih bil izdal za Fritza. Generalmajorja je ob tem najbolj bolelo to, da mu Niederl ni pisal o Fritzovi smrti. Ker pa se je dalj časa mudil v Mariboru in se tu srečal z Irmo, ji je povedal veliko žalostnih reči z bojišč. Irma se je čutila dolžno, o tem poročati poveljniku nadomestnega domobranskega 47. pehotnega polka. Johann je bil mnenja, da bodo vse izjave tega človeka, ki si jih sam ni zapisal, v vojski morali zabeležiti in da bodo podlaga za poznejšo preiskavo. Ali je do te preiskave kdaj prišlo, ni znano, v Friedrichovem personalnem aktu to ni zabeležno.

Baron se je pisno obrnil na že večkrat omenjenega polkovnega zdravnika dr. Schwalba, ki naj bi bil po izjavah več prič prisoten, ko je sin umrl, s prošnjo o

220 Verlustliste št. 66, 21. 11. 1914, 1. V: https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC08513816_Verlustliste_Nr_0066/2/#topDocAnchor, 26. 12. 2020.
221 Ibid.
222 Ibid.

podrobnostih. Dopisnica se je vrnila s pripombo „*bolan*“.[223] Generalmajor se je v pismih še naprej vedno znova obračal na različne vodilne častnike, da bi izvedel zanesljive podatke o sinovi smrti.

Nekaj dni pred božičem (22. 12. 1914) je prišla v Vipavo iz Ike grofica Mac Cartie, roj. grofica Irma Zichy de Zich et Vásonkeö (1868–1921), iz ugledne ogrske plemiške družine. Grofica je bila Nokijina mama in je, prijazna kot je bila, z zakoncema Maasburg prebila žalostni božični čas. Od leta 1902 je bila vdova po možu capt. Geraldu de Courcy Mac Cartieju (letnica rojstva neznana), ki je umrl v Nieuwkirku (Južna Afrika).

Na levi, ‚uradni‘ strani zadnjih dni prvega leta vélike vojne je Maasburg, tako kot že ves čas bojev, še naprej beležil podatke z bojišč po vsej Evropi, kakor so mu bili znani iz poročil generalštaba in časnikov. Največkrat navaja dunajski dnevnik *Wiener Journal*. Neredko je zapisal, da bo potrebno vojaške odločitvne pozneje analizirati in komentirati, kar pa se ni zgodilo, dokler ni v zaključku svoje kronike na kratko in na splošno ocenil vojnega položaja. Dne 23. 12. 1914 je zapisal, da so razrešili pehotnega vrhovnega poveljnika generala Oskarja Potioreka (1853–1933). To je bil tisti častnik, ki je leta 1913 povabil prestolonaslednika Franca Ferdinanda na manevre v Bosno in ki je v času sarajevskega atentanta služil v Sarajevu. Njemu so pripisovali krivdo za ohlapne varnostne ukrepe v Sarajevu med prestolonalsednikovim obiskom. Očitali so mu tudi, da ni po prvem atentatu takoj prekinil prestolonaslednikovega obiska. Maasburg je zapisal, da je Potiorek nameraval Srbe popolnoma premagati, da pa je pri tem pozabil upoštevati vse težave, ki bi jih bilo prej potrebno premostiti. Očitno baron o njem ni imel najboljšega mnenja.

Maasburg omenja tudi bitke proti Rusom. Zadnji dan v letu pa, kakor da bi delal bilanco človeških naporov in izgub v tej vojni, navede število vojnih ujetnikov v Nemčiji do Silvestra, po dobrih šestih mesecih bojev. Ujetih je bilo: 3.459 francoskih častnikov (od tega 7 generalov) in 215.905 vojakov; 3.575 ruskih častnikov (od tega 18 generalov) in 306.294 vojakov; 612 belgijskih častnikov (od tega 3 generali) in 36.852 vojakov; 492 angleških častnikov (noben general) in 18.824 vojakov. Maasburg te številke zgolj navaja in jih ne komentira.

Se pa lahko nad podatki zamislimo mi, ki danes beremo njegove zapise. Samo Nemci so po slabe pol leta vojne imeli 586.013 vojnih ujetnikov, ki jih je bilo treba prehraniti in zanje poskrbeti, po potrebi tudi zdraviti. Vemo, da so vojne ujetnike velikokrat uporabljali pri raznih delih v industriji ali gradnji cest, čeprav to ni bilo čisto po predpisih. Prehraniti pa je bilo potrebno tudi lastno vojsko in prebivalce ter vrhu vsega financirati bojevanje. Kako? S čim? Moški so bili v vojni, doma so ostale ženske in otroci. Za ženske se je takrat – kakšna ironija! – začela emancipacija, ker so prevzele velik del moških opravil v industriji in obrti, tako da je proizvodnja, čeprav z motnjami, vendarle tekla. Hkrati je to bil

223 Maasburg, Kronika, 387.

čas izkoriščanja otroške delovne sile. Oboji so delali za nižjo ceno od moških. Kasneje so v industriji, pri gradnji cest ter železnic in pri kmečkih opravilih uporabljali tudi ujetnike.

Baron konec leta 1914 niti z besedo ni omenil svojih človeških (sin) ali materialnih žrtev, ki jih je zdravo razumsko napovedoval že na začetku vojne. V novem letu 1915, ki ga s številko zapiše čez vso stran, nadaljuje svoje ‚uradne' zapise o vojni na levi polovici strani tudi januarja 1915. Pač pa od 22. 12. 1914 do 18. 1. 1915 na desni, ‚domači' strani kronike, kjer je zapisoval zasebne in družinske dogodke, nekaj časa sploh ne piše več. Tega januarskega dne pa, tudi tokrat brez komentarja, zabeleži, da so v vojaškem uradnem listu skupne vojske za personalne zadeve dne 18. januarja 1915 med odlikovanimi navedli tudi pred sovražnikom padlega nadporočnika Friedericha barona von Maasburga. Posthumno so mu podelili vojaški zaslužni križec 3. stopnje z vojno dekoracijo.

Za tem vnosom, ki ga v kroniki najdemo na višini vnosa leve (uradne) polovice strani za 21. 1., ko so se bíli boji na ruski fronti ter v Angliji, najdemo zapis, ki je na vzporedni, domači polovici strani datiran s Cieszyn, 12. junija. Ta datum je napisan ne samo *naknadno*, ampak tudi z *drugo* pisavo. Sledi mu dopolnilna informacija o Fritzovi smrti.

Dodatne podrobnosti o ubogem Fritzu

Irmina prijateljica Ilka Markl Künigl je bila, kakor izvemo s svetovenga spleta, rojena 19. 11. 1881 v Mariboru in je umrla 18. 9. 1940 v Hallu na Tirolskem. Očitno je v Mariboru spoznala Irmo in sta se spoprijateljili. Ilka se je poročila z grofom Emilom Küniglom-Ehrenburgom z gradu Ehrenburg pri Brunecku. Pred izbruhom vojne sta zakonca živela na Dunaju. Avgusta 1914 je bil grof Künigl-Ehrenburg vpoklican v vojsko kot sanitetni častnik v trdnjavski bolnišnici Przemyśl. Ilka mu je sledila kot pomožna bolničarka. Svoja doživetja je objavila v dnevniku, ki ga je izdala konec 1915 po vrnitvi na Dunaj. Po koncu vojne sta zakonca Künigl-Ehrenburg živela na Južnem Tirolskem, od leta 1926 v Gradcu, kamor se je 1927 iz Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev z otrokoma preselila zaradi lažjega izplačevanja pokojnine po padlem možu tudi Irma.[224] Kot bolničarka si je Ilka, kakor preberemo v naknadno in z drugo roko dopisani informaciji v kroniki, zapisala, kako je Fritz, ki ga je tudi osebno poznala, umrl. Okoliščine je izvedela od stotnika Josefa Rusa iz 27. domobranskega pehotnega polka v bolnišnici Rdečega križa Przemyśl. Kakor hitro je mogla, jih je poslala

224 Maasburg, Christiane: *Nikolaus Maasburgs Rolle im Widerstand und bei der Wiederherstellung eines unabhängigen Österreich*. Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie. Wien 1996, 23.

prijateljici Irmi, le-ta pa v prepisu tastu in tašči. Prepis je iz Maribora v Vipavo odposlala 15. 6., zaradi vojne sta jih Maasburga prejela s časovnim zamikom devetih dni šele 24. 6. 1915, en dan *po* vstopu Italije v vojno na strani antante. Zdi se, da so v monarhiji predvidevali vstop Italije v vojno na strani antante in so zato z vsemi razpoložljivimi vlaki na Goriško vozili vojake in vojni material, zato je tudi pošta iz Maribora do Vipave potovala tako dolgo.

Zapis sam, ki je znova zabeležen v Maasburgovi pisavi, se glasi: „*Nadporočnik Fried. baron v. Maasburg 47. domobranski pehotni polk, dodeljen 27. domobranskemu pehotnemu polku je padel, potem ko se je vso noč branil, v noči od 10.–11. ali od 11.–12. sept. južno od Gródeka.*“[225] Zapisu sledi edina informacija o Fritzovem grobu:

> Stotnik Rus z gotovostjo predvideva, da je Maasburg skupaj z ostalimi častniki, ki so se branili, pokopan na bojnem polju Dąbrówki. O tem več izvedeti od praporščaka Kossowela 27. domobranski pehotni polk ali od poročnika rezerve Kleina, 27. domobranski pehotni polk, trenutno bolan, najbolje pa od poročnika Hansa Werleina, 27. domobranski pehotni polk, sedaj v rus. ujetništvu, tudi od stotnika Troyerja Iva, 4. domobranski pehotni polk Celovec.
>
> Praporščak Kossowel se je boril Maasburgu ob strani. Vzel je Maasburgove dokumente in stotnijski kovček s seboj in jih naslednjega jutra predal.[226]

Stotnik Rus je svoji enoti poročal o Maasburgovi smrti. Ker so imeli Avstrijci okoli Gródeka[227] veliko izgub, se je bilo z Rusi potrebno pogajati o pokopu padlih, kar je bila zadolžitev poročnika Werleina. Ko so mu Rusi pokop dovolili, je zaukazal, naj začasne grobove odkopljejo in padle v prisotnosti duhovnika regularno pokopljejo. Ob tej priložnosti so Rusi Werleina razglasili za vojnega ujetnika. Stotniku Rusu so poročali o lokaciji grobov, ki da so bili izkopani tesno ob ograji gradu Dąbrówka. Maasburg si je lokacijo tega kraja zabeležil, vendar ne v kroniko, tako da se nam ni ohranila.

Stotnik Rus je bil o Fritzovi smrti tako dobro poučen zato, ker je njemu Fritz s svojo stotnijo proti večeru prihitel na pomoč. Dobil je nalogo kriti desno krilo stotnika Rusa. V tej noči je padel. Kot posebno okoliščino si je oče zabeležil, da je Fritz stotnijsko blagajno ločil od svojega denarja, kakor da bi bil slutil, da ne bo ostal živ. Oče si je še zabeležil, da bi se bilo o Fritzu potrebno pozanimati na avstrijskem vojaškem mestnem poveljstvu Przemyśl, kjer bi izvedeli potankosti o dogodkih. Gotovo je razmišljal tudi o tem, da bi povprašal stotnika Rusa, vendar

225 Maasburg, Kronika, 391.

226 Ibid.

227 Te boje je v pesmi *Grodek* ubesedil avstrijski ekspresionistični pesnik Georg Trakl (1887–1914). Zaradi grozot, nasilja ter uničenja vsega človeškega in od človeka postavljenega, čemur je bil Trakl priča v bitki pri Gródeku, je hotel narediti samomor, vendar so mu to preprečili soborci. Niso pa mu mogli preprečiti, da bi v bolnišnici ne vzel prevelike doze kokaina, zaradi česar je kmalu po tej bitki umrl. Pesem je v slovenščino prepesnil Kajetan Kovič (Kajetan Kovič: *Georg Trakl*. Ljubljana: Mladinska knjiga 2000, 143).

mu Irma napiše, kako je v časniku po naključju prebrala, da je imel Rus težko operacijo in da je za posledicami v ljubljanski bolnišnici umrl. Na tem mestu Maasburg pozneje dopiše, da je avgusta istega leta „*od podpolkovnika Brücknerja od 27. domobranskega pehotnega polka*“ izvedel, da „*ni umrl stotnik Rus, ampak njegov brat Jožef*“.[228] Tu je z imenom stotnika Rusa očitno prišlo do nekakšne zmešnjave, saj naj bi bil po informacijah grofice Ilke Künigl ravno *Jožef* Rus tisti, ki ji je svoj čas povedal, kako je Fritz padel.

Generalmajor je pisal svoje zabeležke o vojni na levi strani tudi še po sinovi smrti, pri čemer je največ pozornosti posvečal bojem na vzhodnih frontah. Omenja tudi boje na morju, kjer na dan 28. 4. 1915 zabeleži, da je avstrijska podmornica uničila francosko oklepno križarko *Leon Gambetta*, ki ji je poveljeval Georg vitez von Trapp (1880–1947).

Trapp je bil zanimiv človek. Rojen je bil v Zadru, šolal se je na mornariški akademiji na Reki, dodatno se je izobraževal med drugim tudi v Avstraliji. V času od 22. 4. 1915 do 10. 10. 1915 je Trapp poveljeval podmornici SM U5 in je poleg že omenjene francoske oklepne križarke potopil še italijansko podmornico *Nereide*. Ko je 1. 11. 1908 postal linijski poročnik, je prišel na Reko, kjer je vzpostavil stik s firmo Whitehead, ki je tu gradila podmornice. V podjetju so bili zlasti veliki strokovnjaki za torpede, firmin ustanovitelj pa je bil izumitelj torpeda Robert Whitehead. Z njegovo vnukinjo Agatho se je Trapp poročil ter imel z njo sedem otrok. Konec vojne je dočakal v Kotorju, kjer je bil 1. 5. 1918 povišan v korvetnega kapitana (major) in prejel poveljstvo nad postajo podmornic v Boki Kotorski. Bil je tudi nosilec najvišjega vojaškega odlikovanja Habsburške monarhije, odlikovanja viteškega križca Marije Terezije.[229]

Po ženini smrti 1922 – od otrok se je nalezla takrat neozdravljive škrlatinke – se je 1923 preselil v vilo Trapp, se poročil z Mario Augusto Kutschero (1905–1987), pevko in pisateljico, ki je od tretjega leta dalje odraščala brez staršev, ki sta ji umrla. Z njo je imel še dve hčerki ter bankrotiral. Da bi preživeli, je žena ustanovila komorni zbor Trapp. Po anšlusu Avstrije k tretjemu rajhu 1938 je nemška vojna mornarica Trappu ponudila mesto poveljnika na področju podmornic, kar je odklonil. Prav tako je odklonil Hitlerjevo vabilo, naj s svojim zborom nastopi na njegovem rojstnem dnevu 20. 4. 1938 v Münchnu. Gostovanje v Italiji je izkoristil za to, da je emigriral v Ameriko, kjer je žena 1939 rodila še sina. Njihov zbor se je v Ameriki preimenoval v *Trapp Family Singers*.[230]

V Maasburgovi kroniki si od tu dalje vse do 7. 5. 1915 sledijo prazne strani na desni, zasebni polovici kronike. Tistega dne popoldne pa se je zgodilo nekaj posebnega, kar si je baron tudi zapisal. Ob dveh se je pri njih pojavil narednik

228 Maasburg, Kronika, 395.

229 Za podatek se zahvaljujem dr. Mihi Šimacu.

230 Po vojni je družina pod imenom *Trapp Family Austrian Relief Inc.* organizirala zbiranje pomoči (oblačila in hrano) za Avstrijo. Usoda družine nam je znana iz filmske uspešnice *Die Trapp-Familie* (Družina Trapp).

Matjaž Menič, ki je služil v Fritzovi stotniji. V polomljeni nemščini je staršema poskušal razložiti, kaj se je dogajalo z 11. na 12. september 1914. Iz povedanega sta razumela, da naj bi bil Fritz Meniču na smrtni postelji naročil, naj staršema sporoči, kaj se je dogajalo.

Menič je hudo ranjenega Fritza prinesel v sobo neke hiše, ki je služila kot zasilna bolnišnica. Ob pregledu je zdravnik ugotovil, da je bil Fritz z vbodom bajoneta težko ranjen v mehur. Fritzu so dali uspavala, vendar je ostal buden in pri zavesti vso noč, od 10. zvečer do 6. zjutraj naslednjega dne. Njega, Meniča, da je večkrat napotil nazaj k stotniji ter ga na koncu prosil, naj v Vipavi pove, kako je bilo.

Menič je Fritza ukazal pokopati v grobu na gozdni jasi ob neki hiši. Truplo so položili v šotorsko krilo, na grob postavili lesen križ z imenom in datumom. Imena zdravnika da se ne spominja več, je še povedal. Da so se pokopa udeležili lahki ranjenci ter štabni narednik, čigar ime si je Maasburg zabeležil na topografskem preglednem zemljevidu, ki se žal ni ohranil.

V vojno vstopa Italija

V Vipavi sta se 14. maja, devet dni pred vstopom Italije v vojno na strani antante, oglasili Noki in njena mama. Prišli sta iz Ike, kjer so se širile vedno bolj grozeče novice o Italiji. Govorice so se pozneje izkazale za točne. Ker se je Noki bala prometnih zastojev, sta z materjo prišli v Vipavo, od koder sta se s poštnim avtom odpeljali v Postojno in od tam z vlakom na Dunaj. To, da se je Noki, ki ji od vzhodne fronte v Galicji vojna ni bila tuja izkušnja, slabo počutila v mirni Iki, nedaleč od Reke in Pulja, kjer je bila stacionirana avstrijska mornarica, je bilo nenavadno. Kasneje bomo videli, zakaj je hotela na Dunaj.

Na dan vstopa Italije v vojno, v nedeljo, 23. 5. 1915 je Maasburg brez komentarja zabeležil ime konjeniškega stotnika barona Ritterja od etapnega štaba v Ajdovščini. Na svetovnem spletu se najde podatek, da je bil to tisti ritmojster, ki je v Ajdovščini, kjer so septembra 1915 poleg civilnega pokopališča postavili še vojaško (oktobra 1916 so ga morali zaradi velikanskih žrtev še razširiti), posvetil kapelico.[231] Morda so konjeniškega stotnika Ritterja takrat nastanili pri Maasburgu.

Istega dne je baron zabeležil, da je ob pol štirih popoldne italijanski veleposlanik izročil Avstro-Ogrski vojno napoved. Skupaj z novico o vojni napovedi Italije je

231 „Soldatenfriedhof mit der vom Etapp. Stat. Kmmd. Rittmeister Baron Ritter gewidmeten Kapelle in Ajdovščina (Haidenschaft)“. V: https://www.europeana.eu/sl/item/9200291/BibliographicResource_3000073494030, 23. 3. 2020.

„*Njega c. in kr. Apostolsko Veličanstvo* […] *najmilostljiveje blagovolilo izdati sledeči Najvišji rokopis in manifest*“, ki ga je objavil tudi *Slovenski narod*. Manifest odraža ne samo cesarjevo mnenje in mnenje vlade, pač pa tudi mnenje prebivalstva, ki je italijanski vstop v vojno na strani antante razumelo kot izdajo:

> MOJIM NARODOM!
>
> Kralj italijanski Mi je napovedal vojno.
>
> Zvestobo je prelomila kraljevina italijanska svojima zaveznikoma kakor zgodovina ne pozna enakega.
>
> Več nego trideset let je trajala zveza, v kateri je mogla Italija množiti svojo teritorijalno posest in se razcvitati, kakor nikdar ni slutila, tedaj nas je Italija zapustila v uri nevarnosti in je z razvitimi zastavami prešla v tabor naših sovražnikov.
>
> Mi nismo ogrožali Italije, nismo kratili njenega ugleda, nismo se dotaknili njene časti in njenih interesov; vedno smo zvesto izpolnjevali Svoje zavezniške dolžnosti in smo ji nudili Svojo zaščito, ko je šla na bojišče. Storili smo še več: Ko je začela Italija s svojim pohlepnim očesom gledati čez naše meje, smo bili odločeni za velike in bridke žrtve, za žrtve, ki so posebno bolele Naše očetovsko srce, samo da obranimo zavezniško razmerje in mir.
>
> Toda pohlepnost Italije, ki je mislila, da je treba izkoristiti trenutek, se ni dala potolažiti. In tako se mora izpolniti usoda.
>
> Mogočnemu sovražniku na severu so se Moje armade zmagoslavno upirale v desetmesečni gigantični borbi in v najzvestejšem sobojevništvu z vojskami Mojega presvetlega zaveznika.
>
> Novi zavratni sovražnik na jugu jim ni nov nasprotnik.
>
> Veliki spomini na Novaro, Mortaro, Kustoco in Vis, ki so ponos Moje mladosti, in duh Radeckega, nadvojvode Albrehta[232] in Tegetthoffa[233], ki še živi v Moji vojni moči na kopnem in na morju, so mi poroki za to, da bomo tudi proti jugu uspešno branili meje monarhije.
>
> Pozdravljam Moje v boju izkušene zmagonosne čete. Zaupam njim in njihovim voditeljem! Zaupam Svojim narodom, kojih brezprimerni požrtvovalnosti gre Moja najiskrenejša očetovska zahvala.
>
> Vsegamogočnega pa prosim, da blagoslovi Naše zastave in vzame Našo pravično stvar v svoje milostno varstvo. Na *Dunaju*, dne 23. maja 1915. *Franc Jožef s. r.*[234]

Uredništvo SN objavi prav tako na prvi strani kot zadnji prispevek novico o pogodbi trojnega sporazuma z Italijo. Tu preberemo že takrat tisto, kar bo po koncu vojne zadevalo naše kraje:

> **Rim**, 22. maja. „Idea Nazionale“ pravi o pogodbi Italije s trojnim sporazumom, da je bila pogodba sklenjena 27. aprila. Italija je pristopila londonskemu dogovoru, po katerem ne sme noben zaveznik skleniti separatnega miru. Italija je dobila sledeče koncesije: Južno

232 Albrecht, nadvojvoda avstrijsko-tešenski (1817–1895), feldmaršal in generalni inšpektor avstro-ogrske armade.

233 Wilhelm von Tegetthoff je bil rojen 1827 v Maribor in je umrl 1871 na Dunaju. Bil je viceadmiral in poveljnik avstrijske oz. avstro-ogrske vojne mornarice. V Mariboru je imel svoj spomenik, ki ga je 1883 odkril sam cesar Franc Jožef I. Po I. svetovni vojni so ga odstranili in ga je danes videti v Pokrajinskem muzeju Maribor.

234 Anonimno: „Cesar svojim narodom“. V: *Slovenski narod*, 24. 5. 1915, 1.

> Tirolsko do Brenerja, prostost postopanja v Jadran. morju, pridobitev Trsta, Istre in Dalmacije do Narente, priznanje posesti Valone in pravic v Južni Albaniji, udeležbo na pridobitvah v Turčiji v isti meri kakor druge države trojnega sporazuma, korekturo meje na vzhodu Libije kakor tudi gospodarske koristi za vojne dobe. Med temi gospodarskimi koristmi, je kar „Idea Nazionale“ previdno zamolči, razumeti denarno nakazilo od strani Anglije, ki prevzame za to kontrolo nad italijanskim carinstvom.[235]

Ni čudno, da je bil Maasburg ogorčen, in ne samo on. Tudi prebivalci slovenskih krajev, ki naj bi pripadli Italiji, so si delali skrbi, saj so bile države trojnega sporazuma, sodeč po poročanju SN, ne samo prepričane v zmago, pač pa so vrhu vsega še barantale z ozemlji tistih, za katere so bile prav tako prepričane, da bodo to vojno izgubili. Šlo je za slovenska ozemlja v okviru Avstro-Ogrske. Alojzij Novak v Črničah je podobno ocenil novo nastali položaj, da se namreč „[…] *nahaja Avstrija v boju s Srbijo, Rusijo, Črnogoro, Francosko, Angleško, potem še z Japanom, Belgijo – in nazadnje od 23. maja 1915. z našim ‚zaveznikom‘ (po slepoti naših diplomatov) Italijo.*“[236]

Zanimivo, da je Maasburg ta isti dan (23. 5. 1915) poročal o poslednjih *protiitalijanskih* manifestacijah v Trstu. Zakaj poslednjih, se danes ne bo dalo več z gotovostjo ugotoviti: Ali za to, ker je ta vpis dodal naknadno, ali pa zato, ker je sumil, da se v tej vojni v Trstu ne bo več dolgo protestiralo proti Italijanom.

Tržaška *Edinost,* ki je Maasburg verjetno ni prebiral, je dan pred vstopom Italije v vojno, 22. 5., na prvi strani objavila novico o avstroogrski ponudbi Italiji za primer, da vstopi v vojno na njeni strani. Pospremila jo je s komentarjem, da Italiji danes ta ponudba ne zadošča več. Tudi ta novica je zmes oznanila o vojni, ki da je *obrambna*, kar so vedno trdile vse vpletene strani, nadalje, da jo je povzročil *nasprotnik* (kar so prav tako zatrjevale vse strani) ter propagande, ki je vedno pristranska ter služi pridobivanju ljudi na svojo stran:

> Lugano, 21. (Cenz.) Izjava nemškega državnega kanclerja o avstrijskih ponudbah Italiji ni nikakor zadovoljila. „Secolo“ označuje ponudbe za naravnost smešne in posebno tako zakasnele, da bi v Italiji njih sprejem ne bil več mogoč zaradi s trosporazumom že sklenjene pogodbe. Časopisje se trudi na vso moč, da bi dokazalo, da je vojna, ki ima izbruhniti, obrambna vojna, ki da jo je povzročila Avstrija s svojim nevrednim postopanjem napram Italiji in ker je zavračala zahteve, v katere je sedaj, pod pritiskom vojne nevarnosti, privolila po najmanjšem delu.[237]

Po poročanju *Edinosti* v članku, povzetem po SN, je bila pogodba trozveze sklenjena 20. 5. 1882. Italija jo je čez točno 32 let, to je 20. 5. 1914, odpovedala. Pogodba trozveze, tako *Edinost*, med ljudmi v Italiji ni bila nikoli priljubljena. Mimo tega je italijanska uradna politika ljudi ves čas pripravljala na spremembo

235 Kor. urad.: „Pogodba trojnega sporazuma z Italijo.“ V: *Slovenski narod*, 24. 5. 1915, 1.
236 Novak, Črniška kronika, 76.
237 Anonimno: „Avstrijske ponudbe ne zadostujejo“. V: *Večerna Edinost*, 22. 5. 1915, 1.

v svoji zunanji politiki do Avstro-Ogrske in do sveta. Na vseh straneh da so, tako *Edinost* oz. SN, širili bolj ali manj subtilno propagando:

> Koliko let sem je italijansko časopisje javnost pripravljalo na trenutek, ko nastopi Italija proti Avstriji. Vsakdo je vedel, da se to godi po želji in volji konsulte. Ko je l. 1911. ali 1912. Angleška okupirala Solun in s tem zasedla važno strategično točko v Sredozemskem morju, je italijansko časopisje besno zakričalo, a že naslednji dan je utihnilo. Takrat se je pokazalo, kak upliv ima vlada na časopisje. A javnost se ni samo potom časopisja, pesmi[238] in gledaliških iger pripravljala na vojno proti Avstriji, delalo se je to tudi z razglednicami, ki prihajajo v najširše kroge prebivalstva. Na razglednicah se je tudi razširilo na milijone izvodov zemljevida, na katerem je bila naslikana „bodoča Italija". […] Sedanje navdušenje, ki je v Italiji zavladalo za vojno, je sad dolgoletnega sistematičnega pripravljanja. – Po „Slov. Narodu."[239]

Edinost je objavila cesarjev manifest 25. 5. (24. 5. ni izšla) kot *zadnjo* novico *prve* strani. Šele na notranji drugi strani časnik nejasno omenja „*pretežke manifestacije, ki so jim sledili nezaslišani izgredi in vandalizmi*"[240], ne da bi povedala, o čem je govor. Da so bile manifestacije protiitalijanske, izvemo iz Maasburgovega zapisa.

Prav tako se je 24. 5. 1915 v *Edinosti* z dne 25. 5. oglasil „*Cesarski komisar državno-neposrednega mesta Trsta: pl. Krekich-Strassoldo*", ki je v svojem *Apel*[u] *na meščanstvo* povzel, da so se prejšnjega dne popoldne „*v zvezi s patrijotičnimi demonstracijami pripetile obžalovanja vredne poškodbe javnega in zasebnega imetja*".[241] Očitno je govor o proti-italijanskih demonstracijah, ki jih je omenil baron, med katerimi je nastala materialna škoda.

Tri dni po vstopu Italije v vojno, 26. 5. 1915, baron že piše o močnem topniškem ognju, ki ga je slišati iz Gorice in Doberdoba. Dne 13. 6. omeni, da je huda burja uničila letališče pri Sv. Vidu[242] pri Vipavi. Jasno je, da upokojeni generalmajor obsoja zahrbtno italijansko menjavo strani v tej vojni. Hkrati piše o strahu Italijanov pred žrtvami, za katere pristavi, da bodo nesorazmerno večje od predvidevanega plačila za izdajo.

Sledi dolgo razmišljanje o novonastalem položaju. Zveza z Italijo da je obstajala več kot tri desetletja. Kaj da je to zvezo določalo, so vedeli zgolj državniki, navadnim ljudem je bistvo ostalo prikrito. Prepričan je, da je bila zveza

238 O tem je pisal tudi Maasburg.

239 Anonimno: „20. maj 1882–20. maj 1915". V: *Večerna Edinost*, 25. 5. 1915, 1.

240 Anonimno: „Someščani!" V: *Edinost*, 25. 5. 1915, 2.

241 Krekich-Strassoldo (von Treuland), Hans: „Apel na meščanstvo". V: *Edinost*, 25. 5. 1915, 2.

242 Št. Vid pri Vipavi je delil usodo veliko krajev na naših tleh, ki so v različnih državah in sistemih, ki so jih doletevali, nosili različna imena. Pod Avstro-Ogrsko se je kraju reklo *Šembid*, *Št. Vid*/*St. Veit*. Pod Italijo se je moral preleviti v *San Vito*. Takoj po koncu II. svetovne vojne so ga imenovali *Vojkovo*, danes pa je splošno znan kot *Podnanos*. (Za podatek se zahvaljujem Dragu Sedmaku.)

„*zgrajena na trhlih nogah.*“[243] Nihče ni zaupal nikomur, vse strani so sprejemale vsaka svoje ukrepe in pri tem kot realno možnost upoštevale tudi možnost vojne. Potem ko je izbruhnila vojna z Rusijo, se je toliko nestrpneje čakalo na reakcijo Italije. Nemalo Avstrijcev je bilo mnenja, da bo Italija na njihovi strani. Upali so, da bo tako, ker so na prireditvah poleg domoljubnih pesmi, ki so bile zaželene oz. zapovedane, vedno prepevali tudi italijanske pesmi, nad čemer je bilo italijansko ljudstvo v tistih krajih silno navdušeno.

Vendar se je kmalu izkazalo, da Italija ostaja nevtralna, da podpore njenih enot avstro-ogrskim ni od nikoder in da jo mamijo s koncesijami, ki bi zadovoljile njene aspiracije po tujem ozemlju. Po 1. maju, ko so se začeli hudi boji v vzhodni Galiciji, sprejme Italija odločitev, ki so jo skupaj sklenili vlada, parlament in kralj, da napove vojno Avstro-Ogrski. Tudi baron zapiše, da je antanta Italiji obljubila v zameno za naklonjenost in angažiranje na njeni strani avstro-ogrska ozemlja. Pri tem ga boli zlasti to, da so v Habsburški monarhiji deset mesecev menili, da bodo Italijani zastopali stališče, da je „*sramotno pasti zavezniku v hrbet.*“[244]

Razmere v Vipavi

V baronovi kroniki se vrsti nekaj zapisov, ki so dragoceni kot izjave pričevalca-očividca o položaju v Vipavi. Vojna napoved Italije se, kakor zapiše baron, odraža v življenju vse Vipave. Ker je mesto tako blizu italijanske meje, se vseh poloteva strah ob dejstvu, da ravno tu živijo možje, ki bodo najprej vpoklicani. Po drugi strani so k njim prišle nove enote, ki bodo začele najprej ukrepati. Posebno skrb je predstavljala okoliščina, da bodo prebivalci blizu bojišč. Maasburga se bojita vpada italijanskih enot v Vipavo, ki bi se, tako meni baron, ki je gotovo vedel, kaj govori, ne bila sposobna braniti niti kratek čas. Okoliščino, da Italijani takrat vendarle niso vkorakali v Vipavo, se bo po baronovo dalo razložiti šele po koncu vojne.

Tu Maasburg še enkrat, tokrat bolj natančno, opiše prihod Willijeve žene in tašče iz Ike v Vipavo, kar se je, kot vemo, zgodilo 12. maja. Tašča se je bala vojne, pa tudi Noki ni bila mirna. Zato sta obe iz Vipave odpotovali s poštnim avtom v Postojno. Pred njunim odhodom so vsi skupaj premišljevali, kaj jim je storiti ob možnih zapletih, tako da sta se tudi Maasburga pripravila na beg. Po eni strani sta skrila vse stvari večje vrednosti v neko skrivališče – podzemno odprtino, po drugi strani sta pripravila kovčke in jih en del poslala v Postojno, kjer sta jih dala v hrambo že nekajkrat omenjenemu gospodu Kuttinu. Izpraznila sta tudi nekaj sob svoje hiše.

243 Maasburg, Kronika, 425.
244 Ibid, 429.

Med načrtovanjem odhoda se je izkazalo, da primernega prevoznega sredstva v te namene ne bo lahko najti. Tako sta zakonca že razmišljala, da bi kupila novega konja. V ta razamišljanja je padla vojna napoved Italije na binkoštni ponedeljek (23. 5.). Vkorakanje italijanske vojske sta pričakovala v nekaj dneh.

Kako so se obnašali Vipavci? Baron poroča, da je veliko prebivalcev Vipave in okolice zbežalo, hiše in polja so opusteli samevali. Bežali so tudi prebivalci Furlanije. Mimo njune hiše so se valile kolone ljudi, živine in voz, mimo so divjali zasebni avti vseh vrst in velikosti, mimo je vozila pošta. Njihov travnik v Gradišču, ki mu domačini še danes pravijo baronovka, je zasedla divizijska eskadra s strelivom. Po mestu so se širile vse mogoče govorice, nemir je obhajal ljudi, ki so se počutili vedno bolj utesnjeno in neprijetno.

Tudi pošte nista, kakor nihče v tistih krajih, dobivala redno. Vlaki niso več prevažali civilistov in pošte, pač pa so bili namenjeni premikom vojske in orožja. Sorodniki in prijatelji so ju rotili, naj odideta. Tudi njima se je zdelo nujno, da čim prej zapustita dom in imetje. Kljub temu sta ostala, „*kakor da bi naju usoda trdno priklenila na tukajšnjo grudo*“.[245] V teh kaotičnih razmerah je baron prejel pismo bratranca iz (današnje) Subotice, ki ga je vabil k sebi in mu za namestitev obljubil svoje stanovanje v kraju Balassagyarmat na severu današnje Madžarske, na meji s Slovaško.

Praktične posledice vojne je bilo čutiti v vskodnevnem življenju že pred vstopom Italije v vojno. Tako je 16. marca Johann zapisal, da draginja narašča in da vlada pomanjkanje kruha. Vojna se je dobra dva meseca kasneje na novem italijanskem bojišču začela zares. Kaj si je o njej mislil baron, je tudi jasno zapisał:

> Razmere so prisilile Italijo, da se odpove nevtralnosti, iz položaja, ki so ga ustvarili vojni dogodki, je bilo potrebno potegniti korist, ki so si jo obetali tako, da so se obrnili v nasprotni tabor, posebno ker so napravile sprejete obljube in grožnje z one strani velik vtis ter ker bi se dalo plen, za katerim je stremela, vendarle pridobiti zgolj iz Avstro-Ogrske.[246]

Dne 27. maja se je do Vipave slišalo grmenje topov v Gorici. Generalmajor se je 3. junija z dvema častnikoma odpeljal k letališču Št. Vid pri Vipavi (Podnanos), da bi si ga ogledal, ker ga je opustošila burja. Dne 15. junija se je s stotnikom Kopplom odpravil v Dornberk, kjer se je srečal s poveljnikom XVI. korpusa Wenzeslausom Wurmom / Wenzel von Wurmom (1859–1921). „*Pod njegovo poveljstvo so spadali 58. pehotna divizija, 62. pehotna divizija in 43. črnovojniška pehotna divizija.*“[247] Wurm je bil zanimiva osebnost. Ko je Italija 23. maja 1915 napovedala Avstro-Ogrski vojno, je bil von Wurm s svojim XVI. korpusom v Sremu. Dobil je ukaz, naj pride na Goriško ter kar se da hitro ustavi italijanske sile. Svoje enote je postavil zahodno od Gorice in vzdolž Soče in ne, kakor mu

245 Ibid, 435.
246 Ibid, 429.
247 Novak, Črniška kronika, 172, op. 249.

je bilo ukazano, v više ležečih področjih bolj na vzhodu. Njegova postavitev enot je bila osnova za štiri uspešne soške bitke c. in kr. vojske proti Italijanom, kar mu je prineslo odlikovanja ter priznanja, med drugim naziv *tajnega svetnika* (16. 3. 1916). Za dosežke ga je cesar Karel odlikoval z vojaškim odlikovanjem Marije Terezije dne 17. 8. 1917 ob 180. obletnici slavnostnih podeljevanj tega odlikovanja. Prav na osnovi statutov o odlikovanjih je bil tudi povišan v baronski stan. Zato ga Maasburg v svoji kroniki s tem nazivom ne naslavlja, saj ga takrat še ni imel.[248]

Baronovo srečanje z Wurmom gotovo ni bil nikakršen protokolarni obisk upokojenega generalmajorja, pač pa pogovor o strateškem in vojaškem položaju na terenu ter razmerah med civilisti, verjetno tudi o razpoloženju do Avstro-Ogrske. Do srečanja častnikov je prišlo takoj po tistem, ko je Wurm s svojimi enotami prispel iz Srema na Goriško. Znanje in poznavanje vojaških in civilnih razmer visokega, četudi upokojenega avstro-ogrskega častnika iz Vipave je bilo poveljujočim takrat več kot dobrodošlo. Žal nam baron o svojem pogovoru ni zapustil nobenih zapisov. Gotovo se mu je zdelo, da je zadeva prekočljiva, da bi jo zaupal kroniki, ki bi lahko nekoč padla v roke, bog ve komu.

V svoji *Črniški kroniki* omenja generala Wurma tudi Alojzij Novak, ki je poveljstvo korpusa v Dornberku pred Sv. večerom 1915 prosil za dovoljenje, da bi 24. in 25. decembra smeli zvoniti. General Wurm je dal telefonski odgovor na to prošnjo: „*Iz nujnih vojaških razlogov in tudi zaradi tega, ker je zmagujoči nasprotnik že večkrat dokazal, da mu nič ni sveto (Gorica to najbolje dokazuje), prošnji ne morem ustreči, čeprav cenim vaše nagibe.*“[249]

Kako je bilo baronu pri srcu 23. 6. 1915, ko zapiše, da so avstro-ogrske enote zavzele Lvív, si lahko samo mislimo, saj je tam blizu pred devetimi meseci padel Fritz, zdaj pa se je tam boril Willi. Je pa ta dogodek bataljon domobrancev pod vodstvom majorja Schramma v Vipavi obhajal pri slavnostni službi božji. Opoldne, pri kosilu s častniki, je Maasburgu kot po činu najvišjemu prisotnemu častniku pripadla čast, izreči zdravico cesarju.

Vélika vojna, ki je divjala v Posočju, je to področje zaznamovala z dvanajstimi soškimi bitkami in je zahtevala od vojske ter civilistov velike žrtve.

> Da je lahko preživel en vojak na frontni črti, je bilo potrebnih najmanj pet delavcev ali delavk v zaledju. V Posočju so še danes težave s prevoznostjo, takrat pa je bilo vse treba zgraditi na novo – vodovode, žičnice, železnice, ceste, mulatjere. Na prvi vojni črti so bili vojaki 10, 14 dni, lahko tudi tri tedne, če niso dobili zamenjave. Lahko so imeli srečo, da ravno takrat ni bilo hujših napadov, lahko pa so imeli velikansko smolo in so bili v središču ofenzive. Po določenem času so šli nazaj v zaledje, se očistili uši, preoblekli, najedli, vzeli novo orožje in opremo. Tisti, ki so imeli srečo, so odšli domov na dopust in morda dobili odlikovanja, potem pa so odšli nazaj v strelske

248 https://de.wikipedia.org/wiki/Wenzel_von_Wurm, 21.4.2020. Militär-Maria-Theresien-Orden, 11. 11. 2020.

249 Novak, Črniška kronika, 125, op. 179.

rove. To kroženje je predstavljalo posebno grozo. V zaledju pa so vojaki doživeli šok – ljudje so seveda prav tako trpeli, a po drugi strani so lahko mirno sedeli v kavarni, kjer res ni bilo mleka, smetane in belega, a so lahko brali časopise in se pogovarjali o vojni. Marsikdo je zapisal, da v tem svetu ni več našel svojega mesta, da se je najbolje počutil med tovariši v vojski, ki so lahko edini razumeli, kaj je preživljal. Nerazumljivo se jim je zdelo, kako lahko hodijo ljudje na gledališke predstave, imajo na razstavah celo makete bojišč, strelskih rovov in se pogovarjajo o vojni, medtem ko na resničnih bojiščih vojaki umirajo in doživljajo strahote.[250]

O pomanjkanju infrastrukture je Maasburg, kot bomo videli, pisal leta 1916, ko je za to stanje okrivil državo. Leta 1917, ko je potekala zadnja, 12. soška bitka, je na to področje vozilo vsak dan po 800 vlakov. Od tu se ja na beg do Ljubljane, Šterntala (Strnišče, Kidričevo)[251] ali Brucka na Litvi podalo 90.000 ljudi, o čemer znajo še danes pripovedovati potomci beguncev, takrat pa so o tem pri nas poročali slovenski in nemški časniki. Tako pripoveduje Marta Spacal, vnukinja pregnanke v Bruck na Litvi, da je njena nona v Brucku delala v tovarni čokolade in da se je tega časa spominjala kot dobrega obdobja svojega življenja, saj ni trpela lakote.[252] Hude pa so bile človeške žrtve, saj je bilo ranjenih, pogrešanih ali žrtvovanih 1.000.000 vojakov in civilistov. Zaledje je moralo boreče se enote oskrbovati s hrano, lesom, orožjem in bivališči. Moralo je poskrbeti za ranjence v bolnišnicah. Otroci in ženske so garali v tovarnah. Življenje se je radikalno spremenilo.

Stanovalci pri baronovih

Boji so se na Goriškem nadaljevali. Dne 7. 7. 1915 je bilo slišati močno topovsko streljanje iz smeri Gorice in Doberdoba. Šest dni zatem se je v modro sobo baronovih vselil naslednji stanovalec, ki ga je dodelila vojska, poveljnik bataljona kolesarjev Smutny. V Avstro-Ogrski so kolesa začeli uporabljati kot novo transportno sredstvo v vojski l. 1882. Razlogi za to so bili praktične narave. Po eni strani so bili kolesarji hitrejši od pehote, s seboj so lahko vozili – in po potrebi tudi so – kakšnih 20 kg opreme in seveda niso bili nikoli odvisni od goriva, ki ga je v vojni pogosto primanjkovalo. Premikali so se na človeški pogon, vendar

250 Svenšek, Ana: „Parada se je končala. ‚1. svetovna vojna prinese civilizacijski šok'". Intervju s kustosom Muzeja novejše zgodovine Slovenije Markom Štepcem, 11. marec 2014. V: https://www.rtvslo.si/prva-svetovna-vojna/parada-se-je-koncala-1-svetovna-vojna-prinese-civilizacijski-sok/331785, 20. 6. 2019.

251 Tu so bila med I. svetovno vojno postavljena prva (begunska) taborišča, ki so OZNI oz. UDBI služila še po II. svetovni vojni, ko so tu zapirali zlasti Slovence nemškega porekla. Kraj se od leta 1953 imenuje Kidričevo.

252 Ustno izporočilo: Marta Spacal 1. 6. 2015 in 12. 6. 2015 v Srednji vasi v Bohinju.

hitreje od pehote.[253] Kolesarje so na vojaških akademijah tudi posebej šolali.[254]

Vseljeni Franz Smutny (1867–1932) je bil prav posebne vrste človek, ne samo za tiste čase. Bil je eden prvih športnikov, uradnik, izumitelj (sestavil je zložljivo vojaško kolo) in novinar. V Gradcu je končal nižjo gimnazijo in trgovsko akademijo. Leta 1886 se je prijavil kot enoletnik – enoletni prostovoljec, ki mu je bilo zaradi izobrazbe dovoljeno enoletno služenje vojaškega roka. Dodeljen je bil c. kr. 27. (ljubljanskem) domobranskemu pehotnemu polku, isti enoti kot Fritz.

V civilnem življenju je bil Smutny od leta 1887 zaposlen v akcijski družbi graške tovarne vagonov in strojev. Leta 1889 je stopil v štajersko deželno službo, kjer je bil nazadnje zaposlen v deželnem knjigovodstvu, kjer je knjižil denarne tokove. Leta 1897 je postal poročnik. Nekaj let je v Gradcu poučeval na graški vojaški kolesarski šoli, morda tudi zato, ker je 1896 prav tam izdal svojo knjigo A*nleitung zur Behandlung des Fahrrades und dessen praktische Verwendung insbesonders für militärische Zwecke* [Navodila za ravnanje s kolesom in njegova praktična uporaba zlasti v vojaške namene]. Franz Smutny je bil tudi novinarski poročevalec za kolesarstvo in leta 1899 urednik športnega lista *Grazer Sport-Blatt*, ki je bil priloga graškega ponedeljkovega časnika za avstrijske alpske dežele *Montags-Zeitung für die österreichischen Alpenländer*.

Bil je velik strokovnjak za kolesa in njihovo uporabo v vojaške in civilne namene in se je izvrstno razumel na tehniko. Bil je med prvimi, ki so v Gradcu vozili avto. Tako se mu je tudi zgodilo, kar se je zgoditi moralo: 11. 11. 1899 se je zapletel v eno prvih avtomobilskih nesreč v štajerski prestolnici. Kriv ni bil on, pač pa peška (!). Med I. svetovno vojno je poveljeval polbataljonu prostovoljcev kolesarjev. Leta 1915 mu je bila podeljena medalja za hrabrost.

Dne 13. 7. 1915 je bil poveljnik kolesarskega bataljona Smutny torej vseljen k Maasburgom v Vipavi. Očitno je kar nekaj časa tudi ostal v naših krajih, saj je že naslednjega leta v Trstu, skupaj s svojim pribočnikom in slednjega računovodjem, poneveril državni denar ter bil zato obsojen na večletno zaporno kazen.[255]

Zdi pa se se, da sta se Smutny in Maasburg kar dobro ujela, saj je barona 27. 7. 1915 povabil na vožnjo z avtom. Skupaj z majorjem Niederkornom ter nadporočnikom Dragomanovičem sta se odpeljala iz Vipave in po dveurni vožnji pozno dopoldne prispela v Gorico. Tam jih je presentila neverjetna tišina. Kljub poletju in vročini so bila okna in vrata večine hiše zaprta, prav tako večina trgovin. Po cestah ljudi skoraj ni bilo. Zunanja podoba mesta je tudi sicer kazala sledi vojne: hiše so obstreljevali z granatami in šrapneli, neka hiša na ulici Morelli

253 Wehap, Wolfgang: „Das Fahrrad im Dienste des österreichischen Militärs“. V: http://graz.radln.net/cms/beitrag/11022155/105566718/, 25. 3. 2020.

254 Zdaj tudi bolje razumemo pomembnost omembe v personalnih aktih Wilhelma in Friedricha, kjer za oba piše, da sta bila kolesarja.

255 Wehap, Wolfgang: *Biografisches Rad-Lexikon Steiermark mit Register der Vereine und Verbände. Sonderedition Ausstellung „Radkult“*. Leoben 2012, 82, 131.

se je celo podrla. Veliko zidov je bilo poškodovanih. Baron je pri zadnjih vratih v vojašnico opazil ranjenega mladeniča. Uspelo mu je najti brambovca in mu naročiti, naj mladeniča odnese v bolnišnico.

Baron je mislil, da se bo v Gorici lahko založil z najnujnejšim živežem, vendar je to bilo preveč optimistično pričakovanje. Dobil je samo nekaj salame po 16 kron (32 €) za kilogram in bele moke po 5 kron (10 €)[256] za kilogram. O hudi draginji takrat je poročal tudi Novak: „*Za 20 kg špeha sem plačal te dni 112 K* [224 €] – *pa še dobro, da sem ga dobil. Kupiti se skoraj nič več ne da, in kar je še dobiti, ima horendno /grozansko, strašansko/ ceno.*“[257]

Baronu je uspelo kupiti nekaj riža. Za kosilo so se vsi štirje ustavili v restavraciji *Pri pošti*, kar je sprožilo težke spomine. Obedovali so namreč blizu mize, kjer sta z Roso na začetku vojne zadnjič sedela skupaj s Fritzem. O silni draginji v Gorici, kjer je bilo polovico trgovin sploh zaprtih, je tožil tudi Novak:

> Kosilo, ki je prej stalo manj kot 2 kroni [4 €], me je stalo zadnjič čez 5 K [10 €]. Pa tudi pri nas je draginja. Liter vina se prodaja v gostilnah à 2 K [4 €]. Živil pa se tudi za drag denar ne more kupiti, ker je ves dovoz zaprt. Živimo ob turiščnem */koruznem/* kruhu, polenti, nov nezrel krompir kopljemo, mesa ni dobiti razen iz Ajdovščine kak ½ kg, a treba plačati zanj 1.80 K [3,6 €] in potnino nosaču. Jajca so à vin[ar], mleko à 40 vin liter. Novi podplati za črevlje */čevlje/* stanejo 5–6 Kron [10–12 €]. Kam bo neki to pripeljalo? Petroleja sem dobil po sreči iz Trsta à 60 krajcarjev, to je 1.20 K [2,40 €] liter, pa se je tudi že več ne dobi. Draginja – spremljevalka vojske.[258]

Med vožnjo iz Gorice nazaj v Vipavo se je skupina z Maasburgom ustavila v Renčah, kjer so visoki častniki barona povabili k obedu. Med pogovorom je slišal veliko zanimivega, kar mu je dalo misliti. Žal tudi tega ni zabeležil. Njegovi veliki želji, želji 68-letnega upokojenega častnika, da ga popeljejo v prvo vojno črto, so se samo nasmehnili. Generalmajorju Adolfu von Boogu (1866–1929), ki se je pozimi 1915 boril na ruski fronti v Karpatih ter postal januarja poveljnik generalštaba 3. armade pehotnega generala Svetozarja Boroevića von Bojne, so zaupali poveljstvo 93. divizije v na novo nastali soški fronti.[259] Kakor v opravičilo, ker Maasburgu te želje niso hoteli izpolniti, je opisoval nadčloveške napore svojih enot ter jih čez vse pohvalil. Rekel je, da so možje sami junaki in da si vsi zaslužijo odlikovanja. Nad Boogom pa ni bil navdušen Alojzij Novak: „*Poveljniki divizij so stanovali pri meni, od hudobne divizije nek generalmajor Boog* […] *in brigadir Vidale* […] *Precej neprijazna človeka.*“[260]

256 „Die Kaufkraftparität des Gulden und der Krone zum Euro.“ V: https://www.1133.at/document/view/id/475, 26. 3. 2020.
257 Novak, Črniška kronika, 109.
258 Ibid., 96.
259 https://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_von_Boog, 16. 6. 2020.
260 Novak, Črniška kronika, 90.

Med vračanjem v Vipavo je četverica na prostoru za previjanje videla veliko ranjencev, polno je bilo tudi pratežev.

Tri dni po izletu na Goriško so v Maasburgovo *jedilnico* vselili nadporočnika Greinerja. Stiska s prostori je morala biti velika, vojno je bilo čutiti tudi v zaledju. Po 24 dneh celodnevnega topovskega obstreljevanja se je po Maasburgovih navedbah ogenj v smeri Gorice in Doberdoba, kot ga je bilo slišati v Vipavi, nekolikanj umiril.

Začetek avgusta je prišel s fronte v Vipavo, da bi se odpočil od naporov vojne, podpolkovnik Brückner[261] iz 27. domobranskega pehotnega polka, kjer se je Fritz boril pri Gródeku. Maasburg ga je obiskal v župnišču. Brückner je povedal, da je vesel, da je Fritz dobil odlikovanje, ki ga je on predlagal. Vendar pa se sam ni več udeležil bitke pri Lvívu oz. Gródeku, ker je bil že pred tem ranjen.

Tudi sicer so razmere prve tedne neposredne bližine bojev na Soči pričale o težkem življenju domačinov. Hiše so bile polne častnikov in vojakov, tatvin je bilo na splošno veliko, zlasti hrane:

> Na polju prej niso bile varne črešnje, zdaj kradejo krompir, kjer ga le morejo izruti […] Ker so že vsa drva požgali, jim pride sedaj vsak les prav, žagance */deske/*, koli, celo rakle */ fižolovka, prekla/* iz vinogradov. Še mnogo druge škode store, zlasti na travnikih […] Seno, stelja, vse je vojaško, kar vzamejo brezplačno. Vozovi, živina tudi niso nič bolj varni […] Pritoževali smo se že pismeno in ustno, a večinoma pomaga le za en dan, ko pride povelje, da je prepovedano krasti. Drugi dan je že spet po starem. Ljudje bi varovali ponoči poljske pridelke, a kaj, ko je stroga zapoved, da mora biti zvečer ob 9. uri vsak doma in da zjutraj do 5. ure nihče ne sme iz hiše. Tudi luč ne sme nobena goreti v hišah pri odprtih oknih.[262]

Moštvo je bila slabo preskrbljeno, ni bilo dovolj ne hrane ne toplih oblačil. V zasilnih bivališčih vojaki niso imeli s čim kuriti, primanjkovalo je toplih dek in petroleja. Iluzija kratke in učinkovite vojne, ki so se ji vdajale vse vpletene strani, se je vedno bolj izkazovala za nerealno.

Eno redkih res veselih novic tistih let sta Maasburga prejela 8. 8. 1915. Takrat je grofica Mac Cartie, mama snahe Noki, poslala vest, da je hčerka 4. avgusta

---

261 Verjetno gre za Cölestina Brücknerja, ki je v vojaškem almanahu in šematizmu *Militär Almanach-u und Schmetismus-u 1791–1914*, *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine 1905* (Wien, 1904, 586) za leto 1895 omenjen kot stotnik I. razreda v 89. galicijskem pehotnem polku. Dostop: https://library.hungaricana.hu/en/view/KriegsMarine_1905/?pg=585&layout=s, 17. 6. 2020. Za leto 1914 ga vodijo kot štabnega častnika, majorja v c. in kr. 89. pehotnem polku „baron von Albori". Dostop: https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_k.u.k._Kampftruppen_im_Juli_1914, 17. 6. 2020. Zdi se, da je bil tudi on ob začetku vojne z Italijo poslan na soško bojišče, saj je Boroević 13. 11. 1915, torej po koncu 3. soške bitke (18. 10.–4. 11. 1915) „*izrekel polkovniku Brücknerju, ki se je najbolj častno izkazal, ter njegovim odlično junaškim enotam svoje posebno priznanje in najtoplejšo zahvalo za ponovno junaško dejanje na Oslaviji.*" V: Leideck, Markus: „Opće stanje bojišnice. Vojna ostavina Svetozara Borojevića Austrijskog državnog arhiva." V: Dobrica, Ladislav (ur.): *Fontes*, *Izvori za hrvatsku povijest*, 21. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015, 393.

262 Novak, Črniška kronika, 91.

ob 1. ponoči srečno rodila v Badnu pri Dunaju. Willi je dobil prvo hčerko, ki so jo krstili za Mario Benedikto Johanno (1915–1979). Zdaj tudi bolje razumemo, zakaj se je Noki, ki je nekaj časa preživela kot bolničarka v vojaški bolnišnici na položajih avstro-ogrskih čet in ni bila plašna, sredi maja 1915 iz Ike z materjo podala na pot na Dunaj. Bila je noseča in ni hotela tvegati.

Že naslednji dan se je baron s Smutnyjem podal na novo pot z avtom. Skozi Postojno sta se odpeljala na dve uri in pol dolgo vožnjo v Ljubljano, kamor sta prispela ob 10. dopoldne, vrnila sta se po prav tako dve in pol ure trajajoči vožnji ponoči ob 10.30. Vreme je bilo čudovito, Ljubljana živa, polna beguncev iz Trsta in Gorice ter vojaških oseb na vsakem vogalu.

Takoj naslednjega dne se je major Smutny odpeljal na dopust. Tako sta Maasburga lahko izpolnila vročo željo svoje snahe, da ji končno vrneta njenega psa Princa, ki ga je ob odhodu iz Ike pustila pri baronovih. Princ je bil angleški seter, ki je na tekmovanjih prejel veliko nagrad. Smutny ga je vzel s seboj na Dunaj. Na mesto Smutnyja sta se k baronu takoj vselila najprej nadporočnik (Karl) Schirmbacher (1891–?) iz 23. domobranskega pehotnega polka,[263] potem pa še nadporočnik Hildebrand iz 29. lovskega bataljona, ustanovljenega 1859, z garnizijo v Tržiču (Monfalcone),[264] oba v modro sobo.

Praznovanje cesarjevega rojstnega dne

Avgusta je cesar Franc Jožef praznoval svoj rojstni dan in z njim vsa država. Pričakovali bi, da bo tudi generalmajor ta dan obhajal skupaj s pripadniki c. in kr. vojske. Maasburg zapiše, da so na predvečer praznika, 17. avgusta, Vipavo slavnostno razsvetlili in skozi mesto poslali sprevod bakel. Seveda so imeli tudi posebno mašo in slavnostno večerjo, h katerima je barona povabil Karl Rudholzer, pl. von Welschwehr (1866–1919), ki je v vojni (5. 5. 1915) postal generalmajor ter bil ob upokojitvi od 10. 5. 1918 naslovni podmaršal.[265] Kljub temu, da je barona k slavnosti povabil visok častnik, se Maasburg *ni* udeležil ne maše ne večerje cesarju v čast. *Izgovoril* se je, da se ne počuti dobro. Za nazaj je 3. septembra povabil častnike huzarskega švadrona na čaj, da bi se tako oddolžil

263 Pred božičem je bil 23. 12. 1915 odlikovan z vojaškim križcem za zasluge 3. (raz)reda z vojnim odlikovanjem [LVBl. 1/1916]. Leta 1938 so ga vodili kot nasprotnika nacionalsocializma, ki ni bil primeren za nemško vojsko Wehrmacht in je vohunil za mladimi oficirji. Prim.: „More Oberstleutnante and Oberste.“ V: *Axis History Forum*. Dostop: https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=247145, 17. 6. 2020.

264 „K. u. k. Feldjäger“. V: https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Feldj%C3%A4ger, 17. 6. 2020.

265 Schmidt-Brentano, Antonio: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*. Österreichisches Staatsarchiv, Wien 2007, 155.

za veliko uslugo – 10 kg bele moke. Vabilu sta se odzvala major Jaschinsky ter stražmojstra Roller in grof Tomshistc.

Zakaj se Maasburg ni udeležil ne maše ne večerje v cesarjevo čast? Kaj ga je pripravilo do tega, da si je *izmislil*, da se ne počuti dobro in se ni pridružil uradnemu obhajanju cesarjevega rojstnega dne? Kaj ga je motilo? Ali se humanist in frajgajst, kot je bil, ni mogel več poistovetiti s politiko svoje države, s cesarjevim zadržanjem, z vojno, ki jo je takoj na začetku poimenoval za svetovno vojno in svaril pred njenimi posledicami? V tem dobrem letu je videl žrtve, toliko mladih in ne več tako mladih je padlo, bilo pohabljenih ali storilo samomor, toliko ljudi lačnih, toliko pregnanih, toliko otrok brez očeta, toliko žena brez mož, toliko mater brez sinov, toliko beguncev brez strehe nad glavo, kar je videl v Ljubljani in doživljal v Vipavi, toliko zapuščenih hiš in polj, toliko ruševin brez lastnikov. Z bojišč so tudi do njega prodrle govorice, ki so mu dale misliti. Kot vemo, mu na položaje niso dovolili. Sta pa z ženo na lastni koži skupaj z Vipavci okusila pomanjkanje osnovnih živil, širile so se nalezljive bolezni. Mislim, da ne pretiravam, če na tem mestu zatrdim, da se Maasburg z veliko političnimi in vojaškimi odločitvami v svoji državi med vojno ni strinjal in da se zato tudi ni hotel udeležiti praznovanja v čast starega cesarja Franca Jožefa.

Posledica vojne v Vipavi so bile tudi stacionirane vojaške enote, ki so temeljito spremenile podobo kraja, kakor tudi begunci. V Vipavi je delovala vojaška poljska bolnišnica 8/13, ki je pošiljala blato ranjenih vojakov na analizo v bakteriološki urad za preglede v Ljubljano.[266] Zapuščena domovanja, polja in vrtovi so samevali. Vladalo je pomanjkanje hrane za civiliste in vojaščino, bohotile so se bolezni in epidemije, lizola za razkuževanje ni bilo,[267] cvetela je preprodaja živeža in vina. V Vipavi je zaradi nečistoče – niso bile vse vojaške enote redoljubne in čiste – izbruhnila kolera. Stanovalce, tudi barona in baronico, so cepili 23. 8.1 915 kar v šolskem poslopju, kjer je očitno delovala bolnišnica.

Kako so žrtve obolenj pokopavali, je zapisal župnik Novak:

> Danes ob 11 h zjutraj se mi je posrečilo priti v hišo št. 112 k Jožetu Slamič iz hšt. 12, od katerega trdijo vojaški in okrajni zdravniki, da so konštatirali pri njem azijsko kolero. Spovedal sem ga – ležal je na kupu sena in se zvijal v bolečinah – in dajal v sv. olje – unctione unica. Popoldne ob 1 1/2 je umrl. Pokopali ga bodo nocoj ponoči, brez cerkvenega spremstva, zavitega v rjuho namočeno v lizolu, zabitego v krsto. Pod in nad krsto pride plast živega apna. Pogreb preskrbe sanitetni vojaki. Tako je ukaz gosposke in jaz se mu moram pokoriti ter ostati doma.[268]

266 Keber, Katarina: „Širjenje nalezljivih bolezni na primeru kolere“. V: Šimac, Miha, Katarina Keber: „*Patriae ac humanitati!“ Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte*. Ljubljana: ZRC SAZU 2011, 166–196, tu 182.
267 Novak, Črniška kronika, 101.
268 Ibid., 94.

V bližnjem Štanjelu so v času kolere 1915 ustanovili „*centralno bolnišnico za kolero*“, ki so jo „*popolnoma zastražili in uredili kontumac*“,[269] kakor so takrat rekli karanteni. V Vipavi so, kakor tudi po drugih krajih v zaledju soških front, s pomočjo vojske organizirali sanitetno ustanovo – kopališče z razkuževalnico proti ušem, ki so takrat veljale za edine prenašalke pegavice. V Vipavi naj bi dnevno lahko oskrbeli „*2000 mož*“.[270] V kopališču so v majhnih prostorih postavili drugo poleg druge ozke in kratke kopalne kadi, kjer se je dalo sedeti z iztegnjenimi nogami, nikakor pa ne ležati, ali pa tudi večje in širše za skupinsko rabo. Tu so se vojaki pod nadzorom umili in dezinficirali, sanitejci pa so jih gole trebili uši. V zaščitne obleke opravljeni sanitejci so dezinficirali tudi monture (stare uniforme).[271] Šimac piše o delovanju *lausoleuma*, kakor so rekli dezinficirnici za uši, o čemer je poračala tudi vojna reporterka Alice Schalek. Ker je Schalekova pri opisovanju vojnih dogodkov previdna in po nepotrebnem ne izpostavlja imen krajev, lahko samo sklepamo, da je pisala o dezinficirnici za uši v Podgori ali njeni bližini. Da se je v tej ustanovi okopalo že 170.000 mož, napiše, in da na dan otrebijo uši 2.000 do 3.000 mož. V potoku, ki so mu preusmerili strugo, so pod tekočo vodo izpirali oprano perilo razkuženih vojakov, med tem ko so krznene kose oblačil razkuževali v žvepleni pari.[272] Do epidemij je prihajalo zaradi neurejenih higienskih razmer. Vojake so rešili nadlog, kot so bile uši, šele takrat, ko so prišli v zaledje, da si odpočijejo, se umijejo, pozdravijo in čez nekaj časa zopet vrnejo na položaje. Veliko vojakov je bilo do takrat že okuženih.

Tistega pozno avgustovskega dne, ko sta bila Maasburga v Vipavi cepljena, so v njihovo *pralnico* vselili še 6 mož iz 26. domobranskega polka. Civilno prebivalstvo je plačevalo vedno višji davek za vojno, vojska pa tudi.

Med vedno novimi vseljevanji vojaških oseb v baronovo hišo vojna teče naprej. Ob padcu utrdbe Brest-Litovsk 26. 8. 1915 Maasburg zabeleži krajše razmišljanje o tem vojaškem uspehu. Opiše, da je bilo veselje ob zavzetju utrdbe veliko, ker so si ljudje obetali skorajšnjega zaključka ruskega bojnega pohoda. Zavzetih da je bilo veliko utrdb in da je do takrat tako mogočna milijonska ruska armada propadla. To je ljudi zavedlo k misli, da bo vojne kmalu konec. Tolažili so se, da sta obe strâni izčrpani in menili, da je nastopila potreba po miru.

---

269 Šimac, Miha: „‚Dušni blagor‘ soške armade: oris duhovne oskrbe na soškem bojišču 1915–1917“. V: *Studia Historica Slovenica* 25 (2018), št. 3, 687–716, tu 704.

270 Šimac, Miha: „Jugozahodna fronta – soška fronta“. V: Šimac, Keber*: „Patriae ac humanitati!“,* 76–90, tu 79.

271 Avstrijski državni arhiv je ob stoletnici začetka I. svetovne vojne objavil na svojih spletnih straneh seznam virov. Tu najdemo tudi fotografijo te vipavske ustanove (KA, BS Isonzo 3182, Bade- und Entlausungsanstalt in Wippach). Prim.: „1914–2014. 100 Jahre Erster Weltkrieg. Quellenverzeichnis.“ Dostop: http://wk1.staatsarchiv.at/quellenverzeichnis/, 17. 6. 2020.

272 Schalek, Alice: *Am Isonzo. März bis Juli 1916*. Verlag L.W. Seidel & Sohn. Wien 1916, 69. V svojih dveh člankih, ki jih je v dunajskem dnevniku *Neue Freie Presse* objavila 19. in 20. 4. 1916 ter v *Slovencu* 22. in 25. 4. 1916 ne piše nič o dezinficirnici uši.

Toda vrhovni vojni poveljstvi Avstro-Ogrske in Nemčije nista niti pomislili na to, da bi Rusom ponudili mir v trenutku, ko je bila ruska vojska od vseh strani obkoljena. Kljub takrat ugodnemu stanju je bil baron prepričan, da Rusi *ne bodo* popuščali, in sicer ne zato, ker bi ne imeli nič pridobiti, pač pa zato, ker bi lahko veliko izgubili. Zato se, kakor je menil, tudi ne bodo vdali. Tako so imeli po baronovem razumevanju položaja Avstrijci in Nemci na izbiro, ali z zmagovitimi enotami nadaljevati pozicijsko vojno v Franciji in Italiji ali pa zadrževati ofenzivo v Rusiji in prerazporediti velik presežek enot v Francijo in Italijo. Njemu se je zdela zadnja možnost boljša, če bi hoteli vojno končati še pred koncem zime.

Zadnjega avgusta so k baronovim vselili poveljnika 26. domobranskega polka polkovnika Schirno, 11. septembra pa poročnika Michela iz 3. ulanskega polka. Vzporedno s temi dogodki v Vipavi vlada akutno pomanjkanje kurilnega lesa. Zato tudi Maasburgu oblasti zaukažejo, naj poseka sadno drevje doma in v Gradišču. Novembra 1915, ko so tistega leta že imeli zgodnjo zimo, je meter drv stal 16 kron (= 32 €).[273]

Šele sredi septembra 1915 starša prejmeta Willijevo pismo z dne 9. avgusta, s katerim naznanja svoj prihod na Dunaj, pa tudi v Vipavo. Pismo je potovalo več kot mesec, ker civilni vlaki niso vozili, saj so lokomotive in vagone potrebovali za premeščanje vojske ter transport vojaškega materiala. Starša se, da bi sinu prihranila težavno potovanje, nemudoma odločita, znova odpotovati na Dunaj.

Znova na Dunaj

Njuna tokratna pot na Dunaj je popolnoma drugačna od one izpred leta, ko sta se tja podala, da bi našla pogrešanega Fritza. S pomočjo poveljnika vojne bolnišnice, neimenovanega štabnega zdravnika, ki jima je dal v uporabo kočijo s konji, sta se 14. septembra lahko odpeljala v Postojno, kamor sta prispela v dveh urah. Tu jima je postojnsko okrajno glavarstvo izstavilo dovolilnici ter potna lista. Dokumente sta tokrat potrebovala, kar so bile novosti v državi, da sta sploh lahko nadaljevala pot. Vizuma jima niso mogli izstaviti v Postojni, kjer je bilo stacionirano 5. armadno poveljstvo Boroevića, kamor je bil edini feldmaršal v avstro-ogrski vojski z južnoslovanskim poreklom s Karpatov premeščen 27. 5. 1915. Ponj sta morala v Ljubljano.

Boroevićeva zasluga je bila, da Avstro-Ogrska fronte proti Italijanom ni postavila na Savi, v bližini Ljubljane, kakor so hoteli nekateri visoki častniki,

273 Novak, Črniška kronika, 117.

med njimi Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925), pač pa na Soči.[274] Tako je, kakor poroča Maasburg, poskrbel, da je bilo obmejno področje vzdolž Soče umetno utrjeno. Če bi bila fronta na Savi, bi se po koncu vojne znalo zgoditi, da bi meja med Italijo in kraljevino SHS ne potekala pri Postojni, ampak pri Ljubljani. Ljubljana se mu je za to vztrajanje in obvarovanje deželnega stolnega mesta pred neposredno bližino fronte zahvalila s podelitvijo častnega meščanstva na javni seji občinskega sveta 5. 8. 1915. Takrat je župan dr. Ivan Tavčar predlagal, naj „*se imenuje častnim meščanom mesta ljubljanskega voditelj južne armade, general pehote, prevzvišeni gospod Svetozar Boroevič de Bojna*“.[275]

V času županovanja istega župana dr. Tavčarja so imeli v Ljubljani po koncu vojne, 24. 6. 1919 sejo občinskega sveta, na kateri je občinski svetnik Pustoslemšek v „*imenu personalno-pravnega odseka*“ predlagal, „*da se bivšega generala avstro-ogrske vojske Svetozara Boroeviča črta iz vrste častnih občanov ljubljanskih*“. Svoj predlog je utemeljil s političnimi motivi podelitve častnega meščanstva Boroeviću, med drugim je to bila „*skrb za ugroženo bodočnost Ljubljane.*“[276]

Vrnimo se k Maasburgoma, ki nista mogla iz Postojne odpotovati naravnost na Dunaj, ker sta morala v Ljubljano po vizum. Tu sta obiskala prijatelje ter se z brzovlakom odpravila na Dunaj, kamor sta nemoteno prispela sredi noči. Prenočevala sta zopet v hotelu *Wandl*.

Tudi Dunaj se je v slabem letu močno spremenil. Medtem ko je mesto štelo na začetku vojne okoli 2,15 milijona prebivalcev, je število na pomlad 1915 narastlo na 2,3 do 2,4 milijona. Sem so prišteti vojska, begunci ter ranjenci, ki so močno povečali število prebivalcev kljub temu, da se je v istem času na stotisoče Dunajčanov borilo na različnih frontah.[277] Hotel *Wandl*, kjer sta se Maasburga

274 Renato Podbersič ml. poroča, da so 10. 12. 2016 na Prevali pod Sv. Goro „odkrili parkovni spomenik vojskovodji Svetozarju Boroeviću de Bojna. Gre za prvi tovrstni spomenik v naših krajih. Pri tem in povezani spominski slovesnosti ne gre za nostalgijo po starih časih, niti ne poizkus oživljanja mita o Boroeviću. Gre predvsem za obuditev spomina na človeka ob 160. obletnici njegovega rojstva, ki je sodeloval pri obvarovanju velikega dela slovenskih dežel pred uničenjem med prvo svetovno vojno in nima danes na Slovenskem nobenega spomenika.“ V: Podbersič, Renato ml.: „Boroević in njegov spomenik“. Dostop: https://www.casnik.si/boroevic-in-njegov-spomenik/, 2. 3. 2021.

275 Anonimno: „Seja ljubljanskega občinskega sveta. Poveljnik 5. armade general eksc. Boroević častni meščan Ljubljane.“ V: *Slovenec*, 6. 8. 1915, 4. Boroević je bil častni občan veliko slovenskih mest, med drugim tudi Goč nad Vipavo in Ajdovščine.

276 Anonimno: „Ljubljanski občinski svet“. V: *Slovenski narod*, 25. 6. 1919, 3. Ljubljana je Boroeviću vrnila naziv častnega občana Ljubljane 2009. Antoličič, Grega: „Borojević, pl. Bojna, Svetozar“. V: *Novi slovenski biografski leksikon*. Dostop: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002750/, 23. 5. 2020.

277 „Die wachsende Stadt: Wien am Vorabend des Ersten Weltkriegs“. V: *Die Welt der Habsburger.* V: ww1.habsburger.net/de/kapitel/die-wachsende-stadt-wien-am-vorabend-des-ersten-weltkriegs, 21. 6. 2020.

nastanila tudi tokrat, je bil poln beguncev iz Galicije, kjer so že eno leto bíli hude boje in kjer je kot ena premnogih žrtev padel Fritz. V hotelu je bila prosta samo še velika, lepa soba št. 6 s predsobo v prvem nadstropju, za katero sta plačevala po 9 kron (18 €) dnevno, kar se jima ni zdelo pretirano. Dne 16. 8. 1915 sta se z električnim vlakom odpravila v Baden ter od tam, pri oseminšestdesetih letih baron, pri triinšestdesetih baronica, tri četrt ure pešačila do Siegenfelda, kjer sta upala srečati sina, snaho in vnukinjo. Toda naletela sta zgolj na Nokijino mamo, ker se je mlada družina odpeljala na Dunaj. Tako sta se vrnila tudi onadva in obdržala hotelsko sobo do 25. septembra. Willija sta srečevala vsak dan, skupaj so tudi vsak dan obedovali v različnih restavracijah. Willijevo počutje se je očetu zdelo neverjetno dobro, kljub bolniški. Je pa večkrat moral k zobozdravniku. Snaho sta videvala manj, ker je ostajala doma zaradi dojenja hčerke.

Krst Willijeve hčerke je bil 22. septembra v zakristiji votivne cerkve v središču Dunaja. Povod za zaobljubo h graditvi dunajske votivne cerkve je bil ponesrečen atentat (18. 2. 1853) na takrat mladega cesarja Franca Jožefa I. (1830–1916), ki ga je izvedel krojaški vajenec János Libényi (1831–1853). Po obredu se je nekaj članov ožje družine in prijateljev zbralo na prijetnem slavju s kosilom v bližnjem lokalu v kleti dunajske mestne hiše.

Lokalna nastavitev za čas vojne

Johann von Maasburg je eden tistih vsestransko izobraženih oficirjev Habsburške monarhije, ki so v svojem času službovali v vojski, lahko pa so brez težav in v skladu s svojimi usposobljenostmi in sposobnostmi koristili družbi tudi v civilnih poklicih. Magda Rodman ga je v svojem članku ne brez razloga poimenovala *vipavski zet*.[278] Za zete velja, kakor pravi Rodmanova, da niso navadni, pač pa posebni ženini. Na Vipavskem tako radi rečejo, da „*za zeta ni Bog trpel, da mora to opraviti sam*“.[279] In Maasburg je gotovo trpel, se pa je tudi trudil, da bi trpljenje sokrajanov olajšal in svojega osmislil. Tako ne preseneča, ko v baronovih zapisih za leto 1915 preberemo, da si je svojim oseminšestdesetim letom navkljub na Dunaju na *Vojnem ministrstvu*, kjer se je pogovarjal z dvema generaloma, s pristojnimi na *Rdečem križu*, v muzeju arzenala z direktorjem, na geografskem inštitutu pa s podpolkovnikom Fideliusom Tschoffnom, sicer Rosinim stricem, prizadeval najti za čas vojne primerno, koristno „*lokalno nastavitev*“.[280] Do vseh teh institucij je imel kot nekdanji aktivni visoki častnik dostop. Ker je znal analizirati položaj in bil vajen ukrepanja, ni hotel v časih stiske sokrajanov stati

278 Rodman, Vipavski zet, 24–27.
279 Elektronska pošta Magde Rodman avtorici z dne 17. 6. 2020.
280 Maasburg, Kronika, 449.

ob strani. Vedel je, da prebivalstvo trpi, vedel, da ni več mlad in da *vojski* ne more koristiti več. Zavedal pa se tudi je, da ima sposobnosti, ki bi se jih dalo v novo nastalem položaju izkoristiti v vsakdanjem življenju. Kajti v Vipavi je ostalo malo mož, kdor se je vrnil, se je vrnil v najboljšem primeru kot invalid. Žal ni znano, ali so mu jo zaupali, ker Maasburg o tem ni napisal nič. Znano pa je, kakor bomo še videli, da se je v Vipavi ukvarjal vsaj z dvema projektoma, ki se ju da razumeti kot *lokalno nastavitev*.

Okoliščina, da je hotel svojemu mestu v stiski pomagati, priča o tem, da se je baron v Vipavi, od koder je izhajala družina njegove žene, dobro počutil. Da se je dobro počutila njegova žena, je razumljivo, saj je bila tu doma. Da pa se je tu dobro in doma počutil baron, pove nekaj o Vipavcih, ki so njega, tujca lepo sprejeli. In pove nekaj o baronu: tudi on je bil odprtega duha in pripravljen deliti s someščani usodo v dobrem in slabem. Kljub temu da sta bila stara in bi imela kam zbežati, sta se z ženo zavestno odločila ostati in vztrajati v vojni na tem koščku slovenske zemlje skupaj z ljudmi, ki so jima bili pri srcu. In ne samo ostati, tudi pomagati sta hotela.

Baron je v kroniko zapisal nekaj opažanj o rezidenčnem mestu Dunaj in spremembah, ki so ga doletele med vojno. Če si mesto poznal, kakor ga je on, ki je nekaj časa tam tudi živel, si jih takoj zaznal. Na prvi pogled je bilo sicer na vse enako kot prej. Hrupne ulice in trgi z veliko ljudmi, dobro obiskani restavracije, kavarne, gledališča. Spremembe je bilo zaznati v izložbenih oknih. Tako so v trgovinah z umetninami poleg le-teh prodajali tudi zemljevide bojišč in slike vojaških poveljnikov, česar prej niso. Najbolj izrazito znamenje vojne pa je bila strahotna draginja živil. Dunajčani so že imeli živilske karte. In brez živilske karte za kruh ga nisi dobil niti v lokalih. V kavarnah so k obrokom postregli samo črn kruh, kar je bilo za dunajsko kavarniško kulturo nekaj nepredstavljivega, ker so h kavi in jedem vedno postregli pecivo. Na splošno sta bila tako hrana kot pijača dražja in slabša. Ulice so bile polne zdelanih ranjencev in invalidov. Kljub temu so bili ljudje še vedno vedri.

Maasburga sta med postankom na Dunaju enkrat odšla na predstavo priljubljenega in znanega ljudskega gledališča v Jožefovem mestu, ki se imenuje tako po četrti mesta, kjer stoji. Vstopnici jima je podaril Willi. Dvakrat sta šla tudi v kino, ki je ravno v tistem času začel postajati priljubljen ne samo na Dunaju, pač pa tudi pri nas.

Vrnitev domov

Po krstu vnukinje sta se Maasburga naslednji dan z brzovlakom odpravila do Gradca, kjer sta se nastanila v hotelu *Wiesler* (deluje še danes), v samem središču

starega mesta, ob Muri. Baron je obiskal družinsko grobnico, žena pa v bolnišnici hudo bolno prijateljico. Zvečer sta šla v deželno gledališče. Naslednjega jutra sta se odpeljala v Maribor k snahi Irmi. Pri njej je bila mama, ki se je tudi sicer veliko ukvarjala z vnukoma. Otroka sta bila prisrčna, skupaj z njima sta Johann in Rosa preživela nekaj ur prave sreče. Videla sta, kako tudi otroka trpita zaradi izgube očeta.

Na povratku sta se na kratko ustavila v Postojni, kjer se je Maasburg pogovarjal s podmaršalom Le Beau-jem (1866–1922), ki je bil v bojih v vzhodni Galiciji na dan, ko je padel Fritz (11. 9. 1914), ranjen. Od 24. 5. 1915 je bil načelnik generalštaba 5. in soške armade.[281] Tudi tokrat baron pogovora ni zabeležil. V Vipavo sta z ženo prispela ob sedmih zvečer in naletela na hudo poslabšano splošno stanje v mestu. Zopet enkrat je hudo poplavljala Vipava. V mestu se je tifus razmahnil v epidemijo, vladalo je pomanjkanje petroleja, drv, kvasa in drugih osnovnih dobrin. Nenehno je bilo slišati močno donenje topov. Doma ju je čakala tudi gora pisem in dopisnic, v katerih so ju sorodniki in prijatelji rotili, naj vendarle in končno že enkrat zapustita te nevarne kraje, kjer se odvijajo vojne operacije.

Toda Maasburga sta ostala. Odločitev, ostati v zaledju fronte, je bila pogumna, saj se je takrat iz tistih krajev izselilo veliko prebivalcev. Barona sta se doma ukvarjala s kmečkimi deli. Spraviti je bilo treba koruzo in zelje. Odločila sta se, da bosta iz domače trte začela izdelovati vino, kakor so ga imeli navado izdelovati predniki. Kot ime vina se je Maasburgu fonetično zapisalo, kar je razumel. Razumel pa je *pediot*. Pri razvozlavanju pravega imena tega vina, se je zdelo, da bi vino ne utegnilo biti vrhunske kakavosti, pač pa nekaj pitnega – četudi kislega, kar se je dalo v vojnih pogojih (slabe letine zaradi pomanjkljivega škropljenja in žveplanja)[282] pridelati in po potrebi tudi prodati. Vino so takrat prodajali vsi zlasti vojski. Pri iskanju pravega imena vipavskega *vojnega* vina sem se obrnila na krajevno zgodovinarko in Vipavko Magdo Rodman, ki mi je pomagala pri iskanju sledov Maasburgovih korenin tudi tokrat. V elektronski pošti z dne 7. 8. 2019 mi je o vinu, ki ga omenja baron, napisala:

> Vaša razlaga za vino *pitjot* je ta prava. Danes sem vprašala še znanega vinogradnika, sorodnika, in mi je tudi podobno razložil. To je bilo vino, podelano iz tropin, ki takrat niso bile take kot danes in je bilo bolj ljudsko vino v vojnem času, ko je vsega primanjkovalo in je vladala mizerija. In so ga bili veseli, če ga je kdo sploh imel, saj so bili moški v glavnem vsi v vojski. Bilo je res hudo za vse.

Baron v zvezi z delom, ki ga je bilo potrebno na vrtu in polju postoriti, omenja kočijaža Franca Rodmana, daljnjega sorodnika Magde Rodman. Niti njemu namreč

281 Broucek, Peter: „Le Beau, Aurel von“. V: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Bd. 5. Dostop: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_L/Lebeau_Aurel_1866_1922.xml, 24. 10. 2020.
282 Novak, Črniška kronika, 106.

ni uspelo najti konj za delo na polju. Zato je bil baron vesel ponudbe vojaštva, da mu da na razpolago delavce za poljska dela, ki jih je imela vojska v okviru svojih enot rezervistov in jih je sicer pošiljala opravljati poljska dela na opustelo zemljo.[283] Johann jo je z veseljem sprejel. Očitno je bil človek, ki se je razumel z vsemi, ki je imel dobre stike na vse strani. Spoštovali so ga tako civilisti kakor vojska, sicer mu nihče ne bi v času najhujše stiske priskočil na pomoč. Takrat so se prebivalci zaradi vsesplošne draginje in pomanjkanja dobrin, ki jih je potrebovalo vojaštvo, ukvarjali tudi s preprodajo čokolade ter vžigalic, kar so počeli celo otroci. Odrasli so se posvečali bolj preprodaji petroleja, sladokorja, kave.

> Največ denarja so si napravili z vinom, ki ima strašne cene. Jaz sem prodal svojih 20 Hl […] à 75 K hl, a danes je cena že à 120 K, celo 140 K že plačujejo zanje. In ker toliko vina ni v vasi, hodijo naši ljudje v gorenjo Vipavo ponjo in jo z dobičkom prodajajo vojaštvu.[284]

Kljub vojnim razmeram in težkemu položaju ljudi, ki so bili lačni in so živeli v nenehnem strahu pred vojno, je bilo treba 4. 10. 1915 tudi v Vipavi obhajati cesarjev god. Tako je vojaški postajni poveljnik podpolkovnik Moistl poslal generalmajorju vabilo na slavnostni obed v častniški menzi. Baron znova pokaže samosvojost, ko odkloni vabilo. V dnevniku čisto na kratko zapiše, da se vabilu ni odzval. Že *drugič* v nekaj mesecih baron *ni bil pripravljen* praznovati cesarjevega osebnega praznika.[285]

Pač pa so teden po cesarjevem godu, 11. 10. 1915, tudi v Vipavi, okrašeni z zastavami, praznovali zasedbo Beograda. Med praznovanjem tega vojaškega uspeha je bilo v kraju slišati nenehno strahotno grmenje topov na fronti, ki je bilo podnevi hujše kot ponoči. Medtem ko so prebivalci ponoči videli žaromete, so podnevi letalce. Bolj nazorno je razmere (20.) oktobra 1915 opisal takratni črniški župnik, poznejši dekan msgr. Alojzij Novak:

> Kralj. ogerski črnovojniški regiment št. 29, ki sedaj prebiva že nekaj tednov pri nas, je res vzor, kakšni bi morali biti naši vojaki napram civilnemu prebivalstvu. To so prav zgledni ljudje od Oberst[286] do zadnjega prostaka.[287] Hitro so nam zopet popravili šolsko poslopje v njegov namen, pobelili, oribali klopi in deske vložili. Ker so manjkale mize, so napravili za silo 2 novi. Včeraj pri kosilu so imeli zbirko za učne pripomočke revnim otrokom. Takoj popoldne se je odpeljal en nadporočnik v Gorico in je za zbrani denar (112 K[288]) nakupil knjig, zvezkov, črnil, radirk, i. t. d., izkaz potrebnih reči sem mu poprej napisal. Slava takim gospodom! […] Tudi snaga je v vasi uzorna, odkar so Ogri tu. Medtem ko je pri

283 Za podatek se zahvaljujem dr. Renatu Podbersiču. O pomoči vojske 14. 2. 1916 poroča tudi župnik Novak: „Poveljnik […] stalne posadke – dragoncev – se je ponudil, da bodo njegeovi vojaki zorali ljudem polje“. Novak, *Črniška kronika*, 132.

284 Novak, Črniška kronika, 127. Krona je bila takrat vredna 2 €, se pravi, da tu govorimo o ceni med današnjimi 150, 240 in 280 € za 100 litrov. Prim.: https://www.1133.at/document/view/id/475, 24. 10. 2020.

285 Cesarjeve smrti (21. 11. 1916) Maasburg ni omenil, čeprav njegova kronika še ni bila popisana do zadnje strani.

286 Nem. polkovnik.

287 Navadni vojak.

288 Danes bi to bilo 224 €.

> drugih polkih bilo nesnage na kvintale po vseh kotih, imajo ti ljudje vzoren smisel za snago. Vse poti, vsa dvorišča so pometena, ne ena bilka trave ne leži na prostem. Gnojišča so vsa zvozili na polje, in četudi jih je po 20 in še več v kakem prostoru, najdeš vedno vse pometeno, čist zrak in vzoren red. Da bi se le kaj prijeli naših ljudi taki zgledi in da bi jim tudi kaj za prihodnjost ostalo.[289]

Dne 23. oktobra 1915 so baronovi dobili nove stanovalce, tokrat polkovnika Viktorja barona von Schleinitza (1865–1957),[290] kadeta Schneiderja, pet vojakov in tri konje. Vseljenih stanovalcev se je pri baronovih kar trlo in tudi drugod ni bilo drugače. S tem podatkom baron konča popisovanje vojne na desni, zasebni polovici strani. Nadaljuje s pisanjem na levi, ‚uradni' strani od 20.–22. 11. 1915, ko skopo zabeleži bitke pri Gorici, ne da bi jih bolj natančno opisal. V poročilu avstro-ogrske vojske za italijansko bojišče na dan 20. 11. 1915 – ta poročila je baron redno prebiral in jih včasih tudi dobesedno prepisal v svojo kroniko, preberemo:

> Boji na Goriškem se nadaljujejo. Goriško mostišče so znova neuspešno napadali na več mestih, mesto eno uro živahno, potem srednje močno obstreljevano. Na severnem delu doberdobske planote je sovražnik obnovil svoja prodiranja z močnimi silami proti našim položajem na severni vzpetini gore Sv. Mihael (Šmihel) kakor tudi proti odseku San Martino. Večkrat je prišlo do spopadov. Italijani so bili povsod odbiti; naša bojna črta je še vedno v naših rokah. Isto velja tudi za naše položaje pri Zagori, kjer je nasprotnik prodrl ob cestni zapori, vendar je bil v ogorčenem boju na blizu zopet popolnoma pregnan. Naši letalci so odvrgli bombe v Veroni, Vicenzi, Tricesimu, Udinah [Vidmu] in Cervignanu [Červinjanu].[291]

Novak je 23. 11. 1915 zabeležil, da se je iz Gorice dvigal strašen dim, saj je mesto začelo goreti: „*zgorela je Baderjeva hiša v Via Seminario, Trgovski dom pri ljudskem vrtu*[292]*, in škofijska palača*".[293] Maasburg je 26. 11. 1915 zapisal, da Gorico „*načrtno rušilno obstreljujejo*" in da znaša „*škoda že 25 milj. kron*"[294]. Novak dne 27. 11. 1915 zapiše, da prihaja vojakov „*kot listja in trave. In komaj ostanejo še ne celih 24 ur v vasi, pa odrinejo naprej*"[295]. V Vipavi je bilo podobno. Boji za Gorico in okolico so se nadaljevali in širili vse naslednje dni, tja v december, ko je 3. 12. 1915 avstro-ogrsko vojaško poročilo obveščalo, da je bila „*Gorica pod posebej živahnim ognjem, ki je zlasti v središču mesta povzročil znatno škodo.*"[296]

Maasburg v nadaljevanju kronike ni več navajal bitk na različnih bojiščih sveta in poročal o življenju v Vipavi, Gorici, Ljubljani, Mariboru in na Dunaju

289 Novak, Črniška kronika, 110–111.
290 Schleinitz, Viktor Freiherr von, Indexeintrag. V: *Deutsche Biographie*. Dostop: https://www.deutsche-biographie.de/pnd139552669.html, 19. 6. 2020.
291 http://www.stahlgewitter.com/15_11_20.htm, 28. 3. 2020.
292 Tu je nekaj časa stanoval Fritz z ženo in hčerko.
293 Novak, Črniška kronika, 118.
294 Maasburg, Kronika, 452.
295 Novak, Črniška kronika, 119.
296 http://www.stahlgewitter.com/15_12_03.htm, 30. 3. 2020.

ter Willijevi pošti. Odločil se je, podati poročilo o stanju po letu in pol vojne, ki ga naslovi s *Pogled nazaj* in ga ne zapisuje dvokolonsko. Podpoglavja tega besedila obravnavajo *Vojno proti Rusiji*, *Vojno na zahodu*, *Vojno Turčije*, *Vojno proti Italiji*, *Vojno proti Srbiji in Črni Gori mesecev oktobra in novembra 1915*, *Svetovno vojno na morju*, ki mu doda tiskano prilogo društva flot[297] *Die Flagge* [Zastava], ki se žal ni ohranila. Sledi še zadnje, celostransko podpoglavje *Vojni položaj Avstro-Ogrske maja 1916*, ki ga je očitno dopisal naknadno na prazno stran, ki jo je (namerno) izpustil. Za pisanje teh analiz vojaških razmer na bojiščih, kjer se je borila avstro-ogrska armada – izvzemši analizo z maja 1916 – je potreboval tri dni.

Vipava poplavlja

Od tu dalje Maasburg piše svojo kroniko zopet dvokolonsko. Na levi strani nadaljuje s poročili o vojnih dogodkih od 5. do 30. 12. 1915 na ruski, bolgarski in italijanski fronti, piše pa tudi o 4. soški bitki. Medtem ko v nedeljo, 5. 12. Maasburg omenja boje pri Plevljah v Črni gori, pa Novak opiše obupne razmere v Črničah, ki se niso bistveno razlikovale od vipavskih:

> V štali imam 4 konje, nad štalo spalnico za hlapce in telefoniste, v starem župnišču pa telefon. 54. polk obstoji iz Moravcev – a so že zelo mešani z drugimi elementi in zato je to prav divji polk. Kradejo zlasti drva in delajo nasilno škodo povsod, da si prav želimo, da bi odšli. Snage ne poznajo nobene; človeške odpadke je videti povsod po cestah, po vseh voglih. Poleti bi bila pri teh razmerah kolera neizogibna.[298]

Zaradi takšnih razmer je toliko bolj dragocen zapis v baronovi kroniki, ki ga na desni začne s kratkim opozorilom. Česa takšnega v tej kroniki še nismo prebrali. In ker se človek pri nečem drugačnem takoj vpraša, zakaj se po sedmih letih pisanja Maasburg nenadoma odloči, uporabiti nov stilistični prijem in sebe za kratek čas enega stavka *prvič* postaviti v središče dogajanja, se temu delu kronike tudi temeljiteje posveti: „*V trajen spomin bodi povedana naslednja epizoda, ki je del dogodka, ki se me je posebej blizu dotaknil.*“[299] Ko se zamisliš nad zapisanim, se vprašaš, ali tu morda ne govori o tistem, o čemer se je pogovarjal septembra 1915 na Dunaju? Namreč o neki civilni nalogi, ki bi jo lahko prevzel v času vojne v lokalnem okolju.

Baron se loti hudega problema kraja, ki je dobil, kakor napiše, ime po reki Vipavi, ki izvira iz več skalovnatih lukenj mogočnega Nanosa ter privre na površje v istoimenskem trgu. Tu se njena struga precej razširi. Nekajkrat na leto

297 https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/titleinfo/486735, 28. 3. 2020.
298 Novak, Črniška kronika, 122.
299 Maasburg, Kronika, 465.

poplavlja mogočne hiše, polja, travnike. Človek bi menil, tako baron, da se bodo prebivalci lotili urejanja te nadloge ter bodo regulirali rečno strugo. Že desetletja se je o tem pogovarjalo, nekolikanj ukrepalo, redno snovalo nove načrte, ki so jih prav tako redno vedno znova zavračali. Veliko denarja je v te namene tudi že steklo v proračun za vodogradnjo dežele Kranjske. Vse to je prebivalstvu vlivalo upanje, da se bodo pristojni lotili regulacije reke in kraj rešili poplav.

Toda to se ni zgodilo. Še več, občina s svoje strani ni napravila nič, da bi postavila vsaj kakšno učinkovito in enostavno zaščito proti sili vode. To je bilo toliko bolj nerazumljivo, ker bi se tistih nekaj hiš, ki jih je nenehno poplavljalo, kakor je menil baron, dalo z lahkoto zaščititi. Da že površen študij problema pokaže, kako reka bruha iz svoje struge na dveh mestih in to s takšno silo, da takoj preplavi ulici, ki sta v trenutku videti kot reki. Šele zadnja leta da so v Vipavi postavili zasilno brv, da bi ljudje suhih nog prečkali to področje.

Baron pravi, da bi se dalo zlahka in skoraj brez stroškov izogniti temu poplavljanju, kar tudi utemelji: zadostovali bi dve prečno položeni, pet metrov dolgi deski na tistih dveh koncih, kjer narastla reka bruhne iz svoje struge. Takšno poplavljanje se je, česar Maasburg ne napiše, bralec pa si misli, ponavljalo iz leta v leto vse do izbruha vojne proti Italiji. Takrat se je primerilo, da je hotel *vojni minister* z velikim spremstvom na položaj na fronti. Pa ni mogel, ker je obtičal sredi poplavljene ulice. Ta neljubi dogodek *je* pomagal! V Vipavo so poslali močan vojaški delovni oddelek, ki je na navedenih mestih Vipavo zožil, zgradil kanal za odtok deževnice in dvignil cesto. To je državo in občino stalo vsaj 3000 kron (6000 €) in tri mesece dela – in to sredi vojne, se glasi Maasburgov komentar. S pripisom, da bi bil njegov projekt cenejši. Morda se je Maasburg takrat, ko se je na Dunaju pogovarjal z različnimi ljudmi o tem, kakšno civilno zadolžitev bi mu lahko dali v Vipavi za čas vojne, pogovarjal ravno o regulaciji reke. Morda se je o tem pogovarjal tudi z občinarji doma. Kot se zdi, ga ni poslušal nihče. Na koncu mu je pomembno zapisati, da je problem končno odpravljen, četudi na dražji način.

Nadvojvoda Leopold v Vipavi

Takoj pod natančnim opisom vipavskega problema poplavljanja na dan 5. 1. 1916 Maasburg zapiše, kaj mu je povedal častnik, ki je stanoval pri njih: „*Polkovnik dr. Schleinitz obelodani prihod nadvojvode Leopolda, ki naj bi stanoval pri nas.*“[300] Visoki obisk naj bi bil Leopold Salvator Avstrijsko-Toskanski (1863–1931) iz hiše Habsburg-Lothringen, nadvojvoda, ki je nosil tretji najvišji čin v avstro-

300 Maasburg, Kronika, 469.

ogrski vojski, namreč čin generala topništva. Leta 1916 je bil imenovan v čin generalpolkovnika.

Leopold Salvator, ki je bil takrat, ko se je v Galiciji boril Fritz, tam topniški inšpektor,[301] je bil človek z izrazitim smislom za posel. Med vojno se je razvil v uspešnega vojnega dobičkarja. Na svojih posestvih na Češkem je proizvajal drugorazredno suho zelenjavo, ki jo je za drag denar dobavljal za potrebe vojske vojnemu ministrstvu ves čas vojne, se pravi od leta 1914 do 1918. V tem času je izdobavil 11,3 milijona kilogramov suhe zelenjave za ceno 84,6 milijonov kron, kar bi bila danes vrednost 169,2 milijona €. Z njegovo suho zelenjavo so se prehranjevali vojaki avstro-ogrske vojske. Ker je imel Leopold Salvator faktično monopol nad proizvodnjo suhe zelenjave, je seveda narekoval ceno. Pri tem je med vojno spravil v žep 20 milijonov kron (40 milijonov €) čistega dobička.[302]

Da je do visokega obiska v Vipavi res prišlo, poroča Drago Sedmak.[303] Baron Leopolda Salvatorja ni več omenil. Se je pa o nadvojvodi čez dobre dve leti razpisal SN:

> Ubežni nadvojvoda. Dunaj. 31. oktobra. „Der Abend“ poroča, da je nadvojvoda Leopold Salvator s svojo rodbino na 10 avtomobilih zbežal v Švico. Pri tem ga ie podpirala policija. List zahteva, da naj nova nemška avstrijska vlada skrbi za to, da se prepreči, da bi privatno premoženje izginilo v inozemstvo. Tudi drugi vojni dobičkarji bodo posnemali nadvojvoda. Zato zahtevajo Nemci, da naj stori novi državni tajnik za notranje zadeve vse potrebno, da se meje strogo zastražijo in da se tako zavlačevanje premoženja prepreči. Naj gre pri tem za kakega Rotschilda, za kakega nadvojvodo Friderika, kakega milijonarja Kestraneka, Reizesa ali za kardinala Piffla.[304]

Franc Jožef na Goriškem

Zgodovinar Renato Podbersič ml. je iztrgal pozabi anekdoto iz življenja grofa Ivana Krstnika (Johann Baptist) Coroninija (1794–1880), vezano na Goriško in vladarsko hišo: „*Dvanajst let je vzgajal mladega Franca Jožefa, bodočega avstrijskega cesarja, pozneje se je izkazal kot vojskovodja, general in visok državni uradnik. Med drugim je služil kot guverner Vojvodine in Banata, leta 1859 pa je nasledil Josipa Jelačića kot ban Hrvaške.*“ Grof je imel sina Franca Karla Coroninija (1833–1901),

301 Prim. Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 250.
302 https://de.wikipedia.org/wiki/Leopold_Salvator_von_%C3%96sterreich-Toskana, 28. 3. 2020.
303 Sedmak, Drago: „Vipava in Vipavci v drugem desetletju prejšnjega stoletja.“ V: Miladinović Zalaznik, Pozabljeni spomin, 2021, .
304 Anonimno: „Ubežni nadvojvoda“. V: *Slovenski narod*, 2. 11. 1918, 4.

ki je na Dunaju študiral filozofijo in pravo, nekaj let pa je preživel v vojaški službi. Leta 1870 je bil izvoljen v deželni zbor, ki ga je leto zatem poslal tudi v državni zbor na Dunaju. Leta 1879 je postal predsednik poslanske zbornice dunajskega parlamenta. Kot državni in deželni poslanec je uporabljal svoja poznanstva z najvišjimi krogi v tedanji monarhiji, saj ga je oče Ivan Krstnik v mladih letih vzgajal skupaj s poznejšim cesarjem Francem Jožefom. Iz tega časa izvira anekdota, ki se je do danes ohranila v Šempetru in govori o tem, da je bil cesar Franc Jožef v Šempetru že kot otrok, ko ga je vzgajal grof Coronini. Skupaj s sovrstnikom grofom Francem Coroninijem naj bi se potepal po mladi koruzi. Ob tem naj bi baje fantiča naredila precej škode. Toda zalotil ju je kmet, lastnik njive, ki naj bi ju nagnal proč. Kasneje naj bi se zgrozil, ko so mu povedali, da je nagnal samega prestolonaslednika.[305]

Ali je to anekdoto Maasburg poznal, se ne ve. Ve pa se, da so pri Maasburgih v Vipavi 9. 1. 1916 nastanili poveljnika skupine majorja Webra. Po vsej verjetnosti gre za poveljnika ene topniških skupin na soškem bojišču, najverjetneje za Wilhelma Webra iz 5. polka težkega poljskega topništva.[306]

Boji na Soči

Maasburga je italijanska vojna napoved Avstro-Ogrski pretresla. Italijansko odločitev, da vstopi v vojno na strani nasprotnikov Avstro-Ogrske, umesti v čas hudih bojev v Galiciji, kjer se je takrat boril Boroević. Ker so bile močne avstro-ogrske enote vezane na vzhodni fronti, so Italijani verjetno računali s tem, da se nekdanji zavezniki na italijanskem ozemlju ne bodo mogli polnovredno boriti oz. upirati njihovim napadom. Toda, skupaj s pohodnimi bataljoni drugih slovenskih enot je polk, kjer je služil Fritz, torej „*27. domobranski pehotni polk avgusta 1915 prišel na bojišče ob reki Soči, v Rabelj, kjer so ga opremili za gorsko bojevanje. 22. avgusta je fronto in zaledje obiskal tudi cesar Karel*[307] *in se v Postojni srečal z generalom Borojevićem.*“[308]

Maasburg boje v tem delu Evrope, zlasti ob Soči in na Goriškem omenja redno. Govori o topovskem ognju, z omembo posameznih krajev beleži boje n. pr. pri Plavah, za goriško mostišče, na črti Zagraj-Tržič, pri Doberdobu, v Gorici. Zapiše, da so se boji na Soči začeli že 23. 5. 1915, se pravi na sam dan italijanske vojne napovedi Avstro-Ogrski.

305 Podbersič, Renato: „Nekoč so bili med nami: plemstvo na Goriškem včeraj in danes“. V: *Razpotja. Revija humanistov Goriške,* pomlad 2020, letn. 11, št. 39, 78–81, tu 79.

306 Za pomoč pri identifikaciji novega stanovalca Maasburgovih se zahvaljujem kolegu dr. Mihu Šimcu.

307 Podatek, da je bil Karel 22. 8. 1915 na fronti ob Soči drži, ni pa bil takrat še cesar, pač pa nadvojvoda in prestolonaslednik. Cesar (Karel I.) je postal 21. 11. 1917 po smrti cesarja Franca Jožefa. Za ogrskega kralja Karla IV. so ga okronali 30. 12. 1917.

308 https://www.kamra.si/print.html?item_id=55947&tmpl=print, 13. 4. 2020.

Soških bitk je bilo dvanajst in so trajale s prekinitvami od 23. 6. 1915 do 17. 10. 1917. Na frontni črti so se razpotezale na dolžini 150 km.[309] Boji so bili krvavi, prizadejali so tudi civilno prebivalstvo v zaledju,[310] ki so ga Italijani poslali v begunstvo v južno Italijo ali pa se je zateklo od Ljubljane, mimo Strnišča vse do Brucka na Litvi.[311] Vojsko je bilo potrebno oskrbovati, kar so počeli preko ceste in žičnice čez Vršič (ki so jo ruski ujetniki začeli graditi 1915, ko je skopnel sneg in je bilo jasno, da bo Italija v tej vojni nasprotnica in ne zaveznica) ter po bohinjski progi.

Tudi ob koncu 1. soške bitke (23. 6.–7. 7. 1915) dne 7. 7. 1915 baron beleži spopade pri Doberdobu in Tolminu. Med 4. soško bitko, ki je potekala v zimskem času od 10. 11. do 11. 12. 1915, omenja boje pri Oslavju. Skupaj z Vipavci baron živi sredi bojev. Tako 13. 8. 1916 med 6. soško bitko (6.–17. 8. 1916) zabeleži, da so avstrijske enote odbile italijanske med Lokvico in Vipavo. Spopade na italijanskem prizorišču spremlja do 8. soške bitke (9.–12. 10. 1916),[312] katere začetek datira z 8. 10. 1916. Tu velja opozoriti, da v zvezi z boji na Soči kot vira svojih zapisov ni uporabljal poročil avstrijskega generalštaba kot sicer pri drugih bitkah po svetu, ko je v nekaterih primerih njegovo besedilo identično z uradnimi poročili. Očitno je imel dovolj lastnih informacij in podatkov o frontah v neposredni bližini.

Pač pa je o soških bojih v letu 1916 natančneje pisala Alice Schalek, ki je bila tisti človek, ki so ji kot ženski dovolili poročati z bojnih položajev. Večina vojnih poročevalcev je takrat poročala na osnovi vojaških poročil in ne na osnovi videnega. Ne tako Schalekova. Svoje članke iz vojne (v Dolomitih, na Soči, v Črni gori, Srbiji in Rusiji) je objavljala v dunajskem dnevniku *Neue Freie Presse* (NFP), ponatiskovali so jih tudi v slovenskih listih v Ljubljani, v tržaški *Edinosti* in celo slovenski časnik v Ameriki. Njeni članki o bojih na Soči predstavljajo bistveno dopolnitev Maasburgovih skopih vojnih zapisov, zato jim tu namenjam nekaj pozornosti.

309 Svenšek, Ana: „Parada se je končala. ‚1. svetovna vojna prinese civilizacijski šok'. Intervju s kustosom Muzeja novejše zgodovine Slovenije Markom Štepcem", 11. 3. 2014. V: https://www.rtvslo.si/prva-svetovna-vojna/parada-se-je-koncala-1-svetovna-vojna-prinese-civilizacijski-sok/331785, 20. 6. 2019.

310 J. B. (1916): „Slike z bega". V: *Slovenec*, 2. 9. 1916, 2; Anonimno: „Novice iz Brucka ob Litvi". V: *Slovenec*, 6. 5. 1916, 2.

311 Anonimno: „Seznam novih naselbin goriških beguncev. Okraj Bruck na Litvi". V: *Slovenec*, 2. 9. 1916, 2.

312 https://sl.wikipedia.org/wiki/So%C5%A1ka_fronta#6._so%C5%A1ka_bitka_(6._avgust_%E2%80%93_17._avgust_1916), 3. 4. 2020.

Alice Schalek

Alice Therese Emma Schalek (1874–1956) je bila zanimiva osebnost svojega časa. Rodila se je v meščanski judovski družini na Dunaju, se šolala na dunajskem liceju ženskega gospodarskega društva in se naučila več tujih jezikov. Pod moškim psevdonimom Paul Michaely je leta 1902 objavila danes pozabljeni roman *Wann wird es tagen?* [Kdaj se bo zdanilo?] in še nekaj drugih del. V svojem prvencu se je lotila tem, ki jim je ostala zvesta vse življenje tudi kot novinarka: meščanstvo, velikokrat prikazano na usodah ženskih likov, življenje žensk, njihov družbeni položaj, neenakopravnost z moškimi zlasti v izobraževanju in pri študiju. Izobrazbo je imela za osnovni predpogoj emancipacije, ki jo je razumela kot ekonomsko neodvisnost od moškega oz. družine ter kot izboljšanje družbenega položaja, manj pa kot seksualno osvoboditev.

Schalekova je bila nenavadna ženska, ki se je z roba družbe, kjer so ženske takrat bile, prebila v njeno središče. Bila je pisateljica, novinarka, fotografinja, reporterka, vse poklici, ki niso bili tipični za žensko. Bila je planinka[313] v športu, ki so ga dominirali moški in ki je ženskam veleval, hoditi v hribe v dolgih krilih. Bila je raziskovalna popotnica, ki je z devetindvajsetimi leti postala sodelavka kulturne priloge liberalnega dunajskega dnevnika *Neue Freie Presse*. Ker so jo zanimale tuje dežele, je popotovala. Bila je na Norveškem, Švedskem, v Alžiriji, Tunisu, Indiji, vzhodni Aziji. Leta 1904 je konvertirala v protestantizem. Leto pred vojno se je podala na krajšo pot okoli sveta. O svojih doživetjih in vtisih ni pisala zgolj člankov za NFP, pač pa tudi odmevne potopisne knjige. O potovanjih, ki jih je, kakor tudi pozneje vojne dogodke, dokumentirala z lastnimi fotografijami, je javno predavala.[314] Dunajskemu dnevniku je ostala zvesta več kot 30 let. Dejavna je bila v *Društvu pisateljic in umetnic na Dunaju*, bila prva *članica* tiskovnega kluba *Concordia* (1858), ki je bil ustanovljen v podporo pomoči potrebnim novinarjem in je imel od leta 1872 dalje celo svoj pokojninski fond.[315] Bila je članica predsedstva avstrijskega PEN. Kaj je počela „*mati vseh bojnih reporterjev*“[316] ob izbruhu vojne? Prav kmalu, že 31. 8. 1914, je soustanovila dobrodelno organizacijo *Schwarz-gelbes Kreuz* [Črno-rumeni križ], ki je materialno podpiral vojne invalide ter njihove bližnje.

313 Prva hribolazka je bila Angležinja Lucy Walker (1836–1916), ki se je začela ukvarjati s hribolazništvom po nasvetu zdravnika, da bi si pozdravila revmatizem. V hribe je morala v *spodobni* ženski opravi, kar je takrat pomenilo, v dolgem krilu, da bi se ljudje zaradi tega tako šokantnega dejanja, kot je bilo takrat plezanje ženske v gorah, še bolj ne skandalizirali. Prim.: https://de.wikipedia.org/wiki/Lucy_Walker_%28Bergsteigerin%29, 9. 4. 2020.

314 O enem takšnih predavanj na visoki ljudski šoli je poročala celo *Marburger Zeitung*, 17. 11. 1927, anonimno: „Alice Schalek am Vortragstisch der Volkshochschule“, 4.

315 https://concordia.at/geschichte-der-concordia/, 9. 4. 2020.

316 Kalka, Joachim. „Mutter aller Schlachtreporter. Gott, so ein Krieg“! V: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28. 3. 2003, 37. Dostopno na: http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/alice-schalek-mutter-aller-schlachtreporter-gott-so-ein-krieg-193094.html, 15. 5. 2020.

Morda je ravno ukvarjanje s posledicami vojne v zaledju leta 1915 botrovalo njeni želji, da jo oblast kljub ne več rosnim enainštiridesetim letom pripusti kot pri c. in kr. vojnem tiskovnem oddelku uradno akreditirano vojno poročevalko z bojišč. Postala je druga ženska na tem položaju (prva je bila madžarska novinarka Margit Vészi)[317] in prva vojna poročevalka z visoko ležečih gorskih položajev v Dolomitih, ob Soči in na črnogorski meji.

Odločitev avstro-ogrskega vojnotiskovnega urada,[318] da novinarke ne pošlje v zaledje, od koder bi o *posledicah* vojne poročala civilnemu prebivalstvu doma (bolni, stari, otroci, ženske), kjer so bile ravno ženske tiste, ki so *smele* in *morale* organizirati kompletno civilno življenje, se pravi delati v tovarnah, voditi podjetja in skrbeti za preživetje družin ter zaposlenih, temveč na *bojišče*, je bila drzna. Drzna, ker ženske takrat na nobenem področju življenja niso bile enakopravne z moškimi, ker navadno niso imele vrhunske izobrazbe ali znanja, ker se večinoma niso razumele na politiko in se niso spoznale – razen če niso bile soproge ali hčerke častnikov – na vojaški ustroj. Drzna tudi zato, ker javnost ni pričakovala, da bi ženske pisale poročila z bojišč, saj niso bile zaželene niti kot borke za mir, kaj šele kot borke v vojni. Čeprav se je tudi to v času vojne spremenilo, kakor je poročala Schalekova ravno iz Črne gore, kjer so imele ženske sicer še težji položaj kot v Srednji Evropi. Med vojno so Črnogorke za kakšen dan na položajih zamenjale može ali brate („*Včasih stoji na njegovem mestu z orožjem v roki žena*“[319]), da so se le-ti doma spočili in najedli, saj jih črnogorska vojska, kot je vedela reporterka, ni niti hranila niti oblačila.

C. in kr. vojnotiskovni urad si je od *novinarke* obetal drugačnega poročanja, drugačnega videnja vojnega dogajanja kot od *novinarjev* in določenega presežka pri propagiranju vojne ter oblikovanju javnega mnenja. V luči povedanega je posebna ironija zgodovine ravno v tem, da je k *emancipaciji* žensk največ pripomogla prav *velika vojna*.

Razmere so bile leta 1916, ko so bili objavljeni soški članki Schalekove, težke. Velik del prebivalstva iz Posočja je bil izseljen ali preseljen, kar smo videli tudi v baronovi kroniki. Mesta v zaledju so večkratno narastla, ker so bila polna vojske, ranjencev v bolnišnicah, invalidov ter vojnih ujetnikov ali beguncev. „*Ujetnike bi morali obravnavati človeško in enako kot lastne enote*“, vendar so jih

317 ÖStA, Alice Schalek – Österreichisches Staatsarchiv, Alice Schalek. Dostop: http://wk1.staatsarchiv.at/frau-im-krieg/alice-schalek/, 9. 4. 2020.

318 Več o c. in kr. vojnem tiskovnem oddelku, njegovem načinu dela, ki je bil v svojem času med najbolj razvitimi na svetu sploh, tudi o vlogi slikovnega materiala, zlasti fotografije in Schalekove prim: Colpan, Selma et al. (ur.): *Kulturmanöver. Das k. u. k. Kriegspressequartier und die Mobilisierung von Wort und Bild*. Frankfurt/Main u. a., Peter Lang Verlag 2015.

319 Schalek, Alice: „An der montenegrinischen Grenze“. V: *Neue Freie Presse*, 14. 11. 1915, 2–3.

> […] zlasti po letu 1916 kot delovno silo silili k delu v industriji, rudnikih in poljedelstvu, da bi tako nadomestili pomanjkanje delovne sile, ki je nastalo zaradi vključevanja v fronto. Težko telesno delo ob nezadovoljivi prehrani[320] je pri veliko ujetnikih, ki niso prejemali paketov od doma, deloma vodilo do visoke smrtnosti.[321]

Vodilo je tudi do nesreč. Ena takšnih se je zgodila začetek marca 1916 na Vršiču, kjer so ruski ujetniki gradili cesto čez prelaz. Pod snežnim plazom je življenje izgubilo 110 ruskih ujetnikov in 7 c. in kr. stražarjev.[322] Vseh žrtev (tudi zaradi izčrpanosti, mraza, nesreč in nalezljivih bolezni – kolera, tifus, črne koze, različne oblike mrzlice) gradnje te ceste in žičnice je bilo po ocenah med 8.000 in 10.000.[323]

Tudi morala vojaških enot ni bila na primerni višini. Vojaki so trpeli zaradi izgub v bojih, samomorov, namernih pohabljanj in dezerterstva. Pripadniki vojske so znali jemati kinin in kokain, ki je bil v določenih krogih priljubljeno mamilo že pred vojno. Nanj so se med vojno navadili tudi zato, ker so jim ga zdravniki dajali, da ne bi trpeli bolečin. Poznala pa je vojska tudi še drugačne pasti življenja, ki so jih jim nastavljale ‚javne nesramnice.'[324]

Civilno prebivalstvo je gladovalo, saj je primanjkovalo osnovnih živil (krompirja, riža, koruze, pšenice, mesa), ki so bila vrhu vsega strašno draga. Polnil, kot so rekli dodatkom, ki so ‚plemenitili' razne dobrine in živila, niso pridajali samo tobaku, katerega prodaja *ženskam* je bila prepovedana – zanj so našli 72 različnih polnil in za najbolj uspelo različico je veljala mešanica iz 20 % tobaka ter iz po 40 % bukovega lubja in hmelja – ampak tudi žitni moki. Letej so dodajali ječmenovo, koruzno, kostanjevo in krompirjevo moko, kasneje oves, fižol, korenine, trave in celo *žagovino*. Kavo so ‚dodelali' s cikorijo in želodom.[325] Posledica takšnega ‚dodelovanja' živeža so bile bolezni, zlasti želodca in prebavil. Vladalo je hudo pomanjkanje volne, tekstila, usnja, papirja, drv (tudi o tem je poročal Maasburg), maščob, mila. V takšnih razmerah so gladovali tudi vojaki. In ker so se morali *boriti*, so morali *jesti*, kar je pomenilo, da je *prebivalstvo* moralo v veliki meri poskrbeti za prehrano *vojaščine.*[326] Odtrgovalo si je velikokrat dobesedno od ust. Prekupčevanje z živili je kljub zagroženi smrtni kazni,[327] cvetelo. Da bi novo nastali položaj strokovno bolje ocenili, so na Dunaju ustanovili *Znanstveni komite za vojno gospodarstvo*. Vsem

320 Nezadovljivo so se prehranjevali vsi prebivalci držav v vojni in seveda tudi vojska.

321 Prim.: Lemo: Lebendiges Museum Online: *Der Erste Weltkrieg*. V: https://www.dhm.de/lemo/kapitel/erster-weltkrieg/kriegsverlauf/gefangenschaft.html, 9. 4. 2020.

322 Leseno kapelo, postavljeno ob kamniti piramidi – grobnici, kjer je pokopanih največ žrtev, posvečeno Sv. Vladimirju, so leta 1917 zgradili preživeli ruski vojni ujetniki v spomin umrlim ob gradnji ceste čez Vršič. Prim.: https://sl.wikipedia.org/wiki/Ruska_kapelica, 9. 4. 2020.

323 https://sl.wikipedia.org/wiki/Vršič, 3. 7. 2020.

324 Novak, Črniška kronika, 123.

325 Ibid., 685–686.

326 Več o prehranjevanju vojske v: Stergar, Rok: „Hrana na bojiščih 1. svetovne vojne: izkušnje slovenskih vojakov". V: *Prispevki za novejšo zgodovino* LV-2/ 2015, 22–53.

327 Rauchensteiner, Der erste Weltkrieg, 687.

naporom navkljub so tudi v tej vojni najbolj cveteli ravno poklici *vojni dobičkar*, *špekulant* in *vedeževalka*.[328]

Ob tem ni zmanjkovalo izvirnih misli. Tako so od julija 1916 prikazovali „*v cesarsko-kraljevem dunajskem Pratru veliko vojno razstavo*“, kjer si je človek lahko vsak dan „*od 10 ure dopoldne do 11 ure ponoči*“ ogledoval „*več kot 30 postaj*“ vojnega življenja, tako „*strelski jarek, igro mornarice, Gorico z okolico, vojne in sanitetne pse ter kinodvorano*“. Da bi se danes preveč ne zgražali zaradi tega skurilnega načina zabave, bodi omenjeno, čemu je bil namenjen denar od vstopnic: „*Vstopnina* [mora] *iti izključno v dobro avstrijskim dobrodelnim ustanovam.*“[329] Pri razdelitvi pridobljenih sredstev niso bile upoštevane ogrske karitativne ustanove, saj Ogri niso hoteli (finančno) sodelovati pri tem podjetju.

Dopisnica na Soči

> In tu se mi, v tej nepozabni minuti, ko stojim prvič na bregu Soče, tiste reke, ki nam je postala znak časti, ki tisočim izoblikuje bojni klic, idol, tu med umrlimi hišami in pred luknjami v zemlji, ki so postale bivališča, ta vojna nenadoma prikaže v vsej neizmerni krutosti. Ali je kje človek, ki lahko dojame, zakaj razstreljujejo hiše in ljudi naganjajo v skalne votline? Kdo zahteva to, česar vendar nihče noče? Vojna? Kdo je ta vojna?[330]

Schalekova je preživela mesece od marca do julija 1916 na položajih v Posočju. Kot se da sklepati na osnovi člankov, ki jih je objavila v letu 1917, je bila v Posočju znova v času desete Soške bitke (12. 5.– 5. 6. 1917). O videnem je poročala v dunajskem liberalnem dnevniku NFP v 24 člankih. Od tega so jih 21 objavili v letu 1916 (4. 4. 1916–15. 9. 1916) in tri v letu 1917 (12.,15. in 23. 6. 1917). Članki, ki so izhajali od 4. 4. do 15. 9. 1916, so še istega leta izšli v knjigi *Am Isonzo. März bis Juli 1916. Mit 109 Abbildungen meist nach eigenen Aufnahmen und einer Übersichtskarte*[331] skupaj s 109 zvečine lastnimi posnetki in preglednim zemljevidom področja. Tako članke kakor tudi knjigo je posvetila generalu Boroeviću. Zanimanje javnosti za njeno drugo vojno knjigo, prvo je 1915 posvetila bojem v Dolomitih *Tirol in Waffen. Kriegsberichte von der Tiroler*

328 Ibid., 686. Te razmere je natančno ubesedil avstrijski pisatelj judovskega porekla Joseph Roth (1894–1939) v svojih romanih *Radetzkyjeva koračnica* (1932, v prevodu 1982) in *Kapucinska grobnica* (1938, v prevodu 1984).

329 Ibid., 685.

330 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. In Görz“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 7. 4. 1916, 1–4, tu 2.

331 Knjiga je leta 2005 izšla tudi v slovenskem prevodu pod naslovom *Posočje. Marec do julij 1916*.

Front [Tirolska v orožju. Vojna poročila s tirolske fronte], je bilo precejšnje, tako da so jo v drugi izdaji ponatisnili že leta 1917.[332]

V svojem prvem članku o Soči, ki ga je, tako kot vse ostale, **„***dovolil vojnotiskovni urad*" in se ga po pripisanem zaznamku sodeč ni smelo ponatisniti,[333] zapiše, da hoče dati ne-slišano se vojskujočemu glas, da bi iz bojev, morda celo iz življenja *ne* izšel *neslišan* in *neopažen*, kot je obljubila poveljujočemu generalu Boroeviću.

Nekaj člankov Schalekove je objavil katoliški dnevnik *Slovenec*, tako prispevek pod naslovom *Pri soški armadi*, kjer opisuje položaje na Soči, zadržanje italijanskih in avstro-ogrskih vojakov, uničenje pokrajine ter krajev: „*Vsi čutijo isti skupni cilj: Braniti Avstroogrsko. Razume se, da tisto Avstroogrsko, ki je v vojni. Toda ali bi ne bilo braniti še neke druge Avstroogrske, mirne, delavne, in ali bi se ne moglo doseči takega točnega vzajemnega sodelovanja za ta visoki cilj*?"[334] Zavedala se je duha časa, ki Avstro-Ogrski ni bil naklonjen.

V propagandnem duhu (vrhovno poveljstvo ter vojnotiskovni urad, ki mu je bil podrejen, je dovoljevalo objavo člankov izključno takrat, „*kadar so lahko poročali o uspehu*"[335]) Schalekova izpostavil italijansko zanikrnost in netočnost, zaradi katere da so Italijani utrpeli izgube kljub premoči, prožnosti, smelosti, „*kateri se tukaj vsi možje spoštljivo klanjajo.*"[336] Sledijo opisi bojev, orožja in streliva ter obljuba, da konec sledi, kar se ne zgodi. Pač pa 18. 4. 1916 priobčijo v *Slovenčevem Listku* podpisane impresije Schalekove z bojišča z opisi obstreljevanja Gorice: „*Noč je temna. Le malo zvezd migl*ja. *‚Ognjeni zid!' zadoni povelje. Hrumeč kakor vihar na odprtem morju rjove ogenj skozi temino. Videti ni druzega nego smrt bruhajoč vrvež ognja in dima*."[337] V podpisanem prispevku *Skrivnost Podgore* sta izpostavljeni večnarodnost in požrtvovalnost avstro-ogrske vojske ter sanitete sredi uničene pokrajine, blata in svinčenega dežja. Pa tudi srčnost Dalmatincev, ki jo cenijo celo Italijani.[338]

V člankih se je reporterka zavzemala za habsburško stvar tudi takrat, ko je pisala kritično. Tako recimo ni pozabila opozoriti na večnarodnostno sestavo vojske ter slabe medsebojne odnose različnih narodov Podonavske monarhije:

> Dalmatinci pojejo hrvaške pesmi. Poleg mene sedi prvoborec italijanskega jezika in kulture. Iz polnega grla prepeva z drugimi. „Še dve leti nazaj bi vsakemu skočil za vrat, ki bi od mene pričakoval, da bom tole prepeval skupaj z njim. Zdaj pa drugi prav tako radi

332 En izvod druge izdaje hrani tudi Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.
333 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Ankunft im Hauptquartier". V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 4. 4. 1916, 1.
334 Anonimno: „Pri soški armadi". V: *Slovenec*, 15. 4. 1916, 1–3, tu 3.
335 Rauchensteiner, Der erste Weltkrieg, 231.
336 Anonimno, Pri soški armadi, 3.
337 Schalek, Alice: „Pri soški armadi. Konec". V: *Slovenec*, 18. 4. 1916, 1.
338 Schalek, Alice: „Skrivnost Podgore". V: *Slovenec*, 25. 4. 1916, 1–2.

pojejo moje viže. Zakaj je morala priti šele vojna, da je iz nas naredila Avstrijce? In kako bo potem?“[339]

Schalekova je na gorskih položajih opazila reči, ki so jo pretresle. Danes, spričo izkušenj novejšega časa s podobami vseh mogočih vojna in bombardiranj, od vietnamske do prve zalivske vojne preko vojn v razpadli Jugoslaviji in bombardiranja Beograda do današnjih v Siriji, Afriki in drugod po svetu, ki nam jih s pomočjo televizije posredujejo na domove, za mizo, k večerji, v živo in ki jih nimamo (vedno) za *propagando*, pač pa za našo *pravico* do informiranosti, nisem prepričana, ali se pisanje Schalekove da označiti za golo propagando, kar so mnogi počeli:

> Ugotovljeno je bilo, da na vsem pobočju Kozmarice ni bilo niti ene edine latrine. Našli so še 1066 nepokopanih trupel in najbolj grozna je bila lestev iz štirinajstih človeških trupel, ki je vodila preko najbolj strmega mesta. Brez nje bi italijanski alpinci verjetno ne mogli premagati gorske stene […][340]

Schalekova je poustvarjala impresionistične podobe in v njih bralstvu posredovala razpoloženja ljudi v zaledju front, kakor jih je doživljala v Gorici, pred hišami, v hotelih in obstreljevanjih mesta.[341] Opisovala je nenehno smrtno nevarnost, ki je vojaki sploh niso več zaznavali; lastno srečo, da ni bila ranjena; ozke luknje v zemlji, kamor so se skrili vojaki; opazovalna mesta, boje, pozicijsko streljanje, vonj po truplih; mesečno noč na Sabotinu; v skalah skrita „*lastovičja gnezda*“,[342] kamor so se zatekali vojaki; velika dejanja malega človeka, gradnjo pokopališča,[343] včasih celo lastno delo s fotografsko kamero. Redko je omenjala žrtve, ki jih je bilo na tisoče,[344] ali ujetnike[345]. Nekajkrat je omenila sneg sredi poletja[346] med borbo v lahkih uniformah na 1.600 m visokem Krnu. Ob obisku

339 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Das Geheimnis der Podgora“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 20. 4. 1916, 1–2, tu 2.

340 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Auf den Tolmeiner Brückenkopf, den Mrzli Vrch und Bodil Vrch“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 15. 9. 1916, 1–4, tu 2.

341 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. In Görz“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt,* 7. 4. 1916, 1–4.

342 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Eine Mondnacht auf dem Monte Sabotino“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt,* 14. 4. 1916, 1–2, tu 2.

343 Ibid.

344 „‚*Tepec iz Krmina* [mišljen je italijanski poveljnik maršal Luigi grof Cadorna (1850–1928)] *naj sam pride sem in si ogleda. Tu leži že 6000 mrtvih*‘“. V: Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Die Kote von Plava“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 27. 7. 1916, 1–4, tu 4.

345 „*Naslednjega jutra obiščem ujete vojake. Ležijo v leseni baraki, veseli in zadovoljni. Odrešeniki so, kakor bi bili odrešeni. ‚Madame‘, mi reče eden njihovih, ‚tri dni nismo nič jedli. Do kolen tičimo v blatu. Tri ure smo prenašali ognjene bobne. Ne sprašujte nas, ali smo vaši sovražniki. Mi smo žrtvovanci‘“.* Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Ein Angriff über die Tolmeiner Brücke*“*. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt,* 10. 8. 1916, 1–4, tu 3.

346 „*Četovodja je svoje ljudi navezal na vrv, da bi se v groznem snežnem metežu nihče ne izgubil*“. Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Aufstieg zum Krn“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 19. 8. 1916, 1–4, tu 2.

Podgore zagleda uničeno vas: „*Tesno na drugem bregu je stala Podgora s tovarno papirja. Trta in oljke, kostanji in zgodnja zelenjava in veliko industrije je bilo tu. Zdaj pa je vse to videti srhljivo. Od vsega, kar sem do sedaj videla od vojne uničenega, so v Podgori opravili nabolj temeljito delo* […]“.[347] Opravili so ga Italijani. V zaledju front, kjer ni več ljudi, ker so jih razselili, so polja, ki jih niso obdelali domačini, pač pa posebne vojaške enote poljedelskih delavcev, ki so na prošnjo pomagale tudi Maasburgu pri poljskih opravilih v Vipavi:

> Voziš se skozi cvetoče vrtove, bujno rastočo zelenjavo, mimo gred belušev in artičok, redkvic in špinače, mimo belih cvetov graha in svetlo zelenih vzpenjalk fižola po tej goriški pokrajini. In skoraj se mi vzbudi glasno veselje nad tem, da bodo te dobre reči […] sedaj prišle tudi na mizo ubogih poročnikov in kadetov […][348]

Vojaki niso bili deležni sveže hrane, ki so jo pod budnimi očmi t. i. *Anbau-* in *Ernteoffizierjev*[349] – pridelovali na vojnem območju, pač pa posušene zelenjave, ki jo je z velikim dobičkom dobavljal nadvojvoda Leopold Salvator Avstrijsko-Toskanski.

Opustošenje pokrajine in uničenje duš je bilo neizmerno, kar je poročal tudi *Slovenec*: „*Podgora je kakor živa straža Gorici, a Oslavje je mrtvo* […] *Da vojna ubija ljudi, to vidimo že dve leti in smo se temu privadili. A ubijati hribe, to je nekaj tako grozovitega, da komaj preneso človeški živci*“.[350] Sledi opis položajev, okolice in ljudi, kar je, mimo vseh zapovedi propagande, nema obsodba vojne: „*V tej zemlji ni mogoče pokopavati mrličev, ker jih vrne. V nji ni mogoče postaviti žičnih ovir, ker ne drži pokonci opor. Nanjo ni mogoče opreti deske, voda se ne odteče na nji, a tudi posreba je ne. Ničesar neče storiti več ta zemlja; – mrtva je.*“[351]

Reporterka je bila med vojno tudi v Vipavi. Tega baron v svoji kroniki ni omenil, pač pa sama, vendar ne v dolgem članku *Trommelfeuer auf dem Monte San Michele* [Bobnenje topov na gori Sv. Mihael/Šmihel], ki je bil objavljen 5. 7. 1916 v NFP, pač pa v knjigi:

> Cesta spodaj je pod močnim ognjem. Ker pehota juriša, naši topovi molčijo; sovražna artilerija preiskuje naš teren za topovi, za katere meni, da je med našim ognjem ugotovila njihov položaj.
>
> Strel se razleti na mostu, ki vodi čez ustje Vipave. Njegov visoki lok je bil prej najlepši prehod za sovražne izstrelke. Vendar so neke noči drzni inženirci, ki so se z vrha spustili po vrveh, odprtino ovesili z rogoznicami – od takrat Italijani nenehno streljajo na ta železniški

347 Schalek, Alice: „Podgora“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt,* 19. 4. 1916, 1–3, tu 2.
348 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Von Görz nach Doberdo“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 31. 5. 1916, 1–4, tu 2.
349 „Častnik[i], zadolžen[i] za poljedelstvo, ki naj bi dalo pridelke za prehranjevanje vojske“. Bili so odgovorni „tudi za žetev, spravilo pridelka“. Novak, Črniška kronika, 151, op. 212.
350 Schalek, Alice: „Oslavje, mrtvi hrib“. V: *Slovenec*, 30. 5. 1916, 1–3, tu 1.
351 Ibid.

> viadukt. Ograja je videti obglodana. Majhna brv, ki poleg njega vodi čez potok, je že zdavnaj razstreljena. Okoli njenih železnih kosov mrmra voda Vipave.[352]

Zadet je bil grad, saj se skozi razstreljene odprtine v zidu vidi notranjost: „*Nad gradom stoji luna. Skozi odprte gobce sob s tremi stenami sveti pošastno vanje. Rdeč mak sije skozi bodičasto žico in divji zajci tekajo mimo. Slavec vabi in akacije omamno dišijo. Tihota pokrajine ti jemlje dih.*“[353] Ko bi le ne bilo vojne.

Veliko območij Posočja, ne samo bojna polja, je bilo zbombardiranih in drugače uničenih. Ko so se prvi pregnanci 1918 vrnili domov, niso našli ničesar, ne hiš, polj, živali, nobene hrane, včasih niti ljudi. Eno celo zimo so se morali prehranjevati z divjimi rastlinami in živalmi. Na pomlad so bili veseli, če so končno lahko jedli regrat na osem načinov ali pa pokalico (kar je danes delikatesa).[354] Časi, ko je imela avstro-ogrska vojska še *častnike za pridelek*, so bili grotesken spomin.

> Kot vsakemu poveljstvu na soški fronti je tudi temu posebej dodeljen častnik za pridelek […] Osebno me je odpeljal ven na polje, kjer je na vsaki njivi na tabli zapisano, kaj in kdaj je bilo tu posajeno. Pod vodstvom poklicnega ekonoma so z obodi obdali cisterne, privezali trto in jo škropili, so oplemenitili zelenjavne kulture in zgradili ceste. Racionalno so nanosili gnoj, določene rastline so vzgajali v lesenih zabojih, proučevali so rast vseh vrst žita.[355]

Da se v vojni strelja, da so ranjenci, da jih je treba oskrbeti in da so mrtvi, se ve. Toda ali se zavedamo, da je treba sredi bojev vsak dan živeti, da bi *preživel*. Ali se zavedamo, da spadajo opravila kot prehranjevanje, pitje, odvajanje, spanje ali obisk zobozdravnika med najbolj normalne reči v življenju, ki jih vojna poniža v ne-normalnost? Civiliste doma, med vojno, in poznejše rodove spomniti na vse to, je bil namen Schalekove, ki ga je hotela uresničiti. Tako svojih enaindvajset člankov o soških bojih zaključi z besedami: „*To je zadnji vtis soške fronte. Podobo moža odnesem s seboj, simbolno sliko enega tisočerih soških čuvajev, ki vztraja na svojem položaju do poslednje trohice moči.*“[356]

Z enim svojih predavanj o bojih na Soči je Schalekova gostovala tudi v Ljubljani. Mesto je bilo, kot vemo od Maasburga, polno beguncev z Goriške. Njeno predavanje so 30. 10. 1916 v *Laibacher Zeitung* (LZ) objavili v velikem oglasu pod naslovom *Tri mesece na soški fronti za „danes ob 9 h zvečer v ‚Kinu Central‘ v deželnem gledališču*“.[357] Teden pozneje so v LZ bralce obvestili, da je „*vodstvo kina Central* [...] *posredovalo mestnemu magistratu čisti donos od predavanja*

352 Schalek, Alice*: Am Isonzo. März bis Juli 1916*. Wien: Verlag L.W. Seidel & Sohn 1916, 124.
353 Ibid., 125.
354 Popov, Sledi časa.
355 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Zum Monte Cosich, dem südlichen Frontfpeiler an der Adria“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 20. 7. 1916, 1–4, tu 4.
356 Schalek, Alice: „Bei der Isonzoarmee. Auf den Tolmeiner Brückenkopf, den Mrzli Vrch und Bodil Vrch“. V: *Neue Freie Presse, Morgenblatt*, 15. 9. 1916, 1–4, tu 4.
357 Anonimno: „Anzeige“. V: *Laibacher Zeitung*, 30. 10. 1916, 1773.

Alice Schalek v deželnem gledališču v višini 500 K[358] *v dobro ubogih družin padlih vojakov* […]".[359] *Slovenec* je po njenem temperamentnem predavanju, ki so se ga udeležili deželni predsednik grof Heinrich Christian von Attems Heiligenkreuz (1858–1937), deželni glavar dr. Ivan Šušteršič (tudi Šusteršič, 1863–1925), mnogi visoki vojaški dostojanstveniki, častniki, najuglednejši krogi in begunci iz Gorice, objavil obširen članek, pravzaprav slavospev bojevnikom in žrtvam soških bojev. Poročevalec je izpostavil reakcijo beguncev.

> In ko je prišla Gorica z okolico – tedaj me je zabolel tam v sedežih za menoj pritajen bolesten vzdih – bile so begunke – kot klic velikega gorja – glej naša hiša, naši vrtovi, naša polja, naša zemlja in to je ugrabil sovražnik. Mi pa se potepamo po svetu z večnim nemirom, trpljenjem in bridkostjo. To je tisti pogled za kulise našega nemega ponosa, veličastva, trpljenja naših ljudi, tihih junakov, izgnancev iz rodnih domov, ki so brez tožbe žrtvovali vse, kar so imeli, ki so več kot umeli veliki moment. To je […] tista naša velika pesem zmagoslavja, pesem krvave zarje, pesem trpljenja in iz trpljenja veselja do življenja, do svoje zemlje.[360]

Naravnost preroško zveni stavek: „*Tu so se vršili čini nepopisnega junaštva, o katerem bo komaj pisala zgodovina, o katerih bo komaj kdo vedel.*"[361] Res se je na naših tleh predolgo molčalo o krvavih bitkah na Soči.

Sedem let po koncu vojne se je *Goriška straža,* ki je v uredništvu Poldeta Kemperleta (1886–1950)[362] izhajala ob četrtkih in sobotah popoldne, spomnila Schalekove. Na predzadnji, gospodarstvu posvečeni strani je objavila članek izpod peresa *Prizadetih* z naslovom *Kaj je novega na deželi? Pevma-Oslavje*. Takrat je bila Gorica z dobrim delom slovenskega etničnega ozemlja pod Italijo, ki jo je kot ministrski predsednik vodil Benito Mussolini (1883–1945):

> Imamo nekaj na vesti, katere moramo vsak način spraviti v javnost. Naš občinski komisar nas je bil sklical nekoč na sestanek, kjer nam je povedal, da je dosegel pri videmski deželni upravi, na drobno razprodajo bivšega Fogarjevega posestva v Pevmi. Razveselili smo se mi mali posestniki iz Pevme in Oslavja te novice, kajti že dolgo smo pričakovali tega dogodka, da, si malo opomoremo iz bede. V Pevmi-Oslavju so divjali najhujši boji in zemlja je bila od samih izstrclkov in smrdljivih plinov tako-rekoč mrtva, kakor je pisala Alice Schalek, znana dopisnica dunajskih listov med vojno. Hiše so porabili za popravo ceste, tako so bile vničene. Pa kaj vse to! Kje je pa naša plodovita zemlja! Krasni vinogradi, sadno drevje – vse je pomandrano. Zadnji čas smo le malo in z nepopisno težavo zopet obdelali. A kedaj nam bo to kaj neslo? Zato bi bilo naše veselje toliko večje, ko smo zvedeli, da dobimo od dežele pod ugodnimi pogoji ravnino, njive, od katerih bomo vsaj lahko živeli, ko je kupčija

358 V protivrednosti 1.000,00 €.

359 Anonimno: „Lokal- und Provinzial-Nachrichten". V: *Laibacher Zeitung*, 6. 11. 1916, 1808.

360 Anonimno: „Krvava zarja (K predavanju Alice Schalek)". V: *Slovenec*, 31. 10. 1916, 2.

361 Ibid.

362 http://www.primorci.si/osebe/kemperle-leopold/656/, 21. 6. 2020. Več o Kemperletu in njegovem delovanju po koncu II. svetovne vojne in ustanavljanju *Slovenske demokratske zveze*, ki jo je vodil tržaški odvetnik dr. Josip Agneletto v: Magajna, Nadja: „Elbrus poroča". V: : Darovec, Darko (ur.): *Josip Agneletto. Slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu.* Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko 1999*,* 81–94.

z vinom in sadjem otežkočena. Pa ne! Čujemo, zadnje dni, da nam preti nova nevarnost. Dežela prodaja svoje posestvo tvrdki Brunner, ki je že zasužnjila svoje delavce v Podgori. Sedaj hoče ta kapitalistična družba še nas v Pevmi in Oslavju potlačiti v suženjstvo, tako da bomo s časom primorani prodati še tisto kar imamo in iti s trebuhom za kruhom ali pa postati sužnji velekapitalistov iz Podgore. […] Prosimo gg. poslance naj posredujejo pri vladi, da namero deželne uprave ovrže in pusti nam malim posestnikom vsaj skromno živeti. *Prizadeti*.[363]

Civilne in vojaške žrtve

Kljub temu, da so se vojaške operacije na Goriškem in v Posočju začele šele z vstopom Italije v vojno 1915, so posledice vojne prebivalci občutili že veliko prej. Tako že v prvi polovici avgusta 1914, ko so prvi vojaki odšli v vojno v Galicijo. Globlje je v življenje prebivalcev zarezalo leto 1915, ko sta obe strani, avstro-ogrska in italijanska, zaradi bližine frontnih položajev izpraznili bližnje kraje. Avstrijske oblasti so izselile med 80.000 in 90.000 prebivalcev z Goriške in Posočja, Italijani pa so od tod izgnali med 10.000 in 12.000 Slovencev v italijanske kraje. Begunci so se naselili v Ljubljani, Strnišču/Sterntalu (danes Kidričevo), okoli 5.000 jih je odšlo celo v Bruck na Litvi (Bruck an der Leitha), kjer so dočakali konec vojne. V soških bitkah je padlo več kot 300.000 mož.[364]

Veliko je bilo civilnih žrtev, tako v begunskih taboriščih kakor tudi v zaledju, med drugim zaradi epidemij. Uničena so bila polja, sadovnjaki, vinogradi, gozdovi, hiše, mostovi, ceste. Pozicijska vojna v času dvanajstih soških bitk se je razpotezala na črti 600 km, od tega jih je bilo na Slovenskem 90 km. Trajala je 888 dni, bila je krvava in je zahtevala številne žrtve. Nad temi kraji so odvrgli na stotisoče ton bomb in streliva, ki jih, kakor poroča radio skoraj vsako jutro, še vedno odstranjujejo. Med 12. soško bitko se je tolkel skupni boj Avstro-Ogrske in Nemčije proti Italiji. Udeležil se ga je tudi Erwin Rommel (1891–1944), ki je bil zaradi svoje hrabrosti odlikovan.[365] Takrat so uporabili tudi granate, napolnjene s strupenim plinom difosgen. Z izpričanim nasprotnikom uporabe plina v vojne namene, cesarjem Franc Jožefom so, dokler je živel, manipulirali (ne samo v

363 Prizadeti: „Kaj je novega na deželi“. V: *Goriška straža*, 22. 1. 1925, 3.

364 V: https://sl.wikipedia.org/wiki/So%C5%A1ka_fronta, 16. 4. 2020.

365 Med II. svetovno vojno se je boril v Afriki, od tod nadimek *puščavska lisica*. Po atentatu na Hitlerja (20. 7. 1944) so ga obdolžili sodelovanja z zarotniki. Ker je bil med vojaki izjemno priljubljen in ga je nacionalsocialistični režim še po smrti potreboval v propagandne namene, so ga prisilili, da je storil samomor. Če bi odklonil, bi družino poslali v koncentracijsko taborišče. Da bi zavaroval otroke in ženo, ki je imela bližnje sorodnike Poljake, je pristal na ponudbo in se ustrelil. Pokopan je bil z vojaškimi častmi in družine niso preganjali.

zadevi uporabe plina).[366] Pozneje so se prav tako malo ozirali na mnenje njegovega naslednika, cesarja Karla, ki je bil prav tako nasprotnik uporabe plina v vojaške namene.

Bilanca soških bitk je bila grozljiva: vojska je bila izstradana in izmučena, prav tako prebivalci. Na vseh straneh so bili dezerterji in prebežniki, talci in ujetniki, ljudje, ki so trpeli zaradi nevrastenije, ki so jo, če so bili vojaki, zdravili z elektrošoki.[367] Veliko je bilo samo-pohabljencev med častniki, vojaki in civilnim prebivalstvom, ki so vsi, vsak na svojem bregu, trpeli zaradi krutosti vojne, preobramenitev ter obupa.[368]

Prva civilna smrtna žrtev I. svetovne vojne na Goriškem je bila grofica Lucy Christalnigg (1872–1914), roj. Bellegarde. Bila je potomka avstrijsko-francoske družine, ki se je poročila z grofom Oskarjem Christalniggom (1862–1934) s Koroške, zavednim slovenskim rodoljubom. Poleg tega, da je bila grofica, je bila tudi odbornica *Rdečega križa* in dirkalna voznica, ki je leta 1908 celo zmagala na dirki koroškega dirkalnega kluba. Po izbruhu vojne, ko so začeli na Goriškem zbirati denar za družine vojakov, ki so se borili v vzhodni Galiciji, je sama hotela prispevati nekaj več. Zato se je odpravila v Celovec, kjer je kupila nov avto. Služil naj bi kot reševalno vozilo, ki bi bilo sposobno doseči bojne položaje in od tam prevažati ranjence. Z novim avtom se je vračala domov. Ker je bila neučakana in se ji je vedno silno mudilo, je oblasti prosila za prost prehod ob meji z Italijo, ki so jo stražili črnovojniki. Prost prehod je sicer dobila, vendar vse mejne straže niso bile pravočasno obveščene o njenem prostem prehodu. Ko je 10. 8. 1914 z veliko hitrostjo pripeljala do straže kakšen kilometer od Srpenice in se kljub opozorilnim strelom ni ustavila, čeprav se zdi, da je skušala vožnjo upočasniti, so nanjo streljali in jo tudi ustrelili. Tako je ženska, ki ni imela nobenih materialnih skrbi in bi lahko mirno sedela doma, je pa v vojni hoteli pomagati tistim, ki so zaradi nje najbolj trpeli, tragično in nesmiselno izgubila življenje sredi ceste.[369]

Gorica

Boji na italijanskem bojišču, tu zlasti boji za Gorico ter soške bitke, so bile ves čas pisanja kronike v središču baronovega zanimanja. Po svoji stari

366 „Tudi c. in kr. vojska je od avgusta 1916 izvajala napade s plinom, potem ko so ‚starega cesarja' prelisičili in javili, da so Italijani na jugozahodni fronti prvi začeli z vojno s strupom". Rauchensteiner, Manfried: „Die Gaswerfer von Flitsch." V: DiePresse.com,19. 10. 2007. Dostop: https://www.diepresse.com/338148/die-gaswerfer-von-flitsch, 25. 5. 2015.

367 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 243.

368 Ibid., 232–244.

369 https://sl.wikipedia.org/wiki/Lucy_Christalnigg, 16. 4. 2020.

navadi Maasburg tudi besedila o Gorici ni začel s svojim besedami, pač pa z lakoničnim navedkom iz uradnega vojaškega poročila, ki na zavit način ne pove nič drugega kakor to, da je Avstro-Ogrska izgubila boj za Gorico: „‚*Zaradi položaja, do katerega je prišlo zaradi izpraznitve goriškega mostišča, je bilo mesto predano*‘, *tako se glasi uradno poročilo generalštaba, Dunaj, 10. avgusta 1916.*“[370]

Izguba Gorice, ki ji posveti celo stran svoje kronike, barona pretrese. Ob analizi položaja ugotavlja pomanjkljivosti uradne strategije, ki se je odločila za boje na Tirolskem, namesto da bi se lotila reševanja soške fronte, kar bi prineslo zavzetje vrhov okoli Gorice, mesta samega in okolice. Retorično se vpraša, ali ni imel pred časom morda prav on, ki je bil mnenja, da se je treba držati uspešnega načina bojevanja proti Italijanom. Tako bi se končno dokopali do zahodnih Brd, s čimer bi obdržali Gorico z vsem področjem. Ker se tako izrecno in natančno spraševanje po tem, ali ni imel prav on, se današnjemu bralcu zdi, da se je upokojeni generalmajor o svojih zamislih morda celo pogovarjal s tistimi visokimi častniki, ki jih je srečeval od začetka vojne proti Italiji, bodisi doma, v okolici Vipave, Gorici, Ljubljani, Postojni, Mariboru, Gradcu ali na Dunaju. Očitno ga takrat niso poslušali in upoštevali njegovega mnenja. Da je imel prav v svojem razmišljanju, izrazi tudi še v pripisu.

> Zdaj postavljam vprašanje, ali nimamo prav mi, ki smo bili mnenja, da bi bilo potrebno še naprej ohranjati defenzivo proti Italijanom, ki se je že do sedaj obnesla, ali da bi bilo bolje že v prvih mesecih leta 1916 tvegati močan prodor preko Števerjana, da bi končno osvojili zahodne goriške vzpetine in predvsem obdržali to mesto ter lastno območje.[371]

Očitek je hud. Baron je mnenja, da vlada ni bila ne močna ne vizionarska, ker se ni že v mirnem času pripravila na vojno, ki se je nakazovala in se je z njo računalo, da ni zgradila infrastrukture (železniških povezav) in ne vodovoda na Krasu, da ni utrdila položajev, da ni razširila cest v Vipavi in Ajdovščini, po katerih se danes zaradi preobremenitev in potreb vojske komaj premika gost avtomobilski promet. Že omenjeni romanopisec in novinar Joseph Roth je to stanje v svojem romanu Radtzkyjeva koračnica (1932) opisal bolj sočno, vsekakor pa bolj neposredno: „*To je čas elektrike* […] *V gradu Franca Jožefa pa često prižigajo sveče*!“[372]

Na teh straneh že večkrat omenjeni Alojzij Novak je v svoji *Črniški kroniki* o nezavidljivem položaju pisal že 16. 6. 1916 z manj zadržkov kot baron:

> Lahu bi šlo zelo slabo, če bi mu ne prišel na pomoč Rus, ki je z 2 milijonoma vojakov začel ofenzivo proti naši fronti v Galiciji in Volhiniji […] naš up, da jo bo Lah popihal od Gorice proti Benetkam, da bi ne bil odrezan od zaledja je šel po vodi. Za koliko mesecev – to Bog ve.[373]

370 Maasburg, Kronika, 490.
371 Ibid.
372 Roth, Joseph: *Radetzkyjeva koračnica*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1982, 177.
373 Novak, Črniška kronika, 150.

Zdi se, da se je baronu na njegov umirjen in gosposki način zdelo ne samo škandalozno, da se je avstro-ogrska vojska odrekla Gorici, pač pa tudi skrajnje nespametno. Boji za Gorico so potekali vse od vstopa Italijanov v vojno. Zahtevali so veliko človeških žrtev, porušena sta bila mesto in okolica, uničene poljedeljske površine, sadovnjaki in vinogradi, trpeli so civilisti, ki so vrhu vsega ostali brez premoženja. Dogajalo se je točno tisto, kar je baron napovedoval na začetku vojne. Tako je Maasburg lahko enkrat več podvomil v pravilnost strategije avstro-ogrske vojske:

> Če smo občutili v zavojevanju Lovčena, podreditvi Črne gore in Srbije, končno v zasedbi delov Albanije,[374] do nezveste italijanske države skrajnje razveseljivo zadoščenje, pa se nas tako boleče dotakne padec mesta Gorica. Na vsak način označuje pomemben mejnik v tej strašni vojni, za Italijane veselje, za nas trpljenje. Da to mesto ni padlo že prej, je čudež, ki so ga omogočile edino pogumno vztrajajoče, junaško se boreče enote soške obrambe. Italijani so jo v 6 bitkah zaman napadali, utrdba se je zdela neosvojljiva, kraška planota Doberdoba in goriško mostišče.[375]

V svoji analizi razmer, kjer upošteva stanje avstro-ogrske vojske na vseh položajih, pove, kako je najvišje vojaško vodstvo zmotno menilo, da mobilnost na novo vzpostavljene ruske vojske ne bo dosežena pred avgustom 1916. Hkrati pa so morale avstro-ogrske enote zaradi slabih vremenskih razmer za več tednov zavlačevati prodiranje s Tirolske. Hkrati se je položajem na vzhodni fronti presenetljivo hitro in proti pričakovanju vojaškega vodstva bližala mogočna vojska Brusilova. Rusi so zmagovali v Galiciji in Bukovini, medtem ko je avstro-ogrska vojska s predajo Gorice izgubila ofenzivo tudi proti Italiji. Na obeh položajih izgube ljudi, orožja, ozemlja.

Položaj na Goriškem, ki je nastal zaradi vrste napačnih in škodljivih odločitev v miru in v vojni, je bil 1916 težak tudi glede mobilnosti. Prevoznih sredstev ni bilo. Še konje je avstro-ogrska vojska akvirirala, kar vemo tudi od Maasburga, ki je moral svojega konja, res da proti odškodnini, prepustiti vojski. Promet je bil okrnjnen zaradi pomanjkanja konj in motorne vleke. Druga možnost premikanja je bila železnica. Za boje na Soči je bila odločujoča bohinjska proga, ker se je preko nje oskrbovala soška armada. Na začetku vojne je vlak še vozil do Mosta na Soči, kar pa se je sčasoma zaradi obstreljevanj spremenilo. Vozil je samo še do Grahovega pri Bači. V bohinjskem predoru so drugi železniški tir usposobili za motorni promet. Zato pa so zgradili ozkotirno železnico med Logatcem in Črnim vrhom z odcepom proti Idriji. Celotna proga je bila zgrajena prepozno, šele 18. 10. 1917, in je bila v uporabi samo šest dni, do preboja fronte pri Kobaridu 24. 10. 1917.

374 Italijo sta Črna gora in Albanija zanimali, kar je zaznati tudi v poroki (1896) italijanskega kralja Viktorja Emanuela III. (1869–1947) s hčerko črnogorskega kneza Nikole I. Petrovića Njegoša (1841–1921), princeso Jeleno (1873–1952). Leta 1939 se je oklical za albanskega kralja.
375 Maasburg, Kronika, 490.

Za oskrbo krnskega bojišča so zgradili ozkotirno železnico od Bohinjske Bistrice do Zlatoroga na konjsko vleko, potem sistem žičnic, kar omenja tudi Schalekova, ter mulatjer. „*Progo so varovale posebne vojaške enote črnovojniki, ki so se uradno imenovale Cesarsko kraljeva črnovojniška železniška varstvena stotnija. V njih so bili moški stari od 37 do 42 let, ki niso bili sposobni za vojskovanje*."[376]

Začetek konca

Dne 18. 8. 1916, na cesarjev (zadnji) rojstni dan, avstro-ogrsko poročilo generalštaba po eni strani ne objavi prav slabih novic:

> Včerajšnji dan je potekal na primorski fronti precej mirno. Ob Soči severovzhodno od Plav so naše enote očistile levi breg reke šibkejših sovražnih oddelkov, ki so gnezdili pri Globnu in Britofu, in so prijeli kakšnih 50 ujetnikov. Nočni napad Italijanov proti koncu fronte južno od Vipavske doline je bil gladko odbit.[377]

Pred tem so se v Gorici in na Doberdobski planoti bíli boji, ki so bili nečloveški po trpljenju in umu, ki je to trpljenje sprožil:

> […] Gorico so branili dotlej neomajni stebri obrambnega mostišča Sabotin, Oslavje, Kalvarija in Vrh. Šo posebno zagrizeni so bili boji na Sabotinu, ki ga dalmatinski branilci niso izpustili, zato so jih italijanski napadalci skušali zvabiti iz kavern z zvijačo in pozivi, a se niso vdali, zato so Italijani v kaverne nalili petrolej in ga zažgali; Dalmatinci so goreli v srcu kamnite sabotinske trdnjave. Toda pred napadalčevo premočjo so postopoma klonili branitelji Gorice: Italijani so 9. avgusta vkorakali v porušeno in izpraznjenjo mesto. Avstro-ogrske enote so se umaknile na pomožno obrambno črto na levem bregu Soče. Ob padcu Gorice so Italijani zavzeli tudi Doberdobsko planoto […] Dosežen je bil pomemben cilj italijanske vojske, in to je dvignilo borbenega duha, pa čeprav z vojaškostrateškega gledišča zavzetje Gorice ni bilo posebej pomembno.[378]

Da bi si boje in nastali položaj lahko nazorneje predstavljal, si je Maasburg pomagal z bojnim zemljevidom – specialko št. 127, ki se žal ni ohranila. In tisto, kar je videl, mu ni bilo všeč. Sredi avgustovske vročine, *po padcu Gorice*, se je tako na rojstni dan cesarja Franca Jožefa leta 1916 odločil, da ne bo več pisal svoje kronike. K „*18. avgustu 1916,*"[379] dnevu, ko se je nadaljeval „[s]*ovražni*

376 https://sl.wikipedia.org/wiki/So%C5%A1ka_fronta, 16. 4. 2020.
377 http://www.stahlgewitter.com/16_08_19.htm, 31. 3. 2020.
378 Svoljšak, Petra: „Gorica je padla". V: Marjan Drnovšek (ur. et al.): *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*. Ljubljana, Nova revija 1995, 177.
379 Maasburg, Kronika, 490.

bobnajoči ogenj topov proti naši novi fronti na Goriškem […],“[380] je svojo odločitev utemeljil z besedami: „*Prihajajoče dogodke imam za začetek konca in bom zaradi nastalega pomanjkanja prostora, do katerega je prišlo, skiciral samo še najvažnejše dogodke*.“[381] Od tega zapisa dalje so v zvezku ostale prazne res samo še štiri strani, vendar bi si bil baron gotovo lahko kupil novega in nadaljeval s pisanjem svoje kronike. Njegovemu argumentu o *začetku konca* kot razlogu za to, da je prenehal spremljati vojne dogodke, lahko verjamemo. Ko nasprotnik zažge *žive* branitelje svojega ozemlja, da *zgorijo* v mukah, je to gotovo dejanje, ki ne pretrese zgolj civilistov, marveč tudi častnika. Tovrstnih grozot Maasburg ni hotel zapisovati. Še več, svojo odločitev je podkrepil z analizo stanja v Evropi, posebej v južno-slovanskem prostoru in kritiko napak avstro-ogrske strategije. V pripisu k tej analizi se mu kritično zapiše:

> Močna, v prihodnost zazrta vlada bi v mirnem času ne bila smela zamuditi izgradnje obrambne usposobljenosti pomembnega soškega območja s pomočjo stalnih utrdbenih črt, izgradnje strateško pomembnih železniških poti (Postojna Vipava Gorica, Vrhnika Ajdovščina Vipava Sv. Danijel – Sv. Danijel Preval Postojna), priprave vodovoda na Krasu, izgradnje cest, ki vodijo po ozkih poteh, tako v Vipavi, Ajdovščini itd. z ozirom na avtomobilski promet.[382]

O veliko rečeh, ki so zadevale Vipavo in sosednje kraje, baron ni pisal. Tudi o lakoti in pomanjkanju ne, ki sta pestila prebivalce in bila tako huda, da je 15. 8. 1916 vojno ministrstvo začelo pobudo za ustanovitev posebnega urada za prehranjevanje. Ljudje so živež kupovali z živilskimi kartami. Tako imenovani vojni kruh so izdelovali iz ječmenove, koruzne, kostanjeve ter krompirjeve moke, ki so jim primešali oves in fižol, pozneje tudi korenine in travo. Meso so prodajali zgolj tri dni v tednu, prodaja kruha in peciva v restavracijah ter kavarnah je bila prepovedana. Cene piva so bile trikrat višje kot ob začetku vojne, cene živil na splošno pa so poskočile za 178 %.[383] Ljudje so demonstrirali proti lakoti ter razbijali šipe izložbenih oken. Ker tudi masti ni bilo, se ni dalo izdelovati mila. Higiena je bila zlasti v zaledju zelo slaba.

V teh razmerah Maasburg tudi ni pisal o visokih obiskih (takrat še) nadvojvode Karla, ki je obiskal Boroevićeve[384] položaje. Baron ni poročal o smrti cesarja Franca Jožefa, ne o obisku Karla v Vipavi, o čemer pričajo fotografije, tudi z Maasburgom. Leta 1916 ni omenil štirimesečne prisotnosti vojne reporterke

380 http://www.stahlgewitter.com/16_08_18.htm, 19. 2. 2018.
381 Maasburg, Kronika, 490.
382 Ibid.
383 Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 685–186.
384 Več o obisku cesarja Karla na položajih po koncu 10. soške ofenzive v: Šimac, Miha: „Odlikovani hoški učitelj Radovan Mejovšek (1884–1971)“. V: *Kronika* 65 (2017), 2, 195–204, tu 199–201.

Alice Schalek[385] na soški fronti in njenega bivanja v Vipavi. Tudi o stiskah, lakoti in trpljenju prebivalstva ter pomanjkanju osnovnih živil[386] in kurjave ne poroča več. Kakor tudi ne o svojih naporih za razširitev domačega pokopališča, kar je bilo nujno zaradi številnih padlih. Za to se je prizadeval še v času, ko je svojo kroniko redno pisal. O tem izvemo iz članka *Vipava* v časniku *Slovenec* (22. 8. 1916), kjer poročevalec na splošno oriše položaj v Vipavi v tretjem letu vojne. Maasburga omenja kot gonilno silo prenove v kraju:

> Dne 18. avgusta smo dobili težko pričakovani dež. Nekaj pridelkov se bo še popravilo. Da bi nam le burja ne posušila polja. Letos nam je namreč po vsakem dežju burja v par urah polje tako izsušila, da ni dež nič zalegel. No, po zimi imamo burjo še dosti radi, po leti pa nam dela preveč škode. – V Logu pri Vipavi se je pobožnost dne 15. avgusta jako lepo izvršila. Običajnega šundra zunaj cerkve ni bilo skoraj nič, tem več pa se je opravilo molitve in prejelo sv. zakramentov. Pridno so pomagali gospodje iz Gorice. – Vsled vojnih dogodkov je bilo treba domače pokopališče razširiti. Pod spretnim vodstvom g. barona Maasburga, gen. maj. v pok., se delo bliža koncu. Pokopališče bo lično ograjeno in jako lepo razdeljeno. Grobovi se žal dan za dnem množe. Na treh spominskih ploščah bodo ovekovečena imena v Vipavi umrlih bojevnikov.[387]

Danes Maasburgovo odločitev, da dnevnika ne bo pisal več, obžalujemo. Ko bi baron s svojimi zapisi nadaljeval do smrti, bi lahko od izobraženega pričevalca in očividca izvedeli še marsikaj o življenju njegove družine ter ljudi na Vipavskem tudi po koncu vojne, razpadu Habsburške monarhije ter razmerah v drugi državi, ki sta ji bili Goriška in Vipavska izročeni, namreč Italiji. Sredi vojne so Maasburga zaposlovale še vedno misli, ki jih je upesnil Heine v pesmi *Vprašanja* in jih je Maasburg navajal na začetku svoje kronika: „*Kaj pomeni človek? / Od kod prišel je? Kam odhaja?*“[388] Spričo krutosti vojne, spričo številnih vojaških in civilnih žrtev, tudi otrok, se je vprašanje postavljalo vedno znova. Odgovora generalmajor ni našel, zato si je vzel edino svobodo, ki jo je takrat imel, da o žrtvah ni pisal.

Čisto možno je, da se je prvi začetek konca, ne samo vojne, temveč tudi Habsburške monarhije, pričel kazati ne samo J. v. Maasburgu, temveč marsikateremu razmišljujočemu sodobniku že ob vstopu Italije v vojno na strani antante. Ta vstop je bil, kot v svojem monumentalnem delu *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger-Monarchie 1914–1918* [Prva svetovna vojna in konec habsburške monarhije 1914–1918] piše zgodovinar Manfried Rauchensteiner, pravi šok. Pravi šok za *nekdanje* in za *nove* zaveznike Italije. Kajti nenadoma je vsem skupaj postalo jasno, da bodo Italijani svojo udeležbo v vojni na strani antante visoko zaračunali. Srbi, Slovenci in Hrvati so hitro doumeli, da se bodo

385 Štepec, Marko: „Alice Schalek“. V: Štepec, Marko (ur.): *Take vojne si nismo predstavljali*. Ljubljana, Muzej novejše zgodovine 2014, 75–80.
386 Štepec, Marko: „Prehrana“. V: Štepec, *Slovenci + prva svetovna vojna*, 79–81; prim. tudi: Rauchensteiner, Der Erste Weltkrieg, 685–687.
387 Anonimno: „Vipava“. V: *Slovenec*, 22. 8. 1916, 3.
388 Maasburg, Kronika, 310.

italijanske aspiracije po ozemlju uresničevale na njihov račun oz. na račun bodočega južnoslovanskega kraljestva. Tako je morda laže razumeti tisto, kar se je dogajalo pozneje.

Vojna proti Italiji je bila vojna, ki je ni začela Avstro-Ogrska, za razliko od vojne proti Srbiji, ki je potegnila za seboj verižno reakcijo vojnih napovedi zaveznikov Srbije. Vojno proti silam osi je začela Italija, ki je imela jasne teritorialne zahteve do Avstro-Ogrske in jih je odločno artikulirala. In čeprav je bila po novem zaveznica Srbije, je bilo jasno, da so bili ne samo Srbi, pač pa tudi vsi ostali Južni Slovani (precej jih je živelo v Habsburški monarhiji), intimno njeni nasprotniki, ker so se upravičeno bali, da bo za svojo udeležbo v vojni na strani antante od njih zahtevala visok davek – (velik) del slovenskega ozemlja, Istro in Dalmacijo.[389] Na italijanske zahteve so zavezniki seveda pristali, saj se je bilo v poplačilo za menjavo zavezništva najlaže odreči ozemlju, ki ni bilo v njihovi lasti.

Tisto, kar je Maasburg vedno natančneje in vestneje beležil v svoji kroniki, so bile žrtve vojne. Če je na začetku večkrat zapisal, kaj vse je avstro-ogrska armada skupaj z zavezniki v vojni pridobila v obliki zajetega vojnega materiala, zavojevanih ozemelj in uničenega ali zajetega orožja, ujetih vojakov in častnikov, pa kasneje stopajo v ospredje pri sovražnih in lastnih silah žrtve. Podatki so enaki – z izjemo primera ali dveh, kakor sta jih objavljala avstro-ogrski in nemški glavni vojni stan, tako da lahko z gotovostjo predvidevamo, da jih je od tam prepisoval.

Maasburga ni skrbela samo usoda ljudi, bližnjih, znanih in neznanih, pač pa tudi usoda živali, kar takrat ni bilo običajno. V svoji kroniki je opisał slabo prakso takratne modne industrije, ki ni preveč razburjala sodobnikov:

> Človek kriči na človeka, kreatura pa toži Bogu. Videl sem in kri mi je odrevenela, kako so stokajočega kozlička odtrgali od materinega vimena in ga pri živem telesu odrli, da bi lahko dame nosile najbolj fine rokavice iz kože mučenega otroka. Takrat sem v strahu vprašal: „Ali je Bog?“[390]

Robert Musil – mojster propagande

V času, ko je Maasburg nehal pisati svojo kroniko, ker je bil prepričan, da se je sredi avgusta 1916 pričel začetek konca, se je izvrstni avstrijski avtor novel, dram, esejev in dveh romanov, Celovčan Robert Musil razcvetel v svoji vlogi gorečega vojnega propagandista. Kako to?

Musil je bil, za razliko od večine pisateljev nekdaj in danes, ki so po poklicu pravniki, teologi, literarni zgodovinarji ali učitelji, *tehnično* izobražen človek.

389 Prim. Rauchensteiner, Der erste Weltkrieg, 399–401.
390 Maasburg, Kronika, 344.

Obiskoval je vojaški nižjo in višjo realko ter študiral na c. kr. vojaški *tehniški akademiji* na Dunaju, kjer naj bi ga izobrazili v artilerijskega častnika. Ker ga to ni zanimalo, se je prepisal na študij *strojništva* na nemško tehniško visoko šolo v Brnu, kjer je leta 1901 diplomiral. Med letoma 1901 in 1902 je kot prostovoljec leto dni služil v vojski. Po maturi, ki jo je opravil 1904 *po* zaključku tehniškega študija, za katerega matura ni bila potrebna, ter štiriletnem študiju v Berlinu, je leta 1908 doktoriral iz *filozofije ter fizike in matematike* z disertacijo *Prispevki k ocenjevanju Machovih naukov.* Ponudili so mu službo na univerzi, vendar jo je v korist življenja v svobodnem poklicu odklonil.

Musil je bil športnik, ki je sabljal, igral tenis, se ukvarjal z vrsto vodnih športov in bil eden prvih aktivnih kolesarjev svojega časa (kakor tudi oba Maasburgova sinova). Dobra pol leta pred začetkom vojne so ga kot rezervnega častnika z „*31. decembrom 1913 po dvanajstih letih službovanja odpustili iz vojske*“. Do premestitve v „‚*ne-aktivni odnos*‘“[391] je prišlo zaradi administrativne napake, ki jo je iskati v dejstvu, da je imel Musil v avstro-ogrski vojski soimenjaka, ki je bil prav tako dr. phil. kot on.[392] Namesto da bi odpustili soimenjaka, so odpustili njega.

Kot novo pečeni civilist je Musil leta 1914 sedem mesecev nabiral delovne izkušnje pri ugledni literarni reviji *Neue Rundschau*, ki jo je izdajala prav tako ugledna berlinska založba Samuel Fischer. V tej založbi so objavljali svoja dela najpomembnejši avtorji tistega časa, med njimi pisatelj in psihiater Alfred Döblin (1878–1957), eden najpomembnejših ruskih pisatejev, avtor *Besov*, *Idiota* in *Bratov Karamazovih* Fjodor Dostojevski (1821–1881), dramatik in poznejši nobelovec Gerhart Hauptmann (1862–1946), pisatelj in slikar Hermann Hesse (1877–1962), avstrijski pesnik, pisatelj, dramatik, libretist, esejist in soustanovitelj salzburških slavnostih iger Hugo von Hofmannsthal (1874–1929), ki je bil med I. svetovno vojno prav tako vpet v vojaško propagandno delo,[393] norveški dramatik in pesnik Henrik Ibsen (1828–1906), avstrijski pisatelj in avtor romana *Proces* ter črtic *Sodba* in *Umetnik v stradanju* Franz Kafka (1883–1924), nemški romanopisec, esejist in nobelovec, avtor romanov *Buddenbrookovi, Čarobna gora* in *Doktor Faust* Thomas Mann (1875–1955), tudi Robert Musil, avstrijski dramatik in pripovednik ter oče notranjega monologa v nemški književnosti

391 Corino, Karl: *Robert Musil. Eine Biographie*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag 2005², 497.

392 Ibid., 1606–1607, op. 7.

393 Vrhunskega pesnika, pisatelja, dramatika in esejista, ki je pozneje soustanovil glasbeni festival svetovnega slovesa *Salzburške slavnostne igre* Hofmannsthala so že leta 1914 vpoklicali v vojsko in ga poslali v istrski Pazin. Tja je že relativno hitro, 31. 7. 1914, po posredovanju iz pisarne takratnega ministrskega predsednika grofa Stürgkha prejel odpoklic. Premestili so ga na Dunaj v vojni socialni urad. Tu so ga 1. 10. 1914 zaradi splošne živčne slabosti srednje stopnje ter priključene slabosti srca razglasili za nesposobnega za vojno. Kucher, Primus-Heinz: „Hugo von Hofmannsthals Kriegsnotizen im Kontext deutscher und österreichischer Südosteuropa-Konzepte im Ersten Weltkrieg.“ V: *Zagreber Germanistische Beiträge* 25/2016, 29–44, tu 29.

Arthur Schnitzler (1862–1931), ruski pisatelj, avtor monumentalnih romanov *Vojna in smrt* ter *Ana Karenina* Lev Nikolajevič grof Tolstoj (1828–1910), ki ga je prebiral tudi Maasburg, ali duhovni oče naturalizma, vrhunski francoski pisatelj, esejist, slikar in novinar Émil Zola (1840–1902), ki ga je Maasburg prav tako imel v svoji knjižnici. V vojni so Musilu te izkušnje prišle prav kot avtorju in uredniku vojaških propagandnih listov (*Tiroler*) *Soldatenzeitung* [(Tirolski) Vojaški list] in *Heimat* [Domovina].

Musil se je v svojih dnevnikih komaj kdaj izrekel o vojni in slovenskih krajih. Na Slovenskem je bil med I. svetovno vojno dvakrat. Prvič od srede novembra do srede decembra 1915, ko so njegovo enoto, „*169. črnovojniški pehotni bataljon, poslali na Sočo kot okrepitev*“.[394] Tu je izkusil grozote vojne, o čemer v svojih dnevnikih sicer ni pisal. Opisal pa je prebivalce Črnič in njihovo vino, ki ga je zaradi slabe kvalitete imenoval „*scalnica“.*[395] Da vino tista leta ni bilo, ne vem kako dobro, ni nič čudnega, saj pogojev za pridelavo kolikor toliko pitnega vina med vojno sploh ni bilo, med drugim tudi zato ne, ker so bili vinarji v vojni. Ni pa Musil omenil, da je skupaj z nekaj častniki bival v črniškem župnišču. O tem je v zapisih črniške župnijske kronike poročal Alojzij Novak.[396] Razmere so bile tistega decembra, ko se je Musil mudil v Črničah, zaradi deževnega in meglenega vremena skrajnje neugodne. Povsod blato in umazanija, kar je vplivalo ne samo na počutje, pač pa tudi na zdravje prebivalcev ter tam nastanjene vojske: razpasel se je nalezljivi mišji tifus (mišja pegavica).

Drugič je prišel Musil, *pisatelj v službi generala,*[397] na Slovensko po tistem, ko je v Bolzanu prevzel uredništvo vojaškega lista *Soldatenzeitung*, ki so ga ukinili marca 1917. Ta vojaški organ je imel po možnosti izhajati trikrat tedensko in nadomeščati civilne časnike, ki jih na fronti niso redno prejemali. Objavljal je znanstvene, kulturne in literarne prispevke, humoristične vložke, karikature in tudi frontne novice z zemljevidi zaradi lažjega razumevanja položajev, fotografije, kasneje tudi pisma bralcev, ki so jih pošiljali vojaki s fronte. Služil je propagandi in utrjevanju domovinskih čustev v vojaških vrstah. Brezplačno so ga delili na položajih in v vojaških bolnišnicah.

394 Hayasaka, Nanao: *Robert Musil und der genius loci*. *Die Lebensumstände des „Mannes ohne Eigenschaften“*. München: Wilhelm Fink Verlag 2011, 299. Zato, da sem lahko to poglavje o Musilu napisala v tej obliki, se imam zahvaliti dolgoletnemu kolegu in prijatelju s Koroške, Fabjanu Hafnerju (1966–2016), ki je delal v Musilovi hiši v Celovcu. Ko sem zbirala podatke in knjige mi je velikokrat poznavalsko svetoval ter mi nesebično in hitro pošiljal relevanten material, vsem mejam in omejitvam navkljub.

395 Musil, Robert: *Tagebücher*. Ur. Frisé, Adolf. Reinbek: Rowohlt 1976, 323.

396 Novak, Črniška kronika, 11. Za podatek se zahvaljujem Renatu Podbersiču ml.. Msgr. Alojzij Novak je v svoji kroniki natančno popisal vojni čas. Tu med drugim lahko preberemo tudi to, da so v Črničah 11. 8. 1915 pokopali prvega (vzrok smrti: kolera) in 6. 1. 1918 zadnjega avstrijskega vojaka (vzrok smrti: samomor). Ibid., 352.

397 Takšen naslov svoji knjigi o propagandistu Musilu je dala Regina Schaunig*: Der Dichter im Dienst des Generals. Robert Musils Propagandaschriften im Ersten Weltkrieg*. Klagenfurt/Wien: Kitab-Verlag 2014.

Namenjen je bil tudi civilistom, ki so morali za številko plačati po 10 vinarjev. Honorarjev avtorjem praviloma niso plačevali. *Soldatenzeitung* so izdajali tudi v italijanskem in madžarskem jeziku. Naklada lista je bila na začetku 3.400 izvodov in se je povzpela v najboljših časih na 24.000 izvodov. Šele po reformi lista in prevzemu uredništva s strani Musila, so list podvrgli cenzuri, kar je tudi sicer veljalo za vse izhajajoče tiskane medije.[398]

Musila so „*16. aprila 1917* [...] *vtaknili v oddelek za odlikovanja (pri poveljstvu jugozahodne fronte v Mariboru*)" in ga dva tedna pozneje „*poslali h glavnemu štabu V. armade, soške armade, k Boroeviću v Postojno*".[399] *Soški lev*, kot so imenovali generala Svetozarja Boroevića von Bojno,[400] je prišel v Posočje takoj po italijanski vojni napovedi konec maja 1915 z nalogo, da prepreči prodiranje Italije. Pred tem se je boril v Vzhodni Galiciji (v istem času kot Friedrich von Maasburg, ki je tam padel). Musila so v Postojno premestili v času 10. soške bitke, tu je doživel tudi še zadnjo, 12. Ta je bila še posebej kruta, saj so takrat uporabili kemični strupeni plin in z njegovo pomočjo dosegli tisto, kar so od takrat naprej opisovali kot *čudež pri Kobaridu*.

Slovenski iredentizem

Dvoje Musilovih besedil, ki jih je objavil novembra 1916 v *Soldaten-Zeitung,* zasluži posebno pozornost, saj v njih obravnava Slovence: *Der slowenische Irredentismus (I)* [Slovenski iredentizem (I)] z dne 5. 11. 1916 in *Der slowenische Irredentismus (II)* [Slovenski iredentizem (II)] z dne 12. 11. 1916. Izšla sta v vojaškem časopisu *Soldaten-Zeitung*, ki je bil ilustriran propagandni list in je izhajal ob nedeljah na bojišču. Beseda *iredentizem* je kot pojem znana iz italijanske zgodovine. Razlagali so ga kot ideologijo, ki je bila v določenih krogih priljubljena po združitvi Italije leta 1861. Njen cilj je bil, pridružiti Italiji ozemlja v tujini (*iredenta*) kot npr. Južno Tirolsko in Trst, ki so bila po združitvi Italije v Habsburški monarhiji. Šele sčasoma se je pojem razširil tudi na druga gibanja kot *pangermanizem* ali *panslavizem*. In v tem smislu ga je uporabljal tudi Musil, pri čemer se zdi, da je bil njemu problematičen samo pojem *panslavizem*.

398 Urbaner, Roman: „Die ‚(Tiroler) Soldaten Zeitung' 1915–1917", 1–27, tu 1–10. Dostop: www.efprum-zeitgeschichte.at. eForum 3/4 2001, 21. 11. 2020.

399 Corino, Robert Musil, 568.

400 Pod njim je padlo okoli 160.000 vojakov. Po vojni je svoje vojaško znanje ponudil novi južnoslovanski državi, ki ga ni hotela. Umrl je v Celovcu. Več o Boroeviću in njegovem poveljevanju v bitkah na Soči in Piavi: Hoffmann, Eduard P.: *Feldmarschall Svetozar Boroević von Bojna. Österreich-Ungarns Kriegsfront an den Flüssen Isonzo und Piave*. Doktorska disertacija v tipkopisu. Univerza za humanistiko Dunaj 1985.

Pri pojmu *iredentizem*, ki ga je Musil uporabil v zvezi s Slovenci leta 1916, se zamislimo. Slovenski politik Anton Korošec (1872–1940) je v svoji *Majniški deklaraciji*, ki jo je prebral na Dunaju v državnem zboru 30. 5. 1917, to je dobrih 17 mesecev *po* objavi Musilovega članka, zahteval *združitev vseh Južnih Slovanov* v avtonomni celoti *znotraj* Habsburške monarhije.[401]

> Podpisani, v Jugoslovanskem klubu zbrani poslanci, izjavljajo, da zahtevajo na podlagi narodnostnega principa in hrvatskega državnega prava združenje vseh pokrajin monarhije, kjer žive Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojni, od vsake tuje vlade prosti, na demokratičnem temelju sloneči del države pod žezlom habsburško-lotarinške monarhije in naznanjajo, da bodo za uresničenje te zahteve po enotnosti naroda zastavili vse sile. S tem pridržkom se bodo podpisani udeležili dela parlamenta.[402]

Takrat je bilo razburjenje zaradi te zahteve Slovencev v monarhiji veliko, Musil ga je po vsej verjetnosti v Postojni tudi doživel. Že pred tem pa je zapisal: „*Če hočemo razumeti, kako iredenta nastane, si je treba ogledati eno mlajših* [...] *Izberimo slovenski iredentiziem, katerega dejavnost se je pričela okoli leta 1880* […].“[403] Ali je pri tem mislil na zaplete ob popisu prebivalstva, kjer je bila namesto rubrike *materni* jezik navedena rubrika *občevalni* jezik, s pomočjo katere se je dalo prikazati drugačno narodnostno sestavo prebivalstva od dejanske, kar Slovencem seveda ni bilo pogodu, bo težko ugotoviti.

Musil v članku pravilno ugotovalja, da so Nemci razen v nemških jezikovnih otokih Kočevske in Weißenfelsa/Bele Peči (danes v Italiji, takrat del Gorenjske) med Slovenci povsod „*v znatni manjšini*“. Na Kranjskem da se je do konca petdesetih let 19. stoletja poučevalo v nemščini, kajti „*slovenski jezik se je sploh šele v zadnjih šestdesetih letih razvil iz pogovornega jezika v knjižni jezik. Slednjega, ki se zanj borijo s toliko sovraštva, so morali šele izumiti*!“[404]

Te trditve že takrat ni mogel nihče jemati resno. Naj tu navedem v razmislek zgolj nekaj mejnikov v naši kulturni zgodovini. Primož Trubar (1508?–1586), protestantski duhovnik in prevajalec, je komaj 16 let po Luthrovem prevodu

401 Prizadevanja habsburških Slovencev, da bi živeli vsi v eni administrativni enoti, s slovenščino kot uradnim jezikom, s slovenskim gledališčem, univerzo, političnim časopisom itd., so bila starejšega datuma. Prvič so jih Slovenci postavili leta 1848 v programu *Zedinjena Slovenija* (Granda, Stane: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. Ljubljana: Nova revija, 1999; Granda, Stane: „Bemühungen um Freiheit und Gerechtigkeit als slowenische historische Erfahrung“. V: Miladinović Zalaznik, Mira in Dean Komel (ur.): *Freiheit und Gerechtigkeit als Herausforderung der Humanwissenschaften = Freedom and justice as a challenge of the humanities*. Bern [etc.]: P. Lang 2018, 283–293). Svoj začasni vrh so dosegla z *Majniško deklaracijo* iz leta 1917, ki so jo Slovenci v tretjem letu vojne razumeli v smislu *trializma*. Ker so to idejo na Dunaju odklonili, se je med politiki in v prebivalstvu zgodil preobrat, ki je po koncu vojne pripeljal do južnoslovanskega reševanja slovenskih nacionalnih aspiracij.

402 Anonimno: „Izjava Jugoslovanskega kluba“. V: *Slovenski narod*, 31. 5. 1917, 1.

403 Musil, Irredentismus I., 3.

404 Ibid.

biblije izdal v Nemčiji pod psevdonimom *Ilirski rodoljub* prvo *slovensko*, 260 strani debelo knjigo *Katekizem*, ki ga je spremljala osem listov tenka knjižica *Abacednik*, natisnjena v gotici, kot pripomoček preprostemu ljudstvu za učenje branja. V *Katekizmu*, s katerim je utemeljil knjižno slovenščino, je Trubar svoje rojake prvič imenoval *Slovence*. Nekaj let pozneje, leta 1584, je izšel slovenski prevod vsega *Svetega pisma* izpod peresa protestantskega pridigarja Jurija Dalmatina (ok. 1547–1589), kar je zgolj 50 let po Luthrovem prevodu biblije. Janez Bleiweis (1808–1881) je naredil konec *črkarski pravdi*, ki je zaposlovala pišočo inteligenco časa tako, da je v svojem listu *Kmetijske in rokodelske novice* (1843–1902) uvedel enotno pisavo *gajico*, ki se je tako leta 1848 na Slovenskem uveljavila. Če tukaj niti ne omenjamo pesništva Valentina Vodnika (1858–1819) ali Franceta Prešerna (1800–1894), prijatelja pesnika in politika Antona Alexandra grofa Auersperga (ps. Anastazij Grün), ki se je leta 1866 v zvezi s slovenščino v Kranjskem deželnem zboru (12. 12. 1866) pritožil nad pomanjkanjem slovenskih *šolskih knjig*,[405] kar oblastem gotovo ni ušlo. Mi pa smo iz tega napravili *fake news*, češ da je Auersperg govoril o tem, da bi lahko Slovenci vse svoje knjige nosili v eni culi. Ali pa Ivana Cankarja (1876–1918), ki je vedno znova skandaliziral Slovence v svojih dramah in prozi. Njegovo prvo pesniško zbirko *Erotika* (1899) je dal takoj po izidu Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), ljubljanski škof od leta 1898, kratko malo pokupiti in vse izvode zažgati.

Izgubo vodilnega mesta Nemcev[406] na Kranjskem Musil datira z ustavnim časom, ki je napočil decembra 1867, ko je iz Habsburške monarhije nastala dvojna monarhija Avstro-Ogrska. Po tem datumu so Nemci v sedemdesetih letih 19. st. izgubili večino v deželnem zboru, začetek osemdesetih let 19. st. pa še v občinskem svetu. Musil je prepričan, in tu se gotovo ne moti, da je pri tem določeno vlogo odigral tisk, kar razloži tako: „*Časnik* [...] *mora imeti ‚stališče' in živi od pristranskosti.*" Propagira „*prebujeno lastno nacionalo voljo*"[407] ter se poslužuje iredentističnih vzgibov. Pri Slovencih sta po njegovem mnenju takšna klerikalni list *Slovenec* ter liberalni SN.

405 Slovenci smo takrat zahtevali uvedbo slovenščine v osnovne ter dvojezične srednje šole, čemur je Auersperg nasprotoval z argumentom, da ni učbenikov v slovenskem jeziku. Takrat smo imeli res samo dva slovenska učbenika – za zoologijo in botaniko. Bilo pa jih ni več, ker ni bilo zagotovljeno njihovo financiranje (pisanje, tisk), ker se jih v šolah ni potrebovalo. Začaran krog. Prim.: Miladinović Zalaznik, Mira: „Razvoj grofa Antona Aleksandra Auersperga in naša podoba o njem". V: Dović, Marijan, Bojan Baskar: *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ljubljana 2016, 271–286, tu 276.

406 S to besedo Slovenci označujemo tako Nemce kakor tudi nemško govoreče Avstrijce. To kaže na našo malomarnost oz. indiferentnost pri določanju porekla nemško govorečih ljudi. Nemški jezik ni vezan na eno narodnost ali eno državljanstvo kot slovenščina na Slovence, pač pa na nemško, avstrijsko in švicarsko pripadnost. Ter na nemške in avstrijske priznane in neprizane manjšine v Evropi, tudi pri nas.

407 Musil, Irredentismus I., 3.

Svoje trditve Musil podkrepi z nekaj primeri, ki sežejo od umora srbskega kralja Aleksandra Obrenovića (1876–1903)[408] in njegove soproge leta 1903 do razlage vloge podčastnika Vukasinovća, ki je dezertiral v Srbijo in tam leta 1906 napredoval v polkovnika. Takoj zatem je v tamkajšnjem „*oficirskem domu držal govor o Slovencih*“, na kar ga je *Slovenec* razglasil za slovenskega konzula. Po drugi strani pa da je SN objavljal „*do države sovražne sestavke, katerih avtor je bil uslužbenec uradnega srbskega tiskovnega urada*“.[409] Seveda je takšna trditev, da v neki – tuji državi, v našem primeru v Ljubljani v Avstro-Ogrski – državni uslužbenec uradnega skrbskega tiskovnega urada, ki je zavezan politiki svoje države, anonimno objavlja tej isti državi sovražne članke, nezaslišana.

Situacija se je še zaostrila leta 1908 zaradi aneksije Bosne. V takšnem razpoloženju da je *Slovenec* leta 1909, tako Musil, komaj omenil cesarjev rojstni dan, kar dejansko drži. Dne 18. 8. 1909 je list v rubriki *Ljubljanske novice* skopo objavil: „***Cesarjev rojstni dan*** *se je včeraj in danes slavil na običajen način*.“[410] Pač pa so še tri dni pred tem, kakor pravi Musil, v istem listu „*hvalili misel združevanja Slovencev in Srbov*“[411], kar drži zgolj pogojno, ker 15. 8. *Slovenec* sploh ni izšel – bila je nedelja. Pač pa je dnevnik 14. 8. 1909 objavil poročilo ob stotem rojstnen dnevu Ljudevita Gaja (1809–1872), osrednje osebnosti ilirskega gibanja[412] ter tistega človeka, ki je v svojem dvojezičnem delu *Kratka osnova horvatsko-slovenskog pravopisanja* (1830) predstavil svoje zamisli za nov hrvaško-slovanski pravopis in pisavo, ki je po njem dobila ime *gajica*.

V članku ob stoletnici rojstva Ljudevita Gaja beremo, da ilirizem, kot ga je zastopal Gaj, še živi. In da je to bilo gibanje, v katerem so se Hrvati prizadevali za jezikovno združitev s Slovenci in Srbi kot načinom reševanja južnoslovanskega vprašanja v monarhiji. Tisto pa, tako časnik, kar je ostalo od tega gibanja, je želja po združitvi vseh južnih Slovanov: „*Jugoslovansko vprašanje, kot se je odprlo v Evropi v zadnjem času, pa v bistvu ni nič drugega kot prenovljeni ilirizem*.“[413] Vendar vidi anonimni avtor v *Slovencu* takrat prihodnost združenih Južnih Slovanov *v okviru* Habsburške monarhije in ne, kot zatrjuje Musil v svojem vojaškem članku, *izven* njega.

---

408 Očitali so mu marsikaj, med drugim proavstrijsko vodenje politike in slabo vladanje države. Skupaj z ženo so ga umorili 11. junija 1903 prorusko usmerjeni častniki, pripadniki tako imenovane *Črne roke* (ustanovljena 1901) v beograjski kraljevi palači (t. i. *majski prevrat*). Trupli so vrgli skozi okno na dvorišče. Po umoru Aleksandra so na prestol prišli Karađorđevići. Pač pa je *Črna roka* članom *Mlade Bosne*, ki so pripravljali atentat na Franca Ferdinanda, v te namene priskrbela orožje in denar. Kot njihovega člana omenjajo tudi sarajevskega atentatorja Gavrila Principa.

409 Musil, Irredentismus I., 3.

410 Anonimno: „Cesarjev rojstni dan“. V: *Slovenec*, l. 37, št. 187, 18. 8. 1909, 4.

411 Musil, Irredentismus I., 3.

412 Ilirizem je bilo predvsem hrvaško, manj slovensko ali srbsko gibanje, ki je stremelo za združevanjem južnih Slovanov in bilo proti hegemoniji Ogrov v dvojni monarhiji. Temu nasprotno gibanje je bil panslavizem, ki ga je podpirala Rusija. Leta 1843 je bil ilirizem prepovedan.

413 Anonimno: „Ob stoletnici rojstva Ljudevita Gaja (1809 –1909)“. V: *Slovenec*, 14. 8. 1909, 1–2, tu 2.

Musil meni, da je slovenski tisk med balkanskimi vojnami prejemal poročila, ki jih je objavljal, od *uradnega srbskega* tiskovnega urada: „*Komur se to v takšnem trenutku ne zdi veleizdaja, naj si prebere, kako je ‚Slovenec' dne 31. januarja 1914 Avstriji grozil s srbskim posredovanjem*."[414] Danes pri najboljši volji ne moremo najti v članku *Trgovinska pogodba s Srbijo*, o katerem Musil očitno govori, nobene grožnje Avstriji. Lahko pa v njem preberemo ugotovitev, da bo v sporu med Avstrijo in Srbijo odločala sila, kar se je kasneje tudi zgodilo: „*In ker srbski rod ne bo nikoli več jenjal misliti na svoje zjedinjenje, kolikor ga je na vsem jugu, bo politično nasprotstvo med Avstrijo in Srbijo trajalo dalje, dokler ne odloči sila*."[415]

Da bi svojo tezo podkrepil, Musil citira iz „(***zasebnega*** *pisma ministra Stojana Novakovića avstrijskemu profesorju Ilešiću*): *‚Ni vam potrebno reči, kako zelo smo Srbi očarani nad narodnostno zavedno, Srbom prijateljsko držo „Slovenca.*"'[416] Musil tukaj posredno prizna, da pozna dokumente, kot so poročila ali zasebna pisma, ki jih je zbirala cenzura. Vidi se, da jih je v svojem članku tudi uporabil.

Če ne prej, postane zdaj jasno, pod kakšnimi pogoji je deloval Musil kot urednik v vojnem času. O osebnostih slovenskega javnega in političnega življenja ter o tisku so mu dali na razpolago poročila *policijskega in cenzurnega dvornega urada*, *vojno nadzornega urada*, *vojno tiskovnega urada* in *literarnega biroja*.[417] Musil je dobil celo vpogled v *zasebno* pismo srbskega zgodovinarja, diplomata, pisatelja in dvakratnega premiera, trikratnega ministra za izobraževanje ter enkratnega ministra za notranje zadeve Stojana Novakovića (1842–1915), slovenskemu *literarnemu zgodovinarju* Franu Ilešiču (1871–1941), ki ga je cenzura prestregla. Musil je kot odličen stilist in poznavalec jezika z rahlim premikom poudarkov, s pomočjo decentne manipulacije z dejstvi svojim bralcem ponudil podobo Slovencev, ki jo je predstavljal za ‚uradno', ki pa gotovo ni temeljila na dejstvih.

Musil se v članku sprašuje, „*zakaj se tega ni dalo preprečiti*".[418] Njegov odgovor, odgovor intelektualca, je bil šokanten takrat in je danes:

> Če posreduje tožilstvo, potem se lahko številko časnika, kjer je nekaj takšnega napisano, konfiscira in uvede kazenski postopek proti založniku, izdajatelju in piscu članka. Konfiskacija pa se ni še nikoli izkazala za učinkovito sredstvo in kazenski postopek se bo odvijal pred porotniškim sodiščem, torej bo privedel v krajih, kjer so se iredentistične misli že ukoreninile, zlahka do oprostitve. Dokler v takšnih krajih ne obstaja za takšne prestopke

414 Musil, Irredentismus I., 4.
415 Anonimno: „Trgovinska pogodba s Srbijo". V: *Slovenec*, 31. 1. 1914, 1–2, tu 2.
416 Musil, Irredentismus I., 4. Poudarila M. M. Z.
417 Prim. Schwendinger, Christian: *Kriegspropaganda in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Ersten Weltkrieges. Eine Analyse anhand fünf ausgewählter Zeitungen*. Hamburg: Diplomica®Verlag GmbH 2011, 154.
418 Musil, Irredentismus I., 4.

izredna zakonodaja (*cenzura* časnikov *pred* izidom,[419] vzpostavitev *sodišča* v *notranjosti* monarhije, možnost, da se prisodijo *občutljive* denarne kazni in, če bi le-te nič ne koristile, *ukinitev* časnika), bomo morali nemočno opazovati početje časnikov.[420]

V drugem članku o slovenskem iredentizmu (12. 11. 1916) Musil postane konkreten in obravnava tri osebnosti slovenskega liberalnega in klerikalnega tabora, ki so se zavzemale za jugoslovanstvo: bančnika, politika, diplomata in publicista dr. Ivana Hribarja,[421] liberalnega ljubljanskega župana in poznejšega jugoslovanskega veleposlanika v Pragi, ki je šel aprila 1941 raje v Ljubljanico, kot da bi služil italijanskemu okupatorju na ponujenem mestu ljubljanskega župana. Obravnava še njegovega klerikalnega oponenta, politika in odvetnika dr. Ivana Šusteršiča, med leti 1912–1918 deželnega glavarja Kranjske, ter politika, časnikarja, pisatelja in duhovnika Janeza Evangelista Kreka (1865–1917).

Hribarja predstavi kot največjega nasprotnika Habsburške monarhije, ki da je že leta 1908 dovolil v Ljubljani velike protinemške izgrede. Poleg tega da je Hribar 1910, „*v času, ko ni bila politika Srbije in Črne gore že zdavnaj nič drugega kot priprava na napad na Avstrijo,* [poslal črnogorskemu] *kralju Nikoli adoracijski telegram ob njegovem kronanju in je dve leti kasneje čestital beograjskemu županu k srbski zmagi*[422] *na Kosovem polju* […]“[423], leta 1913 ustanovil *Slovanski klub*[424], ki „*ga je oblast morala dne 26. 12. 1913 razpustiti*“.[425]

V letih 1907–1911 je bil Hribar poslanec državnega zbora na Dunaju, česar Musil niti z besedo ne omeni. Tam je 16. 3. 1909, kakor je zapisal Igor Grdina, svaril pred *evropsko* vojno, ker da je že zdaj „„*jasno, da v tej vojni ne bi z bojišča druzega odnesli, ko žalostno slavo, da smo premagali neenakega nasprotnika* [...] *V mislih imam splošno evropsko vojno, ki bi nam zadala nepreračunljivo zlo*““.[426] V tej točki je bil Hribar istega mnenja kot Maasburg.

---

419 O tem, da so se cenzure v vojnih časih izdatno posluževali, se da še danes prepričati na lastne oči, če bereš časnike tistega časa. Včasih prav bodejo v oči prazne lise, ki pričajo o tem, kako je cenzura zadnji trenutek črtala tisto, kar ni bilo v skladu z uradno politiko. O delovanju policijske države pričajo tudi opazovanja in prijetja sumljivih, tudi, recimo, Ivana Hribarja. Gl. Grdina, Ivan Hribar, 85–91.

420 Musil, Irredentismus I., 4. Poudarila M. M. Z.

421 Musil se je zmotil, Hribar ni imel doktorskega naziva.

422 O kakšni zmagi naj bi tu bil govor, ni čisto jasno, saj je splošno znano, da so Srbi 15. 6. 1389 bitko na Kosovem polju proti Turkom izgubili.

423 Musil, Robert: „Der slowenische Irredentismus (II)“. V: Schaunig, *Der Dichter im Dienste des Generals,* 242–245, tu 243.

424 O čem Musil govori, prav tako ni jasno. Zdi se, kakor da je združil prizadevanja liberalca in klerikalca v eno dejanje: Hribar je bil maja 1907 kot edini slovenski liberalec izvoljen v državni zbor na Dunaju. Tu je „skupaj z ostalimi slovenskimi liberalci, hrvaškimi poslanci iz Istre in Dalmacije ter obema srbskima zastopnikoma ustanovil zvezo Južnih Slovanov, Šušteršič in katoliški narodnjaki pa so se povezali v Slovenski klub.“ V: Rahten, Andrej: „Hribar parlamentarec“. V: Grdina, Igor (ur. et al.): *Hribarjev zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, 2010, 85–92, tu 90.

425 Musil, Irredentismus II., 242–245, tu 243.

426 Grdina, Ivan Hribar, 74.

Musil svoje bralce na fronti pouči o tem, da Hribarja, ki so ga Ljubljančani znova izvolili za župana (služboval je v letih 1896–1910), vlada ni potrdila in ga cesar ni imenoval. Šele tedaj, česar Musil ne omeni, se je Hribar radikaliziral. Potoval je po slovanskih delih monarhije (Galicija, Poljska, Češka), Rusiji, Srbiji in Črni gori, kjer je stkal nove stike. Po sarajevskem atentatu, za katerega je slišal v Pragi, so ga oblasti dvakrat zaprle in konfiscirale ter internirale.

S klerikalnima politikoma Šusteršičem in Krekom opravi Musil z več obzirnosti, čeprav ne zamolči njunih izjav v dobro Srbije ali antante. Pri tem pripomni, kar bi sicer moralo veljati tudi za Hribarja, „*da je razlika, kdaj se kaj takega pripeti; globoko v miru izraziti svoje želje o smeri, ki naj bi jo politika zavzela do tujine, je nekaj popolnoma drugega, kot pa sovražnim državam v časih najvišje napetosti zagotavljati, da smejo v notranjosti monarhije računati s strinjanjem.*“[427]

Po Musilovem mnenju sta Krek in Šušteršič prepričana, da si je treba prizadevati za trializem, kar pomeni, da bi v Habsburški monarhiji poleg Ogrov imeli večjo vlogo Slovani. Šušteršič da je imel, doda Musil, „*po umoru nadojvode prestolonaslednika* [...] *oster govor proti Srbiji na shodu slovenske ljudske stranke in da je ob drugih priložnostih neredko svaril v smislu zmernosti.*“ Sicer Musil priznava, da je želja po trializmu „*teoretično*“ v določenem nasprotju s srbofilnimi aspiracijami. Svoj članek o slovenskem iredentizmu zaključi z ugotovitvijo, da je treba „*gledati politiko Slovencev v okviru slovanskega kulturnega gibanja.*“[428]

Kako oceniti ta Musilova članka? Kar v obeh bode v oči, je vsaj dvoje. Po eni strani okoliščina, da je policijski in cenzurni dvorni urad na Dunaju zbiral natančne informacije o političnem in socialnem življenju na Kranjskem in v monarhiji že pred vojno. Cenzorji so bili izobraženi, imeli so določen zgodovinski spomin, ki ga je človek lahko predpostavljal tudi pri bralcih *Slovenca* in SN. Vsi ti, izobraženi prostovoljni ali pa *ex-offo* bralci, so se, na primer, še spominjali očeta ilirizma Gaja in tega, da je bil pojem *ilirski* 1843 prepovedan. Oblastem so bile znane tudi reakcije politikov v javnih in zasebnih izjavah (pisma, telegrami), prav tako kakor reakcije slovenskega in siceršnjega slovanskega tiska. Zlasti Hribarja so natančno opazovali. Po drugi strani pa je imel Musil možnost neomejenega uvida v cenzurne akte, ki so jih zadevni uradi tekoče dopolnjevali in po potrebi, kot smo videli, dali v uporabo.

Stilistično sta članka majhni umetnini. Sta dobro sestavljena, razumljivo napisana in zasledujeta jasen cilj: širjenje stališč uradne politike. Kljub temu se smemo vprašati, kako je lahko pisatelj spričo vseh grozot, ki jih je v vojni videl, ravnal po cenzurnih zahtevah policije, države, vojske. Za razliko od reporterke Alice Schalek, ki se je tudi morala držati cenzurnih pravil in je v istem času kot Musil s fronte pošiljala članke, polne tudi neugodnih informacij, kar ni bilo ne

427 Musil, Irredentismus II., 242–245, tu 244.
428 Ibid., 245.

zaželeno ne dovoljeno, Musila *niso* zanimali vojaki, ki so se borili za preživetje države. Ravno njih je v središče svojega zanimanja postavila *novinarka*, ne pa opevani občutljivi *pisatelj*, ki je vojake na položajih zgolj indoktriniral.

Zanimivo omembo je doživela Musilova *Soldatenzeitung* v dunajskem državnem zboru na oktobrski seji (8. 10. 1918) v zgodovinskem govoru našega poslanca dr. Otokarja Rybářja (1865–1927), prvega, ki je na Dunaju spregovoril v slovenskem jeziku. Odvetnik Rybář se je dolga leta v Trstu zavzemal za Slovence, ustanavljal hranilnice in posojilnice na Krasu in v Istri ter sodeloval pri sestavi majniške deklaracije. „*Dec. 1918 je bil poklican v Bgd in bil kot izvedenec poslan na mirovno konferenco v Pariz (konec 1918–jul. 1920), za katero je sestavil obširen memorandum o naših teritorialnih zahtevah na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju.*“[429] V Beogradu je tudi ostal, se udeleževal mednarodnih konferenc nasledstvenih držav ter ostal v diplomaciji.[430] „*Odvetniško pisarno dotedanjega prvaka tržaških Slovencev Otokarja Rybářja*“[431] je decembra 1918 prevzel mlajši kolega, prav tako neutrudni borec za pravice Slovencev, dr. Josip Agneletto (1884–1960).[432] Vodil jo je vse do nenadne smrti, ko jo je prevzel njegov sin, nekdanji tigrovec, dr. Branko Agneletto (1920–2002).

429 Andrejka, Rudolf, Lavoslav Čermelj: „Rybář, Otokar“. V: *Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013*. Dostopno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi530001/#slovenski-biografski-leksikon, 29. 6. 2020.

430 Ps. Adriaticus (Rybař) je objavil brošuro *Sv. Borojević: O vojni proti Italiji* (Lj. 1923). Prim.: ibid.

431 Gregorčič, Milan: „Dr. Josip Agneletto. Kratek življenjepis“. V: Darovec, *Josip Agneletto*, 7–9, tu 7.

432 Preden so „demonstranti“, danes pravimo, da fašisti, v Trstu 13. 17. 1920 požgali Narodni dom, so med drugim uničili tudi nekaj odvetniških pisarn, med njimi tudi pisarno dr. Agneletta. Anonimno: „Dan velike nesreče za tržaške Jugoslovane“. V: *Edinost*, 17. 7. 1920, 1. Na dr. Josipa Agneletta so fašisti pripravljali atentat pod Trsekom v dolini Dragonje, ki se mu je izognil. „Ob vstopu Italije v drugo svetovno vojno so ga aretirali (12. 6. 1940), ga konfinirali v Gradež ter ga nato prepeljali (oktobra 1940) v tržaške zapore v okviru preiskav za drugi tržaški proces […] Ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, so ga ponovno aretirali (junija 1941) in konfinirali v Isernio […] od tam je odpotoval v Egipt, kjer je zavzel odklonilono stališče do komunizma […] kot prepričan pristaš svobode, zasebne pobude in pluralistične demokracije.“ Gregorčič, *Dr. Josip Agneletto*, 7–9, tu 8. Po koncu vojne sta bila po pričevanju Branka Agneletta z očetom oba na oznovskih seznamih za likvidacijo. O likvidaciji tigrovcev je nekdanji pomočnik Ivana Mačka - Matije (1908–1993) Albert Svetina (1915–2008) zapisal: „*Lidija Šentjurc je dobila nalogo, da Trst očisti tigrovcev in njihove linije.*“ Svetina, Albert: *Od osvobodilnega boja do banditizma.* Ljubljana 2011, 178. Josip Agneletto je bil 1947 med ustanovitelji liberalno usmerjene *Slovenske demokratske zveze za tržaško ozemlje*, ki jo je vodil do smrti. *Tržaška Demokratska zveza* je imela od aprila 1947 svoj list z imenom *Demokracija*, ki je sprva izhajal v Gorici ter se obdržal v letih 1947–1961 in 1968–1972. Več o njima v: Marušič, Branko: „Agneletto, Josip“. V: Šterbenc Svetina, Barbara (ur.): *Novi slovenski biografski leksikon*. Ljubljana 2013, 88–89; Jevnikar, Ivo: „Agneletto, Branko“. V: ibid., 86–87.

V svojem oktobrskem govoru iz leta 1918, ki ga je Rybář[433] začel v slovenskem jeziku in nadaljeval v nemščini, je nekaj stavkov posvetil Musilovi *Soldatenzeitung*, rekoč:

> Spomnite se „Soldatenzeitung", ki je izhajala na tirolskem. Ta časopis je bil namenjen vsemu vojaštvu. V tem nemškem vojaškem listu za avstrijske vojake je bila tudi pesmica z refrenom: „Nemška Avstrija je panir![434]" Za nemško Avstrijo naj bi torej naši vojaki žrtvovali kri in imetje!? In vendar so si upali neprestano pisati o edinosti in solidarnosti v Avstriji!! (To je bila zavedna laž!)[435]

Musil je v svojih člankih, objavljenih v *Soldatenzeitung* upodabljal sovražnika vseh sort in oblik, pri čemer se ni ustrašil niti manipulacije. Z informacijami, ki so bile na razpolago samo izbrancem, je ustvarjal članke v smislu uradne avstro-ogrske propagande, pri čemer je hkrati branil *cenzuro* ter *politično* prakso celo v *sodstvu*. Ali je bil istega mnenja tudi še takrat, ko je moral, dvajset let pozneje, v času nacionalsocializma, sam trpeti zaradi preganjanja Judov (njegova žena je bila Judinja) in svojega pisanja, zbežati v politični azil v Švico? Tu so ga z zbiranjem prispevkov vzdrževali srečnejši kolegi pisatelji, mnogi tudi v azilu.

Ali sta se Musil in Maasburg poznala, ne vemo. Vemo pa, da je Maasburga narodnostno prebujanje (Južnih) Slovanov v monarhiji skrbelo, saj je o tem pisal v svoji kroniki. Za narodnostno vrenje je krivil Ruse, ki da Slovane v njhovem stremljenju podpiajo. Po drugi strani pa iz kronike ni zaznati, da bi bil kakorkoli nestrpen do drugih narodnosti v monarhiji. Po priimku Maschek sodeč, kot so se pisali njegovi češki predniki, je bila družina (vsaj delno) češkega porekla, bila pa je zvesta Habsburžanom in njihovi monarhični ideji.

Smrt Franca Jožefa I.

Stari avstrijski cesar Franc Jožef I. Habsburško-Lotarinški, apostolski kralj Ogrske in kralj Češke, ki je vladal od 2. 12. 1848 skoraj 67 let, je 21. 11. 1916 umrl v visoki starosti 86 let na Dunaju. Točno mesec dni pred njegovo smrtjo je bil, kar ja na kratko zabeležil tudi Maasburg, v restavraciji hotela Meissl & Schadn, ki je bila znana po izbornih jedeh iz govedine, ubit takratni premier grof

433 Dr. Rybář se ni strinjal z rezultati zadnjega ljudskega štetja iz leta 1910 med obmejnimi Slovenci, češ da je to ljudsko štetje politično vprašanje in zahteval ponovno štetje z utemeljitvijo, da so spraševali po občevalnem in ne maternem jeziku. Več o temi v: Šterbenc Svetina, Barbara, Petra Kolenc, Matija Godeša (ur.): *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910. Jezik, narodnost, meja*. Ljubljana 2012.

434 Iz nem. Panier, prapor, zastava.

435 Anonimno: „Seja 8. oktobra. Govor dr. Rybaře". V: *Slovenec*, 9. 10. 1918, 1.

Karel Stürgkh (1859–1916), eden najpomembnejših političnih eksponentov takratne monarhije, zagovornik vojne in naš rojak iz okolice Radgone. V vojni proti Srbiji je videl možnost, prekiniti porajajoče se vezi med slovanskimi strankami ter prosrbskim in jugoslovanskim gibanjem v monarhiji. Med vojno je bil zagovornik vladanja s pomočjo cesarskih uredb in ne na osnovi veljavnih zakonov. Tako kot vladajoči politiki po takratni Evropi je tudi on uvedel strogo cenzuro tiska.

Vest o cesarjevi smrti je SN objavil z besedami: „*Cesarska ‚Wiener Zeitung' javlja v posebni izdaji, da je Nj. c. in kr. apostolsko Veličanstvo cesar Franc Jožef I. dne 21. t. m. ob 9. uri zvečer v gradu Schönbrunnu mirno v Gospodu zaspal*".[436] Sledi celostranski članek o cesarju, njegovem pomenu za državo, Slovence ter stanju v državi po njegovi smrti:

> Zlasti slovenski narod žaluje po cesarju Francu Jožefu, saj se je ta narod prav pod njegovo vlado prebudil iz stoletnega mrtvila in si opomogel do samostojnega narodnega življenja. Uredbe v državi, izvršene za vladanja cesarja Franca Jožefa, so dale slovenskemu narodu možnost za narodni razvoj in je ta narod v kratkih desetletjih tako napredoval na vseh poljih in se tako razvil, da gleda brez strahu in brez skrbi v bodočnost. Mogoče je to bilo samo v okviru habsburške monarhije, samo vsled načela, ki je po pravicoljubnosti umrlega vladarja prišlo v veljavo.[437]

Na naslednji strani je objavljen članek o cesarjevih poslednjih urah, ko je kljub utrujenosti in vročini „*sprejel najvišjega dvorjanika kneza Montenuova, oba generalna adjutanta grofa Paara in barona Bolfrasa ter proti poldnevu še zunanjega ministra barona Buriana*".[438]

Slovenec je v času, ko se je podpisovalo peto vojno posojilo, s katerim so kanili sofinancirati vojno, gotovo tudi objavil vest o cesarjevi smrti, toda številka z dne 22. 11. 1916 se ni ohranila. Seveda so tudi v *Slovencu*, tako kot v SN, objavili sožalni telegram deželnega glavarja dr. Šusteršiča. Zanimivejši od le-tega je nagovor literarno nadarjenega župana dr. Ivana Tavčarja, liberalca, veščega političnih obratov, ki ga je imel na sožalni seji občinskega sveta pred zbranimi ljubljanskimi občinskimi svetniki:

> Slavni mestni svet! Danes smo se zbrali, da izrazimo najglobokejšo žalost, ki nas pretresa ob smrti presvitlega cesarja Frana Josipa I. Skoraj 70 let je držal v rokah žezlo cesarske oblasti, a ves čas bil je nam mil gospod in milostljiv zapovednik. Zatorej plakamo in zdihujemo danes, ko je moral podvreči se smrti tisti, brez katerega si Avstrije niti misliti nismo mogli! […] Gotovo je tudi tragično, da je moral zatisniti svoje oči v dobi, ko grme ob mejah naše starodavne države topovi in ko se krivični sovražniki trudijo pohoditi in poteptati vse tisto, kar nam je najdražje […] leta 1883 [smo] z največjim navdušenjem obhajali praznik 600letnega združenja naše vojvodine s habsburško monarhijo. […] V

436 Kor. u.: „† Cesar Franc Jožef I.". V: *Slovenski narod*, 22. 11. 1916, 1.
437 Ibid.
438 Anonimno: „Zadnje ure cesarja Franca Jožefa". V: *Slovenski narod*, 22. 11. 1916, 2.

drugem pa sem prepričan, da postopamo v duhu Visokopokojnega, če prenesemo udanost in zvestobo na novega našega vladarja, ki bo brez dvojbe nam mil in dober zapovednik […][439]

Na isti seji je bil sprejet predlog podžupana dr. Karla Trillerja, naj župan pošlje novemu cesarju naslednjo brzojavko: „*V najglobokejši žalosti in prehvaležnem spominu zbrani občinski svet stolnega mesta Ljubljane prosi prevdano, da smo kot verni tolmač vsega prebivalstva ponoviti čutila neomahljive zvestobe do presvetle cesarske hiše ter najpokornejše pozdraviti Njegovo Veličanstvo novega vladarja in gospodarja.*“[440]

Cesar Karel I.

Dva dni po smrti Franca Jožefa, 23. 11. 1916, je bil v *Slovencu* objavljen *Manifest novega cesarja* z mislimi, ki jih je Karel namenil „*svojim narodom*“. Preveva ga želja po miru, ki jo je delil z večino prebivalstva: „*V viharnem času zasedam častitljivi prestol Mojih prednikov, katerega mi zapušča Moj presvitli stric v nezmanjšanem sijaju.* […] *Storiti hočem vse, da v najkrajšem času preženem grozote in žrtve vojne in znova pridobim Mojim narodom težko pogrešane blagodari miru.*“[441]

Karel je postal cesar, ker je bil po sili razmer in zaradi sorodstvenih vezi za cesarja *določen*, ne pa za to funkcijo *vzgajan*. Za cesarja so najprej vzgajali sina Franca Jožefa, nadvojvodo Rudolfa (1858–1889). Vendar je Rudolf nekega lepega dne v gradu Meyerling najprej ustrelil 17-letno Mary Vetsero in nato še sebe. Po zakonih dinastične hiše Habsburško-Lotrinških je bil za prestolonaslednika določen cesarjev brat in Rudolfov stric Karl Ludwig (1833–1896). Po njegovi smrti je postal prestolonaslednik njegov sin Franc Ferdinand, ki so ga za novo funkcijo pripravljali. Toda Franca Ferdinanda so ubili v Sarajevu. Tako je tik pred začetkom I. svetovne vojne na vrsto za prestolonaslednika prišel Karel – po habsburško-lotrinških pravilih *ex lege*, se pravi, ne da bi Franc Jožef o tem na novo odločal.

Zdi se, da Karla ob prevzemu nove naloge nihče ni jemal resno, saj ga niso pritegnili niti k *razmišljanju* o posledicah sarajevskega atentata niti k *odločanju* med julijsko krizo, ki mu je sledila, ko je šlo za vojno, on pa je imel postati cesar. Julijska kriza je trajala od umora Franca Ferdinanda do izročitve ultimata ter vojne napovedi Srbiji. Stari cesar je ob izbruhu vojne enostavno ukazal, naj Karla dodelijo Armadnemu vrhovnemu poveljstvu (AOK). Načelnik generalštaba Franz

439 Anonimno: „Sožalna seja ljubljanskega občinskega sveta“. V: *Slovenec*, 23. 11. 1916, 2–3.
440 Anonimno: „Občinski svet ljubljanski se klanja novemu cesarju“. V: *Slovenec*, 23. 11. 1916, 3.
441 Anonimno: „Manifest novega cesarja“. V: ibid., 1.

Conrad von Hötzendorf, ki ga je na to mesto zaradi sposobnosti operativnega razmišljanja in sodobnih, vojni naklonjenih metod izobraževanja vojske ter zagovarjanja preventivne vojne 1906 predlagal še Franc Ferdinand, Karlu ni dodelil pravice odločanja pri strateških operacijah. Mladi prestolonaslednik tako ni poznal zakulisnih razlogov in dejanj, ki so vodila v vojno. Z njim so ravnavali kot z gledališko figuro, ki naj po cesarjevem naročilu obiskuje frontne položaje, prisostvuje paradam in podeljuje odlikovanja. Šele po dobrem letu, ko je 1. 7. 1915 napredoval v generalmajorja, ga je cesar poklical k sebi, da bi mu dovolil *vpogled* v *vodenje države* in ga seznanil z nastajanjem tekočih političnih in upravnih postopkov na najvišji ravni. Na to, da bi na Karla prenesel del politične odgovornosti, stari cesar niti pomislil ni.

Franca Jožefa I. je torej po dveh vojnih letih ‚uvajanja' na dan njegove smrti na prestolu nasledil pranečak, ki je dobil nazive cesar Karel I. Habsburško-Lotrinški (1887–1922), Karel IV., kralj Ogrske in Hrvaške ter Karel III., kralj Češke. Postal je poslednji avstrijski cesar.

Karel je bil takrat star 29 let in je hotel mir, kar je v svojem manifestu jasno in glasno povedal. Vendar se je zadeve, neizkušen kot je bil ter obdan s politiki, ki so zastopali vsak svoje interese ter niso zaupali njemu, on pa pretežno ne njim, lotil s premalo občutka za politično realnost in diplomacijo. Problem je tudi bil, ker Karel ni vedel nič o posameznih korakih, ki so privedli do vojne. Ne glede na vse to, je bil prepričan v dvoje: da Avstro-Ogrska vojaško *ni* na koncu, da pa ji *primanjkuje* sredstev za vojno, se pravi denarja, hrane, goriva, oborožitve in seveda ljudi.

Novi cesar je imel kajpak drugačen način dela kot Franc Jožef. Politiki tega niso bili vajeni niti se niso bili pripravljeni prilagajati novemu slogu. Vsak je imel svoj sistem dela, svoj politični svet, svoje ambicije in želje, ki so jih vsi skupaj in vsak zase hoteli udejanjati še naprej na način kot *vedno*, se pravi kot pod Franc Jožefom. Tako je ministrski predsednik in pravnik Ernest von Koerber (1850–1919), ki je nasledil umorjenega grofa Karla Stürgkha in ga je cesar Karel po prevzemu oblasti v tej funkciji potrdil, po nekaj tednih dela odstopil s svojega položaja že decembra 1916, saj je med njim in cesarjem vedno znova prihajalo do hudih nesoglasij. Takrat že priletni Koerber je težak položaj podonavske monarhije konec 1916 jedrnato ocenil z besedami: „*Stari cesar si je 60 let prizadeval, da bi monarhijo uničil, pa mu to ni uspelo; mlademu bo to uspelo v dveh letih.*"[442]

Karel je mislil na mir in na to, kako ga doseči. Po nepričakovani zmagi nad Romunijo je Avstro-Ogrska pritisnila na Nemčijo, naj se odpošlje mirovno noto centralnih sil, ki so jo izdelovali od druge polovice oktobra. Tako so

442 Mutschlechner, Martin: „Plötzlich Kronprinz! Karel als Nachfolger von Kaiser Franz Joseph". V: *Die Welt der Habsburger*. V: https://www.habsburger.net/de/kapitel/ploetzlich-kronprinz-Karel-als-nachfolger-von-kaiser-franz-joseph, 23. 4. 2020.

centralne sile (Nemčija, Avstro-Ogrska, Bolgarija in Otomansko cesarstvo) v noti z dne 12. 12. 1916 antatnim silam (Veliki Britaniji, Franciji in Rusiji, ki so se jim v času vojne pridružile še Italija (1915), Srbija, Grčija, Črna gora, Romunija, Belgija in Kanada; leta 1917 je Rusija (februarska in oktobrska revolucija) iz zveze izstopila, vanjo pa so vstopile ZDA) ponudile mir. Mirovno noto so izročili nevtralnim državam zaščitnicam, ZDA, Švici in Španiji, da bi jo posredovale silam antante in zaveznicam. Noto, ki je bila zaradi Nemčije precej splošna in zlasti brez konkretnih predlogov za pogajanja, je še istega dne objavil *Slovenec* s pripombo „*Došlo po sklepu lista*“, se pravi po zaključku redakcije. Nota se končuje z besedami:

> *Ni* nam na tem, *uničiti naše nasprotnike*. V zavesti svoje vojaške in gospodarske moči, pripravljeni usiljeni boj, ako treba, do skrajnosti nadaljevati, obenem pa *z željo preprečiti nadaljnje prelivanje krvi in napraviti konec strahotam vojne, predlagamo, da se skoro prično mirovna pogajanja.* […] Ako bi kljub tej ponudbi *za mir in spravo* boj trajal še dalje […] *odklanjamo pa pred človeštvom in zgodovino slovesno vsako odgovornost za to.*[443]

Večer pred silvestrom, v soboto, 30. 12. 1916, je antanta odgovorila na to ponudbo, o čemer v *Slovencu* še niso poročali. Objavili pa so *Avstrijsko uradno poročilo*, datirano z 29. 12. 1916, o vojaškem položaju na Krasu, kjer so se obetali novi boji: „*Na Krasu so Italijani včeraj močnejše streljali s topovi kot prejšnje dni. V Vipavski dolini je neki naš letalec sestrelil sovražno letalo.*“ Vest je kot vedno podpisal „*namestnik načelnika generalnega štaba feldmaršal*“[444] Franz Höfer von Feldsturm (1861–1918), ki je bil kot sekcijski načelnik v vojnem ministrstvu na Dunaju avtor uradnih vojnih poročil (t. i. Höferjeva poročila).[445]

Antanta je odgovorila 5. 1. 1917. Odklonila je „*našo ponudbo, da naj bi se takoj pričela mirovna pogajanja*“, s čimer so se „*vlade četverosporazuma* […] *izrekle za nadaljevanje klanja med narodi*“.[446] Avstro-Ogrska je morala najti dodatne vire financiranja vojevanja ter je uveljavila nov zakon o črnovojnikih, ki jih je bilo po novem potrebno vpoklicati že pri sedemnajstih in so jim služenje podaljšali za pet let do 55. leta. Država je postrgala zadnje novce in zadnje človeške moči. V te namene se je posluževala tudi „*oddajne dolžnosti*“, ko so morali „*trgovci ter izdelovalci kljuke, kljukne rozete, ključavniške rozete in ploščice, podolgaste napisne tablice in vratne ročaje*“ oddati pri „*c.kr. prevzemnih komisijah za kovine in zlitine,*“[447] da bi tako nabrani material prelili in iz njega izdelali orožje. Tudi cesar se je obrnil na vojake, saj je bilo treba vojno nadaljevati.

---

443 Anonimno: „Avstrija, Nemčija, Bolgarija in Turčija ponudile svojim nasprotnikom mir!“ V: *Slovenec*, 12. 12. 1916, 1. Poudarila M. M. Z.

444 Anonimno: „Pred novimi boji na Krasu. Avstrijsko uradno poročilo“. V: *Slovenec*, 30. 12. 1916, 4.

445 *Slovenec* ga v tej funkciji imenuje „*načelnik oddelka kvartirnega mojstra armadnega vrhovnega poveljstva“*. Anonimno: „Krušno vprašanje“. V: *Slovenec*, 8. 1. 1917, 2.

446 Anonimno: „Ententa za podaljšanje vojne“. V: *Slovenec*, 5. 1. 1917, 4.

447 Anonimno: „Oddajna dolžnost za kljuke itd.“. V: Slovenski narod, 10. 1. 1917, 5.

Konkurenčni *Slovenec* je istega dne objavil cesarjev poziv pod naslovom *Naprej z Bogom!*, vendar šele kot drugo novico. Na prvo mesto je postavil v dveh delih stavljen ter za dobro tretjino cenzuriran članek z naslovom *Dajte nam nazaj slovensko Benečijo*, ki ga v drugem delu začne z besedami: „*Z odkrito radostjo pozdravljamo dejstvo, da je c. in kr. vojni tiskovni stan v prvi številki svoje korespondence, na najodličnejšem mestu, načel narodnostno vprašanje našega slovenskega naroda. Hvaležni smo mu na tem zanimanju za našo narodno stvar* […]“[448]

Razlago zahtev po vrnitvi slovenske Benečije je najti v *Edinosti* v članku, ki je izšel v celoti brez posegov cenzure. Zakaj tega članka niso cenzurirali, saj govori o nacionalnih aspiracijah enega njenih narodov, postane jasno, ko ga preberemo. Enkrat več se izkaže, da ni pomembna zgolj *vsebina*, marveč tudi *oblika*:

> Med temeljnimi vodili za vzpostavitev miru se s strani ententnega časopisja […] poudarja narodnostno načelo, ali z drugimi besedami: varstvo malih narodov […] Nasprotno pa se nam zdi dolžnost opozarjati, da v italijanski videmski provinciji živi nad četrt milijona Slovencev, katerim je v varstvo nezastarajočih človeških pravic nastopajoča italijanska vlada hotoma kratila najprimitivnejše narodne potrebščine. To znatno število Slovencev nima niti šol, v katerih bi se poučevalo v njihovem materinem jeziku, niti ne more v tem jeziku poslušati božje besede, še manj pa pred uradom ali sodiščem odgovarjati v svojem materinem jeziku. […] Ali ni torej zapoved najvišje pravičnosti, da se za del malega slovenskega naroda, ki je pod italijanskim jarmom obsojen, da sčasoma pogine, stremi po zedinjenju s prej omenjeno celoto tega slovanskega plemena? In ker je le-to ravno pod avstrijsko vlado našlo negovanje svoje narodne posebnosti in jezika v najpolnejši meri, se more to zedinjenje zgoditi pač le v okviru avstro-ogrske monarhije.[449]

Največja želja Slovencev je, da bi vsi, tudi tisti „*z one strani Idrije in Nadiže*“, prišli „*pod okrilje dvoglavega avstrijskega orla*“.[450] V vojnem letu 1917 so tako znova obudili svoje narodne zahteve, ki so jih leta 1848 postavljali v zahtevi po *združeni Sloveniji.*[451]

Razlog, da smo se Slovenci sredi vojne zavedli svojih narodnostnih pravic in zahtev ter se pri tem ne počutili osamljene, gre iskati v željah in zahtevah vseh Slovanov Habsburške monarhije, nekoliko pa tudi v formulacijah 28. ameriškega predsednika Thomasa Woodrowa Wilsona (1856–1924), ki je v svojem govoru pred ameriško mirovno ligo že 27. 5. 1916 razglasil, da „*ima vsak narod pravico, da si voli svojo lastno suverenost.*“[452] Dobra pol leta je minilo od njegovega govora, preden so slovenske narodne zahteve objavili v Trstu ter jih ponatisnili v Ljubljani.

448 Anonimno: „Dajte nam nazaj slovensko Benečijo“. V: *Slovenec*, 8. 1. 1917, 1.
449 Anonimno: „K narodnostnemu načelu“. V: *Edinost*, 7. 1. 1917, 2.
450 Ibid.
451 Granda, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo.
452 Anonimno: „Kje je mir?“ V: *Slovenec,* 30. 5. 1916, 4.

Nadaljevanje vojne

Nemčija se je v vojni lotila novega sredstva ukrepanja. Tako je 1. 2. 1917 pričela splošno vojno podmornic, da bi preprečila oskrbovanje Velike Britanije. Predstavljala si je, da bo blokada otoka pokazala rezultate v roku petih mesecev. Predpogoj za kaj takšnega je bil, da nemške podmornice streljajo na *vsa* plovila, tudi na plovila *trgovske mornarice*. ZDA so na nemški ukrep reagirale s prekinitvijo diplomatskih odnosov.

Februarja 1917 je tudi Rusija doživela svoj pretres, februarsko revolucijo. Car Nikolaj II. (1868–1918) se je 18. 3. 1917 odrekel prestolu, 17. 7. 1918 so njega in družino boljševiki ubili. Woodrow Wilson, ki je bil na volitvah 1916 znova izvoljen za predsednika z obljubo, da ZDA ne bodo vstopile v vojno, je 2. 4. 1917 pred kongresom izjavil, da je nemška podmorniška vojna proti trgovskemu prometu vojna proti človeštvu. Na njegovo reakcijo na nemško podmornično blokado Velike Britanije se je čakalo polna dva meseca. Ko je Wilson 6. 4. 1917 od obeh domov kongresa s prepričljivo večino dobil soglasje za vojno napoved, so tudi ZDA stopile v I. svetovno vojno. Vedno bolj se je izkazovalo, da je bilo leto 1917 leto hrepenenja po miru in hkrati leto dejanj za nadaljevanje vojne. V skoraj 52-milijonski Habsburški monarhiji je šlo, kakor je zapisal avstrijski zgodovinar Manfried Rauchensteiner, tri leta po avgustu 1914, ko so se na vse kriplje trudili za „‚*odrešitev s pomočjo vojne*'", vedno bolj za „‚*odrešitev od vojne.*'"[453]

V Vipavi prepusti Maasburg leto pred koncem države celo stran svoje kronike generalmajorju Karlu Kratkyju (1861–1949),[454] poveljniku 106. domobranske pehotne divizije, ki je zakoncema, pri katerih je stanoval, 28. 10. 1917 v slovo zapisal:

> Ljudi, s katerimi si živel in deloval in ki so se z nami postarali ali pa so umrli, se ne da nadomestiti iz rodu mlajših. Ne samo za ljubezen, tudi za prijateljstvo je mladost prvo starostno obdobje. Z leti srce izgubi privlačnost kakor tudi sposobnost, da se samo odpre in sprejm vase sveže elemente.[455]

Kratky je v Maasburgu našel sorodno dušo in se z njim pogovarjal o stvareh, ki so zaposlovale oba: o vojni, bojih, premikih enot, žrtvah ter nakazujočih se radikalnih političnih spremembah. Očitno je bilo Kratkemu žal, da sta se s štirinajst let starejšim baronom srečala šele na zrela leta, ko sta bila sicer še prožnih misli in duha ter pripravljena, sklepati prijateljstva, ki pa se po naravi stvari niso mogla več polno razvijati.

---

453 Rauchensteiner, Der erste Weltkrieg, 931.

454 Kratky je postal 1. 11. 1914 (4. 12. 1914) generalmajor, 1. 11. 1917 (7. 12. 1917) podmaršal ter bil 1. 1. 1919 upokojen. V: Schmidt-Brentano, Antonio: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*. Wien: Österreichisches Staatsarchiv 2007, 94.

455 Maasburg, Kronika, 492.

Misli kolege po činu Maasburg dopolni z besedami, ki jasno izražajo njegovo spoštovanje naporov v borbah za Sočo in ohranitev slovenskega ozemlja: „*Če naj podoba – naš vipavski dom spominja na ure oddiha, ki so sledile velikim dnem slavnih bitk na Soči, se stari iskreno vdani zakonski par M. počuti srečnega spričo posebnega spoštovanja in prijateljske naklonjenosti*.“[456]

Na predzadnji in nedatirani strani kronike se baron vrne k začetkom svojih zapisov, k fikciji. Redkobesedno se posveti romanu *Vijoleta* tiste čase priljubljene pisateljice Eufemie von Adlersfeld-Ballestrem, ki obravnava, kako bi moglo biti drugače, minljivost življenja.

Na Dunaju se je Habsburška monarhija po Karlovem ustoličenju vrnila na pota parlamentarnega življenja – ustavne svoboščine je bila ukinila tik pred napovedjo vojne Srbiji 27. 7. 1914.[457] Državni zbor avstrijske polovice cesarstva je bil po več kot treh letih vladanja brez parlamenta sklican za 30. 5. 1917. Takrat so poslanci kronskih dežel, tudi Kranjske, izrabili priložnost in predložili svoje opredelitve za nacionalne države. O tem, da bo zasedanje parlamenta za to prava priložnost, so poleg politikov iz različnih delov dvojne monarhije napovedovale tudi reakcije antante na ponudbo centralnih sil za mir s konca leta 1916, ki, kakor smo videli, ni obrodila sadov. Med drugim tudi za to ne, ker so vse države antante zahtevale kaznovanje nasprotnikov, reparacije, jamstva in „[…]*, da se prizna načelo narodnosti in svoboden obstoj malih držav*“.[458] V luči povedanega je januarja 1917 avstrijski zunanji minister grof Ottokar Czernin (1872–1932) zaprosil vodilne slovenske politike za izjavo o lojalnosti, ki so mu jo dali dr. Anton Korošec in odvetnik ter načelnik *Slovenske ljudske stranke* (1905–1917), od 1896 član dunajskega državnega zbora ter kranjski deželni glavar (1912–1918), dr. Ivan Šusteršič:

> *Slovenski* narod ne živi pod nobenim *tujim* gospodstvom, temveč pod *dednim* gospodstvom *habsburške* dinastije, kateri je vdan z nikdar vsahljivo ljubeznijo in z neomajano zvestobo, kar se je tudi z dejstvi dokazalo v tej vojni na vseh bojiščih. Pač pa hoče sporazum *hrvaško-slovenskemu* narodu tuje gospodstvo vsiliti, ker hoče kot pripoznano veliko *hrvaško-slovenskega* ozemlja pridružiti deloma *Srbiji*, deloma *Italiji*! *Hrvaško-slovenski* narod zasleduje svoje interese in ideale *edino le v okviru habsburške monarhije* in je vnet z neomajanim zaupanjem za to staroslavno državo in njenega prezvišenega vladarja, pod katerega žezlom samo hoče živeti.[459]

456 Ibid.

457 Grdina, Ivan Hribar*,* 86.

458 Anonimno: „Naši nasprotniki še nočejo miru. Odgovor sporazuma na noto osrednjih evropskih držav“. V: *Slovenec*, 2. 1. 1917, 1. Poudarila M. M. Z.

459 Anonimno: „Slovenci Wilsonu. Pismo drja. Šusteršiča zunanjemu ministru“. V: *Slovenski narod*, 27. 1. 1917, 1. Poudarila M. M. Z.

Tako januarja 1917. Februarja je izbruhnila februarska revolucija v Rusiji. Dne 7. 3. 1917 je prišlo do srečanja načelništva parlamentarnega *Hrvaško-slovenskega kluba* (HSK)[460] s predsedstvom združenega češkega parlamentarnega kluba *Český svaz*. Krek, Korošec in Vjekoslav Spinčić (1848–1933)[461] so se s Čehi dogovorili o usklajenem nastopanju v državnem zboru, pri čemer je bilo jasno, da ostajajo zvesti avstrijski državi in državni ideji, ki da ju je treba podpreti v boju proti pangermanizmu in tako pravzaprav podpreti mladega cesarja.

Ko so aprila 1917 stopile v vojno še ZDA, so se možnosti centralnih sil za zmago zmanjšale. Mimo tega so bile ZDA največja zagovornica demokracije in pravice do samoodločbe narodov. Tako so se Slovenci lahko z novo zavzetostjo lotili svojih narodnostno političnih zahtev do monarhije. Z vstopom ZDA v vojno so dobili tudi z druge strani več možnosti za reševanje svojih narodnostnih problemov, na kar je opozoril Korošec.

Svoje narodno-politične želje so Slovenci novemu cesarju prvič predstavili 21. 5. 1917, ko je pred odprtjem parlamenta sprejel na posvetovanja v okviru pogovorov s prvaki političnih strank v parlamentu, tudi politični vrh HSK-ja: Korošca, Kreka, Šusteršiča, Pogačnika in Spinčića. Šusteršič je takrat od cesarja terjal *skupno južnoslovansko provinco v monarhiji*. Cesar se je samo nasmehnil. Pohvalil je junaštvo in zvestobo južnoslovanskih vojakov. In dodal, kako si ni mogel niti v sanjah predstavljati, da se bodo ravno med Južnimi Slovani našli ljudje, ki bodo pripravljeni izvesti atentat na Franca Ferdinanda, izpričanega prijatelja Južnih Slovanov. Kljub tej opazki je Karel deloval na delegacijo simpatično. Korošec je pozneje celo menil, da so bila od tega trenutka – in to je bila bistvena razlika v primerjavi z odnosom do Franca Jožefa –, južnoslovanskim politikom vrata do cesarskega dvora vedno odprta.[462]

Cesar je poleg svetovnega miru s pomočjo cesarske reforme želel doseči še umiritev notranjih razmer v državi. Šefu svojega kabineta, pravniku dr. Arthurju grofu Polzerju-Hoditzu (1870–1945), je naročil, naj pripravi cesarjev manifest, ki naj vsem narodom Avstrije obljubi narodno avtonomijo v okviru države. Toda do sestave manifesta ni prišlo, saj sta bila proti tako avstrijski premier Heinrich Clam-Martinic (1863–1932) kakor tudi zunanji minister Czernin.

460 http://www.sistory.si/11686/menu335, 9. 5. 2020.

461 „Spinčić, Vjekoslav" V: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostop: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57430, 4. 7. 2020; Biletić, Boris Domagoj: „Spinčić, Vjekoslav". V: *Istarska enciklopedija*. Dostopna na: http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2555, 4. 7. 2020.

462 Lukan, Walter: *Die Habsburgermonarchie und die Slowenen im Ersten Weltkrieg*. New academic press, Wien 2017, 90–97.

Dan po avdienci pri cesarju sta se predstavnika HSK-ja, Krek in Spinčić, srečala s predsednikom vlade Clam-Martinicem, zaupnikom in prijateljem ubitega Franca Ferdinanda. Clam-Martinic je odločno *odklonil* odpravo dualizma. Največ, kar je bil pripravljen storiti, je bilo, pogovarjati se o *nacionalni avtonomiji* v *avstrijski polovici cesarstva*. Krek je na to odvrnil, da tisti, ki hoče ukrepati v dobro Avstrije, ne sme dovoliti, da ji vladajo Nemci. Clam-Martinic se je na koncu pogovora sicer strinjal, da je južnoslovansko vprašanje *tudi* avstrijsko vprašanje, vendar je bil mnenja, da se ga bo dalo rešiti šele s sklenitvijo miru. Bilo je jasno, da politika ustavnih reform ne bo podprla. Slovenci so si od takrat nekaj časa obetali pomoči edinole še od cesarja.[463]

Tistega državnozborskega 30. 5. 1917, ko se je po treh letih znova sestal dunajski parlament, so se Slovenci na Dunaju odločno postavili za svoje zahteve. Ključna vloga je v tem nastopu pripadla dr. Antonu Koroščcu (1872–1940)[464] in *Izjavi Jugoslovanskega kluba*, ki je nastala na konstitutivni seji *Jugoslovanskega kluba* 29. 5. 1917, torej dan pred sejo parlamenta. Korošec jo je prebral na otvoritveni seji državnega zbora in v njej zahteval *združitev vseh Južnih Slovanov* v avtonomni celoti *znotraj* Habsburške monarhije.[465] Deklaracija je bila kratka in jedrnata ter sestavljena v duhu trializma in ne več dualizma:

> Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo temeljem narodnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vse zemlje monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo v samostojno državno telo pod žezlom habsburško-lorenške monarhije, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in ki bodi zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničitev te zahteve enotnega naroda bodo zapostavili vse svoje sile. S tem pridržkom se bodo podpisanci udeleževali del parlamenta.[466]

‚*Majniška deklaracija*, ki je izražala takratne slovensko-hrvaške ideje reševanja narodnostnega problema, je s pritegnitvijo habsburških Srbov prerastla v južnoslovansko pobudo, ki je postavila pod vprašaj obstoječi dualizem. Danes nam je ta slovensko-hrvaško-srbska varianta tuja, še zlasti če upoštevamo, da se je govorilo o *enotnem narodu*, o *troedinem narodu* Slovencev, Hrvatov in Srbov. Zgodovinar Walter Lukan vidi glavni vzrok za „*začasno odložitev slovenske narodnosti*“[467] v strahu Slovencev pred tem, da bi bili kot majhen narod, če bi ostali izolirani,

463 Ibid., 93–100.

464 Koroški Slovenec, zgodovinar in kulturni posrednik dr. Feliks J. Bister je objavil branja vredno monografijo o Antonu Koroščcu, ki ji je dal za naslov znameniti odgovor Korošca cesarju Karlu ob vložitvi majniške deklaracije v dunajskem državnem zboru, namreč: ‚Veličanstvo, prepozno je‘. Bister, Feliks J.: *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*. Ljubljana 1992, ki je pozneje izšla v nemščini pod naslovom *Majestät, es ist zu spät...: Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*. Wien-Graz-Köln, 1995.

465 Granda, Bemühungen um Freiheit und Gerechtigkeit, 283–293.

466 Anonimno: „Izjava Jugoslovanskega kluba za združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov“. V: *Slovenec*, 31. 5. 1917, 1.

467 Lukan, Die Habsburgermonarchie, 101.

izročeni nemški nadvladi. Zato so hoteli biti del bodoče jugoslovanske državne nacije. V slovenski politiki tistega časa se je to stanje duha odražalo takole: liberalci so bili prepričani jugoslovanski unitaristi in so zagovarjali južno-slovansko rešitev slovenskega narodnostnega problema. V *Vseslovenski ljudski stranki* (VSL) so se unitaristično obnašali iz politično strateških razlogov. Korošec je pozneje menil, da takrat pod nobenim pogojem niso hoteli izpasti iz južnoslovanske skupine in da so se zato močneje naslonili nanjo, kot bi to bilo politično nujno potrebno.[468]

Tako so namesto *rešitve* južnoslovanskega problema nekako pod roko začeli nastajati *novi* problemi. Ker se je izjava *Jugoslovanskega kluba* (JK) tikala vitalnih *nemško-avstrijskih* interesov, je bil ta del politike *proti* takšnemu reševanju južno-slovanskega vprašanja. Šlo je za kronovini Štajersko, kjer so v Spodnji Štajerski – današnja slovenska Štajerska – živeli pretežno Slovenci, in Koroško, ki je bila narodnostno mešana. Problem je bil tudi dostop do morja, če bi Trst in Istra pripadla novi tvorbi.

Avstrijska socialdemokracija je v izjavi videla pozitivne poteze, saj so Južni Slovani zahtevali zaščito svojih pravic *v okviru* monarhije. Drugi so bili zopet mnenja, da *južno*-slovansko vprašanje ni nič pomembnejše od vprašanj *ostalih* Slovanov v monarhiji. Tretji so opozarjali na to, da bi Avstrija imela dostop do morja zgolj preko nove južnoslovanske tvorbe, kar da tudi ni priporočljivo. Vrhu vsega se je še zdelo, da je sklicevanje izjave JK na habsburški okvir bilo samo stališče VSL, ne pa vseh članov parlamentarnega JK, zlasti ne liberalcev Vladimirja Ravniharja (1871–1954), ter Otokarja Rybářa in ne dalmatinskih parlamentarcev.[469] Problemi okoli deklaracije so se množili.

V dogajanja okoli izjave JK je posegel ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, čigar izjavo je *Slovenec* (15. 9. 1917) objavil na prvi strani. Jeglič jo je navezal na mirovni poziv papeža Benedikta XV., ji tako dodal novo razsežnost ter za na treznem razmisleku utemeljeno argumentacijo tako pridobil zanjo vernike, ne da bi govoril o *troedinem* narodu:[470] Ko je minister za kulturo in prosveto Ludwik Ćwikliński (1853–1942) med pogovorom z Jegličem (10. 11. 1917) knezoškofa povprašal po vzrokih, zaradi katerih je podprl izjavo JK, mu je Jeglič zadovoljivo odgovoril:

> „Ta korak sem storil a) iz protesta proti tistim načrtom Južnih Slovanov, ki hočejo v Londonu, Parizu itd. imeti južnoslovansko državo pod žezlom Karađorđevićev, b) iz protesta proti krivicam Nemcev in Ogrov, ki smo jih že doživeli in ki nam od njih še grozijo, in c) kot sredstvo za utrditev Avstrije na jugu proti zunanjim sovražnikom.“[471]

468 Ibid., 101–102.
469 Ibid., 102–106.
470 Jeglič, dr. Anton Bonaventura: „Izjava“. V: *Slovenec*, 15. 9. 1917, 1.
471 Cit. po: Lukan, Die Habsburgermonarchie, 106.

Sredi leta 1917 naj bi v monarhiji zamenjali vlado in izpeljali ustavne reforme. Cesar Karel je pri tem za Cislajtanijo (avstrijsko polovico dvojne države) imel v mislih, podobno kot pred njim že Franc Ferdinand, reformo, po kateri bi posamezne nacionalnosti ne imele statusa *zveznih držav*, pač pa *avtonomnih regij*. Karel ni imel nikakršnega namena ustanavljati zvezne države ali države zvez pod habsburškim žezlom.

JK je bil, kakor je na osnovi svojih raziskovanj ugotovil Lukan, takrat še pripravljen na kompromis „*v smislu postopne rešitve južno-slovanskega problema v dualističnem okvirju*“.[472] Jurist, novi premier in nekdanji cesarjev učitelj Ernst Seidler (1862–1931) je 7. 7. 1917 „*vodjem parlamentarnih klubov sporočil, da se pripravlja ustava Cislajtanije na osnovi nacionalnih avtonomij in v okviru obstoječih kronskih dežel*“.[473] Nacionalna avotonomija pa JK ni bila več dovolj, saj v tem ni bilo zaznati nikakršnih možnosti ali celo namenov združitve Južnih Slovanov Avstro-Ogrske. Zato je JK to Seidlerjevo ponudbo odklonil.

Krek je v (nepodpisanem) uvodniku, ki pa se mu ga da na osnovi drugih dokumentov z gotovostjo pripisati[474] v *Slovencu* izpostavil naslednje:

> Danes spada kompromisna formula o rešitvi slovanskega vprašanja na podlagi slovenske narodne avtonomije v prošlost. Slovenci se ne čutimo državno-pravno več samo Slovence, ampak danes se priznavamo in sicer *ne kot sanjači*, ampak kot *realni politiki*, ki vedo, kaj hočejo, za bistven del jugoslovanskega naroda.[475]

Novo stališče JK in njegovo odklanjanje Seidlerjeve vlade je videti tudi v močno cenzuriranem uvodniku v *Slovencu* (8. 8. 1917): „*Zahtevamo popolno samoupravo vseh narodno enotnih delov naše domovine. To pa, kar nam nudi vlada, ni niti senca naših zahtev, niti etapa k našemu smotru.*“[476]

Cesar in vlada sta bila pripravljena, Slovencem dati *upravno avtonomijo*. Po tej odločitvi se mladi, v politiki neizkušeni cesar, brez potrebne avtoritete in vrhu vsega še neodločen, s Slovenci pol leta ni srečal več. V tem času se je JK vedno bolj oddaljeval od monarhije. Položaja ni mogel popraviti niti prvi in edini slovenski minster kakšne avstrijske vlade, od 30. 8. 1917 do 6. 5. 1918 (odstop) minister brez listnice, pravnik dr. Ivan Žolger (1867–1925), ki je odigral dragoceno vlogo zaradi neposrednih stikov, ki jih je imel s cesarjevim kabinetom.[477]

Medtem ko se je JK vedno bolj oddaljeval od habsburške rešitve južno-slovanskega vprašanja, je bilo slovensko ljudstvo še vedno zvesto vdano cesarski

472 Ibid., 117.
473 Ibid., 118.
474 Več o tem v: ibid., 121.
475 Krek, Janez Evangelist: „Avstrijski narodi“. V: *Slovenec*, 28. 7. 1917, 1. Poudarila M. M. Z.
476 Anonimno: „Jugoslovanski klub proti vladi“. V: *Slovenec*, 8. 8. 1917, 1.
477 Lukan, Die Habsburgermonarchie, 137.

hiši.[478] Takrat se je razmahnilo deklaracijsko gibanje v podporo *majniški deklaraciji*. Do srede februarja 1918 je majniško deklaracijo podpisalo 300.000 podpornikov, zelo veliko žensk.[479] Konec februarja (27. 2.) je cesar sprejel Korošca na avdienci. V Ljubljani sta mu mesec pozneje na taboru za Jugoslavijo (24./25. 3. 1918) sestra pokojnega Kreka, Cilka (1868–1943), in žena ljubljanskega župana Tavčarja, Franja (1868–1938), izročili 200.000 podpisov v podporo *majniški deklaraciji*.

Na mednarodnem prizorišču so se pobudniki reševanja narodnostnih problemov v Avstro-Ogrski, kjer je bil močno aktiven JK, pa tudi Čehi z Edvardom Benešem (1884–1948), med 8. in 11. 4. 1918 v Rimu sestali na *Kongresu zatiranih narodov Avstro-Ogrske* in tam sklenili, da je treba na osnovi pravice do samoodločbe narodov doseči popolno osvoboditev Italijanov, Poljakov, Romunov, Čehov in Južnih Slovanov Habsburške monarhije.[480]

Reakcija države na to sta bili odločba (12. 5. 1918) o prepovedi vsakršne agitacije za majniško deklaracijo ter odločba (26. 5. 1918) o prepovedi vsakršnega zborovanja na večjezikovnih področjih.[481] Korošec se ju ni držal. Do zborovanja je prišlo 3. 6. 1918 v Ljubljani, kjer je javno izjavil, naj vlada dela, kar hoče, „*mi pa bomo dosegli, kar mi hočemo*“.[482]

Monarhija je vrela, množili so se upori vojakov, Južni Slovani so vedno bolj agitirali zase, Čehi, Poljaki zase. Avstrijska vlada je konec septembra, začetek oktobra 1918 spoznala resnost položaja. Takrat, tik pred koncem vojne, pa so Slovenci razmišljali samo še o *odcepitvi* od Habsburške monarhije. Njen konec je bil tistim, ki so znali videti, jasen od poletja 1918 dalje. Generalmajorju Maasburgu v Vipavi je bil kristalno jasen že od poletja 1916.

Mir se napoveduje – narodni svet troimenskega naroda

Začetek leta 1918, je ameriški predsednik Wilson predstavil program štirinajstih točk za dosego trajnega in pravičnega miru. Temelj tega programa je bila *pravica narodov do samoodločbe*. Za nas je bila najpomembnejša točka 10, kjer je bila dana zahteva po avtonomiji za avstro-ogrske narode. Za vse pomembna je bila

478 Slovenci so veljali za tako zelo zveste Habsburžanom, da je pisatelj t.im. habsburškega mita Joseph Roth izbral različne predstavnike slovenske družine Trotta, poplemenitene Sipolje (po kraju, od koder so izhajali) za glavne junake svojih romanov *Radetzkyjeva koračnica* in *Kapucinska grobnica*. Namenil jim je vlogo zadnjih borcev za ohranitev monarhije. Zaradi tega v povojni Sloveniji deli do leta 1982 oz. 1984 nista mogli iziti v slovenskem prevodu.

479 Anonimno: „Deklaracija, Jugoslovanski klub in S.L.S.“. V: *Slovenec*, 7. 9. 1917, 2–3.

480 Lukan, Die Habsburgermonarchie, 153.

481 Ibid., 154.

482 Ibid., 157.

točka 14, ki je ubesedila zahtevo po ustanovitvi splošnega združenja narodov kot poroštvo za politično neodvinost in nedotakljivost držav.[483]

V soboto, 5. 10. 1918 je *Slovenec* na prvi strani z mastnimi in večjimi črkami kot sicer objavil novico *MIR! Vsi Wilsonovi pogoji sprejeti*. *– Posvet državnikov entente*. Objavil je tudi brzojav ameriškemu predsedniku Wilsonu.

> Avstrijska-ogrska monarhija, ki je vodila vojno vedno le kot obrambni boj in ponovno naznanila svojo pripravljenost, da se krvoprelitju napravi konec in doseže pravičen in časten mir, se obrača s tem na predsednika Združenih držav Amerike s predlogom, da sklene z njim in njegovimi zavezniki takojšno premirje na kopnem, na morju in v zraku in začne neposredno nato pogajanja za mir na podlagi 14 točk poslanice gospoda predsednika Wilsona na kongresu z dne 8. januarja 1918, dalje na podlagi četverih točk, ki jih je vseboval govor gospoda predsednika Wilsona dne 12. februarja 1918, ob čemer se vpoštevajo tudi izvajanja gospoda predsednika Wilsona z dne 27. septembra 1918.[484]

Napočil je zadnji trenutek, da Slovenci dorečejo način državnega konstituiranja. V tem trenutku je imel pripravljen elaborat edinole nekdanji udeleženec avstrijsko-pruske vojne (kot Johann von Maasburg), dvorni svetnik Fran pl. Šuklje (1849–1935), nekdanji deželni glavar Kranjske (1908–1911), ki pa ni bil več politično aktiven. Po nasvetu Korošca je svoje misli objavil v prvi polovici oktobra 1918 v vodilnih slovenskih časnikih pod povednim naslovom *V zaželjeni deželi*, v dnevniku *Slovenec* prvi del ravno na dan objave o miru.[485] Kot zgodovinar je v svojem elaboratu znal podati utemeljitev želja Južnih Slovanov po lastni državi in jo artikulirati v lepo berljivem, mestoma poetičnem jeziku.

Slovenec je objavil novico o ustanovitvi narodnega sveta za vse jugoslovanske dežele v Zagrebu. Tu so se 5. in 6. 10. zbrali „*delegati troimenega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov*“*,* in ustanovili „‚*Narodni svet*‘ *za vse jugoslovanske dežele naše monarhije.*“ Na sestanku „*odposlancev iz Slovenije, Trsta in Istre, Hrvatske, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Mažarske* […] *se je dosegla popolna edinost glede cilja kakor tudi glede ustanovitve ‚Narodnega sveta.*‘“ Zastopniki „*enodušnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov*“[486] so poslali pozdravne brzojavke Čehoslovakom in Poljakom, ki jih je podpisal dr. Ante Pavelić (1889–1959).

Šuklje se v II. delu svojih izvajanj posveti avtonomiji v Jugoslaviji,[487] v III. okrožjem, okrajom in občinam.[488]

---

483 https://sl.wikipedia.org/wiki/Pari%C5%A1ka_mirovna_konferenca_(1919), 17. 4. 2020.
484 Anonimno: „MIR! Vsi Wilsonovi pogoji sprejeti*“*. V: *Slovenec*, 5. 10. 1918, 1.
485 Šuklje, Fran pl.: „V zaželjeni deželi I.“. V: *Slovenec*, 5. 10. 1918, 1–2.
486 Anonimno: „Ustanovitev Narodnega sveta za vse jugosl. Dežele“. V: *Slovenec*, 7. 10. 1918, 1.
487 Šuklje, Fran pl.: „V zaželjeni deželi II. Avtonomija v Jugoslaviji“. V: *Slovenec*, 7. 10. 1918, 1.
488 Šuklje, Fran pl.: „V zaželjeni deželi III. Okrožja, okraji in občine“. V: *Slovenec*, 8. 10. 1918, 1–2.

Pomembno vest, ki ne zadeva Šukljetovega članka, so v *Slovencu* objavili na prvi strani pod naslovom *Govor dr. Rybaŕa*. Gre za zgodovinski govor kakšnega slovenskega poslanca pred državnim zborom na Dunaju. Govor je imel dr. Rybař, borec za pravice Slovencev na Primorskem in v Trstu, ki je na seji 8. 10. 1918 kot *prvi* in *edini* poslanec spregovoril v *slovenskem jeziku*:

> Kot prvi govornik nastopi *dr. Rybař*, ki izvaja slovenski: Visoka zbornica! Na predlog našega predsednika, se sicer ne sme vršiti sedaj razprava o izjavi ministrskega predsednika, vendar moram pri tej priliki takoj izjaviti, da pozdravljamo mi pri tej priliki vsak poskus, da se napravi mir, da se zopet vrnejo normalne razmere. Toda obenem moram tudi izjaviti, da pričakujemo od bodočega miru izpolnitev naših želja, da pričakujemo od miru uresničenje vseh naših idealov. Tak mir želimo in le tak mir kot trajen mir. Le tak mir more napraviti konec borbe med narodi. To nado izrekam in v tem smislu pozdravljam tudi ponudbo za premirje in mir. Nemški nadaljuje […][489]

Cesar je imel v petek, 11. 10. 1918 po poročanju *Slovenca* svoj sprejemni dan. Tistega dne je sprejel kar 25 voditeljev parlamentarnih strank.[490] O tem, da je Korošec cesarju med pogovorom povedal, da „*so se Jugoslovani glede svoje države sporazumeli med seboj* […]“[491] poroča *Slovenec* tri dni pozneje.

Korošec je že vrsto let spadal med ne tako redke evropske politike – duhovnike. Sam je deloval v dveh državah, stoletni Habsburški monarhiji in po njenem razpadu v južnoslovanski politični tvorbi, ki jo je soustanavljal ter bil celo njen notranji minister. Pri tem se je

> [d]oma v Sloveniji […] sooča z izzivi, ki so bili podobni tistim avstrijskih ali belgijskih kolegov. Katoliška stranka je bila v vsaj približno demokratičnih pogojih večinska, vendar ne brez ostre konkurence. V širšem jugoslovanskem okviru pa je bil njegov položaj bližji tistemu češkoslovaških, nizozemskih, tudi švicarskih katoliških politikov. Premoč v družbeni eliti so tam imeli nekatoliški, celo protikatoliški elementi, boj s trdovratnimi klišeji je bil na dnevnem redu tako rekoč vsak dan.[492]

O tem, kaj *točno* se je med cesarjevo avdienco dogajalo, izvemo veliko pozneje, namreč ob *dvajsetletnici majniške deklaracije*, ko se dr. Korošec v *Ponedeljskem Slovencu* v uvodniku z naslovom *30. majnik 1917–30. majnik 1937* spominja prelomnih dogodkov, ki so zaznamovali proces ločevanja Južnih Slovanov od Avstro-Ogrske. Pove tudi, pri čemer dogodek patetično povzdigne, kako je kot prvak stranke dunajskega parlamenta doživljal zadnjo cesarjevo avdienco:

> Zadnjič je pozval k sebi cesar zastopnika Jugoslovanov 12. oktobra 1918 leta. Monarh ga je plakajoč rotil naj ostanemo Slovenci zvesti Avstriji. Odgovoril je: Veličanstvo, prepozno

489 Anonimno: „Govor dr. Rybaŕa“. V: *Slovenec*, 9. 10. 1918, 1–2, tu 1.
490 Anonimno: „Pred avdijenco pri cesarju – Slovani solidarni s Čehi“. V: *Slovenec*, 12. 10. 1918, 2.
491 Anonimno: „Slovani pred cesarjem“. V: *Slovenec*, 15. 10. 1918, 2.
492 Maver, Aleš in Darko Friš: „*Judica me,* Deus: duhovniki v politiki na Slovenskem ter v srednji Evropi v prvi polovici 20. stoletja in Anton Korošec.“ V: *Acta Histriae* 26(2016), 1, 109–126, tu 121.

je! Usoda je že odločila. S temi besedami smo se tako rekoč poslovili od Avstrije in stopili v novo svobodno državo.[493]

Četrto nadaljevanje Šukljetovega članka je izšlo 15. 10. 1918 s podnaslovom *Kako bomo zmagali svoje upravne stroške?* Po tem delu Šukljetovega elaborata odprejo v časniku javno debato na temo objavljenih predlogov. Z daljšim člankom jo začne in konča Ivan Hribar, ki se z nekaterimi Šukljetovimi predlogi strinja, z drugimi ne.[494] Zadnji, V. del elaborata je *Slovenec* objavil 18. 10. 1918 na drugi strani, kjer se Šuklje ukvarja z *upravo in ustavo*.[495] Na prvi strani so objavili pomembnejše vesti, tako *Cesarjev manifest* njegovim zvestim avstrijskim narodom (16. 10. 1918), kjer je Karel med drugim zapisal, naj „*Avstrija […] postane po volji svojih narodov zvezna država, v kateri tvori vsako narodno pleme na ozemlju, kjer je naseljeno, svojo lastno državnost*.“[496]

Karlova pobuda za politično preobrazbo Avstro-Ogrske v zvezno državo, s katero naj bi rešil vsaj cislajtansko polovice, je prišla prepozno. Južnoslovanski troimeni narod je že imel svoj narodni svet (5./6. 10. 1918), ki je imel drugačne načrte od cesarja. Devetnajst let pozneje (31. 5. 1937) je to za nazaj potrdil tudi Korošec: „*Naš odgovor pa je bil manifest Narodnega sveta* […]*, v katerem smo se zopet izrekli za popolno združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov ne glede na državne meje. Hkrati smo izjavili v manifestu, da prevzame odslej Narodni svet v svojo roke vse vodstvo narodu.*“[497] Ne samo Slovenci, tudi ostali ne-nemški narodi razpadajoče monarhije so ustanovili svoje narodne svete, ki nikakor niso nameravali utrjevati Habsburške monarhije.

Lukan je v svoji knjigi *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* objavil relevantno poročilo grofa Heinricha Christiana von Attems-Heiligenkreuza (1858–1937), zadnjega deželnega predsednika vojvodinje Kranjske (18. 4. 1916–31. 10. 1918), o takratnem stanju duha na Slovenskem. O Attemsu ki je med vojno prišel tudi v Vipavo, je pravnik, politik, publicist, 1918 poverjenik za pravosodje v prvi slovenski narodni vladi,Vladimir Ravnihar v spominih zapisal:

Bil je objektiven avstrijski uradnik in je slovenščino dobro govoril. Posebne škode nam ni napravil. Ko so bili v letu 1918 prepovedani slovenski tabori in manifestacije za majniško

493 Dr. Korošec: „O majski deklaraciji. 30. majnik 1917–30. majnik 1937. Veličastna dvajsetlenica dejanja, s katerim je slovenski narod zlomil stoletno suženjstvo“. V: *Ponedeljski Slovenec*, 31. 5. 1937, 1.

494 Hribar, Ivan: „Uprava Jugoslavije“. V: *Slovenec*, 15. 10. 1918, 1–2.

495 Šuklje, Fran pl.: „V zaželjeni deželi V. Uprava in ustava“. V: *Slovenec*, 18. 10. 1918, 2.

496 Anonimno: „Cesarjev manifest“. V: *Slovenec*, 18. 10. 1918, 1.

497 Dr. Korošec: „O majski deklaraciji. 30. majnik 1917 – 30. majnik 1937. Veličastna dvajsetlenica dejanja, s katerim je slovenski narod zlomil stoletno suženjstvo“. V: *Ponedeljski Slovenec*, 31. 5. 1937, 1.

deklaracijo, sva se po nalogu Jugoslovanskega kluba s poslancem Jož. Gostinčarjem[498] zglasila pri njem ter vložila pritožbo radi prepovedi. Ob tej priliki naju je dlje časa zadržal, hoteč zvedeti, kakšno politiko pravzaprav zasleduje Jugoslovanski klub. Dejala sva mu, da majniška deklaracija govori dovolj jasno. Vendar se s tem pojasnilom ni dal zadovoljiti, češ da se na shodih deklaracija drugače komentira in da je naša politika dvoumna […] Ves razgovor pa je bil v mirnem in vljudnem tonu. Obžaloval je, da je prišlo tako daleč in melanholično pristavil, da si obeta slab konec.[499]

Attems, ki je pravilno ocenil omahljivost JK pri natančnem določanju ciljev in načinov njihove uresničitve, je, kakor navaja Lukan, cesarju poslal nekaj poročil o razpoloženju Slovencev, ki jih ni na Dunaju upošteval nihče, čeprav so bila natanačna, točna in so pričala o dobrem poznavanju razmer. Toda cesar in politika so živeli v svojem svetu. Attems je zadnje poročilo poslal v prestolnico 11. 10. 1918, kjer je natančno razložil stališča slovenske politike:

„Najvišji cilj slovenskega narodnega sveta je, da doseže Jugoslavijo. Odklanja vsakršno postopno politiko. Majniška deklaracija s svojo dinastično zaščitno znamko je bila samo sredstvo za dosego namena – kakor dokazujejo občinska zborovanja, in to zelo učinkovito. Agitacija za južno-slovansko državo je dosegla zadnje gorsko gnezdo in je v celoti zajela ves slovenski narod. *Dolgo gojeno sovraštvo proti nemštvu je postalo sovraštvo proti Avstriji*. Dinastija je bila do sedaj obvarovana tega sovraštva, obvarovana pa predvsem zato, ker se je agitacija na podeželju posluževala namiga na strinjanje krone. Vendar pa slovenskemu svetu danes pripravljenost krone ne zadošča več – svoje oči upira zgolj v Wilsona in v pomoč zmagovite antante […] *Preobrata javnega mnenja, vrnitve k veri v Avstrijo se ne da več doseči z majhnimi ‚koncesijami*‘. Tudi *podelitev polne avtonomije v okviru pokrajine Slovenije* ne obljublja več popolnega uspeha […]“[500]

Tudi to Attemsovo poročilo ni imelo nikakršnega vpliva na potek dogodkov. V notranjem ministrstvu so ga vzeli na znanje 25. 10., v predsedstvu ministrskega sveta šele 9. 11. 1918. Morebiti šele takrat zato, ker so jih dogodki prehiteli. Cesar in politiki so konec vojne pričakovali ne novembra 1918, pač pa na pomlad 1919.[501] V cesarstvu so zopet enkrat prižigali sveče, medtem ko so drugod po svetu gorele žarnice.

498 Jožeta Gostinčarja (1860–1942) vodijo kot člana kranjskega deželnega zbora, člana jugoslovanske provizorične narodne skupščine, soustanovitelja *Slovenskega katoliškega delavskega društva* (1894), člana *Slovenske krščansko-socijalne delavske zveze* (1897), *Slovenske krščansko-socijalne zveze* (1900), *Delavskega konsumnega društva* (1895) in *Delavskega stavbnega društva v Ljubljani* (1898) na spletnih straneh avstrijskega parlamenta. V: „Gostinčar, Jože (Josip)“. https://www.parlament.gv.at/WWER/PARL/J1848/Gostincar.shtml, 28. 1. 2021.

499 Cvirn, Janez, Vasilij Melik, Dušan Nećak (ur.): *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*. Historia 2. Ljubljana: Oddelek za zgodovino FF UL 1997, 111.

500 Cit. po Lukan, Die Habsburgermonarchie, 185–186. Poudarila M. M. Z.

501 Rauchensteiner, Manfried: *Unter Beobachtung. Österreich seit 1918*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag 2017, 20.

Po cesarjevem manifestu (16. 10. 1918) je hotel Karel 26. 10. 1918 uradno zaprositi za premirje, vendar je prišlo do spora med njim, njegovimi ministri in generali, medtem pa je življenje države odšlo svojo pot. Čehi so 28. 10. 1918 razglasili neodvisnost od habsburške krone. V Ljubljani je tistega ponedeljka zadnjič izšel uradni list v nemškem jeziku *Laibacher Zeitung*, ki je izhajal od leta 1784. Da naslednjega dne ne izide več, se na zadnjih straneh *Lajbaherice* ni dalo prebrati.[502] Dan kasneje, 29. 10. 1918 so v Ljubljani in Zagrebu razglasili nastanek države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS). Nova država je obsegala ozemlja, kjer so nekdaj v monarhiji prebivali južni Slovani: Slovenijo z Istro, Hrvaško, Bosno in Vojvodino. Njena najvišja oblast je bilo *narodno vijeće*, ki ga je vodil dr. Anton Korošec. „*Nad 30 000 glava množica*“[503] se je tega dne v Ljubljani udeležila manifestacije ob razglasitvi nove države. Narodno vijeće je 31. 10. 1918 imenovalo *narodni svet*, ki ga lahko označimo za *prvo slovensko nacionalno vlado*. Delovala je do 20. 1. 1919.

Ogrska je 1. 11. 1918 izstopila iz realne unije z Avstrijo (1867–1918), o čemer je SN poročal 4. 11. 1918. Kljub kompletnemu vojaškemu porazu se monarhija ni bila pripravljena odreči svojim ozemljem, s čimer se seveda ni strinjala Italija. Tako so vojaški poveljniki razpadle avstro-ogrske vojske s predstavniki antante oz. z Italijo 3. 11. 1918 zjutraj v vili grofa Vettoreja Giustija del Giardino (1855–1926) pri Padovi podpisali premirje, ki je začelo veljati naslednjega dne. Toda 4. 11. 1918 SN o tem še ni poročal, pač pa o *nezanesljivi* novici o pobegu „*bivšega cesarja Karla*“ z rodbino v Švico. „*Karl Habsburg je baje vzel s seboj mnogo dragocenosti iz dunajskega dvora in zakladnice,*“[504] kar je bila lažna novica. Dnevnik šele 6. 11. 1918 objavi vest o premirju med Avstrijo in Italijo, ko se narodna vlada SHS v Ljubljani obrne na svoje državljane s pozivom:

> Državljani! Širijo se vznemirjajoče vesti, da nas hočejo bivši avstrijski generali presenetiti in našo svobodo kršiti. Narodna vlada Vas nujno opozarja na to, da se ne dajte premotiti po teh neosnovanih govoricah. Preko naše zemlje mora v nekaj dneh čez 400.000 mož umikajoče se bivše avstrijske armade. Ako ta armada izgubi svoje glave in poveljnike, postane iz nje *drhal*, kakršna ni še nikdar poplavila naše mile domovine. Tega dejstva se povsem zaveda Narodna vlada, kakor tudi vodstvo soške armade. Enako se ga pa tudi zaveda naša osrednja vlada, *Narodno Vječe v Zagrebu*, ki je narodni vladi v Ljubljani izrecno ukazala, dovoliti vodstvu soške armade začasno bivanje v Ljubljani. Danes dopoldne je predsednik *Narodne*

502 Nekaj o Lajbaherici v zadnjem letu vélike vojne v: Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Vom 23. auf den 24. Oktober jagte dann der Hofzug durch die tiefhängenden Wolken und durch das Dunkel der Nacht gegen Osten'. Die ‚Laibacher Zeitung' und das Jahr 1918“. V: Miladinović Zalaznik, Mira (ur.). *Germanistik im Kontaktraum Europa II. Beiträge zur Literatur. Symposion, Ljubljana, 17.–20. April 2002*. Ljubljana: FF UL 2003, 291–311.

503 Anonimno: „Manifestacijski sprevod v Ljubljani“. V: *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, 1–2, tu 1. Ljubljana takrat še ni štela 80.000 prebivalcev (toliko jih je bilo leta 1930.)

504 Anonimno: „Bivši cesar Karel pobegnil?“ V: *Slovenski narod*, 5. 11. 1918, 2.

vlade po njenem naročilu obravnaval s poveljnikom soške armade. Ta mu je slovesno izjavil, da priznava *neodvisno suvereno državo SHS* in da je njegov posel v deželi edinole ta, da skrbi za *redno in hitro umikanje* njemu podrejenih čet ter da hoče vse svoje korake napraviti *le sporazumno z Narodno vlado*.

Državljani! Stoletja ste prenašali tujce na domačih tleh. Potrpimo še zadnjih 14 dni, da pojde ta val preko nas in olajšajmo vojakom soške armade kot svobodnim državljanom njih narodnih držav prosto pot v njih svobodno domovino. Ljubljana, dne 5. novembra 1918. Narodna vlada SHS v Ljubljani.[505]

Boroević kot poveljnik soške armade se ni upiral in je ravnal novim razmeram primerno. S svojimi enotami se je umaknil v Vrbo ob koroškem Vrbskem jezeru. Vojne posledice je bilo videti in čutiti na vsakem koraku, v vsakem kotičku slovenskega ozemlja, tudi spričo kolon umikajoče se poražene nekdanje skupne vojske. To, kar se je dogajalo tistega novembra 1918, gotovo ni bilo nekaj, kar bi bilo baronu Maasburgu pogodu. Podoben razvoj dogodkov je predvidel, toda opisovati ga ni hotel.

Zadnji zvesti borci Avstro-Ogrske

Jesen 1918 je Vipava doživela sestradana in izčrpana od vojne, skoraj brez mož, ki so se borili na vseh mogočih frontah. Nekaj jih je padlo, nekaj se jih je pozneje vrnilo kot invalidov. Splošno stanje so slabšale še umikajoče se enote poražene avstro-ogrske vojske. Vse to so bili primerni pogoji za divjanje španske bolezni. Tudi o tem je poročal *Slovenec* v rubriki *Dnevne novice*:

– Vipava. Danes, 15. oktobra t. l., je umrla na španski bolezni ga. Tončka Kobalova rojena Milerjeva. Mlada žena je svoja dekliška leta posvetila naši krščanski socialni organizaciji v Vipavi. Blag spomin zapušča v vseh, ki so jo poznali. G. soproga Bog potolaži![506]

Maasburg se na koncu kronike ni še enkrat ozrl na položaj doma in po svetu, kakor ga je orisal ob začetku vojne in po dveh letih vojevanja. Na začetku je slabo ocenil prihodnji položaj Anglije, ki je iz vojne, kakor je bilo videti 1916, kljub izgubam izhajala kot zmagovalka, česar ni predvidel. Velikokrat je bil kritičen do vojne strategije svoje države, še bolj do njenega ravnanja v obmejnih krajih pred vojno. Prav tako ni več omenil diplomatov, ki jim je na začetku vojne očital nesposobnost reševanja svetovnih konfliktov, vsem vpletenim stranem pa preveliko slo po vojni, ki ni prinesla drugega kot žrtve. Čeprav je na začetku

505 Anonimno: „Narodna vlada SHS v Ljubljani: Državljani!“. V: *Slovenski narod*, 6. 11. 1918, 1.
506 Anonimno: „Dnevne novice“. V: *Slovenec*, 17. 10. 1918, 4.

izrazil šibko upanje, da bo Avstro-Ogrska izšla iz spopada vsaj takšna, kot je vanj stopila, se mu je po dveh letih vojevanja zdelo, da se to ne bo zgodilo. Po njegovo Avstro-Ogrska vojne na tej stopnji ni osredinila na izvedbo „*glavnega udara samo proti Italiji*“[507] iz goriške smeri. Tako je zamudila svojo priložnost. Izgubljenih priložnosti pa Maasburg ni želel ubesedovati.

Baronova kronika, ki se je v miru začela z minljivostjo življenja, se v vojni ni zaključila z omembo španske gripe, ki je sledila koleri, tifusu in drugim nalezljivim boleznim ter je divjala v letih 1918 do 1920 in po svetu zahtevala skoraj 50 milijonov življenj. Kronika se ni končala s številom 13.471.000 padlih vojakov, med njimi Friedrich von Maasburg iz Vipave, ter 4.300.000 drugih žrtev.[508] V kroniki tudi ni bilo omenjenih 1.500.000 v Turčiji pobitih Armencev, ki so jih Turki ubili od marca 1915 do konca 1916.[509] Vendar se je na neki, recimo temu vojno literaren način, Maasburgova kronika vendarle zaključila z minljivostjo.

Dne 3. novembra 1918 je bilo v vili Giusti pri Padovi sklenjeno premirje med Avstro-Ogrsko in antanto oz. Italijo, s katerim so se končali boji na italijanski fronti med Italijo in njenimi zavezniki na eni strani ter Avstro-Ogrsko in Nemškim cesarstvom na drugi strani. Tega Maasburg, zvest spoznanju z 18. 8. 1916 o začetka konca, ki je sledilo hudim bojem za Gorico, ni zabeležil. Pač pa je na zadnji strani svoje kronike zapisal lastne verze z naslovom *Konec*: „*Vrste se dobri dnevi – a hudih je še več. / Prenesti moral vse sem, in preboleti tudi. / Nihče ni videl me tožiti, solz tok dušiti. // Da, stokaj; jok se nikdar ne utrudi! / Vrste se dobri dnevi – a hudih je še več. / Prenesti moral vse sem, in preboleti tudi. / Nihče ni videl me tožiti, solz tok dušiti*.“[510] Z drugo roko, zdi se da je zadnji, verzom dopisani stavek zabeležil polkovnik Jilg: „*V slovo, dne 8. novembra 1918 v usode najtežjih urah Avstro-Ogrske*“. Podpis pod stavkom prav tako ni Maasburgov, pač pa sledijo podpisi „*zadnji[h] zvesti[h] borc[ev]*“[511] Avstro-Ogrske, Aloisa von Panosa, Georga Schariczerja in Huga Jilga.

Kdo so trije „*zadnji zvesti borci*“ Avstro-Ogrske, ki so ostali na izgubljenem položaju po koncu vojne?

Alois von Panos, ki je podpisan kot prvi desno, je bil rojen 21. 6. 1875 v Petrovaradinu (danes del Novega Sada), od l. 1902 nosilec viteškega

507 Maasburg, Kronika, 463.

508 Seewald, Berthold: „Die blutige Bilanz des Ersten Weltkriegs.“ V: *Welt*, 11.11.2018. Dosegljivo na: https://www.welt.de/geschichte/article183581324/Wie-viele-Tote-Die-blutige-Bilanz-des-Ersten-Weltkriegs.html, 13. 5. 2020.

509 Stark, Florian: Acht Fakten zum Völkermord an den Armeniern. V: Welt, 3. 6. 2016. Dostop: https://www.welt.de/geschichte/article155928993/Acht-Fakten-zum-Voelkermord-an-den-Armeniern.html, 13. 5. 2020.

510 Maasburg, Kronika, 494. Prepesnil Igor Grdina.

511 Ibid.

odlikovanja, odlikovanja železne krone (Ritter-Orden – Orden der Eisernen Krone).[512] Umrl je 10. 4. 1925 v Budimpešti. Podpolkovnik – polkovnik Panos je bil od začetka marca 1917 do novembra 1918[513] načelnik generalštaba[514] VII. korpusa na soški fronti. Na tem mestu je nasledil generala in politika dr. h. c. Theodorja Körnerja (1873–1957), poznejšega župana Dunaja (1945–1951) in prvega svobodno izvoljenega predsednika Avstrije po II. svetovni vojni (1951–1957).[515]

Georg Schariczer von Rény (1864–1945), ki se je podpisal kot prvi na levi strani, je bil pehotni general, poveljnik 7. korpusa, ki je neposredno z ruske fronte odšel v 9. soško bitko in ostal pri nas do 1. 12. 1918.

O Hugu Jilgu (1879–?), tretjem podpisniku, je znano, da je bil rojen v Jägerndorfu v Šleziji v častniški družini. Bil je odličen tehnični risar, raziskovalec voda in kolesar – kakor oba Maasburgova sinova. Obvladal je nemško, češko, francosko, rusko in za silo italijansko. Udeležil se je 11. soške bitke.[516] Ko se je podpisal v Maasburgovo kroniko, je bil polkovnik, dodeljen generalštabu VII. korpusa na soški fronti.

Vsi trije bi gotovo ne bili brez nadaljnjega izpolnili želje starega Vipavca, naj se podpišejo pod njegove zasebne zapiske, ki jih niti prebrali niso. Prosilec jim je moral biti dobro znan, moral je biti človek, vreden zaupanja, v čigar integriteto, neoporečnost, karakternost in zvestobo Habsburški monarhiji so morali biti prepričani brez sence dvoma.

Ko človek primerja zadnjo stran Maasburgove kronike z njeno prvo stranjo ter ob upoštevanju vsega, v kroniki napisanega, ugotovi, da besedilo, ki je nastalo med

512 *Handbuch des Allerhöchsten Hofes und des Hofstaates Seiner k. u. k. Apostolischen Majestät für 1911*. Wien 1911, 256.

513 „Austro-Hungarian Army.co.uk. – Corps Commanders and Chiefs of Staff 1883–1918“. Dosegljivo na http://www.austro-hungarian-army.co.uk/comd1883.htm, 22. 6. 2020.

514 O uporabi obeh terminov prim. Miha Šimac: „Časopisni drobci o načelniku generalštaba Blažu Žemvi“. V: *Razgledi Muzejskega društva Bled za leto 2015*, 115–122.

515 Schneider, Constantin: *Die Kriegserinnerungen 1914–1919*. Eingeleitet, kommentiert und herausgegeben von Oskar Dohle. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag 2003, 659. Avtor tega dela, Constantin Schneider (1889–1945), je bil med I. svetovno vojno častnik generalštaba, najprej kot poročnik na vzhodni fronti v Galiciji (kjer je padel Fritz), po vstopu Italije v vojno leta 1915 pa na Soči in Pijavi. Konec vojne so ga Italijani zajeli kot vojnega ujetnika. Iz ujetništva se je vrnil 1919. Rokopis njegovih spominov, ki obsega tri zvezke (Maasburgov samo en zvezek), je pisal delno v ujetništvu, delno po vrnitvi iz Italije. Njihova posebna vrednost je v tem, da lahko po eni strani zaradi natančnih opisov vojnih dogajanj, služijo kot vir, po drugi strani pa zato, ker je bil zaradi visokega vojaškega položaja v neposrednem stiku z veliko prominentnimi osebnostmi tistega časa, med njimi tudi s Körnerjem. Prim.: https://www.vandenhoeck-ruprecht-verlage.com/themen-entdecken/geschichte/transnationaleglobalgeschichte/38372/constantin-schneider-die-kriegserinnerungen-1914-1919, 2. 4. 2020. Gl. tudi https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00877/index.shtml, 29. 8. 2020.

516 AT-OeStA/KA / Qual., karton 1245 (Jilek – Jiras), JILG, Hugo. Zahvaljujem se kolegu dr. Mihu Šimcu, ki je med študijem v *Državnem arhivu* na Dunaju našel čas in voljo za iskanje dokumentov o Jilgu in mi jih dal v uporabo.

leti 1909 in 1918, ni samo vsebinsko beleženje dogodkov iz življenja vipavskega barona Maasburga v miru in vojni, pač pa tudi formalno natančna kompozicija. Je premišljeno napisano in oblikovano besedilo. Osrednja tema sta človek in minljivost vsega človeškega, kar avtor od leta 1909 do srede 1916 redno ubeseduje. Čisto za konec si dovoli opozoriti nase: da je človek, ki je v svojem življenju trpel. Izgube so bile hude, vendar ni tožil nad svojo usodo. Morda je tudi zato svoje poslednje misli prelil v verze, ki so mu kot umetniška oblika govora in nagovora olajšali zelo oseben zaključek kronikalnih zapisov.

Novi red

Abdikcijo nemškega cesarja Wilhelma II. so v Nemčiji objavili 9. 11. 1918, ne da bi ga poprej prosili za soglasje: „*Nemški cesar Viljem in cesarjevič sta se odpovedala prestolu nemškega cesarstva in pruskega kraljestva. V Berolinu se bo razglasila republika*.“[517] Sočasno se je ameriški predsednik Wilson obrnil na narode bivše Avstro-Ogrske:

> Kot besednik množice Vaših najiskrenejših prijateljev naj Vam povem, da resno in za trdno upajo vsi prijatelji svobode […], ki […] pomagajo osvobojenim narodom sveta, pri zgradbi resnične svobode, da se sedanje izpremembe izvrše v redu, zmerno, krotko, pa odločno, toda brez nasilja in brez grozovitosti, da analov nove dobe ne bode omadeževalo nikakršno nečloveško ravnanje. […] Zato Vas polni zaupanja pozivamo, da obrezmočite vse sile, ki ogrožajo napredek svobode […][518]

Na vrsti za ukrepanje je bil Karel. Izdal je razglas, kjer je na kratko povzel dve leti svojega vladanja:

> Odkar sem bil zasedel prestol, sem se neprestano trudil, svoje narode izvesti iz grozot vojne, ki je izbruhnila brez moje krivde. Nisem se obotavljal vzpostaviti ustavno življenje in sem svojim narodom odprl pot do njihovega samostojnega državnega razvoja. – Slej kot prej poln nepremenljive ljubezni do vseh svojih narodov, nočem, da bi moja oseba zapreče vala njihov svobodni razvoj. – V naprej priznavam odločbo, ki jo Nemška Avstrija sklene o svoji bodoči državnosti. – Vlado je potom svojih zastopnikov prevzelo ljudstvo. Odpovedujem se vsakršnemu vdeleževanju pri državnih poslih. – Hkrati odpuščam svojo avstrijsko vlado. – Karel m. p.[519]

Ta nova Avstrija, ki je nastajala v letih 1918 / 1919,

517 Anonimno: „Revolucija v Nemčiji. Cesar Viljem in cesarjevič odstopila“. V: *Slovenski narod*, 11. 11. 1918, 1.
518 Anonimno: „Wilson narodom bivše Avstro-Ogrske“. V: *Slovenski narod*, 11. 11. 1918, 1.
519 Anonimno: „Cesar Karel se odpoveduje drž. poslom, a še upa na nemško Avstrijo“. V: *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, 1.

> obkrožena z nacionalnimi državami oz. državami, ki so se opredelile za nacionalne države, se je sama opredelila kot delna država še neobstoječe skupne nacionalne države vseh Nemcev. […] Namesto da bi se sprijaznila s tem, da zahteva nastanek nove majhne, z nacionalnimi državami obdane avstrijske države tudi oblikovanje odgovarjajočega državnega domoljubja in avstrijske narodne zavesti, so elite mlade republike vztrajale, da je ta Avstrija – poleg kot prej tudi zdaj močne Nemčije – druga nemška država.[520]

Kaj si je o nastajajoči državi mislil baron, ni napisal. Kakor tudi tega ne, da je nekaj dni po zaključku svoje kronike v Vipavi doživel, da se je cesar Karl odpovedal državnim poslom, kar naj bi pomenilo, da se bo moral odpovedati prestolu. Govorilo se je tudi, da se bo prestolu odpovedala vsa dinastična družina: „*Cesar je do zadnjega upal, da mu bo mogoče s pomočjo entente obdržati prestol. Bil je mnenja, da se bo dala ustvariti federativna država, v kateri bi bili tudi nemški deli sedanje Avstrije*.“[521]

Baron je prebiral novice o poskusu monarhističnega prevrata na Dunaju pod vodstvom visokih častnikov, do katerega naj bi prišlo 11. 11. 1918.[522] Pisali so, da so Habsburžani na begu, medtem ko je princ Alfred III. zu Windisch-Grätz (1851–1927),[523] ki je bil od 1893–1895 ministrski predsednik avstrijske polovice monarhije, od 1917 do 1918 pa predsednik gosposke zbornice, „*po nalogu višjih krogov skrivaj zapustil Dunaj ter se pojavil v Švici, da prevzame vodstvo agitacije za nadaljni obstoj avstro-ogrske monarhije v svoje roke*.“[524] Na naših tleh so ustanovili težko pričakovano jugoslovansko državo:

> Zastopniki srbske vlade in Narodnega vijeća v Zagrebu, t. j. ministrski predsednik Pašić kot pooblaščenec Srbije in pooblaščenci Narodnega vijeća v Zagrebu predsednik dr. Korošec, dr. Čingrija in dr. Žerjav so podpisali dokument, s katerim se enkrat za vselej zagotavlja ustanovitev velike jugoslovanske države s 13 milijoni prebivalcev.[525]

Kaj si je o tem mislil Maasburg, ne vemo. Kakor tudi ne, kaj si je mislil o dogodkih, ki so sledili. Na Dunaju so Nemško Avstrijo proglasili za republiko, pri čemer so si nemški Avstrijci predstavljali, da bo prihodnja država večja, kot je postala. V (prvi) državni ustavi so menili, da bodo novi državi pripadle: nemška Češka, nemška južna Češka, nemška južna Moravska, nemška področja ob Novi Bystrici, Sudeti kakor tudi nemški jezikovni otoki Brno, Jihlava in Olomouc. Toda iz tega ni bilo nič. Problem nove avstrijske države ni bil samo ta, da so bile proti njej države zmagovalke, pač pa tudi vsi tisti narodi, ki so Habsburško monarhijo imeli, kar smo se do nedavnega učili tudi pri nas, za ječo narodov.

---

520 Bruckmüller, Ernst: *Avstrijska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica 2017, 435–436.

521 Anonimno: „Habsburžani na begu“. V: *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, 1.

522 Anonimno: „Monarhistična zarota na Dunaju“. V: *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, 1.

523 Vnuk Johanna in sin padlega Friedricha von Maasburga Nikolaus (1913–1956) se je poročil z grofico Christiane Ceschi a Santa Croce (1914–1984), katere mama Marie Luise (1886–1976) je bila rojena Windisch-Graetz.

524 Anonimno: „Agitatorji za Avstrijo“. V: *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, 1.

525 Anonimno: „Jugoslovanska država ustanovljena!“ V: *Slovenski narod*, 13. 11. 1918, 1.

Karl je hotel ostati na oblasti in hotel je mir. Morda bi se bili zavezniki celo raje pogajali z njim kot s politiki novo nastale nemške Avstrije, vendar je kot politik postal moteč. Ideja demokratične Avstrije, ki bi bila monarhija, takrat ni bila uresničljiva. Cesar se je torej odpovedal „*vsakršnemu vdeleževanju pri državnih poslih*“[526]. Zgodovinar Rauchensteiner:

> Cesar […] ni bil odstavljen in izgnan iz dežele, tudi ni abdiciral, pač pa je bil na zelo zmeren način izključen iz dogajanja. Razrešil je še zadnjo cesarsko vlado, zapustil Schönbrunn in se preselil v Marchfeld, da bi na gradu Eckartsau počakal na nadaljevanje. Tam je 13. novembra podpisal podobno izjavo o odpovedi Madžarski, kakor jo je bil dva dni pred tem sprejel za Avstrijo.[527]

Politiki so, in zakaj naj bi bilo takrat drugače kot danes, še nadalje zastopali svoje politične interese. Nekaj novih politikov je na Dunaju skušalo ustanoviti novo politično tvorbo po vzoru sovjetske republike. Vsi pa so se bali, da bi preostanku Avstrije naprtili izključno krivdo za vojno. Za Nemško Avstrijo je veljalo, da je „*sestavni del nemške republike*“.[528] Tako je baron Johann Maasburg iz Vipave, človek večetničnih, tudi slovanskih korenin, na večer svojega življenja doživel razpad domovine – Habsburške monarhije in nastanek *preostanka* Avstrije. Prišlo je do temeljitega prestrukturiranja Srednje Evrope.

> Večina narodnosti na Ogrskem (zlasti njihovi glasniki) je odklanjala idejo združene ogrske nacionalne države in se je namesto tega sklicevala na Wilsonov ideal samoodločbe narodov. Čehi v Cislajtaniji in Slovaki na Ogrskem so proglasili novo državo Čehoslovaško. Sedmograški Romuni in sedmograški Sasi so se priključili Romuniji. Hrvati in Srbi z Ogrske in Slovenci iz Avstrije so skupaj s Srbi iz kraljevine Srbije oblikovali kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je 1929 kot država preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. […] Madžarska po 1918 […] je bila skrčena država. Izgubila je dve tretjini svojega ozemlja in tri petine predvojnega prebivalstva, vključno z 28 procenti madžarsko govorečega prebivalstva.[529]

Komaj kaj drugače se je godilo Slovencem. Ozemlje, kjer je ostal po koncu vojne Maasburg, je pripadlo Italiji in z njim tretjina slovenskega etničnega ozemlja. Slovenci so si ga prizadevali obraniti. Tako je Maasburg doživel še boje slovenskih oz. jugoslovanskih enot na Koroškem in Štajerskem ter 20. 11. 1918 ustanovitev mariborskega pehotnega polka, s čimer je bil podan zametek prve redne slovenske vojske s slovenskimi častniki in poveljevanjem v slovenskem jeziku, ki se je faktično udejanjil po osamosvojitvi 1991. Nič več ni bilo kot nekoč.

---

526 Anonimno: „Cesar Karel se odpoveduje drž. poslom, a še upa na nemško Avstrijo.“ V: *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, 1.

527 Rauchensteiner, Unter Beobachtung, 22.

528 Anonimno: „Nemška Avstrija – republika.“ V: *Slovenski narod*, 12. 11. 1918, 1.

529 Swanson, John C.: *Fassbare Zugehörigkeit. Deutschsein im Ungarn des 20. Jahrhunderts.* Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2020, 115.

Kraljevino SHS je razglasil regent Aleksander Karađorđević (1888–1934) dne 1. 12. 1918: „*V imenu njegovega Veličanstva kralja Petra proglašam* […] *ujedinjenje kraljevine Srbije z deželami neodvisne države S. H. S. v edinstveno kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*.“[530] Dejstvo je, da so

> Slovenci […] v […] desetletjih življenja pod Habsburžani marsikaj poizkušali, skrbi za materni jezik pa se niso nikoli odpovedali. Iz njegove dokajšnje nebogljenosti, Prešeren je bil edinstven in enkraten, so ga sami, brez države ali kakršnekoli druge inštitucije, dvignili na nivo, zrel za univerzitetni pouk. Ustanovitev slovenske univerze [1919] ni bila milost Jugoslavije, ampak rezultat slovenske samouresničitve, je bila krona sedemdesetletnih prizadevanj.[531]

Johann je z ženo Roso v Vipavi doživel konec vélike vojne, „*ki ji pravimo ‚svetovna vojna‘*“ in sicer ne „*zato, ker jo je bojeval ves svet, temveč ker smo zaradi nje mi vsi izgubili svet, naš svet*.“[532] Tu je doživel propad avstro-ogrskega, ruskega in otomanskega cesarstva ter nastanek veliko novih majhnih nacionalnih držav ter Sovjetske zveze. Iz Vipave je po rapalski mirovni pogodbi (12. 11. 1920) nastal Vipacco. Zavezniki so s tem delom slovenskega ozemlja poplačali Italiji njen izstop iz obrambne vojaške zveze centralnih sil, sklenjene 1879 med Nemškim cesarstvom ter Avstro-Ogrsko, ki se ji je 1882 v t. i. *trozvezo* priključila kraljevina Italija. Po podpisu tajnega *londonskega sporazuma* leta 1915[533] je prestopila k antanti. S tem se Maasburg gotovo ni strinjal, kakor se gotovo ni strinjal z razpadom dvojne monarhije.

Italiji je po vojni pripadel dober del današnje zahodne Slovenije, Goriške, del Gorenjske (Bela Peč) ter Notranjske in Trst, poleg tega Istra, Zadar, otoki Cres, Lošinj, Lastovo in Palagruža. Tudi to je baron predvidel, saj je na osnovi prebranega in vedenega slutil, da bodo Italijani za svoje ravnanje poplačani – z delom avstroogrskega ozemlja, kar je v kroniki tudi zapisal. S podpisom rapalske pogodbe je pod Italijo prišlo okoli pol milijona Slovencev in Hrvatov. Z Reko je bilo bolj zapleteno. Leta 1919 jo je za Italijo osvobajal pesnik Gabriele D‘Anunzio (1863–1938). Leta 1920 je bila ustanovljena Svobodna država Reka. Dve leti za tem (3. 3. 1922) so italijanski fašisti izvedli na Reki državni udar in prevzeli oblast. Januarja 1924 je kraljevina SHS v rimski pogodbi privolila v aneksijo Reke s strani Italijanov.[534]

---

530 Anonimno: „Proklamacija ujedinjenja s Srbijo.“ V: *Slovenski narod*, 3. 12. 1918, 1.

531 Granda, Stane: „Pasijon slovenske samouresničitve“. V: Komel, Dean in Tomaž Zalaznik (ur.): *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2017, 23–28, tu 25.

532 Roth, Joseph: *Kapucinska grobnica*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1984, 38.

533 Prim.: Podbersič, Renato: „Cerkev na Primorskem in Londonski pakt 1915“. V: *Acta Histriae*, 25, 2017, 1015–1028; prim tudi Bajc, Gorazd: „Quel ‚peccato originale’ della diplomazia segreta: il Memorandum di Londra 1915 e i britannici.“ V: *Acta Histriae*, 2017, letn. 25, št. 4, 993–1014.

534 Več o tem v: Toševa Karpowicz, Ljubinka: „The ‚State of Rijeka‘ of the Italian National Council (23 November 1918–12 September 1919)“. V: Ilić, Angela, Florian Kührer-Wielach, Irena Samide, Tanja Žigon (ur.): *Blick ins Ungewisse. Vision und Utopien im Donau-Karpaten-Raum. 1917 und danach*. Regensburg: Friedrich Pustet 2019, 19–32.

Ne ve se, kako je baron v Vipavi, nekdaj najpomembnejšem mestu med Gorico in Postojno s svojo šolo, dekanijo, pošto, posojilnico, davkarijo, okrajnim sodiščem, vojašnico, hotelom, gledališkim odrom, kinodvorano, bazenom in vinsko kletjo (1894), med vojno vojaško bolnišnico, živel po razpadu Habsburške monarhije, ki je vojno izgubila. Na osnovi tega, kar je napisal in kako je razmišljal, lahko sklepamo, da fašizma ni odobraval. Ni znano, ali je še doživel postavitev spomenika Friedrichu in padlim iz I. svetovne vojne na pokopališču v Vipavi. V Vipavi je ostal tudi po razpadu Habsburške monarhije vse do svoje smrti zato, ker sta bila z ženo tu doma.

Po pričevanju Magde Rodman je bila družina Maasburg izobražena, dobro situirana in je z veliko spoštovanja občevala s sokrajani ter imela obziren odnos do ljudi, ki so delali pri njih. Rosa se je s Slovenci pogovarjala slovensko.

Johann je bil, kakor vemo, izobražen in kultiviran častnik, ki je obvladal nemščino, madžarščino, precej dobro francoščino, za silo češčino in italijanščino. O tem, da podatki držijo, priča najdba dr. Renata Podbersiča, ki je odkril ohranjeni rokopis *Kroniški paberki – Vipava* izpod peresa duhovnika in dolgoletnega župnika v Kojskem Edvarda (Edka) Ferjančiča (1898–1957). Ferjančič je zbiral gradivo o rojstni Vipavi, kjer se najde tudi zapis o Johannu von Maasburgu:

> Vipavski trg je mali Pariz – vse se dobi v njem: nekaj male, nekaj večje gospode, nekaj obrtnikov, trgovin in tudi precej revščine […]
>
> […] V vipavskem trgu se je dobilo še več drugih tipičnih oseb.
>
> Baron Maasburg – visok vojaški dostojanstvenik v pokoju, nazadnje celo Feldmaršal z generalskim činom je bil zelo brihten in študiran mož, tudi izvrsten slikar. V veži je bilo vse v oljnatih barvah, razni prizori iz domačega življenja v naravni velikosti, kar je delal on sam s svojim sinom Oskarjem.[535]
>
> Žena je bila domačinka iz rodu Tribuzzi in je govorila rada slovensko, dočim baron sam ni govoril, dasi je nekaj razumel.
>
> Barona sem vedno cenil, ker je bil sila prijazen in vljuden. Kot študent sem ga vedno pozdravil na cesti in je kar se da vljudno odzdravil vsakomur. Najraje se je peljal tedensko enkrat na sprehod proti Logu, čez Vrhpolje domov. Vselej z ženo.
>
> Sin[536] je bil poročen z Angležinjo Douglas – sin ni bil tak.
>
> Med prvo svetovno vojno je bil hud pritisk od vseh strani za podpisovanje vojnega posojila. Celo mojih 1000.- kron[537] je moral oče dati. Ko so prišli do barona M. vprašat, kaj in koliko bi podpisal, je dal dotičniku 20 vinarjev za pot in hajdi. Mož je videl precej daleč.
>
> Umrl je brez zakramentov, kot avstrijski vojak.[538]

535 Johann ni bil feldmaršal in ni imel sina Oskarja. Pač pa je znal slikati in risati sin Friedrich. Lahko da sta skupaj z očetom poslikala domačo vežo. Za te poslikave ve tudi Magda Rodman.

536 Mišljen je starejši sin Wilhelm.

537 Danes vrednih 2000,00 €.

538 Ferjančič, Edvard: *Kroniški paberki – Vipava*. Župnijski arhiv Kojsko v Brdih, nerazvrščeno gradivo. Kolegu dr. Renatu Podbersiču se zahvaljujem za nesebično posredovanje tega dragocenega zapisa.

Baron je „*dotičniku*“ torej podaril 20 vinarjev, kot popotnico. Posojila ni hotel podpisati, ker je vedel, da bo denar izgubljen, dotičnik pa si ga od visokega častnika ni upal terjati. Vsota 20 vinarjev je bil denar, s katerim bi leta 1915 lahko, recimo, kupil dve številki SN ali tri številke manj obsežne tržaške *Edinosti*, ki je takrat stala 6 vinarjev. Leta 1918 je ena številka SN stala že 30 vinarjev, kar priča o draginji in inflaciji.

Velja pa tu povedati še nekaj. Maasburg je kmalu po začetku vojne daroval vsoto 20 kron (40 €) za „*zbirko*“ c. kr. okrajnega glavarstva Postojna.[539] Povedna je specifikacija, komu je bil namenjen zbrani denar, ki ga je nabiralo okrajno glavarstvo Postojna: „*Od tega zneska pripade v enakih delih: a) Za Rdeči križ 1145 K 41 v. b) Za družine v vojno službo vpoklicanih 1146 K 40 v. c) Za vojni oskrbniški sklad 1146 K 41 v.*“[540] Maasburg je znal biti velikodušen, če je bil v upravičenost pobude prepričan. Vedel je, da bo zbran denar („*zbirka*“) dobro uporabljen, če ga bodo izročili Rdečemu križu, družinam vpoklicanih ter vojnemu oskrbniškemu skladu.

Maasburgi so živeli v s stilskim pohištvom opremljenem domu, z bogato knjižnico, veliko slikami, skulpturami, preprogami, lestenci, starim orožjem in uniformami. Bili so gostoljubni. Skupaj z drugimi plemiči na Vipavskem so bili nosilci kulture in omike. Maasburgove gospe so nosile hlače, česar takratne gospe niso smele početi niti kot hribolazke. Vojna poročevalka Schalekova je, na primer, planinarila v krilu in tudi na fronto je odšla v krilu.

Johann je 17. 1. 1923 v Vipavi umrl dvajset dni preden bi bil dopolnil 75 let. Tu je tudi pokopan. Ali je doživel, da se je od leta 1921 na Dunaju ločeni starejši sin Wilhelm, častnik v činu podpolkovnika stare avstrijske vojske, vrnil domov v Vipavo, se ne ve. Sin že pred vojno ni bil prav trdnega zdravja, kar je oče večkrat zabeležil. Tudi med samo vojno je bolehal in bil večkrat poslan na zdravljenje. Proti bolečinam je tako kot drugi bolniki ali ranjenci dobival kokain ter se navadil na to mamilo, katerega razdiralni učinek takrat še niso poznali. Od kokaina ga je odvadila odločna mama, ki mu ni dovolila zapustiti doma, dokler ni bil ‚čist‘. Vipavci vedo povedati, da je rad zahajal v hotel *Adrija*, ki ga danes tudi ni več, in tam šahiral. Ohranjal je tradicijo svoje družine, saj so še pred vojno, kar vemo iz očetove kronike, šahirali vsi, tudi mama.

539 „Ob ustanovitvi 1849 je obsegalo Okrajno glavarstvo Postojna s podružnico v Trnovem (Bistrici) območje davčnih uradov Postojna, Planina, Senožeče, Lož in Bistrica. 1854 je bilo glavarstvo razdeljeno na okrajne urade Postojna, Bistrica, Lož, Planina in Senožeče. 1867 je bil njegov obseg naslednji: dotedanji Okrajni urad Postojna, soseski Mrzlo Polje in Strmca (do tedaj pod okrajnim uradom Planina) in dotedanji okrajni uradi Bistrica, Senožeče, Vipava. 1918 je prišlo okrajno glavarstvo pod Italijo.“ V: http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23172, 18. 4. 2020.

540 Anonimno: „VIII. zaznamek prispevkov…“. V: *Slovenski narod*, 28. 9. 1914, 4.

Mater in sina je II. svetovna vojna doletela v Vipavi. Položaj je bil tudi tokrat, kakor že v času I. svetovne vojne, iz več razlogov zapleten:

> Dogajanje v slovenskem prostoru med drugo svetovno vojno in s tem kajpak njegov epilog sodi v sklop kompleksnega evropskega okvira. Vendar so nanj poleg določnic, značilnih za vse med vojno prizadete dele stare celine, vplivale še posebne jugoslovanske in slovenske okoliščine. Dve oteževalni okoliščini sta se odrazili izrazito negativno in sta zaslužni za *differentia specifica*[541] najprej jugoslovanskega, potem pa slovenskega razvoja. Prvo je dejstvo, da sodi večina slovenskega etničnega ozemlja med redka evropska območja, kjer je prišlo do avtohtone vzpostavitve komunističnega sistema, se pravi takega, ki ga ne bi vsilila šele sovjetska okupacija (v evropskem okviru to ob Jugoslaviji velja praktično samo še za Sovjetsko zvezo in Albanijo z jugoslovansko pomočjo). Druga je narava same okupacije. V Kraljevino Jugoslavijo vključeni del slovenskega etničnega ozemlja je še sam kljub svoji majhnosti doživel komaj predstavljivo razkosanje med tri okupatorje. Manjše območje si je priključila tudi NDH.[542]

In tudi v tej vojni je igrala na Vipavskem posebno vlogo Italija. Po njeni kapitulaciji 1943 so kraje zasedli Nemci. Avgusta 1944 so zjutraj prijeli domačina, Jožeta Pavlina in Bartla Hrovatina, ki sta vozila vino partizanom. Prišli so v pisarno *Vipavske kleti*, kjer so hranili vino za partizane in kjer sta delala oba prevoznika. V prostorih *Vipavske kleti* je bila tudi *Posojilnica*. Od takrat 18-letne uslužbenke Ane Lavrenčič (1926) so zahtevali denar iz blagajne, ki ga je pod pritiskom argumentov (orožje) položila na mizo. Takrat sta po pričevanju Ane Lavrenčič (26. 5. 2017) v prostore *Vinske kleti* prišla v I. svetovni vojni odlikovani baron Wilhelm Maasburg in ljudski pesnik Janez Krhne (1884–1958), sicer prijatelj Janka Premrla - Vojka (1920–1943). Baron se je z Nemci, ki so imeli s seboj tudi prevajalca, koroškega Slovenca, pogovarjal nemško. Nemci so po pogovoru zapustili *Vinsko klet*, denarja niso zaplenili in domačinov niso ustrelili. Maasburg je rešil oba vinarja in Ano Lavrenčič. Vinarja so Nemci poslali na prisilno delo na Jesenice, kjer so ju rešili partizani.[543] Po vojni so mlajšega obdržali v tajni vojaški policiji, starejšega po poslali domov.

Hčerka Jožeta Pavlina, Ana Florjančič (1944), mi je po tistem, ko je prebrala članek o Maasburgih v *Vipavskem glasu*[544], po elektronski pošti 21. 10. 2019

541 Lat. temeljna razlika.

542 Friš, Darko, Aleš Maver in Nataša Maver Šoba: „Arheologija vic in pekla: K tipologiji konca druge svetovne vojne v Evropi.“ V: *Acta Histriae* 26, 2018, 3, 923–972, tu 960.

543 Ana Lavrenčič, 26. 5. 2017, posnetek (pri avtorici).

544 Miladinović Zalaznik, Mira: „Maasburgi in Vipava. 1. del, Dnevnik neznanega zapisovalca.“ V: *Vipavski glas.* Pomlad 2019, letn. 34, št. 126, 37–39; ista: „Maasburgi in Vipava. 2. del, Baron Johann von Maasburg iz Vipave“. V: *Vipavski glas,* sept. 2019, letn. 34, št. 129, 9–10; ista: „Maasburgi in Vipava. 3. del, Kaj se je dogajalo po baronovi smrti?“ V: *Vipavski glas* okt. 2019, letn. 34, št. 130, 16.

posredovala nekaj informacij o dogodku, kakor so se ohranile v družinskem spominu:

> Navajate […] dva zaposlena vinarja, ki sta med drugo vojno delala v Vinarski zadrugi v Vipavi. Zaradi izdajstva Nemcem, so le-ti obiskali zadrugo, osebe aretirali itd. Po posredovanju […] Wilhelma Maasburga so Nemci opustili namero, da bi pobrali denar in da bi oba zaposlena ustrelili. Eden od teh dveh zaposlenih je bil gotovo moj oče JOŽEF PAVLIN, doma iz Vipave (stara hišna št. 62.). Sam nam je namreč večkrat povedal, da so zaradi izdajstva prišli Nemci, jih aretirali in njega poslali na Jesenice v železarno, kjer je ostal do konca vojne, od koder je prišel po 8 mesecih peš domov (hodil je 3 tedne). Mene, (ki sem se rodila 22. jul. 1944), je videl šele po osmih mesecih! Oče je bil zaposlen v Vinarski zadrugi že pred drugo vojno kot kletar, šofer in vzdrževalec strojev. Delal je tudi še po vojni do upokojitve. Oče nam nikoli ni omenjal, da je kdo posredoval pri Nemcih, verjetno ni vedel za to!
>
> Pri nas doma v Vipavi imamo še star otroški voziček – igračko, ki ga je moji starejši sestri Ireni Pavlin (že od 1987 leta pokojna) v otroških letih podarila mama od Irene Čehovinove iz Tabra (poročena Legat). Ta žena je menda delala kot služkinja ali strežnica v „baronovi hiši“, kot smo vedno to hišo Vipavci poimenovali. Zato smo tudi vedno rekli, da je voziček bil nekoč last „Baronovih“, nismo pa vedeli, da so bili ti „Baronovi“ Maasburgi.[545]

Tako kot po koncu I. svetovne vojne sta tudi po koncu II. svetovne vojne Goriška in Vipavska padli pod poseben politični režim. Tokrat je Italija vojno izgubila in pričakovati je bilo, da se bo meja med Italijo in Jugoslavijo spremenila. *Pariška mirovna pogodba* – mirovni sporazum med Italijo in zavezniškimi silami – je bila podpisana 10. 2. 1947. Takrat je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO), ki je bilo razdeljeno na dve območji: na cono A in na cono B. Za cono A sta bila določena uradna jezika slovenščina in italijanščina, za cono B pa še hrvaščina. STO je bilo pod kontrolo Združenih narodov in je obstajalo od 1947 do 1954. Sedež politične tvorbe je bil Trst, obsegala pa je Slovensko primorje, del Istre severno od reke Mirne ter pas med morjem in kraško planoto.

Politična odločitev glede spornega ozemlja, ki sta ga zase zahtevali in pričakovali dve državi, je za ljudi na omenjenih ozemljih pomenila dodaten zaplet z usodnimi posledicami, ki so zahtevale ne samo ozemeljske, marveč tudi nemalo človeških žrtev.

> Ko so postali znani sklepi pariške mirovne pogodbe o tem, da ostane Gorica z ožjo okolico v Italiji in da se ustanovi Svobodno tržaško ozemlje, so prišle tudi v javnost idejne, politične in strankarske razlike med zamejskimi Slovenci, ki so se sicer pojavile že kmalu po koncu vojne, vendar so ostale prikrite zaradi borbe za meje, ki so jo podpirali tudi protikomunisti. Diferenciacija v zelo enotni skupnosti, kakršna je izšla iz zmagovitega partizanskega boja, je nastopila zaradi nasilja in totalitarnosti nove oblasti, zlasti pa zaradi pogubne politike slovenskih komunistov, ki so sledili geslu „vse ali nič“ in so proglasili Zavezniško vojaško upravo za novega okupatorja, ki ga je treba bojkotirati. Ta politika je omogočila Italijanom, da so zasedli vsa najpomembnejša upravna mesta in vpliv v družbi. Zaradi hladne vojne

545 Elektronska pošta Ane Florjančič avotorici z dne 21. 10. 2019.

zavezniki tudi niso preveč tankočutno razlikovali med italijanskimi demokrati in šovinisti, a tudi ne med narodnimi pravicami Slovencev in utrjevanjem komunizma.[546]

Po *londonskem memorandumu*, ki so ga 5. 10. 1954 podpisali zastopniki Italije, Jugoslavije, združenega kraljestva in ZDA, je področje cone B pripadlo Jugoslaviji, cone A pa Italiji. Razočaranje zaradi izgube Trsta je bilo precejšnje. V Beogradu so bile demonstracije, ki so se jih udeležili celo nekdanji solunski borci iz I. svetovne vojne, tudi moj deda Svetozar Miladinović (1881–1962). Partizanom so očitali nesposobnost pri reševanju tržaškega vprašanja in se odločili, da gredo osvobodit Trst, če ga partizani niso sposobni. Pomiril jih je baje šele Josip Broz Tito (1892–1980).

O posebnih razmerah na Primorskem med II. svetovno vojno in po njej je podal natančno analizo Primorec, po juniju 1945 načelnik Ozne za Primorsko, Albert Svetina:

> Medtem ko so bili glavni cilji Partije boljševizem, komunizem in nacionalizacija, je bil za Primorce primaren boj proti fašizmu za osvoboditev in priključitev Jugoslaviji. V temelju so bili zato interesi Partije na eni strani in primorskega človeka na drugi zelo različni. Za revolucijo je bila na Primorskem le neznatna manjšina. Primorci so se želeli najprej osvoboditi fašizma in s tem terorja, zaporov, internacij itn. Več desettisoč primorskih Slovencev je bilo obsojenih in interniranih po vsej Italiji. Prav tako zaprtih, zlasti v tržaški Rižarni, in ustreljenih. Kako naj bi sploh še živeli pod fašizmom, nadzorovani na vsakem koraku in razčlovečeni? To so bile razmere, v katerih so živeli Slovenci na Primorskem. Bile so precej drugačne od tistih, ki jih je s seboj prinesla italijanska okupacija v Ljubljanski pokrajini, kjer so kulturne ustanove, uprava, šole itd. ostale nedotaknjene. Na Primorskem je bilo vse to uničeno. In pod takšnim pritiskom Slovenci na Primorskem niso razmišljali o tem, da bodo ustanavljali zadruge, socializem itd., ampak predvsem to, da se bodo uprli fašizmu.[547]

V Ajdovščini, nedaleč od Vipave, je imela Ozna po vojni svoj center, kar so Vipavci dobro vedeli:

> V oznovsko primorsko okrožje pa so spadali območni centri oz. oznovske izpostave Tolmin, Idrija, Solkan ob Soči, Črni vrh, Postojna, Šempeter, Ilirska Bistrica, Divača, Hrpelje, Koper, Izola, Piran in Portorož. Sežana je bila tik za mejo v coni A. […] Ozna v Ajdovščini je bila sestavljena iz oddelkov, ki so vzdrževali zveze z izpostavami. […] Večja poverjeništva so bila v Tolminu, Idriji, Postojni, Ilirski Bistrici itd., manjša pa v manjših krajih, npr. v Kozini. Močnejša so bila tudi v krajih, kjer je bil italijanski živelj: v Kopru, Izoli in Piranu. *Zaradi tihotapljenja je bilo zelo močno poverjeništvo Ozne tudi v Vipavi*.[548]

Wilhelma, ki je I. svetovno vojno prebil na frontah, ki je preživel čas med obema vojnama v Vipavi ter skupaj z materjo živel negotovo starost med II. svetovno vojno, pri čemer je že pred tem lahko dodobra spoznal naravo fašizma, se je moral

546 Magajna, *Elbrus poroča*, 81–94, tu 81–82.
547 Svetina, Albert: *Od osvobodilnega boja do banditizma.* Ljubljana: Obzorja 2011, 176.
548 Ibid., 222. Poudarila M. M. Z.

po koncu druge vojne polotiti „*duhovno uničujoči občutek razčlovečenja* […], *ki smo mu bili priča v Evropi in po vsem svetu.*“ Kar je doživljal v povojni Vipava, je bilo „*spričevalo duhovnega razkroja človečnosti*“.[549] Svobodi so sledile aretacije, izvensodni poboji, postopki pred sodišči ter izvrševanja smrtnih kazni, kar se je v teh krajih počelo že med II. svetovno vojno, o čemer je leta 2011 objavil temeljito temeljno delo z naslovom *Revolucionarno nasilje na Primorskem. Goriška in Vipavska 1941–1945* zgodovinar dr. Renato Podbersič. V knjigi je objavil poimenski seznam 366 žrtev[550] revolucionarnega nasilja:

> Objavljam seznam žrtev, ki so jih povzročili partizani in druge enote pod vodstvom komunistične partije na severnem Primorskem. Med žrtvami so prikazani tako civilisti kot tudi vojaki. Upoštevani so pobiti, ki so imeli med drugo svetovno vojno stalno prebivališče na območju današnjih upravnih enot Ajdovščina in Nova Gorica.
>
> Seznam je nastal na podlagi arhivskih dokumentov, ki jih hranita Arhiv Republike Slovenije in Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Uporabljeni so tudi podatki iz matičnih knjig številnih župnijskih arhivov na severnem Primorskem. Upoštevan je seznam žrtev, objavljen v časopisu *Slovenski Primorec* leta 1948. Podatki so primerjani tudi z zbirko podatkov Inštituta za novejšo zgodovino „Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, 1940–1946.“ Seznam ni dokončen.[551]

Pravo ni bilo tam, kjer so bili argumenti, pač pa tam, kjer je bila moč.[552]

V zvezi z Wilhelmom von Maasburgom in njegovim zadržanjem med II. svetovno vojno se je ohranila pisna izjava Ivana Bajca (1909–1974),[553] organizatorja OF in terenca, sestavljena dobra dva meseca po Rosini smrti v času, ko je Wilhelm še živel v Vipavi:

549 Komel, Dean: „Ein Jahrhundert der Krise. Europa und der Geist der Philosophie“. V: Miladinović Zalaznik, Mira in Dean Komel: *Europe at the Crossroads of Contemporary World. 100 Years after the Great War / Europa an den Scheidewegen der gegenwärtigen Welt. 100 Jahre nach dem Großen Krieg*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2020, 257–271, tu 261–262.

550 Podbersič, Renato: *Revolucionarno nasilje na Primorskem. Goriška in Vipavska 1941–1945*. Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2011, 160–163.

551 Ibid., 160.

552 O funkcioniranju sodišč po II. svetovni vojni prim. študijo nekdanjega ustavnega sodnika, ministra za pravosodje, prof. em. dr. Lovra Šturma: „Začetek revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni in po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije“. V: *Acta Histriae* 2017, letn. 25, št. 3, 719–746. Prim. tudi: Šturm, Lovro: „Das Phänomen des revolutionären Straf(un)rechts in Slowenien und dessen Resonanz nach dem Zweiten Weltkrieg, nach der Demokratisierung und Souveränitätserklärung der Republik Slowenien“. V: Miladinović Zalaznik Mira (ur.): *Vom Kommunismus zur Demokratie*. Ljubljana: Inštitut Nove revije, Inštitut Karantanija, 2020, 23–115.

553 Ivan Bajc (1909–1974), oče Magde Rodman, je za partizane zbiral hrano in bil „*v letih l940 in 1943 vpoklican v redne gasilske enote italijanske vojske v Neapelj ter Livorno, kjer so med vojno reševali ljudi izpod ruševin po bombardiranju mest*“. E-pošta Magde Rodman avtorici, 15. 2. 2018.

> Vipava 15. 5. 1947. Izjava. Izjavlja podpisani Bajc Ivan iz Vipave št. 150. Sem bil na terenu član odbora OF. Nemci es es [SS] so me zaprli leta 1944. In baron Mazburk nas je zagovarjal če ne bi nas odpeljali v Nemčijo. Potem so nas zaprli domobranci, ki je storil zaprit vse vipavske organizatorje za OF. Je bil Petrič Ljučo iz Vipave. Baron je zagovarjal proti njemu tako da je vstavil zadevo proti njemu. In v vsaki sili smo se zatekli k njemu ne samo mi tudi drugi Vipavci.[554]

Ljučo Petrič je bil po pričevanju Magde Rodman sin odvetnika in med okupacijo nekaj časa župana Vipave dr. Emila Petriča (1899–1943). Dr. Petrič je veljal za človeka, ki se je vedno zavzemal za Vipavce. Vosovci so ga likvidirali na pragu domače hiše. Zato je njegov sin Ljučo od partizanov prestopil k domobrancem, ki jih na Goriškem sicer ni bilo veliko.[555]

Renato Podbersič je o usodi pokončnega Vipavca Emila Petriča ugotovil:

> V zgornji Vipavski dolini je odmeval zlasti umor dr. Emila Petriča (1899–1943) iz Vipave. Bil je advokat, liberalno usmerjen in tigrovec, pred vojno izseljen v srednjo Italijo. Po kapitulaciji Italije se je vrnil domov in od Nemcev nerad sprejel mesto župana v Vipavi, da bi tako lažje pomagal domačinom in Italijanom preprečil prevzem Občine Vipava. Šlo je tudi za problem preskrbe z živili, ki so jih dobavljali Nemci. Tam, kjer so se domačini zaradi partizanskih groženj ustrašili postaviti svojega župana, Nemci živil niso dobavljali. Petriča so pod drobnogled kmalu vzeli vosovski obveščevalci iz OK VOS za Ajdovščino. Njihov glavni namen je bil zmanjšati njegovo vlogo in ga očrniti med prebivalstvom. […] Očitali so mu tudi, „da se je popolnoma prodal Nemcem." […] Ustreljen je bil na pragu domače hiše. […] V suhoparnem poročilu Okrajnega narodnega sodišča v Ajdovščini je po končani vojni navedeno: „Obsojen in ustreljen kot narodni izdajalec 28. XI. 1943."[556] Leta 1946 mu je nova oblast zaplenila še premoženje, „*zato ker je bil narodni izdajalec*".
>
> Primorski komunistični voditelji so se s tem dejanjem pohvalili in čez dober mesec poročali, da so od Nemcev postavljeni župani skoraj izginili. „Mnogo je pomagala justifikacija vipavskega župana dr. Petriča, ki je bila temeljito razbobnana. Liberalni del sredine se je v petričevski avanturi sodelovanja z Nemci v veliki meri onemogočil in je prenehal biti nevaren nasprotnik." Hkrati so poudarili potrebo po nadaljnjem boju proti takim pojavom.[557]

Rosa je umrla 3. 3. 1947, stara skoraj 95 let. Umrla je tri tedne po podpisu *Pariške mirovne pogodbe* (10. 2. 1947) med Italijo in zmagovalci II. svetovne

554 Družinski arhiv Magde Rodman, Vipava. Gospe Rodman se zahvaljujem za dovoljenje objave tega dokumenta njenega očeta. Ostaja odprto vprašanje, komu je Ivan Bajc to izjavo, napisano v času STO, dal. Izjava priča ne samo o lojalnosti Wilhelma von Maasburga do Vipavcev, marveč tudi o osebnem pogumu starega moža, ki se je pred okupatorjem in domobranci izpostavil v dobro svojim slovenskim rojakom. Izjava se sicer ni ohranila v do sedaj znanih in pregledanih uradnih dokumentih slovenskih arhivov.

555 Pričevanje Magde Rodman, Vipava, 10. 2. 2018.

556 Umorjen je bil dan pred II. zasedanjem AVNOJ-a v Jajcu, na katerem je bil sprejet odlok o ustanovitvi Federativne ljudske republilke Jugoslavije.

557 Podbersič, Renato: *Revolucionarno nasilje na Primorskem. Goriška in Vipavska 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo 2011, 46–47. O tem, kakšna so bila povojna leta na Slovenskem v okviru komunistične Jugoslavija priča knjiga Jančar, Drago in Vasko Simoniti (ur.): *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Zbornik člankov in dokumentov*. Ljubljana: Nova revija 1998.

vojne. Dovoljenja za Rosin pokop v Vipavi od oblasti po pričevanju Ane Lavrenčič (1. 2. 2019) sin ni dobil. Pač pa mu je Evgen Mayer (1889–1970), graščak z gradu Lože,[558] čigar oče, posestnik Karl Eugen Mayer (1866–1934),[559] prvi načelnik vipavske podružnice *Slovenskega planinskega društva* (6. 2. 1913),[560] je prijateljeval z generalmajorjem, ponudil, da Roso pokopljejo v njihovi grobnici v grajski kapeli. Dovoljenje za pokop v Mayerjevi grobnici so dale tudi oblasti.

Evgen Mayer je med vojno podpiral partizansko gibanje in tudi po vojni ni želel zapustiti Primorske in sploh slovenskega ozemlja. Dan po ustanovitvi slovenske vlade v Ajdovščini, 6. maja 1945, pa je moral prodati oziroma proti odškodnini podariti posest s poslopjem splošnemu ljudskemu premoženju. Zavzet za razvoj kmetijstva v Vipavski dolini je to storil pod pogojem, da bodo prostori namenjeni kmetijski šoli. Tako je morala družina Mayer jeseni leta 1945 dokončno zapustiti Lože. Nastanila se je na Rafutu pri Novi Gorici, kjer je Evgen Mayer živel do svoje smrti leta 1970.[561]

Williju slovenske oblasti po koncu vojne niso izplačevale avstrijske pokojnine. Avgusta 1947 je iz Vipave odšel na operacijo v Trst. Vizum za odhod iz države so mu izdale oblasti, ne pa tudi vizuma za vrnitev.[562] Iz bolnišnice v Trstu je odšel na zdravljenje v Gradec, od tam na zdravljenje v zdravilišče Gastein, kjer je bil že ob izbruhu I. svetovne vojne. Od tam se je priselil najprej v Krivo Vrbo ob Vrbskem jezeru na Koroškem, potem pa v Celovec, kjer je leta 1957 v pomanjkanju in utrujen od bolezni umrl. Občasno mu je s paketi pomagala družina nečaka po padlem bratu, ki je sama s štirimi otroki (zadnja hčerka rojena 1954) živela v pomanjkanju in od podpore za pregnance.

558 Iz tega gradu je po nacionalizaciji „s šolskim letom 1947/48“ nastala „Vinarsko sadjarska šola“, ki je z nekaterimi spremembami in prekinitvami obstajala do leta 1961. V: Gregorič, Ana: *Grad Lože. O kmetijski šoli na gradu v Ložah pri Vipavi med letoma 1946 in 1961.* Diplomska naloga. Ljubljana: FF UL 2014, 3.

559 Perdih, Franc: „Anna Mayer Kansky (1895–1962), die erste Promovierte an der slowenischen Universität“. V: Kramberger, Petra, Irena Samide in Tanja Žigon (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich. Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz.* Ljubljana: ZIFF 2018, 107–125, tu 108.

560 Čipić Rehar, Marija: „Sto let vipavskega planinstva.“ V: *Sto let planinstva na Vipavskem 1903–2003*. Vipava, PD Vipava 2003, 11–35, tu 15.

561 Gregorič, *Grad Lože*, 14. Hčerkama Evgena Mayerja je v osemnajst let trajajočem postopku pred sodiščem uspelo dokazati, da njun oče gradu *ni* podaril, pač pa ga je bil *prisiljen podariti* splošnemu ljudskemu premoženju. Kodre, Tina: „Vipava hoče povrnitev vložka v obnovo gradu Lože“. Dostop: https://www.primorske.si/2011/05/21/vipava-hoce-povrnitev-vlozka-v-obnovo-gradu-loze, 5. 7. 2020.

562 Ana Lavrenčič (1926), ustno izporočilo (26. 5. 2017), zvočni zapis pri avtorici.

Zaplemba premoženja

Niko Kavčič (1915–2011), v partizanih med vodilnimi v varnostni službi, po vojni bankir in združitelj bank v Sloveniji v okviru *Ljubljanske banke*, je v svoji knjigi zapisal:

> Nihče ni bil razlaščen zato, ker je bil Nemec! Razlaščeni so bili zato, ker so bili sestavni del in že kot člani Kulturbunda[563] dejavni v nacističnem programu ustvarjanja novega germanskega svetovnega reda.[564]

Poglejmo, kakšna je bila slovenska pravna praksa v primeru Rose in Wilhelma von Maasburg, ki nista bila nikakršna *kulturbundovca*. Po Rosini smrti in Wilhelmovem odhodu ter *brez* njegove vednosti je Javno tožilstvo za okraj Gorica proti pokojni Rosi in njenem sinu 8. 11. 1948 pod opr. št. Rg 159/48–9 predlagalo:

> Ker uradno ugotovljeno, da tako pok. baronica *Massburger* Roza roj. Tribuzzi, kot njen sin *Massburger* Viljem iz Vipave 34, sedaj stanujoč v Trstu sta nemške narodnosti, *predlagamo*, da okrajno sodišče v Gorici s sedežem v Solkanu, ki je na osnovi čl. 14 zakona o zaplembi premoženja in o izvrševanju zaplembe pristojno v smislu zakonskih določil izda odločbo o zaplembi in da izvrši prehod zaplenjene imovine v državno last in vpis države na zaplenjeni nepremični imovini. Smrt fašizmu – svoboda narodu![565]

Dogajalo se je, kar se je dogajati moralo: „[…] *formiran totalitarni režim* [je] *bez milosti eliminiral vse, ki so drugače razumeli kvaliteto življenja in ki bi jim lahko bili konkurenca ter bi s tem potencialno ogrožali njihovo oblast.*“[566]

---

563 Kulturbund je bila 20. 6. 1920 v Novem Sadu ustanovljena nepolitična organizacija vojvodinskih Nemcev, manjšinjcev. Na Slovenskem so bili do leta 1931 brez vpliva, razen v Kočevju, kjer je živela nemška manjšina. Po tem letu so ustanovili krajevne enote v Mariboru, Celju, na Ptuju, v Kočevju in Ljubljani. V statutu so bili zavezani pravni praksi države SHS, pozneje kraljevine Jugoslavije po načelu ‚zvesti državi in narodu‘, dopolnjenem z geslom ‚materni jezik, domovina, vera v očete‘. Prvič so srbski Kulturbund prepovedali 1924. Dovolili so jih znova l. 1927. Po kraljevi diktaturi Aleksandra I. 1929 so jih tako kot vse politične, nacionalne in etnične stranke znova prepovedali, vendar so jih kot pravni subjekt l. 1931 znova dovolili. V času nacionalsocializma je Kulturbund padel pod njegov vpliv in postal nekakšna krinka za ideološko in obveščevalno delo v korist tretjega rajha. Med okupacijo so nekatera vodstva ponekod prevzela lokalno upravo in sodelovala pri aretacijah in izseljevanjih Slovencev. Gl.: https://de.wikipedia.org/wiki/Schwäbisch-Deutscher_Kulturbund, 29. 1. 2021; https://sl.wikipedia.org/wiki/Kulturbund, 29. 1. 2021.

564 Kavčič, Niko: *Pot v osamosvojitev.* 2. dopolnjena izdaja. Ljubljana: samozaložba 2001, 47.

565 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG fond 544, Okrajno sodišče Nova Gorica, t.e. 255, spis I 149/48.

566 Zalaznik, Tomaž: „Soočenje, spoprijem z realnostjo!“. V: Komel, Dean in Tomaž Zalaznik (ur.): *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2017, 123–130, tu 126.

O narodnostnem poreklu Tribuzzijevih se je dolgo razpravljalo in razmišljalo. Znana je Tribuzzijeva hiša (1751) na Glavnem trgu 1 v Vipavi, ki jo je dal postaviti

> Friderik Jožef Tribuzzi. Trije bokali ali pivski vrčki na njegovem sklepniku nakazujejo, da je bila tedaj v stavbi gostilna. Dolgo časa ni bilo jasno, ali je bil lastnik Italijan ali Slovenec s poitalijančenim imenom. Virgil Ščck, narodni buditelj in župnik v Avberju na Krasu, je v njem videl Tribučiča, pri tem pa se je skliceval na vklesane bokale, ki so jim Vipavci rekli tudi buče. Proti so bili seveda tisti, ki so na portalu videli namesto bokalov pivske vrčke. Uganko so rešili šele po zadnji vojni, ko so praznili t.i. „Baronovo hišo" na Vojkovi ulici št. 2 pred Bratuževim mostom. Tu so namreč nekoč Tribuzziji stanovali, na strešnem tramu pa se je eden od njih podpisal kot Tribuzzich.[567]

Po tem zapisu sodeč Rosa gotovo ni bila nemškega porekla, da pa je bil Johann delno slovanskega, tudi vemo. Kateri urad je ugotovil nemško poreklo matere in sina, ni znano. Znano pa je, da je Wilhelm 28. 2. 1949 „*cenjenemu odboru v Vipavi*" iz Krive Vrbe (Krumpendorf) v Avstriji poslal naslednji dopis:

> Obveščam cenjeni Odbor da sem še vedno stalno pod zdravniškim in deloma bolniškim nadzorom. Radi tega vzroka ne morem prideti popreje kakor spomladi v Vipavo.
>
> Prosim Vas da prevzamete pod nadzor moje pravice na moje tam se nahajajoče posestvo. Moji oskrbniki so Stanislav Mikuš in njegova žena katerima sem predal za odškodnino stanovanje v hiši kakor tudi obdelavo ter korist celega vrta. Dohodke katere prejema naj vporabi za plačevanje dajatev in naj mi preda natančen obračun. Kakor sem obveščen so odnesli iz moje hiše pohištvo. Radi tega Vas vljudno prosim da skrbite da se dostavi pohištvo nazaj.
>
> Moj sedanji naslov se glasi: B. W. Maasburg, Krumpendorf, Villa Kerndle, Kärnten v Avstriji.[568]

Na ta dopis mu je Krajevni ljudski odbor (KLO) Vipava odgovoril 17. 3. 1949:

> Cenjeni Baron
>
> M a a s b u r g Wiljem
>
> Na Vaš dopis z dne 28. februarja t. l. katerega smo prejeli 9. marca Vam odgovarjamo sledeče:
>
> Res je da je tukajšnja stanovanjska komisija nastanila v Vašo hišo podnajemnike in sicer tovariša P o n i ž Vinkota po poklicu mizarja iz Vipave. Imenovani Vam je gotovo poznan, je vsekakor dober in pošten človek. Znano je, da tov. Poniž je popravil streho, ki je puščala v več krajih, torej se nemisli, da se bi stavbo uničevalo, pač pa popravilo. Po dogovoru z Vašimi oskrbniki omenjeni plačuje najemnino stanovanja.
>
> Glede pohištva, ki navajate, da so Vam ga odnesli iz hiše je resnica v tem, da se je iz podstrešja vzelo nekaj premičnin ter napravilo točen inventar ter napravilo v štirih izvodih od katerih je enega dobil Vaš oskrbnik, drugega stanovanjska komisija, tretjega postaja

567 Kolenc, Zgodovina Vipave, 10–11.
568 Zasebni arhiv Maasburg.

nar[odne] Mil[ice] in četrtega pa stranka,[569] ki je dobila kot za časno na posojilo.

Zagotovimo Vam, da se hiši, kakor tudi ne pohištvu se ne bo zgodila najmanjša krivica.

Iz Vašega dopisa je razvidno, da Vam nekateri dostavljajo neresnične vesti in klevete.

Smrt fašizmu – Svobodo narodu![570]

V dopisu nista podpisani tajnik in predsednik KLO Vipava niti z besedo omenila, da se pripravlja zaplemba premoženja pokojne Rose Maasburg in barona.

Postopek zaplembe se je začel osemnajst dni po tistem, ko je KLO Vipava Wilhelmu poslal svoj odgovor. Pristojni sodnik okrajnega sodišča v Gorici „*je po poročilu javnega tožilstva za okraj Gorica z dne 8. 11. 1948, opr. št. Rg 159/48–9*“ dne 4. 4. 1949 izdal odločbo na „*osnovi člena 1 in čl. 4, zakona o prenosu sovražnikovega premoženja v državnost last v zvezi s členom 32, zakona o zaplembi premoženja*“, po kateri „*se izreče zaplemba celokupne premične in nepremične imovine 1/* Massburger *Roze, roj. Tribuzzi, 2/* Massburger *Viljema, pos. iz Vipave štev. 34*“. Prav tako so odredili „*popis in cenitev celokupne zaplenjene imovine na licu mesta v Vipavi dne 23. aprila 1949 ob 9. uri*“ ter določili „*odposlanca tega sodišča, ki ima opraviti popis in cenitev*“.[571]

Istega 4. 4. 1949 je Okrajno sodišče v Gorici obvestilo KLO Vipava, da je bila z odločbo z dne 4. 4. 1949 „*odrejena zaplemba vsega premoženja premičnega in nepremičnega Massburger Roze in Massburger Viljema, pos. iz Vipave 34 kot* ***oseb nemške narodnosti***“. KLO Vipava je naprošen, „*da* ***na kratko*** *poročate v čem obstoja to premoženje,* ***na kratko*** *navedite nepremičnine, dalje premičnine* […]“[572]

KLO Vipava je na dopis Okrajnega sodišča v Gorici odgovoril 16. 4. 1949, odgovor je Okrajno sodišče prejelo 19. 4. 1949. KLO sporoča:

~~Tovari~~[š] Maasburg Viljem rojen 19. 11. 1878 poseduje v Vipavi stanovanjsko hišo ter vrt v površini 22 arov. Premičnine so sledeče: 2 kompletni postelji, 1 divan, 4 omare za obleko,

569 Prim: Keršič, Marta Milena in Neža Stres (ur.): *Dokumenti o privilegijih političnih in državnih funkcionarjev v Sloveniji v obdobju socializma*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije 2008. Avtorici sta zbrali podatke o nasilnem odvzemu imetja in o tem, kdo je del tega imetja prejel z reverzom v uporabo.

570 Zasebni arhiv Maasburg.

571 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG fond 544, Okrajno sodišče Nova Gorica, t.e. 255, spis I 149/48.

572 Ibid. Poudarila M. M. Z.

> 3 nočne omarice, 3 mize, 6 stolov, 1 pisalna miza, pohištva in orodja nima.[573] Maasburg Roza, rojena Tribuzzi je umrla v Vipavi 2. marca 1947 […] Goraj navedeni je dal v za časno oskrbo njegovo imetje tov. Mikuž Ladislavi iz Vipave štev. 34 in sicer dokljer se on povrne.[574]

Določenega dne (23. 4. 1949) so se v Vipavi 34 zbrali: sodni odposlanec, referent za ceste pri okrajnem ljudskem odboru (OLO) za Goriško kot odposlanec OLO v Solkanu, dva posestnika iz Vipave kot sodna cenilca, posestnik iz Vipave kot zastopnik KLO v Vipavi in Ladislava Mikuš, dolgoletna oskrbnica pri Maasburgih, ki jo v zapisniku navajajo kot „*navzoč[o] žen[o] čuvarja*“. Popisali so nepremično imovino in jo skicirali ter napravili popis premičnin. Ko je bilo to opravljeno, so se lotili cenitve: „*Z ozirom na to, da je stavba stara in še v hudo zanemarjenem stanju, se ceni skupno na 100000 Din*“. Ocenili so tudi „*vrtne parcele, ki merita skupno 2248 m² ter stavbišče hiše 737 m², oboje 2985 m² se ceni vpoštevajoč ugodno lego sredi mesta na 4 Din za m², kar znaša 11940 Din, skupno tedaj 111940 Din.*“[575]

Na seznamu premičnin je zavedeno 40 slik. Preštete so bile po sobah in označene po določenih kriterijih: uokvirjene, družinske slike in ena „*velika pobožna slika,*“[576] mišljena verjetno *nabožna* slika. Zavedeno je večje število pretežno leposlovnih knjig, večina v nemškem jeziku:

> Glede premičnin se predhodno ugotovi, da je večina pohištva Maasburg, sin Viljem *baje* odpeljal s seboj. Naknadno pa je žena čuvarja Mikuža pokazala in navedla kot last lastnikov sledeče stvari: Na podstrešju večje število starega pohištva in druge ropotije, večinoma neuporabne in brez vrednosti. Popisalo se je le v kolikor se je ugotovilo, da predstavlja vsaj nekaj vrednosti. *Ostale reči se niso vpoštevale* […] Glede premičnin je opozoriti na obstoječi „relief“ predstavljajoč okolico Vipave, ki je zelo primeren za potrebe lokalne šole. Po mišljenju podpisanega obstoja med raznimi knjigami tudi večja ilustrirana brošura o življenju na dvoru „Franca Jožefa“, ki bi spadala v muzej, da bo potomstvo imelo priliko videti potratnost in objestnost starih mogotcev, katero izobilje so si pridobivali potom izžemanja delovnega ljudstva.[577]

Popisovalci so bili pri popisovanju in cenitvi premičnin natančnejši od KLO. Večstoletno življenje družine v Vipavi so shranili ne v *tipkani vrstici in pol* (!) kot KLO, pač pa na tipkani *strani in pol* A4 formata in ga ocenili na skupno 21.050 Din. „*Ob tej priliki se pripomni, da je hiša zavzeta po različnih stanovalcih; oficirji, delavci*

573 Naravnost smešno je, da sta bili v tako veliki hiši, kjer so predniki živeli nekaj sto let, le dve postelji. Spomnimo se, da sta imela Rosa in Johann tri otroke (hčerka je umrla mlada), ki v Vipavi gotovo niso spali na tleh. Spomnimo se velikega števila častnikov, ki so med I. svetovno vojno bivali pri baronovih. Tudi ti niso spali na tleh. In tudi ne v „golih“ sobah brez pohištva. Da orodja, ki ga je imela vsaka hiša, niti ne omenjam.

574 PANG fond 544, Okrajno sodišče Nova Gorica, t.e. 255, spis I 149/48.

575 Ibid.

576 Ibid.

577 Ibid. Poudarila M. M. Z.

s družinami itd. ki so dosedaj plačevali najemnino neposredno čuvaju Mikužu, delom pa so glede najemnine na dolgu.“[578]

V oči zbode, da KLO Vipava v svojem dopisu z dne 17. 3. 1949 Wilhelmu ne omenja različnih stanovalcev, oficirjev, delavcev z družinami itd., ki stanujejo v njegovi hiši, pač pa samo mizarja Vinka Poniža. Medtem, ko je KLO Wilhelmu pisal, da so del pohištva iz podstrešja vzeli ter ga dali neimenovani stranki na posodo, je na uradno napisanem popisu izražena domneva, da je „*večino pohištva sin Viljem* ***baje*** *odpeljal s seboj*“.[579]

Okrajno sodišče v Gorici je 4. 7. 1949 izdalo odločbo Z 149/48-7, ki jo je podpisal isti okrajni sodnik kot vse ostale sodniške dokumente v zvezi z zaplembo. Na njeni osnovi je Okrajno sodišče zoper „*Massburger Rozo*“ in „*Massburger Viljema*“ sklenilo, da „*v smislu čl. 22. zakona o zaplembi premoženja in o izvrševanju zaplembe se* ***prenese*** *v državno last vsa njuna popisana in ocenjena imovina* […] *Vsa ta imovina se izroča v upravljanje KLO Vipava.*“[580]

Starima človekoma, od tega *enemu pokojnemu*, drugemu invalidu, katerih imen se sodne oblasti vse do konca postopka niso potrudile, zapisati pravilno, so vzeli vse: hišo na naslovu Vipava 34 (danes Vojkova ulica 2), ki je bila nekdaj poštna postaja in zato tako trdno zidana, vrt, zemljo v Gradišču in Podnanosu, sadovnjake, travnike, gozd, slike, relief, stilsko pohištvo, knjige in revije, stare uniforme in sablje, odlikovanja, kozarce, porcelan, pribor, lonce, sklede, fotografije, osebne predmete, brisače, posteljno in osebno perilo ter celo Johannov dnevnik.[581] Tisti travnik v Gradišču, ki ga generalmajor v kroniki omenja, se je več kot sto let po omembi v kroniki, leta 2018 prodajal pod imenom *baronovka*, ne kot travnik, pač pa kot večje število zazidljivih gradbenih parcel.

Po pripovedovanju Ane Lavrenčič je bila Maasburgova kašča polna vrednih predmetov, ki so jih po vselitvi novih prebivalcev, najemnikov – po njenem nasvetu na njihovo naznanilo – odpeljali. Kdo je to bil, kje se je porazgubilo to imetje, se danes ne ve. Franka Nabergoj, hči Vinka Poniža, ki je bil z družino vseljen v baronovo hišo že pred razlastitvijo 1949, o tem poroča:

> Okoli leta 1951 so prišli k našemu tatu neki ljudje in rekli, da so iz muzeja. Naložili so vse baronove stvari na kamion in jih odpeljali. V hiši so nam pustili za spomin na barona samo eno sliko, Tihožitje s cvetjem, ki še danes visi ravno tam, kamor jo je obesil baron sam.[582]

Kot vemo, je bil muzej leta 1951 v nastajanju. Če so stvari odpeljali njegovi *uslužbenci*, se danes lahko vprašamo, kako so smeli pustiti eno sliko pri novih stanovalcih.

578 Ibid.
579 Ibid. Poudarila M. M. Z.
580 Ibid.
581 Prim: Keršič, Stres, Dokumenti o privilegijih.
582 Rodman, Vipavski zet, 24–27, tu 25.

Kustodinja Katarina Brešan, umetnostna zgodovinarka v *Goriškem muzeju*, mi je 22. 1. 2016 poslala seznam likovnih del, ki so bila po evidenci muzeja v lasti Maasburgov.

Seznam likovnih del v zbirki Goriškega muzeja, nekoč v lasti Maasburgov

Johann Maasburg, Heinrich Stegmeyer, Anton Karinger

Johann Maasburg, Portret barona Nicolausa Maasburga, 1903, olje, platno, 62,5 X 50 cm, GMK G 62

Johann Maasburg, Portret mladega moža v avstrijski uniformi, olje, platno, 63,5 x 50,5 cm, GMK G 63

Johann Maasburg?, Pivec, olje, lepenka, 20,4 x 18 cm, GMK G 65

Johann Maasburg, Pokrajina ob vodi, 1903, olje, platno, 31 x 97 cm, GMK G 75

Johann Maasburg, Morska krajina, 1906, olje, platno, 35 x 124 cm, GMK G 76

Johann Maasburg, Krajina, 1906, olje, platno, 35,2 x 124 cm, GMK G 77

Johann Maasburg, Zimska krajina z vasjo, olje, platno, 31 x 97,5 cm, 1906, GMK G 78

Johann Maasburg, Molitev, 1904, olje, lepenka, 66,5 x 54 cm, GMK G 82

Johann Maasburg?, Žalostna Mati božja, olje, platno, 93,5 x 67,5 cm, GMK G 83

Johann Maasburg, Starost in mladost, 1883, olje, platno, 112,5 x 88 cm, GMK G 84

Johann Maasburg, Mati božja z otrokom, olje, platno, 1907, 116 x 84 cm, GMK G 85

Johann Maasburg, Portret mladeniča, olje, platno, 61 x 49,5 cm, GMK G 87

Johann Maasburg?, Portret žene, olje, platno, 60,3 x 49,5 cm, GMK G 130

Johann Maasburg, Moški portret, svinčnik, papir, 30,5 x 24,8 cm, GMK G 599

Johann Maasburg, Ženska v črni obleki, akvarel, papir, 20,8 x 13,2 cm, GMK G 600

Johann Maasburg, Moški v uniformi z dvema odlikovanjema, akvarel, papir,

20,9 x 16,7 cm, GMK G 601

Johann Maasburg, Portet dečka, olje, karton, 30 x 24,3 cm, GMK G 602

Johann Maasburg, Ženska glava, svinčnik, papir, 24,5 x 32,7 cm, GMK G 603

Johann Maasburg, Doprsni portret ženske v črnem, 1901, akvarel, papir, 25,4 x 18,5 cm, GMK G 604

Johann Maasburg, Krajina s hišami, 1880, svinčnik, papir, 25 x 32,4 cm, GMK G 605

Johann Maasburg, Portret ženske, 1904, olje, karton, 38 x 29,7 cm, GMK G 606

Johann Maasburg, Portret dečka, 1883, svinčnik, papir, 38,8 x 27 cm, GMK G 607

Johann Maasburg, Ženska v rožnatem krilu, 1903, olje, papir, 30,5 x 19,5 cm, GMK G 608

Johann Maasburg, Žena s pokrivalom, svinčnik, papir, 30,8 x 25 cm, GMK G 609

Johann Maasburg, Ženska s črnimi lasmi, 1900, olje, lepenka, GMK G 611

Johann Maasburg, Ženski portret, 1904, olje, lepenka, 38 x 29,3 cm, GMK G 612

Johann Maasburg, Žena v črni obleki, olje, lepenka, 38,3 x 29,2 cm, GMK G 613

Johann Maasburg, Mož v vojaški uniformi z odlikovanjem, olje, lepenka, 38,3 x 29,4 cm, GMK G 614

Johann Maasburg, Otroška glava, svinčnik, papir, 30 x 17,3 cm, GMK G 616

Heinrich Stegmeyer, 1832, Portret Nikolaja Maasburga, olje, platno, 34,5 x 27,5 cm, GMK G 81

Anton Karinger, Bled, olje, platno, 38,6 x 55,3 cm, GMK G 97

Anton Karinger, Gorski potok, olje, lepenka, 35,5 x 28,5 cm, GMK G 99

Anton Karinger, Psiček, 1859, olje, platno, 53,5 x 42,5 cm, GMK G 100

Anton Karinger, Gorska žaga, olje, platno, 64,5 x 81,5 cm, GMK G 101

Anton Karinger, Portret neznane plemkinje (iz družine Maasburg?), olje, platno, 78 x 62,5 cm, GMK G 109

Anton Karinger, Gorska pokrajina, olje, lepenka, 27 x 35 cm, GMK G 114

V elektronski pošti (23. 12. 2015) avtorici Katarina Brešan o teh slikah napiše:

> V inventarni knjigi za likovno umetnost so vpisane Maasburgove slike. Vpisane so bile leta 1970, vendar piše, da je bilo to prepisano iz starih inventarnih knjig, kamor so bile vpisane leta 1962. Ne piše pa, kdo jih je dal muzeju in ali jih je podaril ali prodal. Piše samo, da izvirajo iz graščine Maasburg. Dnevnik ni omenjen. Teh starih inventarnih knjig pa nimamo več.[583]

Štiri izmed zaplenjenih slik, ki jih hranijo v *Goriškem muzeju*, danes visijo v gradu Dobovo, vse štiri je Maasburg signiral, dve sta katalogizirani, dve ne. Zaradi vlage v prostorih – lastniki z gradom niso ravnali kot dobri gospodarji – niso v najboljšem stanju. V poročni dvorani v pritličju *Tolminskega muzeja* v Tolminu visijo tri slike Johanna Maasburga: *Portret žene* (olje, platno), *Portret mladega moža v avstrijski uniformi* (olje, platno) in *Portret barona Nicolausa Maasburga* (olje, platno). Postavlja se vprašanje, kam so izginile štiri slike, omenjene v uradnem popisu premoženja, kjer so našteli 40 slik, in kam relief.

Irena Tul z oddelka za domoznanstvo in posebne zbirke *Goriške knjižnice Franceta Bevka* mi je 17. 2. 2020 z elektronsko pošto poslala „*skeniran del inventarne knjige Goriške knjižnice. Pri številkah 7913 do 8105 je pri opombah napisano ‚Masburg*‘ [sic!]“. Gre za knjige iz Maasburgove knjižnice, tu navedenih 192 vnosov, kar včasih pomeni tudi več knjig, saj so ponekod navajane zbirke. Popisane knjige so nemške, francoske, italijanske, angleške in slovenske. Med njimi velja omeniti zbirko Shakespearejevih dram v 16 zvezkih, *Österreichisch-Ungarisches Rotbuch*, t. i. Avstro-Ogrsko rdečo knjigo, kjer je podana analiza vzrokov in posledic za pričetek vélike vojne in jo je Johann uporabljal pri pisanju svoje kronike, angleško-nemško-francoski frazeološki slovar, vadnico slovenskega jezika *Slov. Sprach- und Übungsbuch* znamenitega pisatelja ter pedagoga dr. Jakoba Šketa (1852–1912),[584] nekaj knjig o tehniki, pet zvezkov o nemško francoski vojni 1870/71, statut za odlikovanje reda Franca Jožefa, znameniti Brockhausov pogovorni leksikon *Conversationslexikon*, ki je imel 17 ali 18 obsežnih zvezkov, knjigo o ogrski revoluciji 1848 *Die Magyarische Revolution* (1850), ki so jo izdali očividci, katoliški molitvenik *Ein katholisches Gebetbuch*, Cervantesovo delo *Don Kihot*, Stendhalove *Italijanske novele* v nemščini, poetična dela Miltona, Alexejewa učbenik ruskega jezika, ki ga je verjetno uporabljal Wilhelm, pesmi Nikolausa Lenaua (1802–1850), ki je bil prijatelj Ljubljančana Antona Alexandra grofa Auersperga, nam bolj znanega pod psevdonimom Anastazij Grün (bil je Prešernov dunajski učenec in dosmrtni prijatelj), Aleksandra Puškina (1799–1837), tri knjige Rudolfa Baumbacha (1840–1905), ki je 1886 izdal našo *Pripovedko o Zlatorogu* v nemškem jeziku in jo tako rešil pozabe, ter nemških klasikov Johanna Wolfganga Goetheja (1749–1832) in Friedricha Schillerja. Zelo zanimivi sta tu še vsaj dve knjigi: Ilke von Michaelsburg *Im belagerten Przemysl* [V obleganem Przemyślu], ki je

583 Elektronska pošta Katarine Brešan, Goriški muzej, avtorici z dne 23. 12. 2015.

584 Kot profesor na celovški gimnaziji je poskrbel za to, da je za slovenske dijake na tej gimnaziji postala slovenščina maturitetni predmet.

izšla med vojno leta 1915 v Lepizigu. Gotovo jo je Maasburg bral zato, ker je ne prav daleč od tam, pri Gródeku, padel mlajši sin Fritz, starejši Willi pa se je tam boril. In gotovo tudi zato, ker je avtorica Ilka von Künigl-Ehrenburg (psevdonim Michaelsburg), prijateljica Fritzove žene Irme, ki jim je še med vojno iz utrdbene bolnišnice Przemyśl posredovala podatke o Fritzu.

Zanimivo branje so v Wrocławu rojenega pisatelja judovskega rodu Emila Ludwiga (1881–1948) *Pogovori z Masarykom*, ki so 1935 izšli v Amsterdamu. Tomáš Masaryk (1850–1937) je bil češki filozof, sociolog, pisatelj, politik, po razpadu Habsburške monarhije soustanovitelj Češkoslovaške in njen prvi predsednik. Pogovori z njim so izšli v založbi Querido. Založbo so dve leti pred izidom omenjene knjige, 1933, ustanovili nemški *politični pregnanci*, ki so pred nacional-socializmom v Nemčiji pobegnili v Holandijo. To knjigo je kupil Willi iz Vipave, ki je bila takrat pod *fašistično* Italijo.

Na seznamu 192 Maasburgovih knjig (Hauslexikon – Hišni leksikon – je zaveden kot ena enota) je nekaj vojaških del, učbenik angleškega jezika, zgodovinski učbenik novega veka, dva zvezka medicinskega leksikona, dva zvezka izbranih poglavij tehnike, ekonomski priročnik o novih in starih gospodarskih pravilih, naloge iz aritmetike, *Revolucija nihilizma*, ilustrirana umetnostna zgodovina, priročnik o kmetovanju, kuharska knjiga, žepni slovar nemškega in madžarskega jezika, znamenito delo *Posnemanje Jezusa Kristusa*, ki je izšlo konec XIV. st. v latinščini, generalmajor ga je imel v francoščini, in tudi zbirka, ki ni smela manjkati v nobenih hiši izobražencev, znameniti Brockhausov *Conversations-Lexikon*. V zvezi s popisom lahko po skrbnem pregledu ugotovim, da na njem razen Schillerjevih del ni nobene tistih 27 knjig, o katerih je Maasburg pisal v svoji kroniki. Zdi se, da se je nekaj knjig izgubilo oz. da so pristale neznano kdaj neznano kje, ker so na tem seznamu zapisane *vse* pridobljene knjige, ne glede na to, ali jih še hranijo ali ne.

V zvezi z zaplenjenimi premičninami Maasburgov se postavi nekaj vprašanj, za katera ne vem, ali bomo kdaj našli odgovore. Po zapisih inventarne knjige, ki jo je kot skrbna gospodarica vodila Rosa pl. Maasburg, je iz hiše izginilo marsikaj, česar danes ni ne v muzeju, ne v arhivu, ne v knjižnici, ne na seznamih zaplenjene imovine. Kam je izginil del knjig? Kam relief Vipave? Kam stare uniforme, orožje, sablje, odlikovanja, baročni, biedermeierski stilski stoli in naslanjači? Kam dragocen Meiss(e)nov porcelan, preproge – kitajske, bukharske, perzijske, kam lestenci, steklenina – kristal, bakrena posoda, kuhinjska ura, stoječa stilska ura (rokoko) in kristalna krogla (premer 40 cm), kam dve veliki sliki v olju, vrtne scene Ignacija Firminga, šest akvarelov Edmunda Mahlknechta (1820–1903), ena krajina v olju neimenovanega francoskega slikarja iz velike spalnice; iz velike delovne sobe so izginili: dve krajini v olju slikarske šole Waldmüller, 24 miniatur (oglje) družinskih članov (nekaj teh je v *Goriškem muzeju*), velika oljna slika očeta v ujetništvu, ki ga krepča hči; v majhni sobi za goste: velika krajina v olju in dve mali krajini Friedricha Gauermanna; v veliki sobi za goste: oljna slika graškega slikarja Königa, slika bitke v olju holandskega baročnega slikarja

Philipsa Wouwermana, pet bakrorezov ridingerjeve lovske scene, velika slika matere božje (to je v popisu navedena „*pobožna*“ slika); salon: lesen kip Marije z otrokom, osem družinskih slik v olju z grbom, štiri majhne družinske slike (morda tudi nekaj v *Goriškem muzeju)*, akvareli – dve podobi častnikov in dve ženski v zlatem okvirju; majhna soba za goste: ena slika krajine v olju Luigija Rossija, ena slika v olju Jacopa Bassana, dve sliki v olju R. Donnerja, dve sliki živali, ridinger, slika dečka oglarja z žarečim ogljem, kopija Johanna Maasburga; na podstrehi: osem zlatih okvirjev za slike, 15 starih družinskih slik, velika slika deklice izpod čopiča Johanna von Maasburga – podoba hčerke. Popisanih je bilo takrat 40 slik, *Goriški muzej* jih ima samo 36. Res, da so med njimi še danes izjemno drage Karingerjeve[585] slike in prav tako zelo draga Stegmeyerjeva slika. Toda kam so izginile ostale?

Poleg tega je iz pisalne mize v delovni sobi izginila ročna blagajna Wertheim, kjer je bil shranjen nakit: verižica z 82 pravimi biseri; briljantni prstan s tremi čistimi briljanti, enim dvokaratnim, dvema enokaratnima; briljantna broša v obliki srca, notranji kamen trikaraten, šest kamnov po en karat in različni manjši kamni; zlat lornjon z dolgo zlato verižico; 12 zlatnikov; dva viseča uhana s smaragdi ovalne oblike s po šestkaratnimi smaragdi; par uhanov z biseri v obliki solze in dvema manjšima briljantoma; par manšetnih gumbov, briljant z majhnim biserom. Nekaj srebrnine je tudi še bilo pri hiši: srebrn samovar s podstavkom, 2 srebrni košarici za kruh, 2 srebrni sladkornici, 4 srebrni petkraki lesetenci, 4 srebrni svečniki (empire), srebrn pribor za ribe za 12 oseb.[586]

Kam so iz drugega salona izginili dragoceni klavir firme Bösendorfer, kam radijski sprejemnik, kam šivalni stroj singer? Kam kosilnica, sodi, dvovprežna kočija, gig, vinska preša, s katero je Johann med I. svetovno vojno, kakor je zapisal, prešal vino *pitjot*? In končno, kam so po Willijevem odhodu iz Vipave leta 1947 izginili šestletni osel, trije prašiči in dvanajst kur?

Ker vemo, da je bil *Goriški muzej* ustanovljen z odločbo OLO Gorica 5. 9. 1952 in je bil njegov sedež sprva v solkanski osnovni šoli, od koder so ga dve leti pozneje preselili na Grad Kromberk, se postavlja tudi vprašanja, pri kom so hranili leta 1949 Maasburgom odvzeto premično premoženje, zlasti knjige, slike, pohištvo, ki so ga delno še leta 1951 odpeljali iz Maasburgove hiše. In kam je izginil ves nakit? Možno je sicer, da sta ga mati in sin zaradi stiske po koncu II. svetovne vojne morala prodati, vendar se za nakit z dragimi kamni v hudih časih za vse ni dalo iztržiti prave vrednosti. Brez prevelike izgube se v času stiske, med vojno ali po njej, da prodati zgolj cekine.

Na zaprosilo Magde Rodman jo je 12. 8. 2019 poklicala s Švedske Marjanca Blažič, roj. Poniž (1939, Vipava) in ji po telefonu zaupala svoje spomine na Maasburge v Vipavi. Po razlastitvi je Blažičeva živela v njihovi hiši.

585 Karinger je bil poročen z Rosino teto, prav tako Roso.
586 Zasebni arhiv Maasburg.

Dne 5. 2. 1948 so oblasti izpustile iz zapora dekana v Postojni, mons. Franca Krhneta, ki je bil lastnik hiše, v kateri je živela moja družina, v sedanji ulici Milana Bajca v Vipavi. Zato smo se morali na hitro izseliti iz te hiše, ker je vanjo prišel njen lastnik dekan Franc Krhne. Takrat smo se na hitro odselili v baronovo hišo na podlagi odločbe takratne občine Vipava, ki je baronovo hišo tudi nacionalizirala. Spominjam se, da je bila v pritličju velika kuhinja. Veža za vhodom je bila po stenah lepo poslikana, tlak pod kolono je bil iz lepih okroglih kamenčkov kot po gradovih. V isti hiši sta na nasprotni strani stanovali tudi dve vojaški družini, ker je bila takrat Vipava polna vojakov JLA in oficirjev in tudi družina Pavzin Zore in Toneta, znana fotografa iz Vipave, ki pa se je leta 1950 izselila. Za dvoriščem je bil lep velik grajski vrt z vodnjakom. Ob razlastitvi tega premoženja so ta vrt razdelili med nove stanovalce te hiše.

V družini smo bile tri sestre Marjanca, Štefka in Franka, ki je že umrla. Rade smo hodile na podstrešje našega stanovanja in tam občudovale še veliko predmetov družine Maasburgovih. To so bile različne uniforme, sablje, kape, lepe steklene ali porcelanaste posode. Tu so bile tudi lepe slike in „kufri“. Kolikor mi je znano, so te predmete prišli iskat dvakrat s tovornjakom iz muzeja Solkan. Kdaj je to točno bilo, se ne spominjam, gotovo pa po letu 1950.[587]

Tega, da je ostal brez imetja, Wilhelm niti še 11. 7. 1951, ko je pisal takratnemu jugoslovanskemu generalnemu konzulu v avstrijski Krivi Vrbi ob Vrbskem jezeru, ni vedel. V pismu v lepi slovenščini, kjer je v skladnji in besedišču zaznati vpliv italijanščine, prosi za dovoljenje, da bi smel iz svoje hiše vzeti perilo, posteljnino ter različne predmete osebne vrednosti, ko bo po odprtju meja smel v Vipavo:

Velecenjeni jugoslovanski Konzulat v Krumpendorfu.

Po Vašemu cenjenemu priporočilu, potrjujem mojo, že ustmeno prošnjo tudi pismeno.

Ko sem iz zdravstvenih razlogov, meseca Avgusta, l. 1947. zapustil moje posestvo v Vipavi, sem predal oskrbo tega pose[s]tva mojemu zaposlencu Stanislavu Mikušu in njegovi ženi Stanislavi,[588] ki sta bila zaposlena v moji hiši več kot dvanajst let.

Ker sem vedel, da zahteva moja bolezen večmesečno bolniško nego, sem se podal v Trst, ker, kod avstrijski državljan in podpolkovnik stare avstrijske monarhije v pokoju, bi imel pričakovati le tam materijelno pomoč. Pred mojim odhodom sem predal Narodnemu odboru in zgoraj navedenemu Mikušu istoglasujočo pismeno potrdilo da, namesto plače, predam familiji Mikuš kuhinjo in dve sobe v brezplačno uporabo, kakor tudi užitek vsega, pri hiši ležečega vrta, za dobo moje odsotnosti.

Kmalu po mojem odhodu so bile meje zaprte. Moje bolehno stanje, ki se ni hotelo poboljšati, me je prisililo, ostati v Trstu in leta 1948. odpotovati v Avstrijo, da sem prišel v ožitek moje pokojnine ter pomoči bolniške blagajne. Po sanatorijski negi v Gradcu in različnih termalnih kopelj v Gasteinu, sem se nastanil tukaj v Krumpendorfu.[589]

587 Rodman, Magda: elektronska pošta avtorici z dne 13. 8. 2019. Gospe Rodman se zahvaljujem za dovoljenje, da objavim to pričevanje.

588 Tu se je Wilhelm zmotil, Mikuševi ženi je bilo ime Ladislava. Priimek Mikužev oz. Mikušev so pisali različno.

589 Kriva Vrba ob Vrbskem jezeru. Takrat je bil tam tudi jugoslovanski konzulat, ki se je kasneje preselil v Celovec.

Narodni odbor v Vipavi mi je odpisal na moje Vprašanje, da se glede mojega posestva ni ničesar spremenilo,[590] da so bile nastanjene v hiši različne stranke, ki pa plačajo najemnine in da se familija Mikuš slej ko prej nahaja v hiši. Prosil sem narodnega odbora, da naj se uporabi najemnino za plačo davkov in morebitnih nujno potrebnih popravil hiše.

Sedaj pa sem dobil pismo ge Stanislave Mikuš, v katerem me naproša za intervencijo, ker ona že dve leti mora plačati najemnine in da je tudi izgubila užitek, njej od mene obljubljenega vrta.

Za to bi prosil, da utegnite uplivati, da se stvar reši v mojem smislu in da ostane vse, kakor sem svoječasno uredil jaz pred mojim odhodom.

Kakor hitro moje zdravstveno stanje tega prepusti, nameravam saj za kratek čas potovati v Vipavo in bi bil zelo hvaležen, če bi se meni dovolilo vzeti perilo, posteljnino in različne predmete osebne vrednosti s seboj.

Gospod Konzul mi je pri mojem obisku omenil, da se je Avstrijska vlada odrekala naših posestev v prid fed. drž. Jugoslavije, kar pa bi bilo le mogoče po uresničenju mirovnih pogodb.

Z odličnim spoštovanjem

Viljem Maasburg.[591]

Kako in ali so tudi kasneje še potekali pogovori Wilhelma z jugoslovanskim generalnim konzulatom na Koroškem, danes ni znano.

Mikuša sta torej smela uporabljati del Maasburgovega vrta. Oskrbnik Stanko Mikuš je Wilhelmu pisal pismo 28. 11. 1955, na predvečer praznovanja drugega zasedanja Avnoja (29. 11. 1943), ki je bil do razpada SFRJ dvodnevni državni praznik. Pisal ga je v italijanščini. V pismu mu sporoča, da je občina Vipava 20. 11. 1955 izvedla na licu mesta javno prodajo baronove hiše. Hišo sta kupila dva kmeta za vsoto en milijon in pol dinarjev. Hiša, ki je bila 1949 nacionalizirana in sedaj v državni lasti, je v šestih letih povečala svojo vrednost iz 100.000 ocenjenih din na 1.500.000 prodanih din.[592] Ali je bila samo zaradi inflacije prodajna cena 15 x višja od cenitve? Glede na inflacijo bi bila lahko samo 8 x dražja. Za prodajno vsoto sta kupca, kakor piše Mikuš, dobila samo hišo, brez vrta. Kupnino da morata plačati v roku enega leta.

Mikuš še sporoča gospodu baronu, da bosta z ženo danes jutri ostala na cesti, saj bosta morala sprazniti hišo, kjer stanujeta zdaj. Pove mu, da je žena odšla k sodniku in ga vprašala, ali je občina res prodala Maasburgovo hišo. Odgovor

590 To ne drži, posestvo je bilo pokojni Rosi in njemu zaplenjeno že l. 1949. Utemelejitev: *nemška narodnost*.

591 PANG, fond 544, Okrajno sodišče Nova Gorica, t. e. 255, spis I 149/48.

592 Res je, da je takrat bila visoka inflacija. Posredno se jo da oceniti na osnovi podatkov Banke Slovenije. Na svoji spletni strani je BS objavila *Zgodovino deviznih tečajev 1945–1998.* Tu si lahko preberemo, da je bilo 24. 5. 1949 za en US dolar treba plačati 50,00 din, 1. 1. 1952 pa 300, 00 din. Dne 1. 1. 1956, to je mesec in pol po prodaji objekta, je bil uradni tečaj za 1 USD že 400,00 din. Dostopno na: https://www.bsi.si/statistika/devizni-tecaji-in-plemenite-kovine/zgodovina-deviznih-tecajev-1945-1998, 14. 5. 2020.

sodnika je bil, da občina lahko proda Maasburgovo hišo le, če ima od njega *uradno pooblastilo*. Če pa od njega nima nikakršnega uradnega pooblastila, potem je prodaja neveljavna in je Maasburg še vedno gospodar.

Poleg tega Mikuš baronu sporoča, da se je vrt razdelil med 12 najemnikov, od katerih so oni dobili okoli 200 m^2. Tako za najem stanovanja kakor vrta bosta občini Vipava redno plačevala določeno jima vsoto. Gospoda barona roti, naj mu takoj pove, ali je res dal občini pooblastilo za prodajo hiše ali ne. Kajti če ga ni dal, ga prosi, da bi smel kot njegov stari upravnik in skrbnik ostati v njegovi hiši, za kar mu bo plačeval najemnino. Pove mu tudi, da naslov Vipava 34 ni več pravi, pač pa po novem 207. Za konec želi baronu dobrega zdravja in sploh vsega najboljšega, tudi v imenu družine.[593]

Kako naj si človek tolmači sodnikov odgovor Ladislavi Mikuš? Da jo je zavajal? Da ji je napačno razložil dejansko stanje zadeve? Da je bil prepričan v to, da občina hiše ne more prodati, če za to nima Maasburgovega pooblastila? Kar bi pomenilo, da hiša ni bila zaplenjena in da ni „*splošno ljudsko premoženje*“, pač pa še vedno Maasburgova last. Ali je možno, da sodnik ni vedel, o čem govori? Ali bi bilo to sploh možno, ko je v zadevi šlo za mogočno hišo in ne za nekaj kur. Danes se čudimo tudi temu, da sta kupca kupnino lahko plačala z enoletnim zamikom pri inflaciji, ki ni bila majhna. O imetju Maasburgov je ob 100. obletnici konca I. svetovne vojne Drago Kolenc zapisal, da so se slike Johanna,

> ki je bil dober amaterski slikar […] v glavnem porazgubile. Nekaj jih še imajo v Goriškem muzeju, med njimi prelepo Žalostno mater Božjo […] njegov sin Viljem pa je med drugo vojno reševal Vipavce pred nemškimi represalijami. Po vojni je ostal brez dohodkov. Nekaj časa je prodajal družinsko premoženje, leta 1947 pa se je odselil v Avstrijo. Nekaj bidermajerskega pohištva in osebnih predmetov družinskih članov, med njimi paradno uniformo in sablje barona Janeza Henrika, so leta 1951 odpeljali v muzej.[594]

Podobna usoda odvzema premoženja v svobodi ni doletela samo sina generalmajorja, pač pa tudi vnuka. Nikolaus (1913–1965), sin padlega Friedricha, rojen Mariborčan, se je na dan *anšlusa* (12. 3. 1938) na Dunaju šolal v znameniti terezijanski vojaški akademiji[595], ki sta jo obiskovala že njegov ded Johann in stric Willi. Nikolaus se dva dni zatem, 14. 3. 1938, zaradi „*obolelega kolena*“,[596] *ni* udeležil prisege Hitlerju. Zato ga je gestapo zaprl in zasliševal. Oktobra 1940 se je poročil z grofico Christiane de Ceschi a Santa Croce (1914–1984), rojeno na gradu Hošperk pri Planini, katere mama je bila po rodu princesa Windisch-Graetz. Hčerki je za doto podarila grad Bizeljsko, kjer je že prej kmetovala: gojila konje, molzla krave, kidala gnoj in obdelovala polja.

593 Zasebni arhiv Maasburg.
594 Kolenc, Zgodovina Vipave, 11–12.
595 Maasburg, Chr., Nikolaus Maasburgs Rolle, 23–24.
596 Ibid., 28.

Nikolaus je bil med II. svetovno vojno dvojni agent: bil je pri *Abwehru*[597] in hkrati član avstrijske odporniške skupine *O5*,[598] ki je podpirala Habsburžane. Z ženo sta sodelovala s partizani in jim pomagala z orožjem. S pomočjo na gradu Bizeljsko skrite radijske postaje sta oddajala sporočila Angležem, na gradu skrivala družino Šribar iz Kamnika in judovsko prijateljico z Dunaja, Friederike grofico Sizzo de Noris, roj. Deutsch (ok. 1910–1994). Od pomladi 1944 sta partizanom mesečno oddajala po glavo živine ter plačevala davke. O tem je 1. 11. 2017 pričal diplomat, politik in publicist Božidar Gorjan - Bogo (1926) v TV-oddaji prvega programa nacionalne TV *Spomini.* Kljub pisnim zagotovilom, da bodo partizani Maasburge po vojni zaščitili, se to ni zgodilo. Christiano von Maasburg, dva majhna otroka, njeno bolno mater ter judovsko prijateljico z Dunaja so oblasti zaprle v taborišče v Brežicah. Tam so jih čez nekaj tednov natovorili v vagone, ki so jih spremljali sovjetski vojaki, ter odpeljali v taborišče v Lipnici (Avstrija), od koder jim je uspelo pobegniti.[599] Tudi njim so vzeli vse. Del premičnega premoženja z gradu, ki so ga revolucionarne oblasti (ministrstvo za kmetijstvo) ob prevzemu gradu popisale na treh (!) straneh, so *proti plačilu* poslale gospodinjski šoli v Vipavo. Gotovo je bila takrat kje bližje Bizeljskemu kakšna gospodinjska šola, v Brežicah, Celju ali Konjicah, ki bi ji prav prišli zaplenjeni Maasburgovi predmeti. Zakaj so jih odpeljali ravno v Vipavo, takoj po vojni, ko je vladalo hudo pomanjkanje prevoznih sredstev, bencina, nafte, rezervnih delov? Morda je bil takrat nekdo v revolucionarnem vodstvu Slovenije, ki je natančno vedel, da predniki Nikolausa von Maasburga izhajajo iz Vipave. Ko človek proučuje dokumente o zaplembah, mu postane jasno, da zaplembe in izvensodni poboji[600] niso bili naključni, pač pa je za temi dejanji deloval sistem.[601] Le-tega je razvilo in že med vojno dodelalo, v takrat mednarodno *priznani* kraljevini Jugoslaviji, *nepriznano* revlucionarno komunistično gibanje, ki se ni borilo le proti okupatorju, ampak je vodilo revolucijo proti kralju, legitimni vladi Kraljevine Jugoslavije in delu lastnega prebivalstva. Vodilni komunisti (v kraljevini Jugoslaviji je bila komunistična partija od leta 1921 prepovedana, ker si je kot cilj zadala odpravo vladajočega političnega sistema,

597 Protiobveščevalna služba.

598 Kratica *O5* stoji za O in peti samoglasnik nemške abesede E. Oboje skupaj, OE (=Ö), pomeni Oesterreich, Avstrija.

599 Več o povojnih izgonih prebivalstva v: Čoh, Mateja in Jelka Piškurić (ur.): *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo 2009.

600 Maasburgi so od leta 1944 do 1946 izgubili v sorodstvu dva strica, enega bratranca, tri plemiške sorodnike iz Slovenske Bistrice ter tri uslužbence in otroka zakoncev, ki sta delala zanje v Slovenskih Konjicah.

601 Miladinović Zalaznik, Mira: „Nepartizanski odpor proti okupatorju na Slovenskem: primer plemiške družine Maasburg in sorodnikov“ = La resistenza non partigiana contro l’occupatore in territorio Sloveno: il caso della famiglia nobile dei Maasburg e dei suoi parenti. V: *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 2019, letn. 29, št. 4, 645–660.

po potrebi tudi z nasilnimi dejanji, zaradi česar so jo prepovedali[602]) so na osnovi avnojskih sklepov in na osnovi *Zakona o konfiskaciji imetja* določili, da se zaseže sovražno premoženje, kamor je štela lastnina jugoslovanskih Nemcev, Judov, bogatašev, kapitalistov, plemičev, izdajalcev in tudi lastnina *tretjega rajha* na naših tleh. Po fašistični in nacionalsocialistični okupaciji in brezpravju se je po osvoboditvi na naših tleh razbothotila trivializacija vrednot in nadaljevala zloraba prava.

Aktivni upornik proti nacionalsocialistom Nikolaus, sicer strojni inženir in pilot, v povojni Avstriji ni dobil dela. Oteževalna okoliščina je bila zanj njegova aktivna udeležba v odporniškem gibanju. Do alžirske vojne 1954 je delal v Parizu pri neki alžirski transportni firmi, nato v turističnem podjetju v Münchnu ter na koncu pri italijanski firmi *Olivetti*, ki je izdelovala tipkalne stroje. Nikolaus je leta 1965 umrl. Star je bil nepolnih 52 let, zapustil je nepreskrbljeno ženo in štiri otroke (rojene 1942, 1944, 1948, 1954). Dne 10. 10. 1977 je dolgoletni avstrijski zvezni predsednik dr. Rudolf Kirchschläger (1915–2000) ing. Nikolausu von Maasburgu postumno podelil častni znak za zasluge pri osvobajanju Avstrije.

Če se na tem mestu vrnem na začetek svoje knjige in na vedno znova zastavljeno vprašanje, kdo je bil tisti, ki je v slovenskem vodstvu po koncu vojne poznal sorodstvene vezi med Maasburgi iz Vipave in Maasburgi iz Bizeljskega, mislim, da nanj lahko na tem mestu odgovorim. Tisti, ki je te razmere natančno poznal, je bil Ludvik Zorzut, ki je bil od maja 1945 do septembra 1947[603]

> referent za arhive in kulturno dediščino pri Okrožnem izvršnem narodnoosvobodilnem odboru za Goriško in poverjenik za narodni kataster v okviru Muzeja narodne osvoboditve LRS. Leta 1949 se je skupaj z družino preselil v Kanal ob Soči. V Novi Gorici je deloval kot referent za muzeje in arhive, krajši čas je bil zaposlen v novogoriški študijski knjižnici, leta 1952 je postal upravnik novoustanovljenega muzeja in arhiva v Novi Gorici.[604]

602 Več o tem v: Šturm, Lovro: „Pojav revolucionarnega kazenskega (ne)prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni ter po demokratizaciji in osamosvojitvi Republike Slovenije“. V: Griesser Pečar, Tamara in Miha Drobnič (ur.). V: *Temna stran meseca II = Dark side of the moon II: soočenje in refleksija 20 let kasneje = confrontations and reflections 20 years later. Zbornik prispevkov z mednarodne konference*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo 2019, 51–75.

603 Wikipedija: Ludvik Zorzut. V: https://sl.m.wikipedia.org/wiki/Ludvik_Zorzut (7. 5. 2018).

604 Purkart, Alenka: „Zorzut, Ludvik“. V: http://www.primorci.si/osebe/zorzut-ludvik/861/ (7. 5. 2018). Prim. tudi: Marušič, Branko: „Ludvik Zorzut – briški narodopisec. Ob stoletnici rojstva“. V: *Etnolog* 2/2 (1992), 277–284, tu 278.

Zaključek

Na koncu je potrebno odgovoriti na vprašanja, ki so se mi konec leta 2013 postavila, ko sem dobila v roke Maasburgove zapise s prošnjo, naj jih transkribiram.

1. Kdo je avtor zapisov v nemškem jeziku, nastalih med véliko vojno na Goriškem (ali kje drugje)? Med transkripcijo se je izkazalo, da je avtor zapisov v nemškem jeziku, ki so res nastajali med véliko vojno na Vipavskem, avstro-ogrski generalmajor v pokoju baron Johann Maasburg, ki je od upokojitve 1909 do smrti 17. 1. 1923 živel v svoji hiši v Vipavi.
2. Ali je to dnevnik o soških frontah, o I. svetovni vojni? Zapisi, ki jih je avtor poimenoval kronika, obravnavajo čas pred I. svetovno vojno, ko je pisal o prebranih knjigah, in med njo, ko je pisal o vojni, tudi o soških bojih. Na osnovi datumov v kroniki lahko sklepam, da jih je pričel pisati 1909. Za zadnji vnos pa vemo, da ga je opremil z datumom 8. 11. 1918.
3. Kdo je zapise muzeju kdaj izročil? Rokopis barona Johanna Maasburga je bil njegovim dedičem zaplenjen skupaj z vso lastnino ali ob razlastitvi julija 1949 ali kasneje, ko so na pobudo novih stanovalcev oblasti prišle s kamionom po preostale premičnine. Kje so zaplenjeno hranili, dokler ni bil *en* del izročen muzeju, se ne ve. Ne ve se tudi, kdo je manjkajočo premično lastnino vzel in kje je danes.
4. Kdo je zapise pred tem hranil? Najprej jih je hranila vdova Rosa, ki je marca 1947 umrla. Dokler je sin Willi Maasburg živel še v Vipavi, tu pa je bil po materini smrti do avgusta 1947, ko je moral na zdravljenje v Trst, jih je hranil on. Kje in pri kom je bil dnevnik do ustanovitve muzeja oz. do izročitve muzeju, se ne ve in se verjetno ne bo dalo več ugotoviti. Gotovo pa je, da Maasburgova kronika, njegove slike in knjige niso prišli v muzej po volji dedičev.
5. Spričo starosti zvezka se je logično postavilo nič manj občutljivo vprašanje, ki je zahtevalo svoj odgovor. Kako to, da ga hrani slovenski muzej v Novi Gorici, ki je bil ustanovljen sedem let po koncu II. svetovne vojne, in ne *Deželni muzej* v stari (italijanski) Gorici, ki je bil ustanovljen že leta 1861? Videli smo, da je generalmajorjeva vdova Rosa preživela II. svetovno vojno in dočakala visoko starost. Skoraj 95-letna je umrla v Vipavi 3. 3. 1947. Razlaščena je bila *posmrtno*, kar ni veljavna pravna praksa demokratične države, pač pa zloraba prava v času režima maršala Tita v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji. Dnevnika niso muzeju *prostovoljno prepustili* dediči barona Johanna von Maasburga, pač pa jim je bil ta dnevnik *nasilno odvzet*, kljub temu da je bil za novo državo nepomemben, bil pa je pomemben za razlaščeno družino. In ker so razlastitev pokojne Rose Maasburg in njenega sina Wilhelma Maasburga izpeljale slovenske oblasti po koncu II. svetovne vojne, je ta dnevnik pristal v *Goriškem muzeju* v Novi Gorici.

Za zgodovino Vipave in Slovenije je vse tisto, kar je baron pisal v vojni, zanimivo in pomembno. Bil je eden redkih intelektualcev svojega časa, ki je bil obenem visok častnik avstro-ogrske vojske. Na Vipavskem je pisal o pomembnih političnih ter vojnih dogodkih v Evropi ter svetu in jih hkrati vpenjal v lokalno in regionalno dogajanje. Pisal je o življenju svoje družine, Vipavcev in krajev, kjer se je takrat mudil.

Vojno je od vsega začetka imenoval *svetovna vojna*. In še v nečem se je razlikoval od večine, tudi prominentnih sodobnikov in intelektualcev, ki so jo evforično pozdravljali. Baron nad vojno ni bil navdušen, še več, vojnega navdušenja ni odobraval, kar je v kroniki tudi izrecno izpostavil.

Žena in sin sta po njegovi smrti živela v Vipavi, ki je bila skupaj z velikim delom slovenskega ozemlja dodeljena Italiji. V Vipavi ju je doletela II. svetovna vojno, ko je Willi reševal someščane pred nemškim nasiljem, doletelo pa ju je tudi revolucionarno nasilje, ki se je nadaljevalo še po koncu vojne. Po vzoru oktobrske revolucije in njenih po-revolucionarnih praks so slovenske oblasti ob podpori komunistične partije desetletja prakticirale zlorabo prava. Izvajale so jo na temelju sklepov III. zasedanja AVNOJ-a (7.–10. 8. 1945), ki se je takrat preoblikoval v začasno skupščino. Sklepe je sprejelo komunistično vodstvo partizanskega revolucionarnega in odporniškega gibanja v takrat mednarodno priznani *Kraljevini Jugoslaviji.*[605] Po teh sklepih in kasnejših zakonih je bilo določeno, da se zapleni sovražno premoženje, kamor je štela lastnina jugoslovanskih Nemcev, Judov, plemstva, bogatašev, kapitalistov, izdajalcev in tudi lastnina *tretjega rajha*. Nihče se nikoli ni ukvarjal s tem, da *tretji rajh* pri nas *ni* imel *nikakršnega* premoženja. Kar ga je imel, je bilo s strani *tretjega rajha* nasilno odvzeto premoženje naših ljudi, Slovencev oz. Jugoslovanov, ki jih je po koncu vojne nova oblast *znova* razlastila. Tako so bili prvič ali drugič v nekaj letih razlaščeni Maasburgi, Windisch-Graetzi, Borni, Moskovichi, Herbersteini,[606] Hribarji,[607] Sirci, Silbersteini. In še mnogo drugih. V Sloveniji so ti zakoni v veljavi še danes.[608] Trideset let po osamosvojitvi Slovenije lahko za državo, ki je plebiscitarno izstopila iz samoupravnega

605 Novembra 1945 se je jugoslovanski kralj Peter II. (1923–1970) odpovedal prestolu, decembra 1945 pa je komunistični vodja Tito razglasil Jugoslavijo za Federativno ljudsko republiko.

606 V njihovi lasti je bil grad Vurberk, kjer je po I. svetovni vojni deloval ruski sanatorij za pljučne bolezni. Ustanovili in vodili so ga zdravniki, ki so po oktobrski revoluciji pobegnili iz Rusije. V grad je OZNA po koncu II. svetovne vojne zaprla Nemce, med njimi tudi takrat že staro zadnjo lastnico gradu iz rodbine Herberstein.

607 O hudi usodi Ksenije in Rada Hribarja, predvojnega bankirja in industrialca (med drugim sofinanciral izgradnjo Moderne galerije v Ljubljani in skakalnice v Planici; v njuni lasti je bil grad Stermol, danes protokolarni objekt) je napisal odličen roman Drago Jančar *To noč sem jo videl* (2010), ki je leta 2020 izšel v 13. ponatisu. Rada in Ksenijo Hribar so vosovci po mučenju v gozdu nad Mačami umorili 5. 1. 1944.

608 Zobec, Jan: „Nacionalnoznačajske determinante slovenske zgodbe o neuspehu“. V: Komel, Dean in Tomaž Zalaznik (ur.): *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji*. Ljubljana 2017, 89–93.

totalitarizma, ugotovimo: „*Posledice komunizma so v Sloveniji zbrane v dveh knjigah. Zemljiški in mrliški*.“[609]

V zvezi z leta 1991 ustanovljeno Republiko Slovenijo

> [o]staja dejstvo, da smo Slovenci stali in obstali ter prišli do svoje države predvsem zaradi prizadevnj slovenskih humanistov, ki so na podlagi evropske humanistične dediščine in po njenih vzorih vzpostavili in razvili slovensko kulturo.[610]

Po osamosvojitvi Slovenije dobrega imena razlaščencev (razen redkih izjem in po desetletja trajajoči sodni poti, ki so jo ubrali ter plačali potomci) ni rehabilitiralo nobeno sodišče. Nobeno sodišče tudi vse do danes ni odpravilo v *imenu prava* izvedenih *nepravnih* dejanj. Kar seveda pomeni, da Republika Slovenija ni zaščitila v ustavi opredeljene lastnine in njenih lastnikov ter se, kljub podpisanim mednarodnim deklaracijam in zavezam ob sprejetju v EU, ni opredelila do institucionalne zlorabe prava.

In kaj pravi na to ljudstvo? Ljudstvo ne pravi nič, saj je mnenja, da *morajo* za storjene zločine in krivice plačati in se pokesati *Nemci*. Vsi ostali, od prebivalcev nekdanjih kolonialnih držav (Velike Britanije, Španije, Portugalske, Francije, Belgije, Nizozemske, Italije), od zatiralcev staroselcev v obeh Amerikah, v Avstraliji, Afriki in Aziji pa vse tja do storilcev zločinov in protipravnih dejanj v letih po I. in II. svetovni vojni (Špancev, Portugalcev, Italijanov, Avstrijcev, Južnih in ostalih Slovanov, Madžarov, Romunov) *pa ne*. Pri nas pravijo, da zato, da se ne bi delalo *novih* krivic. Kar ne pomeni nič drugega, kot da se otepamo tega, da bi razlaščenim lastnikom vrnili nepravno odvzeto premoženje in na civiliziran način zaključili z nepravnimi dejanji prednikov. Za razmišljajoče ljudi je boleče slišati, kako se slovenska država *intenzivno* ukvarja z mislijo, prodati *svoje* (sic!) gradove. Zakaj le? Ali zato, ker pod njeno upravo od leta 1945 z le nekaj izjemami (današnji protokolarni objekti) samo še propadajo?[611] Tako kot nekdanji grad Maasburg-Ceschijev na Bizeljskem ali ruševine (!) Windisch-Graetzovega gradu Hošperk v Planini, oboje je danes v njeni lasti in po potresih konec 2020 in začetek 2021, kakor je poročala RTV Slovenija, v še slabšem stanju?

Rodbina Maasburg živi danes razdrobljena po vsem svetu, v Avstriji, Nemčiji, Franciji, Španiji, na Madžarskem, v Veliki Britaniji in Južni Afriki. V Sloveniji,

609 Stupica, Žiga: „To je naša kultura družbene lastnine“. V: https://www.casnik.si/to-je-nasa-kultura-druzbene-lastnine/, 12. 8. 2019.

610 Granda, *Pasijon slovenske samouresničitve*, 23–28, tu 23.

611 Do današnjega dne še nihče ni izračunal gospodarske škode, ki je nastala zaradi masovne konfiskacije in nacionalizacije imetja po II. svetovni vojni v novi Jugoslaviji, kakor tudi ne izpada obdavčenega zaslužka, davkov od imetja, obdavčenih plač za zaposlene ter drugih davščin, ki bi jih lastniki in delodajalci morali plačevati. Novi lastniki (FDJ, kasneje FLRJ in SFRJ, po njenem razpadu R Slovenija) niso poskrbeli niti za to, da bi odvzeto premoženje, ki je postalo ‚njihova‘ last, ne propadalo. Verjetno niti škode, nastale zaradi zanemarjanja in ne-vzdrževanja objektov, zemlje in gozdov, ki slovenski proračun bremeni še danes, ni ocenil nihče.

ki jo je morala zapustiti, ni izgubila samo vsega imetja, pač pa tudi sorodnike in pri njih zaposlene. Zgodovinarka Vida Deželak Barič v svoji študiji *Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem* piše:

> Ta nasilni obračun je na Slovenskem zajel okoli 15.000 oseb, ki so bile večinoma pobite brez uvedbe sodnega postopka. Glavnino žrtev povojnega obračuna predstavljajo domobranci (11.771) in civilisti (2.199), pri 547 žrtvah je njihova medvojna udeležba neznana […] Pri tem se osebna krivda skorajda ni ugotavljala. V obsežnem povojnem obračunu je bilo pobitih brez uvedbe sodnega postopka vsaj 13.781 prebivalcev današnjega območja Republike Slovenije, kar predstavlja 90 % povojnega obračuna. Za 101 osebo so ohranjeni podatki, da je bila usmrčena na podlagi obsodbe pred vojaškim ali rednim sodiščem, ostali pa so življenje izgubili v zaporih, taboriščih, med transporti itd. […] Na delu Julijske krajine, ki so ga 1. maja 1945 zasedle jugoslovanske enote in je sodilo pod pristojnost slovenskih civilnih oblasti […] je bilo po tem, ko so jih maja 1945 aretirale jugoslovanske oblasti, pogrešanih okoli 1.600 oseb različnih narodnosti […][612]

Rodbina Maasburg je morala nadaljevati svoje življenje v svobodi brez pravičnosti in v bedi. Kar je tudi storila v neomajni veri v Boga. Bila je nasilno izkoreninjena iz krajev, kjer je stoletja živela. Šestinsedemdeset let po koncu II. svetovne vojne še vedno išče svojo slovensko preteklost ter svojo z mirom 1945 nasilno prekinjeno družinsko identiteto in tradicijo. V *Goriškem muzeju* se je našla kronika njenega prednika, ki je do današnjih dni še nihče od potomcev ni videl. Droben zvezek, ki je tu objavljen v originalu in slovenskem prevodu, vsaj delno zapolnjuje vrzel tistega dela rodbinske zgodovine, za katerega je bila prepričana, da je za vedno izbrisan. Zapolnjuje pa tudi del naše, vipavske, bizeljske, slovenske zgodovine, ki nam ni vedno v ponos, vedno pa v opomin, da ostajamo človeški in ne ponavljamo napak iz pozabljivosti, saj so tisti, „*ki se ne spominjajo preteklosti,* […] *obsojeni, da jo še enkrat doživijo.*“[613]

612 Deželak Barič, Vida: „Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem“. V: Troha, Nevenka (ur.): *Nasilje vojnih in povojnih dni*. Ljubljana 2014, 11–46, tu 34–35.

613 George Santayana – https://sl.wikiquote.org/wiki/George_Santayana, 6. 2. 2018.

Arhivi

Arhiv R Slovenije, SI AS 136 Okrajno glavarstvo Postojna, 1771–1918 (Fond/zbirka). V: http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23172, 18. 4. 2020.

Nadškofijski arhiv Ljubljana NŠAL, ŽA Kočevje, Rojstne matične knjige (1852), 189–190.

Österreichische Nationalbibliothek: Anno, Historische Zeitungen und Zeitschriften Online. Dostop: https://anno.onb.ac.at, 12. 2. 2021.

Österreichisches Staatsarchiv (AT-OeStA), Alice Schalek. Dostopo: http://wk1.staatsarchiv.at/frau-im-krieg/alice-schalek/, 9. 4. 2020.

Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv (AT-OeStA/KA), Bestandesqualifikationslisten: AT-OeStA/KA / Quall, karton 1245 (Jilek – Jiras), Jilg, Hugo.

Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv (AT-OeStA/KA), Bestandesqualifikationslisten, AT-OeStA/KA / Quall, karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Friedrich von.

Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv (AT-OeStA/KA), Bestandesqualifikationslisten, AT-OeStA/KA / Quall, karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Johann von.

Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv (AT-OeStA/KA), Bestandesqualifikationslisten, AT-OeStA/KA / Quall, karton 1852 (Maa – Mac), Maasburg, Wilhelm von.

Österreichisches Staatsarchiv (AT-OeSta/KA): 1914–2014. 100 Jahre Erster Weltkrieg.

Pokrajinski arhiv nova Gorica (PANG), fond 544, Okrajno sodišče Nova Gorica, t. e. 255, spis I 149/48.

Slovenska biografija: „Vavpotič, Ivan“. V: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi764889/, 1. 4. 2020.

Zasebni arhiv Maasburg.

Zasebni arhiv Magde Rodman, Vipava.

Izbrana primarna in sekundarna literatura

Agstner, Rudolf: *Handbuch des k. k. / k. u. k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918*. Aus dem Nachlass herausgegeben von Gerhard Gonsa. Wien: new academic press 2018.

Albu-Lisson, Carmen Diana: *Die in das Österreichische Bundesheer der Ersten Republik übernommenen k.u.k. Offiziere.* Dissertation. Universität Wien 2010.

Andrejka, Rudolf, Lavoslav Čermelj: „Rybář, Otokar". V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi530001/#slovenski-biografski-leksikon, 29. 6. 2020.

Antoličič, Gregor: „Avstro-ogrska vojska v senci vstopa Italije v prvo svetovno vojno." V: *Acta Histriae*, 25, 4, 2017, 899–918.

Antoličič, Grega: „Borojević, pl. Bojna, Svetozar". V: *Novi slovenski biografski leksikon*. V: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002750/, 23. 5. 2020.

Bajc, Gorazd: „Quel ‚peccato originale' della diplomazia segreta: il Memorandum di Londra 1915 e i britannici." V: *Acta Histriae*, 2017, 25, 4, 993–1014.

Biletić, B. D.: „Spinčić, Vjekoslav." V: *Istarska enciklopedija*. Dostop: http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2555, 4. 7. 2020.

Bister, Feliks J.: *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*. Ljubljana: Slovenska matica 1992.

Broucek, Peter: „Le Beau, Aurel von". V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 5. Dostop: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_L/Lebeau_Aurel_1866_1922.xml, 24. 10. 2020.

Car, Pavel: *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja (od 1757 do 1918).* Ljubljana: Signum Laudis 2017.

Colpan, Selma, Amália Kerekes, Siegfried Mattl, Magdolna Orosz & Katalin Teller (ur.): *Kulturmanöver. Das k. u. k. Kriegspressequartier und die Mobilisierung von Wort und Bild*. Frankfurt/Main: Peter Lang 2015.

Corino, Karl: *Robert Musil. Eine Biographie*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag 2005.

Cvirn, Janez, Vasilij Melik, Dušan Nećak (ur.): *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*. Ljubljana: FF, Oddelek za zgodovino 1997.

Čoh, Mateja in Jelka Piškurić (ur.): *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo 2009.

Čipić Rehar, Marija: „Sto let vipavskega planinstva.“ V: *Sto let planinstva na Vipavskem 1903–2003*. Vipava: PD Vipava 2003, 11–35.

Deželak Barič, Vida: „Posledice vojnega nasilja. Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem.“ V: Nevenka Troha (ur.): *Nasilje vojnih in povojnih dni.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2014, 11– 46.

Ehlers, Joachim: *Die Entstehung des Deutschen Reiches*. München: Oldenbourg 20124.

Ferjančič, Edvard: *Kroniški paberki – Vipava.* Župnijski arhiv Kojsko v Brdih, nerazvrščeno gradivo.

Friš, Darko, Aleš Maver in Nataša Maver Šoba: „Arheologija vic in pekla: K tipologiji konca druge svetovne vojne v Evropi.“ V: *Acta Histriae* 26, 2018, 3, 923–972.

Genealogisches Handbuch des Adels (GHdA), 16. Bd., *Freiherrliche Häuser* B, Bd. II. C. A. Bad Salzdetfurth: C. A. Starke 1957.

Granda, Stane: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili.* Ljubljana: Nova revija 1999.

Granda, Stane: „Pasijon slovenske samouresničitve.“ V: Komel, Dean in Tomaž Zalaznik (ur.): *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2017, 23–28.

Granda, Stane. „Bemühungen um Freiheit und Gerechtigkeit als slowenische historische Erfahrung“. V: Miladinović Zalaznik, Mira in Dean Komel (ur.): *Freiheit und Gerechtigkeit als Herausforderung der Humanwissenschaften = Freedom and justice as a challenge of the humanities*. Bern: Peter Lang 2018, 283–293.

Grdina, Igor: *Ivan Cankar. Portret genija*. Ljubljana: Beletrina 2019.

Grdina, Igor: *Pluti je treba. Kontraadmiral Bubnov ter njegove domovine in vojne*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo 2017.

Grdina, Igor: *Ivan Hribar. „Jedini resnični radikalec slovenski“*. Ljubljana: ZRC SAZU 20102.

Gregorčič, Milan: „Dr. Josip Agneletto. Kratek življenjepis“. V: Darovec, Darko (ur.): *Josip Agneletto. Slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko 1999, 7–9.

Gregorič, Ana: *Grad Lože. O kmetijski šoli na gradu v Ložah pri Vipavi med letoma 1946 in 1961*. Diplomska naloga. Ljubljana: FF UL 2014.

Griesser-Pečar, Tamara: *Das zerrissene Volk – Slowenien 1941–1945. Okkupation, Kollaboration, Bürgerkrieg, Revolution*. Wien: Böhlau Verlag 2003.

Hayasaka, Nanao: *Robert Musil und der genius loci. Die Lebensumstände des „Mannes ohne Eigenschaften.*“ München: Wilhelm Fink Verlag 2011.

Hoffmann, Eduard P.: *Feldmarschall Svetozar Boroević von Bojna. Österreich-Ungarns Kriegsfront an den Flüssen Isonzo und Piave*. Doktorska disertacija v tipkopisu. Wien 1985.

Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: FF UL 2012.

Jančar, Drago: *To noč sem jo videl.* Ljubljana: Modrijan 2010.

Jančar, Drago in Vasko Simoniti (ur.): *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Zbornik člankov in dokumentov*. Ljubljana: Nova revija 1998.

Jeglič, dr. Anton Bonaventura: „Izjava.“ V: *Slovenec*, 15. 9. 1917, 1.

Jevnikar, Ivo: „Agneletto, Branko.“ V: *Novi slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: ZRC SAZU 2013, 86–87.

Kavčič, Niko: *Pot v osamosvojitev*. 2. dopolnjena izdaja. Ljubljana: samozaložba 2001.

Keber, Katarina: „Širjenje nalezljivih bolezni na primeru kolere.“ V: Šimac, Miha, Katarina Keber: *„Patriae ac humanitati!“ Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte*. Ljubljana: ZRC SAZU 2011, 166–196.

Keršič, Marta Milena in Neža Stres (ur.): *Dokumenti o privilegijih političnih in državnih funkcionarjev v Sloveniji v obdobju socializma*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije 2008.

Kolenc, Drago: „Zgodovina Vipave v očeh poznavalca.“ V: *Vipavski glas* 24 (2008), 87, 2–14.

Komel, Dean: „Ein Jahrhundert der Krise. Europa und der Geist der Philosophie“. V: Miladinović Zalaznik, Mira in Dean Komel: *Europe at the Crossroads of Contemporary World. 100 Years after the Great War / Europa an den Scheidewegen der gegenwärtigen Welt. 100 Jahre nach dem Großen Krieg.* Ljubljana: Inštitut Nove revije 2020, 257–271.

Kovič, Kajetan: *Georg Trakl*. Ljubljana: Mladinska knjiga 2000.

Krek, Janez Evangelist: „Avstrijski narodi.“ V: *Slovenec*, 28. 7. 1917, 1.

Krekich-Strassoldo (von Treuland), Hans: „Apel na meščanstvo.“ V: *Edinost*, 25. 5. 1915, 2.

Kronenbitter, Günther: *„Krieg im Frieden“. Die Führung der k. u. k. Armee und die Großmachtpolitik Österreichs-Ungarns 1906–1914*. München: Oldenbourg Verlag 2003.

Kucher, Primus-Heinz: „Hugo von Hofmannsthals Kriegsnotizen im Kontext deutscher und österreichischer Südosteuropa-Konzepte im Ersten Weltkrieg.“ V: *Zagreber Germanistische Beiträge* 25/2016, 29–44.

Kudrnofsky, Wolfgang: *Vom Dritten Reich zum dritten Mann.* Wien-München-Zürich: Molden Verlag 1973.

Kutter, Kathrin Anna Maria: *Das Pferdebeschaffungswesen in der Bayerischen Armee von 1880 –1920 an Hand der Akten des Kriegsarchives in München*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der tiermedizinischen Doktorwürde der Tierärztlichen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität München 2012.

Lavrenčič, Ana (2017, 2019): Anica Lavrenčič, roj. 1926, upokojenka v Vipavi. Ustno izporočilo. Zvočni zapis pri avtorici.

Leideck, Markus: „Opće stanje bojišnice. Vojna ostavina Svetozara Borojevića Austrijskog državnog arhiva“. V: Dobrica, Ladislav (ur.): *Fontes, Izvori za hrvatsku povijest*, 21, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.

Lukan, Walter: *Die Habsburgermonarchie und die Slowenen im Ersten Weltkrieg*. Wien: new academic press 2017.

Lughofer, Johann Georg: „Bertha von Suttner als Prototyp der europäischen Schriftstellerin“. V: Sollfrank, Carolin in Johann Wellner (ur.): *Mittlerin aus Europas Mitte: Fundamente und Perspektiven der deutschen Sprache und ihrer Literatur im ostmittel- und südosteuropäischen Raum.* Dresden: Thelem 2017, 120–136.

Maasburg, Christiane: *Nikolaus Maasburgs Rolle im Widerstand und bei der Wiederherstellung eines unabhängigen Österreich*. Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie. Wien 1996.

Maasburg, Johann von: „Kronika.“ V: Miladinović Zalaznik, Mira: *Izgubljeni spomin Vipave.* Ljubljana: Inštitut Nove revije 2021, 309–394.

Magajna, Nadja: „Elbrus poroča.“ V: Darovec, Darko (ur.): *Josip Agneletto. Slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu.* Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko 1999, 81–94.

Magris, Claudio: *Habsburški mit v moderni avstrijski književnosti*. Trst: ZTT 2001.

Marušič, Branko: „Agneletto, Josip.“ V: Šterbenc Svetina, Barbara (ur.): *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: ZRC SAZU 2013, 88–89.

Marušič, Branko: „Ludvik Zorzut – briški narodopisec. Ob stoletnici rojstva.“ V: *Etnolog* 2/2 (1992), 277–284.

Maver, Aleš in Darko Friš: „Iudica me, Deus: duhovniki v politiki na Slovenskem ter v srednji Evropi v prvi polovici 20. stoletja in Anton Korošec.“ V: *Acta Histriae* 26 (2016), 1, 109–126.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Nepartizanski odpor proti okupatorju na Slovenskem: primer plemiške družine Maasburg in sorodnikov = La resistenza non partigiana conro l’occupatore in territorio Sloveno: il caso della famiglia nobile dei Maasburg e dei suoi parenti.“ V: *Annales* 29 (2019), 4, 645–660.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Maasburgi in Vipava. 1. del, Dnevnik neznanega zapisovalca.“ V: *Vipavski glas* 34 (2019), 126, 37–39.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Maasburgi in Vipava. 2. del, Baron Johann von Maasburg iz Vipave.“ V: *Vipavski glas* 34 (2019), 129, 9–10.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Maasburgi in Vipava. 3. del. Kaj se je dogajalo po baronovi smrti?“ V: *Vipavski glas* 34 (2019), 130, 16.

Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Der Friede droht sich unabsehbar auszudehnen‘: Bertha von Suttners Weg einer Pazifistin“. V: Lughofer, J. G. & M. Tvrdík (ur.): *Suttner im Kontext. Interdisziplinäre Beiträge zu Werk und Leben der Friedensnobelpreisträgerin*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter 2017, 195–213.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Razvoj grofa Antona Aleksandra Auersperga in naša podoba o njem“. V: Dović, Marijan, Bojan Baskar: *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ljubljana: ZRC SAZU 2016, 271–286.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Die Reporterin Alice Schalek bei der Isonzoarmee“. V: *Zagreber Germanistische Beiträge* 2016, 25, 271–290.

Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Wem Gott will rechte Gunst erweisen, den schickt er in die weite Welt‘. Anton Graf Auersperg auf seinem Weg aus der Provinz in die Welt.“ V: Heppner, Harald. Mira Miladinović Zalaznik (ur.): *Provinz als Denk- und Lebensform. Der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert*. Frankfurt/Main: Böhlau 2015, 127–144.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Auersperg, Marija Anton Aleksander“. V: Šterbenc Svetina, barbara (ur.): *Novi slovenski biografski leksikon*. Prvi zvezek. Ljubljana: ZRC SAZU 2013, 301–305.

Miladinović Zalaznik, Mira, Stane Granda (ur.): *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün. Razprave.* Ljubljana: Nova revija 2009.

Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Das einzige Wort ‚svinja‘ (Schwein) welches vorkam kann man verzeihen, ohne daß die Ehre der slovenischen Nation darunter leidet‘. Slowenisches Theater des 19. Jahrhunderts.“ V: Bobinac, Marijan, Wolfgang Müller-Funk (ur.): *Gedächtnis – Identität – Differenz: zur kulturellen Konstruktion des südosteuropäischen Raumes und ihrem deutschsprachigen Kontext.* Tübingen: Francke Verlag 2008, 73–83.

Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Vom 23. auf den 24. Oktober jagte dann der Hofzug durch die tiefhängenden Wolken und durch das Dunkel der Nacht gegen Osten’. Die ‚Laibacher Zeitung‘ und das Jahr 1918“. V: Miladinović Zalaznik, Mira (ur.). *Germanistik im Kontaktraum Europa II. Beiträge zur Literatur.* Symposion, Ljubljana, 17.–20. April 2002. Ljubljana: FF UL 2003, 291–311.

Miladinović Zalaznik, Mira: „‚Ein Geschichtsschreiber, der wissendlich Romanen für Historien ausgibt …‘: Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641–1693)“. V: Zach, Krista, Mira Miladinović Zalaznika (ur.): *Querschnitte:*

deutsch-slovenische Kultur und Geschichte im gemeinsamen Raum. München: Verlag Südostdeutsches Kulturwerk 2001, 91–124.

Miladinović Zalaznik, Mira: „Heinrich Costas Tagebuch: Der Laibacher Kongreß 1821. Eine Umgestaltung Europas nach Metternichs Vorstellung". V: Segebrecht, Wulf (ur.): *Europavisionen im 19. Jahrhundert – Vorstellungen von Europa in Literatur und Kunst, Geschichte und Philosophie.* Würzburg: Ergon 1999, 235–243.

Musil, Robert: *Der Mann ohne Eigenschaften*. Erstes Buch. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag 1978.

Musil, Robert: *Tagebücher*. Frisé, Adolf (ur.). Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1983.

Musil, Robert: „Der slowenische Irredentismus (II)". V: Schaunig, Regina: *Der Dichter im Dienste des Generals. Robert Musils Propagandaschriften im Ersten Weltkrieg*. Klagenfurt/Wien: Kitab 2014, 242–245.

Musil, Robert: „Europäertum, Krieg, Deutschtum". V: *Gesammelte Werke II*. Frisé, Adolf (ur.). Reinbek bei Hamburg 1978, 1020–1022.

Nežmah, Bernard: *Fragmenti o novinarskem pisanju*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2019.

Novak, Alojzij: *Črniška kronika. Frontno zaleje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno.* Podbersič ml., Renato, Drago Semdak (ur.). Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2014.

Perdih, Franc: „Anna Mayer Kansky (1895–1962), die erste Promovierte an der slowenischen Universität." V: Kramberger, Petra, Irena Samide in Tanja Žigon (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich. Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: ZIFF 2018, 107–125.

Podbersič, Renato: „Nekoč so bili med nami: plemstvo na Goriškem včeraj in danes." V: *Razpotja*. Revija humanistov Goriške 11 (2020), 39, 78–81.

Podbersič, Renato: „Cerkev na Primorskem in Londonski pakt 1915." V: *Acta Histriae*, 25 (2017), 4, 1015–1028.

Podbersič, Renato: *Revolucionarno nasilje na Primorskem. Goriška in Vipavska 1941–1945.* Ljubljana: Študijski center za narodno spravo 2011.

Premrl, Božidar: „Vipavski portali – dvajset let kasneje. V kamen vklesana imena." V: *Vipavski glas* 31 (2015), 114, 1–9.

Prešeren, France: „Krst pri Savici". V: *Prešeren, France: Poezije in pisma*. Ur. Slodnjak, Anton. Ljubljana: Mladinska knjiga 1964, 123–139.

Prešeren, France: „Memento mori". V: *Prešeren, France: Poezije in pisma*. Ur. Slodnjak, Anton. Ljubljana: Mladinska knjiga 1964, 21.

Quinkenstein, Lothar: *Die Brücke aus Papier. Sprachen der Bukowina*. Ulm: Danube books Verlag 2020.

Rahten, Andrej: „Hribar parlamentarec". V: Grdina, Igor (ur.) et al.: *Hribarjev zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU 2010, 85–92.

Rauchensteiner, Manfried: *Unter Beobachtung. Österreich seit 1918*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag 2017.

Rauchensteiner, Manfried: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag 2013.

Rauscher, Walter: „Struktur und Organisation des österreichischen Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1938." V: Koch, Klaus, Walter Rauscher, Arnold Suppan (ur.): *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938 (ADÖ)*. Band 1. Selbstbestimmung der Republik. 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Wien – München: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1993. Dostop: http://www.austriaca.at:8000/adoe/adoe-band1/pdf/adoe-band1-einl.pdf, 1–29, tu 18, 15. 6. 2020.

Rodman, Magda: „Baron Janez Henrik Maasburg – Vipavski zet". V: *Vipavski glas* 16 (2001), 57, 24–27.

Rodman, Magda: „Paul Rostas. Domača zgodba iz leta 1813 in 1845". V: *Vipavski glas* 25 (2009), 89, 6–9.

Roth, Joseph: *Radetzkyjeva koračnica*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1982.

Roth, Joseph: *Kapucinska grobnica*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1984.

Schalek, Alice: *Am Isonzo. März bis Juli 1916*. Wien: Verlag L.W. Seidel & Sohn 1916.

Schalek, Alice: *Posočje. Marec do julij 1916*. Ljubljana: Karantanija 2005.

Schaunig, Regina: *Der Dichter im Dienst des Generals. Robert Musils Propagandaschriften im Ersten Weltkrieg*. Klagenfurt/Wien: Kitab 2014.

Scheer, Tamara: „K. u. K. Regimentssprachen. Institutionalisierung der Sprachenvielfalt in der Habsburgermonarchie in den Jahren 1867/8–1914". V: Niedhammer, Martina, Marek Nekula et al. (ur.): *Sprache, Gesellschaft und Nation in Ostmitteleuropa. Institutionalisierung und Alltagspraxis*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2014, 75–92.

Schmidt-Brentano Antonio: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*. Wien: Österreichisches Staatsarchiv 2007.

Schneider, Constantin: *Die Kriegserinnerungen 1914–1919*. Eingeleitet, kommentiert und herausgegeben von Oskar Dohle. Wien, Köln, Weimar: Böhlau 2003.

Shiviz von Shivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain*. Görz: Selbstverlag 1905.

Stergar, Rok: „Hrana na bojiščih 1. svetovne vojne: izkušnje slovenskih vojakov“. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* LV-2/ 2015, 22–53.

Stergar, Rok: *„Vojski prijazen in zaželen garnizon“. Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno*. Ljubljana: Zveza zgodovinski društev Slovenije 1999.

Svetina, Albert: *Od osvobodilnega boja do banditizma*. Ljubljana: Nova Obzorja 2011.

Svoboda, Johann: *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*. Zweiter Band. Wien 1894.

Svoljšak, Petra: „Gorica je padla“. V: Marjan Drnovšek (ur. et al.): *Slovenska kronika XX. stoletja* 1900–1941. Ljubljana: Nova revija 1995, 177.

Swanson, John C.: *Fassbare Zugehörigkeit. Deutschsein im Ungarn des 20. Jahrhunderts.* Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2020.

Šimac, Miha: „‚Dušni blagor‘ soške armade: oris duhovne oskrbe na soškem bojišču 1915–1917“. V: *Studia Historica Slovenica* 25 (2018), 3, 687–716.

Šimac, Miha: „Odlikovani hoški učitelj Radovan Mejovšek (1884–1971)“. V: *Kronika* 65 (2017), 2, 195–204.

Šimac, Miha: „Časopisni drobci o načelniku generalštaba Blažu Žemvi“. V: *Razgledi Muzejskega društva Bled za leto 2015*, 115–122.

Šimac, Miha: *Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom*. Ljubljana: Teološka fakulteta 2014.

Šimac, Miha: „Vojna 1914–1918: od fronte do zaledja. Saniteta na fronti“. V: Šimac, Miha, Katarina Keber: *„Patriae ac humanitati!“ Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte.* Ljubljana: ZRC SAZU 2011, 40–45.

Šimac, Miha: „Jugozahodna fronta – soška fronta“. V: Šimac, Miha, Katarina Keber: *„Patriae ac humanitati!“ Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte.* Ljubljana: ZRC SAZU 2011, 76–90.

Štepec, Marko: „Umetnost“. V: Štepec, Marko (ur.). *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana 2010, 85–87.

Štepec, Marko: „17. pehotni polk“. V: Štepec, Marko (ur.). *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana 2010, 13–14.

Štepec, Marko: „Alice Schalek“. V: Štepec, Marko (ur.): *Take vojne si nismo predstavljali*. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine 2014, 75–80.

Štepec, Marko: „‚Kot teleta smo bili‘: izkušnja in spomin na Galicijo“. V: *Studia Historica Slovenica* 15 (2015), 2, 357–376.

Šterbenc Svetina, Barbara, Petra Kolenc, Matija Godeša (ur.): *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910. Jezik, narodnost, meja*. Ljubljana: ZRC SAZU 2012.

Šturm, Lovro: „Das Phänomen des revolutionären Straf(un)rechts in Slowenien und dessen Resonanz nach dem Zweiten Weltkrieg, nach der Demokratisierung und Souveränitätserklärung der Republik Slowenien". V: Miladinović Zalaznik, Mira (ur.): *Vom Kommunismus zur Demokratie.* Ljubljana: Inštitut Nove revije, Inštitut Karantanija, 2020, 23–115.

Šturm, Lovro: „Pojav revolucionarnega kazenskega (ne)prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni ter po demokratizaciji in osamosvojitvi Republike Slovenije." V: Griesser Pečar, Tamara in Miha Drobnič (ur.).: *Temna stran meseca II = Dark side of the moon II: soočenje in refleksija 20 let kasneje = confrontations and reflections 20 years later*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo 2019, 51–75.

Šturm Lovro: „Začetek revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni in po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije". V: *Acta Histriae* 25 (2017), 3, 719–746.

Toševa Karpowicz, Ljubinka: „The ‚State of Rijeka' of the Italian National Council (23 November 1918–12 September 1919)." V: Ilić, Angela, Florian Kührer-Wielach, Irena Samide, Tanja Žigon (ur.): *Blick ins Ungewisse. Vision und Utopien im Donau-Karpaten-Raum*. 1917 und danach. Regensburg: Friedrich Pustet 2019, 19–32.

Vilfan, Igor: „Po stopinjah ‚kranjskih Janezov' 1914–1918." V: *Na fronti* 1/2001, 18–30.

Vilfan, Sergij: „Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig (1859–1939)." V: *Slovenski biografski leksikon:* 9. zv. Raab – Schmid. Gspan, Alfonz (ur. et al.). Ljubljana: SAZU 1960.

Vuk, Marko: „Maasburg, pl. Johann Heinrich". V: *Primorski slovenski biografski leksikon.* II. knjiga, 9. snopič. Križnič – Martelanc. Ur. Jevnikar, Martin. Gorica: Mohorjeva družba 1983, 319.

Wehap, Wolfgang: *Biografisches Rad-Lexikon Steiermark mit Register der Vereine und Verbände.* Sonderedition Ausstellung „Radkult". Leoben 2012.

Wilpert, Gero von: *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Alfred Körner Verlag 20018.

Zalaznik, Tomaž: „Soočenje, spoprijem z realnostjo!". V: Komel, Dean in Tomaž Zalaznik (ur.): *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut Nove revije 2017, 123–130.

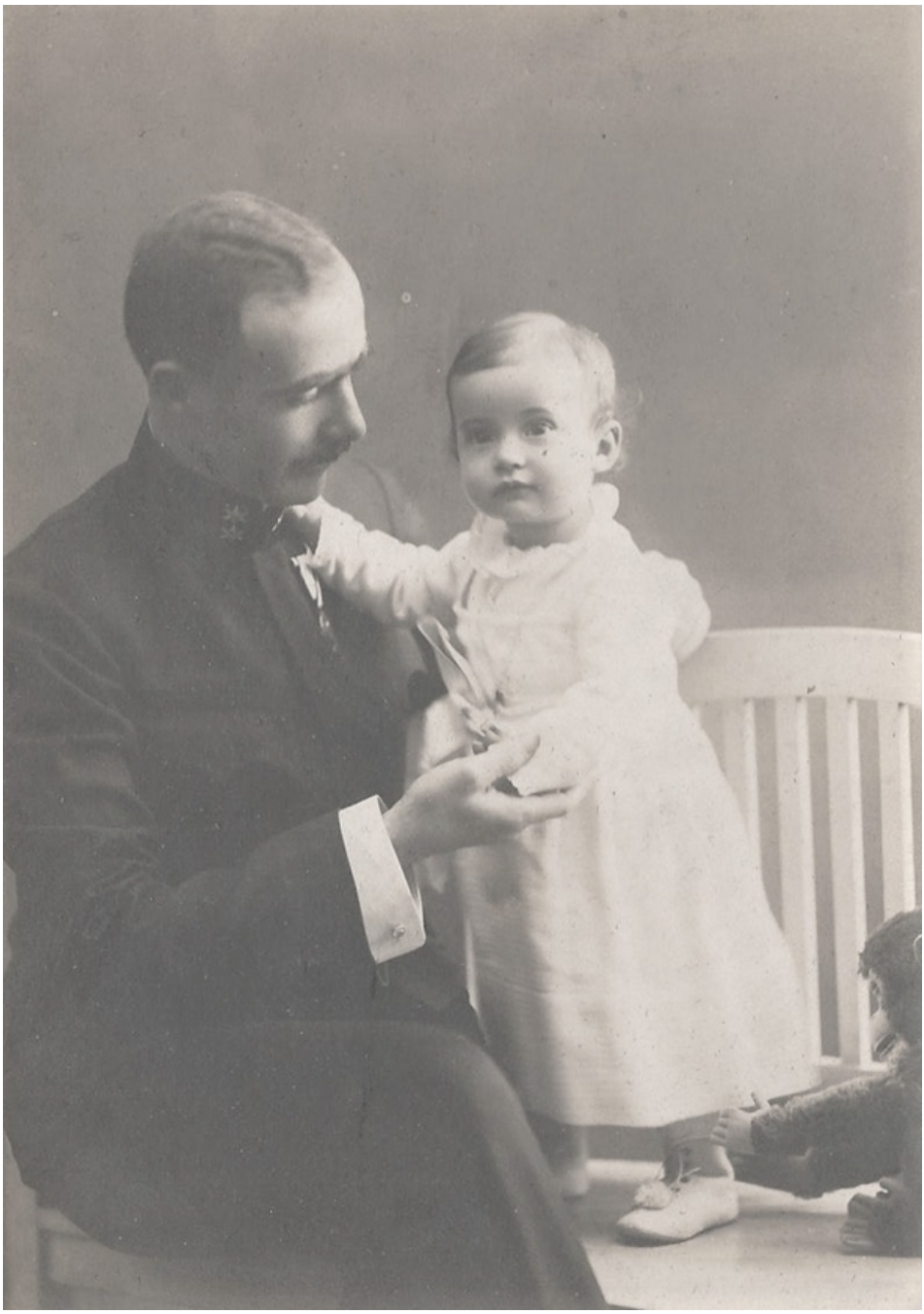
Zobec, Jan: „Nacionalnoznačajske determinante slovenske zgodbe o neuspehu". V: ibid., 89–93.

Zorzut, Ludvik: „Na Vipavskem je šaldu lepu“. V: *Koledar Mohorjeve družbe za leto 195*7. Celje: Mohorjeva družba 1956, 43–62.

Žitko, Salvator: *Avstrijsko Primorje v vrtincu nacionalnih, političnih in ideoloških nasprotij v času ustavne dobe (1861–1914)*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Inštitut IRRIS, Libris 2016.

Rosa von Maasburg

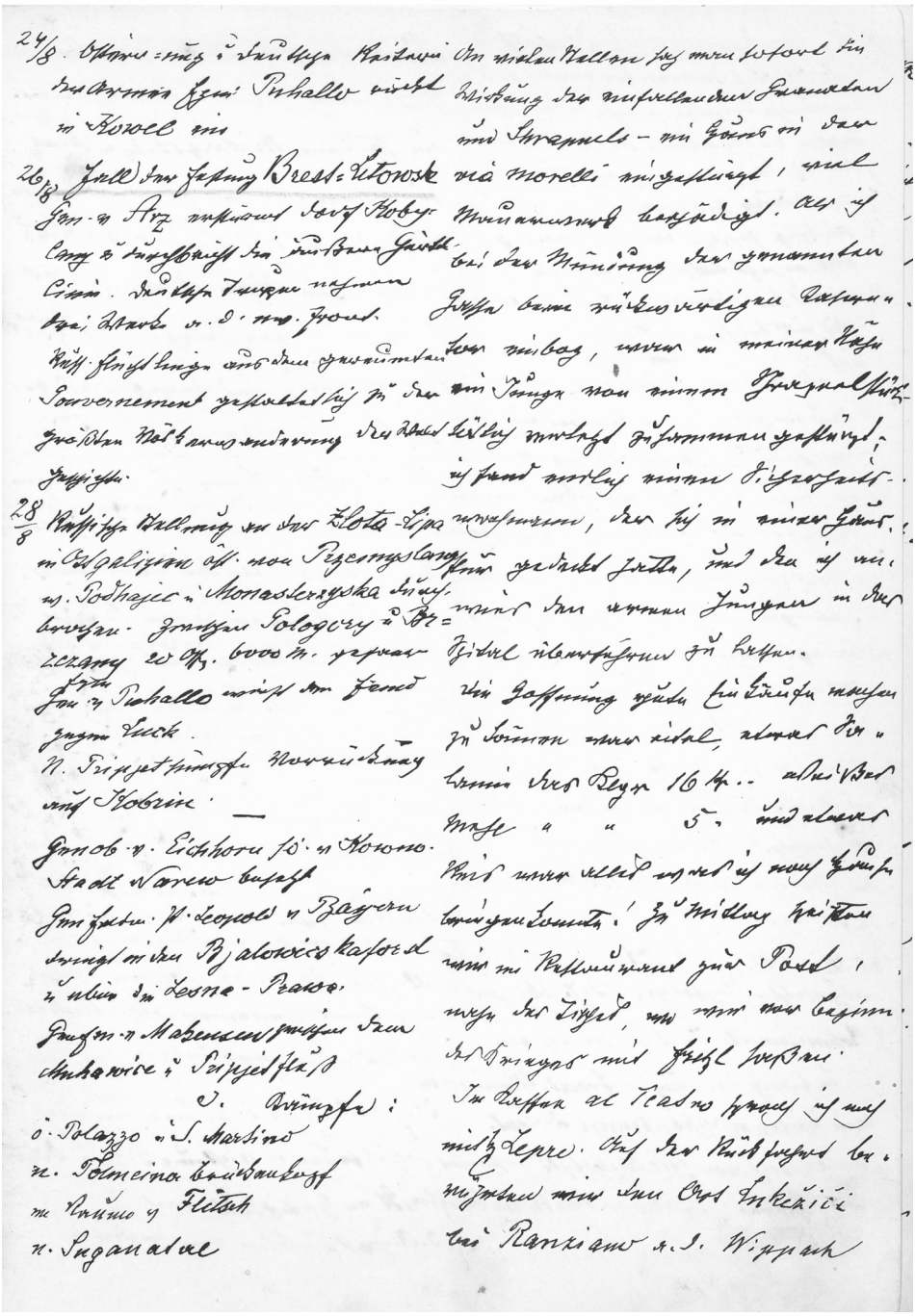
Friedrich von Maasburg in hčerka Franziska

Franziska von Maasburg

Nikolaus von Maasburg, sin Friedricha von Maasburga

Stran 80 iz dnevnika

Kronika Johanna von Maasburga

Temna je usode muhasta pot, nerazložljiva, nedoumljiva igra skrivnosti.

Evripides[1]

Napoleon[2] meni: Nikoli nisem dvomil v boga, toda božji Kristus ni nikoli obstajal.

> Morala, vest morata biti jedro, ne da bi poznali čudeža v nadnaravnem smislu. Boga se ne da vliti v določene, človeške predstavne oblike. Božjega duha in moč je čutiti povsod, tako v cerkvi, kamrici, naravi, na morju, v travni bilki na polju, v zvezdah na nebu kakor tudi pred vdihom človeka.

Nič ni trajno razen spremembe, nič stanovitno razen usode. Vsak utrip srca nam zada rano, in življenje bi bilo kot večno krvavenje, če bi ne bilo pesništva. To nam daje, kar nam narava odreka: zlat čas, ki ne rjavi, pomlad, ki ne odcveti, srečo brez oblakov in večno mladost.

Ludwig Börne[3]

> Ob morju, ob razdivjanem, mračnem morju,
> stoji mladenič – mož,
> pelina so mu polne prsi, dvomov polna glava,

---

1 Evripid(es) (ok. 480 pr. Kr.–406 pr. Kr.), po Ajshilu in Sofokleju namlajši treh velikih starogrških tragedov. Spesnil je okoli 90 tragedij, ohranilo se jih je 18, med njimi *Medeja*, *Ifigenija*, *Elektra*, *Orestej*. Upodabljal je močne ženske like, pametne sužnje in junake grške mitologije. Velja za prvega kritičnega intelektualca.

2 Napoleon Bonaparte (1769–1821), general, revolucionarni diktator in cesar. Rojen na Korziki, je med francosko meščansko revolucijo 1789 kot izjemno vojaško nadarjen napravil kariero v francoski vojski. Njegova priljubljenost med ljudmi je narastla med bojnima pohodoma v Italijo in Egipt. Vojaško si je podredil velike dele celinske Evrope in pri tem užival podporo Francozov. Bil je eden prvih politikov, ki je spoznal silno moč propagande, ki mu je pomagala tvoriti javno mnenje s pomočjo medijev in cenzure. Od njega se je tega posla naučil knez Clemens von Metternich (1773–1859), ki je bil takrat avstrijski veleposlanik v Parizu. Napoleonova moč je upadla ob za Francijo katastrofalnem bojnem pohodu proti Rusiji 1812, ki je privedel do osvobodilnih vojn in padca Napoleona v t. i. bitki narodov pri Leipzigu 1813. Stranski proizvod vojn proti Napoleonu je bilo stremljenje narodov po samoodločbi in konstituiranje nacionalnih držav. Dokončno je bila Napoleonova usoda zapečatena med Ljubljanskim kongresom 1821, ki je utrdil politično restavracijo. Umrl je v izgnanstvu na otoku Sv. Helene. V Ljubljani stoji edini spomenik Napoleonu izven Francije in Korzike.

3 Ludwig Börne (1786–1837), nemški avtor, rojen v frankfurtskem judovskem getu. Študiral je medicino, nato pravo in doktoriral. Od l. 1808 je bil prostozidar. Zaradi vrste težav je 1818 konvertiral v protestantizem. Deloval je kot publicist in novinar, veliko je potoval. Pesniško ga prištevajo k napredni struji *Mlada Nemčija*, ki si je zadala za cilj širitev demokracije kot predpogoja svobode. Od 1830 je živel v Parizu, kjer se je spoprijateljil s Heinrichom Heinejem, vendar se je z njim pozneje razšel.

spraševanje s trpkostjo na ustnicah za valom val:
„Razkrij življenja mi uganko,
to mučno, pradavno uganko,
ki morila je že mnoge glave,
glave pod hieroglifiziranimi pokrivali,
glave pod turbani in črnimi baretkami,
glave pod lasuljami in tisoč drugih,
uboge preznojene glave ljudi,
povejte mi: kaj pomeni človek?
Od kod prišel je? Kam odhaja?
Kdo je tam zgoraj na zlatih zvezdah?“

Momlja val za valom v neskončnem mrmranju,
brije veter, oblaki bežijo,
zvezde migljajo, vse ravnodušne in mrzle,
norec pa čaka odgovora.[4]

Dežela Hebrejcev: Pridigar (Salomonov)

O, nečimrnost nečimrnega!
Pridigar pravi: O, nečimrnost nečimrnega!
Vse je nečimrnost. –
Kaj doseže človek z vsem svojim trudom,
s katerim se muči pod soncem?
Vsi njegovi dnevi so vendar polni bolečin,
in gnev mu je cilj.
Celó noč mu srca ne umiri.
Oko ni nasiteno z ogledovanjem,
uho se ne more naposlušati,
in kar je bilo, je to, kar bo,
in kar se je zgodilo, se bo zgodilo,
novega pod soncem ni čisto nič.
Mar je kaj takega, o čemer rečeš: „Glej, to je novo!“
Premotril sem vsa dela,
ki se opravljajo pod soncem,
in glej, vse: nečimrno in brezumno stremljenje,
ukrivljenega se ne da zravnati
in manjkajočega ni moč prišteti.
Tedaj dejal sem svojemu srcu:
Glej, pridobil in nagrmadil sem
več modrosti kot kdor koli drug,
ki je pred mano bil v Jeruzalemu;
in moje srce je zrlo

4 Heinrich Heine (1797–1856), eden najabolj znanih in kontroverznih nemških pesnikov, pisateljev, tudi novinar in publicist. Bil je judovskega porekla, konvertiral ter bil politično angažiran. Predstavnik tako literarne romantike kakor tudi politično angažirane *Mlade Nemčije*. Bil je promoviran jurist. Zaradi političnih pesmi je bil prepovedan in je odšel v azil v Pariz, kjer je tudi umrl. Njegova je skovanka *svetovna revolucija* (1842). Pesem *Fragen* [Vprašanja] je prepesnil Igor Grdina.

sámo modrost in spoznanje.
A tedaj ko sem naravnal svoje srce k spoznanju modrosti
in k spoznanju nesmisla ter brezumnosti,
sem dognal, da je tudi to brezumno početje;
kajti ko modrost si namnožiš, si tudi nejevoljo namnožiš,
in kdor grmadi vednost, grmadi bolečino.
V svojem srcu sem pomislil: Pa bodi tako!
Preizkusim te z veseljem, in predam se dobremu!
A glej: tudi to je bilo nečimrno!
O smehu sem dejal: Nora reč!
In o radosti: Čemu pomaga?
Vse ima svojo uro in sleherna reč svoj čas.
Pod nebom:
je čas, da rojen si,
in je čas, da umreš,
je čas, da sadiš,
in je čas, da izruješ, kar rase.
Je čas, da pokončaš,
in čas, da pozdraviš,
čas, da podreš,
in čas, da spet zidaš,
čas je, da se smejiš,
čas je, da medliš v žalosti,
in čas, da odvržeš bisere,
in čas, da zbereš bisere; – –[5]

Bedaku spričo dni bodočih
sedanjosti sladkost ni mar,
tek nagel let je begajočih
in malo le jih prejmeš v dar.
Užijmo, kar nam danes nudi
življenje, ki ga prah suši.
Nihče ne ve, kdaj smrt ga zgrudi
Vsak jutri že lahko zaspi. 6/8 1867 Lilia[6]

Ah, v temačni hiši rade
trume srečnih bivajo,
v zvezde, v sonce zmerom mlade
boli njih se zlivajo.

Daljno vse je, kar je milo
srcu zvestemu bilo,
daljno, kar je povzročilo
najresničnejših muk zlo.

Mrtve imenujem srečne –
njihov klic tih reže noč –,
druži v krog skrbi jih večne

5 Pridigar (Kohelet) 1,1-11. Prepesnil Igor Grdina.
6 Neznan-a avtor-ica. Prepesnil Igor Grdina.

nezaustavljiva moč.
Strah in žalost zapustila
sfere večne sta temè,
spečih tam ne zbuja sila,
niti čar, ki sen zlat tke.[7]

Celje v mrliški vežici nemškega pokopališča
dne 21. septembra 1909.

Trgovec s strupom. Roman Georgesa Ohneta.[8] Nov. 1909

Vidite, doktor, v življenju je vse umrljivo in minljivo. Ne storimo koraka, ki bi nas ne približal našemu koncu. Ko bi človek prisluhnil fanatikom zdravja, bi ne smel vdihovati niti svežega zraka iz strahu, da ne dobi pljučnice. In prav tako bi se moral paziti pred kakršnim koli razburjenjem – tako veselim kot žalostnim, kajti lahko bi mu oslabelo srce. Vse okoli nas pomeni nevarnost, na nas preži poguba. Gre torej samo za to, da si človek izbere najbolj kratkočasno pogubo in da se odloči za tiste nevarnosti, ki mu nudijo največ razvedrila. O vdanosti pijači govorite z gnusom, ki vam ga vliva poklic; vendar vas spomnim zgolj na to, da poznam ljudi, ki pijejo od svoje mladosti, kakor da bi jim za to plačevali, in kljub temu dosežejo tako visoko starost, kot je vaši strastni pivci vode gotovo ne bodo nikoli.

Zgodbe Hockewanzla[9] Dec. 1909.

„Igra je pregreha," je rekel svojemu kaplanu, „in zapomni si ta lepi rek. Pregrehe pot je na začetku sicer pot po zelenih livadah – napoveš npr. zeleno igro ali tudi kraguljčka – nadaljevanje pa je nevarnost, njen konec strah in groza, se pravi, da tistih nekaj fičnikov poženeš s svojimi najboljšimi prijatelji."

7 Peta, zadnja (6.), prva in druga kitica pesmi bez naslova dr. Carla Weichselbaumerja (1791–1871), nemškega pisatelja in filozofa iz novele *Der Verkannte* [Spregledani]. Prepesnil Igor Grdina.
8 Georges Ohnet, pravo ime Georges Hénot (1848–1918), francoski urednik, novinar in pisatelj. Bil je zelo priljubljen in je dosegal visoke naklade, kljub neugodnim kritikam.
9 Ps. Hockewanzel, pravo ime Wenzel Hocke (1732–1808), ljudski katoliški duhovnik, dobrotnik, ki se pojavlja tudi kot literarni junak. Odlomek je iz knjige *Geschichten vom Hockewanzel* [Zgodbe Hockewanzla].

Nedeljski otrok Friedricha Spielhagna[10]

Saj se navdušuješ nad Wagnerjem?

Imam ga za čudovit zaboj s čudežnimi rečmi.

Če se ti samo zdi čudovit, ti odpustim skrunitev, ki se sicer skriva v tej primerjavi. Od Michelangela dalje ni v nobeni umetnosti znova vstal njemu primerljiv genij.

Veselje do življenja. Roman Émila Zolaja[11]

Po takšnih trditvah prepoznam današnjo mladino, ki je ugriznila v jabolko znanosti in od tega zbolela, ker na ta način ne more potešiti svojega hrepenenja po absolutnem, ki ga je vsrkala skupaj z mlekom dojilje. V znanostih bi hoteli na mah in zlahka na kupu najti vse resnice, medtem ko smo vendarle samo začetniki in bomo nedvomno odvisni od raziskovanja, ne da bi kadarkoli dosegli cilja. Nato pa zanikujete znanost na sploh, bežite k veri, ki vas več ne mara in zapadete pesimizmu. Trpite za boleznijo preloma stoletja, vsi skupaj sami moderni Wertherji.

Močnejši. Roman Hansa von Wentzla[12]

Toda, ali je bila sploh kdaj pravičnost na svetu? Ne, ni je bilo in verjetno je tudi nikoli ne bo, dokler bodo ljudje krojili človeške usode. Bilo je torej čisto zaman, da so jo zahtevali. Pravična je samo božja sila nad nami, ki se razodeva

10 Friedrich Spielhagen (1829–1911), nemški pisatelj, ki je študiral pravo in filologijo. Pisal je prozo, drame in obljavljal v različnih časnikih. V svojem času so ga pogosto opisovali kot največjega romanopisca Nemčije. Dela je močno zaznamovala ljubezen do morja. Roman *Sonntagskind* [Nedeljski otrok], to je nekdo, ki ima srečo, je izšel 1893.

11 Émile Zola (1840–1902), eden velikih francoskih romanopiscev, tudi slikar in novinar, utemeljitelj vseevropske literarne struje *naturalizma*. Med najbolj znanima romanoma iz cikla *Rougon Macquartovi* sta *Nana* in *Germinal*. V zavest evropskih razumnikov se je vtisnil zaradi Dreyfusove afere. Dne 13. 1. 1898 je skušal z odprtim pismom *J'accuse* [Obtožujem], naslovljenem na francoskega predsednika Félixa Faure-a, zastaviti svoje dobro ime v dobro stotnika Alfreda Dreyfusa (1859–1935), prvega Juda v generalštabu, ki so ga po krivem obtožili izdaje v korist Nemcev. Iz tega se je razvila antisemitska afera, ki je leta zaposlovala Francijo. Tudi Zolaja so tožili in ga obsodili na denarno in kratko zaporo kazen, čemur se je odtegnil z begom v London, kjer je ostal skoraj leto. Dreyfusa je vojaško sodišče 9. 9. 1899 obsodilo, upoštevajoč olajševalne okoliščine, na 10 let težke ječe. 19. 9. 1909 ga je predsednik Émile Loubet pomilostil pod pogojem, da se na sodbo ne bo pritožil, kar je Dreyfus sprejel. Po zmagi levice na volitvah l. 1902 se je začela nova debata o Dreyfusu, prišlo je do revizije sodbe, tako da so Dreyfusa 12. 7. 1916 oprostili in rehabailitirali. Takoj zatem so ga slavnostno znova sprejeli v vojsko, ga povišali v majorja in imenovali za viteza častne legije. Oktobra 1907 se je iz zdravstvenih razlogov upokojil, vendar se je ob izbruhu vélike vojne reaktiviral, odšel na fronto in ob koncu vojne dosegel čin podpolkovnika.

12 Hans von Wentzel (1855–1929), nemški pisatelj in častnik. Pisal romane ter gledališke igre, tudi veseloigre.

v večnih, nespremenljivih zakonih narave, zakonih, ki si jih nemilo prizadevamo prevetriti ali celo prelomiti. Seveda pa meri z drugimi merili, kot bi si želela naša palčkovska pamet. Tu v resnici nimata veljave ne človekov položaj ne njegov vpliv. Nepremostljive meje postavlja tako našemu spoznanju kakor tudi naši samovolji.

Kdor ubije muho, mar jo lahko spet obudi k življenju? Ne more; pa če bi bil najmogočnejši knez na svetu in bi ponudil cesarstvo, tudi če bi ponudil tisoč življenj, nič mu ne bi pomagalo, kajti narava to prepoveduje. Tu se neha človekova moč.

Da, narava je pravična in nikoli ne izgubi zaupanja vase. Je stroga sodnica, ki nepopustljivo kaznuje, toda svojim otrokom tudi velikodušno podarja, vsem, brez razlike, in vedno s polnimi rokami.

Lepi svet, svoje prasnovi in sile je dal vsej človeški družini. Voda je povsod mokra, ogenj za vsakogar izčrpujoč, zrak za vse osvežujoč, sonce, mesec, zvezde prisluškujejo vsem, brez razlike. Toplota in luč poživljata vse organizme. Nič na svetu se ne more izgubiti, tudi s smrtjo ne. Vse, kar človek potrebuje, obstaja. Drema v njem in v klicah zemlje, samo da v prahu rojeni ne zna pravično upravljati z darovi boštva.

Vsi pridemo goli iz materinega telesa, ne vemo prav, ne od kod, ne kam, berači in kralji. Vsi moramo umreti, brez razlike stanu, imetja in spola. Neizbežno moramo navzdol v prepadno žrelo razkroja, za katerega upamo, da pomeni metamorfozo v popolnejše oblike, ki jih ne poznamo in jih tostran tudi ne bomo nikoli spoznali. Hodimo po poti narave. Upamo, da vodi k Bogu. S seboj ne moremo vzeti ničesar, kar je bilo v življenju naše.

To je trpko. Zdi se nam kruto, vendar je tudi vzvišeno, ker je tako absolutno pravično in bo zaradi tega gotovo tudi dobro; kakor vse, kar prihaja od boštva.

Vdajmo se torej, kakor otroci, njeni modri, vsemogočni volji. Vrnimo se polni zaupanja v naročje naše pramatere, iz katere smo rojeni.

Je pa vendarle umetnost, ki se jo je treba naučiti, da se spodobno staraš, da veneš in se še v propadanju dviguješ nad življenje, in gotovo tudi ni najmanjša, končati boj za obstanek s plemenito držo svojega značaja; oditi s smehljajem, s pogumom vdanega močnega srca, ki ga niti usoda ni premagala.

Samo takšno umiranje je lepo.

Maksimum. Roman iz Monte Carla Ossipa Schubina[13]

„Zakaj ima tudi najponosnejši tok
cilj, postavljen navzdol?“

Basil Hymen. Novela Sacherja-Masocha

„Za svojo si posest cel svet napravil?
Naj ti bo hladna glava – to ni nič!
Mar vse, kar si imel, je val odplavil?
Naj te gorje zabava – to ni nič;
z bolestmi in užitki boš opravil,
tuj svet ti bodi, slava – to ni nič!“[14]

Otrok, otrok, nikar dalje! Kakor bi jih bičali nevidni duhovi, bežijo sončni konji časa z naše usode lahkim vozom, nam pa ne preostane drugega, kakor da hrabro, trdno primemo za vajeti in obračamo kolesa enkrat desno, enkrat levo, tu pred kamnom, tam pred padcem. Kam, kdo ve? Ko pa se komaj spomniš, od kod.

Goethe [15]

Kot moto k XV. poglavju IV. knjige:

13 Ossip Schubin je psevdonim nemške pisateljice s Češke Aloisie (Lole) Kirschner (1854–1934), ki je v svojih delih opisovala družabno salonsko življenje. Na potovanjih je spoznala francosko romanaopisko George Sand in Ivana Sergejeviča Turgenjeva. Po literarnem liku iz njegovega romana *Helena* je prevzela psevdonim Ossip Schubin. Roman, ki ga je prebiral Maasburg, je izšel 1896. V svojih delih se je zavzemala za miroljubno sobivanje različnih evropskih narodov. Bila je znana pisateljica, ki so jo v času nacional-socializma hitro pozabili.

14 Avtor pesmi je avstrijski pisatelj Leopold vitez von Sacher-Masoch (1836–1895), ki je objavljal tudi pod psevdonimoma Charlotte Arand in Zoë von Rodenbach. Družina je izhajala iz Lvíva, prednike je imela tudi v Sloveniji. Po poklicu je bil zgodovinar, habilitiran za predmet novejša zgodovina. V svojem času je bil priljubljen avtor številnih romanov in novel, njegov vzornik je bil Ivan Sergejevič Turgenjev. Bil je eden prvih pisateljev, ki je podal realistično podobo galicijskih Judov. Vse življenje se je boril proti antisemitizmu. Pozneje vpeljan psihiatrični pojem „*mazohizem*“, s katerim se označevali preferenčno motnjo, je namig na njegovo ime Masoch in na način, kako je predstavljal erotiko. Novela *Basil Hymen* je nastala 1877. Pesem je prepesnil Igor Grdina.

15 Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), nemški klasik, ki je pisal prozo, poezijo, drame, eseje, spomine. Njegova zbrana dela obsegajo 32 zvezkov. Bil je tudi znanstvenik (odkril je medčeljustno kost, se ukvarjal z naukom o barvah). Bil je politik, minister in eden redkih Nemcev, ki je spoštoval Napoleona. Napoleon I. je Goetheja povabil na zajtrk 2. 10. 1808. Goethe, ki je cesarjevo vabilo dve leti pred tem kot minister odklonil, se je vabilu tokrat odzval. *Empereur* je občudoval pesnika, odkar je prebral njegovo *Trpljenje mladega Wertherja.* Maasburg citira iz 2. dejanja Goethejeve žaloigre *Egmont* (1788). Dogajanje je umeščeno v leta 1566 do 1568 v Bruselj, na začetek osemdesetletne vojne, ki so jo nizozemske province bíle proti španski nadvladi.

Götz Krafft. Zgodba neke mladosti Edwarda Stilgebauerja[16]

Z motom na naslovnici:

> Le recíte
> mu, naj mladostne sanjarije čisla
> še potem, ko že v moža odrase,
> morilskega mrčesa ne spusti naj
> k čaščenju boljši pameti srca
> božanske nežne cvetke – naj ne moti
> ga, če prahú modrost obrekovala
> bo kdaj navdušenje, nebeško hčer.
> Dejal sem to mu zdavnaj.
> Schiller [17]

Na dan pogreba starega pesnika (1888) so se zbrali maturanti mestne gimnazije v Frankfurtu ob Majni. V svojem poslovilnem govoru je njihov direktor med drugim povedal:

„Z vsakim posebej, ki danes odhaja, odhaja v svet kos mene. Kot oče in kot prijatelj vam stojim nasproti. In kot oče svojemu ljubljenemu otroku vam bom danes, vsakemu posebej, dal na življenjsko pot nasvet in željo. Kar jih je tu delilo skupno usodo vsakega dne in vsake ure, zdaj odhajate na različne poti. Če je tu veljalo, s skoraj enakimi sredstvi stremeti k enakemu cilju, pa so tam zunaj v življenju za vsakega med vami, prijatelji, postali sredstva in cilji različni. Vsem vam od srca želim, da vsak od vas s sredstvi duhovne in materialne narave, ki so mu na razpolago, doseže svoj cilj. In tej želji imam dodati samo še nasvet: Ostanite zvesti samim sebi! Postanite možje! Kajti može, ki vztrajajo na svojem mestu, potrebuje naš čas, potrebuje domovina.

Dežela, ki vas je rodila in vzgojila, stavi prav v vas svoje največje upe, in prav zaradi tega od vas tudi največ zahteva. Zaradi izobraževalne poti, ki se vam bo zdaj odprla na naših univerzah, ste poklicani, da postanete voditelji in učitelji,

16 Edward (tudi Eduard) Stilgebauer (1868–1936), nemški pisatelj, sin protestantskega župnika. Doktoriral je iz filozofije. Pisal je romane, povesti, pesmi in drame in bil do dvajsetih let 20. st. uspešen pisatelj, ki pa ga po l. 1933, ko je prišel na oblasti nacional-socializem, niso več objavljali. 29. 3. 1934 je bil izpisan iz nemškega državljanstva, posmrtno pa so mu 1938 odvzeli doktorat univerze v Tübingenu ter vsa njegova dela uvrstili na „seznam škodljive in neželene literature“. Roman o Götzu Krafftu je izhajal v letih 1904 do 1905.

17 Friedrich von Schiller (1759–1805), pesnik, pisatelj, dramatik, zgodovinar, teoretik nemške klasike, Goethejev pisateljski kolega in prijatelj. Po poklicu je bil vojaški zdravnik z doktoratom. Ker se je brez dovoljenja udeležil praizvedbe svoje viharniške drame *Razbojniki* (1782), je pred svojim vladarjem vojvodo Karlom Evgenom Württemeberškim pobegnil, sicer bi ga zaprli in mu prepovedali pisati. Nastanil se je v Weimarju, kjer je že živel Goethe. Za *Razbojnike*, ki so jih razumeli kot dramo proti tiranstvu, so mu Francozi podelili francosko državljanstvo. *Don Karlos* (1787) je gledališko delo, kjer obravnava politično-družbene konflikte, zlasti začetek osemdesetletne vojne, s katero so si nizozemske province izborile neodvisnost od španske krone. Citat je iz 4. dejanja, 21. scene. Prepesnil Igor Grdina.

tolažniki in pomočniki svoje države in svojega naroda, in zato svojemu prvemu svarilu dodajam drugo: Bodite nesebični.

Kdor hoče vložiti svojo osebnost v ideale človeštva, kdor hoče svoje boljše moči vložiti v dobro celote, kakor vi vsi to gotovo nameravate, tisti sme misliti nase šele nazadnje. Torej, prosim vas, prijatelji, ne postanite stremuhi, postanite možje.

Ko pošilja oče sina v svet, se v njegovem srcu zgane marsikatera tesnobna skrb za otrokov nravni in telesni blagor. Ne zamerite mojih besed. Pomislite: Oče je, ki mi govori. Izrekov iz biblije niste nikoli slišali od mene, in vem, da kri v telesu devetnajstletnika pluje po žilah bolj vihravo kot po žilah zrelega moža.

Kako naj se izrazim, da me boste hitro razumeli. Zdaj zapuščate zaščitniški dom, kjer nad vami bdi oče, kjer ste zrli v oko matere in čist pogled sestre. Hm, hm, prijatelji – obdržite spoštovanje do ženske, spoštovanje, ki ga imate do matere in sestre; kajti ženska je lépo v našem življenju, je krona popolnosti, ki je v svoji popolni vrednosti ponujena samo vrednemu. – Boj je težak. Ohranite si čisto dušo – dušo v vseh primerih – in hrabro se borite – to sem vam še moral reči.“

II

V velikem mestu nauči
se mnogo dečko mlad,
saj knjige mu odpro oči,
šepet posluša rad:
skrivnostna je ljubezen,
v strasteh je vsak oprezen ...
V dvanajstem letu skoraj več
fant ve, kot oče, zanj skrbeč,
je, ko je mater vzel [plamteč].
Goethe[18]

Vsebina: Götza Kraffta prvi nočni izostanek, s prijateljem Bacholdom obišče krčmo študentskega združenja – popiva in igra – toda pred vstopom v razvpito hišo zmaga spomin na Holderjevo svarilo: „Ohranite si čisto dušo!“

18 Johann W. v. Goethe: *Kinderverstand* [Otroški razum]. Prepesnil Igor Grdina.

III

Razmerja družine Krafft. Krafftov govor na zaključni slovesnosti gimnazije. Izbira za nadaljnji študij ni po lastnih željah književnost, pač pa, kakor je hotel neizprosno strogi oče, teologija. Slovo od doma. Pred odhodom vlaka, ki je odpeljal v Lausanno, je oče rekel: „Götz, prav kmalu piši, da nas ne bo skrbelo, in ne troši veliko denarja."

To je bil edini nasvet, ki ga je imel župnik Krafft dati poslavljajočemu se sinu na življenjsko pot.

IV

Prihod v Lausanno – penzion pri madame Gonjallar in hčerki Adèle. Obisk pri Rocherju, kjer se je nastanil Bachold, in srečanje z Jeanno Ramuz. Že po kratkem družabnem večeru ji Götz Krafft šepne besede: „Usoda, pravijo nagoni, prepusti se ji in naj bo moja, naj življenje najine ljubezni vendarle ne bo življenje vrtnic."

Iz njenih svetlih, rjavih oči ga je zadela strela. Kakor svetleč sončni žarek je padla v Götza Kraffta mehko mladeniško dušo, ki se ni zares vnela še za nobeno žensko. Bilo je srečno razumevanje notranje sorodnih duš, nezavedno žarenje prve ljubezni, ki pozna zgolj sebe, ki ne ve nič o razmišljujočih tlačečih dvomih razuma.

V

Götz Krafft se v penzionu gospe Gonjallar z globljim zanimanjem posveti na novo prišlemu Judu Sallyju Löwenfeldu, in to tem bolj, ker le-ta študira literarno zgodovino ter filozofijo in kot Krafft stremi za resnico in znanjem. V nekem pogovoru je Löwenfeld med drugim pripomnil:

„V hinavščino vse nas vzgaja moderna družba, bistvena pa je manjša ali večja mera resnicoljubnosti, ki si jo kot skromen ostanek ohraniš. Ali ni hinavsko, da se nas Jude označuje za enakokpravne? Ali sedimo na sodniških stolih, pripadamo častniškemu zboru, ali je sploh kdaj eden nas postal ministrski predsednik ali minister? To lahko postanemo, vendar ne postanemo, v tem grmu tiči zajec. In če smo moč denarja, ki se nam jo danes tako pogosto očita, res vzeli v svoje roke, zakaj smo jo? Ker je pred stoletji veljala izposoja denarja drugim za umazan posel, ki pa je bil za zastrupljevalce vodnjakov in klavce krščanskih otrok ravno dovolj dober – zato! Seme sovraštva, ki so ga sejali, je rodilo presenetljive sadove. Tako sedijo baroni Rotschild in Hirsch na zlatih stolih, ki jim jih zavida marsikateri vladar, vendar pa je bilo pravljično bogastvo pridobljeno s krvjo in sramoto, s solzami in bolečinami. Itd.

Enkrat drugič je Löwenfeld vprašal:

In kaj mislite o moderni?

„Mislite na Ibsna,[19] Zolaja in Tolstoja?[20]“

„Ja, v prvi vrsti nanje, toda tudi v Nemčiji se reči premikajo. V Berlinu ravno ustanavljajo svobodni oder.[21] Skoraj se zdi, da bomo doživeli novo obdobje viharništva. Močno še dvomim, ali bi mu Goethe in Schiller sledila. Danes smo mi, Nemci, vse kaj manj od nacije, kljub Bismarcku smo razdvojeni v stanove, v razrede, v vere – delavstvo pa v strnjenih vrstah koraka proti nam.“

„Se ogrevate za vélikega pesnika s severa?“

„Odkrito rečeno,“ je rekel Krafft, „za Ibsnove drame mi je vedno primanjkovalo globljega razumevanja. Samo *Sovražnika ljudstva* dobro razumem. Kaj hoče Tolstoj, mi je postalo precej jasno, najbolj jasno pa stoji pred mojim duhovnim očesom Émile Zola. Germinal je knjiga prihodnosti.“

„Ko berete Ibsna drugič in tretjič, in vam bom rekel, da nas ima vse za norca.

Pravi človek se mi reži iz vseh njegovih del, vsi mi smo Hjalmar Ekdal,[22] gospod Krafft. Ne počenjamo ničesar, pa se imamo za genije dela, fotografiramo, pa mislimo, da ustvarjamo kot umetniki, živimo od duhovne miloščine preteklosti in mislimo, kakšni dedci da smo, kadar vzklikamo hura in pojemo *Blagor tebi v vencu zmagovalca*[23] – samo-precenjevanje je prekletstvo tega rodu Ekdalovega, in zato imam rad tega Hjalmarja, ker je vsem nam tako podoben.“

Obisk ciklusa predavanj profesorja Reymonda. Profesor, ki se navdušuje nad Jeanom Jacquesom Rousseaujem,[24] je končal svojo temo:

„Znova najti človeka, gospe in gospodje, to je bila zahteva, ki jo je nesmrtni Jean Jacques moral nasloviti na svoje sodobnike. Je globok smisel njegove besede. Retournons à la nature, nazaj k naravi. Staro, ki je s francosko revolucijo privedlo do propada. Režim je poznal samo stanove in razrede, avtoriteto in podložnika.“

19 Henrik Ibsen (1828–1906), norveški dramatik in pesnik, ki se je upiral življenjski laži svojega časa in je v boju med spoloma zastopal stališča žensk. Med najbolj znanimi gledališkimi deli so *Stebri družbe* (1877), *Nora* (1879) in *Strahovi* (1881).

20 Lev Nikolajevič grof Tolstoj (1828–1910), eden najbolj znanih odličnih ruskih in svetovnih pisateljev, politik in publicist. Njegova najbolj znana romana *Ana Karenina* (1877) ter *Vojna in mir* (1869) sta klasični deli realističnega romana.

21 Svobodni oder (freie Bühne) je bilo v Berlinu 5. 4. 1887 ustanovljeno gledališko društvo, ki je upizarjalo gledališke predstave za zaprto družbo (znano, vabljeno publiko), da bi se tako ognilo cenzuri. Uprizarjali so moderne – naturalistične komade, ki so bili sicer prepovedani.

22 Figura iz Ibsnove drame *Divja raca* (1884).

23 Pruska cesarska himna *Heil dir im Siegerkranz*.

24 Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), rojen v Genevi, pisatelj, filozof, pedagog, raziskovalec narave in skladatelj v obdobju razsvetljenstva. Znan je njegov poziv *nazaj k naravi.*

„Ljudje, ljudje," je kričal v svet Jean Jacques Rousseau, preganjani, čigar knjige so sicer lahko sežigali, niso pa jih mogli zatreti, in ta klic pritiska v desetletjih devetnajstega stoletja, tudi na naše uho, napravimo iz nas gospodov in hlapcev ljudi in –

Manjše ugodje Götza Kraffta na naslednjem predavanju prof. Dandina o zgodovini religije, ki mu je konec popoldneva sledilo predavanje privatnega docenta dr. Heisterja o vprašanjih geneze. Pričel je:

„Staro vprašanje, ki že tisočletja zaposluje človeštvo: ‚Od kod prihaja življenje,' je vprašanje, ki je ustvarilo verske sisteme in zanetilo divje vojne, na to vprašanje znanost ne zna niti danes odgovoriti. ‚Od kod prihaja življenje,' ne vemo. Tu je. Že milijone, morda že milijarde let: zaploditi ga iz nič, ustvariti ga, znanosti ne uspe niti danes, njegov poslednji vir je teman in verniki nam govore, da počiva v Bogu. Toda motriti razvoj tega življenja, ga raziskovati, od najbolj primitivnega začetka do najvišje popolnosti psihične in fizične konstitucije človeka, to je najsvetejše opravilo znanosti."

Dr. Heister je stopil k svoji napravi.

„Kar vidite, je ena najnižjih oblik življenja, ki jo poznamo, migetalkar v kaplji vode, ameba, celica iz protoplazme, kakor smo poimenovali prasnov življenja, pra-sluz, in cela vrsta zagonetnih jeder, za katere se zdi, da v sebi zapirajo energijo življenja. Kakor vidite, gre skozi žival gibanje. Celica protoplazme spreminja svojo podobo, tvorijo se zareze. Celica in jedro se pričenjata deliti. Tu imate najbolj primitivno razmnoževanje, ameba se razmnožuje z delitvijo, mladega se na noben način ne da razlikovati od starega, iz matične živali nastaneta dve v sebi zaključeni, enako enostavni živali, ki sta sestavljeni iz celice in jedra." –

V Löwensfeldovi sobi Götz Krafft lista po knjigi „Posameznik in njegova lastnina" Maxa Stirnerja.[25] Prebere zaključni stavek uvoda:

„Božje je stvar Boga, človeško je stvar človeka. Moja stvar ni ne božja ne človeška, ni resnična, dobra, svobodna itd., ampak samo moja, in ni skupna, marveč enkratna, kakor sem enkraten tudi jaz. Meni nič ne presega mene!"

In Krafft razmišlja: Ali v tem tiči rešitev uganke? Samega sebe izoblikovati, samega sebe spoznati, ali je to namen? Na koncu!

VI

Krafftova pot v sposojno knjižnico, ki ji je načelovala Jeanne Ramuz. Srečanje z njo, kasneje z Barholdom in njegovo obožavano madame Yvonne Dufour. V Café de Lausanne so prijatelji povabljeni na praznovanje med nastopnim popivanjem

25 Max Stirner, pravo ime Johann Caspar Schmidt (1806–1856), nemški filozof, novinar, pisatelj in prevajalec. Omenjeno delo *Der Einzige und sein Eigentum* je izšlo 1845.

Teutonia.[26] Krafft sicer z odporom sprejme vabilo, vendar se kot vsi hrabro šali in pristopi kot brat barve.[27]

VII

Jeanne Ramuz iz dneva v dan bolj razvnema strast Götza Kraffta, zaradi česar trpi njegov študij. Očaran se odzove pisnemu vabilu na družabni izlet v Tour de Gourze.

In res! Kot kraljica te pravljične dežele z elastičnimi koraki stopa vsa sijoča Jeanne Ramuz v svojem belem oblačilu. Smehljajo se njene za poljub ustvarjene ustnice. Sončne strele čudežnih oči, vsa postava harmonija. Kakor vonj cveta očara metulja, kakor nje sijoča barva mami in omamlja, tako ga brezvoljnega hlapca privlači njena zmagovita lepota.

Krafft Götz ni nikoli v življenju občutil takšnega ugodja, slutnje takšne bolečine kot tistega dne, nikoli do tedaj in nikoli več poslej v svojem sprememb polnem življenju!

In ona – njej je ugajal ta mladenič s čisto, skoraj nedotaknjeno dušo, njej, ki je pred svojimi nogami videla že marsikaterega céladona.[28] Hotela ga je imeti s kožo in kostmi.

In končno je ležal tu, v prahu, na kolenih pred templjem njenega telesa, pred zmagovito lepoto mlade ženske, ki je v svojih rokah zlomila moško moč in voljo.

„Tvoja Götz Krafft, tvoja sužnja in tvoja gospodarica, tvoja usoda," je rekla odločno in nenavaden, nepozaben pogled iz rjavo zlatih oči lepe ženske je zadel mladeniča, pogled, pred čigar strastnim žarom je sramežljivo povesil oči.

Prispela sta do divjega potoka, ko je vzkliknila v nori objestnosti. „Odnesi me preko, Götz Krafft." In mu spolzela v objem, zaprla oči in potem: „Kako lepo je bilo, močan si, Götz Krafft!"

Vrelo se je dvignilo iz notranjosti Götza Kraffta. Čisto od daleč se je priplazilo nekaj, pred čemer se je zgrozil. Jarka želja, poljubljati ta vrat, te prsi. To žensko z žarečimi ustnicami poljubljati v vsej njeni božji goloti. Svetlobna postava, ki jo je držal v naročju, trpka boginja njegovih fantastičnih sanj, postala je meso in kri, in v tem trenutku je prvič začutil z jasno zavestjo, lačen je bil njene mesenosti!

Takrat se je Jeanne Ramuz zbudila iz omame. „Kaj tako bolščiš vame? Götz Krafft?" Njen glas je zvenel hripavo, skoraj raskavo. „Pridi, ostali? Tam čez je Tronchet."

26 Študentsko združenje.
27 Kot brat (član) združenja.
28 Fr. koprneč sramežljiv ljubimec.

VIII

Ko rojen,
čar je radosti zgubljen.
V sedlu vranca še sinoči,
danes mrtvec samujoči,
jutri v grob že položen.
Hauff[29]

Po neprijazni prekinitvi se Sally Löwenfeld in Götz Krafft znova najdeta v Café du Grand Pont.[30] Skleneta prisrčno prijateljstvo, – takrat se prikaže grof Schlippenstädt močno v rožicah, dvoumno namiguje in prejme na svojo pripombo: „Če hočete govoriti z menoj, potem izvolite vstati, vi izkrivljeni judovski pobalin," močan udarec v obraz.

Častni svet je razsodil v smislu grofove terjatve, trikratno izmenjavo krogel iz razdalje petnajstih korakov.

Na odmero,[31] ena, dve, tri! Hitro sta počila strela skoraj ob istem času. Droban Jud je ležal na tleh.

„Oče, mama," je prodiralo skozi ustnice brez krvi na uho zdravnika, ki je rekel: „Konec je, gospodje."

Krafftov študijski kolega z univerze Kamenetz je zbolel za posledicami, ki so največkrat posledica občevanja z razvratnimi deklinami.

IX

Zadnji dogodki so Götza Kraffta globoko pretresli – mladi študent teologije, ki so ga doslej morili zgolj dvomi o dogmah njegove Cerkve, je zdaj izgubil vero v bistvo boštva, kot si ga je prilagajal v drznih sanjah svoje mladosti – molitev, ki jo je izgovarjal še kot maturant, ni več hotela iz njegovih ust.

Kaj pa delo v teh tihih tednih? Bolj od pisem apostola Pavla, ki so mu nudila preveč dogmatičnega, ga je pritegnil prijazni Galilejec, ki je na gorah ob jezeru mesta Tiberija blagroval reveže, pozival k sebi težavne in obložene ter krotil skrb

29 Wilhelm Hauff (1802–1827), nemški pisatelj in pesnik romantike. Študiral je teologijo in jo zaključil z doktoratom. Umrl je za tifusom, osem dni po rojstvu hčerke. Pisal je pravljice in sage, novele, romane, povesti, satire, (študentske) pesmi in služboval kot urednik revije novega tipa *Cottasches Morgenblatt für gebildete Stände* [Založbe Cotta jutranjik za izobražene stanove]. Napisal je nekaj antisemitčnih del, kjer se oklepa stereotipov o Judih, najbolj razvpita je povest *Jud Süß* (1827). Pesem *Reiters Morgengesang* [Jezdeceva jutranja pesem] je prepesnil Igor Grdina.

30 Fr. Kavarna pri velikem mostu.

31 Pravilo študentskega združenja, burševstva ob dvobojevanju.

za vsakdan z napotkom, navodilom, opozorilom na lilije na polju in na ptice pod nebom. Vsa glasna hoja, ves trud za hlastanjem po sedanjosti je v teh tihih tednih, ki so sledili prijateljevi smrti, izginil iz duhovnega kroga, pa tudi predavanja ga niso več skrbela. – Potopljenega v temačnem razpoloženju je Götza Kraffta obiskala Adèle Gonjulaz, ki je prinesla Jeannino pismo in v pogovoru pripomnila:

„Vaši starši so nas v dolgem pismu v duši zavezali k vašemu blagru. Mama je naravnost neutolažljiva zaradi usode gospoda Löwenfelda. V zadnjih tednih ste se, kakor se zdi, čisto spremenili, gospod Krafft!“

In: „Ko bi bila prijatelj, ne ženska, ki ji šega, ki jo še vedno priznavamo, prepoveduje, da bi o veliko rečeh spregovorila odkrito, potem bi vam lahko povedala zgodbo iz svojega življenja, ki bi vas na koncu odvrnila od nepremišljenega koraka.“

„Tako mladi ste še – ne bi rada – ne bi želela, da se spomladansko pismo posede v vašo dušo, kajti so nature, ki določenih reči nikoli ne premagajo.

Rada bi vas obvarovala pred tako žalostno usodo, kot je moja. – Vas in morda tudi dekle.“

Toda pismo, v katerem je Jeanne Ramuz tako prisrčno vabila na letošnje fête du bois[32] lausannskih šol, je vedno znova prebiral in ni se mogel upreti njenemu klicu: „Koprnim od nestrpnosti, da bi vas zopet videla.“

Na slavnostnem trgu je srečal Jeanne z drugim – nenadoma je v Krafftu vroče vzvalovalo.

Veselo se je pogovarjala, ko je stopala mimo – z roko v roki v gozd. Zdaj jo je moral srečati. „Joj, joj, gospod Krafft, tako pozni” in je predstavila gospoda. Charles Chappius – Götz Krafft! Iz rok prvega je mehka roka Jeanne Ramuz spolzela na Krafftovo stran.

„Pojdiva v gozd, ni mi do plesa,“ in skozi zeleno listnato streho bukev je padal zlati sij sonca na oba.

„Niste v barvah?[33]“ – „Ne pripadam mu več – “ je odgovoril Krafft in namignil na svoja zadnja doživetja. In takrat, z nenadoma razširjenimi rokami je z rahlo trepetajočim glasom zašepetala: „Poljubi me spet, Götz Krafft!“ In kot takrat je ležal v njenih rokah – jo pokril z gorečimi poljubi, ki jih je s pohlepnimi ustnicami pila iz še nedotaknjenih ust mladeniča, ki je bil v izkušnjah in znanju strasti še na pol otrok.

„Moj si, čisto moj, Götz Krafft?“

„Jeanne, obožujem te.“

„Obožuješ me, Götz Krafft, mar ne?“

32 Fr. praznovanje gozda.

33 Vsako burševstvo je imelo svojo barvo, tako so jih prepoznavali.

„Jeanne, obožujem te.“

„Potem poklekni predme kot pred svojo boginjo in poljubi rob moje obleke!“

In že je ležal pred njo v prahu, v prahu pred žensko, in se z žarečimi ustnicami dotikal poslednjega roba njene obleke.

Usedla se je na klop in mu pripovedovala, da je gospod Chappius očeta prosil za njeno roko – in na njegovo vprašanje je smeje se rekla:

„Ti me obožuješ, on, on pa me hoče poročiti, ali mar lahko izbiram?“

Imela je glas opozorilne pameti, uspavane v globokem snu, tiho spraševaje je prihajalo z njegovih ustnic:

„Ali ne boš odkrito govorila s svojim očetom, Jeanne, ali naj jaz –„

„Ne, Götz Krafft, pusti me, da vse postorim sama – moj oče je tako čuden – vse sama – obožuješ me, to zadostuje.“

Ko tako hodita naprej, Jeanne vpraša: „Ali poznaš pokopališče v La Sallayu?“

Zgrozil se je. Tam je pokopan Löwenfeld – kraj žalosti in groze

„Za pokopališčem v La Sallayu, ob brestovi aleji stoji vrtna hiška z imenom mon désir.[34] Je last mojega očeta. Zdaj, poleti, sem tam vsak dan sama, čisto sama. Oče je v trgovini, jaz pa moram tam zgoraj negovati rože, mar slišiš, Götz Krafft?“

„Če prideš, prideš rad,“ je vabil mehak glas kot petje siren na uho – on pa – kakor da bi bil pozabil na vse: „Pridem, pridem.“

X

V penzionu Gonjallaz se Götz Krafft vse bolj zanima za usodo uboge hišne hčere, ki nanjo namigujejo. Od njene matere bi rad izvedel več in jo zato obišče. Med pogovorom je moral z grozo zaznati krik: „Sovražim hčer, ki je prinesla toliko sramote in nesreče nad svojo staro mater.“

Poln temačnih misli je stal Krafft ob oknu, nobene besede v odgovor ni našel več in je ni iskal. Takrat je v ostrem kasu pripeljal pred hišo voz. Ostri ton hišnega zvonca je kriče zalajal po hodniku. Oba sta slutila, da se je v tej sekundi pripravljalo nekaj pošastnega. Vrata so se odprla. Bila je Adèle. Kot preganjana zver z razmršenimi lasmi je sopihajoč stala tam. Spremenjena kakor s čarobno palico. Besni pogledi, podobni plamenečim strelam, so iz sicer žalostnih oči streljali v pepelnato siv obraz matere.

„Bouchonova je umorila mojega otroka,“ je zavpila kot na smrt ranjena žival. Težko, v črno krpo zavito truplo je padlo iz Adèlinih rok na zofo.

34 Fr. moja želja.

„Gaston, moj ubogi, mali Gaston," je ječalo klečeče dekle, „ne poznaš več svoje mame, Gaston, svoje slabe mame, nikoli več ne boš odprl svojih modrih oči, Gaston –"

In, ko je odkrila suhljato telesce majhnega bitja:

„Poglej, sem poglej," je vpila, „sem poglej, ti si peljala fanta k Bouchonovi. Ti – ti – ti – in vedela si, kdo je ta Bouchonova, sem poglej."

Majhno telo je bilo prekrito s širokimi ranami, hrbet je bil čez in čez prekrit s krvavimi podplutbami.

„Na smrt ga je mučila, jaz pa o tem nisem vedela nič. Uro za uro sem dajala, da bi otroka vzgojila, ti pa si mi prepovedala priti domov, če bi ga obdržala, ti si ga odnesla k tej Bouchonovi. Vrni mi mojega otroka." –

Kakor bi bila izklesana iz marmorja, je stala visoka, suha postava stare ženske pred nesrečnim bitjem, po licu Götza Kraffta pa so lile solze sočutja. Končno beseda iz ust stare ženske. Trdo, kakor bi bile besede skovane iz jekla, so prihajale z ustnic brez krvi:

„Odstrani truplo, vsako minuto lahko pride kakšen gospod, ali nas hočeš popolnoma uničiti, odstrani truplo! Zakaj ga nisi pustila pri Bouchonovi?"

Vzela je svojega mrtvega otroka v roke in z besedami: „V jezeru je dovolj prostora za oba," planila ven. Stara ženska je še vedno nepremično stala.

„Sama si si skovala svojo usodo," je zavpila za bežečo hčerjo.

Takrat se je Götz Krafft osvestil, moral je za njo –

Adèle je izginila, z otrokom se je vrgla v jezero. Njeno truplo vidi Götz Krafft v petite morgue[35] – tiho pristopi in s tresočimi rokami zatisne veke nad otrplimi očmi. Potem ko je dogodek prišel v javnost, časniki so ga zelo popačili, je Götza Kraffta nekaj prisililo, povedati resnično stanje stvari uredništvu nekega socialističnega lista –

Slednji je kmalu priobčil članek čez dva stolpca z naslovom „Mademoiselle Mère".[36] In tako je padel prvi udarec z bičem v obraz meščanske družbe. Kmalu je sledilo priprtje babice Bouchon – potem sodna obravnava. Predsednik:

„Obtožba vas dolži, da ste naklepno in premišljeno ubili določeno število otrok, natančnega števila v rejo zaupanih še ni bilo moč ugotoviti, med njimi pet in pol mesecev starega nezakonskega sina umrle Adèle Gonjallaz."

„Naredila sem tisto, kar so drugi zahtevali od mene, gospod predsednik. Dokler bodo otroci, ki so materam v sramoto, bodo tudi ženske, od katerih se bo zahtevalo isto, s čimer so se obrnili name."

35 Fr. majhna mrtvašnica.
36 Fr. gospodična mati.

„Ja, že leta opravljam svojo obrt po nemem nalogu zelo imenitnih dam in zelo imenitnih gospodov, to pa sem počela, ker sem morala živeti.“

„In nikoli niste občutili sočutja s svojimi žrtvami?“

„Sočutja, gospod predsednik; otroci so na začetku pri meni umirali blage smrti, in to je bilo najbolje zanje, ki so svoje starše vendarle izročili bedi, sramoti in zločinu. Ko pa je z morfijem prepojena prevleka usmerila sum vame, me je družba, ki sem ji služila, prisilila, poseči po drugih sredstvih. Toda tudi vbod v možgane je skoraj neboleč, gospod predsednik.“

„Kaj pa trpinčenje, rane in otekline, ki so jih našli na telesu otroka!“

„Tudi k temu so me prisilili, to naj bi bil v primeru odkritja moj zadnji izhod.“

Državni tožilec se v svojem govoru obrne na porotnike z besedami:

„Gospodje, osvobodite človeško družbo te kužne bule s tkiva v polnem obsegu brez priznanja olajševalnih okoliščin.“

Zagovornik je razširil obe roki nad obtoženko, ko je pričel:

„Gospodje porotniki. Kužna bula je samo simptom bolezni, ki ga bolezen povzroči; in to telo, vso to družbo posadim ob bok Bouchonovi na zatožno klop in nadnjo trikrat izrečem svoj gorje, gorje, gorje.

Za konec: „Da, gospodje porotniki. Vsi, vsi. Vsi ste razbremenilne priče Bouchonove, vsi se zavzemate za olajševalne okoliščine, ker boste z njo obsojeni vsi.“

„Zaslepljene matere in ravnodušni starši, sem pred to sodišče. Sem, na zatožno klop, pričajte bolj zgovorno za Bouchonovo, kot bi to zmogle besede gospe J. Moreau!“

Zaradi umora v štirinajstih primerih je sodišče neporočeno babico Adelaide Bouchon obsodilo na dosmrtno strogo ječo.

XII

Kakor gigant se je Götz Krafft boril s svojo strastjo. Zaman! In še na poti k vrtni hiški mon désir ga je komaj zaznavni glas tiho opozarjal: „Vrni se, Götz Krafft!“ Toda pride do vrat ograje, odpre jih in takrat mu pred noge prileti zrela breskev, in izza cvetočega rožnega grma stopi tiho Jeanne Ramuz.

„Jejte, Götz Krafft, breskve so zrele.“

„Tako dolgo si ostala.“

Popolnoma ga je premagala omama njegove strasti, goreče je poljubljal njene zaprte veke. In v njenem objemu je nenadoma začutil noro strastno željo, da bi jo popolnoma imel in „Jeanne, Jeanne, ženska, čudovita, božanska ženska,“ mu je vrelo z ustnic.

„Moja Jeanne," je sopel, „moja ženska, moja last, moja sužnja." In ona, ki je bila takrat tako ponosna, je obležala na kolenih pred njim in čisto tiho so ji trepetale ustnice. „Tvoja, tvoja."

Takrat se je grom zakotalil nad njuni glavi – nanju se je kot prava poplava vlil nebeški dež. Kakor pod udarcem biča se je Götz Krafft sklonil. V trenutku se je ovedel. Kaj je hotel storiti?

„V hišo, v hišo," je silila Jeanne, on pa ji je sledil. Do kože premočena si je razpletla dolge kite zlatih las, odvezala pas mehke obleke in zopet so ji trepetale ustnice: „Götz Krafft!" Stopil je k oknu – skoraj brez vsega je tam sedela ženska njegovih mladeniških sanj, vroče poželenje noči brez sna na ležišču, in zdelo se je, da mu šepeče: „Pridi, pridi vendar, Götz Krafft!"

V tem odločilnem trenutku svojega življenja je imel Götz Krafft grozno vizijo – bil je v petite morgue, zagledal je mrtvaško tihi obraz utopljene Adèle Gonzallaz. In nekaj trdega, neizprosnega se je polastilo njegovega bitja.

„Ne morem te onesrečiti, Jeanne, tebe ne in ne prihodnjega rodu."

Premagal se je. Samo v obrisih je videl njeno postavo. Srepega pogleda njenih široko razprtih oči v temi ni mogel zaznati, pritipal se je do vrat in brez besed izginil.

Na železnih vratih pokopališča La Sallay je nehote obstal – potem je vstopil. Pamet, konec, toliko človeškega veselja in toliko človeškega gorja, toliko sovraštva in ljubezni, toliko ravnodušnosti in strasti.

Zdaj pa je stal ob grobu prijatelja in kot tolažba iz svetlih višav je v njegovih ušesih zadonela modrost grškega pesnika, da bo tisti, ki ga bogovi ljubijo, tej zemlji odvzet v mladostni moči. Na marmorni plošči je bil vklesan Danielov psalm. „Naše življenje je kot grob na polju, zjutraj vzcvete, zvečer ovene in usahne."

Isto danes kot pred tisočimi let, ko je sedel kralj David na prestolu Izraelovem, nič ni bilo trajnega razen sprememb, nič stanovitnega razen smrti.

Ob povratku v penzion najde pismo iz domovine in očetovo zahtevo, naj v naslednjih tednih zaključi študij v Lausanne – ki da je resnično dovolj stal – več od tisoč mark za tri mesece.

V dolgem pismu se Götz Krafft poslovi od Jeanne in že čez dva dni dobi odgovor:

„Moj dragi prijatelj!

Prebrala sem vaše pismo in mislim, da ga razumem. Toda izrezljana sva iz različnega lesa. Morda ste še premladi, da bi uvideli, da sta ljubezen in zakon dve različni stvari. Sama sem se vendarle zaročila z gospodom Chappiusom, ki je ravno včeraj, ko je prispelo vaše pismo, mojego očeta še enkrat zaprosil za mojo roko. Kmalu boste odpotovali. Potujte srečno in spominjajte se brez jeze najine mladostne omame, kakor se je bom brez jeze spominjala tudi jaz.

V prijateljstvu

Vaša Jeanne Ramuz“

„Ubogi Chappuis!“ je pomislil Götz Krafft. – Med vožnjo domov, ko so za vedno izginili Ženevsko jezero in gore, so tople solze tekle po licih Götza Kraffta.

Konec I. dela.

II. del

V toku sveta.

I Trapp zastavi poročni prstan svoje matere pri Jänickeju v Berlinu. V igralskem peklu v Bülowovi ulici. Srečanje z Götzom Krafftom. Penzion pri gospe Schulze. Krafft prebere moto nad člankom v časniku „Most“:

„Prvi, ki je obdal svoj prostor in se je spomnil izreči: ‚To je moje‘ in je našel ljudi, ki so bili dovolj naivni, da so mu verjeli, je bil resnični utemeljitelj meščanske družbe. Koliko zločinov, vojn in umorov, koliko bede in grozot bi bil prihranil človeškemu rodu tisti, ki bi izruval stebre ali zasul grobove in zaklical ljudem: ‚Nikakor ne verjemite temu prevarantu, izgubljeni ste, če boste pozabili, da sadovi pripadajo vsem in zemlja nikomur!‘“ (Jean Jacques Rousseau)

II Kolegij profesorja Wolfganga Müllerja. Kraffta ogovori ruska študentka Fedora Baranova – izve njeno življenjsko zgodbo.

III Berlinsko življenje. Seja social-dramatičnega društva v Velikem volilnem knezu.[37] Prikaže se urednik „Biča“ Löw Wolf. Ponovno srečanje z Baranovo – potem z Mimi Kubitz, ki postane njegova ljubica.

IV Berlinsko življenje v Weydingerjevi ulici. Penzion Poljakinje Marte Konicka, kjer prebivajo Giacomo Lovelli, Krafft, Trapp in več Rusov, med njimi tudi Baranova. Ljubezenski odnos med Trappom in hčerko Sonjo. Obupen položaj. Predaja rokopisa. Razkritja uredniku Löwu Wolfu o pojavih v najtemnejšem Berlinu. – Lakota ga naganja h kidanju snega, od tega zanj pretrdega dela ga reši miloščina.

V Götz Krafft v hiši svojega strica konsistorialnega svetnika Theodorja Lumminga. Spozna dr. Danna.

VI Götz Krafft poišče Trappa za list dr. Danna. Slednji je iz penziona izginil z Lovellijem. Prikaže se policija – izgon Rusinje.

VII Obisk pri dr. Dannu. Nasveti in priporočila profesorju Trimmlerju.

37 Lokal.

IX Tako imenovani Bording-House[38] ovdovele gospe profesor Weidemann – modela slavne slike Waldemarja Weidemanna „Kopajoča se morska deklica“. Krafft tam najde Rumblerja v trenutku, ko začne kot krupje: „Le jeu est fait. Rien ne va plus.“[39] Takrat ga Krafft ozmerja: „Kam si odpeljal Mimi, ti baraba?“ Nenadoma se prikaže policija, sledi zaslišanje na komisariatu, kjer Götz Krafft sliši o Miminem dosedanjem življenju.

X Götz Krafft spesni dramo „Žrtev“ in jo izroči dr. Dannu. Trappovo pismo Götzu Krafftu. „Glas iz globočin ti govori, Götz Krafft. Ne morem več, zgubljen sem. Primerjaj članek v časniku z mojim rokopisom. Okradli so me in z menoj gre navzdol. Izpostavi tega Löwa Wolfa, ki mi je vzel poslednjo oporo, v posmeh pred vsem svetom. Nikar mi ne odreci izpolnitve moje poslednje želje do sveta! Tvoj toneči dr. Dann.

XI Dr. Dann odgovori in svari, vendar Krafft vztraja pri objavi svojega članka. Gledališki direktor Straub naznani Götzu Krafftu, da bodo izvajali njegovo dramo „Žrtev“. Gledališka vaja. Predstava 17. julija 1890. Urednik „Biča“ Löw Wolf zrežira neuspeh.

XII Uničujoče sodbe berlinskega tiska. – Proces Rambler Weidemann, glavna obravnava v sodni palači Moabit. Zaslišanje Kraffta – izjave Mimi Kubitzove. Zahtevek državnega tožilca proti gospe Weidemann zaradi sleparjenja pri igri in zaradi zvodništva. 3 leta in 6 mesecev strogega zapora in izguba državljanskih pravic za dobo 5 let, proti Rumblerju zaradi pomoči pri kaznivem dejanju 1 leto zapora. Zanimiv govor sodnega svetnika Hinricha.

(Kjer ni odjemalcev, tam ni posla – in kdor zahteva in plača moralno nespodoben posel, je pred sodniškim stolom prav tako dober in prav tako slab kakor tisti, ki zvabi in posreduje. Hujskač mi je tako ljub kot čuvaj.)

Sodba: Weidemann zaradi komercialnega goljufanja pri igri in goljufije 1 leto 3 mesece – Rumbler zaradi pomoči pri kaznivem dejanju 1 leto.

XIII Posojevalca na zastavo Jänickeja umorili in oropali. Aretacija Italijana Lovellija. Götz Krafft išče Trappa. Obup Sonje. Samomor Trappa.

XIV Krafftov obisk pri plavolasem Hunu prof. Trümmlerju in njegovi nasveti – pismo od doma. Slovo od Berlina. In konec prvega finega vznemirljivega zapitka Götza Kraffta.

38 Angl. penzion.

39 Fr. igra je zaključena. Nič več ne gre.

III

V ozkem krogu. V Münchnu.

I Zdravniški pregled prostovoljcev. Uvajanje Götza Kraffta s Karlom Freyem, Windelejem, Stelzenmüllerjem in teologom Markom v stotnijo stotnika Biglmeyerja. Prvo povelje podčastnika Haberleja. „Prid'te s'm, prostovlj'c, in pr'neste frišno vodo, s'm mau roke umou." Služenje v stotnijski šoli. V hiši Frey – prvo srečanje z Evo. Njena prijateljica Miss Wood.

II Vtisi Götza Kraffta ob uporabi latrine – v bivališču za moštvo dobi poduk v pometanju prostora. Potem ukaz, podčastniku postlati posteljo. Priključi se Marku in Windeleju. Po 6 tednih se Götz vseli v stanovanje pri gospe Niebling – kjer se v prostem času ukvarja z delom za profesorja Trümmlerja.

Prva vaja v frontni službi. Krafft prejme od svojega stotnika ukaz, naj mu dovoli prebrati svojo dramo. Mark zboli, njegove poslednje ure v lazaretu in smrt.

III Poročnik Schwareiter, pravi ljudski vzgojitelj. Götz Krafft v hiši starega učenjaka Eugena Freya pred božičnim praznovanjem. Krafft zamudi izkazovanje časti nadporočniku Kernu. Götz Krafft se na božični večer preseli v enosobno stanovanje. Straža v Milbertshofnu – organizira slavnostno pojedino.

IV Götz Krafft dobi 3 dni zapora zaradi opuščenega predpisanega izkazovanja časti.

V Krafft prejme božična darila od doma, potem listnico s posetnico Eve Faly. Občevanje z oslepelim očetom, ki Götzu Krafftu izroči štiri stare pergamentne liste.

Prestavitev k majorju Zellerju, ki v nasprotju s predlogom stotnije določi Götza Kraffta za častniški pouk. Zaključen rokopis pošlje profesorju Trümmlerju.

Obisk plesa v kavarni Luitpold – srečanje s Stelzenmüllerjem in njegovim modelom Annerl Völkl in Windelejem, poleg Götza Kraffta maskirana sobarica Niebling.

VI Götz Krafft razvozla iz Freyevih pergamentnih listov kos Pesmi o Nibelungih.[40] Obisk ateljeja njegovega kamerada in slikarja Stelzenmüllerja, ki ravno slika svoje delo „Skušnjava“, izstopa popolnoma golo telo dekleta modela. „No, Krafft,“ reče umetnik, „to je sreča. Toda svetloba na levi polovici zadnjice nikakor ne ustreza.“ Skupen izlet k Oberpoltingerjevemu Salvatorjevemu obličju – srečanje z Windelejem. Pripomba nekaj Prusov pri sosednji mizi: „Enostavno nagnusni ti južnonemški cepci.“ In Windele: „Svinja pruska, prekleta, sem poglej, da ti prisolim eno zasoljeno južnonemško zaušnico.“ Zaslišanje stotnika Biglmeyerja.

VII Odhod polka – kot posledica ovadbe neke ženske, ki je navedla, da jo je neki vojak posilil.

Obisk izobraževalnih galerij – gliptoteke – velikonočni izlet s Freyem in Evo. Grad Berg. – Opera Tannhäuser.

VIII Stitzenmüllerjevo častno razmerje z Annerl. Obsodba na 6 mesecev trdnjave. Veselo godovanje v Münchnu. Windelejevo propadanje. Predstava v Kmečkem gledališču „Nabožni rezbar“.

IX Pismo. Trümmler povabi Götza Kraffta za zimski semester v svoj seminar v Marburgu. Obisk pri Freyu. Srečanje s Trümmlerjem v čitalnici knjižnice in izročitev 4 pergamentnih listov.

X Jesenski manevri. Doživetja ob nastanitvi.

XI „ Krafft v bitki kot [nečitljivo] vodja poslan k stotniku Biglmeyerju. Njegova smrt.

XII Krafft obvesti nadporočnika Kerna, da ne bo opravljal častniškega izpita. Pisna tema „Pojem časti pri nemškem častniku“. Srečanje z Evo v cerkvi. – Slovo od Münchna.

40 *Pesem o Nibelungih* je nemški nacionalni ep, ki so ga v besedilu, kot ga poznamo danes, zapisali v srednjevisoki nemščini začetek 13. stoletja. Znova so ga odkrili sredi 18. stoletja. Prvi del pesmi opeva poroko junaka Siegfrieda z burgundsko kraljično Kriemhildo in hkratno poroko njenega brata Guntherja z islandsko kraljično Brunhildo. Brunhilda in Kriemhilda se spreta. Zvesti Guntherjev vazal Hagen ubije Siegfrieda. Drugi del pripoveduje o maščevanju ovdovele Kriemhilde, ki se poroči s hunskim vladarjem Atilo. Na svoj dvor zvabi Guntherja, Hagna in burgundske vazale ter jih ukaže ubiti. Na koncu umre tudi sama.

IV

Krona življenja.

I Prihod v Marburg. Stanovanje pri upokojenem policijskem stražmojstru Schneiderju. Obisk 3 študentov in vabilo Alemanie[41]

Restavracija Höpfner. Tajni svetnik Weinberger. Srečanje s Karlom Freyem – pri profesorju Trümmlerju se najdejo privatni docent dr. Loos in kandidat phil. Krafft. Dr. Loos si izprosi pergamentne liste. Vojne medicincev.

II Srečanje z dr. Keilingom na seminarju na univerzi. Obisk in pogostitev v hiši prof. Trümmlerja. Njegova svakinja Toni Larsen. Dvojčičen mandelj.[42]

III Krafftov pogovor s Toni o plesu v maskah in tamkajšnjih doživetjih. Tajni svetnik Gräbner. Ob Schlippenstaetovem kroženju njegov konec v kliniki.

IV Obisk dr. Keilinga pri Krafftu. Prvi se izkaže kot nesrečen proizvod grozljive muhe narave. – F.

V Trümmlerjevi hiši. Kosilo. – Shod čuvajev za parlament pri Höpfnerju.

V Smrt Eugena Freya – globoko občutena navezava na Evo. Župnik Nathusius in kaplan Flam – Pogreb. Nagrobni govor prof. Weinberger.

VI Krafft obišče tajnega svetnika Weinbergerja. – Zbor čuvajev.

VII Prva vožnja Götza Kraffta kot kandidata – obisk v laboratoriju, Kempnerjevi poskusi. Opozorilo.

VIII Očeta Kraffta čestitka za prvi akademski uspeh. Obisk pri Gräbenerju – milijonska dediščina Toni Larsen. – [nečitljivo] pri Weinbergerju.

IX Nastopno predavanje v avli univerze v Marburgu. Očetovo pismo. Pogovor z gospo Vilmo Gräbener in posledice.

X Karl Frey v kliniki. Operacija – zastrupitev krvi

XI in smrt.

XII Dr. Loos objavi fragment o Nibelungih. Seja profesorjev v konferenčni sobi. Predavanje tajnega svetnika Weinbergerja. Izredna profesura za Kraffta. Dosegljiva. Profesor Trümmler je proti – glasovanje.

41 Študentsko združenje, *Burschenschaft*. Začeli so jih ustanavljati 1815 na visokih šolah Nemčije, Avstrije, Švice in Čila. Skoraj vsa združenja se sklicujejo na prazdruženje iz l. 1815, ki je nastalo po osvobodilnih vojnah proti Napoleonu. To prazdruženje je bilo sestavljeno iz skupin, ki so jim bile pomembne narodnostne, krščanske in svobodomiselne ideje. Velikokrat so se politično angažirala. V času nacionalsocializma so se razcepila na združenja, ki so podpirala nacistično ideologijo ali pa jo odklanjala. Združenja obstajajo še danes.

42 Mandelj z dvema jedrcema.

XIII Telegrafsko sporočilo o stričevi smrti. Odpoved predavanj. Weinbergerjevo vzpodbujanje. Odhod v Frankfurt. Postanek pri starših, potem v Berlin in preko priporočila dr. Danna v uredništvo. Udejstvovanje kot pisatelj. Odpoved Evi.

XIV Prihod Götza Kraffta v Marburg. Poročno praznovanje pri Hopfnerju. Imenovanje za akademskega učitelja.

XV Götz Krafft dobi v Berlinu obvestilo o redni profesuri za nemški jezik in književnost, zgodovino na univerzi v Lausanni. Tja prispe po 7 letih. Kmalu je stal Götz Krafft z Evo na vzpetini pri visokem Almanu[43] pokopališča La Sallay. S trepetajočimi rokami je Götz Krafft odrinil zelene liste bršljana, ki je na gosto prerastel marmorno ploščo, in Evi prebral: „Tu v miru počiva najin edini, ljubljeni otrok Sally Löwenfeld, roj. v Mannheimu 20. febr. 1865, ustreljen v Saint Gingolphe 10. junija 1888.

Naše življenje je kot trava na polju, ki zgodaj cveti in kmalu ovene in jo zvečer pokosijo in usahne.“

Na Evino pripombo je Götz Krafft rekel v resnem tonu: „Sami nismo nič. Nič ne vemo o začetku, nič o koncu, lahko samo sledimo nedoumljivemu, notranjemu glasu, ki nas kliče.“ Mohamed[44] pravi v prvi kitici speva o skalnem izviru:

„Morda je ravno to najboljši cilj vsakogar, edini, za katerega nima nikakršnih zaslug. Reče: njegovo mladost so hranili dobri duhovi med skalovjem v grmovju.“

„Ti, srce, in oče in Karl, Trümmler, stari Weinberger in Dann, in tisti, ki počiva tam zgoraj pri La Sallayu, dobri duhovi moje mladosti med skalovjem v grmovju.“

Konec.

43 Nemški Herkules, mitološka figura.

44 Johann Wolfgang Goehte: *Mahomets Gesang,* 1772/73 [Mohamedov spev]. Pesem je nastala v dobi viharništva. Pripoveduje o poti reke od izvira, po travnikih in dolinah, do izliva v ocean in jo razlagajo kot prispodobo ideala viharništva, genija, človeka izredne nadarjenosti, ki ljubi naravo in ji je zavezan ter se ne uklanja pravilom.

Haindlovi otroci. Roman Rudolfa Hansa Bartscha[45]

Oče Haindl je doživel velika vojna leta in je imel vojno med narodi tako dolgo za nekaj dobrega, dokler je bilo objestnih ljudi. Zgolj splošne vojaške obveznosti ni priznaval. Streljanje in bojevanje je stvar dobre volje, prisila k vojaški obveznosti pa da je največja nemorala vseh časov in narodov; celo izrojeni Rimljani da so svoje gladiatorje večinoma nadomeščali s prostovoljno pridruženimi.

Suženjstvo nekdanjih dni da je bila zgolj prisila k delu, splošna vojaška obveznost pa da je silila k moriji in smrti.

Stremljenje, stremljenje, to je tista reč.

Johannes je stal plašno zgrožen pred podobo tiste ženske in device, ob kateri je svet tisočletja dolgo z najgloblje občuteno čistostjo hrepenenja polne pesniške moči ustvarjal; pred svojo ženo, ki je po smrti svojega žalostnega Božjega sinu iz ozko razmišljujoče matere veliko otrok prerastla v milo blagoslovljeno prednico prve, majhne skupnosti krščanskega občestva; v življenju, ki ni obsegalo ne več ne manj od prgišča sladke in svete materine usode.

Potem je spregovoril Rupert:

Ko bi vsi ti katoliški duhovniki vedeli, da jim bosta trpljenje in ponižnost osvojila svet! Dobro, da je malo takšnih.

Res, od vseh mož je samo katoliški duhovnik prečastit, kadar se drži, k čemur se je zaobljubil: ponižnosti, revščine, čistosti.

Toda kaj so muke, iz katerih se ta stan izpopolnjuje? Omejenost plemstva in kmečka zagovedenost. Žalostni konec in neznosno nedoločen začetek vsega današnjega človeštva. Od meščanskega stanu odstopijo cerkvi samo tisti krogi vojake, ki se bližajo eni skrajnosti, močni obrtnik in tovarnar pa, in korenjaški delavec, ta dva, ki danes hočeta imeti svet v svojih rokah, sta si za kaj takšnega veliko predobra! Zato bo ta cerkev imela v rokah vedno samo utrujeno usihanje in živalsko otopelost; dva vrhova človeštva, ki vam ju privoščim od srca!

To bi morala glasna prizadevna stara mati, ki jo je smrt pokosila, tiho prenašati; da so jo iz zapuščenega gospodinjstva vrgli na veliko smetišče človeštva! In zopet je družina prenašala neverjetno, da so zagrebli minulo, deljeno posodo življenja v zemljo. Ah, ta groza: Dol, proč, stran! Dovolj dobra, da zgnije in postane hrana črvom!

Toda, oh, tožba! Kako tiha je postala velikonočna hiška.

Ah, spomini! Kako uboga opoldanska miza, ki se ji je izogibala staroverska prizadevnost. Delo prednikov, ki so mu odvzeli vzmet in molče miruje, takšna je bila zdaj struktura družine.

45 Rudolf Hans Bartsch (1873–1952), avstrijski častnik in pisatelj, avtor romanov, novel, povesti, dram in esejev. V njih sentimentalno in nekritično poveličuje staro Avstrijo. V letih 1895–1911 je bil kot nadporočnik dodeljen c. kr. vojnemu arhivu na Dunaju.

Ki nikoli ni hotela s pametnim očetom govoriti o vélikih vprašanjih življenja, ki je svoje sinove spominjala samo na zemeljsko skrb, ki ni znala oskrbovati nič drugega kot telo – ta je bila te hiše moč in svežina. Vsi so bili sirote: narava in otroci.

Johannes:

„Ljubim Čehe kot nacijo, kajti kot takšna so skoraj umetniki, vsaj visoko nadarjeni obrtniki umetnostne obrti, posameznik pa je pogosto neznosen; toda v obeh rečeh so odsev Nemcev, ki so kot narod najsvetejši in najbolj ustvarjalni od vseh; ki so svet zdaj onečedili in ustvarili veličastnosti v vseh rečeh kulture, medtem ko si posameznik zasluži posmeh in odpor sveta. Madžar kot narod ni nič; v vojni in umetnosti, v omiki in znanosti, v veri in razmišljanju ni temu svetu ne vzel ne dal ničesar. Posameznik pa stoji po veselju do življenja, po ljubezni in sovraštvu opazno nad inertnim povprečjem okoli sebe bivajočih množic. V tem smo Avstrijci z njim rahlo v sorodu. Kultura, osvobojeni duh našega posameznika, nas postavi nad rajhovskega Nemca; toda do eminence se razen naših glasbenikov ni dokopal niti en sam mož našega nadarjenega naroda, sam narod pa še manj.

Razburjen je Rupert nadaljeval z imenoma kot Grillparzer[46] in Raimund,[47] toda Johannes mu je otožno smehljaje se obrnil hrbet in odšel.

In zopet Johannes:

„Narodi se povzdigujejo s kulturo, in vse njihove nove glave znova odkrivajo to staro modrost; to se vedno dogaja v dobi zrelosti, ko narodi začnejo odmirati. K večji bližini Boga in modrosti, kot so jo bili dosegli že pred tisoči let, se človek ne bo nikoli omikal, temveč samo do boljše življenjske urejenosti. V vsem tem sta novost in napredek.“

Johannes je ravno povedal očetu, da je izgubljen za vsakršno žensko ljubezen. Benedikt je bil ljubljen in Rupert je bil ljubljen. Njega pa da je ugriznil stekel pes, namreč misel na odvrnitev od sveta, to da se mu vidi in da se ga zato vihrava krila izogibajo!

Stari gospod mu je stisnil roko in ga trdno pogledal s kristalno modrimi očmi, ki niso niti najmanj izgubile svojega močnega sijaja, kadar je bil vesel.

„Ti si že danes dlje, kot sem jaz kadarkoli prišel,“ ga je tolažil. „Naj te nikar ne mami hrepenenje po tej druščini! Tudi Regine bo nekoč šla med tiste, ki zdaj stojijo v vrsti za njo, cukajo in ploskajo.

Rupert se bo zanjo pulil, le pazi; to je ena takšnih porok, ki šibkega požre, na pol močnega iztroši in samo močnega krepi z bolečine polnim spoznanjem. Tiho bodi, sem se ozira, mična mrha.“

46 Franz Grillparzer (1791–1872), cenjen avstrijski dramatik in novelist, po izobrazbi pravnik.
47 Ferdinand Raimund (1790–1836), priljubljen avstrijski igralec in dramatik. Skupaj z Johannom Nestroyem (1801–1862) je bil najimenitnejši predstavnik staro-dunajskega ljudskega gledališča.

; svet je takrat gorel (1830) v sovraštvu proti mogočni Avstriji, pred katere prestolom moči se je tresla sila Anglija za svojo oblast v Sredozemlju. Danes pa smo priljubljeni po vsem svetu …

Izreki v velikonočni hiški:

„Kar si zgradiš, na vek stoji,

a vsemu tuj, povsod gost si."[48]

Pod urami sončne ure:

„Merim lahko samo srečne ure." – In se izognil smrti matere te hiše:

„Vsaka rani, zadnja ubije."

Johannes ni videl človeka kot zaklenjen organizem. Pripisoval mu je najskrivnejša vlakna, ki ga, kakor mah ali plesen, močno in neizogibno, navežejo na soljudi, da, na rastlino, zemljo in kamen. Verjel je v žaluzije, skozi katere je vsrkaval skrivno moč in jo oddajal, katerih plapolanje ni bilo od tega sveta, ki bi se ga lahko obvladalo s petimi nemškimi čuti, s secirnim nožem, lažjo, ognjem talilnika in kemijsko analizo.

V teh zimskih dneh je gospodar usod, o katerem v svoji zaslepljenosti ne znamo reči, ali je sam slep in neumen ali ne, v teh dneh je naravna potreba sama zagrabila veselega in v vseh življenjskih plitkostih brcajočega gospoda Benedikta za ovratnik. Sopihal in popival je uživaški Haindl, da bi se bil njegov lastni oče razjezil, z ženskami pa se je huje dogajal kot kakšen tenor, ki poje junake.

No, pa je prišla mrko smehljajoča se straža Sibaritov.[49] „Veliko prezgodaj za mladega tridesetletnika," sta vzkliknila zdravnik in Benedikt. „Ravno prav," so zašepetali prijatelji. Putika.

„Vsi osamljeni, nenavadni in pri samih sebi vztrajajoči so obrekovali."

Zapustil je goro, kjer je prevaral brata, z najsrečnejšimi sanjami, da ga bo znova veselo prevaral. Zdelo se mu je močno doživetje, da je zdaj postal še hudodelec. Tisti nagon narave, o katerem se javno nerado govori, maščuje vsakršno zatiranje z istim maščevanjem: nagon postane prevara: tako ali tako. Naravno ali nenaravno, nagon mornarja, duhovnika, asketa, zakonca in filozofa. Vedno se prelevi v prevaro. Samoprevaro, prevaro drugega spola, prijatelja, narave same, – prevara je oblika preobrazbe, ki jo sprejme pod visokim pritiskom. Edino njim je med do sedaj

48 Prepesnil Igor Grdina.

49 Sibarit, prebivalec Sibarija, grškega mesta na apeninskem polotoku; sinonim za razkošnega bogatina.

preminulimi milijardami ljudi, ki so ga lahko popolnoma ubili, uspelo premagati skrivnosti težnosti, časa, prostora, božanstva, večnosti. Kajti nagon je tisti, ki se je lotil tega, da svojim bitjem hlini minljivost namesto večnosti. Za prevarani svet je on norma večnosti. Kdor ga bo obvladal, bo premagal smrt.

Kaj bi lahko bilo narodnemu domu svetejše od ustvarjanja zadovoljstva! Tudi vprašanje jezikov je pomembnejše? Nerazrešljiva zmota, da jezik določa nacijo, vrsto človeštva! Nekoč izumljen kot zasilen pripomoček, kot pomožno sredstvo sporazumevanja, danes pa naj postane pomožno sredstvo sovraštva med narodi!“

Pismo Johannes:

„Ti si mi nekoč vzel Regino, jaz pa sem jo poskušal pošteno pozabiti; dokler nisem izvedel, da me ljubi. Zdaj bom vzel nazaj tisto, ki mi je bila namenjena, in zbežala bova daleč, daleč proč od tvojega trpljenja. Ne zasleduj naju, kajti kaj bi pridobil od ljudi, katerih težak namen poznaš?“

„Ne smeva izprositi tvojega odpuščanja. Morala sva storiti, kar sva storila. Moram verjeti, da te žali nadnaravna sila, ne midva; kajti midva te ljubiva. Veš, kako drugače sem nameraval živeti svoje življenje. Vendar me je tako grozno premagalo, da se bojim, da ne živim, ampak, da me nekaj živi: Bog, satan – imenuj to, kakor hočeš. Sicer bi Ti nikoli ne prizadejala srčne bolečine Tvoj brat Johannes in Regine.“

In Rupert: „Skupaj sta pobegnila in varala sta me že dolgo!“ To je Johannes! Celo na papir, kjer prizna svoj zločin, mora napackati še filozofijo! Fuj! Fuj! Fuj!

Pojem pokore je izgubil svojo nekdanjo nominalno vrednost pri tistih, ki vedo, da ljudje in živali nismo nič drugega kot majhne misli in izjave borečega se, velikega bitja.

„Sami se vprašajte,“ je rekel pametni pater Udalrich Rupertu, „ali ne bi Johannesova resignacija utegnila biti najvišja modrost? Koliko resnic si ni vaša znanstvenost že povzdignila do najvišjega svetišča in skoraj vse so kolebale, se zlomile in bile znova vržene na smeti. Celo Darwinov nauk in njegov stavek o neumrljivosti materije, o večnosti samih elementov, omahuje; večno pa bo obstalo jedro tega nauka Galilejca, ki se glasi takole: Ako se ne boste obrnili in ne boste postali kakor otroci, kraljestvo božje ne bo prišlo do vas in: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.“

Ludwig Ganghofer:[50] Martinova klavža. Roman z začetka 12. stolet.

Prošt Eberwein oglarju Eiglu:

„Trdneje niso vkopane hrastove korenine v brazdah kamenja od starih pravljic v srcih teh ljudi. Če bi jo kdo hotel s silo izruvati, bi skupaj z njo izruval tudi najboljšo zemljo in pustil za sabo samo gola tla, kamnita in nerodovitna. In dobra zemlja mora vendarle ostati, če naj bi namesto osati uspevala lilija!“

„Tu se bova poslovila!“ Eberwein je prijel za roko ribiča Sigenota. „In moja zadnja beseda naj pripade samo tebi. Najini dnevi so bili delo, najine noči utrujeno spanje. Lahko sem ti dal samo obleko cerkve, za njen nauk nama ni ostalo časa! In v tej zadnji uri ti ne govorim kot duhovnik; samo kot človek človeku. Torej sliši kratek nauk, ki ga je moje srce odneslo iz vseh viharjev in stisk. Živiš – in dve dolžnosti sta ti naloženi, ena do tvojih najvišjih in druga do tebe; bodi dober, pa boš izpolnil prvo; bodi zvest samemu sebi, pa boš zadovoljil drugi. Vse ostalo potrpežljivo prenašaj, kakorkoli naj se že dogaja. Prihodnost je pred teboj, zmešnjava temačnih poti. Po kateri bi stopal – ne sprašuj drugih, samo vedno samega sebe. Stopaj po tisti poti, ki ti jo ukaže tvoje pošteno srce, in prepusti vodenje tistim naslednjim, ki jih lahko začutiš, vendar ne prepoznaš. Veruj v Boga! Kajti verovati moraš, vera je upanje in upanje je dih življenja. Veruj v Boga, v njegovo moč in ljubezen – toda varuj se, iskati njegovo bistvo in obličje, njegov nasvet in njegovo voljo. Takšen si, kot si bil ustvarjen: človeški … Da ne moreš biti več in ne moreš zrasti preko svojih zemeljskih čutil do oblakov v višavah, to ti bo nedoumljiva sila odpustila, ki te je napravila takšnega, kakršen si.“

Z resnimi očmi je Sigenot visel na Eberweinovih ustnicah in počasi spregovoril: „Mislim že, da sem zapopadel tvojo besedo … in mislim tudi, da se bom v življenju lahko držal tvojega nasveta. In ker se nisem mogel naučiti več, naj te ne skrbi več!“ „Moj dobri gospod, ti moj Bog,“ je dovolj za mojo reč! Kar bom potreboval več, mi bo že dopovedalo moje srce. Ampak nekaj še … Njegov glas je jokavo tožil in z vročimi očmi je iskal prostor, kjer je nekoč ukrotil plašnega konja. „Povej, gospod, ali je ponovno snidenje tam na svetlem, v svetlejšem času?“

Eberwein je hotel reči: „Upam!“ Toda, ko se je zazrl v Sigenotove oči in je v vsaki potezi njegovega potrtega obraza prepoznal trepet, je s trdnim glasom rekel: „Da, Sigenot! Veruj!“

50 Ludwig Ganghofer (1855–1920), bavarski pisatelj, ki je zaslovel z domovinskimi romani. Med 1915 in 1917 je bil vojni dopisnik, ki je v duhu propagande poročal z bojnih črt z zahodne in vzhodne fronte. Roman v dveh delih *Martinova klavža* je izšel 1894. V romanih opisuje življenje enostavnih, pridnih, poštenih ljudi. Pogosto so mu očitali kičavost.

Prostor na soncu. Roman H. Schobert baronice von Bode.[51]

„Kaj pravzaprav pomeni: izživeti se?“ je vprašal Štefan – Tölz se je zasmejal. „To ti lahko točno povem, sin moj! Nikar ne uzdaj svojega slabšega jaza in svoje sle po uživaštvu; nikdar in nikjer. Bil je čas, ko se je reklo: če hočeš biti pošten – potem bodi skromen, shajaj brez tistega, česar ne moreš imeti. Bodi človek značaja – danes pa nasprotno: brezobzirno si priskrbi tisto, kar te mika, poteptaj vse, kar te ovira, poznaj samo svoj ‚jaz‘– takrat boš velik. – “

Sem velik častilec oblik – oblazinijo ostre vogale in robove življenja z žametom, tako da se ob nje ne udarjaš, ampak gladko drsiš mimo.

Dagny je bila histerična ženska, ki je od življenja zahtevala več, kot ji je to hotelo dajati. Za svojo osebo je prevedla svobodo v razuzdanost, to pa nikoli ne more privesti do dobrega konca. Kar je počela, je vedno postalo izhodišče njenega življenja – ne glede na to, kdo vse je bil v to vpleten. Ženske, ki so pri vsej genialnosti k temu tako nagnjene kot ona, brez samodiscipline, bodo v starosti postale same sebi bič, in kakor hitro si bodo o tem na jasnem, bodo poiskale konec.

Triksi. Roman Eufemije von Adlersfeld-Ballestrem.[52]

Lok v roki, v levici violina, je odprla zgornji zvezek in na naslednji strani našla kratko pesem Thassila von Schefferja[53] z naslovom *Misteriji*. In pričela je napol glasno brati:

„Samotna hočeš v smrt slediti mi,
ti, ki stisk mojih spoznavalka si,
ti, dih ljubezni, ki mori ljudi,
ti, spev iz duše moje globočin
ti, ki kot reke tok na razbitin
grmado zlivaš sonca zlati sij.

Nikoli nočem te imenovati,
ah, tudi tebi je svetloba mati,
a meni vedno tujka si ostala.
Zaspi, srce! Življenje že zamira,

51 Hedwig Schobert (1857–1919) je bila v letih pred I. svetovno vojno prilubljena nemška pisateljica, ki je pisala romane in povesti.

52 Anna Eufemia Carolina von Adlersfeld-Ballestrem (1854–1941), nemška pisateljica, ki je ob prelomu iz 19. v 20. st. štela k najpriljubljenejšim pisateljicam zabavne književnosti v Nemčiji. Bila je mojstrica kriminalnih in ljubezenskih romanov. Triksi je okrajšava imena Beatrix, roman pa zgodovinski ljubezenski roman.

53 Thassilo von Scheffer (1873–1951), nemški pesnik, ki je postal znan zlasti zaradi prepesnitev antičnih grških pesnitev, med drugim tudi Homerjevih.

iz smrti nova pa prostost izvira,
ljubezni zopet bo brezmejnost dala."[54]

„Živi mrlič". Drama Leva Tolstoja.[55]

V Tolstoju sta se združevala najvišja življenjska sila in veselje do življenja z najvišjo življenjsko naveličanostjo. Gojil je lepoto bivanja s takšno prisrčnostjo kot morda nihče drug od svetega Frančiška dalje. Toda sredi te nenehne blaženosti ga ni nikoli zapustila neka zagonetna tesnobnost, neutolažljiv občutek zemeljske ničevosti. Oboje je občutil enako močno. Tako je postalo njegova skrb: življenje je tako lepo, le kako smo mi lahko tako bedni, čemu? In našel je odgovor: življenje je lepo, človek je dober, toda mi smo človeka ločili od njegovega življenja, hudoben prijatelj je stopil mednju, namreč zemljiška posest in denarna posest, tako bo človek šele takrat zopet vesel, ko se bo tega osvobodil, do takrat pa je vse, kar človek naredi, vredno le toliko, kolikor pripomore prisiliti ga k temu dejanju.

Hermann Bahr.[56]

H gledališki predstavi v Burgtheatru[57] 14. nov. 1911.

K tožbi o splošnem propadu nravi pravi Seneca:[58] „O tem so tožili naši predniki, tožimo mi in bodo tožili naši potomci, da namreč nravi propadajo, da vlada hudobija, da se ljudje vedno globlje potapljajo v grešnost in da postajajo razmere, v katerih živimo, vedno hujše. V resnici ostajajo nepremakljive in bodo takšne, z majhnimi premiki v eno ali drugo stran, tudi ostale."

„Dni naših je sedemdeset let, če smo krepki, osemdeset let, in njihova vihravnost je muka in zlo, hitro mine in mi odletimo,"[59] piše v tri tisoč let starem psalmu.

54 Prepesnil Igor Grdina.

55 Maasburg si je to predstavo na Dunaju ogledal.

56 Hermann Bahr (1863–1934), avstrijski pisatelj, dramatik, gledališki in literarni kritik. Zavzemal se je za nove literarne struje, kot so naturalizem, dunajska moderna in ekspresionizem. Med drugim je deloval kot prvi dramaturg na dunajskem geldališču *Burgtheater*.

57 Dunajski *Burgtheater* velja za enega najpomembnejših evropskih gledališč in je za pariškim gledališčem *Comédie-Française* drugo najstarejše gledališče v Evropi, ki je bilo ustanovljeno 1540.

58 Seneca (ok. 1–65), rimski filozof, dramatik, naravoslovec in politik. Kot stoik je spadal med najbolj brane avtorje svojega časa. Proslavil se je s svojimi govori, ki pa so se žal izgubili.

59 Psalm 90, 10. V: BIBLIJA.net. Sveto pismo na internetu, https://www.biblija.net/biblija.cgi?set=6&l=sl&pos=1&qall=0&idq=0&idp0=1&idp1=2&idp2=23&idp3=24&idp4=21&idp5=22&m=Ps+90,10&nobar=1&t=1, 19. 12. 2020.

Po Hufelandu[60] nudi enostavno redno in delovno življenje največje možnosti za visoko starost, ne glede na to, ali je bila mladost razgibana in vihrava, ne glede na to, kakšne vrste je bilo opravljeno delo, kajti kmet, ki orje v potu svojega obraza, je v tem popolnoma enak v tihi kamri razmišljujočemu učenjaku, vodilnemu državniku v vrvežu sveta, ki svoje moči na primeren način vadi in jih ne pusti rjaveti.

Žal pa izkazujejo ravno starejši ljudje pogosto nizko odpornost proti škodljivim vplivom in postajajo, zlasti pri hrani in pijači, neprevidni, kar je lahko zanje usodno in česar bi jih tako radi obvarovali.

Da pa siceršnje morebitno izogibanje vsem življenjskim užitkom, kakor abstinenca, obrača v vse smeri, da torej ni vedno nujno, da bi človek dosegel visoko starost, dokazuje življenje Francoza de Longevilla in nagrobni napis Škota Brawna. (TFlüga)

„De Longeville je živel 100 let in je imel deset žena, zadnjo si je vzel v svojem 99. letu, in ko je imel 101 leto, mu je rodila še enega sina.“ Nagrobni napis Škota Brawna pa se glasi: „Pod tem kamnom leži Brawn, ki je z močjo težkega piva privedel svoje življenje na 120 let. Bil je vedno pijan in je bil v tem stanju tako grozen, da se ga je bala celo smrt. Ko je bil nekega dne izjemoma trezen, se je smrt opogumila, ga zagrabila ter slavila zmago nad tem nezaslišanim pijancem.“

Iz: **Trajanje našega življenja dr. C. H. Fratza**. *Die Gartenlaube*.[61] 13. zvezek 1909.

„Na cilj svoj romar je dospel, dobrotni mir ga je objel. – Lahko noč!“[62]

„Deske, ki pomenijo svet –“

Roman Hansa von Zobeltitza[63]

60 Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836), nemški zdravnik, socialni higienik in ljudski vzgojitelj. Kot zagovornik teorije o življenjski moči velja za predstavnika vitalizma ter utemeljitelja makrobiotike.

61 Nemška ilustrirana družinska revija, predhodnica modernih ilustriranih revij, prvi uspešen nemški masovni list. Izhajala je od 1853 do 1944. Prevod imena: Vrtna lopa.

62 Nagrobni napis na Predarlškem. Prepesnil Igor Grdina.

63 Hanns Caspar von Zobeltitz (1853–1918), nemški pisatelj, urednik in izdajatelj. V letih 1872–1890 je bil častnik. Je avtor številnih zabavnih romanov, kjer opisuje pokrajino Marke in Berlin.

„Moji spomini iz leta 1848 in 1849“. Uredil sin Leopold [Philipp] grof Kolowrat-Krakowsky[64] 1905.

Ženska naj bo plemenita v svojem božjem poklicu – kot zvesta soproga – kot dobra mati! Njena politika naj bo gojenje hišne sreče, krog njenih otrok naj bo njen svet. Če stopi preko tega, se vmeša v posle sveta, če išče krog svojega delovanja izven področja svoje družine in hiše, potem odvrže od sebe vse, kar žensko krasi, kar jo dviguje v krono stvarstva, jo spusti do golega hibridnega bitja, od katerega se vsak pameten človek z gnusom odvrne.

> Le krila manjkala so ti,
> da angel bi zares bila,
> in ko ti Bog jih podari,
> takoj v nebesa si odšla.
> Littrow.[65]

Spomin na Bled 1912.

Tam visoko se kopičijo oblaki, mečejo senco na sončno zlato obsijana pobočja hribov in gora, na zidovje ponosnega gradu na skalnati višavi! Pod nogami sivo srebrno se lesketajoče jezero in pred očmi čudoviti otok z mogočno cerkvijo. Od tam odzvanja zvonček želja; le kdo potegne za vrv s toliko upanja v srcu? Saj vem, nespameten otrok.

Mogočno se razteza prebujajoče se jutro do ljubega mesta, da bi še enkrat zrl v čudovito delo narave. Pozdravljam te, ti enkratno lepo jezero – tako mirno ležiš tu, krasno zrcalo modremu nebu in poseljen idiličen prostor. Kako dolgo se že kodra tvoja voda, ki jo vedno pozdravljajo ljudje veselega upanja! Danes se velja posloviti. Zahvaljen, Vsemogočni, da sem lahko še enkrat zrl v mogočno igro narave, zahvaljena gostoljubna gospodarica lepega gozdnega kraja, kjer smo se tolikokrat in radi mudili.

Odgovor na vprašanje norca, kaj pomeni človek, od kod prišel je, kam odhaja?

Dela se sopara, ki se dviga ali spušča, megla, oblak, deževna kaplja, sneg. In kakor kroženje vode, tako se premika tisto, kar je v večnem kroženju, ki so ga ljudje še malo raziskali. Toda ne zgolj snov, tudi duh, življenje niha po tem zakonu narave, in vse, kar je tu, je navdahnil duh Stvarnika, v nas je in mi v njem.

---

64 Leopold grof Kolowrat-Krakowski (1804–1863) je bil častnik, od l. 1850 feldmaršal in upokojen. Zaradi visokih dolgov konfiniran na Sedmograškem. Ker se je poročil brez cesarjevega dovoljenja, so ga 1855 odpustili iz vojske. Po ženini smrti (1861) je tudi sam popolnoma obubožan umrl. Njegov sin grof Leopold Philipp von Kolowrat-Krakowsky (1852–1910) je objavil očetove spomine na revolucionarni leti 1848–1849 v dveh delih in veljajo za pomembno delo leta 1905.

65 Avtorica je po vsej verjetnosti Auguste von Littrow (1819–1890), nemško pišoča avstrijska pisateljica iz Prage in borka za ženske pravice. Imela je obiskan in cenjen literarni salon, ki je postal srečališče in središče duhovnega Dunaja. Pisala je o ženskih poklicih, o učiteljicah na ljudskih šolah po vpeljavi splošne šolske obveznosti za dečke in deklice na Avstro-Ogrskem. Prepesnil Igor Grdina.

Vse brez začetka, brez konca, torej v krogu z večnim spočetjem in nenehno se spreminjajočo snovjo. In krogotok človeka?

Iz moje teorije bacilov

Po nedoumljivih zakonih izločen brenči neskončno majhen človeški bacil po udobnih krajih sveta, dospe v človeško telo in s spočetjem postane embrio – otrok. Dobro in slabo, propadlo in genialno se razvija na način bacila in zateklih življenjskih pogojev. Tako torej sprejemajo nekateri ubogi, manj nadarjeni starši človeške bacile kot klice genija, za kar so pogosto prikrajšani najbolj genialni starši, najčudovitejše življenjske pogoje, za najboljšo vzgojo. Tu, na tem svetu, imajo vsi svoje poslanstvo, tako duh kakor tudi snov. Slednja se konča s smrtjo. Se pravi, da postane pepel, medtem ko se duh še naprej udeležuje valovanj, ki mu jih je dodelil Stvarnik in ki se zdijo nedoumljiva. In naše življenje na zemlji z dozdevno malo veselja, bolečinami, skrbmi, palicami ni nič drugega kot vzgoja k višjemu stremljenju. Rojeni slepi ali hromi, dobri in slabi, se ga udeležujejo, in tudi poplačilo obstaja, čeprav na drugačen način kot nam govorijo znane religije, kajti kakor snov, tako spremenljiv je tudi duh, duša. Samo brezhibnim uspe dospeti v njega višje svetlobne sfere, za katerimi stremijo, daleč od stisk in muk zemeljskega življenja.

V nižavah je borba za dobre ali hudobne cilje. Utrujeni filozofi menijo, da bi bilo bolje, ko bi svet sploh ne bil ustvarjen, drugi pravijo, da je svet takšen, kakršen ne bi smel biti, so pa ljudje, ki častijo naravo. Sonce, luno, zvezde, gozd in podobno, pri tem pa sovražijo ljudi, kakor da bi le-ti ne spadali k naravi. Narava je pač kruta, rojeva in goji tudi škodljivce in dovoljuje, da ljudje propadajo in se kvarijo. Vendar pa je Stvarnik vsem pustil orožje, človeku je dal sposobnost spoznanja, inteligenco.

Človek obrača svoje orožje bolj proti ljudem kot proti elementom, ker zastavljeni ideal skupnega dela z enakim deležem dobička (socializem) še prepogosto povzroča nasilne izbruhe in ga nikoli ne doseže. Ja, ko bi bil človek ustvarjen homogeno, potem bi ne bilo ne slepih ne hromih – tudi ne hudobnih, vsi bi bili močni, voljni in polni ljubezni do bližnjega! Vendar pa bi tudi takrat sedeli za isto mizo, in kljub temu ne bi mogli vsi hkrati nečesa zagrabiti, kajti ne more biti vsak hkrati tudi prvi. In tudi nikakršne lakomnosti, razdora, zavisti in nikakršne nevoščljivosti naj bi ne bilo? Nekoristno prizadevanje, kajti borbo za prevlado je treba dovoljevati; kajti inteligenca bo, čeravno počasi, privedla do spoznanja pravega življenja, takrat pa bodo ljudje na tej zemlji izpolnili svoje poslanstvo – ki bo po zakonitosti vesoljnega krogotoka kot takšno prešlo.

Zmotno bi jo bilo upodabljati kot pomlad s šmarnicami ali španskim bezgom v roki, bolje kot mladost, previsoke postave, malo oglato, obraz lep angleški tip, seveda sede ali leže, obdano s psi in mačkami. Navihanec amor je že opravil svoje delo, puščica tiči globoko v srcu, kjer je za druge težko dobiti prostorček. Zdi se, da ga je med najbližjimi dobršen del izgubila celo lastna mati. Še nekaj nerodnega obnašanja, ki se veliko njim zdi mično, in dejansko je lahko podoba očarljiva,

čeprav sem ter tja plašč zdrsne in se vidi v votlo notranjost. Samostanska vzgoja je vzbudila nabožni čut, seveda pa ni mogla usmeriti resnih misli v dejansko božanski ženski poklic. Do sedaj spogledovanje, *dolce far niente*,[66] ljubezenska pisma …!

Minljiva in vendarle srečna mladost.

Vremenar. Roman J. C. Heera.[67] Založba Cotta[68] 1906.

… Pozdravljam vas, vas iskalce poti, ki so vaša imena izzvenela. Toda vi, ljudje sedanjosti! Razpredajte še naprej ob svetlih poteh pogrešanih, odkrivajte, izumljajte! Toda ne slepite se! Gotovo iz možganske celice zaznate najčistejše življenje, gotovo razdelite oddaljena sonca v elemente in ste posode, prepolne znanja. Kako pa je z množenjem plemenitejše življenjske vsebine, z notranjo, nežno srečo duš? Skoraj kakor Diogenes[69] jo morate iskati z lučjo. In kaj najdete? V kočah in palačah skrajnji življenjski strah. V vaših ponosnih mestih še vedno zlorabljeni, mladosti ogoljufani otroci, prodana dekleta in ženske, duše naprodaj, zmaga denarja, oblasti in brezvestnosti. Proti vam priča dekla, ki se ji smili črviček in zadavi svojega novorojenca. Proti vam pričajo ženske, ki hirajo gnilih prsi v bolnišnicah. Proti vam pričajo umobolnice in zapori, ki jih morate nenehno povečevati. Zločinec toži v svoji celici: „Zakaj se mi v hudi uri ni približal noben brat?“ Norec škrta: „Ena žena, dva cvetoča otroka, en prijatelj. Prijatelj je uničil moje premoženje in zapeljal mojo ženo!“ Človek kriči na človeka, kreatura pa toži Bogu. Videl sem in kri mi je odrevenela, kako so stokajočega kozlička odtrgali od materinega vimena in ga pri živem telesu odrli, da bi lahko dame nosile najbolj fine rokavice iz kože mučenega otroka. Takrat sem v strahu vprašal: „Ali je Bog?“ In sem dvomil. Šele iz svojega življenja sem znova spoznal moč obvladovalca usode. Tja dol v boleče podobe me ne mami več; če bi sestopil, bi moral človeštvu mogočno srčno zaklicati: „Malo več razumevanja za potrebe najbližjega, za njegovo željo po soncu, njegovo zamolčano bol! Med ljudmi več

66 It. sladko brezdelje.

67 Jakob Christoph Heer (1859–1925), švicarski avtor in učitelj brez stalne zaposlitve. Napisal je potopis *Ferien an der Adria. Bilder aus Süd-Österreich* [Počitnice na Jadranu. Podobe iz Južne Avstrije,1888]. Od 1892 do 1899 je bil urednik kulturne priloge najstarejšega redno izhajajočega evropskega dnevnika *Neue Zürcher Zeitung*. Pisal je pesmi, novele, povesti, romane. Po dveh so posneli po dva filma.

68 Leta 1659 je bila v Tübingenu ustanovljena založba – knjigarna Cotta. Leta 1722 se je razširila še na tiskarno. V drugi polovici 18. st. so začeli sodelovati s Friedrichom Schillerjem in z njegovim posredovanjem z Goethejem. Tu so objavljali najboljši nemški literati klasike in romantike. Od 1977 dalje založba deluje pod imenom Klett-Cotta.

69 Diogenes iz Sinope (413 pr. Kr.~323 pr. Kr.), antični grški filozof, ki je včasih baje spal v sodu. Hranil naj bi se z vodo, surovo zelenjavo, divjimi zelišči, fižolom, lečo, olivami, figami in ječmenovim kruhom, kakor o njem izvemo v veliko anekdotah. Baje je tudi srečal Aleksandra Vélikega. Priznaval je samo elementarne potrebe po hrani, pijači, oblačilih, bivališču in spolnem občevanju. Znan je po nameri, iskati poštenega človeka z lučjo pri belem dnevu.

prisrčne podpore! Zlasti do živali.“ To bi bila svetlejša krona kulture, kakor da si za nosilno višino svojega duha osvojite severni in južni tečaj. Sveto naj vam bo vse, kar diha in živi! Druge časti ni za prihodnji rod.

Ne, ne bi hotel sestopiti s kremena in postati apostol. Jaz sem tudi žrtvoval svojim strastem in vsak bi me lahko zasmehoval. „Kaj boš pridigal, ti, stari grešnik, ki je svojo mladostno ljubezen privedel v nesrečo in ki ni mogel niti svoje žene Abigajil odrešiti njene velike stiske?“

Dvignem kozarec in rečem: „V imenu Božiča, ki kakor slutnja prihodnjega uro dolgo obseva človeštvo z mirom, hočem verjeti v etični razvoj, v prihodnost, v čast našega rodu. Gledam, kakor Mojzes z gore v obljubljeno deželo, ne, iz globočine iztegnem roki, kipečega srca, pozdravljam potomce človeških ljudstev, sprevod cvetočih postav. Na njihovih čistih čelih valovi človeška božja podobnost. Tako lepi so, tako svobodno zrejo! Njihova lepota, njihova svoboda je dobrota!“

Mariaau (: Log :) pri Vipavi 3. 10. 1913

Ob praznovanju stoletnice z lovorjem okrasim spomenik huzarju Pálu Rostasu iz 5. huzarskega polka in si želim, da bi vsekdar iz vrst avstro-ogrske armade izšla cenjena, odlično hrabra, pogumna dejanja, kakor jih je izvedel preprost huzar dne 3. oktobra 1813, da bi iz teh vrst vedno izšli takšni junaki v blagor naše sijajne dinastije in naše ljubljene očetnjave.

Plemstvo obvezuje. Roman Ewalda von Wald-Zedtwitza[70]

„Vedel sem, otrok moj, da nisi bolan, vsaj ne telesno bolan. In vendar trpiš. Trpiš zaradi nesrečne ideje, zaradi katere, mi ni treba govoriti. Nočeš stopiti v tisto družbo, ki te je, kakor meniš ti, z enim svojih užalila. Moja sladka edinka, svet pogosto žali, in vendar moramo živeti z njim in v njem, še bolj tukaj, kjer je ta žalitev, ali vsaj njen pomen, bolj v tvoji domišljiji kot v resnici. Tokrat sem ti pogledal skozi prste, kasneje ti ne bom več, kajti menim, da se bo moja pametna Elsabe naučila, znajti se tudi v nekem svetu, ki ne skriva zgolj vrtnic, pač pa tudi trnje. In, zapomni si, hčerka moja: Vsak, tudi ti, daš človeku, četudi ne namenoma, pogosto čutiti trnje tam, kjer bi mu morale cveteti vrtnice. Lahko noč, Elsabe!

Moto: Vdano vse sprejeti,
biti zvest preteklosti,

70 Ewald von Zedtwitz (1840–1896), nemški romanopisec, novelist in pesnik, ki je objavljal kot E. von Wald-Zedtwitz, tudi E. v. Wald. Bil je častnik, ki se je tako kot Maasburg boril v avstrijsko-pruski vojni 1866.

zmerom pa goreti
za sijaj prihodnjih dni.[71]

Poslednji študent. Roman Rudolfa Hansa Bartscha.

„Toda Bog ni Bog mrtvih, temveč živih. In ko je ljudstvo to slišalo, se je zgrozilo nad njegovim naukom."

Mojster Blank je zaprl biblijo, prijazno pogledal svoje otroke in nadaljeval z govorom: „Ko bi naš ljubi gospod Kristus zopet enkrat hotel hoditi po zemlji in bi se znova hotel dobrohotno jeziti na nas, bi se vsi zgrozili. In duhovni bi nato vzkliknili:

To ni nauk Cerkve! Kdor tako govori, je eden tistih krivih prerokov, pred katerimi je odrešenik svaril, da bodo rekli: Poglejte, jaz sem Kristus.

Kajti, na žalost: Njegov nauk je postal nauk mrtvih, pokopališče in onostranstvo negujemo, to življenje pa, edino, ki ga z gotovostjo držimo v rokah, ostaja zanemarjeno. Mrtva je tudi Kristusova prava beseda – ki se je v velikih državah lahko vedno drži samo nekaj – in živa ostaja samo korist, ki jo imajo stare cerkve od državnih ver. Ljubi otroci! Prisluhnite naukom duhovnikov, vendar pa v svoji notranjosti ločujte dobro od zlega: Duhovnika prepoznajte po besedah Gospodovih: Po njih sadovih jih boste spoznali.

Če vam kdo gani srce, če je postal učlovečena dobrota in širi mir, mu sledite; kajti njega je poslal sam Jezus.

Kdor pa bo od vas zahteval vpogled v list zadnje spovedi, namesto da bi se oziral na ganjenost vašega srca, je kot uradnik, njivska rdečina[72] cerkve.

In kdor, namesto da bi pozival k ljubezni do našega Gospoda in Mojstra, poziva k nagnjenosti do kakršnekoli opredelitve in k sovraštvu do drugega, je aktivist, agitator tega sveta. Pred njih združbo zaprite svoje uho in otopite svoje srce tiho in brez ugovora!

Ti so tudi tisti, ki vas bodo učili, da v svojih molitvah potegnete Boga k sebi v prah in ga podkupite s podobami, voščenkami in srebrnimi srci, njega, od kogar se, če je moder, ne da priprositi ničesar, česar ni sam sklenil; njega, ki naj bi se k njemu dvignila molitev, namesto da bi bila beračenje."

In stotnik je Gottschalku govoril o Dunaju:

„Te preglasno se smejoče nališpane ženske naj bi bile matere in žene junakov?"

Ponosne na svojo mehkužno maščobo, gotove in objestne v občevanju z možmi, tako da jih lahko oceniš že po ravnanju, ki so ga deležni od svojih žena. Tako težkega telesa in tako šibke volje in nenemške v pregledu svojih misli, z očmi, ki so kot motno vino; ampak, da! Dobrosrčne! Da!

71 Prepesnil Igor Grdina.
72 Lat. sherardia arvensis, rastlina.

Zahtevajo tudi trdo moško svobodo, te dobrosrčnice! Le kaj bodo počele z njo! Veliko ljudstvo ni bilo nikoli dobrosrčno. O, absurdna ureditev: Le kaj naj ti možje tri ure proč od nemške meje, kjer naj bi stali trdni možje!

Natančno si jih oglej, Hans, te tvoje someščane. Stari Rim, da, mar zgolj Firence naj tu vzniknejo? Povem ti, raztrgali te bodo, če jim prideš z ideali. Ti bi jim rad vsilil vesel idealizem Francozov, samozavest in dostojanstvo Angležev; saj vidiš, da oponašajo njihove običaje. Seveda, instinktivno čutijo superiornost drugih nacij; toda, namesto da bi se od njih učili, oponašajo njihove zunanje navade in fraze življenja, katerih duša jim je tuja. Nauči jih najprej plemenitega načina življenja, ki ga zaničujejo. Spomni ženske na njihovo najbolj plemenito nalogo, ki so jo pozabile, naj nevsiljivo vplivajo na moža, ki na slepo živi tja v en dan. Da: večina bi vas rada ščuvala, da bi ob tem razuzdano uživala. Že vaša dekleta so neskromna, da, objestna, žene brez dostojanstva, oboje pa nenasitne v zabavi. Moški je brezupen filister že od mladosti dalje; ima navado reči: Samo enkrat mi je živeti! In vendar nikoli ne razmišlja o globoki uganki tega edinega življenja. V njem bi rad ugledal veseloigro, resnost, ki se mu odmika, ni prijetna, podi se za spektaklom. Tvoj odlični meščan poljublja svojim ženskam in dekletom roko, vendar jih ne spoštuje in one ne njega, ki so ga s tistim, kar v njih tiči najbolj neplemenitega, uspele napraviti za slugo. Poročiš se, da bi se okoristil; ko pa je neki zakon sklenjen iz vročih prsi, se temu reče poroka iz ljubezni! Brez svobode, da, prirojeno se predajajo izbruhu plebejskih strasti; v jezi zmerjajo kot prava sodrga, in niti veselje jih ne uspe oplemenititi. V nespodobnih cerkvah njihovega priučenega Boga drsijo po babnici, uvrščeni po velikosti. Naravi kričijo ali pa igrajo karte. Nihče ne vzgaja samega sebe, in kako naj bi se, ko pa so bili že njegovi starši opice, zaljubljene v njegove razvade?! Kvante omadežujejo pogovore; mož se ne bori za veličino in dostojanstvo, žena ne za čistost. Plehko žrejo in se derejo skozi to bivanje in nikomur se ne uspe obvladati; nikakor ne! Kakšno ljudstvo!

Iz nagovora Hansa Gottschalka:

> „In mi Nemci v Avstriji? Ali vam naša usoda ne trga srca?
>
> S samimi tujci naj si ustvarimo družino: O, kakšen posmeh, kakšna sramota! Ja! Ja, samo mi smo brez domovine! To cesarstvo je kipeč kolač, ki se je ponesrečil, ki ga je šibka roka spekla kot mandlje in trnulje! Lev, medved in tiger v eni kletki, takole ukročeni naj bi žrli kos mesa, če pa si pokažemo zobe, nas po glavi trešči železni drog podjetja. Za kaj naj živimo? Za kaj naj umremo? Nimamo domovine!“

Toda bolečina ne zastara, bo sicer milejša, toda tu je, pa naj se prst še tako rahlo dotakne stare, dolgo zabrazgotinjene rane. Takrat se zbudi in pokoj noči ukrade dnevu spanec.

Memorabilije iz časa svetovne vojne 1914.

Moto:

„Popotnik, ki nekoč boš v poznih dneh
počil tu, na tem kamnu počrnelem,
ne molči o neznanski sreči vseh,
zasenčujoči sonce v svetu belem!
Ljudje živeli smo let brez števila,
združili smo z Bogom v radosti.
Bila premalo nam je sreča mila,
zato gorja smo stisk želeli si!
Tako smo strli blagoslova moč,
ki slast in srečo je podarjala;
zdaj prosimo za mir, priklicujoč
le stiske bol na vse poti sveta!
Če prideš kdaj do brezna, kjer ljudi
trpljenje lomi, potolaži jih:
brez sence muke več življenja ni,
trenutek sreče zmerom spremlja vzdih!“

Max Haushofer.[73]

Uvod.

Nesloga, ki jo goji naraščajoča lakomnost, je postala grozljiv element, ki je v vojni 1914 s strašno silo udaril po našem svetu. Živeča generacija in po njej velik del človeštva bo živel v spominu na strah, kajti brezmejna teče prelita kri in brezmejna je žrtvovana posest.

Ker se zdi, da je vojna človekova potreba, ne bo izostal niti dober sad – naj zori v velikem številu za prihajajoče rodove!

Dolga vrsta let miru je bila božji blagoslov, ki bi bil lahko trajen, ko ne bi tako imenovani državniki, ki jih poganja častihlepnost, dejansko ne grozili in ščuvali tako dolgo, dokler ni vojna postala potreba.

Leta 1866 se je Prusija bojevala z Avstrijo za prevlado v Nemčiji. Njeni uspehi so vzbudili zavist francoskih oblastnikov, h kateri se je zaradi uspehov brez primere, doseženih z nemško močjo in enotnostjo v letih 1870/71, pridružila še maščevalnost francoske nacije. Čez mero naravnih dosežkov so v Franciji

73 Max Haushofer ml. (1840–1907), nemški ekonomist, politik in pisatelj. Leta 1897 je v družinski reviji *Gartenlaube* (zvezek 35, 587) izšla epska pesem *Die Verbannten* [Pregnanci]. Maasburg je od tod prepisal nekaj verzov v svojo kroniko. Prepesnil Igor Grdina.

izbrskali vsa vojna sredstva ter vse pogoje tega nesrečnega morjenja usmerili v maščevanje. Nemčija ni zaostajala, ja, z vidnim uspehom je tekmovala in se razrastla v svetovno silo, kar je imelo za posledico ljubosumje Anglije in tako se je lahko zgodilo, da so svetovne sile uspele potegniti na svojo stran gospodovalno Rusijo.

Nemčija se je morala počutiti osamljeno in je zaradi tega iskala tesno navezo na Avstro-Ogrsko. To cesarstvo si je od aneksije Bosne in Hercegovine za dednega sovražnika napravilo mlado kraljestvo Srbijo, saj so njeni prebivalci po pomembnem porastu ozemlja po balkanskih vojnah sanjali o véliki Srbiji, ki naj bi vsebovala tudi tista ozemlja, ki so jih poseljevali Južni Slovani v Avstro-ogrski monarhiji.

V tem stremljenju, ki ga je močno podpirala Rusija, jih je krepilo še nepošteno obnašanje nekaterih podlih in intrigantskih strankarskih voditeljev avstro-ogrskih Slovanov, ki jim je premila vlada veliko predolgo dovoljevala prosto igro, kar je zavedlo k mnenju, da ob naslednjem vojnem zapletu že ne bo tako težko zavesti Južne Slovane k odpadništvu. Medtem pa je agitator v Beogradu deloval na sramoten način, končno so najeli morilce, ki so izvedli atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda in soprogo[74] dne 27. junija 1914. Morilsko dejanje v Sarajevu, ki mu je sledila sodna obravnava, sta katastrofalno pokazala na naravno dolžnost države po samoohranitvi in tako je avstro-ogrska vlada dne 3. julija 1914 postavila Srbiji zahteve s takšno močjo, da se je izbruh vojne videl kot neizogiben.

Politika Avstro-Ogrske je že desetletja temeljila na nazoru, da nima nobena velesila večjega interesa za obstoj cesarstva od Nemčije in da je ta blagovolila skleniti zvezo z Italijo v posebni smeri. Trojni zvezi je stala nasproti trojna antanta Anglija, Francija, Rusija, torej dva faktorja moči v Evropi, katerih slednji je hrepeneče iskal povod, da si na odločen način izbori hegemonijo nad Evropo.

Tako je že leta lebdel strah svetovne vojne nad nami in potreben je bil samo majhen povod, da se je nakopičeno netilo razbohotilo v goreč ogenj in to netilo je bil ultimat Avstro-Ogrske Srbiji. Datum: 23. julij 1914.

Priloga 1: Ultimat.[75]

74 Nadvojvoda Franc Ferdinand (1863–1914), prestolonaslednik Avstro-Ogrske, in soproga Sophie (1868–1914).

75 Nobena v kroniki imenovanih prilog se ni ohranila.

O zahtevah, ki jih je Avstro-Ogrska postavila Srbiji v ultimatu, piše *Fremdenblatt*:[76]

> Nobena vlada na svetu bi ne mogla drugače ravnati kot avstro-ogrska, kajti nobena država ne sme izpostaviti ugleda, življenja najvišje postavljenih oseb, svojega dobrega imena in svojega gospodarskega uspeha fanatizmu nekega gibanja, ki je usmerjeno navsezadnje v to, da ji odvzame province in z vsemi sredstvi stremi k temu cilju.

Časnik „St. Petersburger Zeitung“[77] z dne 25. julija piše: Ultimat uporablja bolj ali manj resen jezik. V njem trepeta globoka grenkoba, ki je dolgo divjala v notranjosti in si zdaj, potem ko je bila mukoma zadrževana, daje duška v grobih in trdih tonih.

Tako je, kakor da bi mož svojega smrtnega sovražnika, ki ga je dolgo zalezoval, ki mu je na dom skrivoma pošiljal nemir in uničenje, sedaj končno zagledal na odprtem pred seboj in mu zaklical: „Na kolena! Prisezi mi, da se boš pred vsemi priznal za krivega in da boš od sedaj dalje opustil vse svoje zvijače. Če ne, naj spregovori orožje!“ Če se Srbija podredi, bo kriza premoščena. Če se to ne zgodi, bo, ker se spričo odločnega jezika Avstro-Ogrske komaj da verjeti v kompromis, vojna. Upravičeno se je bati, da ne bo ostalo pri dvoboju velesile Avstro-Ogrske s sosednjo državico. Naj bodo posledice še tako težke, ki jih bo korak Avstro-Ogrske sprožil, se ne bo dalo, ne razumeti jih. Vlada Podonavske monarhije bi se izneverila svoji dolžnosti, bdeti nad integriteto cesarstva in dati ljudskemu občutku zadoščenje, ko bi z največjo energijo ne poskušala, enkrat za vselej končati početja agitatorjev.

Angleški list „Daily Graphic“:[78] Samo zato, ker zaupa Rusiji, Srbija zasleduje svojo požigalsko pot; ena beseda opozorila od Rusije bi odpravila vsakršno nevarnost vojne, kajti Avstro-Ogrska mora postaviti določene zahteve, če pa se te zahteve odkloni, kar je zdaj verjetno, mora slediti kaznovalna akcija.

Avg.

Iz kaznovalne akcije je nastala svetovna vojna. Kako je do tega prišlo, je bilo že razloženo, dejansko se borijo Avstro-Ogrska, Nemčija, Anglija, Francija, Rusija za svojo oblast, vrhu tega Srbija, Črna gora, Japonska in Turčija. Vse ostale države vztrajajo v nevtralnosti, vedno pripravljene na skok, da zaplešejo v tem boju.

Z neobičajno naglico je bilo objavljeno vojno stanje, komajda notificirano; diplomati so si prav malo prizadevali, da bi se poskusili odločno upreti, zato

76 Avstrijski dnevnik, ki je izhajala od 1. 7. 1847 do 22. 3. 1919. Od 19. 6. 1866 je izhajala jutranja in večerna izdaja.

77 Časnik, ki je v carski Rusiji v nemškem jeziku izhajal od 1727–1915. Bil je najstarejši nemški časnik, ki je izhajal v tujini, najstarejši časnik S. Petersburga in drugi najstarejši časnik v Rusiji sploh. Sprva je izhajal kot tednik, od 1831 dalje kot dnevnik.

78 Njegov predhodnik, časnik *The Graphic*, je bil ustanovljen 1869 v Londonu in se je 1890 preimenoval v *The Daily Graphic*.

bodo morali tokom vojne uporabiti vso bistroumnost, da bodo en ali drug umor prikazali kot korist zase, uspeh njihove dejavnosti pa se bo, zlasti ker se z orožjem ne zada odločilnih udarcev, izkazal v prenekaterih presenečenjih, ki se jih bo treba v tej vojni varovati.

Kakorkoli že, nobena sila, ki vodi vojno, ne bo prišla na svoj račun, razen če bi vojna nevzdržnega stanja negotovosti, kakor je vladalo že desetletja, ne končala. Mimo dobrin in krvi je vsaka sila utrpela občutne izgube. Narodovo prekletstvo bo spremljalo posledice te usodne vojne, kajti silne razpoke so prodrle do mozga držav in na vseh področjih bo moralo to ljudstvo z muko delati, da bo doseglo nekdanjo moč.

S precejšnjo gotovostjo se da predvideti naslednji izid:

Dominantni svetovani položaj Anglije bo iz te vojne izšel občutno omajan; njena zabloda o nepremagljivosti na morju, o neosvojljivem položaju matične dežele, o varnem lastništvu kolonij se je razblinila; ugled v Evropi se je razletel. Očitajoče bo nekoč zgodovina te dežele poročala o svoji nespametni vladi, ki je zavedla ljudstvo, ki mu je naš moto posebej posvečen.

Francija se bo zadovoljila z zavestjo junaške drže svoje armade, ne da bi se dalje uklanjala nesrečni zamisli o maščevanju; bore malo se bo odpovedala naravnemu prijateljstvu z Rusijo in bo imela dovolj dela z obračunavanji z Anglijo in zahrbtnim zaveznikom Japonsko kakor tudi s skrbjo okoli lastništva nad svojimi kolonijami. Medtem se bo zavest ljudstva morala obrniti bolj proti resnosti življenja, njegova vlada pa stopati naprej v bolj realni smeri.

Nemčija bo gotovo dosegla gospodarsko premoč na morju in zemlji; kakor koli bo že izpadla ta vojna, kajti ne nazadnje ves svet priznava njen ugled, visoko oceno njene moči, njenega podjetniškega duha, trezno in zdravo zavest njenega prebivalstva, ne nazadnje tudi visoko inteligenco njenih voditeljev. To zagotavlja Nemčiji prvo mesto. Od tu bo brez hrupa, zvesto podpirana od Avstro-Ogrske, bdela nad Evropo, vedno pripravljena, že v kali zatreti vsako nevarno iskro netiva.

Rusija, naš nepomirljivi nasprotnik, je že leta s pomočjo diplomatskih trikov, tajnih povezav, podtalnega delovanja proti nam stremela za vplivom proti nam in se oboroževala za odprt boj, potem ko je skušala pomiriti globoko nezadovoljno ljudstvo s podporo panslavistične struje in se je postavila na svoje nacionalno panslavistično stališče. Pri tem se je oboroževala v obsegu, ki je jasno kazal na to, da bo ta silna vojna odločala o biti ali ne-biti ruskega trinoštva.

Toda na vsak način je Rusija na Balkanu izgubila svoj prestiž; od posesti Konstantinopla je bolj oddaljena kot kadarkoli in njeno megalomanijo bosta tudi v Aziji obuzdali Turčija in Japonska.

Če bo Rusija na bojnem polju dosegla uspehe, bo razlog za to v piškavem predvidevanju naših vojaških in diplomatskih krogov, ki so prekomerno podpirali vojaško moč Rusije in bili pomanjkljivo informirani o njenih še v globokem miru vodenih pripravah na vojno.

Avstro-Ogrska je v boju, ki ji je bil vsiljen, dokazala, da se ne da nekaznovano dvomiti v življenjsko sposobnost te veledržave. Ali bo iz te svetovne vojne izšla okrepljena ali oslabljena, nenehno povzroča ta državniška vodilna misel njenim državnikom težaven, morda nikoli rešljiv problem.

Samo močna vlada s skrajnje strogim, vendar pravičnim režimom namreč lahko izvede času primerno spremembo na političnem področju. Različni narodi se bodo samo v tem smislu v toliko zedinili, da bodo nujno prišli do jasne zavesti potrebne trdnosti, kar pa je potrebno izraziti v bolj vidni opredelitvi kot do sedaj. Ne samo v osebi monarha, temveč tudi v jasno izraženi ideji države / : krone : / se mora prebivalstvo čutiti enotno, se svobodno in ponosno priznati k Avstro-Ogrski, ki, kot vrhovna oblast svojih avtonomnih dežel, predstavlja veledržavo, ki je polno upravičena, zagotavljati si svoj prostor pod soncem.

Zgolj človeštvo morda pozna odrešitev od sveta zlaganosti, sovraštva in zavisti!

79 Johann Wurth (1828–1870), avstrijski učitelj, pesnik in zbiratelj pripovedk ter sag. Maasburg citira iz njegove pesmi *Mein Vaterland, mein Österreich*, pri čemer je besedo *Kraft* (moč) zamenjal z besedo *Sieg* (zmaga). Pravilno besedilo se glasi: „Moja očetnjava, moja Avstrija, z vsemi si močmi, častjo ovenčana.“ Prepesnil Igor Grdina.

23. julija preda c. in kr. poslanik v 2/.[1] Beogradu velesilam ultimat in okrožno noto z dosjejem 4/.

24. Rusija v uradnem organu izjavi, da v avstro-ogrsko-srbskem konfliktu ne bo ostala nevtralna.

25. Potem, ko so menili, da je odgovor na ultimat nezadovoljiv, naznači baron v. Giesl[2] srbski vladi prekinitev diplomatskih odnosov in zapusti zvečer ob 6 h. Beograd.

Nj. veličanstvo zaukaže delno mobilizacijo in delno zbiranje ter vpoklic črnovojnikov.

V Avstriji in na Ogrskem se razglasi izredno stanje. V Srbiji izdajo mobilizacijsko povelje za Drinsko in Donavsko divizijo.

26. Splošna mobilizacija v Srbiji in Črni gori.

28. Rusija mobilizira.

27. Beograjski Savski most je bil na srbski strani demontiran. Odvzeta srbska parnika „Vardar“, „Car Nikola“.

28.7. Srbsko vlado se obvesti o vojnem stanju in oznani vojni manifest.

29. Sir Edward Grey[3] predlaga za izgladitev konflikta konferenco v Londonu. Nemčija je za nov sporazum kabineta s kabinetom. Prav tako Italija.

30. Avstro-ogrski monitorji[4] obstreljujejo Beograd.

31. Ukaz o splošni mobilizaciji v Avstro-Ogrski – v Rusiji in Nemčiji stanje grozeče vojne nevarnosti.

Vprašanje nemške vlade, čemu rus. oboroževanje. Priprava vojne mornarice v Angliji.

Majhen boj na Drini.

1/8 Ultimat Nemčije Rusiji ostaja neodgovorjen. Patrulje in ruske kolone prekoračujejo mejo pri Schwiddernu[5].

Nemški veleposlanik presenetljivo odide ob 7 ½ h. Vojna napoved ob 5 ½ h. Temu sledi popolna mobil. v Franciji.

2. Fr. enote napadajo nemške obmejne točke

1 Ta način številčenja se pojavlja v vsej kroniki. Možno je, da se nanaša na številko vojaških zemljevidov – specialk.

2 Wladimir Giesl von Gieslingen (1860–1936), avstrijski feldmaršal in diplomat. V času sarajevskega atentata na Franca Ferdinanda poslanik v Beogradu.

3 Edward Grey, 1. Viscount Grey of Fallodon (1862–1933), britanski politik, zunanji minister od 1905 do 1916.

4 Majhne, počasne vojne ladje, oborožene s težkimi topovi.

5 Danes Świdry, vzhodna Poljska.

Ko sem hotel zjutraj zapustiti hotel „Bristol“ v Trstu, me je vratar opozoril na časnik, ki je v mastnih črkah objavil ultimat Srbiji. Naglo sem bral, marsikaj se mi je zdelo nerazumljivo. Neobičajno oster jezik je zlasti med trgovci sprožil čisto grozo. To bo vojna, Rusija, Francija itd. je donelo z vseh strani.

Tako je prišla sobota, ki nama je kot mnogokrat prinesla našega Fritza iz njegove garnizije v Gorici domov, kjer smo vso nedeljo prebili nekaj ur prisrčno kramljaje in s šahovskimi partijami, ki smo jih radi igrali. Tokrat smo se morali pogovoriti o veliko resnih rečeh, kajti v noči od 25. na 26. julij so nas iz spanja zbudili hrupni glasovi in ko sem stopil k oknu, mi je poveljnik 3. švadrona Haube negotovo sporočil, da je bila ukazana delna mobilizacija. 26. julija naju je Fritz zapustil, z njim zadnja lepa nedelja. Dne 27. zgodaj sem se odpeljal v Gorico, kjer mi je Fritz izročil v hrambo svoj denar in dokumente. Zvečer je po goriških ulicah korakala vojaška godba (47. pehotni polk) z donečo glasbo, ki ji je sledila tisočglava množica. Domoljubne ljudske pesmi (it. ljudska glasba) so naletele na navdušen odmev.

Med posebnimi ukrepi za zaščito monarhije so s posebnim premislekom razporedili naše posebne mejne obrambne enote, tako tudi v Primorju. Domobranski pehotni polk Ljubljana št. 27 je že na pomlad razporedil en bataljon v Tolmin.

Ena stotnija je bila v Srednjem, visoko ležečem gorskem kraju, kamor vodi samo slabo vzdrževana trnova pot. Od več dodeljenih častnikov pehotnega polka št. 47 (nadporočnik Fröhlich) je Fritz dobil poveljstvo te stotnije, vendar je zaradi naporne vadbe, pomanjkljive preskrbe zbolel za vročino in zlatenico, kar poštenjaku ni preprečilo opravljati težke službe. Komaj je ozdravel, je moral zaradi svoje mobilizacijske odredbe ostati v dodelitvi pri domobranskemu 27. pehotnemu polku, in v Bolzanu obleči in oborožiti svojo 16. stotnijo, sestavljeno iz domobrancev in črnovojnikov. Moštvo je bilo sestavljeno iz Slovencev in Italijanov, 280 mož. Pod njegovim poveljstvom je stalo 280 mož.

Poročnik Schiller, por. dr. Debeljak, por. Kuttin, kadet Jablich, dr. Rodošek (zdravnik), 11 tovornih živali z gorsko opremo.

Dne 28. 7. sem preskrbel prevoz pohištva, zabojev itd. iz velike pehotne vojašnice, ki jo je bilo treba izprazniti, v skladišče špediterja Bazzinija. Fritz in Irma sta namreč svoje stanovanje v hiši Trgovskega doma na jesen 1913 iz dveh razlogov opustila. Irma je čakala na porod in Fritz naj bi bil prišel v častniško šolo. Toda slednje se ni zgodilo, primernega stanovanja v Gorici ni bilo moč dobiti, Fritzu pa so obljubili dodelitev v strelsko šolo, nato k mejnim obrambnim enotam. To je povzročilo, da je vodil ločeno družinsko življenje, k čemur je na nesrečo tudi Irma kazala veliko nagnjenje – Fritz je na Južnem kolodvoru stanoval v sobi št. 2, za kar je mesečno plačeval 40 kron[1] (z osvetljavo) in je opoldne napoten na častniško oskrbo svojega polka. –

1 Danes približno 80 €.

3. Nemci zasedejo Czenstochau,[6] Kalisch,[7] Bendzin.[8]

2/8 Križarka Augsburg bombardira rusko vojno pristanišče Libau.[9]

Italija se izjasni v skladu z duhom in črko pogodbe trojne alianse za nevtralno.

Delna mobilizacija in razglasitev obsednega stanja v Turčiji.

5. topniški ogenj pred Beogradom.

Zapora Bospora in Dardanel.

Nemci zasedejo Luksemburg.

6. Anglija napove vojno Nemčiji.

10/. Avstro-Ogrska prekine odnose z Rusijo.

4. Nemčija prosi Belgijo, naj dovoli prehod enot. Le-ta odkloni.

Franc. letalci odvrgli bombe pri Nürnbergu.

5. Alžirsko obalo obstreljujejo nemške vojne ladje.

11/. Avstro-Ogrska napove vojno Rusiji.

Napadi ruske konjenice pri Schmiden-[Kijevskoje]-Johannisbergu, Soldau-u[10] odbiti.

7. Trdnjavo Liège je v nočnem naskoku zavzelo 6 nemških brigad gen. v. Emmicha.[11]

Močnejša konjenica s kolesarji in pehoto se prebije do Krakova čez rusko mejo, zasede Olkusz in Wolbrom. – Obmejne straže pri Nowe Brzeskem na severnem bregu Visle.

7 Črna gora napove vojno Avstro-Ogrski.

Vpadi Srbov in Črnogorcev na bosansko ozemlje.

Manjši boji v vzhodni Galiciji in Bukovini (Novosielica)

8. 800 galicijskih mladih strelcev napade ca 1000 spečih Kozakov pri Michówu.

Puškarjenje v zgornji Alzaciji.

12/. Avstro-ogrsko vrhovno poveljstvo c. in kr. vojske izda manifest Poljakom.

---

6 Częstochowa, južna Poljska.
7 Kalisz, osrednja Poljska.
8 Będzin, Šlezija, Poljska.
9 Liepāja, pristaniško mesto v Latviji.
10 Działdowo, Poljska.
11 Otto von Emmich (1848–1915), pruski pehotni general. Sodeloval je pri zasedbi Liègа, za kar je bil kot prvi nemški častnik med vojno odlikovan z visokim odlikovanjem *Pour le Mérite*. Od tu je bil prestavljen na vzhodno fronto. Umrl je za posledicami bolezni, ki jo je dobil na bojnem polju.

29/7 Mojega vprežnega konja Justusa, ki je leta dolgo dobro služil v najinem gospodinjstvu, prevažal najine ljube goste od kolodvora in nazaj in omogočal prijetne vožnje, je v vojne namene vzela konjska asentacija, z odškodnino 880 kron.[2]

Popoldne sem več častnikom garnizije prebral vojni manifest Nj. veličanstva na Trgu Franca Ferdinanda (!).

1/8 Z Roso znova obiskal Fritza v Gorici. Prespala v hotelu Južni kolodvor.

2/8 ob 6h pospremil Fritza do njegove stotnije, ki je nameščena v tovarni palila. Neki podčastnik menil, da so ponoči ukradli konjske odeje; gromozanski kraval, dokler stvari niso uredili. Ko sem se vrnil, sem na svoje veliko presenečenje zagledal Roso v pogovoru z Willijem in Irmo. Domneval sem, da je moj sin še v Bad Gasteinu. Spomladi je zaradi bolehnosti dobil leto dopusta. Zaradi izvršene mobilizacije se je takoj odpeljal preko Maribora z Irmo v Gorico, da bi se tu poslovil od Fritza in se potem z nami odpeljal naprej v Vipavo. Sem je že prispel njegov častniški sluga Franz Kremser, s katerim je z veliko prtljage preko Ajdovščine – Dunaja potoval v Krakov, kjer je bil v garniziji 3. ulanski polk.

2 Približno 1760 €.

Črnogorce, 4000 mož, odbijejo čez mejo (Trebinje). Križarka „Szigetvár“ uniči črnogor. radijsko postajo v Baru.

9. Siloviti boji na galicijski meji. Ruski napad pri Bialli vzhodno od Johannisberga. 8 topov.

10. 7. fr. armadni korpus in en pehotni korpus iz Belforta sta odbita z okrepljenega položaja vzhodno od Mühlhausna.

r[uska] 3. konjeniška divizija pri Eydt-Kuhnenu[12] odbita čez mejo.

10/8 Angleži vkorakajo v Lomé (Togo).

Morsko ožino se zapre z minami in tako izolira rusko-baltsko floto.

9. Črnogorci neučinkovito obstreljujejo Tivat.

10. Črnogorsko obalo se prestavi v stanje blokade.

Avstro-ogrskemu veleposlaniku v Parizu dostavijo potne liste.

Mešano brigado fr. 15. topniškega korpusa napadejo pri Lagardu v Loreni in jo odbijejo.

11. Črna gora napove Nemčiji vojno. Angleški veleposlanik izroči na dunajskem dvoru vojno napoved Anglije in Francije Avstro-Ogrski.

14. Avstro-ogrske enote prečkajo mejo in zavzamejo Šabac – Srbi pri Loznici in Ljesnici premagani, se premaknejo proti Valjevu. Opustošenje avstro-ogrskih enot na obeh straneh Visle. Rus. divizijo [nečitljivo] pri Zalozce Brodyju in Sokalu odbili čez mejo.

16. fr. sredozemska flota – križarka Zenta

18. Mławo zasedli Nemci.

17. Nemška zmaga nad Rusi pri Stallupönenu[13] (3000 ujetih, 6 strojnic), ki so napredovali iz odseka Njemen, da bi preprečili obkolitev Varšave.

20. Japonska zahteva v ultimatu

Smrt papeža Pija X.

Nemčijo umakniti iz japonskih in kitajskih voda na nemške vojne ladje ter zakupno ozemlje Kiautschou[14] brezpogojno predati japonskim oblastem.

19. 5 fr. konjeniških divizij odbitih pri Perwezu, severno od Namurja.

55. brigada bavarskih in badenskih enot severozahodno od Schlettstadta odbita preko Vogezov.

12 Černyševskoje, kraj blizu Kaliningrada, Rusija.
13 Nesterow, Rusija.
14 Qingdao.

4/8 Na prošnjo tukajšnjega vojaškega postajnega načelnika podpolkovnika Assmanna 3. [t]ežke topniške divizije nadziral parado in po vojaški službi božji zaprisego na vojaškem vadišču.

Dne 6/8 sem znova obiskal Fritza do 7/8.

10/8 iz Krakova prispe skrajnje razveseljiv telegram: „Sva se s privolitvijo Nj. vel.[3] včeraj zvečer poročila. Pismo sledi. Poljub roke. Willi, Douglas“

Tako se je torej odnos mojega sina Willija z njegovo nevesto obrnil v smer, po kateri sta dolgo hrepenela, kar je uspelo zgolj zaradi redke energije, ki je ena Willijevih lastnosti, kljub razlikam s starimi starši grofom Ernöjem Zichyjem in njegovo soprogo Etelko. Na Dunaju je slednja našla vplivne zaščitnike, ki so ji izposlovali željeno ureditev prošnje veličanstvu. Z avtom se je odpeljala naravnost k nemalo presenečenemu Williju, poskrbela za cerkveno poroko, za souper[4] v Grand Hotelu in podobno. – V garnizijski cerkvi opravljeni poroki so prisostvovali: general konjenice von Kirchbach,[5] nekdanji polkovni komandant pri 5. polku dragoncev ...

Ker je Willijev polk že odrinil iz prostora za razvrstitev, je general konjenice v. Kirchbach odredil Willijevo dodelitev kot ordonančnega častnika pri Kummerjevi[6] armadi.

3 Njegovo veličanstvo, cesar Franc Jožef I.

4 Fr. svečana večerja.

5 Karl von Kirchbach auf Lauterbach (1856–1939), generalpolkovnik avstro-ogrske vojske, od 1917 grof.

6 Heinrich Kummer von Falkenfeld (1852–1929), avstro-ogrski general konjenice. Na začetku I. svetovne vojne je vodil v prostoru okoli Sandomierza armadno skupino pod svojim imenom. Po avstrijskem porazu v bitki v Galiciji in po izgubi Lvíva so ga prestavili na vojno ministrstvo na Dunaj. Dne 1. 8. 1916 so ga odpustili iz vojaške službe.

20. Avstrijci zasedli Sandomir na Visli.

21. Nemci pod bavarskim prestolonaslednikom izborili med Vogezi in Metzem veliko zmago in zasledujejo premagane fr. sile tja do področja okoli Verduna in Nancyja (10.000 ujetnikov in 50 topov).

22. avstro-ogrski uspehi: napad rus. četne divizije v Tomaszówu. Uničenje rus. konjeniške brigade pri Turynki in še ene pri Kamionki-Strumiłovi.[15]

20.–21. Vzhodno od Višegrada-Rude.

Avg. se na vsej črti bojuje ca. 30 srbskih bataljonov z gorskim, poljskim in težkim topništvom.

22. Kozaška divizija s pehoto, ki se je prebila do Sokala, je napadena in premagana.

28. Brez bistvenega uspeha obstreljevali črnogorski Kotor.

18/8 Avstro-ogrske enote zasedejo Plevlje, na spodnji Drini se urejeno umaknejo.

23. Enote Franza Bavarskega prekoračile črto: Luneville Blamont–Cirey. Osvojili 150 topov. Nemški prestolonaslednik nadaljuje boj in zasledovanje proti Longwyju.

Albrecht von Württemberg[16] je popolnoma premagal francosko armado, ki je prodirala preko Samoisa.

Nemško prodiranje proti Manbege-u, premagana angleška konjeniška brigada (400.000 Francozov, 40.000 Angležev v bojih ob reki Meuse)

20. Ruse premaga 1. armadni korpus pri Gusevu. (8000 ujetnikov, 8 topov:) Ruske okrepitve gredo proti Preglu in južno od mazurske jezerske črte. Bruselj zasedli Nemci.

24. Avstro-ogrske enote prekoračijo Łyso Góro, dosežejo odsek Kielce-Radom.

23. sta bila 2 ruska korpusa do 25. pri (južno) Kraśniku odbita (9000 ujetnikov), 3 zastave, 20 topov, 7 strojnic; napad 2000 Rusov proti Bukovini pri Nowosielicah spodleti (7000 ujetnikov)

26. prekinitev odnosov Avstro-Ogrske z Japonsko. Zračno plovilo Zeppelin bombardira Antwerpen.

25. Mesto Namur in 5 utrdb zasedli Nemci.

Bitka pri Kraśniku 23. 24. 25. avg. Bojno polje 70 km. Rusi 200 000 mož, tj.

15 Kamjanka-Buska, zahodna Ukrajina.

16 Albrecht vojvoda von Württemberg (1865–1939). Veljal je za enega najsposobnejših nemških vojskovodij v I. svetovni vojni.

10/8 Odhod tu nastanjene topniške kolone 4. čete poveljnika stotnika Amanna s 14 avtomobilskimi in motornimi baterijami 30˙5 cm (dospejo preko Kölna v Belgijo).

13/8 Odhod 3. bojne div. Postojna. Še enkrat z Roso s poštnim avtom v Gorico. Tam pri pošti večerjala s Fritzem.

13/8 Dan je minil s pripravami na odhod, ki je bil določen za zvečer. Noč je nosila fiziognomijo vojaškega tabora. Povsod vojaki v novih uniformah; častnike smo videli delavno dirkati – vse vesele, kakor da bi šli na ples. Popoldne sva pomagala Fritzu in njegovemu služabniku Franzu Niederlu zložiti vojaški kovček. Otožno sem se spomnil leta 1866, mojih dobrih sestra, ki sta mi pred odhodom k severni armadi izkazali iste usluge.

Ko mi je Fritz izročil paket vojaških dopisnic in se je ura slovesa približevala, je moralo srce težko nositi.

Ob 7. smo se podali na južni kolodvor, kjer je 4. bataljon, poveljuje stotnik Blaschke (adjutant Woinovicha)[7]), 2. pehotni polk št. 27 že pričel vstopati v vagone. Fritz naju je namestil, bil je inšpekcijski častnik, zato je imel veliko dela, potrebno je bilo marsikaj uskladiti in odrediti. Za vse je imel ostro oko, toda oči vseh so bile usmerjene v njegovo lepo, impozantno, mlado postavo. Znanci so pozdravljali, nežne roke izročale šopke rož. Kazalec neusmiljeno hiti mimo osme ure, dan je bil znak naprej, po prisrčnem objemu Fritz vstopi v počasi se kotaleči vlak, preglasi vsesplošen klic radosti z vihtenjem vojaške čepice in prisrčnim mahanjem.

„Bog te obvaruj, moj ljubljeni otrok, in kmalu se vrni zdrav domov!“ Takšne blagoslovljene želje ob tej uri usmerja na milijone globoko žalostnih src k Vsemogočnemu, ki jih ne more uslišati, ker je on ustvaril svet.

To je bilo nekega petka!

16/8 Šoferja prostovoljca Georga Petza in Brunnerja iz Trsta nastanila v modri sobi.

17/8 prejmem od Fritza 1/. prvo vojno dopisnico, datirano s 6/8 Stuhlweißenburg[8] nedelja.

V lepi ogrski deželi, kjer smo preživeli mladostna leta, vam poljubljam roko. Na vsaki postaji nas pogostijo. Danes že 2. dan. Irma me je zelo razveselila, v Pragerskem sta bila oba otroka zelo prisrčna; prvi hip jih nisem videl, sem bil že zelo žalosten, Micika bi bila tako rada šla z menoj. Upam, da sta vidva dobro prispela domov. Tu se je veliko spremenilo. Vaju prisrčno poljublja Fritz.

2/. Vojna dopisnica od Willija iz Krakova, datirana 16/8.

7 Emil baron Woinovich von Belobreska (1851–1927), avstro-ogrski general pehote in vojaški zgodovinar.

8 Székesfehérvár, mesto na Madžarskem, kjer so Maasburgi nekaj časa živeli.

4–5 korpusov od Frambola do Josesowa na Visli. Korpus severno od Frambola, korpus južno od Kraśnika potisnjen, 2 korpusa sta pozneje prišla od severa, popoln razkroj in begu podoben umik proti Lublinu.

Avstr. maršlinije: preko Rakovke, Zaklikówa, Iwanowa, Bilgoraja.

Rusi vdrejo v Vzhodno Prusijo.

27. Podelitev velikega križca vojaškega reda Marije Terezije cesarju Wilhelmu.[17] Avstro-Ogrska napove vojno Belgiji.

26. Nemci zavzamejo Longwy – dosežejo 27. v ugodnih bojih Cambrai do južnih Vogezov. Generalpolkovnik Kluck[18] je odbil angl. armado pri Maubeugeju. General von Bülow[19] in baron von Hausen[20] premagala okoli 8 armadnih korpusov fr. in belg. enot med Sambro, Namurjem in Meuso. Armada vojvode Alberta Württemberškega zasleduje premaganega sovražnika čez Semois.

Nem. prestolonaslednik zavzame Longwy, prodira proti Meusi.

Nem. prestolonaslednika zasledujejo, zaman napadajo nove fr. sile

Generalpolkovnik von Heeringen[21] nadaljuje zasledovanje v Vogezih proti jugu.

26/8 Razvije se bitka med Vislo in Dnestrom, severno od Lvíva 400 km fronte. Ruska srednja skupina okolica Rawe Ruske in Zloczowa, Brodyja, druga skupina proti [reki] Zbruč, Ternopilu, tretja med Vislo in Budyjem. Slednja je vodila do 3-dnevne bitke pri Kraśniku. – Avstro-ogrski protiudar velikanske moči z velikim uspehom pri Berstw. na levem krilu in pri Żółkiewu, Rawi Ruski.

Angleška armada je severno od Saint Quentina (130 km od Pariza) popolnoma razbita. Južno od Mezieresa se prekorači [reko] Meuse, na levem krilu so bile fr. gorske enote po 9 dneh gorskega boja pregnane do vzhodno od Epinala.

Bitka severno od Lvíva dne 28./8 ugodno napredovanje na levem krilu Kraśnik in levi srednji enoti Zamość; – središče Rawa Ruska-Lvív-Zoločiv, desna srednja enota Zoločiv Ternopil (3. graški korpus) in desno krilo Ternopil do Zbruča sta izpostavljena velikemu napadu trikratno močnejših ruskih enot.

Rusko vkorakanje in nagli preboj v vzhodno Galicijo kažeta, da je bila vojna pripravljenost Rusije vzpostavljena že dolgo pred vojno napovedjo.

/: avstro-ogrska izvidniška služba?)

17 Nemški cesar Wilhelm II. (1859–1941).
18 Alexander von Kluck (1846–1934), pruski generalpolkovnik.
19 Karl Wilhelm Paul von Bülow (1846–1921), pruski generalfeldmaršal v I. svetovni vojni.
20 Max von Hausen (1846–1922), saški generalpolkovnik in vojni minister. Pod njegoivm vodstvom je bilo izvedeno uničenje belgijskega mesta Dinant, ko je bilo ubitih 674 belgijskih civilistov.
21 Josias von Heeringen (1850–1926), pruski generalpolkovnik in vojni minister.

18/8 (Helenin in Lenkin[9] god).

Prisostoval cesarski maši v zelo potrtem razpoloženju.

20/8. Fritzova vojna dopisnica št. 2 datirana s 7/8. ob 7h zjutraj iz Debrecena. Na najmanjših postajah nas pogostijo, izročajo nam cvetje, pijačo, cigarete, zastave, odkar smo na Ogrskem. [Neberljivo] ni ne konca ne kraja. Zgodaj jutri bomo izvedeli našo nadaljnjo smer. Prisrčno pozdravljam Tebe in mami Vajin sin Fritz.

22/8. Fritzova vojna dopisnica št. 3 datirana 17/8 ob 11h zvečer.

4/. V nekaj urah se odpeljemo v negotovo določeno. Tu se že ničesar več ne dobi, vse požrto. 2 uri postanka v mestu je bilo prav prijetnih, vendar samo Judi. Žal dež in nobene vročine več. Veliko mislim na Vaju. Jutri cesarjev rojstni dan. Bojišče, ničesar ni več slišati. Le kdaj bom dobil novic od Vaju. Prisrčno Vaju poljubljam Fritz. Pišem vsak dan.

5/. Vojna dopisnica št. 4, datirana 19/8 že v Galiciji 30 km marša – srečal polk 47 Strij.

6/. Irmo prosil za kinin, volnene nogavice, praženo kavo, bombone iz sladu, 1 kvadratni meter organdija za mrežo proti muham.

7/. Vojna dopisnica št. 5, datirana 20/8 po dogovoru razvidno Stry.

Willijeva vojna dopisnica št. 2 datirana 20/8 že iz Ruske 8/ Poljske. Nastanjeni v rus. vojašnici ulancev. Dne18/8 vzel injekcijo.

9/. Fritzova vojna dopisnica št. 6, datirana 22/8, piše sede na konju (komaj čakajo, da uzrejo sovražnika!).

10/. Vojna dopisnica št. 7, datirana 23/8: korakajo vedno bolj proti severu – prekrasno vreme. Kaj prinese večer – novice ni dobil prav nobene, vsi se veselimo prvega srečanja doma ... K temu vojna dopisnica za Irmo datirana 22/8 in 23/8.

11/. vojna dopisnica št. 8, datirana 26/8 vzhodno od Lvíva. Včeraj slišali streljanje pušk, končno smo merili v Ruse, da se jih otresemo in udarimo po njih – noči mrzle.

12/. Willijeva vojna dopisnica št. 3 datirana 26/8 čestita za mamin god – nenehno se premikajo naprej.

13/. Fritzova vojna dopisnica. 9, datirana 27/8 Dragi oči, včeraj velika bitka; stal od 3. zjutraj do 7. zvečer v dežju krogel, se vrnil kot zadnji – gre nam famozno. Rusi zelo dobro streljajo. Hermann Schwickat zadet. Izgube grozljive, midva nisva ranjena, mene je samo oplazil strel na desni nadlakti od šrapnela, oddrgnjena samo povrhnjica. Grmenje bitke je prelepa glasba. Mami ima 30. god, ji prisrčno čestitam ...

9 Helene je bilo ime Johannovi mami, sestri in hčerki.

Generalpolkovnik v. Hindenburg[22] premaga v 3-dnevni bitki pri Ortelsburgu rusko armado, ki je prišla iz Narina, 5 armadnih korpusov, 3 konjeniške divizije in jo zasleduje čez mejo (60 000 ujetnikov)

29. bitka severno od Lvíva, zdi se, da operacije južno od Lublina, konjeniški general Dankl,[23] podpirajo splošni potek bitke. Močne rus. sile so prodrle iz prostora Holm, razvijajo se pruske sile pri Zamośću in Tomaszówu

31. Trd boj na črti Lublin–Krasnostav–Grubieczow.

1/9 Nemški uspehi.

Armada generalpolkovnika Klucka premaga napad tankov z boka pri Comblesu (med Combraisem in Comiensom).

Generalpolkovnik v. Bülow fr. armada St. Quentin.

Generalpolkovnik baron v. Hausen potiska pri [reki] Aisne pri Bethelu severno vzhodno od Reimsa nazaj. Vojvoda von Württemberg je moral zopet čez [reko] nazaj, še enkrat prodre proti Aisni.

Nemški prestolonaslednik zavzame utrdbo Montmedy.

Nemški prestolonaslednik in generalpolkovnik Heeringen sta v fr. Loreni.

2. 13 a) /. Konjeniški general Auffenberg[24] zmagovito zavaruje bitko v prostoru Zamość – Tyszowcke upleni 160 topov.

Konjeniški general Dankl napade Lublin. Lvív še v avstrijski posesti.

1/9 srednja skupina fr. 10 korpusov med Reimsom – Verdunom odbita.

3. Gen. von Pongracz[25] s 3. gorsko brigado odbije med večdnevnimi junaškimi napadi Črnogorce pri Bileći. Francozi prestavijo sedež vlade v Bordeaux, razglasijo Pariz za odprto mesto. Rusi brez boja zasedejo Czernowitz. Papež Benedikt XV. poglavar Cerkve (marki Giacomo della Chiesa star 60 let bolonjski nadškof)

Oštri Rtič neuspešno obstreljevale fr. ladje.

Knez Albanije zapusti deželo.

---

22 Paul von Beneckendorff in von Hindenburg (1847–1934), nemški feldmaršal in politik. Bil je drugi predsednik weimarske republike. Dne 30. 1. 1933 je imenoval Adolfa Hitlerja (1889–1945) za kanclerja.

23 Viktor Dankl (1854–1941), generalpolkovnik konjenice avstro-ogrske vojske. Boril se je na vzhodni in na italijanski fronti na Tirolskem in Južnem Tirolskem.

24 Moritz von Auffenberg (1852–1928), general avstro-ogrske vojske in vojni minister, kar je postal na željo prestolonaslednika Franca Ferdinanda (1863–1914), ki je bil ubit v Sarajevu.

25 Generalmajor Arthur von Pongracz (1864–1942), v letih 1906–1908 krilni adjutant Franca Jožefa I., med I. svetovno vojno je uspešeno vodil konjeniške enote. Od avgusta 1918 je bil pri vojaškem poveljstvu v Bratislavi. Po vojni je bil med najboljšimi avstrijskimi športnimi jahalci. Uspešno se je udeležil dresurnega jahanja na olipmijadi 1928 in 1936.

14/ vojna dopisnica št. 10 datirana 28/8. Moji osebi se prav dobro godi. Se veselim doma, bom lahko veliko pripovedoval ...

15/. Nokijina vojna dopisnica iz Krakova, datirana 30/8 sporoča, da z avtovoznikom povezana z Willijem.

16/. Willijeva vojna dopisnica št. 4 iz Rus. Poljske.

17/. Fritzova vojna dopisnica št. 11, datirana 31/8 D.[ragi] o.[či]! Prosim, odpošlji to dopisnico Irmi – našel sem jo in je zadnja. Že 6 dni v bitki dan in noč grozno, povsod grmi. Brez konja, služabnika, prtljaga že 2 dni pogrešana. Bog daj, da bo kmalu konec in bolje. Novic nimam še nobenih (!) Polk 47 sem videl, vendar samo še malo kameradov. Nas je še 12 gospodov. Upam, da sta dobro in Irma in otročka. Vas vse prisrčno poljubljam. Irma naj dobro pazi na otročka. Vaš Fritz.

10/9 18/. Fritzova vojna dopisnica12 datirana 3/9.

D[ragi] o[či]! Šele od včeraj je onemel ropot bitke, vendar se bo zdaj utegnilo š[e] vsak trenutek zopet začeti. Posamično se še sliši g[lasno] grmenje topov. Nujno potrebujemo počitek. 6 dni je trajala ta bojna m[asovna] morija v pripravljenosti, dokler poveljstvo ni …

Gre mi prav dobro. Upam, da Vama tudi. Žal ne dobivamo tu novic. Prisrčno vaju poljubljam sin Fritz g (torej pri Lvivu:)

Fritzova vojna dopisnica 13, datirana 5/9 iz Grodeka (prejel 13/9)

19/. D[ragi] o[či] spet na maršu; okolica ni več tako lepa kot prej, gričevje in veliko vode, že občutno hladno že 14 dni, včeraj imel prvič svojo prtljago, sem vsaj lahko vzel perilo. Prejel tudi prvo pošto od Irme datirano 10/8 (!) Vaju prisrčno poljubljam.

4/9 Jaz in Rosa z državnim avtomob., stotnik Kristian, p[oročnik] Winter v 1 uri in ¾ v Gorici, 2 uri, popoldne nazaj. Dvignil obresti od varščine za Fritza.

6/9 v Vipavi prisotna maršbataljon 87. pehotni polk major Juras, maršbataljon, 97. pehotni polk Lekosek z glasbo obhodita kraj – pred mojo hišo igrajo serenado. Stojim na častni straži.

Zelo pomembna Auffenbergova zmaga.

20/. Fritzova poljska dopisnica 14, datirana 6/9 srečanje (13/9) z bratrancem Cornelom.

7/9 Avtomobilska kolona zapusti Vipavo.

21/. Fritzova vojna dopisnica 15, datirana 8/9.

Dragi oči! (14/9) Še vedno tu že dva dni pod tlako, vendar se da čisto luštno živeti. Vsak dan se hranim s kurjo juho z rižem. Od včeraj pop. ob 2 h slišimo donenje topov in smo pripravljeni na pohod, da zapustimo naš položaj in se prebijemo še naprej, pred močno zmrzaljo. Prebivalci menijo, da bomo

4. avstro-ogrske enote se brez boja umaknejo iz Lvíva in se urejeno postavijo na nove položaje. (3. korpus se je bojeval z 8 rus. korpusi:)

Oceno uspehov Dankla in Auffenberga za celotni položaj bo treba prepustiti poznejšemu času.

Reims zasedli brez boja.

5. Po 8-dnevni bitki se je pri [nečitljivo] uveljavlila potreba po bojnem odmoru in po dopolnitvi streliva s pratežem in ureditvi preskrbe.

5.6. V Lublinu se boj nadaljuje. Dogovor trozveze, da se ne sklene posebnega miru.

7/9 Vdor Srbov pri Mitrovici neuspešen. Ujeli 4000 m[ož].

Podmaršal Kestranek[26] iz armade Dankl odbije silovit napad Rusov. 600 uj[etnikov]

Del Belgije so poplavili.

9. Maubeuge kapitulira (40000 uj. 400 topov).

9 V prostoru Lvív se začenja nova bitka kot nadaljevanje ofenzive (kritika prepuščena kasnejšemu trenutku). Naj bi pomenila energijo vodenja vojne!

10. ob 10^{h} dop. bitka pri Lvívu se nadaljuje. Ob 10^{h} 10^{I} zvečer enako!

Petek 11. 9^{h} 15^{I} dop. enako!

13/. Opis bojišča in rus-poljskega bojišča

12. 3^{h} 40^{I} pop. vojni tiskovni urad 14/. naznani zaustavljanje Rusov!!!??? (vtis bojnega polja)

Petek. 11. Začeta ofenziva na cesti Prodiker in južno od nje v 5-dnevnem trdem boju, zaustavljanje Rusov, 10000 uj., ni imela želenega uspeha, ker je severno krilo pri Rawa Ruski ogrožala velika premoč, se avstro-ogrsko vojaško vodstvo odloči, zbrati že 3 tedne junaško se borečo armado v drugem odseku.

10/9 V zasledovanju preko Meuse in Marne napadejo Nemce iz Pariza in Meaux-Montmiraila, na kar krilo potegnejo nazaj. 50 topov

Nemški prestolonaslednik zavzame utrjen položaj južno od Verduna, ki ga obstreljuje težko topništvo.

General Hindenburg je premagal levo krilo ruske armade, ki se še nahaja v Vzhodni Prusiji in zasleduje v severovzhodni smeri proti Njemnu (10000 uj., 60 topov itd.)

26 Paul Kestranek (1856–1929), podmaršal, leta 1918 pehotni general in vojaški poveljnik Prage, 1919 upokojen. Po vojni se je na univerzi na Dunaju ukvarjal z geografskimi in zgodovinskimi študijami.

čez 20 dni imeli sneg. Od vas nisem dobil še nobene pošte – nekaj ni v redu (!!).

Od Irme prejel eno dopisnico z dne 16/8 drugega nič. Cornela sem srečal, pogosto vidim 5. dragonce.

Prisrčno Vas poljublja, Vajin sin Fritz. (To zadnjo kartico prejel dne 14/9.)

(Od devetih Fritzu poslanih dopisnic mu njegova vojna pošta 48" ni mogla dostaviti niti ene same …)

Ob izostanku nadaljnjih Fritzevih sporočil sva bila kmalu zelo vznemirjena – toda povsod ista tožba in 25/9 sem mu pisal v dobri veri – še eno vojaško dopisnico.

22/.

Dne 10. piše Irma in pošlje kopije vojaških dopisnic, ki jih je prejela od Fritza in sicer z dne 3/9 in 4/9 in dne 12/9 kopije vojaških dopisnic 23/. z dne 5/9 in 6/9 in 8/9 kakor tudi kopijo vojaške dopisnice njegovega nekdanjega častniškega sluge Antona [prazen prostor] od 47. pehotnega polka, ki je bil 26. avgusta ranjen in je v bolnišnici v Subotici. Med drugim piše: od mojega polka so na isti dan padli skoraj vsi, od 260 mož mojega polka jih je ostalo samo 12 –

Dne 14. sept. Noki piše, da so Willija s 24/. poveljem poslali kot častnika-ordonanca pri koloni Auffenberg, ki se mu predstavi v Jaslu – išče svoje konje, med Dobiczo in Tarnowim naleti na kolono Dankl.

Dne 12/9 je Willi zopet v Krakovu, naslednjega dne z avtom v Tarnowo. Krakov evakuirajo.

Noki ima odprto povelje, je pri Rdečem križu v garnizijski bolnišnici 15. – Pošlje fotografijo Willija, ki je v redu.

Dne 15. septembra se v Vipavi razširi grozna vest o grozljivo visokih izgubah, ki jih je utrpel 3. korpus v bitki pri Lvívu.

Dne 16/9 generalštab poroča o bitki pri Lvívu. 5-dnevna junaška borba. Krvavo odbijanje rus. napadov vzhodno od Gródeka dne 10. sept. (Torej tudi pri Dabrowki in Ferdinandowki.)

26/. K temu specialka, ki sem jo uporabljal pri aktivnosti različnih vojnih [neberljivo].

Vojno dopisnico, datirano 19/9 od Willija iz Jasla prejel 27/.

20/9 (Dan Helenine[10] smrti 1909)

Nastanili podpolkovnika Kutscherja od 27. domobranskega pehotnega polka (!), poveljnika maršbataljona (ostane do 28.)

10 Sestra Helene, ki je bila pokopana v Celju.

Turčija odpravi kapitulacijo. Deli srbske armade vdrejo v Sremsko Mitrovico.

Bitka na Mazurskih jezerih.

22. ruski armadni korpus je premagan pri Lycku in ostanek 6. armadnega korpusa.

14. na nemškem desnem krilu težki

15 " " " " neodločeni boji. Bojno veselje do Verduna.

14. Bitka na Mazurskih jezerih

22.3. hib. K. I X. Sch. Br.

2.3.4. 20 Arm Zg. 3.4 Resid u 5 Laodi 53.9456 37 72 76 Resd 1.II Gard Cv Di[27]

ruske armade Vilna je popolnoma premagana, rus. gen. Rennenkampf [28] se poslužuje, odkar je premagal levi bok, frontne širine nad 100 km. Dosežek Nemcev pri maršu 150 km v 4 dneh!

30.000 uj. 150 topov.

Sept. 15 srbskih enot, ki so prodrle čez Savo in tudi iz Banata, odbili.

17. srečni boji Nemcev južno od Noyona proti 13^h 4 korpus, grad Brimont pri Reimsu zavzet v naskoku.

19 Pred majhnim mostiščem se pokažeta 2 rus. korpusa in težko topništvo – prostovoljno se ga izprazni. Japonci začenjajo bombardirati Qingdao.

20 Reims trpi pod ognjem.

Naskok Nemcev proti fr. angl. jastrebom.

" Francozov v srednjih Vogezih.

10 Nemška križarka „Emden" zajame v Bengalskem zalivu 6 ladij. Angl. pomožna križarka „Carmania" potopi oborožen nemški parnik. Pegasus uniči Dar-es-Salam in potopi topovsko ladjo „Möve", Königsberg[29] [jo] onesposobi.

21. Boji okoli Reimsa.

Nemške čete iz nem. jugozahodne Afrike prodrejo v Kapland.

22. 3 angl. tankovske kompanije v Severnem morju uničila ena nem. podmornica. „U9" uničena. 1700 m[ož]. utopljenih.

23. Avstr. zavzamejo vzpetine Krupanj (Jagodnja–Biljeg–Crni Vrh).

27 Konjeniška divizija. Pomena zapisa mi kljub pomoči ni uspelo razvozlati.
28 Paul Georg pl. von Rennenkampff (1854–1918), ruski general konjenice in generalni adjutant carja Nikolaja II.
29 Križarka.

22/9 Ob 4. zjutraj v Ajdovščino, se z vlakom odpeljal v Gorico, s poveljstvom bolnišnice govoril zaradi prevoza pohištva. V kavarni Evropa srečal admirala von der Deckena Friedricha[11] (moj mladostni tovariš pri igri iz Prage) in stotnika Kassnačiča (nekdanji kadet pribočnik v Trstu).

11 Friedrich von der Decken (1848–1915), kontradmiral.

9. 6 [n] fr[egata]. obstreljuje franc. floto.

Boka, Vis in Palagruža brez učinka

23. Varennes zavzame N[emčija].

Težki boji armade prestolonaslednika Bavarske pri Lunéville-u.

24. Bitka na Aisni poteka 8 dni. 57 Mali Lošinj Vis obstreljuje fr. flotilja. Majhna škoda.

27. Rus. diverzije v Karpatih, Ušoski preval. Torun.

26. Franc. napad proti nemškemu desnemu boku; fr. divizija odbita pri Bayaume-u.

29. Uradno objavljeno:

Na obeh straneh Visle se Rusi tekoče umikajo. Njihovo konjeniško divizijo pri Bieczu razbili.

28. Maršal Potiorek.[30]

Po 14 dnevnih srditih bojev in prekoračitvi Drine ter Save je nastopil kratek operacijski odmor. Srb.črnog. čete so vpadle iz Sandžaka. Turki zaprejo Dardanele pred angl.fr. flotiljami, ki križarijo.

30. Franc. vpadi iz Verduna in Toula odbiti – Mechelen v Belgiji premagan. Nem. križarka „Emden“ navrta 5 angl. ladij na dno v Indij. oceanu.

1/10 2 antwerpenski utrdbi zavzeti

2 Iz Oekermezöja so bili Rusi odbiti.

Franc. poskusi ograditve pred desnim krilom Nemcev in napad iz Toula odbiti.

3. Pariški „Temps“[31] ugotovi 60. dan vojne in 17. dan velike bitke na Aisni ter doda: „vendarle ni nikakršne odločitve. To je bitka izčrpavanja.“

5. V[eliki] gl[avni vojaški] štab: na desnem krilu in v L‘Argonne se boj uspešno nadaljuje. –

30 Oskar Potiorek (1853–1933), avstro-ogrski oficir. Leta 1913 je povabil prestolonaslednika Franca Ferdinanda na manevre v Bosno, ki naj bi bili pod njegovim poveljstvom 26. in 27. 6. 1914. Kljub varnostnim pomislekom je Potiorek odklonil predlog, da bi Franc Ferdinand ne obiskal Sarajeva, kakor je bilo načrtovano, med drugim iz osebnih prestižnih razlogov. Kot vemo, so na Franca Ferdinanda in soprogo 28. 6. 1914 izvedli dva atentatu, drugi je bil uspešen. Cesar ga je kljub tej katastrofi pustil na položaju. Njegov poskus, da si na hitro podredi Srbijo, je propadel, kar v svoji kroniki komentira tudi Maasburg. Ker je zanemaril logistiko, svoje vojake preobremenjeval in pri tem ni dosegel uspeha, so ga s 1. 1. 1915 odstavili ter hkrati upokojili.

31 Vpliven francoski republikanski dnevnik *Le Temps* [Čas] je izhajal od 25. 4. 1861 do 30. 11. 1942. Po II. svetovni vojni so časnik obdolžili kolaboracije in zasegli njihove pisarniške prostore kakor tudi vso opremo. Največjo korist je imel od tega leta 1944 ustanovljeni dnevnik *Le Monde*, ki ni prevzel zgolj stavbe, pač pa tudi njegov format in tipografijo.

28/. Willijevo zaprto dopisnico-pismo iz Zakliczyna, datirano 24/9, prejel 29/9. Piše, da sta od njegovih štirih konjev vsak dan vsaj dva onemogla – o svoji bolezni in skrbnosti sluge Franza.

29/. Irmino pismo datirano 27/9 vsebuje sporočilo prijateljice grofice Ilke Künigl[12] iz Przemyśla o Fritzevem dobrem počutju. Datirano 18/9.

30/. Willijeve vojne dopisnice datirane 26/9, 27/9 in 29/9 za Noki –

31/. Willijeva vojna dopisnica datirana 30/9 sporoča, da ga je Noki obiskala v Zakliczynu.

2/10 Micka izve, da je Willi padel, izreče sožalje.

32/. Vojna dopisnica datirana 3/10 od Willija iz Zakliczyna sliši o srečanju s Fritzom in njegovim slugo ter računskim častnikom pri Lvivu (kdaj?) prosi, naj dodatek pošljemo Noki na Dunaj.

12 Grofica Ilka Künigl (1881–1937), Irmina prijateljica, ki je med vojno delala kot prostovoljka Rdečega križa na bojiščih.

Nemške in avstr.-ogrske enote odbijejo Ruse od Opatowa in Klimontówa proti Visli – na Ušoskem prevalu so popolnoma premagani. Máramarossziget izpraznjen.

4. Potiorek: 2 črnogorski brigadi generala Vukovića (spuška) in generala Rajevića (zetska) po 2 dneh bojev premagani in odbiti v Fočo.

1. 2. rusko levo krilo: 3. sibirski in deli 22. armadnega korpusa po 2-dnevnih bojih pri Augustówu. 3000 uj.

19 /. Splošni bojni položaj v Franciji

6. Rusi premikajo močne sile iz Galicije proti severu, vendar jih od Visle odbijejo, pri tem osvojeno mostišče Sandomierz. 1 rus. pehotna divizija pri Tarnobrzegu odbita.

Pri Tjačivu[32] in Kravo-ju utrpijo Rusi poraze – 2000 poljskih legionarjev je tvorilo prednjo stražo.

6 V naskoku na Qingdao Japonci in Angleži izgubijo 2500 mož.

Avstro-ogrska križarka „Cesarica Elizabeta“ posreduje.

7. Obleganja Przemyśla zaustavljajo ruske linije, ki imajo velike izgube.

Popoln poraz Rusov pri Máramarosszigetu. 8000 trupel pri Ušoku.

6. Ruski preboj proti Vzhodni Prusiji v guberniju Suwałki zaustavljen.

4. ruska strelska brigada gardistov premagana v utrjenem položaju, med Opatowim in Ostrowiecom. 3000 ujetnikov.

5. 2 ½ rus. konj. div.[33] in dele glavne rezerve Iwangoroda napadli pri Radomu in odbili. 2700 ujetnikov.

8. Ruse premagali pri Baryczu (zah. Dynów) in ponovno zavzeli Rzeszów

8. Napad na Przemyśl spodleti –

20/. Boj za Antwerpen

8. Srbe odbili čez Drino.

9. Antwerpen padel

Del Rusov se umakne od Przemyśla. 5–6 rus. divizij beži iz Łańcuta proti [reki] San. 1 rus. divizijo in 1 pehotno divizijo odbili vzhodno od Dynówa

Avstro-ogrske enote cepijo s serumom proti koleri.

10. Romunski kralj Karol[34] umrl. Star 76 l.

32 Técső, mesto v Ukrajini.
33 Konjeniška divizija.
34 Carol I. (1839–1914), od 1881 kralj Romunije.

4/10. Cesarjev god. Slovesna maša.

5/10 V največji meri vznemirjen, ker od našega Fritza od 8/9 ne pride nikakršno sporočilo več, medtem ko jih je na današnji dan prišlo več tukajšnjim prebivalcem, katerih sinovi so pod njegovim poveljstvom. Tako je pisal rezervni računski podčastnik Widrich, iz katerega vojne dopisnice razberem, da je v 27. domobranskem pehotnem polku moralo priti do nove razporeditve. Nerazumljivo je, da nista ne on, ne Josef Tredl, ki je sanitetni poljski zdravnik pri Fritzovi četi, napisala niti ene same besede o usodi svojega četnega komandanta.

Obhajale so me zle slutnje – vendar sem se rad tolažil, da je Fritz težko ranjen in morda v ruskem ujetništvu in da bi ga poiskala, sva se odločila, odpeljati se na Dunaj.

Odpeljala sva se 6. oktobra s poštnim avtom.

Ob 8. dopoldne v Postojno, potem s pospešenim vlakom.

Ob 10. na Dunaj, kjer sva se nastanila v hotelu Wandl, soba 76 in se še istega večera srečala z Noki.

Dne 8. okt. (dan smrti moje matere, Boskovice na Moravskem 1854) sem se podal na deželno ministrstvo za obrambo, kjer sem prebral seznam izgub 27. domobranskega pehotnega polka z dne 19/9. V svoji zaprepadenosti sem si lahko le bežno zabeležil

Dąbrówki

Ferdynandówka

„mrtev“

Mnenje prisotnih častnikov, da seznami, ki jih pošiljajo enote, niso vedno pravilni, je spet nagnilo k tolažbi, da je v ruskem ujetništvu in naju pripravilo do tega, da sva sprožila iskanje s strani centrale Rdečega križa v Ženevi. Podal sem se tudi h generalnemu konzulu Güntherju von Ollenburgu[13] (soprog moje sestrične roj. Michanovich) v ministrstvo za zunanje zadeve.

13 Vitez Alexander Günter von Ollenburg (1859–?), rojen na Dunaju, poročen z Maasburgovo sestrično Berto Mihanović (1860–?), rojeno v Kovinu v južnem Banatu.

Pehotni general Sv. Boroević[35] komandant 3. armade

11. zahodno od Lille-a 1 fr. konjeniško divizijo pri Hazebroucku popolnoma in 1 drugo konjeniško divizijo premagali.

Napadi s[ibirske] in 10. rus. armade.

9/10 proti avstr. armadi in poskus 12. zajetja skozi Kutuzovo odbita 3000 ujetnikov.

26 topov 12 strojnic.

Pri Grójecu na južnem Poljskem ujeli 2000 Rusov.

10. Przemyśl osvobojen z ofenzivo.

23/ avstr. položaj na sredini bojnega polja (do vzhodne fronte)

Pehotni general vitez v. Auffenberg, komandant 4. armade zmagovalec pri Zamośću in Komarówu in Rawa-Ruski – Magierówu iz zdravstvenih razlogov razrešen.

11. rus. oklepna križarka pred finskim zalivom s torpedom potopljena.

14. napad na premagan položaj Rusov na črti Staryj Sambir = Medyka

Razvoj velike bitke. V Karpatih Avstrija znova zasede Torun.

Nemci zasedejo Lille 4500 ujetnikov. Obstreljujejo katedralo v Reimsu.

14. ruske izvidnice odbite iz Varšave 8000 ujetnikov 25 topov, Ełk zaseden. Biallo Rusi izpraznili.

12. Gent zasedli Nemci.

15. Rus. napad 8 armadnih korpusov iz Ivangoroda–Varšave preko Visle odbili Nemci in Avstro-Ogrska.

21/. Poziv k predaji Przemyśla.

15. Osvojili utrjene vzpetine Starasola.

15. veliki konjeniški boji od Lille-a do Severnega morja.

16. vkorakanje Nemcev v Brügge in Ostende

17. Madžarska prosta sovražnikov. V veliki bitki v Galiciji Avstrijci pridobijo ugodne položaje.

35 Svetozar Boroević, od 1905 von Bojna (1856–1920), avstro-ogrski feldmaršal, edini južnoslovanskega porekla. Njegovo ime je povezano zlasti z dvanajstimi soškimi bitkami in z bitko na Piavi. Ob koncu vojne je skušal svoje sposobnosti kot hrvaški Srb dati na razpolago novi državi SHS, vendar so mu preprečili vstop na Hrvaško. Umrl je za kapjo v Celovcu 23. 5. 1920. Pokopali so ga 26. 10. 1920 na osrednjem dunajskem pokopališču v družinsko grobnico, ki jo je plačal zadnji avstrijski cesar Karel.

Dne 11. ponoči naju je presenetila Irma, s seboj je prinesla pismo. [pol vrstice prazne], potem je prispelo pismo pripravnika Lepréja (sin lastnika kavarne Al teatro v Gorici.)

Z Nadernyjem, ki se je ločil od žene, se pogosta srečujeva; Rosa je obiskala tudi njo v penzionu na Spiegelgasse.

Dne 14. oktobra smo se odpeljali v Gradec, Irma naprej v Maribor. V Gradcu prebivava v hotelu Pri zlatem medvedu. Na pokopališču Sv. Leonhard sem se ostro spoprijel zaradi neprimernega napisa na naši družinski grobnici (tu sta pokopana moj brat, umrl 1876, in moja sestra Anna, umrla 1866) in s klesarjem določil obnovitvena dela.

Zvečer obiskala Geilinga v Göstingu, tam preživela večer in odšla peš do južnega kolodvora.

15. okt. vožnja Gradec–Maribor 1–3

Stanovala v hotelu Zamorc. Srečal ranjenega majorja dr. Tencherta in Passyja od 47. pehotnega polka. Slednji mi je povedal, da se je Fritz pred odhodom skrajnje čudno obnašal. V slovo se je pojavil na kolodvoru, zapadel v globoko žalost in v solzah izjavil, da se hoče odpeljati z njimi, da noče zapustiti svojega

17/10 Velika bitka Sambir–Medyka in na [reki] San 250 km.

Severno od Wyszkówa Rusi odbiti

Severno od višav Synowodika in Pidbuže in južno od Stary-Sambirja Avstr. zavzela 15 000 uj.

22/1 bojni položaj v Galiciji – na Poljskem – v Franc.

19. odbiti poskusi napadov Francozov in Angležev zah. in severo-zah. od Lille-a.

19. vzh. od Hiriwa in Przemyśla: vzpetino Magiera zavzeli Avstrijci. Na južnem bojnem krilu odbit 4. napad.

Rus. konj[eniški]. polk zah. od Varšave se umika preko Sochaczewa.

20. ugodna sprememba bitke za Avstr.

21. značaj utrdbene vojne prelaz Jablonitzo odvzeli Rusom in v Bukovini dosegli prelaz Sereth.

21. Boj ob kanalu Ysere, angl. ladje obstreljujejo Nemce, 2000 Francozov padlo vzhodno od Diksmuida. Japonci zasedejo Marshallove otoke, Mariansko in Karolinsko otočje.

22. Avstrijci vkorakajo v Černovice.

22. „ uspešni na obeh straneh [reke] Strywihor trigonometrijska točka 668.

22 Napade iz Toula odbili.

22 Emden potopi 6 angl. ladij.

Vsota 19 ladij.

23. Avstr. enote porazijo 2 rus. diviziji. 3600 ujetnikov, 1 zastava, 15 strojnic pred Ivangorodom, rečna vojna ladja tipa monitor „Temes“ se je potopila.

23. Premagali srbsko-črnogorske oborožene sile na obeh straneh trase Mokro–Rogatica.

23 Nem. križarka Karlsruhe potopi 13 angl. parnikov v Atlantskem oceanu.

25. Splošni položaj v bitki pri Przemyślu. Rusi so na položaju pri Medyki do Samborja v defenzivi z južnim krilom v plitvinah Dnestra. Nemške, avstro-ogrske armade stoje v skoraj neprekinjeni fronti od severnih pobočij vzhodnih Karpatov preko Stary Samborja vzhodni teren pred Przemyślom, pod Sano in poljsko zemljo ob Visli do Plozka.

V rus.-poljskih bojih zahodno od Visle Ivangorod – Varšava –

27. Vzhodna Bosna osvobojena sovražnika. V Srbiji v naskoku zasedli dva utrjena položaja pri Baranji in Mačvi.

dragega polka. Ni se dal pomiriti in je izginil, kar je vzbudilo pozornost. Polkovni poveljnik polkovnik Mayer je dal preiskati vagone in takrat so Fritza odkrili v skrivališču konjskega vagona. Častniki, zlasti tudi polkovnik Mayer, so si prizadevali, da bi ga pomirili s tolažbo, da bo vendar kmalu premeščen nazaj k svojemu polku.

Ure, ko sta bila okoli mene vnuka, otroško vesela, krhka Mici, očka Fritza ljubljenka, in ljubi Niki, so tesnobno stiskale srce; bila sta tako zaupljiva in misli so se mi zmedle – mislil sem, da so vse samo sanje.

Iz Maribora sva se odpeljala ob 2. v Ljubljano, kjer sem hotel poizvedeti pri dopolnilnem Okrajnem poveljstvu 27. domobranskega pehotnega polka. Žal so tam vedeli zelo malo in so me napotili na ranjenega rezervnega poročnika Kuttina v Postojni in na ranjenega nadporočnika Horaka v Gorici, oba na dopustu.

Dne 17. okt. z vlakom v Postojno in potem s poštnim avtom domov.

28. rus. sile iz Ivangoroda-Varšave-Nowega Georgiowskega prisilili k umiku in

23 /. k novemu grupiranju.

24/. 25/. zbiranje Rusov.

29. Nemško poročilo. Napredovanje pri Nieuportu, uspehi pri Lilleju. 300 ujetih Angl. Ponovno obstreljevanje Reimsa. Napad na glavni fr. položaj jugozahodno od Verduna.

29. odprtje sovražnosti med Turčijo in Rusijo.

Turki obstreljujejo Feodozijo na Črnem morju.

Ruska flota napade turško. 2 ruski ladji potopljeni.

25/. Vojni položaj in njegov vpliv na avstro-ogrsko notranjo politiko

2/11 Rusi obstreljujejo Černovice.

1/11 severovzhodno od Turke in južno od Stary Samborja Rusi premagani.

1/11 otežene operacije v Belgiji zaradi umetnih poplavljanj

2/11 Šabac zavzeli v naskoku.

2/11 V bojih ob Sani utrpijo Rusi pri Rozwadówu težke izgube. 400 ujetnikov, 3 strojnice. – Prav tako pri Stary Samboru 400 ujetnikov.

26/. Bojna črta v Franciji.

3/11 Avstr. oborožene sile prekinejo boje na Lysa Gori, da bi se obrnili proti Ivangorodu. (20 častnikov, 400 ujetnikov)

2/11 napad na Ypres in v Argonskem gozdu –

Upor Burov

3/11 9 ladij fr.-angl. flote bombardira na 15 km utrdbe v Dardanelah.

4/11 boji južno od Šabca – na Romaniji 7 častnikov, 647 mož ujetih. 5 topov, 2 strojnici

zasleduje se 2. armado gen. Stepanovića.[36] Iz Valjeva prihaja srbska podpora.

4/11 prerazporejanje Nemcev na severnem Poljskem jugozahodno od Warte zaključeno – Rusi z močnimi silami do črte Kutno – Opoczno na južnem Poljskem [neberljivo] Łódź – Ostrowiec v napredovanju [neberljivo] – Klimontów

4. pomorska bitka pri Yarmouthu –

36 Stepa Stepanović (1856–1929), srbski general, ki se je proslavil v balkanskih vojnah in na balkanskem bojišču med I. svetovo vojno. Prebil je solunsko fronto in sodeloval pri dokončni osvoboditvi Srbije.

33/. Tu sva našla med prispelimi pismi vojno dopisnico računskega podčastnika rezerve kadeta Vidriha, ki se glasi:

Site[14]

Smatram za svojo dolžnost, da obvestim g. generala, da je njihov g. ubogi sin nadporočnik dr. Maasburg dne 11/9 padel na polju časti in preminil. Njegova poslednja želja je bila, da se obvesti njegove starše. Prosim, da izvolite sprejeti izraze mojega najglobljega sožalja

S spoštovanjem

Vidrih kadet, l. r.

34 /.

19/10 pisal poročniku Kuttinu v Postojno

20/10 poročnik Kuttin odgovori, da je bil 26/8 pred véliko bitko skupaj s Fritzom, njega, Kuttina je ta dan šrapnel vrgel 3 m visoko v zrak, prišel je ohromljen v bolnišnico v Lvívu (do 2/9), potem Przemyśl (do 10/9), Celje, Postojna. Poročnik Anton Schiller iz Fritzovega 16. polka prav tako dne 10/9 težko ranjen, da leži v garnizijski bolnišnici v Gorici.

35/. Willijeva vojna dopisnica datirana 9/10

36/. Willijeva vojna dopisnica datirana 14/10

37/. „ „ „ „ 20/10

38/. Pismo nadporočnika Horaka, 27. domobranski pehotni polk, datirano 20/10 Trst – sporoča Irmi, da je Fritz umrl dne 12/9 za posledicami ran v rokah polkovnega zdravnika dr. Schwalba.

39/. Irmino pismo z dne 22/10 z zelo žalostno novico o našem ubogem Fritzu.

Irmino pismo, datirano 9/11 s

40/. Vojna dopisnica od pratežnega štabnega voznika vprege Franza Vavige iz 27. domobranskega pehotnega polka III. p[ismo], datirano 29/10 sporoča Irmi, da je Fritza v nočnem napadu pri Gródeku ranil sovražni šrapnel, izdihnil naslednjega dne.

14 Angl. mesto, v pomenu navajano mesto.

6/11 uspešni boji Avstrijcev južno od izliva Visle (1000 ujetnikov) in v [neberljvo] (500 ujetnikov).

7/11 nemška flotilja v bližini Milenijske obale, uničeni angl. oklopni križarki Monmouth in Good Hope.

6/11 Avstrijci gredo jugozahodno od Sane.

„ vojna napoved Francije Turčiji

„ „ Anglije in aneksija Cipra

7/11 Qingdao padel.

En ruski konjeniški korpus (3 konjeniške divizije) je pri Ruszkówu odbit čez Warto.

8/11 Turki prekoračili egiptovsko mejo.

27/. 9/11 vojni položaj v Srbiji ob proti-ofenzivi Avstrijcev

28. vojni položaj – turško-rusko bojišče

11/11 Ypres zavzeli Nemci, Dixmuiden v jurišu zavzet (1500 ujetnikov)

11/11 Rusi zasedejo srednjo Galicijo in zopet obstreljujejo Przemyśl.

11/11 Emden potopljena pri Kokosovih otokih.

10/11 V Srbiji zavzeli Mišarove vzpetine.

29/. V bojih od 6.–10. nov. (4300 ujetnikov, zaplenili 16 strojnic, 28 topov itd.)

10/11 Rusi dospejo v Tarnów, Jaslo, Krosno, vojni ujetniki. Rusi do sedaj 867 častnikov 92.727 mož.

14. sultanov manifest in razvoj prerokovih zelenih let

4/11 Vzhodna Prusija boj pri Nesterovu (500 ujetnikov), Działdowu in Wloclaweku (1500 ujetnikov)

13/11 tur. zmaga pri Köprüköyu 8000 padlih, 500 ujetnikov

14/11 avstr. 5. 6. armada naletita pri Valjevu na močan odpor, v bojih so delovale tudi bojne ladje monitor „Körös“ „Maros“ „Leitha“.

16/11 dosegli Kolubaro (8000 ujetnikov, 42 topov, 31 strojnic itd.) Zasedli Valjevo in Obrenovac.

30/. Objavljen poraz srb. armade.

16/11 Ruse trdo odbili na pruski meji pri Lipnu severovzhodno od Plocka in pri Wloclaweku. Več ruskih armadnih korpusov 31/. se umika preko Kutna.

4/11 Helenin[15] 70. rojstni dan.

41/. Polkovnika Juliusa Lampiča dopis, naslovljen na Irmo, datiran z 10/11 med drugim pravi, da je bil g. nadporočnik Franz Nejedlý očividec, ko je dobil g. soprog v bitki pri Lvívu vbod z bajonetom v stegno in prestrelnino v prsi.

Korporal Ješelnik od 11. stotnije je težko ranjenega g. soproga odnesel k osebju sanitete v ozadju, da bi ga obvaroval pred tujci, Rusi. Zgoraj imenovanega podčastnika sta ob tej priložnosti zasledovala 2 Rusa. Enega je ustrelil, drugega je ubil s puškinim kopitom. G. soproga so potem uspešno prevzele enote ranjencev in ga odnesle na sanitetno postajo prve pomoči. Tam naj bi bil umrl v rokah g. višjega zdravnika dr. Schwalba.

Korporala Ješelnika je poveljnik njegove stotnije nadporočnik Nejedlý predlagal za odlikovanje in je prejel zlato medaljo za hrabrost.

Pokojni g. soprog je bil zelo priljubljen pri bojnih tovariših ... etc.

16/11 se z Roso ob 4 h zjutraj odpeljem v Ajdovščino, potem v Gorico–Sv. Peter na Krasu–Matulje–Opatijo, kjer naju pričakata Willi in Noki.

Willi je bil zaradi obolelosti, da bi okreval, čudovito nameščen skupaj z Noki v Vili Amaliji, ki jo vodi Rdeči križ kot center za rekonvalescente. Z Roso sem stanoval v lepi sobi v Antonijevem domu (4 krone na dan!).

15 Johannova sestra.

Pod generalom F. Mackensenom[37] [nečitljivo] odločilna zmaga Nemcev pod generalom Hindenburgom (40–50000 izgub).

17/11 Pred Krakovom Avstrijci zavzamejo prednje utrdbene linije severno od cesarske meje.

17/11 Nov boj med Łódźem in Krakovom (3000 ujetnikov)

18/11 Turki prodirajo proti Sueškemu prekopu. Kalat al Nahl 120 km nad mejo zasedli 22/11 Kantara ob prekopu [zabrisano].

Rusi obstreljujejo Trabzon.

Ruski tank doživel nesrečo pred Sevastopolom.

17/11 Liepājo obstreljevale nem. vojne ladje.

19/11 Buri pred Bloemfonteinom

20/11 napad na utrjen položaj pred Lazarevcem (črta Suvobor-Aranđelovac-Gornji Milanovac) Srbi se trdovratno branijo, ker je od uspeha odvisna odločitev ostrostrelcev.

21/11 zasledovanje Rusov, ki so pri Mławi in Plocku premagani; vzhodno pri Częstochowi razširjeni boji Avstrijcev in Nemcev.

23/11 Rusi zasedejo nekaj karpatskih prelazov.

(13/11) Poraz Francozov pri Khénifri v Maroku

24/11 bitka na Ruskem Poljskem. Avstrijci si izborijo prostor Wolbrom–Pilica (29000 ujetnikov, 49 strojnic), vojnih ujetnikov do sedaj: 110 000 mož (1000 častnikov).

26/11 v bojih pri Łódźu in Łowiczu so Nemci pod generalom von Mackensenom ocenili, da so rus. 1. in 2. ter deli 5. armade poraženi. (40000 ujetnikov, 70 topov, 160 voz s strelivom, 156 strojnic).

27/11 Avstrijci znova izpraznijo Černivce.

32/. Vojni položaj na Poljskem, v Galiciji, Srbiji

33/. Armadno povelje feldmaršala von Hindenburga

30/11 zavzetje Suvobora in sedla Valjevo-Čačak (1254 ujetnikov, 14 strojnic)

29/11 nemške enote vzhodno od Łódźa v boju proti zahodnem krilu in hrbtu Rusov, ogrožane z vzhoda in juga, se obrnejo in se v 3 dneh gotovo prebijejo (12000 ujetnikov, 25 topov).

37 August Friedrich Mackensen, od 1899 von Mackensen (1849–1945), pruski generalfeldmaršal, adjutant cesarja Wilhelma II. Med I. svetovno vojno je bil uspešen vojskovodja. Bil je HItlerjev pristaš in so ga zato v tretjem rajhu angažirali v propagandne namene.

Štiridnevno bivanje, za katerega se imava zahvaliti večkrat izrečenemu vabilu Willija in Noki, nama je prav dobro delo, bilo je potrebno odvračanje pozornosti od najine globoke utesnjenosti. Willi je, hvala Bogu, okreval; pripovedi njegovih minulih vojnih doživljajev. Nokijina živahna in vedno srčna dejavnost, prav tako velika prijaznost njene mame, sta nama dobro deli. Končno sva slišala zanimive podrobnosti o poroki, ki se je odvijala pod tako nenavadnimi okoliščinami in doživljaji z Dunaja, Maribora etc. Tudi Opatija je naredila zelo dober vtis, večina palač in vil je bilo zaprtih, veličastne promenade s palmami in siceršnjimi eksotičnimi nasadi, edina lepa sprehajalna pot, vse, zaradi usodne vojne, brez žive duše. Toda morska obala, obrobljajo jo kraji, je nudila tudi v tem letnem času podobo, vredno največjega občudovanja.

Dne 19. smo na Reki praznovali Willijev 36. rojstni dan, tam smo obedovali v restavraciji Adria.

Siceršnji obroki, opoldne v Iki pri gospe Minak, ob večerih v kopališki zgradbi; jajce za zajtrk v kavarni [neberljivo] povsod zelo zadovoljivo.

Dne 21. ob 8. „zjutraj“ sva se na postaji električnega tramvaja poslovila od Noki in Willija, prišla ob 6h domov.

1/12 „Russki Invalid“[38] razglasi 20/11 dosedanje izgube častnikov 9702 mrtvih, 19511 ranjenih, 3679.

1/12 napad na Przemyśl odbit.

2/12 enote 5. avstro-ogrske armade (general pehote Frank[39]) zavzamejo Beograd.

4/12 knez Bülow[40] bo veleposlanik v Rimu.

4/12 rus. poraz vzhodno od Mazurskih jezer

4/12 Rusi v Zemnu in komitatu Sáros

5/12 “ se poskušajo prebiti proti Krakovu.

5/12 boj pri Tymbarku

6/12 Nemci zavzeli Łódź. Ruse so pri Piotrkówu Avstrijci in Nemci prisilili k umiku.

20000 mož izgub. 16 topov.

6/12 Rusi zaman poskušajo vdreti na položaj Beskidy (500 ujetnikov).

7/12 odstop načelnika generalštaba Moltkeja,[41] general von Falkenhayn[42] njegov naslednik.

36/. Avstro-ogrske enote se prerazporejajo.

8/12 Avstrijci preženejo Ruse s položaja Dobczyce-Wieliczka.

10/12 umik avstr. enot zahodno od Milanovca.

10/12 angl. eskadrilja viceadmirala Sturdeeja[43] napade nem. vojno floto na višini Falklandskih otokov.

Nem. vojni ladji: „Scharnhorst-Gneisenau“, „Leipzig“ potopljeni. 38 angl. ladij.

12/12 zavzeli prelaze zahodno od sedla Łupków. V prostoru južno od: Gorlica, Grybówa, Nowyga Sącza začetek velikih bojev. Bitka v zahodni Galiciji fronta: vzhodno od Tymbarka do vzhodno od Krakova.

38 Uradni ruski vojaški časnik.

39 Liborius vitez von Frank (1848–1935), rojen v Splitu, na Reki obiskoval kadetski inštitut. Bil je general pehote, tajni svetnik, poveljujoči general v Banatu in poveljnik utrdbe v Temišvaru.

40 Bernhard von Bülow, od leta 1899 grof (1849–1929), nemški politik, državnik in diplomat, od 1900 do 1909 kancler.

41 Helmuth Johannes Ludwig von Moltke (1848–1916), pruski generalpolkovnik, od 1906 do 1914 načelnik velikega generalštaba. Bil je zagovornik „preventivne vojne“.

42 Arthur von Falkenhayn (1857–1929), nemški pravnik, politik in politični vzgojitelj prestolonaslednika Wilhelma princa Prusije (1882–1951).

43 Frederik Doveton Sturdee (1859–1925), britanski admiral med I. svetovno vojno.

42/. Zapis v Marburger Zeitung[16] z dne 24/11.

43/ seznam izgub št. 66 z dne 21/11 1914.[17]

44/. Pismo majorja Rud[olfa]. von Schwarza, poveljnika bataljona 27. domobranskega pehotnega polka.

Ljubljana, 27/11 1914.

45 / .

Irma pošlje pismo polkovnika Karla Zahrad[n]iczeka, poveljnika 27. domobranskega pehotnega polka, sedaj poveljnika 44. domobranske pehotne brigade, datirano s 5/11.

46/. Dne 9. decembra pišem polkovniku Zahrad[n]iczeku po vojni pošti 48 in preko Noki in preko polkovnika Kostletzkyja, sedaj poveljnik 27. domobranskega pehotnega polka.

47/. Dne 9/12 prejmem pismo častniškega sluge Franza Niederla. Povod pisanja je, da dobi svojo pri meni deponirano poštno hranilno knjižico ter 41 kron in 88 krajcarjev, ki jih je baje izdal za Fritza. Prvo sem mu poslal, zadnjo vsoto pa bom toliko časa zadržal, dokler ne bom prejel informacije o nahajališču Fritzove zapuščine.

Čudno od tega moža je, da se mu kljub našim opozorilom, kaj šele iz lastnega nagiba ni zdelo vredno, obvestiti nas o smrti svojega gospodarja.

Pozval sem ga, naj odgovori na nekaj vprašanj in kot odgovor prejel pismo 48/. z dne 17/12.

Franz Niederl se je dalj časa mudil v Mariboru, kjer ga je uboga Irma izprašala o vseh potankostih. Tu pa je povedal tako žalostne reči, da je morala o tem poročati

16 Mariborski časnik v nemškem jeziku je objavil kratko vest o smrti Friedricha von Maasburga na bojnem polju. Bil je prvi tiskani časnik v Mariboru. Izhajal je od 1862, do 1919, dva- do trikrat tedensko, pozneje je bil dnevnik. L. 1929 se je moral preimenovati v *Mariborer Zeitung.* V drugi polovici 30. let 20. st. je na njegovih straneh zaslediti vedno večji vpliv nacionalsocialistične Nemčije. Časnik se 1941 preimenuje nazaj v *Marburger Zeitung.* Zadnja številka je izšla 2. 5. 1945 na eni sami strani, kjer so sporočili, da je „naš firer padel za Nemčijo“ in da vojska drži svoje položaje.

17 Na tem seznamu je c. kr. vojno ministrstvo objavilo, da je Fritz padel.

Izpad iz Przemyśla (700 ujetnikov, 18 strojnic)

10/12 Turki obstreljujejo Batumi.

13/12 južno krilo Rusov pri Limanowi, zah. Galicija, premagano. Nowy Sącz zavzet, vkorakali v Grybów, Gorlice, Żmigród.

Komitat Zemno očiščen.

14/12 naloge avstr. ofenzive v Srbiji.

14/12 Dukla v avstr. posesti

Nemci prispejo do doljne Bzure.

15/12 avstr. ofenziva – doseže črto Jasło-Rajbrot. (31000 ujetnikov)

Rusko obstreljevanje nazaj s celotne fronte: Rajbrot–Niepołomice–Wolbrom–Nowo-Radomsk –Piotrków.

34/. vojni položaj.

16/12 Nemška flota obstreljuje obalna trga Scarborough in Hartlepool.

16/12 pri Leski, Krosnu, Jasłu in [neberljivo] se močne ruske enote upirajo. Avstr. se pomikajo do Zakliczyna in zasedejo Bochnio.

Izpad Przemyśla.

17/12 avstr.-ogr. generalštab daje na znanje, da je upor ruske glavne sile zlomljen – na južnem krilu pri Limanowi, na severu s strani Nemcev v Łódźu, in sedaj na Bzuri popolnoma premagan. Nastopili so vsesplošni umik.

18/12 Avstr. v naskoku zavzamejo Piotrków in Przedbórz.

19/12 Rusi se na črti Krosno–Zakliczyn močno upirajo.

20/11 Rusi so se v Galiciji v zadnjem času postavili z močnimi silami. Na južnem Poljskem Avstrijci dospevajo do Nide.

21/12 francoska ofenziva odbita na vsej fronti.

Nieuport–Richebourg–L'Avoué–d´Aire à La Bassée (270 Angležev, Indijcev ujetih)

39 Notre-Dame de Lorette

Souain–Massiges (severo vzhodno od Châlonsa) 310 ujetnikov

L'Argonne (275 ujetnikov)

zahodni Verdun

poveljniku nadomestnega 47. domobranskega pehotnega polka.

Mislim, da bodo izjave človeka zabeležili in bodo služile za osnovo poznejši preiskavi.

Odposlal njegovo pri Fritzu deponirano poštno hranilno knjižico (50 kron).

12/12 Poslano pismo-kartico za polkovnega zdravnika dr. Schwalba vrnili s pripombo „bolan“.

17/12 Rosa se pelje v Trst, vrne se 18/12.

19/12 Niederl odgovori na vprašanja, ki sem mu jih postavil, nezadovoljivo, zato še zadržim zahtevanih 41 kron 80 krajcarjev, dokler ne prejmem sporočila o Fritzovi prtljagi.

Armadno povelje g[enerala] Joffreja.[44]

22/12 rus. napad v Galiciji zavrnjen.

23/12 franc. podmornica „Curie“ potopljena pred avstr. obalo.

Avstr. podmornica „XII“ linijski ladijski poročnik Egon Lerch[45] torpedira franc. poveljniško ladjo v Otrantskih vratih.

23/12 razrešitev pehotnega vrhovnega poveljnika generala Potioreka, ki je načrtoval, da se Srbe popolnoma premaga, pri čemer pa ni dovolj upošteval težav, ki bi jih bilo potrebno premostiti. Naslednik: nadvojvoda Evgen.[46]

23/12 na vsej fronti v Galiciji nova bitka.

24/12 boji v Karpatih v dolini Nagy-Ag, v dolini Latorcze, dolini Ung proti prelazu Ušok (od 11.–20/12) 43000 ujetnikov. V notranjosti monarhije 200 000 ujetih Rusov.

41/. Boji na božični večer.

26/12 Avstrijci znova zavojevali prelaz Ušok. Ruska ofenziva se pomika do kotline Krosno – Jasło.

Položaj na spodnjem [toku] Dunajeca in ob Nidi nespremenjen.

26/12 it. mornariške enote zasedejo Vloro.

29/12 Avstr. se umaknejo v prostor pred Gorlicami.

30/12 severno od Gorlic, severovzhodno od Zakliczyna in na spodnji Nidi rus. napadi propadejo.

V prostoru vzhodno in jugovzhodno od Tomaszówa zavezniki napredujejo.

Vojni ujetniki v Nemčiji do 31/12

Francozi: 3459 čast. (7 generalov) 215.905 mož

Rusi:	3575 „	(18 „)	306.294 „
Belgijci:	612 „	(3 „)	36.852 „
Angleži:	492 „		18.824 „

44 Joseph Jacques Césaire Joffre (1852–1931), francoski častnik, maršal Francije, poveljnik francoske armade, 1918 sprejet v francosko akademijo, ameriško filozofsko društvo in 1919 v ameriško akademijo umetnosti in znanosti.

45 Ob prevzemu poveljstva te ladje, ki je bila ob izbruhu vojne še neplačana, avgusta 1914, je bil Egon Lerch star osemindvajset let.

46 Nadvojvoda Evgen (1863–1954), feldmaršal avstrijske vojske. Kot vsi člani družine Habsburg se je izučil „civilnega“ poklica – mizarstva. Končal je terezijansko vojaško akademijo (kot Johann in Wilhelm v. Maasburg), decembra 1914 je nasledil Potioreka na mestu poveljnika balkanskih oboroženih enot. Maja 1915 je prevzel poveljevanje avstrijske jugozahodne fronte v Italiji. Decembra 1917 so ga kljub nasprotovanju poveljnika generalštaba Arza von Straußenburga s tega mesta razrešili ter ga januarja 1918 odpustili iz aktivne službe.

22/12 Grofica Mac Cartie[18] prispe iz Ike ob 5. in prijazno prebije z nama žalostni božični čas.

18 Mama Willijeve žene Noki, Irma grofica Zichy de Zich et Vásonkeö.

42 31/12 splošni bojni položaj.

1/1 angl. linijska ladja „Formidable“ potopljena.

2/1 Turki zavzamejo Ardakan.

7/1 „ vkorakajo v Urmijo.

8/1 v vzhodnih Beskidih odbili ruske enote.

9/1 odbili nočni napad Rusov severovzhodno od Zakliczyna.

11/1 Rusom preprečili prekoračitev nižine ob spodnji Nidi.

13/1 Odstop avstro-ogr. ministra za zunanje zadeve grofa Berchtolda.[47] Njegov naslednik Stef. Burián v. Rajecz.[48]

12/1 Nemci zmagovalno napadejo severovzhodno od Soissona pri

13/1 Vregnyju: 14 častnikov 7150 mož ujetih.

Francozi se umaknejo preko Aisne.

Katastrofalen potres v Italiji 25 000 mrtvih

12.13. sijajna zmaga Nemcev pri Soissonu

5200 ujetnikov, 14 topov, precej strojnic, 4–5000 mrtvih.

17/1 nemška zmaga pri Soissonu 39/. z zemljevidom.

18/1 Rusi so se vzhodno od Zakliczyna umaknili po dolžini 6 km.

19/1 Odbili ruski preboj pri Iacobeni v južni Bukovini s težkimi izgubami nasprotnika.

21/1 nemški zrakoplovi bombardirali angl. vzhodno obalo West Yarmuth.

20/1 avstr. uspeh ob Dunajecu uničen vojni most.

24/1 morska bitka pri Helgolandu, nemška mornarica s 4 oklepnimi križarkami, 4 majhnimi križarkami in 2 torpednima flotiljama proti angleškim petim bojnim križarkam in 26 podmornicam uničena. Slednji prekinejo borbo. Ena angleška bojna križarka, en nemški oklepnik potopljena.

26/1 dober učinek težkega topništva zahodno od Tarnówa več rus. tankov pri Zgłobicah, jugozahodno od tod pregnali. V Karpatih boji v gornjih dolinah Ung, Latorcze, Nagy-Ag

47 Leopold grof Berchtold (1863–1942), avstro-ogrski politik, diplomat, 1906 do 1911 avstrijski veleposlanik v St. Petersburgu, minister za zunanje zadeve. Po odstopu je prejel visoko odlikovanje in postal svetovalec prestolonaslednika ter poznejšega cesarja in kralja Karla I.

48 Stephan baron (od 1918 grof) Burián von Rajecz (1852–1922), eden vodilnih avstro-ogrskih politikov, večkratni zunanji in skupni finančni minister Avstro-Ogrske.

15

V vojaškem uradnem listu skupne vojske za personalne zadeve so 18. januarja 1915 med odlikovanimi navedli tudi pred sovražnikom padlega nadporočnika Friedricha barona von Maasburga.

Cieszyn, 12. junij 1915.

Naredila zapiske po navedbah stotnika Josefa Rusa, 27. domobranski pehotni polk v bolnišnici Rdečega križa Przemyśl (: Ilka grofica Künigl), sporoča Irma v prepisu z datumom 15/6, prejel 24/6.

Nadporočnik Fried. baron v. Maasburg 47. domobranski pehotni polk, dodeljen 27. domobranskemu pehotnemu polku je padel, potem ko se je vso noč branil, v noči od 10.–11. ali od 11.–12. sept. južno od Gródeka.

Stotnik Rus z gotovostjo predvideva, da je Maasburg skupaj z ostalimi častniki, ki so se branili, pokopan na bojnem polju Dąbrówki. O tem več izvedeti od praporščaka Kossowela 27. domobranski pehotni polk ali od poročnika rezerve Kleina, 27. domobranski pehotni polk, trenutno bolan, najbolje pa od poročnika Hansa Werleina, 27. domobranski pehotni polk, sedaj v rus. ujetništvu, tudi od stotnika Troyerja Iva, 4. domobranski pehotni polk Celovec.

Praporščak Kossowel se je boril Maasburgu ob strani. Vzel je Maasburgove dokumente in stotnijski kovček s seboj in jih naslednjega jutra predal.

V Bukovini ni bojev.

Na južnem vojnem bojišču vlada mir.

Močni topniški boji v Vzhodni Prusiji severovzhodno od Guseva.

Majhne bitke severovzhodno od. Włocławeka.

Na Poljskem zahodno od Visle in vzhodno od Pilice nič pomembnega.

27/1 Avstrijci zavzamejo prelaz Ušok.

28/1 „ očistijo dolino Nagy. Toronya zavzeta in Wyszkow zavzet (700 ujetnikov 5 strojnic)

40/. Uspehi turške armade.

29/1 V zahodni Galicji in na Poljskem okoli Rekopa boji topništva.

31/1 Ob Dunajecu in ob Nidi boj topništva.

1/2 odbili rus. napade zahodno od gorskega prelaza Łupków (5 častnikov, 800 mož, 2 topa, 2 strojnici)

2/2 Nemški admiralski štab najavi, da bodo vsa vojna sredstva, ki so na razpolago, uporabljena proti angl. transportom enot.

Nemške enote se borijo tudi v Karpatih.

41/. Boji ob Sueškem prekopu.

2/2 Rus. napad na srednji [reki] Pilici odbit

3/2 „ „ vzhodne Beskide „

42/. Avstro-ogrska Rdeča knjiga.[49]

4/2 Nemčija razglasi blokado nad Anglijo od 18. februarja dalje.

43/. Prepis o tem.

5/2 Rus. ofenziva v Bukovini je do srede januarja prišla do gornje doline Mołdawe. Nadaljnje prodiranje preprečijo avstr. položaji pri Jakobeny in Kiribabi, nato jih njihovo napredovanje prisili v smer Kimpolung in Moldova in v umikanje. Avstr. zavzamejo Izwor, kraj Mołdawa in Breazo. (4000 ujetnikov)

Povsod čutiti pomanjkanje živil.

Cesarja Franca Jožefa zahvala njegovim zvestim ljudstvom. 44/.

Strateški nauki iz poteka vojne. 45/.

49 *Österreichisch Ungarisches Rotbuch* je knjiga, kjer so objavljeni diplomatski dokumenti k predzgodovini vojne 1914, ljudska izdaja, ponatis uradne izdaje z uvodom, 1915. To knjigo je imel Johann von Maasburg v svoji knjižnici.

Stotnik Rus s sporočilom, da je Maasburg padel. Poročnik Werlein se je z Rusi pogajal za dovoljenje, da bi smeli pokopati mrtve in je naročil, potem ko so jim Rusi to odobrili, izkopati grobove in izvesti pokop. Vendar je bil hkrati od Rusov razglašen za vojnega ujetnika. Stotnik Troyer je bil tudi prisoten pri pokopu.

Stotniku Rusu so poročali, da so bili grobovi tesno ob vrtni ograji gradu Dąbrówka. Do Dąbrówke dospeš po pol ure peš hoje od železniške postaje Starczany na progi Sambir – Lvív. Starczany je zadnja postaja pred Lvívom.

Stotnik Rus je s svojimi ljudmi ležal ob gozdni [neberljivo], od sovražnika močno pokrit. Takrat so mu proti večeru poslali na pomoč Maasburgovo četo. „Kako ti lahko pomagam?“ je vprašal Maasburg! „Pojdi na moje desno krilo!“ To so bile poslednje besede, ki jih je Maasburg spregovoril s stotnikom Rusom. V noči za tem je padel. Stotnijsko blagajno je ločil od svojega denarja, kakor da bi bil slutil.

Kovček oddan, sedaj povprašati etapno poveljstvo Przemyśl, avstr. vojaško mestno poveljstvo Przemyśl

Irma piše:

„Žal stotnika Rusa ni več med živimi. Pred približno tednom sem po naključju prebrala v časniku, da se je moral podvreči težki operaciji in da je za njenimi posledicami umrl v ljubljanski bolnišnici.“

5/2 Rusi neuspešno napadajo na vzhodno pruski meji in južno od Visle proti odseku Humin–Bzura. (1000 ujetnikov, 6 strojnic)

7/2 Rusi v polnem umiku iz južne Bukovine. Avstr. prispejo v Kimpolung (1200 ujetnikov)

Pegavica v Aradu interniranih rus. ujetnikov.

46/. Boji v Karpatih.

10/2 Ruse potisnili nazaj do Suceave.

11/2 Nemci obstreljujejo Reims in Pont à Mousson.

11/2 Ruse potisnili nazaj do prelaza Tukhol'ka (Mukachevo-Stryi*)*. (Boji v Karpatih trajajo že 16 dni na 500 km fronte.)

12/2 Rusi zapustijo svoje položaje vzh. od Mazurskih jezer.

Nemci imajo 50000 ujetnikov 64000 padlih 71 topov 100 mož 150 minometalcev.

Na Poljskem zavzamemo mesto Sierpc desno od Visle. 47/. a. b. c. d.

Uničena 10. rus. armada.

12/2 Avstr. dosežejo Siretovo.

Na Poljskem Nemci prekoračijo spodnjo Skrwo proti Raciążu.

13/2 Avstr. prekoračijo prelaz Jablonitza in prodirajo dalje v Bukovino. (29000 ujetnikov)

15/2 Kitajska odklanja kakršno koli vrsto političnih koncesij Japonski.

15/2 Avstrijci zavzamejo Nadwirno zahodno od Kolomyie in potiskajo Ruse iz Stanisławówa.

Na južnem bojišču majhni obmejni boji.

14/2 Albanci prekoračijo v velikih količinah srbsko mejo v okraju Prizren uničijo [neberljivo]

16/2 Avstr. zavzamejo Kolomyjo po 2-dnevnem boju (2000 ujetnikov ...).

18/2 Avstr. zasedejo Černoivce. Rusi se potegnejo v Novosielico.

19/2 Uspeh Nemcev pri Płocku-Racionzu (3000 ujetnikov).

O nevtralnosti Italije. N.W[t] J.,[50] datiran 20/2 48/.

19/2 8 angl. in franc. vojnih ladij obstreljuje Dardanele. 600 ladij brez uspeha 7 ur (15 cm) 3 tanki so bili poškodovani.

20/2 en angl. transportni parnik z 2000 možmi potopljen v angl. kanalu.

50 Dunajski časnik *Neues Wiener Journal*, ki ga je Masburg redno bral.

(Kakor sem avgusta 1915 slišal od podpolkovnika Brücknerja[19] od domobranskega 27. pehotnega polka, ni umrl stotnik Rus, ampak njegov brat Jožef.)

19 Verjetno gre za Cölestina Brücknerja, štabnega častnika, ki mu je Boroević 13. 11. 1915 po koncu 3. soške bitke (18. 10.–4. 11. 1915) izrekel posebno priznanje in najtoplejšo zahvalo za ponovno junaško dejanje na Oslaviji.

19/2 Japonska da Kitajski ultimat.

21/2 Več rus. napadov v Karpatih od Dukle do Wyszkówa odbitih. 750 ujetnikov.

N. v[51]: Nieuport sovražna minolovka se potopi. Boj pri Ypresu in ob kanalu.

V Champagni vlada mir.

Pri Combresu odbili 3 franc. napade (2 častnika, 125 vojakov ujetih)

Boj v Vogesih.

Južno od Soutlzerna Nemci zavzamejo vzpetino Hohrod, kmetije pri Hohrodu in domačije Bretzel: Widenthal.

Vzhodno bojišče: severozahodno od Grodna nobene spremembe

Severno od Osowieca, južno od Kolne in na fronti med Przasnyszom in Vislo (vzh. Plock) neprekinjen boj.

Vojna na morju. Angl. transportni parnik z 2000 možmi potopljen v angl. kanalu.

Nem. podmornica torpedira angl. parnik Cambank. –

19/2 angl. franc. flota 16 km oddaljeni bombardirata utrdbe na Dardanelah.

1 angl. admiralska ladja doživela nesrečo, 2 ladji onesposobljeni za borbo.

21/2 Poljska in zahodna Galicija mirni.

Karpati Dukla do Wyszkówa rus. napadi odbiti 750 ujetnikov.

Na [reki] Dunajec isto, Bukovina mir.

Nieuport – Ypres. Champagna Combas Vogezi

Severozahodno od Grodna – Osowieca, jugovzhodno od Kolna /. Plock

22/1* Ruska Poljska, zahodna Galicija topovski boji

Karpati rus. napadi odbiti.

Južni Dunajec – večji boji 2000 ujetnikov, 4 topovi

(od nov. / jan. v Karpatih 64 častnikov 40806 ujetnikov 34 strojnic 9 topov)

24/2 Prasznysz odvzeli vzhodno pruskim rezervnim enotam, 10000 ujetnikov 20 topov

Rusi zasedli zunanje obzidje Mogily jugovzhodno od Kalyniwa.

Boji na Volovcovem gornjem prelazu San, Rusi zaman napadali 300 ujetnikov.

Boji za Dnester močnejši.

51 Nemška vojna.

25/2 * avstr. napad vzhodno od Grybówa, 560 ujetnikov.

Karpati močne snežne padavine

boji za Dnester

21 in 22/2 10 častnikov 3338 ujetnikov

25/2 ob 10^h otvori 10 velikih oklepnih ladij ogenj proti utrdbam na Dardanelah.

3 ladje poškodovane.

26/2 Ruska Poljska vzhodno od Przedbórza topniška bitka

Karpati neuspešni posegi Rusov v dolini Ondave kakor tudi severovzhodno od prelaza Volovec.

Jugovzhodna Galicija 1240 ujetih Rusov.

Avstro-ogrski aeroplani mečejo bombe nad Cetinjami.

25/2 Ruska Poljska topniški boj

Karpati: ruski naskoki v dolini Ondava in severno od prelaza Volovec propadejo.

Jugovzhodna Galicija 1240 ujetnikov.

27/2 * Ruse v dolini [reke] Opir odbili.

300 † – 730 ujetnikov.

* Napad Francozov v Champagni odbili. Boj severno od Verduna –

1/3 * v zahodnem odseku karpatske fronte

19 častnikov, 200 mož ujetih.

Južni Dnester Rusi prejmejo pomembne okrepitve, njihovi napadi pa propadejo.

Poljska in zahodna Galicija samo boj topništva.

* rus. napadi severno od Lomcza odbiti.

2/3 „ „ v zahodnem Kanzu „ .

„ „ južni Dnester „ .

Poljska in zahodna Galicija boj topništva

* veliki napadi Francozov v Champagni, v Argonskem gozdu, zavojevali nekaj jam. Napadi na Vauquois krvavo odbiti.

Obdržali prednosti v Vogezih.

2/3 obstreljevanje utrdb na Dardanelah.

* boj zahodno od prevala Ušok 400 ujetnikov.

Hudi boji v jugovzhodni Galiciji.

* poskus Rusov jugovzhodno od Augustówa [reka] Bobr

Prekoračitev spodleti, 1500 ujetnikov.

Južno od Myszynieca se Nemci vračajo.

2/3 Avstro-ogrski nabor črnovojnikov, ki niso služili, v starosti od 37 do 42 let.

3/3 zahodni preval Ušok, odbit protinapad Rusov.

V naskoku zavzeta vzpetina severno od Cisne, 400 ujetnikov.

Jugovzhodna Galicija hudi boji.

49/. Skica k bojem v Karpatih.

4/3 Albanci vznemirjajo Novo Srbijo.

* na Biali jugovzhodno od Zaklyczina Rusi odbiti [neberljivo]. Na obeh straneh doline [reke] Laborec in vzpetin severno od Cisne.

* franc. parnik s strelivom se potopi severno od Ostendeja.

Višavje Loretto severozahodno od Arrata zasedli Nemci.

8 častnikov, 558 mož padlo, 7 strojnic, 6 topov.

Champagna – boji v L'Argonne

obstreljujejo nemško kolono na pohodu čez višavje Tahure.

5/3 bombardiranje Bara 1.2/3 50/.

* rus. napadi okoli Grodna odbiti.

Prav tako severovzhodno in severno od Łomża in vzhodno od Płocka in Skierniewic.

* krvav zlom franc. napada (višavje Loretto, Champagna, Argoni).

6/3 odstop kabineta Venizelos[52]

sedaj 780 000 vojnih ujetnikov v Nemčiji.

* severovzhodno od Przasznysza neuspešen napad Rusov.

8/3 * uspehi na Ruskem Poljskem in v zahodni Galiciji 500 ujetnikov, potem v Karpatih v prostoru Łupków 10 častnikov, 1700 ujetnikov.

* Južno Augustówo, Łomża, zahodni Przasznysz vzhodni Plock – Rawa 1500 ujetnikov.

9/3 ruski parlamentarec napove, da bodo 1500 judovskih družin izgnali k

52 Eleftherios Venizelos (1864–1936), grški politik in premier, čigar politika se ni skladala s predstavami kralja Konstantina I. (1868–1923).

avstrijskim enotam, kar je bilo odklonjeno. –

* boji južno od Augustówa, severovzhodno od Łomża, severozahodno od Ostrołęka, severozahodno, zahodno od Przasznysza 5550 ujetnikov.

7/3 Štiri angl. križarke in 6 torpednih ladij bombardira utrdbe v pristanišču Izmir. Dve križarki poškodovani, en angleški transportni parnik potopljen. Izgube angleške trgovske mornarice do 1/3: 111 parnikov, 4 pomožnih križark, 8 jadrnic, ena dvojambornica, 8 iskalcev min, 1 transportna ladja

* Ruska Poljska živahna borbena dejavnost

Zah. Galicija južne Gorlice “

Karpati “

Jugovzh. Galicija in Radworna “

Bukovina puškarjenje.

10/3* Zimsko bitko v Champagni 51/. so Nemci zmagovalno zaključili.

11/3 * snežne padavine v Karpatih omejujejo bojno dejavnost. 350 ujetnikov.

Severno od Nadvirne Rusi zasledovani. 280 ujetnikov.

Vzhodno bojišče: * zahodni Seirijai 600 ujetnikov.

/. Augustów spodleti poskus zahodnega preboja.

Severozahodno od Ostrolenke 6 častnikov 900 mož.

Severno severozahodno od Przasznysza nem. napredovanje severozahodno od Miasta 1660 ujetnikov.

11/3 * Karpati 2 častnika, 350 mož ujetih.

V Nadirni 280 ujetnikov.

* zahodni Seirijai 600 ujetnikov. Ponovni poskus preboja Rusov. Južno od Augustówa brez uspeha. Severozahodno od Ostrolenke 6 častnikov, 900 mož. Severozahodno od Przasznysza napredek.

Severozahodno od Nowega Miasta 1000 ujetnikov.

12/3 Nemško pomožno križarko „Princ Eitel“,[53] 8 trgovskih ladij potopili na dno.

* severno od Augustówskega gozda so bili Rusi premagani, umaknejo se v Grodno 4000 ujetnikov. 2 polkovna poveljnika. 3 topovi, 10 strojnic.

53 Plovilo *Prinz Eitel Friedrich* je bil parnik nemške pošte, zgrajen 1904. V letih 1914 in 1915 je bila ladja pomožna križarka, ki so jo uporabljali v trgovski vojni.

Severozahodno od Ostrolenka 3 častniki, 220 mož, severno in severovzhodno od Prasznysza 3200 ujetnikov.

* Karpati boji na cesti Cisna–Baligrod. Bližnjo vzpetino očistili Rusov.

13/3 * Karpati Cisna–Baligrod 1200 ujetnikov.

* Nemški napad na vas Neuve Chapelle neuspešen.

15/3 * Odbiti Rusi severno od prevala Ušok; propad ruskih napadov v dolini [reke] Opír. 1500 ujetnikov.

Rusi potisnjeni nazaj. Dnester.

52/. Upoštevanja vredna seja pruske gosposke zbornice.

53/. Umik nove 10. armade.

16/3 * severno od Ušoka uničena dva ruska bataljona 650 ujetnikov, severozahodno od Wyschkiwa 380 ujetnikov. Hude izgube Rusov v bitki južno od Dnestra.

* St. Eloi južno od Ypresa–višavje Loretto severozahodno od Arrasa, Champagna, severno od Beau Séjoura, L'Argonne

Naraščajoča draginja – pomanjkanje kruha.

17/3 * Ruska Poljska in zahodna Galicija ~ pri Wyszkówu. Južno od Dnestra in vzhodno od Černovic posamezni boji.

Mobilizacija Japonske in velika koncentracija enot v Mandžuriji.

17/3 * Višavje Loretto–Champagna–L'Argonne

Bois le Prêtre vzhodno in zahodno od Pont à Moussona.

18/3 * Karpatsko višavje zahodno od Laberczreva odbit ruski napad.

Jugovzhodna Galicija 280 ujetnikov.

* ruski napad med Pissekom–Orzycem in severovzhodno od Przasznysza neuspešen.

Vpad proti [toku] Nemunas.

19/3 * pri Łupkówu in Smolniku topniški boj.

Jugovzhodno od Baligroda nočni napad Rusov.

Severno od prevala Ušok Rusi odbiti.

Jugovzhodna Galicija odbiti hudi napadi. 5 častnikov 500 ujetnikov.

20/3 * nočni boj pri Nadworni.

Moštvo Przemyśla se loti obleganja v vzhodno smer – naleti na močne ruske sile in se mora umakniti v pas za linijo.

54/. Razgibana seja nemškega reichstaga.[54]

22/3 * Przemyśl padel

55/. 56/. 57/.

22/3 * Karpati: boj od prevala Ušok do sedla Konieczna 4000 ujetnikov.

* Nemci osvobodijo 3000 na silo odpeljanih prebivalcev Klaipėdosa kraštasa.

* nočni napadi Francozov pri Carenchyju in severozahodno od Arrasa odbiti

Champagna Beau Séjour–Combres.

Apremont severno od Flireya–Badonviller neuspešni boji.

26/3 * razvoj bitke pri prevalu Ušok.

Med Prutom in Dnestrom v severnem delu Bukovine boji – Rusi se potegnejo proti meji.

* severno od Neumunasa zasledovalne nemške enote pri Palangi zajamejo 500 ujetnikov.

Pri Lauksargiai-ju ruski napad odbit prav tako severozahodno od Ostrołęke 20 častnikov, 2500 mož, 5 strojnic severovzhodno od Płocka.

26/3 nadaljevanje bitke v Karpatih.

Hudi boji na vsej fronti.

27/3 boj na Dardanelah

29/3 napadi Rusov v Karpatih

30/3 spopadi pri Dukli

Obstreljevanje Lovčena.

31/3 Enajsti dan bitke v Karpatih.

Ruski napad proti Łupkówu odbit.

1 / 4 fiasko pred Dardanelami.

* 40000 Rusov od 1. marca ujetih

58 ./. Razgledi: pregled vojnega položaja

2/4 boji pri Łupkówu–Ušoku.

Bombardiranje Rušave in Beograda.

3/4 poraz Rusov med Prutom in Dnestrom

4/4 boji v zgornji dolini [reke] Laborec in južno od Virave.

54 Parlament.

5/4 Novi boji v Karpatih.

Avstr. uspehi na besarabski meji.

7/4 avstr. uspehi v dolini [reke] Laborec.

7570 Rusov ujetih.

8/4 velik uspeh med Iwano-Frankiwskom in Kolomijo –

Izgube v svetovni vojni do 15/4

	Mrtvi	Pogrešani	Ujeti
Francija	450000	751000	316000
Rusija	675000	1,010000	960000
Anglija	31000	67000	26000
Belgija	34000	63000	70000
	1,190000	1,891000	1,372000

9/4 avstr. uspeh velikonočne bitke v Karpatih.

10 000 ujetnikov, bolniški material –

10/4 popuščanje ruskih napadov

812.708 vojnih ujetnikov v Nemčiji.

11/4 Konec ruskega poskusa preboja v Ušoku, Tucholki.

2150 ujetnikov

12/4 neuspeh ruskega poskusa preboja na Humenné.

13/4 boji pri Ušoku.

15/4 majhni boji v Karpatih.

Demonstracije v Italiji.

16/4 ruska ofenziva prišla do ničelnega stanja.

17/4 nočno uspešno bombardiranje angl. vzhodne obale s strani nemškega mornariškega letalstva.

Rusi v Karpatih.

18/4 Zmagovite utrdbe na Dardanelah

18/4 Trenutno mir v Karpatih,

20/4 Rusi za prekinitev bojev za več tednov.

21/4 Deseturno bombardiranje Ossowieca.

Ruska ofenziva v Karpatih prebita.

22/4 Poraz Rusov v Gozdnatih Karpatih. 3000 ujetnikov.

Neuspešno obstreljevanje na Dardanelah.

23/4 Ponovni napad Rusov na obeh straneh prevala Ušok krvavo odbit.

Črnovojniška obveznost v Avstriji od 18. do 50. leta.

24/4 Velika nemška zmaga pri Ypresu.

25/4 nemška vlada uradno izjavi: Ni miru do zmage nad vsemi nasprotniki!

25/4 Novi boji v Bukovini.

28/4 avstrijska podmornica uniči francosko oklepno križarko „Leon Gambetta".

(Poveljnik linijske ladje poročnik Georg vitez v. Trapp)[55]

29/4 Bitka na Yseri. Veliki uspehi nemškega topništva.

2/5 Nemške bojne ladje pred Dunkerquejem. Posveti v Rimu.

Poseg močnih nemških sil v Galiciji.

6/5 Rusi na begu iz Karpatov.

5/5 ruska beskidska fronta Zboro-Sztropko-Łupków postala neubranljiva. Zavezniki napredujejo proti Jarosławu–Żmigródu.

Rusi so poraženi na ca 150 km dolgi fronti.

6/5 Avstrijci in Nemci priborijo Jasło Duklo 5000 ujetnikov.

Priborili zadnje ruske položaje na višavju vzhodno od [reke] Dunajec južno od Białe Tarnowo zasedli.

7/5 angl. ogromni parnik „Lusitania"[56] torpediran.

Zasledovalci dospejo do poti Wisłoka Pilzno-Jadło in zaprejo prostor Dukla–Rymanów.

Rus. napad na višavje Ostrý odbit. Topniški boj pri Beogradu.

8/5 Nemški napad v Flandriji.

Nemci zasedejo Liepājo.

---

55 Georg Ludwig vitez von Trapp (1880–1947), mornariški častnik avstro-ogrske vojske, med I. svetovno vojno poveljnik podmornice. Po vojni je vodil glasbeno skupino pojoče družine Trapp, odklonil Hitlerjevo vabilo za sodelovanje in emigriral v ZDA, kjer je umrl.

56 RMS (Royal Mail Ship ali Steamer – kraljevska poštna ladja ali parnik) Lusitania je bil britanski potniški parnik in so ga od leta 1907 uporabljali za čezatlantsko plovbo med Liverpoolom in New York Cityjem. Med I. svetovno vojno ga je potopila nemška vojaška podmornica pred južno obalo Irske. Življenje je izgubilo 1.198 ljudi.

7/5 Ob 2h popoldne se je pri nama pojavil v Fritzovo stotnijo kot narednik dodeljeni Matjaž Menič. Ker ni vajen nemškega jezika, je s težavo opisal dogodke z dne 11. in 12. septembra na način, kakor da bi mu bil Fritz v poslednji uri življenja naročil, naj nam to sporoči. Narednik Menič naj bi bil v eni sobi hiše, ki so jo njeni stanovalci zapustili, jo je pa vojaški višji zdravnik uporabljal kot pomožni bolniški prostor, dal ubogega težko ranjenega Fritza položilti v posteljo. Pregled je pokazal hudo poškodbo mehurja zaradi vboda z bajonetom. Fritz je kljub uspavalu, ki so mu ga dali, ostal od 10. zvečer do 6. zjutraj pri zavesti – naredniku Meniču je večkrat odredil, naj se napoti k stotniji in na koncu mu je rekel: „Povejte vse v Vipavi, kako je bilo …“

Krosno zavojevan. Brzo[stek] 70000 ujetnikov.

Topniški boj pri Orşovi.

11/5 Grozeča drža Italije.

Bitka pri Lille-u.

Rusko 3. armado okoli Sanoka in Leska stisnili. Zavezniki dosežejo črto Dwernik–Baligrod–Bukowsko.

Dębica zavojevana. Do sedaj ujetnikov 80.000 + 20.000 skupne izgube rus. 3. armade ca 100.000 ujetnikov. Mrtvih in ranjenih 50 000. Skupaj 150 000 mož. 60 topov 200 strojnic.

11/5 Rus. borbena črta pri Dębici prebita. 8. ruska armada zapletena v poraz.

12/5 Splošni umik Rusov k reki San. Rzeszów-Lesko in Sanok zavzeta. Značilni dopis cesarja Wilhelma[57] Falkenhaynu. Načelnik generalštaba.

14/5 Velikost ruskih porazov v Galiciji: 143.500 ujetnikov, 100 topov, 350 strojnic.

Ministrska kriza v Italiji.

Umik na Ruskem Poljskem s fronte Pilicą. Od vzhodnega Piotrkówa do Visle zasledujeta zavezniški armadi Woyrsch[58] in Dankl pri Kielcah. Pred armado nadvojvoda Jožef Ferdinand[59] se Rusi pomikajo čez Sano in se umikajo iz prostora Dobromil-Stary Sambor pred začeljem armad Boroević in Böhm-Ermolli[60] v severovzhodni smeri

Armada Linsingen[61] prodira naprej čez Turko in Skole.

V bitki v jugovzhodni Galiciji prodirajo Rusi čez Obertin–Smatin do Marane.

15/5 Revolucija na Portugalskem.

Zavezniki zavojevali Jarosław–Rudnik, Lezaj[s]k, Dobromil, Stary Sambor–Borislav.

57 Nemški cesar Wilhelm II. (1859–1941), zadnji nemški cesar in kralj Prusije, ki je vladal od 1888 do 1918.

58 Remus von Woyrsch (1847–1920), pruski generalfeldmaršal, član pruske gosposke zbornice. Po njem je bil imenovam armadni oddelek.

59 Joseph Ferdinand von Österreich-Toskana (1872–1942), generalpolkovnik avstro-ogrske vojske in balonar. Med II. svetovno vojno je bil nekaj časa zaprt v koncentracijskem taborišču Dachau.

60 Eduard von Böhm-Ermolli (1865–1941), feldmaršal avstro-ogrske vojske in vojskovodja med I. svetovno vojno. Od 1913 je bil poveljujoči lastnik po njem imenovanega c. kr. 13. ulanskega polka, ki je bil stacioniran v Galicji.

61 Alexander von Linsingen (1850–1935), pruski generalpolkovnik pehote. Od septembra 1915 do marca 1918 je bil vrhovni poveljnik armade Linsingen. Dne 9. 11. 1918 je odstopil. Tistega dne so razglasili republiko, Karl Liebknecht pa nemško sovjetsko republiko. Linsingenovo zadnje povelje je bilo, da je prepovedal streljati na uporne mornarje iz Kiela, češ da Nemci ne streljajo na Nemce.

Ko je preminil, je Menič ukazal v grob [razlito črnilo] na gozdni jasi blizu hiše ob [prečrtano], položiti truplo v šotorskem krilu, napisati na leseni križ ime in datume. Žal je pozabil ime zdravnika – lahki ranjenci in štabni narednik ... (ime zabeležil na topografskem preglednem zemljevidu) so se udeležili pokopa.

Žal je moral narednik Menič, ki je v Vrhpolju poveljeval oddelku za poljska dela, takoj spet odkorakati v Ljubljano.

Ker so bila poročila o zadržanju Italije vedno bolj grozeča in ker se je Noki bala, da bi lahko kmalu prišlo do prometnih zastojev, je skupaj z mamo odpotovala dne 14. maja s poštnim avtom v Postojno, potem pa na Dunaj.

Severno od Kolomije odbili Ruse.

16/5 Odstop Salandra zavrnjen.

17/5 Senzacionalno pojasnilo grofa Tisze[62] v madžarskem parlamentu

Drohobič zavzet

18/5 previdna izjava kanclerja nemškega rajha Bethmann-Hollwega.[63]

Flotilja Zeppelin nad angleško jugovzhodno obalo.

19/5 Rusi odbiti čez [reko] Lubaczówko. Sieniawa osvojena.

20/5 Zahteve Italije.

Nota Avstro-Ogrske Italiji.

Skupno število od 2. maja 194.000 ujetih Rusov.

59/. 60/.

Dne 23. maja 1915 ob ½ 4^{h} je italijanski veleposlanik izročil vojno napoved.

Nj. veličanstvo objavi manifest. Zadnja protiitalijanska manifestacija v Trstu.

24/5 Manjši boji na tirolski meji – italijanska konjenica v Strassoldu.

Poslanec dr. Bugatto[64] o prelomljeni zvestobi Italije.

25/5 Benetke obmetavajo z letalskimi bombami.

V kanalu Porto Corsini – v Riminiju Senigalliji – Anconi etc. avstrijska mornarica in letala v akciji.

General Mackensen (avstro-ogrski 6. korpus) zavzame Radymno 21000 ujetnikov. 39 topov. 40 strojnic. V uporabi devet 15 cm havbic.

Armadi Puhallo[65] in Böhm-Ermolli napadata jugovzhodno od Przemyśla.

26/5 Bitka pri Przemyślu.

---

62 István (Stephan) Tisza Graf von Borosjenő in Szeged (1861–1918), od 1903 do 1905 ministrski predsednik Ogrske, od 1913 do 1917 znova ogrski premier ter vodilni politik Avstro-Ogrske. Igral je pomembno vlogo med julijsko krizo, ki je privedla do izbruha I. svetovne vojne. L. 1917 je odstopil zaradi neskladanja z novim avstro-ogrskim cesarjem Karlom I. (1887–1922).

63 Theobald von Bethmann Hollweg (1856–1921), nemški politik v času nemškega cesarstva. Kariero je pričel kot upravni uradnik in dosegel vrh kot rajhovski kancler 1909 do 1917..

64 Dr. Giuseppe Bugatto (1873–1948), rojen v Zadru. Študij prava je končal v Gradcu, kjer je tudi doktoriral. Bil je nosilec različnih funkcij, od 1907–1918 član parlamenta na Dunaju, 1923 urednik dnevnika Svete stolice *Osservatore Romano*.

65 Paul Puhallo von Brlog (1856–1928), c. in kr. tajni svetnik, poveljnik c. in kr. vojne šole, častnik hrvaškega porekla, nazadnje generalpolkovnik avstro-ogrske armade. Rojen v Brlogu na Hrvaškem. Upokojen je bil 1. 12. 1918. Postal je državljan SHS. Kot lojalen general Habsburške monarhije je prejemal zelo majhno pokojnino in je živel v revščini. Zato se je vrnil na Dunaj, kjer so mu s prispevki pomagali nekdanji soborci. Umrl je za posledicami neuspele operacije na Dunaju. V Linzu so ga častno pokopali nekdanji soborci.

Konjeniški stotnik baron Ritter etapni štab Ajdovščina
3 kovčke poslal g. Kuttinu v Postojno.

Močan topniški ogenj se sliši iz Gorice–Doberdoba.

Tirolska: Vpad italijanskega oddelka v Condino (Judikarije). Ob prevalu Padon severovzhodno od Marmolade Italijani zbežali, velike izgube Italijanov na koroški meji zahodno od Plöckna.

Madžarski parlament. Govor Tisze.

27/5 * avstr. 6. korpus osvoji Nienowice in višavje Horodysko. 2000 ujetnikov, 6 topov.

10h Zavzeli Przemyśl področje Huczków. 2800 ujetnikov.

Armada Linsingen jugovzhodno od Drogobiča in pri Striju prisili Ruse k umiku.

Italijani obstreljujejo jugovzhodno od Trenta avstr. obmejne tovarne, pri Caprileju (dolina Cordevole).

2 ital. korpusa uničena – na koroški meji neuspešen topovski ogenj. Italijani prekoračijo Primorje meja Tržič – Gorica.

Konstantinopel: Bojna ladja „Majestic“[66] navrtana na dno.

1/6 Rusi napadajo vzhodno od Sane Lubaczówke, Sieniawe, bavarske enote v jurišu zavzamejo tri tovarne spodnjega pasu 1400 ujetnikov. 28 težkih topov. General Linsingen premaga Ruse in osvoji Strij 55 častnikov ujetih. 9000 ujetnikov. 8 topov 6 strojnic.

Topniški boj na planoti severno od Folgarie – Lavaroneja – majhen spopad na koroški meji in v Kobaridu

3./6 3h 30I pop. Przemyśl znova v avstrijski lasti bavarske enote generala Bothmerja[67] zavzamejo severne utrdbe – zahodno in južno doseže oddelek 10. korpusa Glavni trg.

Bitka pri Striju: 60 častnikov. 12175 mož 14 topov. 35 strojnic.

Neuspešno obstreljevanje koroško-italijanske meje; en italijanski polk od planote Folgaria zelo hitro – več divizij pri Misurini – potem pri Gradišču ob Soči italijanski neuspehi.

4/6 * ruska prednja straža drži Medyko

General von der Marwitz[68] napade višavje Mišlatiči.

Arrmada Böhm-Ermolli napade Mostisko

Boj za Kobarid.

66 Britanska bojna ladja.

67 Felix grof von Bothmer (1852–1937), bavarski generalpolkovnik med I. svetovno vojno. Proti njegovi volji in proti volji žalujoče družine ga je dal Hitler pokopati na državne stroške.

68 Georg von der Marwitz (1856–1929), pruski general konjenice, ki se je boril med I. svetovno vojno.

Nadporočnik Perini pilot letalskega oddelka (stotnik Köppl). Vojaški postaje načelnik iz svojega stanovanja obstreljuje škabel[20]. Z avtom na letališče. Kolone pratežev v obe smeri: Oddal 8 x 4 po 9 kron. Vse travnike razen Gradišča dal v zakup Joh. Lekanu za 140 kron (!).

Tvorjenje pohodnih formacij stotnik Schramm.

20 Nočna omarica.

General Linsingen prekorači z eno kolono Strij pri Šidačivu. Druge kolone v prostoru Mikolajew.

3/6 * V bitkah meseca maja

863 častnikov 300 000 mož 251 lahkih in težkih topov.

576 strojnic 189 v[oz] m[unicije] etc. rus. o[rožje]

6/6 General Ermolli pri Mościski–Skarzawa, Žuravno zavzeli.

General Linsingen zmaga pri Kalušu.

R[usija].

7/6 Rusi poskušajo nasilen preboj na črti Prut v prostoru Kolomija–Deljatin.

Proti generalu Pflanzer-Baltinu[69]

I[talija].

Na koroški meji vzhodno od prelaza Plöcken Avstrijci znova osvojili Freikofel. Italijani izpraznijo Krn.

B[alkan].

Puškarjenje

8/6 italijanski zrakoplov „Città di Ferrara" na povratku iz Reke z obstreljevanjem zažgal mornariško letalo „L 48" jugozahodno od Lošinja. [Letalo mornarice] „L 47", vodja fregatni poročnik Banfield,[70] vrgel bombe na Benetke.

It. napadi na Gradišče ob Soči in Zagraj odbiti.

T[určija].

Novi napadi pred Dardanelami odbiti.

Srbi zasedejo severno Albanijo.

8/6 Zmagoslavni pohod v Galiciji–Stanisławów zavojevan.

11/6 Sezirzany, Niezwisko v naskoku zavzame general Pflanzer.

Avstrijci prekoračijo Dnester severovzhodno od Gorodenke. Zališiki zavzeti.

Besarabska meja. 1500 ujetnikov.

69 Karl von Pflanzer-Baltin (1855–1925), generalpolkovnik avstro-ogrske vojske.

70 Gottfried von Banfield (1890–1986), potomec irskih prednikov, rojen v Kaštel Novem, umrl v Trstu. Na Reki je obiskoval mornariško akademijo. V Dunajskem Novem mestu se je izobrazil za pilota in tam dobil licenco za letenje. Bil je najuspešnejši avstroogrski mornariški letalec med I. svetovno vojno. V zgodovino se je zapisal kot *tržaški orel* in zadnji živeči nosilec odlikovanja Marije Terezije.

I[talija].

Napadi Italijanov:

a. proti Trentu v Giudicarijah nad Alo in na planoti Lavarone.

b. proti osrednjemu Pustertalu.

c. Poskus forsiranja na Gorico.

Borba pri Plavi.

Sieniawa zavzeta 3500 ujetnikov.

13/6 x General Pflanzer zavzame Tismienic, višavje Tlumacz severno od Oleše.

rus. napadi proti Zališčikom odbiti.

Več krajev Besarabije zasedenih.

Na gornjem Dnestru prodiranje proti Židačivu

Osrednja Galicija Sieniawa zasedena.

3500 ujetnikov

I[talija].

Boji pri Plavi – it. brigada Ravenna odbita 400 †.

14/6 ruska fronta vzhodno in jugovzhodno od Jarosława prebita 16 000 ujetnikov.

Napredovanje pri Mostiski – ob Dnestru in Prutu.

I[talija].

Avstrijci držijo soško fronto.

Balkan

V Avtovcu[71] odbili 200 Črnogorcev.

Bombardiranja Kragujevca.

Francija

Nemci zmagajo proti francoskim enotam napada v prostoru Liévin–Arras.

15/6 Rusko bojišče:

Armada nadvojvoda Jožef Ferdinand Sieniawa v severovzhodni smeri.

Armada von Mackensen Krakovec na Olešiči

„ Böhm-Ermolli Mostiska

71 Danes Republika Srbska.

Letališče pri Šentvidu[21] uničeno zaradi viharne burje.

Zavezniške vojske stojijo na svetih tleh – sveta so zaradi krvi pogumnih avstro-ogrskih borcev, ki je tu v véliki septembrski bitki prepojila skrajnje sporna domovinska tla.

Šele danes nam je tako hitro spoznati, da žrtev, ki so nam jo takrat poklonili tisti junaki, ni bila zaman. Da lahko junaško bojevanje, veliki ognjeni odmor v Lvívu, tvori podlago za tiste uspehe, ki jih danes izvojujejo zavezniške vojske blizu prizorišča takratnih bojev.

Streffleur's Militärblatt[22] 19/6

21 Kraj se je v svoji zgodovini imenoval: Šembid, Št. Vid/St. Veit, San Vito, Vojkovo, Podnanos.
22 Vojaška revija.

„ Linsingen proti Mikolajivu, Židačivu Galiču

„ Pflanzer-Baltin Nižniv in Černelic

Zališike – deli v Besarabiji.

16/6 Premagani ruski korpusi se umikajo preko Cewkówa, Lubaczówa in Jaworówa.

Armada Böhm-Ermolli usmeri Ruse preko Sadowe-Wisznie in Rudkija.

General Pflanzer zavzame Nižniv.

Plen z dne 1. junija 168 oficirjev 122 200 mož.

53 topov 187 strojnic. 58 voz s strelivom

17. napredovanje preko Sieniawe–Lubaczówa–Niemirów zavzet.

Böhm-Ermoli potisne Ruse čez Verešico in v naskoku zavzame zahodni del Gródeka.

18/6 Preko Sieniawa–Kreszówa–nižavja Tanew pri Tarnogródu

Zavzeli Czieszanow.

Pflanzer odbije med Dnesterom in Prutom 8 jurišev.

8 častnikov 1002 mož ujetih.

I[talija].

Napadi proti Soči brez uspeha. Pri Plavi premagali italijanske brigade.

Področje Plöckenstein in Monte Coston neuspešni napadi.

F[rancija]. A[nglija].

Težak poraz Angležev pri La Bassée.

17.18. Napad flote na italijansko obalo. Semaforske postaje pri izlivu Tagliamenta in pri Pesanu, železniški mostovi pri Riminiju med drugim poškodovani, en parnik potopljen.

19/6 * Gródek in Komarno zavzeta, severni breg Tanewa očiščen, Ulanów zaseden.

I[talija].

Boji: Plava–vzhodna dolina Fassal

Planoti Folgeria in Lavarone

I[talija].

21/6 Plava premagali 2 italijanska bataljona

Severozahodno pobočje Krna (Debrecenski honvedski pehotni polk)

Vzhodno od Plöckna neuspešni napadi

Že se italijansko ljudstvo začenja počutiti neugodno. Zahrbtni način napada je celo pri novih zaveznikih sprožil občutke, ki imajo malo skupnega s spoštovanjem. S Kajnovim znamenjem na čelu, ki se ga neizbrisljivo drži, se je Italija zapodila v vojno. Že se zgane strah, da plačilo, ki ga pričakujejo, ne bo sorazmerno z žrtvami, ki jih bo še treba prispevati. Izgubljeno spoštovanje v očeh vseh poštenih ljudi sveta izloči sposobnost Italije za zveze – pakte za stoletja vnaprej. Nihče ji več ne zaupa, zlasti še odkar se ve, da je že leta dolgo nosila v sebi misel, izdati svoje zaveznike v trenutku sile. Po vsej deželi se že vidi, da se nikjer ne da pridobiti stvari zlahka.

22/6. * Druga armada (Böhm-Ermolli) je danes 61/. po hudem boju osvojila Lvív.

27. Nemški kancler von Bethmann Hollweg in državni tajnik von Jagow[72] na Dunaju.

Imenovanje Conrada barona von Hötzendorfa za generalpolkovnika.

28. * Galič v naskoku zavzele zavezniške enote armade Linsingen. Nadvojvoda Jožef Ferdinand v naskoku zavzame Plaszów (jugozahodno od Narola).

29. Napredovanje avstr. enot do Gnile Lipe in [reke] Bug pri Kamionki Strumiłowi.

I[talija].

Goriško mostišče topniški boj.

Boji pri prelazu Plöcken in Naborjetu

1/7 Avstrijci si priborijo visoko steno pri Frampolu in Zaklikówu. Zawichost zasedli.

I[talija].

30/6 Napad na Plavo odbit prav tako na odseku Zagraj-Tržič in pri Selu.

2. boji pri Gnili Lipi in vzhodno od Lvíva, zasedli Zamość

Skupni plen na severovzhodu junija:

521 častnikov 194 000 mož 93 topov 364 strojnic 78 vozov s strelivom 100 vojnih železniških vagonov.

I[talija].

Napad na Doberdob glavni udar Zagraj–Monte Cosich–Selo–Romjan krvavo odbit.

2/7 Linsingen vrže Ruse s položaja Gnila Lipa.

Boji ob Porbachu in Wysnicih.

„ pri Tarłówu. Józefów in Visla zavzeta.

Naskok na Kraśnik (!?) 4800 ujetnikov.

5/7 Zavezniki prodrejo do Płonke. Nadvojvoda Jožef Ferdinand se prebije skozi rusko bojno fronto na obeh straneh Kraśnika 8000 ujetnikov 6 topov 6 strojnic.

72 Gottlieb von Jagow (1863–1935), nemški diplomat in politik. Bil je previden svetovalec cesarja Wilhelma II. Na začetku vojne je bil proti vkorakanju nemških enot v Belgijo. Po vojni je objavil knjigo spominov *Ursachen und Ausbruch des Weltkriegs* [Vzroki in izbruh svetovne vojne].

Lastno razmišljanje:

Zvezo, ki je z Italijo obstajala več kot tri desetletja, so vodila določila, ki so jih poznali samo državniki, ljudstvu pa so ostala skrivnost. Ta zveza je bila gotovo zgrajena na trhlih nogah, kajti drug drugemu niso zaupali in tako je prišlo, da so, tako tu kakor tam, nenehno sprejemali vojaške ukrepe, pri čemer so vzeli za osnovo možnost – da, verjetnost skorajšnjega vojnega stanja. Ko je zatorej izbruhnila vojna z Rusijo, je ves svet napeto čakal na zadržanje Italije. Naši optimisti so že videli Italijo na naši strani, kajti na slavnostnih prireditvah v mestih so poleg domoljubnih pesmi mili glasbeniki igrali tudi italijansko himno, čemur je ljudstvo vzklikalo. Toda le prekmalu se je bilo treba zadovoljiti z zagotovilom, da bo Italija do svojih tovarišev v zvezi ohranila dobrohotno nevtralnost in le-tem ponudila možnost, da vse enote, ki so na razpolago, razen neobhodno potrebnih za zaščito meje, razporedi na odločilna vojna prizorišča.

I[talija].

Doberdob ~ Polače napad dveh italijanskih divizij ne uspe – Voče

7/7. Varšava in Kaunas ogrožena.

5/6 malo Rusko Poljsko osvojili zavezniki.

63/. Eno leto svetovne vojne.

62 64/ Papežev poziv k miru.

5/7 Splošni napad 3. italijanske armade od goriškega mostišča do

65/. morja – popolnoma odbili z groznimi izgubami.

8/7 Mesto Arras v plamenih.

7/7. Močna ruska okrepitev proti armadi nadvojvode Jožefa Ferdinanda.

Boji pri Zoloti Lipi od 3. do 5. t. m. 3850 ujetnikov.

9. italijansko oklepno križarko „Amalfi“ torpedirala avstrijska podmornica.

Z obeh strani umikanje avstrijskih enot pri Kraśniku.

Boji Gorica.

9. Boj severno od Kraśnika

I[talija].

Koroška in Tirolska obmejno področje topniški boj in majhen spopad. Napad na Col di Lana odbit.

12/7 ruska protiofenziva severno od Krasnika in v okolici Buga ustavljena.

I[talija].

13/7 Napad več italijanskih pehotnih polkov pri Sredipolju odbit.

14. velik nemški uspeh v Argonnih.

Przasnysz zavojevali Nemci.

15. Živahen topovski ogenj proti Doberdobu

Napad med Sdraučino in Polačami odbit.

V bitki pri Arrasu izgubili 78.300 mož.

16. boji ob Dnestru in pri Sokalju.

Nemci prekoračijo Vento severno od Popeljanyja.

I[talija].

Na fronti blizu obale in na koroški meji povečano delovanje italijanskega topništva.

Napad na dolomitski fronti pri Ruffredu in na cesti Carbonin–Botestagno odbit.

Po veliko pripetljajih že mesece tako trajajočega bojnega pohoda smo bolj in bolj poslušali o medtem se pojavljajočih, skrb vzbujajočih neskladnostih italijanskih državnikov, ki se jih je s ponudbo koncesij v smislu italijanskih aspiracij (tudi odstopitev ozemlja!) skušalo pomiriti.

Dne 1. maja 1915 se je pričela naša genialno zastavljena ofenziva, ki so jo junaško izvajale avstro-ogrske in nemške enote v Galiciji, ki je privedla do zavzetja utrdbe Przemyśl in je privedla splošni vojni položaj za Rusijo in njene zaveznike v skrajnje kritičen položaj.

17/7 Hindeburgova nova ofenziva

20 000 ujetnikov 13 topov 48 strojnic.

19. ruski umik – Rusi premagani na vsej fronti. Beg preko [reke] Narew in izpraznitev bojnega polja med Bugom in Vislo.

ter kot se zdi, se poskuša z nezadostno močjo

19/7 bitka pri Gorici Doberdobu –

križarka „Giuseppe Garibaldi“ torpedirana in potopljena.

20/7 Radom zavzet.

I[talija].

Italijanska prednja straža odbita. Zlom oboroženih napadov pri Doberdobu. Položaj južno od Carbonina spet v avstrijski lasti.

21/7. Preboj ruske fronte pred Lublinom in Ivangorodom.

Pri Rozanu korpus Arz

Nadvojvoda Jožef F. med Bistrico in Vislo. Boji pri Sokalju.

General von Woyrsch zavzame mostišče južno od Ivangoroda in Władysławowa.

Brezplodne neznanske žrtve pri Gorici. Debela Griža ponovno zavzeta.

W[ien]er Jour[nal]: 23/7 Nezaustavljiva katastrofa Rusije. Dnevi ruske vladavine v Varšavi šteti.

22/7 ruski glavni položaj Kozienice–Janowice predrle nemške enote. Umik čez most v Nowi Aleksandriji.

Avstro-ogrske enote se od zahoda, nemške od juga bližajo utrdbam Ivangoroda.

Nadvojvoda Jožef Ferdinand odbije Ruse pri Chodelu in Borzechowu vzhodno od Visle.

Na gornjem Bugu zavzamejo ogrski polki mostišče Dobrotvir.

Preboj na spodnji Dubysi pelje do Grynkiszkija–Gudzinnya

Južno od Visle Rusi v severozahodni položaj mostišča Varšave črta: Blomie–Nadarzyn–Góra Kalwarija.

23/7 Na poti Bug Kamionka–Strumiłowa–Čevronograd–Sokalj odbiti.

Navojvoda Jožef Ferd. potisne Ruse na Bełżyce in čez Wronów.

I[talija].

Uspešna ohranitev goriškega mostišča. – Nočni napad na Monte Piano spodletel.

24/7. Fronto Narew zavezniki prebili – utrdbi Pułtusk in Różan zavzeti.

V ta čas pade pogubna odločitev italijanske vlade, parlamenta ter kraljeve vojne napovedi Avstro-Ogrski. Vodilnih nacij, ki so ustvarile ta dogodek, ne bo težko ugotoviti. Razmere so prisilile Italijo, da se odpove nevtralnosti, iz položaja, ki so ga ustvarili vojni dogodki, je bilo potrebno potegniti korist, ki so si jo obetali tako, da so se obrnili v nasprotni tabor, posebno ker so napravile sprejete obljube in grožnje z one strani velik vtis ter ker bi se dalo plen, za katerim je stremela, vendarle pridobiti zgolj iz Avstro-Ogrske; k temu se je priključil še razmislek, da bi se do tako ugodnega položaja, ki bi italijanski armadi omogočil, da brez velikih težav vpade v sosednjo monarhijo, ne dalo več priti. Ta vpad bi tudi moral uspeti takoj po vojni napovedi; da se ga poskuša veliko kasneje ter kot se zdi, z nezadostno močjo, dokazuje, da se priprav za to vojno niso lotili –

Deset mesecev se je vendarle pojavljal občutek, da je sramotno pasti zavezniku v hrbet.

Ujeli 120 000 Rusov v desetih dneh. Napad flot na italijansko obalo. Železniške postaje Chieuti, Campomarino, Fossacessia, Termoli in Ortona močno poškodovane – San Benedetto in Grottamare z obstreljevanjem zažgali.

Ortona ~ Termoli razstreljena.

24/7 Neuspeh drugega splošnega napada Italijanov pri Gorici.

Napad na Podgoro in protinapad – fronta Polače – Romjan odbita. Selo ponovno zavzeli. Na jedrnem območju napade odbili.

63/ .

Eno leto svetovne vojne

Razmišljanja Neues Wiener Journ[al]a

26/7 General von Below[73] doseže severno od Njemna Pasvalys in Poniewitz

Prekoračilli Narev nad Ostrołęko.

I[talija].

25/7 borba pri Doberdobu prehodni uspehi Italijanov – manjše bitke na področju Krna.

Verona obložena z bombami.

26/7 Deveti dan bitke pri Gorici Doberdob držimo.

27. Avstrijske garnizije na položaju na višavju pri Sokalju.

28. Zmagali soško bitko. 100 000 mrtvih in ranjenih na italijanski strani.

Konec 2.- soške bitke.

29. Neuspešni napadi Italijanov pri Sdraučini in Romjanu. Umik na začetku goriškega mostišča.

30/7. Lublin zavzet! Avstrijci in konjenica vkorakali v mesto.

Preboj ruske fronte med Vislo in Bugom.

64 . / Papežev poziv k miru.

66./ 29. Cesarjevo armadno in mornariško povelje.

7/8 zavzeli Jelgavo.

I[talija].

Boji v dolini Ledro zahodno od Bezzecca– Giudicarie–Polače.

73 Otto von Below (1857–1944), pruski general pehote. Zaslovel je kot vrhovni povlejnik 14. armade, ki je bila sestavljena iz nemških in avstroogrskih enot v bitki pri Kobaridu 1917. Po koncu vojne je bil do leta 1923 vpleten v več načrtov za državni udar proti republiki Nemčiji.

„Sila kola lomi“ in tako smo od 23. maja 1915 tudi v vojnem stanju z Italijo. Gre za pozicijo velesile na Jadranu. Navdušujoče razpoloženje, s katerim so se narodi Avstro-Ogrske podali na bojno polje, je dobro znamenje, ki, kakor tudi veliki uspehi v Galiciji, ki so privedli do zavzetja Lvíva in do skorajšnje izčrpanosti Rusije, upravičujejo upanje, da bo tudi na italijanskem bojišču izbojevana končna zmaga.

Vojna napoved Italije nam je prinesla nemajhno razburjenje, saj živiva tako blizu italijanske meje, torej v prostoru najprej vpoklicanih, operirajočih enot. Občutek strahu naju je obšel ob misli, da bi lahko takoj sledil vpad na naše področje, kajti do sedaj izvršene priprave na naši strani, ne bi mogle zagotoviti obrambe niti za kratek čas, kljub obmejnemu področju, ki je odlično primeren vzdolž Soče, ki je bilo zaradi skrbi našega načelnika generalštaba generalpolkovnika Conrada von Hötzendorfa[23] tudi umetno utrjeno. Armada je vendarle stala na sedem oddaljenih bojiščih.

Kaj je preprečilo z vseh strani detektirano vkorakanjo Italijanov, ki smo se ga tako bali, bo našlo razlago verjetno šele po vojni; zdi se, da akcija, ki je tu sledila, vendarle ni bila pripravljena in so bile preveč počasne.

Dne 12. maja naju je presenetila Willijeva tašča, ki od strahu pred vojno ni več vzdržala v Iki in ker se je tudi Noki počutila vznemirjeno, sta obe odpotovali 14. maja s poštnim avtom v Postojno. Ob preudarjanju o vseh možnih zapletih, sva se morala pripraviti na primer bega. Položaj je bil tako napet, da sva v naglici spravila vse stvari večje vrednosti v vdolbino, ki je služila kot skrivališče: en del prtljage sva poslala v Postojno, in jo tam deponirala pri gospodu Kuttinu. In sva sobe, za katere se nama je zdelo, smiselno izpraznila – in ko je potem dne 23. maja (binkoštni ponedeljek) sledila vojna napoved Italije, je bilo vkorakanje njenih enot samo še vprašanje nekaj dni.

23 Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) je bil ob izbruhu vojne načelnik generalštaba za vse oborožene sile Avstro-Ogrske, od 1916 podmaršal. Po smrti cesarja Franca Jožefa I. je mladi cesar Karl I. 2. 12. 1916 prevzel vrhovno poveljstvo.

67/. Nagovor generala von Colarda[74] uradnikom namestništva v Białi.

5. avgust 1915:

V Kulzemeju in Žemaitėjė-u je premagala nemška konjenica Ruse pri Geraizeju, Birshi in Onikschty. Armadi Scholtza75 in von Gallwitza76 prodreta proti cesti Łomża–Ostrov-Wyszków.

Armada Princ Leopold Bavarski[77] zasede po vročih bojih

Varšavo

Avstrijske enote zasedejo

4. avg. Ivangorod

I[talija].

Boji na Tirolskem pri sedlu Kreuzbergsattel in položaju Seikofel.

Soča : Doberdob –

5/8 Boji Zagraj–Podgora–Plava. Krn–Monte Peralba, Col die Lana [Buchenstein] se končajo s porazom Italijanov.

5 italijanskih letal zletelo v zrak.

(3 milijone mož ruske skupne izgube)

Obkolitev Nowo Georgiewska.

I[talija].

6/8 neuspešen napad na Polače–Sredipolje.

9/8 levi breg Wieprza in desni breg Visle očistili Rusov, nadvojvoda Jožef Ferd. – 8000 ujetnikov.

9–10/8 metanje bomb na doke in bojne ladje na Temzi.

General von Scholtz zavzame v naskoku Łomżo.„Tidens Tegn“[78] iz Kristianije[79] naznači izgubo Rusov z 9000 častniki in 1.300.000 možmi 5000 topov.

74 Hermann von Colard (1857–1916), avstroogrski general pehote. Februarja 1893 je postal načelnik generalštaba XV. korpusa v Sarajevu. Med vojno je bil od avgusta 1915 cesarjev namestnik in vojaški guverner kraljevine Galicije in Lodomerije.

75 Friedrich von Scholtz (1851–1927), pruski general topništva.

76 Max von Gallwitz (1852–1937), pruski general artilerije, ki se je med I. svetovno vojno boril na vzhodni in zahodni fronti ter na Balkanu.

77 Leopold von Bayern (1846–1930), nemški generalfeldmaršal.

78 Norveški časnik.

79 Oslo.

Ker je bilo iskanje prevoznega sredstva težavno, sva se že razgledovala po nakupu konja.

Zbežalo je že veliko prebivalcev Vipave in okolice. Voz za vozom je vozil begunce iz avstrijske Furlanije, vojaški prateži in kolone živine so valovale sem ter tja – tudi naš travnik v Gradišču je zasedel divizijski vod s strelivom, – avtomobili vseh vrst in velikosti so divjali mimo naše hiše – vsakršni zasebni promet, tudi pošta, za tedne skoraj popolnoma ustavljena in vse mogoče govorice, ki so se širile, so množile nemir, postalo je res neprijetno.

I[talija].

Vedno hudi topovski boji.

11/8 Armada generala von Scholtza zavzame utrdbo Łomża.

10/8 Pri Černeljici na južnem bregu Dnestra Avstrijci zavzamejo mostišče. 22 častnikov 2800 mož 6 strojnic.

12/8 Južno od Njemna general von Eichhorn[80]

General von Scholtz zavzame mostišče zahodno od Wiznya in general von Gallwitz zavzame v naskoku Zambrów

Princ Leopold Bavarski zavzame Łuków.

I[talija].

Učinkovito bombardiranje Molfette in Barija

13/8 zavzeli mesto Siedlce.

18/8 jugozahodne utrdbe Kaunasa v naskoku zavzeli; utrdbo v Georgiewsku zavzeli.

(2 milijona Rusov ujeli od začetka!)

18/8 Kaunas zavzet v naskoku. 600 topov.

20.000 ujetnikov.

19/8 Parnik „Arabic“ 10.000 ton torpediran na poti v Ameriko.

68/. Bethmann Hollweg v parlamentu.

20/8 Nowo-Georgiewsk zavzet.

6 generalov 85 000 mož 700 topov etc.

Pregled padlih utrdb

1. dne 7. avg. 1914 : Liège
2 " 26. " " : Namur
3. " " " " : Longwy
4. " 8. sept. " : Maubeuge
5. " 5. okt. " : Lille
6. " 9 " " : Antwerpen

80 Hermann von Eichhorn (1848–1918), nemški generalfeldmaršal. Od januarja 1915 do marca 1918 je bil vodja 10. armade na vzhodni fronti. V Brest-Litovsku je 30. 7. 1918 umrl za posledicami atentata.

Pisma najinih dragih so prihajala z večdnevno zamudo – pojasnjevala so nujnost najinega odhoda, tudi sama sva občutila nujnost, zapustiti vse premoženje, nepremičnine čim preje in vendarle sva ostala, kakor da bi naju usoda trdno priklenila na tukajšnjo grudo.

Dne 24. maja je prispelo pismo bratranca Elladarja Dioßyja iz Subotice etc., ki nama je ponudil svoje stanovanje v Balaßa Gyarmatu.

Dne 27. je bilo slišati prvi topniški ogenj iz smeri Gorica. Ob priliki branjenja utrdbe Przemyśl 3/6 so se hiše odele v zastave. Na ta dan sem se peljal s stotnikom Kopplom, polkovnikom Perinijem k letališču pri Šentvidu (dne 15./6 ga je opustošil strašen vihar burje).

Dne 15/6 s stotnikom Kopplom vožnja z avtom v Dornberk; tam sem se srečal s poveljnikom korpusa Wenz. Wurmom.[24]

18/6 Gródek v naskoku zavzet

24 Wenzel von Wurm (1859–1921), generalpolkovnik avstro-ogrske vojske. Med I. svetovno vojno se je boril v Srbiji, v Sandžaku, Valjevu. Ko je Italija napovedala Avstro-Ogrski vojno, je bil premeščen zahodno od Gorice. Tu je svoje enote postavil vzdolž Soče, ne pa, kot mu je bilo ukazano, na više ležeče položaje bolj na vzhodu. Njegova odločitev je bila osnova za štiri uspešne obrambne bitke avstroogrske vojske. Zato je bil odlikovan, med drugim z nazivom tajnega svetnika.

7. 7. maj 1915 : Liepāja
8. 3. junij " : Przemyśl
9. 20. julij " : Rozan
10. 29. " " : Pułtusk
11. 5. avg. " : Waršava
12. 5. " : Ivangorod 13
13. 8. " : Herock
14. 8. " : Zegrze
15. 9 . " : Łomża
16. 11. " : Wizna
17. 18. " : Kanaus 12.
18. 20. " : Nowo Georgiewsk. 12

20. avg. napove Italija vojno Turčiji. (21. vojna napoved).

General von Gallwitz zavzame Bielsk.

21/8 morska bitka pri Rigi.

23/8 zavzeta Tykocin Bosowice.

24/8 Avstr.-ogr. in nemška armadna konjenica general topništva Puhallo vkoraka v Kovelj.

26/8 Padec utrdbe Brest-Litovsk.

General von Arz[81] zavzame v naskoku vas Kobylany in prebije nemški pas. Nemške enote zavzamejo tri vrste severozahodne fronte.

Ruski begunci iz izpraznjenega gubernija se oblikujejo v največje preseljevanje ljudstev svetovne zgodovine.

28/8 ruski položaj ob Soloti-Lipi v vzhodni Galiciji vzhodno od Peremišljanija zahodno od Podhajca in Monastiriske prebit. Med Gologorijem in Berežanijem ujeli 20 častnikov 6000 mož.

Gen. v. Puhallo vrže sovražnika proti Łucku.

Severno od močvirja Pripjet napredovanje na Kobrin.

Generalpolkovnik. v. Eichhorn jugovzhodno od Kaunasa.

81 Arthur Arz von Straußenburg (1857–1935), avstro-ogrski poklicni častnik, nazadnje generalpolkovnik.

23/6 Lvív zavzet – kar je garnizija dne 27. (bataljon domobrancev major Schramm) praznovala pri slavnostni službi božji; častniški opoldanski mizi v skalni kleti. Kot najvišji prisotni sem nazdravil cesarju.

Dne 7. julija se je slišalo posebno močan topovski ogenj. Iz Gorice in Doberdoba.

Dne 13./7 se poveljnik kolesarskega bataljona Smutny[25] vseli v modro sobo.

Aeroplan z nadporočnikom Perinijem se spusti na Polizzo [neberljivo].

Nadporočnik Reuscher (prvi bariton v hamaburškem gledališču), dodeljen dopolnilnemu vojnemu bataljonu stotnika Schrama, se poslovi.

18/7. Slišati zelo močno, ves dan trajajoče grmenje topov, tudi ogenj strojnic.

Dne 22/7 se v sobe v gradu vseli odsek generalštaba generalmajor Rudholzer.[26]

Do 25/7 nenehni ogenj krogel.

28/7 Odkorakanje dopolnilnega bataljona v Sveti Križ.

Poveljnik bataljona kolesarjev Smutny me povabi na vožnjo z avtom v Gorico. Z majorjem Niedekornom, nadporočnikom Dragomanovičem smo prispeli po dve in pol urni vožnji ob 10.45 v Gorico. Tam je vladal vpadljiv mir, okna in vrata večine hiš zaprta, malo ljudi na cesti in zelo malo trgovin odprtih.

25 Franz Smutny (1867–1932), avstrijski športnik, izumitelj, uradnik in novinar, ki je pomagal vpeljati kolo kot transpontno sredstvo v avstro-ogrsko vojsko.

26 Karl Rudholzer plemeniti Welscher (1866–1919), generalamajor avstro-ogrske vojske, od 10. 5. 1918 naslovni podmaršal.

Mesto Narev zavzeto.

Feldmaršal princ Leopold von Bayern prodre v gozd Białowieża in čez Prawajo Ljasnajo.

Feldmaršal v. Mackensen med rekama Muhavec in Pripjet

I[talija]. Boji:

vzh. od Polazza in San Martina

zahodno od tolminskega mostišča

V prostoru Bovec

Severno od Valsugane

31. avg. kopenhaški „Politiken“[82] misli, da je položaj ruskih armad sedaj obupen. Da je nemško zasledovanje zadnjih dni zadobilo takšno hitrost, da se zdi, da se je odpor ruske vojske popolnoma zlomil. Ruski umik da se dogaja v takšni naglici, da se je zdaj dejansko izrodil v beg. Nemška vojska se zdaj bliža kot grozeč zmagovalec Vilni.

1. sept.„Manchester Guardian“[83] uvodničari:

„Samo mir lahko reši Rusijo pred popolnim uničenjem.“

31/8 Rusi pri Łucku odbiti.

Nemške enote korakajo proti Grodnu.

1/9 od maja ujeli več kot milijon Rusov; 2234 topov, 700 strojnic, veliko vojnega materiala zaplenili.

Utrdba Łuck zavzeta.

General grof Bothmer zavzame Zboriv. Skupni izplen pod avstro-ogrskim vrhovnim poveljstvom meseca avgusta: 190 častnikov 53.299 mož 34 topov 123 strojnic.

Od maja 2100 častnikov 642.500 mož 394 topov 1275 strojnic.

82 Danski dnevnik, ustanovljen 1884, danes eden treh velikih danskih dnevnikov.

83 Britanski dnevnik, ustanovljen 1821 v Manchestru. Pod tem imenom je izhajal vse do l. 1959, danes kot *The Guardian*.

Na veliko krajih se je takoj videl učinek padajočih granat in šrapnelov – ena hiša na via Morelli podrta, veliko zidovja poškodovanega. Ko sem na koncu imenovane ulice zavil pri zadnjih vratih vojašnice, je šrapnel na moji višini smrtno ranil mladeniča, ki se je zrušil.

Končno sem našel brambovca, ki se je potuhnil v veži neke hiše, in mu naročil, naj pomaga prepeljati ubogega mladeniča v bolnišnico.

Upanje, da bom opravil dobre nakupe, se je izjalovilo, nekaj salame, kg 16 kron[27] in bele moke, kg 5 kron[28] in nekaj riža je bilo vse, kar sem lahko prinesel domov! Opoldne smo se ustavili v restavraciji Pri pošti, blizu tiste mize, kjer sva pred začetkom vojne sedela s Fritzom.

V kavarni al Teatro sem govoril še z gospodom Lepréjem. Med vožnjo nazaj smo se dotaknili kraja Lukežiči pri Renčah ob Vipavi.

27 V protivrednosti 54,56 €.
28 V protivrednosti 17,05 €.

3/9 ruski načelnik generalštaba Januškevič[84] odstavljen – naslednik general pehote Aleksejev.

General Böhm-Ermolli vkoraka v Brody.

Sprejem ogrskih in hrvaških mestnih upraviteljev pri cesarju v Schönbrunnu 2. sept.

4/9 mostišče Friedrichstadt zavzeto v naskoku.

Mesto in utrdba Grodno v nemški posesti. Bitka med Irvo in Dnjestrom.

Po „Basler Nationalzeitung“[85] znašajo ruske izgube od začetka vojne do srede avgusta:

223.172 častnikov 5 ½ milijona mož!

9/9 veliki knez Nikolaj[86] odstavljen in poslan na Kavkaz. Car vrhovni poveljnik.

69/. Ročno napisano pismo carja – Poslovilno povelje.

Podpis turško-bolgarskega sporazuma.

Dubno v naskoku zavzeto.

84 Nikolaj Nikolajevič Januškevič (1868–1918). Po februarski revoluciji 1917 je bil odpuščen iz vojske, prejemal je pokojnino in imel dovoljenje, nositi uniformo. Začetek 1918 so ga prijeli in na poti v Petrograd ubili.

85 Leta 1842 ustanovljen dnevnik, ki še danes izhaja kot največji časnik v bernskem prostoru pod imenom *Basler Zeitung*.

86 Nikolaj Nikolajevič Romanov (1856–1929), ruski general in veliki knez, vrhovni poveljnik ruskih sil med I. svetovno vojno. Njegovo vojaško kariero je končala februarska revolucija 1917. Po brest-litovskem premirju 1917 se je umaknil na svoje posestvo na Krimu, kjer so ga boljševiki obsodili na hišni zapor. Z ženo mu je uspelo pobegniti na britanski vojni ladji v izgnanstvo. Umrl v Franciji.

Tam me je divizijski general Boog[29] prijazno povabil, naj prisedem h kosilu; na moji desnici je sedel polkovnik Vidale[30] (brigadir), nasproti podpolkovnik Aleksin. Ob tej priložnosti sem slišal veliko zanimivega in spodbudnega. Moji izrecni želji, obiskati prednjo črto, so se nasmehnili. Opis generala Booga o nadčloveških naporih njegove enote je izzvenel v besedah: „Vsak je junak … Vsi si zaslužijo odlikovanje.“

29 Adolf von Boog (1866–1929), podmaršal avstro-ogrske vojske. Po vstopu Italije v vojno so mu zaupali poveljstvo 93. divizije na na novo odprti soški fronti.

30 Julius Vidale, pozneje generalmajor, vitez Leopoldovega odlikovanja, ki ga je 8. 1. 1808 ustanovil cesar Franc I. To visoko odlikovanje so podeljevali do l. 1918 za civilne in vojaške zasluge.

10/9 bitka ob [reki] Seret. Ruski. napadi pri Ternopilu odbiti. Močvirno področje ob [rekah] Jasiolda–Orla prekoračeno.

11. Seretsko fronto znova zavzele močnejše ruske sile vzhodno od Stripe.

I[talija].

Spodletel nočni napad Italijanov pri Doberdobu.

16/9 Pinsk v nemški posesti.

17/9 mirovanje ruskih napadov v vzhodni Galiciji.

Močnejši napadi v Volinji.

18/9 zlom ruske ofenzive v vzhodni Galiciji.

Premoč Rusov v Volinji sili k zasedbi novih položajev.

Vilna padla.

Neuspešen napad Italijanov v bovški kotlini.

20/9 srbske položaje obstreljevalo naše in nemško topništvo – prav tako Beograd.

21/9 V Bolgariji splošna mobilizacija.

23/9 Avstrijske enote vzhodno od Łucka na zahodnem bregu Stira, pridobile nazaj.

Hindenburgov zmagoviti pohod dospe zahodno od Daugavpilsa.

I. Monte Coston spraznili – M^{te} Peralba zadržali.

Iz poročila generalštaba:

„Danes poteče 4. mesec vojne proti Italiji. Sovražnik ta mesec ni zbral svoje sile za kakšno borbeno dejanje velikega kova, pač pa je vodil samo napade proti posameznim odsekom z enotami moči več pehotnih divizij. Vse zaman. Naša fronta trdnejša kot kadarkoli!“

Nemško 3. vojno posojilo znese 12 milijard.

25/9 Napovedana ofenziva Angležev in Francozov se razvija v velikansko bitko od morja do Vogezov zlasti vzhodno od Ypresa, med kanalom La Basée in Arrasem in Champagno od Prosnesa do Argonnov, v uporabi plini in smrdljive bombe.

K padcu utrdbe Brest-Litovsk dne 26. avgusta 1915:

Na novico o nepričakovano hitrem padcu močne utrdbe Brest-Litovsk se je veselje dvignilo na visoko točko, za katero se je mnogim zdelo, da se odpira možnost skorajšnjega zaključka ruskega vojnega pohoda. Dejansko so

Med nadaljevanjem vožnje, visoko na obvezovališču, veliko ranjencev, pratežev itd. V Ajdovščini se ustavil pri etapnem poveljniku Ritterju von Ritterju. Bil je lep izlet.

30. julij nadporočnika Greinerja od artilerijske divizije, ki prihaja s fronte, namestili v jedilnici.

31/7 Do sedaj vse dneve trajajoči topovski ogenj v smeri Gorice in Doberdoba popušča v svoji silovitosti.

3. avgust naše enote zasedle Lublin

4/8 Obiskal podpolkovnika Brücknerja od 27. domobranskega pehotnega polka, s fronte (S. Michele, Debela griža), ki je tu na oddihu, v župnišču. Rekel je, da je vesel, da je Fritz dobil odlikovanje, ki ga je on predlagal kot poveljnik baterije-polka. Sam se bitke pri Lvívu – Gródeku ni več udeležil, ker je bil ranjen že pri Peremišljaniju.

6/8 Vzneseno razpoloženje, hiše okrašene z zastavami, zaradi zasedbe Varšave in Ivangoroda.

Dne 8. avgusta prejmeva naznanilo, odprto kartico grofice Mac Cartie,[31] o srečnem Nokijinem porodu v Badnu, dne 4. ponoči ob 1.

9/8 Avtomobilska vožnja z majorjem Smutnyjem preko Postojne v Ljubljano 7.30–10 in vožnja nazaj 8–10.30 ponoči. Zelo lep izlet ob čudovitem vremenu. Mesto s polno begunci iz Trsta in Gorice zelo živahno. Na vseh koncih in krajih vojaške osebe, večinoma z armadnega poveljstva (! 5) Fröhlich in siceršnji štabniki.

31 Wilhelmova tašča.

velike zmage – padec pomembnih utrdb: Kaunas, Novogeorgievsk,[87] Varšava, Ivangorod in Brest-Litovsk, popolno porušenje še pred letom tako mogočne ruske milijonske armade porodili predstavo, da se mora vojna na tej strani zdaj končati, kajti nespodbitno je morala tako tu kakor tam napočiti izčrpanost, potreba po miru, še zlasti ker je bila dosežena odlična faza v zgodovinskem in strateškem oziru. Vendar vrhovni vojni vodstvi Avstro-Ogrske in Nemčije ne mislita Rusom dati ponudbe za mir sedaj, ko njihova od vseh strani ukleščena vojska zre v oči popolnemu uničenju. Toda Rusija, ki ne more nič več pridobiti in utegne še kako veliko izgubiti, se ne bo hotela ukloniti – zvezi štirih bo skušala tako dolgo, kot se le da, predstavljati smrtni strah. Tako smo pred alternativo: povesti zmagovite enote naprej, to se pravi nadaljevati pozicijsko vojno v Franciji in Italiji ali zaustaviti ofenzivo v Rusiji in silni višek enot vreči v Francijo in Italijo. To zadnje se mi zdi boljša rešitev, če hočemo privesti svetovno vojno še pred začetkom zime do konca.

27/9 Ruski poskus preboja neuspešen. Vzhodni breg Stira zopet zaseden. Mostišče vzhodno od Łucka v avstrijski posesti.

Angl. ofenziva ustavljena!

I[talija].

Cadorna[88] naj bi utrpel do 1. sept. 35000 mrtvih 18000 ranjenih; od junija bi se izgube ujetnikov utegnile povzpeti na 300.000.

28/9 Rusi se umikajo za [reko] Putilovko.

Generalpolkovnik v. Eichhorn zajame v bitki za Vilno 70 častnikov, 21.908 mož 3 tope, 72 strojnic itd.

Linsingen izsili prehod čez Stir pod Łuckom.

Rusi severno od Dubna v polnem umiku in praznijo zahodni breg Putilovke.

29/ poskusi preboja Francozov propadli s težkimi izgubami.

Severno od Loosa–Soucheza–Neuville-a–Champagne–Souaina–vrhovi pri Massigesu, Fille Morte.

Po poročilu Joffreja Francozi zaplenili 20 topov 16.000 ujetnikov (200 častnikov) na vsej fronti v 2 dneh 20 000 ujetnikov.

30. nadaljevanje preboja v Champagni – Nemci se borijo proti 4–5-kratni premoči.

87 Danes Modlin pri Varšavi.

88 Luigi Cadorna (1850–1928), načelnik italijanskega generalštaba med I. svetovno vojno. L. 1915 je vodil štiri soške ofenzive, cilj je bila Gorica, da bi tako blokiral pot v Trst in Ljubljano. Gorico so zavojevali med 6. soško bitko začetek avgusta 1916. Cadorna je po vojni podpiral fašistično Mussolinijevo vlado.

Obiskal Marianne in Eugenie.

Dne 10. avg. sva končno lahko izpolnila vročo željo najine snahe Noki, tako da sva dala Princa, angleškega setra in bogato nagrajevanega psa, majorju Smutnyju, ki je odšel na dopust na Dunaj. Na slednjega mestu imava zdaj na stanovanju nadporočnika (!) Schirmbacherja[32.] Potem še nadporočnika Hildebranda iz 29. lovskega bataljona v modri sobi.

Tega dne je prispelo Willijevo pismo iz Lublina.

Na predvečer praznovanja cesarjevega rojstnega dne smo v Vipavi imeli razsvetlitev in sprevod bakel. Službe božje in večerje, kamor me je povabil generalmajor Rudholzer, se nisem udeležil, sem hlinil slabo počutje. Za nazaj sem povabil semkaj prispele častnike huzarskega švadrona 3/9 na čaj kot revanšo za prejem 10 kg bele moke. Prišli so major Jaschinsky ter konjeniška stotnika Roller in grof Tomshistc.

Množijo se primeri obolelosti za kolero – dne 23/8 so nas cepili v šolskem poslopju. 6 mož iz domobranskega 26. pehotnega polka smo nastanili v pralnici.

25. razbereva iz Grazer Tagespost,[33] da se je v Lipnici ustrelil računski podčastnik Franz Lichtenwallner.

32 Karl Schirmbacher (1891–?). Leta 1938 so ga vodili kot nasprotnika nacionalsocializma, ki ni bil primeren za nemško vojsko Wehrmacht in je vohunil za mladimi oficirji.
33 Graški dnevnik, ki je izhajal od 1856 do 1945.

1. oktober.

Nadaljevanje bitke v Franciji.

2. napad armade nemškega prestolonaslednika

Zmagoviti boji na Korminu.

Neuspehi Italijanov v tirolskem visokogorju.

3. Popuščanje ofenzive v Franciji.

Boji na Savi in avstr. pohod na črnogorsko področje.

4. Ultimat Rusije Bolgariji.

6. Poraz Rusov ob [reki] Prut.

70/. Čehi.

7. oktober vdor avstro-ogr. in nemških enot v Srbijo.

Zgodovinska seja turške zbornice.

8. Rusi zaman napadajo na vzhodno-galicijski in volinjski fronti – 4000 ujetnikov

Prehod avstro-ogrskih in nemških enot čez spodnjo Drino– Savo–Donavo.

8. avstro-ogrske enote generala von Koevessa[89] prodrle 72/. v severni del Beograda

Izkrcevanje angleških in francoskih enot v Solunu – s čimer je prizadeta grška nevtralnost.

12. Smederevo zasedli Nemci.

73/. Pomen prodora v Srbiji.

13. Padec Delcasséja.

Bolgari napadajo srbsko fronto pri Knjaževcu.

Italija: Boji na planoti Lavarone. Tolmin–Doberdob.

74/. Vojna napoved Bolgarije Srbiji.

13. Napredovanje v Srbiji preko Erina brda – Cunaka in Stražare. – Potem proti Požarevcu zavzeli Nemci

15. Bolgari prekoračili timoško dolinsko progo.

18. Veliki boji po vsej jugozahodni fronti

a fronta: Folgaria (6 napadov)

89 Hermann Kövess von Kövessháza (1854–1924), avstro-ogrski feldmaršal in zadnji vrhovni poveljnik c. kr. vojske.

Dne 31. avg. je bil vseljen polkovni poveljnik polkovnik Schirna od domobranskega 26. pehotnega polka – dne 11. sept. poročnik Michel od 3. ulanskega polka.

Pomanjkanje kurilnih drv. Ukažejo mi, posekati drevje na vrtu in v Gradišču.

Willijevo pismo z dne 9/8 naznani njegov prihod na Dunaj. Napove tudi obisk v Vipavi. Takrat se spričo napornega potovanja, ki bi ga moral Willi od Łucka-Dunaja opraviti še do naju, odločiva, da se midva odpeljeva na kratek postanek na Dunaj. Konjska vprega s kočijo, ki nama jo je prijazno dal na razpolago poveljnik poljske bolnišnice, štabni zdravnik dr. [prazen prostor], naju je 14. sept. v dveh urah pripeljala v Postojno, kjer nama je tamkajšnje okrajno glavarstvo izstavilo dovolilnici in potni list, ki so potrebni za nadaljevanje vožnje. Slednjega je bilo potrebno opremiti še z vizumom poveljstva v zaledju in ker je le-to bilo še v Ljubljani (5. armadno poveljstvo Boroević [prečrtano] se je ustalilo v Postojni), sva se morala najprej odpeljati tja. Obiskala sva Fröhlichove. S pospešenim vlakom sva prispela ob 10.45 ponoči na Dunaj, hotel „Wandl“.

b Dolomiti na Col di Lana in Carbonin.

c na Karnijskem grebenu zahodno od jezera Wolayer

d Primorska proti soški fronti

17. okt. poraz Rusov na Kormini

Bitka na Soči

18. armada generala von Koevessa zavzela Obrenovac

General von Gallwitz prodre do Mišljenovca

General Bojdžiev[90] prodira proti Pirotu.

Vranje zavzeto (2 milijona nabojev)

Boji ob reki Strij.

3. soška bitka: Krn–Tonale – in Plava.

Gorica mostišče – planota Doberdob.

20. Avstrijci vkorakajo v Šabac.

22./. 3. splošni napad Italijanov.

23. Bolgari: Skopje zavojevano vrhovi Pirota v jurišu zavzeti

/. Boji v Voliniji

3. soška bitka.

24. Armada Koevess pred Arandjelovcem

Petrovac zavzet.

25. Rusija napove Bolgariji vojno.

76/. Soška bitka – veliki boji pehote, tirolska fronta – Krn–Tolmin–Plava

Zagora–Sabotin – najhuje v severnem odseku planote Doberdob.

26. 77/ krvav poraz Italijanov.

Zračno bombardiranje Benetk.

27. 78/ soška bitka

28. 79/ " "

" 81 " "

29. 80/ o vojnem položaju

31/10 glavni orožarski kraj Srbov Kragujevac osvojen.

90 Kliment Bojdžiev (1861–1933), bolgarski general, ki se je boril v balkanskih vojnah in v I. svetovni vojni.

Hotel je bil še prepoln beguncev iz Galicije – prazna je bila samo še zelo lepa in velika soba s predsobo št. 6 v 1. nadstropju. Cena 9 kron[34] dnevno ni bila pretirano visoka. – Dne 16. naju je električna železnica pripeljala v Baden; od tam sva šla peš v Siegenfeld, kjer sva žal naletela samo na grofico Mac Cartie. Noki in Willi sta se odpeljala v mesto. Do 25. sept. sva si izpogajala najino dunajsko bivališče, seveda smo se srečevali vsak dan, gotovo ob obrokih, ki smo jih použili v različnih restavracijah, zvečine v Pilsenitznu (Währinger Strasse) ali „Deutsches Haus“[35] na Stefanovem trgu. Willi se je počutil presenetljivo znosno, moral pa je večkrat k zobozdravniku.

Noki je bila zaradi hčerkice, ki jo je morala dojiti na svojem domu, penzijon Bukway IX Niederhoferstr. 5, trdno vezana. Tako sem našel čas, da sem se razgledal na vojnem ministrstvu in na drugih mestih, da bi mi uspelo dobiti ustrezno lokalno namestitev za čas vojne. V tej zadevi sem občeval na vojnem minsitrstvu z vodjem oddelka, generalnim intendantom[36] Okrugičem, generalom Bellmondom,[37] šefom predsedniške pisarne, v vojašnici Stiftskaserne z generalmajorjem K. v. Chizzolo[38] – pri Rdečem križu (I Milchgasse). Pehotni general v. Czadek,[39] v arzenalu muzejski direktor Hofmann, v geografskem inštitutu s stricem Fideliusom Tschofnom[40] (podpolkovnik) etc.

34 30,69 €. Podatki na spletni strani Avstrijske narodne banke. https://www.eurologisch.at/docroot/waehrungsrechner/#/, 21. 1. 2021.
35 Nemška hiša.
36 Zadolžen za preskrbo vojske s hrano.
37 Generalmajor Karl Bellmondo pl. von Adlerhorst je bil predstojnik predsedniške pisarne v vojnem ministrstvu.
38 Karl baron von Chizzola (1845–1917), naslovni general pehote, 1. 1. 1909 upokojen.
39 Matthias vitez von Czadek (1861–1941, generalmajor, upokojen 1. 5. 1917.
40 Stric Rose von Maasburg.

Zmagali 3. soško bitko! (?)

Ital. izgube najmanj 150.000 mož (od 18/10–28/10)

1/11 2/11 hudi boji pri Gorici–Plavi

Debela Griža

Avstro-ogrske enote vkorakajo v Užice

3/11 najsilovitejši napadi Italijanov na Zagoro, goro Podgora in Debelo Grižo

Bolgari oblegajo Niš.

4/11 boj nekolikanj manj silovit kot dan pred tem.

Italijanski vodljivi zrakoplov je vrgel bombe nad Miramar.

5/11 vkorakanje Bolgarov v Niš.

6/11 Kraljevo zavzeto.

7/11 General von Gallwitz zavzame Leskovac

12/11 Tagespost:[91] Greyeva pomoč Srbiji

82//. " obstreljevanje Gorice in Rive

Vstaja Indijcev.

13/11 veliki boji v Gorici v snegu zadobivajo zadnje čase značaj bitke (4.).

Grof Julius Andrassy[92] o vojevanju 84 /. Anglije

/ . propad Srbije.

/ . pokora Srbije.

15. bitka in obstreljevanje Gorice

83 /.

Zmagoviti pohod na Balkanu /.

15/11 bitka pri Gorici Doberdobu Debeli Griži–San Martinu–Podgori.

Verona bombardirana. (Letala)

Srbi se umikajo s položajev na prelazu Batuna.

16/11 Bolgari vkorakajo v Prilep–Gostivar–Gnjilane

Bombardiranje Benetk.

91 Avstrijska revija, ki je prvič izšla 1. 1. 1865, ustavljena leta 1944, znova izhajala od oktobra 1953 do konca 1954.

92 Gyula (Julius) grof Andrássy von Csík-Szent-Király in Kraszna-Horka ml. (1860–1929), eden vodilnih avstro-ogrskih politikov.

V sredo, 22. septembra je bil krst najine vnukinje v zakristiji votivne cerkve ob 11. Dobila je imena Benedicta, Johanna, Maria. Na kosilu v kleti rotovža je bilo prijetno praznovanje.

Prisotni sta bili gospa in hči Maria Hild iz Purkersdorfa poleg naju in upajmo, da vse dobre vile.

17/11 Uspeh proti Rusom pri Čortorisku.

Bitka pri Gorici. Obstreljevanje mesta

Zračni napad na Brescio–Miramar

19. /. Barbarsko uničenje Gorice

20. bitka pri Gorici

21. 22. " "

32/11 bitka na Kosovem polju (do sedaj ujetnih 90.000 Srbov.)

80/87. 23/11 bitka pri Gorici

88/: zmaga na Kosovem polju

24/11 osvojilli Mitrovico in Priština.

23.24/11 težak poraz Angležev v Bagdadu.

24. bitka pri Gorici.

Italijanski letalci nad Ajdovščino. 15 x odvrgli bombe.

Črnogorce vzhodno od Foče odbili.

Pri Mitrovici in Priština ujeli 16.800 Srbov veliko vojnega materiala.

25. Poraz Francozov pri Krivolaku 20.000 mož izgube.

26/11 bitka pri Gorici–Oslaviji–Debeli Griži–Martinu – mesto načrtno rušilno obstreljujejo (škoda že 25 milj. kron)

27. bitka pri Gorici – neuspešni italijanski napadi

29. cesar Wilhelm na Dunaju.

28. Nemško vrhovno vojaško vodstvo sporoči končanje velikih operacij v Srbiji.

29. bitka pri Gorici –

Avstrijska ofenziva proti severni in severovzhodni Črni gori preko sedla Metaljka.

89/. Boroević nad Cadorno.

Obupani poskusi preboja Italijanov pri Gorici.

90/. Avstrijski uspehi v Črni gori.

9!/ v zbornici govor italijanskega ministra za zunanje zadeve Sonnina.[93]

4. Soška bitka –

93 Baron Sidney Costantino Sonnino (1847–1922), italijanski politik in državnik, prvi minister Italije v letih 1906 ter 1909–1910, 1914–1916 minister za zunanje zadeve.

Zanimivo je bilo življenje rezidenčnega mesta Dunaja, v tem tako žalostnem času, kolikor se mu je dalo slediti. Kdor to velemsto zelo dobro pozna, je utegnil ugotoviti razliko od normalnih razmer; meni se je zdel hrupni vrvež na cestah in trgih nespremenjen, v restavracijah, kavarnah, gledališčih etc. živahen odziv, samo v izložbenih oknih trgovin z umetninami, zemljevidi bojišč, podobe vojskovodij, ki so kazale na resnost časa – prav posebej pa se je občutila enormna podražitev živil. Brez živilske karte za kruh ne dobiš nikakršnega peciva. Tudi h kavi samo črn kruh. – Hrana in pijača dražji in slabši. Tu in tam se kažejo izčrpani ranjenci, tudi pohabljenci – na splošno pa se je med prebivalci precej obdržala vedrina, ki smo je vajeni.

Enkrat obiskala gledališče v Josefstadtu – zanj nama je podaril vstopnici Willi – dvakrat kino.

Žal je bilo tudi teh dni nekoč konec; po večerji v kleti rotovža sva se poslovila od najine ljube mladine in se zjutraj 26. sept. s pospešenim vlakom odpeljala v Gradec, kjer sva vzela sobo v hotelu Wiesler. Obiskal sem našo grobnico v St. Leonhardu, Rosa hudo bolno Lolo v bolnišnici; zvečer sva šla v deželno gledališče. S podmaršalom Botičem[41] sem se pogovoril o svojih zadevah. Dne 27. sept. opoldne prispela v Maribor, srečala Irmo, njeno mamo in srčkana otroka, hvala Bogu vsi zdravi in dobro.

41 Joachim Botić (1856–?), upokojen 3. 6. 1913 kot naslovni podmaršal.

1. nem. osvojitev Plevlja.

G[örzer]. W[ochenblatt].[94] Z roko napisano pismo vojščaka o Gorici.

Vkorakanje Bolgarov v Bitolo.

3/12 nenehno bombardiranje Gorice

94 Nemški list *Goriški tednik.*

V krogu teh ljubih so edine ure veselja minile veliko prehitro; oba otroka v svoji prisrčnosti sta poznala občutek našega neutolažljivega položaja, toda [neberljivo] pekoča bolečina, da pogrešata očeta, se ni dala zatreti.

Dne 29. sept. po kratkem postanku v Postojni, kjer sem se lahko pogovarjal s podmaršalom Le Beau-jem,[42] poveljnikom generalštaba 5. armade, sva ob 7 zvečer prispela v Vipavo. Vipava je spet stopila iz svojih bregov, tifus se je razvil v epidemijo – pomanjkanje petroleja, drv, kvasa etc. in nenehno, zelo močno grmenje topov, pisma in dopisnice z vseh strani, kjer so naju rotili, naj končno že zapustiva nevarni ožji prostor vojnih operacij. Toda ravno ta odnos je imel to dobro plat, da je vplival na najine misli in interese – čas pa je medtem z drvečim tempom hitel.

42 Aurel von Le Beau (1866–1922), podmaršal. Boril se je v Galiciji, od 24. 5. 1915 je bil načelnik generalštaba soške armade in se je udeležil vseh soških bitk. Bil je eden največkrat odlikovanih avstro-ogrskih častnikov v I. svetovni vojni.

Tako je nastopilo nekaj dni, ki sva jih posvetila našemu majhnemu gospodarstvu. Treba je bilo pobrati koruzo in zelje, tudi sva se odločila, da bova začela s pridelavo domačega vina, kakor so ga pridelovali predniki, tako imenovanega pediota.[43] Ker poleg tega kočijažu Rodmanu[44] tu ni uspelo izbrskati nikakršnih delovnih konj, sem se bogato poslužil cenjene pripravljenosti vojske, da da na razpolago delavce za poljsko delo.

Vabilu k slavnostnemu obedu v častniški menzi, ki mi ga je za cesarjev god 4/10 poslal vojaški postajni poveljnik podpolkovnik Moistl, se nisem odzval.

Dne 11/10 je Vipava blestela v okrasju zastav ob priliki zavzetja Beograda s strani naših enot. ~~Italijani so~~ Dan za dnem slišno grmenje topov se je stopnjevalo na grozljiv način, razločevalo se je posamičen in bobnajoč ogenj topov, ob nočeh smo videvali žaromete, ob dnevih letala.

Dne 23.10. je znova prišla vselitev polkovnik V. Schleinitz,[45] kadet Schneider; 5 mož in 3 konji.

43 Mišljeno je lokalno vino iz vojnega časa pitjot.

44 Franc Rodman, sorodnik Magde Rodman iz Vipave.

45 Viktor baron von Schleinitz (1865–1957), avstro-ogrski polkovnik.

Pogled nazaj

K oceni sedanjega vojnega položaja

Vojna proti Rusiji

Na začetku operacij avgusta 1914 je Avstro-Ogrski pripadla naloga, da veže številčno trikrat močnejšo rusko armado, medtem ko je glavna sila Nemcev korakala čez Belgijo k zasedbi severne Francije.

1. armada g[eneral] Dankl je prodirala čez gozdno regijo [reke] Tanew med Vislo in [reko] Wieprz in si izborila prvo zmago dne 25/8 pri Kraśniku.

Armada g[eneral] Auffenberg je prodirala proti Holmu in zmagala pri Zamośću in Komarówu.

G[eneral] Hindenburg premaga Ruse v Mazurih.

Zahodna armadna skupina prodira brez strahu pred smrtjo proti glavni ruski vojski, ki je vpadla v vzhodno Galicijo iz prostora Lvív, vendar se mora, ker jo na čelu in na bokih premočno napadejo, umakniti nazaj na obrambno črto pri Gródeku in jo bodo po neuspešnem poskusu prodora ter prepustitvi Lvíva dne 11. sept. potisnili nazaj za [reko] San.

Začetek oktobra sledi s pritegnitvijo nemških okrepitev napredovanje proti Visli. Ruski gen. Dimitrius, ki je med obleganjem Przemyśla že utrpel 70.000 mož, se je prisiljen umakniti, medtem ko Avstro-Ogrski in Nemcem uspe priti v bližino Varšave in Ivangoroda.

Ruske sile, ki številčno neznansko naraščajo, prisilijo zaveznike, da se za zdaj odrečejo odločujočemu boju na Visli in se umaknejo v prostor vzhodno od Krakova.

Začetek novembra uspe armadnim skupinam gen. Hindenburga in von Mackensena prodor proti ruskemu severnemu boku pri Łódźu in Łowiczu in srednji skupini proti [reki] Dunajec in Biały, pri čemer je bila izborjena zmaga pri Limanowu. Potem pa naraščanje ruskih vojaških množic postavi tej ofenzivi cilj. –

Naposled sklene generalissimo veliki knez Nikolaj vdreti čez Karpate v srce monarhije. Mesece trajajoči boji v groznem zimskem času potekajo po nepopisno visokih izgubah v njegovo in njegovega cesarstva pogubo.

Januarja uspe gen. Pflanzer-Baltinu po zmagovitih bojih pri Jakobenyju in Cîrlibabi prodreti v Bukovino do [rek] Pruth in Dnester.

Po štirimesečni herojski obrambi kapitulira 22. marca 1915 utrdba Przemyśl zaradi pomanjkanja podmladka.

Do pomladi trajajo velikanske bitke v Karpatih brez kakršnega koli uspeha za Ruse; njihove neznanske izgube pomenijo odločujoč poraz, ki ga sedaj izkoristijo

zavezniki z uporabo veličastno osnovane ofenzive iz prostora zahodno od Gorlic. Pričela se je 1. maja popolnoma presenetljivo za Ruse, ki so v svojih dotedanjih umikih do avgusta utrpeli težke izgube. Že 3. junija je bil osvojen Przemyśl, dne 22. Lvív.

Vzdolž [reke] Bug prodira armada gen. von Mackensena, zahodno od nje v porečju Tanew armada nadvojvode Jožefa Ferdinanda, ki je dne 5. julija prispela do Kraśnika. Med Vislo in Bug potisnjena ruska armada se ne uspe nikjer zadržati. Dne 30. julija je nadvojvoda vkorakal v Lublin, dne 2/8 Mackensen v Holm. Hkrati je sledil splošen napad proti ruskim črtam okopov ob Nidi in fronti Preila. S hrbta ogrožani Rusi se umikajo s položaja na položaj. Gen. von Woyrsch zasleduje preko Radoma, 19. julija stoji pri zunanjem obzidju Ivangoroda. Medtem gen. von Hindenburg napade utrjeno črto [reke] Narew. Njegova armadna voditelja gen. von Scholtz in von Gallwitz zavzameta utrdbo Narew tja do Novo Georgijevskega. Generalpolkovnik von Below zavzame pristaniški mesti Liepāja in Ventspils in pride do [reke] Daugava.

Dne 4. avgusta zavzamejo enote princa Leopolda Bavarskega v naskoku na južnem boku z [neberljivo] generala Woyrscha utrdbo Ivangorod (sedmograški korpusi gen. von Koevessa:), s severnim bokom utrdbo Varšava 5/8.

V nadaljnjem zasledovanju v zaprti, skoraj 800 km široki ofenzivni fronti prodrejo zavezniki od zahoda na jug preko Lublina in Holma proti Brest-Litovsku, medtem ko se v hrbtu borečih angažira gen. von Hindenburg, in sicer z armado gen. von Eichhorna, ki je 17. avgusta zavojeval utrdbo Kaunas (30 000 mož, ujetnikov 1300, topovi), gen. von Beselerja[1] (Antwerpen), ki zavzame tisto v Novo-Georgijevsku. Rusi so izpraznili tudi Grodno. ~ Zahodno od gen. von Arza, severno od Bavarskega princa potisnejo rusko obrambno armado v močvirje Rokitno, Brest-Litovsk pade 26/8.

V nadaljnjem zasledovanju se Rusi umaknejo v večji skupini severno od močvirnatega območja in v volinijsko južno od [reke] Pripjat. Za prvim pride Bavarski princ in gen. von Mackensen čez Pinsk in severno čez padli Vilnius proti Minsku. Gen. von Puhallo vkoraka v Volinijo, medtem ko potisnejo gen. von Böhm-Ermolli in grof von Bothmer, potem gen. Pflanzer Ruse čez galicijsko deželno mejo. Samo pas med Siretom in Zbručom ostane v posesti Rusov. Dne 31. avgusta zavzamejo Avstrijci Luck, 3. sept. vkoraka gen. Böhm-Ermolli v Brodi.

1 Hans Hartwig von Beseler (1850–1921), pruski generalpolkovnik in politik wilhelminskega obdobja. Zavzemal se je za izgradnjo kraljevine Poljske in se energično upiral četrti delitvi Poljske. Leta 1914 je zavojeval mesto in utrdbo Antwerpen, kar so v Nemčiji slavili kot velik uspeh.

Vojna na zahodu

S presenetljivo hitrostjo so prodrli Nemci čez Luksemburg, 5/8 v Belgijo, 7/8 v teku skozi Liège in v več bitkah premagali francoske in belgijske oborožene enote, velik del Belgije in dragocene severne francoske departmaje. Ogrožanje Pariza je francoski vladi narekovalo beg v Bordeaux.

Dne 10. okt. je bil zavojevan Antwerpen.

V skladu z vojnim načrtom zaveznikov so držali zavojevano posest na utrjeni fronti od Nieuporta preko Ypresa, Soissonsa, Reimsa, Verduna, St. Mihiela skozi severno Alzacijo do meje s Švico (600 km) in iskali odločitev v zvezi z avstro-ogrsko vojsko na vzhodu.

V splošno vodeni pozicijski vojni je treba posebej izpostaviti preboje, ki so jih poskušali Francozi in Angleži.

1. Sredi decembra na odseku Ypres–Toul z izgubo 150 000 mož. Nemški protiudar sredi januarja privede do posesti severnega brega Aisne.

2. Sredi februarja na vzhodnem področju od Reimsa s 6. armadnim korpusom proti dvema renskima divizijama med Souain–Perthesom „Zimska bitka v Champagni“ na samo 8 km široki fronti 300 000 Francozov z izgubo 45 000 mož.

3. Začetek aprila jugovzhodno od Verduna 2 francoska armadna korpusa med Meuso in Mosello.

Maj, junij v prostoru Arras

4. Joffrejeva in Frankova tako imenovana generalna ofenziva konec septembra z 1 ½ milijonov mož, 5000 topov od morja do Vogezov – vzhodno od Ypresa, potem dalje med kanalom La Bassée in Arrasom, potem Champagna do Argonov 200 km črte bitk, pri čemer sta bili odbiti samo pri Loosu, jugozahodno od Lilla, in pri Souchezu po ena nemška divizija v drugo fronto. Francosko-angleške izgube 20 000 mož.

Vojna Turčije

Poskus ruskih ladij od konca oktobra 1914 doseči vplutje v Bospor je neposreden povod za vstop v vojno. Pod vodstvom Enverja Paše se je glavna armada zbrala v prostoru Adrianopel – Konstantinopel, ena armada v Kavkazu in ena proti Egiptu.

Kavkaška armada potisne ruske garnizone v notranjost gorate dežele in dospe do Batumija z glavno kolono po bitki za Köprüköy proti Karsu. Zaradi ruskih okrepitev od takrat dalje vlada pozicijski boj.

Armada za Egipt prodira od Damaska preko Sirije na Sinaj proti močnim angleškim enotam.

Glavna enota se bori proti francoskim in angleškim enotam, ki hočejo izsiliti osvojitev polotoka Gallipoli in odprtje Marmornega morja.

Dne 1. močan neuspešen napad na levi turški bok pri Ari Burnuju. 4. julija nemška podmornica potopi francosko transportno ladjo „Carthago“ pri Sedd-ül-Bahru.

Zbranih je bilo že 150 angleških in francoskih torpedov v Egejskem in nad 1000 vojnih ladij v Sredozemskem morju in grški otok Mytilini zavzet.

Do sedaj vršeči se spremenljivi boji potekajo za Turčijo skrajnje slavno, za sile zveze brez omembe vrednega uspeha. Slednje so utegnile utrpeti četrt milijona mrtvih in prav toliko ranjenih.

Vojna proti Italiji

Po desetih mesecih od vojne napovedi Italija prične vojno. Tri tedne po vojni napovedi Avstro-Ogrski prodre italijanska vojska v izpraznjena avstrijska obmejna področja. Toda nadaljnje prodiranje brani naravnost železni zid, ki ga je Avstro-Ogrska postavila s pritegnitvijo enot, ki so drugod postale proste. Vsi poskusi preboja propadejo. Zaman grozljiv, živce parajoč artilerijski ogenj iz vseh kalibrov, ki je trajal tedne in mesece podnevi in ponoči, napadi pehotnih strojnic proti nepremagljivemu nasprotniku, od katerih vsak posameznik neustrašno vztraja „kot junak“.

Poskusi preboja na južni in jugovzhodni fronti so se usmerjali na prelaz Tonale, visoko planoto Lavarone in Folgario, prehod pri Carboninu, sedlu Kriške gore, južno od San Candida, Monte Piano in ostalo področje Dolomitov.

Na koroški meji: Ploče [Plöckenpass], Monte Peralba, južno od Bovca proti Krnu, tolminsko mostišče, kraj Kanal – proti Gorici.

Proti zahodni steni planote Doberdob s kraji Saranzano, San Martino, Doberdob in za njim kraški gori Debela Griža in Kosičev (275 m …)

Po dosedanjih poročilih so Italijani pri svoji do sedaj zaman začeti ofenzivi utrpeli pol milijona mož.

Vojna proti Srbiji in Črni gori

v mesecih oktober in november 1915

Zdi se, da se lahko zadovoljimo z do sedaj izborjenimi uspehi proti mogočnemu sovražniku. V zavesti, da se armada Rusije ne bo tako kmalu opomogla, da bodo Nemci lahko držali svoj obrambni položaj v severni Franciji, Avstro-Ogrska pa svojega na Soči, je sledil vpad v Srbijo. Dne 18. oktobra vdrejo avstro-ogrske enote pod gen. von Koevessom v severni del Beograda. – Dne 12. Nemci osvojijo Smederevo, 13. Požarevac, medtem ko Bolgari prekoračijo dolino Timoka.

Dne 18. zavzame gen. von Kövess Obrenovac – gen. von Gallwitz prodre do Mišljenovca. Gen. Bojadjijev do Pirota in zavzame Vranje. 20. zavzamejo Avstrijci Šabac, Bolgari Skopje, dne 24. zavzame gen. von Kövess Petrovac.

Dne 31. oktobra zavzet glavni orožarski kraj Kragujevac.

3. nov. vkorakajo Avstrijci v Užice, 5. Bolgari v Niš.

6. nov. zavzeto Kraljevo, gen. von Gallwitz Kruševac, Bolgari Leskovac.

Dne 15. nov. zavzamejo Srbi položaj na Babinem sedlu, Bolgari vkorakajo v Prilep, Gostivar in Gnjilan.

23. nov. zmagovita bitka na Kosovem polju. Do sedaj ujetih 90.000 Srbov. –

24. nov. zavzeti Mitrovica in Priština; 16.800 ujetnikov.

Črnogorci znova odbiti pri Foči.

25. nov. poraz Francozov. Pri Krivolaku: 20.000 mož izgub.

Dne 29. nov. 1915 se cesar Wilhelm pojavi pri našem cesarju na Dunaju in nemško vrhovno vojaško vodstvo (gen. von Mackensen) javlja zaključek večjih operacij v Srbiji.

Avstro-ogrske enote začnejo ofenzivo proti Črni gori, osvojijo dne 1. novembra Plevlje.

Bolgari vkorakajo v Manastir.

Svetovna vojna na morju.

Razvidna iz priloge „Die Flagge“ [Zastava] flotnega društva.

Vojni položaj Avstro-Ogrske. Maj 1916.

Sedaj smo polno leto v vojni z Italijo. Ne samo proti temu dednemu sovražniku, tudi na vzhodu se bori dober del avstro-ogrske vojske proti mogočni Rusiji in ne nepomembne sile absorbirajo Črna gora, Srbija, Albanija. Na vseh straneh je Avstro-Ogrska skupaj z zavezniki do sedaj izvedla zmagovite boje in vzpostavila tisti politični položaj, ki je bil v uvodu te kronike preroško izpostavljen. Tudi do Italije so bile dosežene zgolj koristi. Naziranje te države o slabosti naše države je bilo puhla blodnja; vsa zgodovinska podjetja, prodreti v srce monarhije, so uničili junaki na soški fronti in na Tirolskem; vrhu tega spoznanje, da z zasedbo Lovčena in obvladovanjem vzhodnega jadranskega področja ostaja vladavina Avstro-Ogrske na morju nesporna.

Resnično, tistega dne, ko poteka leto od usodne vojne napovedi Italije, je bilo privedeno do zaključka zgodovinsko časovno obdobje, s katerim je Avstro-Ogrska lahko zadovoljna. Če bodo globoki vzroki sprožili nadaljnjo vojaško podporo, bo odločitvi botroval strateški položaj, po katerem se vabi k izvedbi

glavnega udara samo proti Italiji, pri čemer sta na izbiro dve usmeritveni liniji – tista s Tirolske ali iz prostora Gorica. Prva zavlačuje ofenzivo z ozirom na vremenske spremembe in težavnost gorovja, medtem ko bi tista, ki bi jo vodili iz Gorice, gotovo privedla do odločitve, po kateri se dolgo hrepeni. Na vsak način bi bila ofenziva proti Italiji popolnoma uspešna samo v primeru, če bi do nje lahko prišlo še pred končanjem nove formacije ruske vojske ~~po~~ ali po zasedbi utrdbe Verdun s strani Nemcev.

6/12 na soški fronti topovski ogenj, posebno proti goriškemu mostišču – italijanski napad pri Redipugli, Polačah, San Martinu.

Potem na Tirolskem: Lardaro, severovzhodno od doline Val di Ledro.

Uničenje italijanskih ladij pred albansko obalo.

93/. Vojna in mirovna vprašanja v madžarski poslanski zbornici. Govor grofa Tisze.

7/12 bitka na Soči.

8/12 zasedanje nemškega parlamenta.

94/. govor kanclerja T. von Bethmanna Hollwega

Angleži, Francozi, Srbi zasedejo Solun.

Albanija v vojni.

Štiri vojaške enote se umaknejo iz južne Makedonije – po neznanskih izgubah v bitki ob Vardarju.

I[talija].

12/12 Lardaro–Riva–Rovereto.

Giudicarie–Gorica mostišče

B[olgarija].

Dojran in Gevgelijo zasedli Bolgari.

95/. Nemški parlament 10 milijonov posojila

15/12 Avstro-Ogrska prodre iz Plevlja, zavzame položaj južno od Vrane gore

Muslimani in Albanci se borijo z nami proti Črnogorcem.

R[usija]

5/12 ruski napad v Voliniji, nemška armada nadvojvoda Joseph Ferdinand odbita

96/. Četrta soška bitka se je 11/11 znova začela in je trajala do konca decembra. Italijanske izgube 70.000 mož.

17/12 Črnogorci povsem pregnani iz Bosne in Bjelopolje zasedeno 15.450 ujetnikov.

V trajen spomin bodi povedana naslednja epizoda dogodka, ki je del dogodka, ki me je še posebej prizadel:

Ime Vipava, ki se zadnje čase pogosto omenja, je ime reke, ki izvira ob vznožju julijskih reber mogočnega gorovja Nanos iz več tesno skupaj ležečih skalnih lukenj v trgu Vipava, in takoj pridobi mogočno reško širino ter nekajkrat na leto ogroža mogočne hiše, poplavlja polja in travnike. Zdi se razumljivo, da prebivalstvo, ki hoče odpraviti to pomanjkljivost, stremi za reguliranjem rečne struge. Že desetletja se sestajajo državne komisije, vedno znova se načrtuje in pomembne vsote so že bile namenjene v proračunu za vodogradnjo na Kranjskem.

To je po vsej priliki prineslo nekaj miru med prebivalstvo, ne da bi tudi privedlo do tako želene regulacije in je imelo to pomanjkljivost, da se s strani občine na lastnem področju delovanja ni zgodilo nič, kar bi vsaj s pomočjo enostavnih obrambnih sredstev obvarovalo tistih nekaj hiš pred poplavami v kraju, bi se jo dalo zlahka izvesti z majhnimi stroški.

Že bežen pogled kaže, da reka na dveh mestih prodre iz struge, in sicer tako zelo, da je ulica oz. celo sama cesarska cesta podobna reki, ki poplavja hiše, razvrščene ob njej.

Šele zadnja leta so postavili zasilno brv, da si lahko to področje prehodil suhih nog; vozila se tam težko premikajo. Z lahkoto in skoraj brez stroškov bi se dalo preprečiti to poplavljanje; če bi prečno položili dve cca 5 m dolgi deski na tistih dveh mestih, kjer izstopa, bi zadostovalo.

Senusiji[1] vzpostavljajo sovražnost proti Angležem.

Gorica pod težkim ognjem.

19/12 Turki pričnejo splošen napad pri Anaforti in Ari Burunu, dosežejo Ari Burun. Ogromne izgube Angležev.

97/. „Cesarstvo za mir“ ~

Helfferich[2] o prihodnjih davčnih obremenitvah.

98/. Grof Tisza o trajanju svetovne vojne

28/12 Težak poraz Rusov na besarabski fronti. Na Dnestru severovzhodno od Zališikija – med Prutom in severno od Toporonca.

29/12 Mackensen v Sofiji navdušeno 99/. sprejet.

Podlaga za mir.

Na besarabski fronti kot dan prej.

30/12 bitka v Vzhodni Galiciji – ruski napadi vzhodno od spodnje in srednje Stripe.

Pred mostiščem Burkaniva so Rusi pustili 900 mrtvih – 870 mož ujeli.

I[talija].

Boji ob Gardskem jezeru–Torbole gora Mte Carbonile–severni prelaz Tonale–Doberdob

19

100/. Novoletni pozdrav cesarja Wilhelma vojski in mornarici

R[usija]

Z močnimi silami vodene ruske napade na stripsko fronto med Bučačem in Višnivčikom odbija armada Pflanzer Baltin.

It[alija].

Italijanski napadi jugovzhodno od Torbol 2krat odbiti

F[rancija]

Boji za pridobitev jarkov in letalci

Vieil Armand.

G[rčija].

1 Senusiji so bili sufistični muslimanski red, ki je imel v letih 1843 in 1969 v Libiji velik verski in političen pomen.

2 Karl Helfferich (1872–1924), nemški ekonomist, bankir in politik.

16

Kmalu po izbruhu vojne proti Italji je naključje hotelo, da je hotel vojni minister[1] z velikim spremstvom v avtomobilu na bojno fronto, vendar je obtičal v poplavljeni ulici. To je pomagalo. Močan vojaški oddelek je na omenjenih dveh mestih potisnil Vipavo, zgradil kanal za odvajanje deževnice in dvignil cesto. To je državo stalo najmanj 3000 kron[2] in 3 polne mesece dela – moj projekt bi bil cenejši – ampak, glavna stvar je dosežena.

1 Alexander von Krobatin (1849–1933), poveljnik skupne avstro-ogrske armade, c. in kr. feldmaršal in vojni minister Avstro-Ogrske.
2 Približno 6.000 €.

Predstavitev predloge za vojaško obveznost v spodnjem domu dne 5/1.

Prijetje konzulov centralnih sil v Solunu.

R[usija]

4/1. boj na besarabski fronti – na ustju Sireta, spodnja Stripa, na potoku Korminin na Stiri. Povsod neuspešno za rusko ofenzivo prav tako dne 3/1.

Č[rna gora].

5/1. Severno od Berane-ja in zahodno od Rožaja napadajo enote poveljnika divizije gen. von Kövessa.

Topništvo pri Boki Kotorski.

6/1. Izgube Rusov med novoletnimi boji vsaj 50.000.

R[usija]

7/1. Bitka v Vzhodni Galiciji in na besarabski fronti.

I[talija]

Hudi boji topništva Tolmin – Oslavija – Doberdob.

101/ Čudežne kure[3] dr. Vojna. Robert, Avstrijec Herm[anna] Bahra.

6/1 Enote antante odidejo iz Sedd el Bahra in izpraznijo Galipoli.

102/. Poročilo Enverja Paše[4].

103/ Vojaški premisleki januar 1915 – januar 1916!

Č[rna gora].

10/1 Avstro-Ogri prodirajo proti Beraneju in dospejo v Biočo.

11/1 **Lovčen zavzet v 3-dnevnih bojih**.

42 Uplenili topove etc. Skupne izgube 153 mož!

12/1 Nadaljevanje napadov – Budva zavzeta.

104/ Pomen osvojitve Lovčena.

R[usija].

Ruska ofenziva – vsi napadi na besarabski meji odbiti.

3 Veseloigra *Die Wunderkur* [Čudežna kura], ki jo je 1883 napisal avstrijski pisatelj, dramatik, gledališki in literarni kritik Hermann Bahr. Na oder je postavljal naturalistične komade, dramatike dunajske moderne in ekspresionizma.

4 Enver Paša (1881–1922), politik, generalpodpolkovnik in vojni minister Osmanskega cesarstva, eden vodilnih Mladoturkov. Eden najbolj odgovornih za genocid nad Armenci v letih 1915 in 1916. V pohodih smrti je bilo takrat po ocenah pobitih med 300.000 in 1,5 milijona ljudi.

Polkovnik baron Schleinitz[3] razodene prihod nadvojvode Leopolda,[4] ki naj bi stanoval pri nas.

9/1 Major Weber[5] kot poveljnik skupine nastanjen pri nas.

3 Viktor baron von Schleinitz (1865–1957).

4 Leopold Salvator von Österreich-Toskana (1863–1931), avstrijski nadvojvoda, feldcajgmojster, generalpolkovnik.

5 Poznejši polkovnik Karl Weber von Ostwalden. Dne 6. 9. 1914 je bil težko ranjen v bitki pri Gródeku (tam blizu je pet dni poznaje padel Friedrich von Maasburg).

Č[rna gora]

Kolona avstro-ogrskih enot zavojuje vrhove zahodno in severozahodno od Budve, druga 1560 m visoki Babjak, tretja nad Lovčenom na Njeguše.

Ostanki srbskih enot v navezi z Albanci pregnani iz Dukagjina zahodno od Peća.

14/1 Vkorakanje v Cetinje.

105/ . Plen: 154 topov, 10.000 pušk etc.

Umik Črnogorcev na vsej fronti.

R[usija].

15/1 Vsi ruski napadi Toporivci–Ridkivci so se ponesrečili

Črnogorski kralj in črnogorska vlada sta 13/1 prosila za prekinitev sovražnosti in začetek mirovnih pogajanj in je 16/1 sprejel postavljeno zahtevo, da brezpogojno položi orožje.

106/. Začetek in konec črnogorske vojne.

R[usija]

17/1 Konec novoletne bitke v Vzhodni Galiciji.

130 km široka fronta od 24/12 – 15/1 ruske izgube 70.000 mož, 6.000 ujetnikov.

Dne 18/1 srečanje cesarja Wilhelma in bolgarskega kralja Ferdinanda v Nišu.

R[usija]

19/1 Nova bitka na besarabski fronti Toporivci in Bojani. – Ogromne izgube Rusov.

Pritegnitev 50–55-letnikov v vojskovanje.

Kralj Nikita[5] beži čez Italijo v Lyon.

Skadar zaseden. Vkorakanje v Nikšić, Danilovgrad in Podgorico.

107/. Zahrbtnost Črne gore.

F[landrija]

25/1 Živahnejši boji v Flandriji.

5 Nikola I. Petrović Njegoš (1841–1921). Črna gora je bila med I. svetovno vojno na strani antante. Ker mu ni uspelo skleniti separatnega miru z Avstro-Ogrsko, je pobegnil v Francijo. Po vojni so ga odstavili s prestola. Imel je dvanajst otrok. Njegova hčerka Elena (1873–1952) se je poročila z italijanski kraljem Viktorjem Emanuelom III. (1869–1947). Pisal je domoljubne in junaške pesmi, dve drami, dnevnike in spomine. Leta 1989 so posmrtne ostanke kralja Nikole, njegove žene Milene roj. Vukotić in dveh otrok prenesli in pokopali na Cetinju v cerkvi rojstva Matere Božje.

Slišen močan topovski ogenj.

I[talija].

Uspel preboj Avstrijcev pri Oslaviji. 1.200 ujetnikov 45 častnikov.

108/. Določila za položitev orožja Črnogorcev.

30/1 Zračno bombardiranje Pariza s cepelini, prav tako Soluna, dne 1/2 in Londona, Liverpoola, Manchestera, Nottinghama in Sheffielda.

Avstro-ogrsko vkorakanje v Albanijo.

Dne 2. feb. zavzeli južni breg reke Mati 3/2 dosegli Krujo.

1,2/2 Durrës in Vlora bombardirani iz zraka – odlikovanje poročnika linijske vojne ladje Konjovica

4/2 Grad Devin delno uničilo več zadetkov v sredo. Umik Italijanov pri tolminskem mostišču na pobočja zahodno od ceste Cinginj-Selo.

Nemške podmornice na ustju Temze – in pri Gibraltarju.

8/2 Dosedanje izgube Italije ¾ milijona, od tega ¼ milijona mrtvih.

Plen Nemčije: 1.429.971 ujetnikov, 9.700 topov – 1.300.000 pušk, 3.000 strojnic.

109/ Izgubljena človečnost.

Ribiški čoln „King Stephen“ odreče ponesrečenim nemškim zračnim plovilom pomoč. /

110/. Avstro-Ogrska naraščajoča sila. (Članek švedskega časnika.)

9/2 Preza – Valja v Albaniji zavzeta. Bolgarski kralj v nemškem glavnem stanu.

R[usija]

Izgube med 4-tedensko rusko ofenzivo v Besarabiji znašajo ca 100.000 mož.

11/2 Car Ferdinand[6] v avstro-ogrskem glavnem stanu – dne 13/2 na Dunaju.

Zavzetje Tirane (Esada Paše[7] glavni stan).

I[talija].

Na območju Rombona pri Bovcu Avstrijci zavzamejo sovražni položaj.

13/2 Bolgari zasedejo Elbasan.

15/2 Zračni napadi na Milan.

Zdravice v Schönbrunnu

6 Ferdinand I. (1861–1948), bolgarski car iz dinastije Sachsen-Coburg-Kohárу, dinastična hiša Wettin.

7 Esad Paša Toptani (1863–1920), osmanski pripadnik obroženih sil in politik.

111/ Tisza v poslanski zbornici; kar zadeva nemški jezik.

18/2 Nemški napad proti Angležem pri Ypresu.

Nikolaj Nikolajevič zavzel Erzurum.

Kavajo zavzeli Avstrijci in Albanci.

19/2 Asquithov[8] govor v parlamentu oceni stroške enega dneva vojne na 5 milijonov funtov.

22/2 Avstro-ogrska letala nad Lombardijo

Hudi topniški boji na zahodni fronti Souchez

23/2 Bobnajoči ogenj topov na zahodni fronti

Preboj Nemcev na Meusi.

112/ Govor Sasonova[9] v dumi.

24/2 Italijani in Esad[10] pri Durrësu premagani.

Bitka pri Verdunu. Nemški prestolonaslednik na čelu napada. Velik uspeh. 10.000 Francozov ujetih.

26/2 Protitankovska utrdba Douaumont zavzeta.

27/2 Durrës zavzet 23 topov, 10.000 pušk. 17 ladij na jadra in parnikov

1/3 Velikanska bitka pri Verdunu. Zavzetje protitankovske utrdbe severozahodno od Douaumonta – prodiranje v Woëvre. 228 častnikov 16.575 franc. ujetnikov. 78 topov 86 strojnic.

2/3 Umrla kraljica Elizabeta[11] romunska.

112/ Postno pastirsko pismo kardinala dr. Piffla.[12]

113/. Avstrija prihodnosti.

3/3 Boji jugovzhodno od Ypresa – in La Bassée, Champagna. Vas Douaumont zavzeta. 1.000 ujetnikov.

4/3 „Möwe“ se je zmagoslavno vrnila domov. Potopila 15 sovražnih ladij. Uplenila 1 milijon zlata.

---

8 Herbert Henry Asquith (1852–1928), britanski politik laburistične stranke, premier od 1908 do 1916.

9 Sergej Dmitrijevič Sasonov (1860–1927), ruski diplomat in zunanji minister.

10 Esad Paša.

11 Elisabeth zu Wied (1843–1916) je po poroki postala romunska kraljica. Kot pisateljica je uporabljala psevdonim Carmen Sylva. Pisala je pesmi, drame, otroška dela, spomine, eseje, spomine, objavila je pisma. Prevajala je iz romunščine v nemščino. Skupaj z Mite Kremnitz, roj. Marie Charlotte von Bardeleben (1852–1916), ps. George Allan, Dito und Idem, je objavila romane v pismih, novele, zgodovinsko žaloigro.

12 Friedrich Gustav Piffl (1864–1932) je bil nadškof nadškofije Dunaj.

Poveljnik grof Dohna-Schlodien.[13]

R[usija]

Boji pri Dubnu.

F[rancija]

„ na obeh bregovih Meuse.

Plen pri Verdunu 17.000 ujetnikov 115 topov 161 strojnic.

7/3 V Woëvri zavzeli vas Fresnes.

R[usija]

Oddelki armade nadvojvoda Jožef Ferdinand odbil Ruse pri Karpilivki. Severozahodno od Ternopila 1.000 m dolg jarek zavzet in zasut.

8/3 Vojni minister Gallieni[14] v zbornici sporoči, da znašajo izgube do meseca marca: 800.000 mrtvih 1.400.000 ranjenih (od tega 400.000 težko r.) 360.000 ujetnikov skupaj 2.500.000 mož. Angleži izgubili 600.000 mož.

8/3 nadaljnji nemški uspehi pri Verdunu.

Vendarle zavzeli Forges in Regnéville.

58 častnikov 3.277 ujetnikov 10 topov.

(Vsako uro 25.000 topovskih strelov) – zavzetje protitankovske utrdbe Vaux.

Vojno stanje med Nemčijo in Portugalsko

10/3 utrdbo Vaux znova zavzeli Francozi. Izgube Francozov in Angležev ca 100.000 mož!

I[talija].

13/3 Hudi topniški boji na Soči. Napade pehote pri Selcah odbili –

14/3 Neuspešni napadi proti Col di Lani in Debeli Griži.

Pri S. Martinu je szegedski 46. pehotni polk krvavo odbil 7 jurišev.

15/3 Boji na vrhu Podgora–San Martino. – Odsek Fella–Col di Lana

Letala mečejo bombe na Trst.

F[rancija]

15/3 Zmagovit preboj Nemcev na levem bregu Meuse.

13 Nikolaus grof zu Dohna Schlodien (1879–1956), nemški mornariški častnik in pisatelj. Po koncu I. svetovne vojne je delal kot trgovec.

14 Joseph Gallieni (1849–1916), francoski general, guverner Madagaskarja in vojni minister. V nemško-francoski vojni 1870/71 je bil ranjen v bitki pri Sedanu in zajet. Do 11. 3. 1871 je bil v nemškem vojnem ujetništvu. Umrl je za posledicami operacije.

Nemški državni tajnik dr. Helfferich v državnem zboru navaja:

Vsakodnevni vojni izdatki nasprotnika 240 milijonov mark – lastni z zavezniki 110 milijonov. Skupni izdatki za vojno od 1. avg. 1914 – 31. 3. 1916 za Nemčijo in zaveznike 50–55 milijard za antanto in privržence 100–105 milijard.

R[usija]

16/3 Pri armadi Pflanzer-Baltin in armadni skupini Böhm-Emolli povišana topovska dejavnost.

Rusi poskušajo prodreti severovzhodno od Kozłówa na Stripi.

I[talija].

Šibkejša dejavnost bojevanja. Neuspešni napadi na Podgoro in Debelo Grižo

17/3 Italijani ustavijo napade na Soči.

Torpedirana avstrijska bolnišnična ladja „Electra".

18/3 Uspešen prodor na tolminskem mostišču 449 ujetnikov 16 častnikov. Sicer topovski boj.

19/3 mostišče Uścieczko (polkovnik Plankh[15]) po junaški obrambi zavzeli Rusi.

Vojaški stroški Francije: 93 milijonov frankov dnevno.

F[rancija].

20/3 Zavzetje gozda pri Avocourtu.

32 častnikov 2.500 mož ujetih

R[usija].

Neuspešni napadi Rusov na skrajnjem severnem krilu, južno od Rige; na fronti na Daugavi in zahodno od Jēkabpilsa – severozahodno od Postavija in med jezeroma Narač in Wiszniew.

I[talja].

26/3 Celoten italijanski severni položaj pred Podgoro zavzeto 525 ujetnikov – neuspešen napad v odseku Ploče.

F[rancija].

Izguba Francozov pri obrambi Verduna znaša do sedaj 64.000 mož!

I[talija].

27/3 Boji: goriško mostišče Doberdob – vzhodno od Sela – prelaz Ploče – Giudicarie.

29/3 350 ujetnikov

15 Avstrijski polkovnik Julius Plankh, poveljnik polka dragoncev „cesar" št. 11.

R[usija].

28/3 Neuspešen naskok Rusov na besarabski meji.

F[rancija].

31/3 Malancourt v jurišu zavzet. 6 častnikov 322 mož ujetih.

Holandija ukrepa, da ohrani nevtralnost.

R[usija].

1/4 Naskok proti Hindenburgovi fronti stal v i[zgubah] 140.000 mož.

A[nglija].

2/4 3etji nočni napad na vzhodni obali Anglije.

4/4 Uničujoč zračni napad na Ancono

I[talija].

Avstrijci zasedli obmejni greben na območju Adamello.

5/4 Govor nemškega kanclerja.

113/. F[rancija].

Vas Haucourt pri Verdunu v naskoku zavzeta. 11 častnikov, 531 mož.

I[talija].

Avstrija zavzela položaj pri Selu.

3. zračni napad na angleški Whitby.

114/. Portret pehotnega generala von Boroevića.

I[talija].

Tolmin–Gorica–hrbet Rauchkofel-a (severni Mte Cristallo) severna Valsugana. Val di Ledro. Severni Passo del Tonale.

115/ Odgovor Asquitha na govor nemškega kanclerja.

Uničevalno delo cepelinov.

T[určija].

Rusi zavzeli Trapezunt.

I[talija].

20/4 Vrh Col di Lane v posesti Italijanov.

† Generalfeldmaršal von der Goltz[16]

Uvedba novega poletnega časa.[17]

116/ Nota Amerike Nemčiji.

26/4 Upor na Irskem

29/4 General Townshend18, poveljnik Kut al – Amare, kapituliral. Turki ujamejo 13.000 mož.

N[emčija].

Zmagovit Hindenburgov napad južno od jezera Narač 5.600 ujetnikov.

117/ Odgovor Nemčije Ameriki.

118/ Odgovor Amerike 9. maj 1916.

F[rancija]

119/ V naskoku zavzet vrh 304.

120/ Francosko poročilo o soški fronti.

Ital. 16. Mai 1916

Avstrijci zavzamejo prve sovražne položaje na grebenu Armenterra. Visoka planota Folgaria. 65 častnikov 2.500 mož ujetih 11 strojnic, 7 topov.

17/5 Doberdob–St. Martino. Gorica–Krn–Dolomiti hudi boji.

Sovražni položaji Soglio–d'Aspio–Coston. Costa – v sektorju Terragnolo. Zavzeta gora Zugna Torta do sedaj 141 častnikov, 6.200 mož 17 strojnic 13 topov.

18/5 Obmejni greben gore Maggio zasedli.

12 častnikov, 900 mož. 18 topov 18 strojnic.

20/5 Roncegno utrdba Campomolon

Col. Santo

Od začetka napada 257 častnikov 12.900 mož 107 topov 68 strojnic.

21/5 Osvojili prvi italijanski položaj pri Lavaroneju.

16 Wilhelm Leopold Colmar baron von der Goltz (1843–1916), pruski generalfeldmaršal, vojaški zgodovinar in pisatelj, ki je objavljal pod psevdonimom W. von Dünheim. Poleg drugih nemških častnikov je bil udeležen pri genocidu nad Armenci. Umrl je v Bagdadu za posledicami okužbe s tifusom. Po njegovi smrti turški častniki niso več upoštevali nemških nasvetov.

17 V Italiji so ure prvič premaknili za uro naprej med vojno dne 25. 5. 1916, kar je ostalo tako do 1920.

18 Charles Vere Ferrers Townshend (1861–1924), britanski častnik, ki je vodil britansko prodiranje proti osmanskemu cesarstvu v današnji Irak.

22/5 Zavzeta Cima Madriolo. Bojna skupina nadvojvoda Karel Franc Jožef.[19]

Stanje: 23.883 ujetnikov (482 častnikov) 172 topov.

121/ Eno leto italijanske vojne od E od I.[20] Vrhovno poveljstvo armade zasede nadvojvoda Friedriech

24/5 Protitankovska utrdba Campolongo zavzeta, do sedaj 24.400 mož (524 častnikov) 251 topov 101 strojnic.

25/5 Vkorakanje v Stringo in Chieso

26/5 Cima Cista–Corno di Campo Verde do Meata. 2.500 ujetnikov 300 koles.

Severno od Asiagia–Baccarola–Mte Cimone zavzeti.

31/5 Zavzetje Arsiera in Asiagia.

Zmaga nemške globokomorske flote v Severnem morju 122/.

5/6 kanclerjev govor 123/.

Bojna ladja s Kitchenerjem[21] na krovu potopljena.

6/6 Bitka na vzhodu – 350 km dolga fronta. Severovzhodno od Okna gredo Avstrijci 5 km nazaj.

7/6 Protitankovska utrdba Vaux v naskoku zavzeta.

8/6 Avstrijci na novih položajih v Voliniji.

Boj na spodnji Stripi.

Severno od Višnivčika in na Stripi.

14/6 Vojaški kritiki o bitki za napad 124/1. Rusov.

14/6 Ruski napad v Galiciji

Boji v Bukovini v Sadgori

Snjatin in Gorodenko zasedli Rusi.

Demisija Salandre.[22]

Ruska ofenziva (izgube 250.000 mož)

19 Karl I. (1887–1922), zadnji avstro-ogrski cesar.

20 Oznake vojaškega zemljevida.

21 Herbert Kitchener, 1. earl Kitchener (1850–1916), britanski feldmaršal in politik, vojni minister od 5. 8. 1914. Dne 5. 6. 1916 se je na krovu oklepne križarke *Hampshire* podal na diplomatsko misijo v Rusijo. Ladja je naletela na mino in se potopila v 15 minuta. Od 655 članov posadke jih je preživelo samo 12. Poleg Kitchenerja je takrat umrl velik del njegovega vojaškega štaba.

22 Antonio Salandra (1853–1931), italijanski jurist in politik, večkratni državni tajnik in minister, od 21. 3. 1914 do 18. 6. 1916 predsednik vlade.

125/. Grof Tisza o vojaškem in političnem položaju

15/6 južno od Bojanija, severno od Černivcev

Rusi prekoračijo črto Gorodenka – Snjatin, Wieniowczyk, severozahodno od Rydoma hudi boji.

18/6 Wiener Journ[al]: „Izčrpane ruske sile.“

17/6 Posadka mostovnega okopa Černivci umaknjena.

Černivci izpraznjeni. 3. umik.

Boji v Voliniji – severno od sektorja Turija, med Sokilom in Kolkim

22/6 Sz I.: 376 km^2 pridobitve terena kot uspeh nemškega protiudara pri Rajmiestu.

30/6 Avstrijske enote zahodno in jugozahodno od Kolomije umaknjene.

2/7 Začetek velike angleško-francoske ofenzive.

Bitka Luck. Kolomija. Riga.

7/7 Izgube Angležev ca 100.000 mož.

9/7 Juriš za jurišem Kolomija–Koltz.

10/7 Ruski napadi v vzhodni Galiciji in Voliniji. Bitka na Sommi.

10/7 Vožnja nemške podmornice „Deutschland“ v Baltimore.

17/7 Boji v Bukovini – južno od Lucka.

Avstr. umik za spodnjo Lipo (Zabic in Tatariv) bitka pri Baranavičji.

20/7 Masovni naskok Angležev in Francozov s 17 divizijami na Sommi neuspešen.

Sasonov[23] pade – nasledi ga Stürmer[24]

W[iene]r Journ[al]: 27/7 turške enote za Galicijo

27/7 bitka severno od Brodija

30/7 „ od Lipe do Stobihve na Stohidi.

1. avg. Nj. veličanstva Manifest k drugi obletnici izbruha vojne.

Neuspešno napadanje armade ruskega generala Ščerbačeva[25] proti armadni skupini generala Bothmerja.

---

23 Sergej Dmitrijevič Sasonov (1860–1927), ruski diplomat in od 1910 do julija 1916 zunanji minister, tudi med balkanskimi vojnami. Umrl v izgnanstvu v Nizzi.

24 Boris Vladimirovič Stürmer (1848–1917), ruski državnik nemškega porekla, ministrski predsednik, notranji minister in zunanji minister carske Rusije. Od februarske revolucije 1917 je bil zaprt in je umrl čakajoč na proces zaradi veleizdaje.

25 Dmitrij Gregorjevič Ščerbačev (1857–1932), ruski general pehote.

F[rancija].

Mesec od začetka angleško-francoske ofenzive na Sommi stalo 350.000 mož.

2/8 Hindenburgovo področje poveljevanja razširjeno. Prestolonaslednik nadvojvoda Karel na desnem krilu vzhodne fronte

4/8 Italijani vzdržujejo živahen topovski ogenj.

Južno od Doberdoba hudi boji –

Italijanski masovni napad pri Tržiču [Monfalcone] propadel.

6/8 Hudi boji na soški fronti gora Sabotin, Pevma, Debela Griža

Požari v Gorici – posadka mostišča se je umaknila na vzhodni breg Soče, s tem Gorica izpraznjena.

Italijanski napadi na Doberdob, Debelo Grižo in S. Martino neuspešni.

9/8 it. napada pri Plavi in Zagori odbita.

13/8 Prav tako vzhodno od doline Valone med Lokvico in reko Vipavo.

6. soška bitka

„Zaradi položaja, do katerega je prišlo zaradi izpraznitve goriškega mostišča, je bilo mesto predano," tako se glasi uradno poročilo generalštaba, Dunaj, 10. avgusta 1916.

Če smo občutili v zavojevanju Lovčena, podreditvi Črne gore in Srbije, končno v zasedbi delov Albanije, do nezveste italijanske države skrajnje razveseljivo zadoščenje, pa se nas boleče dotakne padec mesta Gorica. Na vsak način označuje pomemben mejnik v tej strašni vojni, za Italijane veselje, za nas trpljenje. Da to mesto ni padlo že prej, je čudež, ki so ga omogočile edino pogumno vztrajajoče, junaško se boreče enote soške obrambe. Italijani so jo v 6 bitkah zaman napadali, utrdba se je zdela neosvojljiva, kraška planota Doberdob in goriško mostišče. Najvišje vojaško vodstvo je temeljilo svoj načrt na tej okoliščini in je bilo mnenja, da se gibljivost novo oblikovane ruske vojske ne bo vzpostavila pred mesecem avgustom. Medtem se je udar ofenzive s Tirolskega zaradi neugodnih vremenskih razmer zavlekel za veliko tednov, ko pa se je začel s sijajnim dejanjem orožja pri Arsieru-Assiagu, se je masovna vojska Brusilova na vzhodni fronti presenetljivo hitro približala našim nepopolnim položajem vzhodne fronte in opustiti smo morali nameravano protiofenzivo proti Italiji. Naj je bila še tako natančno nastavljena, bila je razlog ruskih uspehov v Galiciji in Bukovini ter se je s prepustitivjo Gorice klavrno končala.

Zdaj postavljam vprašanje, ali nimamo prav mi, ki smo bili mnenja, da bi bilo potrebno še naprej ohranjati defenzivo proti Italijanom, ki se je že do sedaj obnesla, ali bi bilo bolje že v prvih mesecih leta 1916 tvegati močan prodor preko Števerjana, da bi končno osvojili zahodne goriške vzpetine in predvsem obdržali mesto ter lastno območje!

P. S.: Močna, v prihodnost zazrta vlada bi v mirnem času ne bila smela zamuditi izgradnje obrambne usposobljenosti pomembnega soškega območja s pomočjo stalnih utrdbenih črt, izgradnje strateško pomembnih železniških poti (Postojna – Vipava – Gorica, Vrhnika – Ajdovščina, Vipava Sv. Danijel – Sv. Danijel-Preval – Postojna), priprave vodovoda na Krasu, izgradnje cest, ki vodijo po ozkih poteh, tako v Vipavi, Ajdovščini itd. z ozirom na avtomobilski promet.

127/ . K 18. avgustu 1916.

Prihajajoče dogodke imam za začetek konca in bom zaradi pomanjkanja prostora, do katerega je prišlo, skiciral samo še najvažnejše dogodke.

20/8 Bolgari premagajo Srbe pri Lerinu in zasedejo Kavalo.

28/8 Vojna napoved Romunije Avstro-Ogrski, dne 1/9 Bolgariji

Vojna napoved Italije Nemčiji

Vojna napoved Nemčije Romuniji

Vojna napoved Turčije Romuniji

29/8 Feldmaršal von Beneckendorff in von Hindenburg za načelnika generalštaba.

1/9 Rom. vpad na Sedmograško – napadi Bolgarov v Dobrudži.

6/9 Nemški Bolgari v jurišu zavzamejo Tutrakan 20.000 mož 400 častnikov 100 topov

7/9 Romuni, Rusi in Srbi pri Dobriču popolnoma premagani.

10/9 Bolgari zasedli Silistro.

13/9 topniški ogenj na soški fronti – dne 19/9 pojačan.

Zmagovito prodiranje grofa Mackensena v Dobrudži. Do zdaj 28.000 mož ujetih.

Dne 15. sept. začetek nove italijanske ofenzive (7!)

Proti kraški visoki planoti se stopnjuje topniški in minski ogenj do najvišje moči – zlasti med morjem in [reko] Vipavo.

128/ 28/9 govor rajhovskega kanclerja Bethmann-Hollwega v parlamentu.

129/ poraz Romunov pri Hermannstadtu (Nagyszeben)

Odgovor Lloyda George-a rajhovskemu kanclerju. Boj do 130/ uničujočega poraza.

Kakšna zmaga pri Sibiu – 1. rom. armada premagana.

4/10 poraz Romunov pri Rjahovu.

Boji na kraški visoki planoti.

6/10 rus. napadi med Korytnico in Zaturcem (Volinija) propadejo. Uplahnitev ofenzive.

8/10 Kronstadt (Brasso)[1] ponovno zavojevan – gen. Falkenhayn.

Začetek 8. soške bitke.

Izgube angl. deželne flote dosežejo s Strathdee 2 milj. ton.

Izgube Rusov od Brusilovove ofenzive 1. junij do 2. oktober 922.000 mož 76.8000 častnikov (27 generalov in 48 polkovnikov)

Izgube Romunov do 4. oktobra 149.688 mož (Dobrudža, Sibiu, Petroseny in Orșova) 5.894 častnikov

12/10 3. dan bitke pridobitev Nove vasi s strani Ital.

131/. Conrad von Hötzendorf o Romuniji in mirovnem vprašanju

1 Danes Brașov v Romuniji.

Veliki naval Ital. je smatrati z boji dne 11/10 za odbit.

Veliki bojni dnevi na Sommi od 9. do 13/10.

21/10 ministrskega predsednika grofa St[ü]rgkha[2] umoril socialist Fried. Adler.[3]

Bolgari zasedejo Tuzlo ujetih 3.000 konj. 22 strojnic.

22/10 zavojevana Constanța. 75 častnikov 7.000 mož ujetih. 23/10 zaseden Medschidis.

24/10 Avstrijci-Nemci zavzamejo Predeal.

25/10 Bolgari zavzamejo Cernavodo.

132/. Napačne govorice o miru – zadnja faza dobruškega bojnega pohoda.

Ljudi, s katerimi si živel in deloval in ki so se z nami postarali ali pa so umrli, se ne da nadomestiti iz rodu mlajših. Ne samo za ljubezen, tudi za prijateljstvo je mladost prvo starostno obdobje. Z leti srce izgubi privlačnost, kakor tudi sposobnost, da se samo odpre in sprejme sveže elemente.

Generalmajor Karl Kratky[4]

poveljnik 106. domobranske pehotne divizije

v slovo. Vipava, 28. oktobra 1917.

Če naj podoba – naš vipavski dom spominja na ure oddiha, ki so sledile velikim dnem slavnih bitk na Soči, se stari iskreno vdani zakonski par M.[5] počuti srečnega spričo posebnega spoštovanja in prijateljske naklonjenosti.

2 Karl Stürgkh (1859–1916), avstrijski politik, ministrski predsednik, zagovornik vojne.

3 Friedrich Adler (1879–1960), politik avstrijske socialdemokratske delavske stranke in naravoslovec. Stürgkha je ustrelil iz protesta proti vladni politiki. Obsojen je bil na smrt, cesar Karel I. ga je pomilostil na 18 let in ga 1918 amnestiral. Bil je nemško nacionalno nastrojen, zato po 1945 za Avstrijo kot politik ni bil več sprejemljiv. Umrl je v Švici, kjer je izdal skrbno urejeno korespondenco svojega očeta Victoria Adlerja (1852–1918), ustanovitelja avstrijske socialdemokratske delavske stranke, s Karlom Kautskym (1854–1938) in Augustom Beblom (1840–1913).

4 Karl Kratky (1861–1949), pred upokojitvijo 1. 1. 1919 je bil imenovan za feldmaršala.

5 S takšno črko M je Maasburg podpisoval svoje slike.

„Kolikokrat sem ga že slišala zvoniti! Kolikokrat ga bom še slišala? Je kot iz „Thomasa Moora Večernega zvona“,

„Pojo zvonovi, v mrak done,
O starih časih govore.
Spomin budeči njihov spev
Mi v prsih ni še izzvenel.

Zdrobila se je sreče moč,
Prijatelje je vzela noč,
Okoli njihovih grobov
Odmeva pesem še zvonov.

Kot tudi jaz bom obnemel,
Mi zbor zvonov skoz mrak bo pel,
In drug poet tedaj slavil
Njegov bo zven sanjav in mil.“[6]

Zunaj pa je donel zvon še in še, in na njegovih tonih je lebdela Violetina duša tja k nebu, k domovini, ki jo je posodila za kratko, zemeljsko srečo, nekega užitka polnega, sončnega pomladanskega dne, da zacveti kot prvi cvet vijolice in potem ovene.

6 Prepesnil Igor Grdina.

Konec.

Vrste se dobri dnevi – a hudih je še več.
Prenesti moral vse sem, in preboleti tudi.
Nihče ni videl me tožiti, solz tok
dušiti.

Da, stokaj; jok se nikdar ne utrudi!
Vrste se dobri dnevi – a hudih je še več.
Prenesti moral vse sem, in preboleti tudi.
Nihče ni videl me tožiti, solz tok
dušiti.[7]

V slovo, dne 8. novembra 1918 v usode najtežjih urah Avstro-Ogrske zadnji zvesti borci

Schariczer general pehote[8]
poveljnik 7. korpusa

Alois von Panos[9]
načelnik generalštaba 7. korpusa

Hugo Jilg polkovnik[10]
dodeljen korpusu generalštaba pri 7. konjeniškem korpusu

Prevod Mira Miladinović Zalaznik

Prevajalka pravopisnih značilnosti originala ni spreminjala.

7 Prepesnil Igor Grdina.
8 Georg Schariczer von Rény (1864–1945), pehotni general.
9 Alois von Panos (1875–1925), avstro-ogrski častnik.
10 Hugo Jilg (1879–?), avstrijski častnik.

Dunkel ist des Schicksals launenhafter Gang, ein unerklärlich, unergründlich Rätselspiel.

Euripides

Napoleon meint: an Gott habe ich niemals gezweifelt, aber Christus, ein göttlicher, hat nie existiert.

> Die Moral das Gewissen muß der Kern sein, ohne ein Wunder im übernatürlichen Sinne zu kennen. Gott läßt sich nicht in bestimmte, menschliche Vorstellungsformen giessen. Gottes Geist und Kraft spürt man überall, sowohl in der Kirche, im Kämmerlein, in der Natur, auf dem Meere, im Grashalm auf dem Felde, in den Sternen am Himmel, als auch vor Atem in des Menschen Brust.
>
> Nichts ist dauernd als der Wechsel, nichts beständig als der Los. Jeder Schlag des Herzens schlägt uns eine Wunde, und das Leben wäre wie ewiges Verbluten, wenn nicht die Dichtkunst wäre. Sie gewährt uns, was uns die Natur versagt: eine goldene Zeit, die nicht rostet, einen Frühling, der nicht abblüht, wolkenloses Glück und ewige Jugend.
>
> Ludwig Börne

Am Meer, am wüsten nächtlichen Meer,
Steht ein Jüngling – Mann,
Die Brust voll Wehmut, das Haupt voll Zweifel
Und mit düstern Lippen fragt er die Wogen:
O, löst mir das Rätsel des Lebens,
Das qualvoll uralte Rätsel,
Darüber schon manche Häupter gegrübelt,
Häupter in Hiroglyphenmützen
Häupter in Turban und schwarzem Barett,
Perückenhäupter und tausend andre
Arme, schwitzende Menschenhäupter. –
Sagt mir, was bedeutet der Mensch?
Woher ist er gekommen? Wo geht er hin?
Wer wohnt dort oben auf goldenen Sternen?

Es murmeln die Wogen ihr ewges Gemurmel,
Es weht der Wind, wo fliehen die Wolken.
Es blinken die Sterne gleichgültig und kalt
Und ein Narr wartet auf Antwort.

Hebräerland: Der Prediger (: Salomons :)

O Eitelkeit des Eiteln!
Spricht der Prediger: O Eitelkeit des Eiteln!
Alles ist eitel. –
Was gewinnt der Mensch für all' seine Mühe,
Womit er sich abmüht unter der Sonne?
Alle seine Tage sind ja voll Schmerzen,
Und Verdruß ist sein Ziel.
Sogar in der Nacht ruhet sein Herz nicht.
Das Auge wird nicht satt es anzusehen,
Das Ohr, das kann nicht genug es hören:
Was da gewesen, ist das was sein wird,
Und was geschehen ist, ist das was geschehen wird,
Was Neues gibt es gar nicht unter der Sonne.
Gibt es etwas, davon man sagt: „Sieh, das ist neu!"
Ich sah alle die Taten an,
Die dir geschehen unter der Sonne,
Und siehe, alles eitel und törichtes Trachten
Krummes, das ist nicht grad zu machen
Und Fehlendes ist nicht mitzuzählen.
Da sprach ich also zu meinem Herzen:
Siehe da, ich habe erworben und aufgehäufet
Mehr Weisheit, als irgend einer,
Der vor mir gewesen in Jerusalem;
Und mein Herz das hat gesehen
In Fülle Weisheit und Erkenntnis.
Doch als ich lenkte mein Herz, um Weisheit zu erkennen
Und zu erkennen den Unsinn und die Torheit:
Da erkannte ich, daß auch dieses sei ein törichtes Trachten;
Denn mehrt sich die Weisheit, so mehrt sich der Unmut,
Und wer Wissen häuft, der häufet Schmerz.
Ich gedachte in meinem Herzen: Wohlan denn!
Ich will dich versuchen mit Freude, und genieße Gutes!
Doch siehe da, auch das war eitel!
Vom Lachen sprach ich: Tolles Zeug!
Und von der Freude: Was schafft sie denn?

Alles hat seine Stunde und jedes Ding seine Zeit.
Unter dem Himmel:
Eine Zeit ist's, geboren zu werden,
Und eine Zeit, um zu sterben,
Eine Zeit um zu pflanzen,
Und eine Zeit um auszurotten das Gepflanzte.
Eine Zeit, um dreinzuschlagen,
Und eine Zeit, um zu heilen;
Eine Zeit, um einzureißen
Und eine Zeit, um wieder aufzubauen.
Eine Zeit ists, um zu lachen;
Eine Zeit, um in Trauer zu steh'n,
Und eine Zeit, um wegzuwerfen die Steine,
Und eine Zeit, um zu sammeln die Steine; – –

Ein Tor ist der, der ob der Zukunft
Vergißt die Gegenwart so süß
Denn flüchtig sind des Menschen Jahre
Und ihre Zahl ist ungewiß.
So laßt uns heute noch genießen
Das Leben eh der Sand verrinnt.
Denn wer kann uns Gewißheit geben
Ob wir auch morgen wohl noch sind. 6/8 1867 Lilia

Ach die Glücklichen sie wohnen
Gern in ihrem finstern Haus;
Mit den Sternen mit den Sonnen
Löschen ihre Qualen aus;

Zwar liegt ferne, was dem Herzen
Alles lieb und treu war;
Aber fern sind auch die Schmerzen
Und die Schmerzen nur sind wahr.

Glücklich nenne ich die Todten -
Rufen stille in der Nacht, –
Werden nimmer aufgeboten
Durch der Sorgen wilde Macht

Keine Angst, kein schwerer Kummer
Dringt in diesen dunklen Raum
Ihren sanften Friedensschlummer
Hört selbst kein goldner Traum.

Cilli in der Leichenhalle des deutschen Friedhofes

am 21. September 1909.

Der Gifthändler Roman von Georges Ohnet Nov. 1909

Sehen Sie, Doctor, im Leben ist alles sterblich und vergänglich. Wir tun keinen Schritt, der uns unserem Ende nicht näher brächte. Würde man den Gesundheitsfanatikern Gehör schenken, man könnte ja nicht einmal die frische Luft einatmen, aus Furcht eine Lungenentzündung zu bekommen. Und ebenso müßte man sich vor jedweder Erregung freudiger und trauriger gleicherweise – hüten, denn sie könnte uns ein Herzleiden eintragen. Alles um uns her bedeutet Gefahr, lauert auf unser Verderben. Es handelt sich also nur darum, das kurzweiligste Verderben zu wählen, und sich für jene Gefahren zu entscheiden, die uns die meiste Zerstreuung bieten. Sie sprechen von der Trunksucht mit all dem Abscheu, den Ihr Beruf Ihnen einflößt; doch will ich Sie nur daran erinnern, daß ich Leute kenne, die seit ihrer Jugend trinken, als bekämen sie gezahlt dafür, und trotzdem ein so hohes Alter, wie es Ihre leidenschaftlichen Wassertrinker sicher niemals erreichen werden.

Geschichten vom Hockewanzel Dez. 1909.

„'s Spiel is ein Laster" sagte er zu seinem Kaplan,

„Und merk Dir den schönen Spruch. Des Lasters Weg ist Anfangs zwar ein Weg durch grüne Auen – man sagt z. B. 's grüne Spiel an oder auch die Schelle – sein Fortgang ist Gefahr, sein Ende Nacht und Grauen, d. h. m'r verspielt seine Paar Pfennige mit sein besten Freunden."

Sonntagskind von Fried. Spielhagen

Du schwärmst doch für Wagner?

Ich halte ihn für eine großartige Kiste, in der wundervolle Sachen sind.

Wenn Du ihn nur großartig findest, so will ich Dir den Frevel, der sonst in dem Vergleich steckt, verzeihen. Seit Michel Angelo ist in keiner Kunst ein so inkommensurables Genie wieder erstanden.

Lebensfreude. Roman von Emile Zola

An solchen Behauptungen erkenne ich unsre heutige Jugend, die in den Apfel der Wissenschaft gebissen und krank daran geworden ist, weil sie damit ihre mit der Ammenmilch eingesogene Sehnsucht nach dem Absoluten nicht befriedigen kann. Ihr möchtet in den Wissenschaften mit einem Schlage und mit leichter Muse sämmtliche Wahrheiten beisammen finden, während wir doch nur Anfänger sind und ohne Zweifel ernstlich auf das Forschen angewiesen sein werden, ohne je das Ziel zu erreichen. Da leugnet Ihr dann die Wissenschaft überhaupt, flüchtet Euch zu der Religion, die Euch nicht mehr mag und verfallt dem Pessimismus. Ihr leidet an der Krankheit der Jahrhundertswende, Ihr seid alle moderne Werther.

Die Stärkern. Roman von Hans von Wentzel

Aber gab es denn überhaupt Gerechtigkeit auf Erden? Nein, es gab eben keine, und es würde wohl auch nie eine geben, so lange Menschen, der Menschenschicksale gestalteten. Es war also ganz vergeblich sie zu fordern.

Gerecht ist nur die große Gotteskraft über uns, die sich in ewigen, unwandelbaren Naturgesetzen offenbart, in Gesetzen, die wir unsanft zu durchleuchten, oder gar zu durchbrechen trachten. Aber freilich, sie mißt mit anderen Maßen, als unser Zwergverstand es sich wünschen möchte. Vor ihr gilt in Wahrheit kein Ansehen der Person und kein Einfluß irgend welcher Art. Unserer Erkenntnis, wie unserer Willkür, setzt sie unübersteigliche Grenzen.

Wer eine Fliege tötet, kann der sie auch wieder zum Leben erwecken? Er kann es nicht; und wäre er der mächtigste Fürst der Erde und böte er ein Kaiserreich,

böte er tausend Leben dafür, es hülfe ihm nichts, denn die Natur verbietet es. Hier endet Menschenmacht.

Ja, die Natur ist gerecht, und sie wird nie an sich selbst irre. Sie ist eine strenge Richterin, die unnachsichtlich straft, aber sie schenkt ihren Kindern auch großmutig, allen, ohne Unterschied und immer mit vollen Händen.

Die schöne Welt, ihre Urstoffe und Kräfte gab sie der ganzen Menschenfamilie. Wasser ist überall naß, Feuer für jeden verzehrend, Luft für alle erfrischend, Sonne, Mond und Sterne lauschen jedem, ohne Unterschied. Wärme und Licht beleben sämtliche Organismen. Nichts kann auf der Welt verloren gehen, auch nicht durch den Tod. Alles was der Mensch braucht, ist vorhanden. Es schlummert in ihm und den Keimen der Erde, nur der Staubgeborne versteht es nicht, die Gaben der Gottheit gerecht zu verwalten.

Alle kommen wir nackt vom Mutterleibe, wissen nicht woher und wohin, Bettler wie Könige. Alle müssen wir wieder sterben, ohne Unterschied des Standes, Besitzes und Geschlechts. Unabwendbar müssen wir hinab in den abgründigen Schlund der Verwesung, von der wir hoffen, daß sie die Metamorphose bedeutet für vollendetere Formen, die wir nicht kennen und hienieden niemals kennen werden. Wir gehen den Weg der Natur. Wir hoffen, daß er zu Gott führt. Mitnehmen können wir nichts, was im Leben unser war.

Herbe ist das. Grausam will es uns scheinen, aber es ist auch erhaben, weil es so absolut gerecht ist und darum wird es sicher auch gut sein; wie alles, was von der Gottheit stammt.

Ergeben wir uns also, wie Kinder, ihrem weisen, allmächtigen Willen. Kehren wir voll Vertrauen in den Schoß unserer großen Urmutter zurück, aus der wir geboren sind.

Ist es aber schon eine Kunst, die gelernt sein will, mit Anstand zu altern, dahinzuwelken und noch im Niedergang sich über das Leben zu erheben, so ist sicher keine geringere, den Daseinskampf mit der Haltung eines edlen Gemütes zu beenden; lächelnd dahinzugehen, mit dem Mut der Ergebung eines starken Herzens, das auch der Los nicht besiegte.

Ein solches Sterben ist schön.

Maximum Roman aus Monte Carlo von Ossip Schubin

„Warum hat auch der stolzeste Strom
Ein abwärts gestecktes Ziel?“

Basil Hymen Novelle von Sacher-Masoch

„Hast einer Welt Besitz du dir genommen,
Sei nicht erfreut darüber – es ist nichts!

Und ist dir einer Welt Besitz zerronnen,
sei nicht im Leid darüber – es ist nichts;
vorüber gehen Schmerzen sowie Wonnen,
Geh' an der Welt vorüber – es ist nichts!"

Kind, Kind, nicht weiter! Wie von unsichtbaren Geistern gepeitscht gehen die Sonnenpferde der Zeit mit unseres Schicksals leichtem Wagen durch, und uns bleibt nichts als, mutig gefasst, die Zügel festzuhalten und bald rechts, bald links, vom Steine hier, vom Sturze da die Räder abzulenken. Wohin es geht, wer weiß es? Erinnert er sich doch kaum, woher er kam?

Goethe.

Als Motto zum **XV. Capitel vom IV. Buche: Götz Krafft die Geschichte einer Jugend von Edward Stilgebauer**

Mit dem Motto auf dem Titelblatte:

Sagen Sie
ihm, daß er für die Träume seiner Jugend
soll Achtung tragen, wenn er Mann sein wird,
nicht öffnen soll dem tötenden Insekte
Gerühmter bessrer Vernunft das Herz
der zarten Götterblume – daß er nicht
Soll irre werden, wenn des Staubes Weisheit,
Begeisterung, die Himmelstochter, lästert.
Ich hab es ihm zuvorgesagt.

Schiller.

Am Beerdigungstage des alten Dichters (1888) waren die Abiturienten des städtischen Gymnasiums in Frankfurt am Main versammelt. In seiner Abschiedsrede sagte ihr Direktor unter anderem:

„Mit jedem einzelnen von Ihnen, der heute geht, geht ein Stück von mir selber hinaus in die Welt. Als Vater und als Freund stehe ich Ihnen hier gegenüber. Und wie der Vater seinem geliebten Kinde will ich Ihnen, jedem einzelnen von Ihnen, Rat und Wunsch mit auf den Lebensweg geben. Was hier gemeinsames Los jedes Tages und jeder Stunde teilte, geht nun die verschiedensten Wege. Galt es hier, mit beinahe gleichen Mitteln dem gleichen Ziele zuzustreben, so sind nun draußen im Leben Mittel und Ziele für einen jeden von Ihnen, meine Freunde, verschieden geworden. Ich wünsche Ihnen allen von Herzen, dass jeder mit den ihm zu Gebote stehenden Mitteln geistiger und materieller Art sein Ziel erreicht. Und diesem Wunsche habe ich nur den einen Rat hinzuzufügen: Bleiben Sie sich selber treu! Werden Sie Männer! Denn Männer, die an ihrem Platze stehen, gebraucht unsere Zeit, gebraucht das Vaterland.

Das Land, das Sie geboren und erzogen, setzt gerade in Sie die größte Hoffnung, stellt darum aber auch gerade an Sie die höchste Forderung. Sie sind in Folge des Bildungsganges, der sich Ihnen nun an unseren Universitäten eröffnet, dazu berufen, Führer und Lehrer, Tröster und Helfer Ihres Landes und Ihres Volkes zu werden, und deshalb füge ich meiner ersten Mahnung die zweite hinzu: Seien Sie selbstlos.

Wer seine Person für die Ideale der Menschheit, wer seine beste Kraft für das Wohl des Ganzen einsetzen will, wie Sie das alle sicher zu tun vorhaben, wie Sie das alle tun werden müssen, der darf erst in letzter Linie an sich selber denken. Also bitte meine Freunde, werden Sie keine Streber, werden Sie Männer.

Wenn ein Vater seinen Sohn in die Welt schickt, dann regt sich manche bange Sorge auch um das sittliche und körperliche Wohlergehen des Kindes in seinem Herzen. Nehmen Sie mir meine Worte nicht übel. Denken Sie: Es ist der Vater, der mir das sagt. Bibelsprüche werden Sie nie von mir gehört haben, und ich weiß, daß das Blut im Körper eines Neunzehnjährigen stürmischer durch die Adern rollt, als in dem des gereiften Mannes.

Wie soll ich mich Ihnen gegenüber ausdrücken, damit Sie mich rasch verstehen. Sie verlassen nun das schützende Elternhaus, wo der Vater über Ihnen wacht, wo Sie das Auge der Mutter und den keuschen Blick der Schwester schauten. Hm, hm, meine Freunde – behalten Sie die Achtung vor dem Weib, die Achtung, die sie vor Mutter und Schwester haben; denn das Weib ist das Schöne in unserem Leben, es ist die Krone der Vollendung, die in ihrem ganzen Werte nur dem Würdigen geboten wird. – Der Kampf ist schwer. Halten Sie Ihre Seele rein – die Seele in allen Fällen – und kämpfen Sie tapfer – das habe ich Ihnen noch sagen müssen."

II

In großen Städten lernen früh
Die jüngsten Knaben was;
Denn manche Bücher lesen sie
Und hören dies und das
Vom Lieben und vom Küssen,
Sie brauchten's nicht zu wissen.
Und mancher ist im zwölften Jahr
Fast klüger, als sein Vater war,
Da er die Mutter nahm.

Goethe

Inhalt: Götz Krafft erstes nächtliche Ausbleiben, besucht mit seinem Freunde Bachold die Kneippe einer Studentenvereinigung – zecht und spielt – doch vor dem Betreten eines berüchtigten Hauses siegt die Erinnerung an Holders' Mahnung: „Halten Sie Ihre Seele rein!"

III

Beziehungen zur Familie Krafft. Kraffts Rede bei der Schlußfeier des Gymnasiums. Wahl der nächsten Studien fällt nicht nach eigener Bestrebung auf Literatur sondern wie es der unerbittlich strenge Vater gewollt, auf Theologie. Abschied vom Elternhause. Vor Abgang des Zuges, der nach Lausanne fuhr, sagte der Vater: „Schreib‘ recht bald Götz, daß wir nicht in Sorge sind, und gib nicht zu viel Geld aus.“

Das war der einzige Rat, den Pfarrer Krafft dem scheidenden ältesten Sohne mit auf den Lebensweg zu geben hatte.

IV

Ankunft in Lausanne – Pension bei Madame Gonjallar und Tochter Adèle. Besuch bei Rocher, wo sich Bachold einlogierte und Zusammentreffen mit Jeanne Ramuz. Schon nach kurzem Beisammensein lispelt ihr Götz Krafft die Worte zu:

„Schicksal, sagen diese Triebe, laß mich ihr und laß sie mein, laß das Leben unsrer Liebe doch kein Rosenleben sein.“

Aus ihren hellen, braunen Augen traf ihn ein Blitz. Wie ein leuchtender Sonnenstrahl fiel er hinein in Götz Krafft weiche Jünglingsseele, die im Ernste noch an keinem Weibe gehangen. Es war das glückliche Sichverstehen zweier innerlich verwandten Naturen, das unbewußte Aufglimmen der ersten Liebe, die nur sich selber kennt, die nichts von den überlegenden niederdrückenden Zweifeln des Verstandes weiß.

V

Götz Krafft wendet dem in der Pension der Frau Gonjallaz neu eintretenden deutschen Juden Sally Löwenfeld ein tieferes Interesse zu, und dies umso mehr, als dieser Literaturgeschichte und Philosophie studierte und wie Krafft nach Wahrheit und Wissen strebte. In einem Gespräche bemerkte Löwenfeld u. a.:

„Zur Heuchelei erzieht uns die moderne Gesellschaft alle, es kommt aber auf das geringere oder größere Maß Wahrheitsliebe an, daß man sich als bescheidenen Rest bewahrt. Ist es nicht eine Heuchelei, uns Juden als gleichberechtigte Staatsbürger zu bezeichnen? Sitzen wir auf den Richterstühlen, gehören wir dem Offizierskorps an, ist je einer von uns Regierungspräsident oder Minister geworden? Wir könnens werden, aber wir werdens nicht, da liegt der Hase im Pfeffer. Und wenn wir die Macht des Geldes, die man uns heute so oft vorwirft, wirklich in unsere Hände rissen, warum geschahs? Weil das Geldverleihen vor Jahrhunderten den anderen als schmutziges Geschäft galt und für die Brunnenvergifter und die Schlächter von Christenkindern gerade gut genug war – darum! Es ist die Saat des Hasses, die nun aufgegangen und

allerdings erstaunliche Früchte gezeitigt hat. So sitzen die Barone von Rotschild und von Hirsch auf ihrem goldenen Stuhle, um den sie mancher Reichsfürst beneidet, aber mit Blut und Schande, mit Tränen und Schmerzen würden diese fabelhaften Reichtümer erworben. Etc.

Und ein andermal fragte Löwenfeld?

Wie stehen Sie denn der modernen Richtung gegenüber?

„Sie meinen Ibsen, Zola und Tolstoi?“

„Ja, diese in erster Linie, aber auch in Deutschland beginnt es sich zu regen. In Berlin sind sie drauf und dran eine Freie Bühne zu gründen. Fast hat es den Anschein, als sollten wir eine neue Sturm- und Drangperiode erleben. Ich bin noch stark im Zweifel, ob Goethe und Schiller ihr würden folgen werden. Wir sind heute alles weniger als eine Nation, wir Deutschen, wir sind zerrissen trotz Bismarck, in Stände zerrissen, in Klassen, in Konfessionen – und das Proletariat marschiert geschlossen gegen uns.“

„Sie schwärmen für den großen Dichter aus dem Norden?“

„Offen gestanden“, sagte Krafft, „für Ibsen Dramen hat mir immer das tiefere Verständnis gemangelt. Nur den Volksfeind begreife ich so recht. Was Tolstoi will, ist mir ziemlich klar geworden, aber am klarsten steht Emile Zola vor meinem geistigen Auge. Germinal ist das Buch der Zukunft.“

„Lesen Sie Ibsen zum zweiten und dritten Male, und ich sage Ihnen, er hält uns alle zum Besten.

Ein wahrer Mensch grinst mir aus allen seinen Werken allein entgegen, wir alle sind Hjalmar Ekdal, Herr Krafft. Wir tun nichts und halten uns für Genies der Arbeit, wir photographieren und meinen als Künstler zu schaffen, wir leben von dem geistigen Almosen der Vergangenheit und glauben Wunder was für Kerle zu sein, wenn wir Hurra rufen und Heil dir im Siegerkranz singen – die Selbstüberschätzung ist der Fluch dieses Ekdalgeschlechtes, und darum liebe ich diesen Hjalmar, weil er uns allen so ähnlich sieht.“

Besuch in Professor Reymond‘s Kolleg. Dieser für Jean Jacques Rousseau schwärmende Professor endete sein Thema:

„Den Menschen also wiederzufinden, meine Damen und Herren, das war die Forderung, die der unsterbliche Jean Jacques an seine Zeitgenossen zu richten hatte. Sie ist der tiefe Sinn seines Wortes. Retournons à la nature. Das Alte, das dem Untergange durch die französische Revolution gereichte. Regime kannte nur Stände und Klassen, Autorität und Untertan.

„Menschen, Menschen“, schrie Jean Jacques Rousseau, der Verfolgte, dessen Bücher man wohl verbrennen, aber nicht unterdrücken konnte, hinaus in die Welt und dieser Ruf, er drängt durch die Jahrzehnte des neunzehnten Jahrhunderts hindurch, auch an unser Ohr, schaffen wir uns selber aus Herren und Knechten zu Menschen und.“

Minderes Behagen Götz Krafft‘s in der folgenden Vorlesung des Theologen Prof. Dandin über Religionsgeschichte; dieser folgte zum Schlusse des Nachmittages eine Vorlesung des Privatdozenten Dr. Heister über Fragen der Entwicklungsgeschichte. Er begann:

„Die alte, die Menschheit seit Jahrtausenden bewegende Frage: „Woher kommt das Leben“, die Frage, die Religionssysteme schuf und wilde Kriege entzündete, diese Frage kann die Wissenschaft auch heute noch nicht beantworten. „Woher das Leben kommt“, wissen wir nicht. Es ist da. Seit Millionen, vielleicht seit Milliarden von Jahren: aus dem Nichts es erzeugen, es schaffen, vermag die Wissenschaft auch heute nicht, seine letzte Quelle ist dunkel und die Gläubigen sagen uns, sie ruht in Gott. Aber die Fortentwicklung dieses Lebens beobachten, sie erforschen, von dem primitivsten Anfang bis zur höchsten Vollendung der psychischen und psychischen Konstitution des Menschen, das ist der Wissenschaft heiligstes Amt.“

Dr. Heister schritt zu seinem Apparat.

„Was Sie hier vor sich sehen, ist eine der niedrigsten Formen des Lebens, die wir kennen, ein Aufgusstierchen in einem Wassertropfen, eine Amöbe, eine Zelle aus Protoplasma, wie wir den Urstoff allen Lebens, den Urschleim, genannt haben, und eine Reihe rätselhafter Kerne, die die Energie des Lebens in sich zu schließen scheinen. Wie Sie sehen, geht eine Bewegung durch das Tier. Die Protoplasmazelle ändert ihre Gestalt, es bilden sich Einschnitte. Zelle und Kern beginnen sich zu teilen. Sie haben hier die primitivste Form der Fortpflanzung, die Amöbe vermehrt sich durch Teilung, das Junge ist vom Alten in keinerlei Weise zu unterscheiden, aus dem Muttertier werden zwei in sich abgeschlossene, gleich einfache Tiere, bestehend aus Zelle und Kern.

Im Zimmer Löwensfeld’s blättert Götz Krafft in dem Buche „Der Einzige und sein Eigentum“ von Max Stirner. Er liest den Schlusssatz zur Einleitung:

„Das Göttliche ist Gottes Sache, das Menschliche Sache des Menschen. Meine Sache ist weder das Göttliche, noch das Menschliche, ist nicht das Wahre, Gute, Freie usf., sondern allein das Meinige, und sie ist keine allgemeine, sondern ist einzig, wie ich einzig bin. Mir geht nichts über Mich!“

Und Krafft denkt: Liegt hier des Rätsels Lösung? Sich selbst auszugestalten, sich zu erkennen, war das der Zweck? Am Ende!

VI

Kraffts Gang in die Leihbibliothek, welcher Jeanne Ramuz vorstand. Begegnung mit derselben, später mit Barhold und seiner angebeteten Madame Yvonne Dufour. Im Café de Lausanne werden die Freunde zur Feier der Antrittskneipe der Teutonia eingeladen. Krafft nimmt zwar widerstrebend an, ulkt aber wacker mit und tritt als Kouleurbruder ein.

VII

Jeanne Ramuz facht Götz Krafft Leidenschaft von Tag zu Tag zu stärkerer Glut an, worunter dessen Studien litten. Einer brieflichen Einladung zu einem gesellschaftlichen Ausflug nach der Tour de Gourze leistet er entzückend Folge.

Und in der Tat! Wie die Königin dieses Zauberreiches mit elastischen Schritten ging Jeanne Ramuz leuchtend, im weißen Gewande dahin. Lächeln nun ihre zum Kusse geschaffenen Lippen. Sonnenblitze dieser Wunderaugen, Harmonie die ganze Gestalt. Wie den Falter der Duft der Blume berauscht, wie deren leuchtende Farbe lockt und lockt, so zog sie ihn nach sich, willenlos, einen Knecht ihrer siegreichen Schönheit.

Nie hatte Götz Krafft in seinem Leben solche Wonne empfunden, solches Leid ahnend gefühlt, wie an diesem Tage, nie bis jetzt und nie wieder später in seinem wechselreichen Leben!

Und sie – ihr gefiel dieser Jüngling mit der reinen, fast unberührten Seele, ihr, die schon manchen Seladon zu ihrer Füßen gesehen hatte. Sie wollte ihn besitzen mit Haut und mit Haaren!

Und endlich da lag er, im Staub, auf den Knien vor dem Tempel ihres Leibes, vor der siegreichen Schönheit des jungen Weibes, das Manneskraft und Wille in seinen Händen zerbrach.

„Dein Götz Krafft, deine Sklavin und deine Herrin, dein Schicksal“, sagte sie fest, und ein seltsamer, unvergeßlicher Blick aus den goldbraunen Augen des schönen jungen Weibes traf den Jüngling, ein Blick, vor dessen leidenschaftlicher Glut er in Scham die Augen senkte.

Sie kamen an einen Wildbach, da rief sie in tollem Übermut, „Trag mich hinüber, Götz Krafft“. Und sie glitt in seine Arme, die Augen schließend und dann: „War das schön, du bist stark, Götz Krafft!“

Siedend heiß stieg es auf in Götz Kraffts Innern. Ganz aus der Ferne kroch wieder ein Etwas heran, vor dem er erschauerte. Der gleisende Wunsch, diesen Hals, diesen Busen, dieses Weib in all seiner göttlichen Nacktheit mit brennenden Lippen zu küssen. Die Lichtgestalt, die er in seinen Armen gehalten, die hehre Göttin seiner fantastischen Träume, sie war zu Fleisch und Blut geworden, und in diesem Augenblick fühlte er zum ersten Male mit klarem Bewußtsein, ihn hungerte nach ihrem Fleisch!

Da erwachte Jeanne Ramuz aus ihrem Taumel. „Was starrst du mich so an? Götz Krafft? Ihre Stimme klang heiser, fast rauh. „Komm, die andern? Dort drüben liegt Tronchet.“

VIII

Kaum gedacht,
War der Lust ein End gemacht,
Gestern noch auf stolzen Rossen,
Heute durch die Brust geschossen,
Morgen in das kühle Grab. Hauff.

Nach unfreundlicher Unterbrechung finden sich Sally Löwenfeld und Götz Krafft im Café du Grand Pont wieder. Es wird innige Freundschaft geschlossen, – da erscheint Graf Schlippenstädt in stark angeheitertem Zustand, wird anzüglich und auf seine Bemerkung: „Wenn Sie mit mir reden wollen, dann stehen Sie gefälligst auf, sie krummer Judenlümmel“ erhielt er einen wuchtigen Schlag in das Gesicht.

Der Ehrenrat hatte im Sinne der Forderung des Grafen entschieden, dreimaliger Kugelwechsel auf fünfzehn Sprungschritte Distanz.

Auf die Mensur, eins, zwei, drei! Schnell hatten zwei Schüsse fast zu gleicher Zeit gekracht. Der schmächtige Jude lag am Boden.

„Vater, Mutter“ drang es von blutleeren Lippen an des Arztes Ohr und dieser sagte: „Es ist zu Ende, meine Heeren.“

Kraffts Studiengenosse der Universität Kamenetz [korrigiert ins] Camenz erkrankte an den Folgen, welche der Umgang mit lüderlichen Dirnen meist nach sich zieht.

IX

Die letzten Ereignisse haben Götz Krafft tief erschüttert – der junge Student der Theologie, den bislang nur Zweifel über die Dogmen seiner Kirche gequält haben, er verlor nun den Glauben an das Wesen der Gottheit, wie er sich dieses in den kühnen Träumen seiner Jugend zurecht gelegt hatte – – – das Gebet das er noch als Abiturient gesprochen hatte, wollte nicht mehr von seinen Lippen.

Und die Arbeit in diesen stillen Wochen? Von den Episteln des Apostel Paulus, die ihm zu viel des Dogmatischen gaben, zog es ihn mehr zu dem freundlichen Galiläer, der auf den Bergen am See Tiberias, der die Armen selig gepriesen, der die Mühseligen und Beladenen zu sich gerufen hatte und der die Sorge um den Alltag durch den Hinweis auf die Lilien auf dem Felde und die Vögel unter dem Himmel gebannt. Das ganze laute Treten, das Mühen um Hasten der Gegenwart verschwand in diesen stillen Wochen, die dem Tode des Freundes folgten, aus dem Geisteskreise und um die Vorlesungen hatte er sich nicht mehr gekümmert. – In trüber Stimmung versunken erhält Götz Krafft den Besuch Adèle Gonjulaz, die einen Brief Jeannes überbringt und im folgenden Gespräche zu ihm bemerkt:

„Ihre Eltern haben uns in einem langen Briefe Ihr Wohl auf die Seele gebunden. Mama ist über Herrn Löwenfelds Schicksal schier untröstlich. Sie sind in den letzten Wochen wie umgewandelt, Herr Krafft!“

Und: „Wenn ich ein Freund wäre, nicht ein Weib, dem die Sitte, die wir noch immer anerkennen, in so vielen Dingen eine freimütige Aussprache verbietet, dann könnte ich Ihnen aus meinem Leben eine Geschichte erzählen, die Sie am Ende von einem unbedachten Schritte abhalten würde“.

„Sie sind noch so jung, ich möchte – nicht wünschen, daß ein Frühlingsbrief in ihr Herz sinke, denn es gibt Naturen, die gewisse Dinge niemals ganz überwinden.

Ich möchte Sie vor einem solch traurigen Schicksal wie das meinige bewahren – Sie und vielleicht auch das Mädchen.“

Aber der Brief worin Jeanne Ramuz zu dem diesjährigen fête du bois der Lausanner Schulen so herzlich ladet, las er immer wieder und deren Ruf „Ich vergehe vor Ungeduld Sie wieder zu sehen“ hatte er nicht widerstehen können.

Am Festplatze traf er Jeanne mit einem anderen – heiß wallte es da mit einem Male empor in Kraffts Innerem.

Fröhlich plaudernd schritt sie dahin – Arm in Arm hinein in den Wald. Nun mußte er sie begegnen. „Ei, ei, Herr Krafft, so spät“ und stellte den Herrn vor. Charles Chappius – Götz Krafft! Aus den Armen des Ersteren glitt Jeanne Ramuz‘ weicher Arm in Seite Kraffts.

„Gehen wir zurück in den Wald, mir liegt nichts an dem Tanzen“ und durch das grüne Laubdach der Buchen fiel der goldene Glanz der Sonne auf die beiden.

„Sie sind nicht in Kouleur?“ – „Ich gehöre ihr nicht mehr an –“ antwortete Krafft und spielte auf seine letzten Erlebnisse an. Und da plötzlich die Arme ausbreitend, flüsterte sie mit leise zitternder Stimme: „Küsse mich wieder, Götz Krafft!“ Und wie damals lag er in ihren Armen – bedeckte sie mit brennenden Küssen, die sie mit gierigen Lippen von dem noch unberührten Munde des Jünglings trank, der an Erfahrung und Kenntnis der Leidenschaft noch ein halber Knabe war.

„Du bist mein, ganz mein, Götz Krafft?“

„Jeanne, ich bete dich an.“

„Du betest mich an, Götz Krafft, ist das wahr?“

„Jeanne, ich bete dich an.“

„Dann knie vor mir als deiner Göttin und küsse den Saumen meines Kleides!“

Und da lag er schon vor ihr im Staub, im Staube vor dem Weib und berührte mit glühenden Lippen ihres Kleides letzten Saum.

Auf eine Bank sich niederlassend, erzählte sie ihm, daß Herr Chappius beim Vater um ihre Hand angehalten habe – und auf seine Frage sagte sie lachend:

„Du betest mich an, und er, er will mich heiraten, hab ich da noch zu wählen?“

Sie hatte die Stimme seines mahnenden Verstandes in tiefsten Schlummer gelullt und leise fragend kam es von seinen Lippen:

„Willst du nicht offen mit deinem Vater sprechen, Jeanne, oder soll ich – “

„Nein Götz Krafft, laß mich allein alles machen – mein Vater ist so sonderbar – mich allein – du betest mich an, das ist genug.“

Im Weiterschreiten fragt Jeanne: „Kennst du den Friedhof von La Sallay?“

Er schauderte. Da oben lang Löwenfeld begraben – eine Stätte der Trauer und des Entsetzens –

„Hinter dem Friedhof von La Sallay, an der Ulmenallee steht ein kleines Gartenhäuschen: mon désir mit Namen. Das gehört meinem Vater. Jetzt im Sommer, bin ich jeden Nachmittag allein dort oben, ganz allein. Vater ist im Geschäft, und ich muß die Blumen dort oben pflegen, hörst du Götz Krafft?“

„Kommst du, kommst du gern“ lockte die weiche Stimme wie Sirenengesang an seinem Ohr – und er – als hätte er alles vergessen: „Ich komme, ich komme.“

X

In der Pension Gonjalaz interessiert sich Götz Krafft mehr und mehr – für das angedeutete Schicksal der armen Tochter des Hauses. Von deren Mutter möchte er Näheres in Erfahrung bringen und besucht sie zu diesem Zwecke. Im Verlaufe des Gesprächs mußte er mit Entsetzen den Ausruf hören: „Ich hasse die Tochter, die soviel Schande und Unglück über ihre alte Mutter gebracht hatte.“

Voll trüber Gedanken stand Krafft am Fenster, kein Wort der Erwiderung mehr findend und keines mehr suchend. Da rollte in scharfem Trabe ein Wagen vor das Haus[.] Der schrille Ton der Hausklingel durchgellte schreiend den Korridor. Beide ahnten, daß sich in dieser Minute Ungeheueres vorbereiten mußte. Die Tür flog auf. Es war Adèle. Abgehetzt wie ein Wild mit steigenden Haaren, keuchenden Atems stand sie da. Wie durch einen Zauberschlag umgewandelt! Flammenden Blitzen gleich schossen aus den sonst so traurigen Augen wütende Blicke auf das aschfahl gewordene Gesicht der Mutter.

„Die Bouchon hat mein Kind ermordet“, brüllte sie wie ein zu Tode verwundetes Tier.

Ein schwerer, in ein schwarzes Tuch gehüllter Körper sank nun aus Adèles Armen auf das Sofa.

„Gaston, mein armer, kleiner Gaston“ wimmelte das kniende Mädchen, „kennst du deine Mama nicht mehr, Gaston, deine schlechte Mama, wirst du nie mehr die blauen Augen öffnen, Gaston –“

Und den schmächtigen Körper des kleinen Wesens entblößend:

„Da, schau her, schau her," schrie sie, „da schau her, du hast den Jungen zu der Bouchon gebracht. Du – du – du – und du wußtest, wer diese Bouchon war, da schau her".

Mit breiten Wunden war der kleine Körper bedeckt, der Rücken von oben bis unten mit Blut unterlaufen.

„Sie hat es zu Tode geschunden, und ich wußte nichts davon. Stunde um Stunde gab ich, um das Kind zu erziehen, und du hast mir das Haus verboten, wenn ich es bei mir behielt, du hast es zu dieser Bouchon gebracht." „Gib mir mein Kind wieder". –

Als sei sie aus Marmor gemeißelt stand die hohe, hagere Gestalt der alten Frau vor dem unglücklichen Geschöpfe, und die Tränen des Mitleides über dessen Geschick rannen nun Götz Krafft die Wangen hinunter. Endlich ein Wort von den Lippen der alten Frau. Hart als seien die Worte aus Stahl geschmiedet, kamen sie von den blutleeren Lippen:

„Schaffe die Leiche fort, jede Minute kann ein anderer von den Herrn kommen, willst du uns noch ganz ruinieren, schaffe die Leiche fort! Warum hast du sie nicht bei der Bouchon gelassen?"

Sie nahm ihr totes Kind in die Arme und mit den Worten: „Im See ist genug Platz für uns beide", stürmte sie hinaus. Reglos stand die alte Frau noch immer.

„Du hast dir selbst dein Schicksal geschmiedet", rief sie der fliehenden Tochter nach.

Da kam Götz Krafft zur Besinnung, er mußte ihr nach –

Adèle war verschwunden, stürtzte sich mit ihrem Kind in den See. Ihren Leichnam sieht Götz Krafft in der petite morgue – leise tritt er hinzu und drückte mit bebenden Fingern die Lider über die starren Augen. Nachdem der Vorfall auch von den Zeitungen sehr entstellt an die Öffentlichkeit kam, fühlt sich Götz Krafft gedrängt, den wahren Sachverhalt der Redaktion eines socialistischen Blattes bekannt zu geben –

Dasselbe brachte bald einen über zwei Spalten langen Artikel mit der Überschrift „Mademoiselle Mère". Und so fiel der erste Peitschenhieb in das Gesicht der bürgerlichen Gesellschaft. Bald erfolgte die Verhaftung der Hebamme Bouchon – dann die Gerichtsvernehmung. Der Präsident:

„Die Anklage legt Ihnen zur Last, eine ganze Anzahl Ihnen zur Pflege anvertrauten Kinder, die genau Zahl hat noch nicht festgesetzt werden können, unter anderen den fünfeinhalb Monate alten unehelichen Sohn der verstorbenen Adèle Gonjallaz vorsätzlich und mit Überlegung getötet zu haben.

„Ich habe getan, was andre von mir verlangt haben, Herr Präsident.“ „Solange es Kinder gibt, die den Müttern zur Schande gereichen, wird es Frauen geben, an die man das an mich gerichtete Verlangen stellt.“

„Ja ich habe seit Jahren im stummen Auftrage sehr vornehmer Damen und sehr vornehmer Herrn mein Gewerbe betrieben, und das tat ich, weil ich leben mußte.“

„Und Mitleid haben Sie mit Ihren Opfern niemals empfunden?“

„Mitleid, Herr Präsident; die Kinder sind bei mir anfangs eines sanften Todes gestorben, und das war das beste für sie, die ihre eigenen Eltern doch dem Elend, der Schande und dem Verbrechen ausgeliefert hätten. Aber als der Bezug von Morphium Verdacht auf mich lenkte, da zwang mich die Gesellschaft, der ich diente, zu anderen Mitteln zu greifen. Aber auch der Stich ins Gehirn ist fast schmerzlos, Herr Präsident.“

„Und die Misshandlungen, die Wunden und Beulen, die man an dem Körper des Kindes gefunden hat!“

„Auch dazu hat mich gezwungen, das solle für den Fall einer Entdeckung mein letzter Ausweg sein.“

Der Staatsanwalt wendet sich in seiner Rede an die Geschworenen mit den Worten:

„Meine Herrn, befreien Sie durch ein Schuldig in vollem Umfange ohne Zubilligung mildernder Umstände die menschliche Gesellschaft von dieser Pestbeule.“

Der Vertheidiger breitete beide Arme über die Angeklagte aus, als er begann:

„Meine Herrn Geschworenen. Eine Pestbeule ist nur ein Symptom des Körpers, der von der Krankheit verursacht ist, und dieser Körper, diese ganze Gesellschaft, sie stelle ich an der Seite der Bouchon vor die Schranken des Gerichts und rufe mein Wehe, Wehe, Wehe, dreimal über sie aus.“

Zum Schlusse: „Ja meine Herren Geschworenen. Alle, alle. Sie sind die Entlassungszeugen der Bouchon, sie alle plädieren für mildernde Umstände, weil sie alle mit ihr verurtheilt werden!“

„Verblendete Mütter und lieblose Eltern heran, vor dieses Tribunal. Herbei vor die Schranken dieses Gerichtes, zeuget beredter als J Moreaus‘ Worte es können, für die Bouchon!“

Wegen Mordes in vierzehn Fällen verurteilte das Gericht die unverehelichte Hebamme Adelaide Bouchon zu lebenslänglichem Zuchthaus.

XII

Wie ein Gigant hatte Götz Krafft mit seiner Leidenschaft gerungen. Vergeblich! Und noch auf dem Wege zum Gartenhäuschen mon désir mahnte ihn leise eine

kaum vernehmbare Stimme. „Kehre um, Götz Krafft!“ Aber er kommt an das Gittertor, öffnet es und da flog ein reifer Pfirsich dicht vor seinen Füßen nieder und lautlos war Jeanne Ramuz hinter einem blühenden Rosenstrauch hervorgetreten.

„Essen Sie, Götz Krafft, die Pfirsiche sind reif.“

„Du bist so lange geblieben.“

Und von dem Taumel seiner Leidenschaft völlig überwältigt, drückte er brennende Küsse auf ihre geschlossenen Lider. Und in ihrer Umarmung fühlte er mit einem Male den rasenden leidenschaftlichen Wunsch nach völligem Besitze und „Jeanne, Jeanne, Weib, herrliches, göttliches Weib“ kam es über seine Lippen.

„Meine Jeanne“ keuchte er, mein Weib, mein Besitz, meine Sklavin. Und Sie, die damals so stolz gewesen, blieb auf den Knien vor ihm liegen und ganz leise bebten ihre Lippen. „Dein, dein“.

Da rollte der Donner zu ihren Häuptern – prasselnd wie eine wahre Flut, stürzte der Regen des Himmels auf sie herab. Wie unter einem Peitschenhieb duckte sich Götz Krafft. Momentan kehrte seine Besinnung wieder. Was hatte er tun wollen?

„Ins Haus, ins Haus,“ drängte Jeanne, und er folgte ihr. Bis auf die Haut durchnäßt löste sie die langen Flechten ihrer goldenen Haare, löste sie den Gürtel des weichen Gewandes und wieder bebten ihre Lippen: „Götz Krafft!“ Er war an das Fenster getreten – fast hüllenlos saß das Weib seiner Jugendträume, das heiße Begehren schlafloser Nächte auf dem Ruhebett und sie schien ihm zuzuflüstern „Komm, komm doch, Götz Krafft!“

In diesem entscheidenden Augenblicke seines Lebens hatte Götz Krafft eine furchtbare Vision – er befand sich in der petite morgue, er sah das totenstille Antlitz der ertrunkenen Adèle Gonzallaz. Und ein Hartes, Unerbittliches bemächtigte sich seines Wesens.

„Ich kann dich nicht unglücklich machen, Jeanne, dich und das kommende Geschlecht nicht.“

Er hatte überwunden. Nur in Umrissen sah er ihre Gestalt. Den stieren Blick ihrer weit aufgerissenen Augen konnte er im Dunkel nicht erfassen, da er sich zur Tür hintastete und ohne ein weiteres Wort verschwand.

An dem eisernen Portale des Friedhofes von La Sallay blieb er unwillkürlich stehen – dann trat er ein. Vernunft, vorbei, so viele Menschenfreude und so vieles Menschenleid, so viel Haß und Liebe, so viel Gleichgültigkeit und Leidenschaft.

Und nun stand er an dem Grabe des Freundes und wie ein Trost aus lichter Höhe ertönte seinen Ohren die tiefe Weisheit des griechischen Dichters, daß der, den die Götter lieben, in Jugendkraft von dieser Erde genommen werde. Auf der Marmortafel stand der Psalm Daniels.

„Unser Leben ist wie ein Grab auf dem Felde, das da frühe blühet und bald welk wird und des Abends abgehauen wird und verdorret.“

Dasselbe heute wie vor Tausenden vor Jahren, da König David auf dem Stuhle Israels gesessen – nichts war dauernd, als der Wechsel, nichts beständig als der Tod.

In seiner Pension zurückgekehrt findet er einen Brief aus der Heimat und die Aufforderung des Vaters in den nächsten Wochen zurück, sein Studium in Lausanne – das wahrlich genug gekostet habe – weit über tausend Mark für drei Monate, abzuschließen.

In einem langen Briefe verabschiedet sich Götz Krafft von Jeanne und erhält schon am überfolgenden Tag die Antwort:

„Mein lieber Freund!

Ich habe Ihren Brief gelesen und glaube Sie zu verstehen. Aber wir sind aus verschiedenem Holze geschnitzt. Vielleicht sind Sie noch zu jung, um einzusehen, daß die Ehe und die Liebe doch zwei ganz verschiedene Dinge sind. Ich habe mich doch mit Herrn Chappuis verlobt, der gestern gerade als Ihr Brief angekommen war, bei meinem Vater noch einmal um meine Hand angehalten hat. Sie reisen bald, reisen Sie glücklich und gedenken Sie ohne Groll unseres Jugendrausches, wie ich seiner ohne Groll gedenken werde.

In Freundschaft
Ihre Jeanne Ramuz.“

„Armer Chappuis!“ dachte Götz Krafft. – Auf der Heimfahrt, als der Genfer See und seine Berge für immer schwanden, rannen warme Tränen über die Wangen von Götz Krafft.

Ende des I. Ts.

II. Teil

Im Strom der Welt.

I Trapp versetzt den Ehering seiner Mutter bei Jänicke in Berlin. Die Spielhölle Rumpoler’s in der Bülowstraße. Zusammentreffen mit Götz Krafft. Pension bei Frau Schulze. Krafft liest als Motto über einem der Artikel der Zeitung Most:

„Der erste der seinen Platz einfriedigte und sich einfallen ließ zu sagen: „Das ist mein“ und Leute fand, die einfältig genug waren, das zu glauben, war der wahre Gründer der bürgerlichen Gesellschaft. Wie viele Verbrechen, Kriege und Morde, wie viel Elend und Gräuel hätte der dem Menschengeschlecht erspart, der da die Pfosten ausgerissen oder die Gräber zugeschüttet und den Menschen zugerufen hätte: „Hütet Euch, diesem Betrüger zu glauben, ihr seid verloren, wenn ihr vergeßt, daß die Früchte allen gehören und die Erde niemand!“ (Jean Jacques Rousseau.)

II Kolleg des Professors Wolfgang Müller. Krafft wird von der russischen Studentin Fedora Baranow angesprochen – erfährt deren Lebensgeschichte.

III Berliner Leben. Sitzung des sozialdramatischen Vereines im Großen Kurfürsten. Erscheinen Löw Wolf's Redakteur der „Peitsche". Nochmaliges Zusammentreffen mit der Baranow – dann mit Mimi Kubitz welche seine Geliebte wird.

IV Berliner Leben in der Weydinger Strasse. Pension der Polin Martha Konicka, in welcher Giacomo Lovelli, Trapp und mehrere Russen unter ihnen auch die Baranow hausen. Liebesverhältnis Trapps mit der Tochter Sonja. Verzweifelte Lage. Übergabe des Manuskriptes. Enthüllungen über Vorgänge in dem dunkelsten Berlin" an den Redakteur Löw Wolf. Der Hunger treibt zum Schneeschaufeln von der für ihn allzu harten Arbeit ein Almosen befreit.

V Götz Krafft im Hause seines Onkels Konsistorialrat Theodor Lummings. Lernt Dr. Dann kennen.

VI Götz Krafft sucht Trapp für das Blatt Dr. Dann's auf. Derselbe war aus der Pension mit Lovelli verschwunden. Erscheinen der Polizei – Ausweisung der Russin.

VII Besuch bei Dr. Dann. Ratschläge u Empfehlung an Professor Trimmler.

VIII Götz Krafft übergibt das Empfehlungsschreiben dem Professor Trimmler. Weisungen desselben zum Studium der Literatur. Ausflug mit der Geliebten Mimi Kubitz. Theaterverhältnisse. Besuch des deutschen Theaters mit der Vorstellung Ibsens Gespenster. Krafft gewahrt, daß Mimi mit ihrem Taschentuche ganz behutsame versteckte Zeichen nach einer Seitenloge machte – dann vor dem letzten Akt verläßt sie das Theater – unter dem Vorwande zur Tante gehen zu müssen. – Krafft ging ihr nach und bemerkt im Vorraum des Theaters, wie sich Mimi in Rumblers Arme hängte.

IX Das sogenannte Bording-House der verwitweten Frau Professor Weidemann – das Modell zu des berühmten Waldemar Weidemann's Gemälde „Badende Nixe". Götz Krafft findet daselbst Rumbler im Momente, als dieser als Kroupiers beginnt: „Le jeu est fait. Rien ne va plus." Da schrie ihn Krafft an: „Wo hast du Mimi hingebracht, du Schuft?" Plötzlich erscheint Polizei und folgt das Verhör beim Kommissariat wo Götz Krafft über Mimi Kubitz Vorleben hört.

X Götz Krafft dichtet sein Drama „Ein Opfer" – übergibt dasselbe Dr. Dann. – Trapp's Brief an Götz Krafft: „Eine Stimme aus der Tiefe spricht zu Dir, Götz Krafft. Ich kann nicht mehr, ich bin verloren. Vergleiche den Artikel in der Zeitung mit meiner Handschrift. Man hat mich bestohlen und nun geht es mit mir ganz bergab. Stelle diesen Löw Wolf, der mir den letzten Halt nahm, vor aller Welt an den Pranger. Versage mir die Erfüllung

dieser meiner letzten Bitte an die Welt nicht! Dein versinkender Trapp“. Götz Krafft Artikel: „Geistiges Piratentum“ folgt an Dr. Dann.

XI Dr. Dann antwortet und warnt, doch Krafft besteht auf Veröffentlichung seines Artikels. Theater Direktor Straub gibt Götz Krafft bekannt, daß sein Drama „Ein Opfer“ zur Aufführung gelangt. Theaterprobe. Vorstellung am 17. Juli 1890. Inszenierter Durchfall durch den Redakteur der Peitsche Löw Wolf.

XII Vernichtende Urteile in der Berliner Presse. Prozess Rambler Weidemann Hauptverhandlung in Moabiter Justizpalast. Einvernehmung Kraffts – Aussagen der Mimi Kubitz. Antrag des Staatsanwaltes gegen Frau Weidemann wegen betrügerischen Falschspiels und wegen Kuppelei. 3 Jahre 6 Mn. Zuchthaus u Verlust der bürgerlichen Ehrenrechte auf 5 Jahre – gegen Rumbler wegen Beihilfe 1 Jahr Gefängnis. Interessante Rede des Justizrates Hinrichs.

(Wo keine Kunden sind, da ist auch kein Geschäft, – und wer das sittlich anrüchige Geschäft verlangt und bezahlt, ist vor dem Stuhle des Richters genau so gut und so schlecht, wie der, der anmacht und vermittelt. – Der Hechter ist mir so lieb, wie der Wächter.

Urteil: Weidemann wegen gewerbsmäßigen Falschspiels u Betrugs 1 Jahr 3 Mon. Gefängnis – Rumbler wegen Beihülfe 1 Jahr.

XIII Raubmord an Pfandverleiher Jänickes. Festnahme des Italieners Lovelli. Götz Krafft Suche nach Trapp. Verzweiflung der Sonja. Selbstmord Trapp‘s.

XIV Besuch Krafft’s beim blonden Hünen Professor Trümmler dessen Ratschläge – Brief aus der Heimat. Abschied von Berlin und Ende von Götz Krafft’s feiner ersten Brausezechen.

III

Im engen Kreis. In München.

I Ärztliche Untersuchung der Einjährigen. Einleitung Götz Krafft’s mit Karl Frey, Windele, Stelzenmüller u Theolog Mark in die Kompanie des Hauptmanns Biglmeyer. Der erste Befehl des Unteroffizier‘s Haberle: „Kuma ‚S‘ moal her Einjähriger, und hol‘ns mir a frisch Wasser, i will nur halt die Händ waschen.“ Dienst in der Kompanie-Schule. Im Hause Frey – erstes Beg[eg]nen mit Eva. Deren Freundin Miss Wood.

II Eindrücke Götz Krafft’s bei Benützung der Latrine – in der Mannschaftsstube erhält er Unterricht im Stüb‘n Kehr’n! dann Befehl des Unteroffizier’s Bett zu machen. Anschluß an Mark und Windele. Nach 6 Wochen bezieht Götz eine Wohnung bei Frau Niebling – wo er sich in den Mußestunden mit der Arbeit für Professor Trümmler beschäftigt.

Erste Felddienstübung. Krafft erhält von seinem Hauptmann den Befehl, ihn dessen Drama lesen zu lassen. Erkrankung Mark's, seine letzten Stunden im Lazarett und Tod.

III Leutnant Schwareiter, ein wahrer Volkserzieher. Götz Krafft im Hause des alten Gelehrten Eugen Frey vor dem Weihnachtsfest. Krafft versäumt die Ehrenbezeugung für Premierleutnant Kern. Götz Krafft bezieht am Weihnachtsabend die Stubenwohnung. Wache in Milbertshofen – veranstaltet ein festliches Gelage.

IV Götz Krafft erhält 3 Tage Mittelarrest wegen Unterlassung der vorschriftsmäßigen Ehrenbezeugung.

V Krafft erhält die Weihnachtsgeschenke aus der Heimat dann eine Brieftasche mit der Visitenkarte Eva Falys. Verkehr mit dem erblindeten Vater, der Götz Krafft vier alte Pergamentblätter übergibt.

Vorstellung beim Major Zeller, der Götz Krafft entgegen des Vorschlages der Kompanie für den Offiziersunterricht bestimmt. Absendung des fertigen Manuskriptes an Professor Trümmler.

Besuch der Redoute im Cafe Luitpold – Zusammentreffen mit Stelzenmüller und seinem Modell Annerl Völkl und Windele neben Götz Krafft maskierte Zimmerfrau Niebling.

VI Götz Krafft entziffert aus den Pergamentblättern Frey's ein Stück des Nibelungenliedes. Besuch im Atelier seines Kameraden und Malers Stelzenmüllers, der an der Arbeit seines Werkes „Die Versuchung" war – als Modell hob sich der völlig nackte Mädchenkörper ab. „Na, Krafft", sagte der Künstler, „des ist Glück. Nur das Licht auf dem linken Hinterteil will mir gar noch net passen." Gemeinschaftlicher Ausflug zu Oberpoltingers Salvatorantlitz – Zusammentreffen mit Windele. Bemerkung einiger Preußen am Nachbartische. „Einfach ekelhaft diese süddeutsche Flegel!" Und Windele: „Saupraiß, verfluchter, da schau mal her, wann i dir ane gepfefferte süddeutsche Waatschen herunterlang". – Verhör des Hauptmanns Biglmeyer.

VII Ausrückung des Regiments – in Folge einer Anzeige eines Frauenzimmers, das angab, von einem Soldaten vergewaltigt worden zu sein.

Besuch der Bildungsgalerien – der Glyptothek. – Osterausflug mit Frey und Eva. Pfingsten. Schloß Berg. – Oper Tannhäuser.

VIII Stitzenmüllers ehrenwürdiges Verhältnis mit Annerl. Verurteilung zu 6 Mon. Festung. Fröhlicher Namenstag in München. Windeles' Verlotterung. Vorstellung im Bauerntheater „Hergottschnitzer".

IX Brief. Trümmler ladet Götz Krafft für den Wintersemester in sein Marburger Seminar. Besuch bei Frey. Zusammentreffen mit Trümmler im Lesesaal der Bibliothek und Übergabe der 4 Pergamentblätter.

X Herbstmanöver. Einquartierungserlebnisse.

XI „ Krafft wird im Gefechte als [unleserlich] Führers zu Hptm Biglmeyer entsendet. Dessen Tod.

XII Krafft teilt dem Premierleutnant Kern mit, daß er vom Offiziersexamen absehen wolle. Schriftliches Thema „Der Begriff der Ehre bei dem deutschen Offizier“. Begegnung Evas in der Kirche. – Abschied von München.

IV

Des Lebens Krone.

I Ankunft in Marburg. Wohnung bei Polizeiwachtmeister a. D. Schneider. Besuch von 3 Studenten u Einladung der Alemania –

Restaurant Höpfner. Geheimrat Weinberger. Begegnung mit Karl Frey – bei Professor Trümmler finden sich Privat-Dozent Dr. Loos u. Cand. Phil. Krafft. Dr. Loos erbittet sich die Pergamentblätter. Die Kriege der Mediziner.

II Zusammentreffen mit Dr. Keiling im Seminar der Universität. Besuch und Bewirtung im Hause des Prof. Trümmler. Dessen Schwägerin Toni Larsen. Vielliebchen.

III Besprechung Kraffts mit Toni über ein Kostümfest und Erlebnisse daselbst. Geheimrat Gräbner. An Kreisung Schlippenstaets dessen Ende in der Klinik.

IV Besuch Dr. Keilings bei Krafft. Ersterer entpuppt sich als das unglückselige Produkt einer fürchterlichen Laune der Natur. – F.

Im Hause Trümmlers. Mittagessen. – Versammlung der Wächter für den Reichstag b. Höpfner.

V Tod Eugen Freys – inniger Anschluß an Eva. Pfarrer Nathusius u Kaplan Flam – Begräbnis Grabrede Prof. Weinberger.

VI Krafft besucht Geheimr. Weinberger – Wächterversammlung.

VII Götz Krafft erste Kandidatenfahrt – Besuch im Laboratorium, Experimente Kempners. Warnung.

VIII Vater–Kraffts Beglückwünschung zum ersten akademischen Erfolg. Besuch bei Gräbener – Millionen-Erbschaft Toni Larsens. – [unleserlich] bei Weinberger

IX Antrittsvorlesung in der Aula der Marburger Univer. Vaters Brief. Aussprache mit Frau Vilma Gräbener und Folgen.

X Karl Frey in der Klinik. Operation – Blutvergiftung

XI und Tod.

XII Veröffentlichung des Nibelungenfragmentes durch Dr. Loos. Sitzung der Professoren im Konferenzzimmer. Vortrag des Geheimr. Weinberger. Ein Extraordinariat für Krafft. Zu schaffen. Professor Trümmler spricht dagegen – Abstimmung.

XIII Teleg. Nachricht vom Tode des Onkels. Einstellung der Vorlesung. Ermunterung Weinbergers. Abreise nach Frankfurt. Aufenthalt im Elternhause, dann nach Berlin und über Empfehlung Dr. Dann‘s zur Redaktion. Betätigung als Schriftsteller. Entsagung Eva’s.

XIV Götz Krafft’s Ankunft in Marburg. Trauung-Fest bei Hopfner. Ernennung zum akademischen Lehrer.

XV Götz Krafft erhält in Berlin die Verständigung für das Ordinariat für deutsche Sprache und Literatur, Geschichte an der Universität Lausanne. Ankunft daselbst nach 7 Jahren. Bald stand Götz Krafft mit Eva auf der Anhöhe bei dem hohen Alman des Friedhofes von La Sallay. Mit zitternden Händen strich Götz Krafft die grünen Blätter des Efeu zur Seite, welcher eine Marmortafel überwuchert hatte und Eva las: „Hier ruht in Frieden unser einziges, geliebtes Kind Sally Löwenfeld, geb. in Mannheim am 20. Febr. 1865, erschossen in Saint Gingolphe am 10. Juni 1888.

Unser Leben ist wie ein Gras auf dem Felde, das da frühe blühte und bald welk wird und den Abend abgehauen wird und verdorret.“

Auf eine Bemerkung Evas sagte Götz Krafft in ernstem Tone: „Wir selber sind nichts. Wir wissen nichts vom Anfang, nichts vom Ende, wir können nur dem Unbegreiflichen, der inneren Stimme folgen, die uns ruft. Mahomet sagt in der ersten Strophe des Gesanges von dem Felsenquell:

„Vielleicht ist gerade das das beste Ziel eines jeden, das einzige an dem er kein Verdienst hat. Er sagt: es nährten seine Jugend gute Geister zwischen Klippen im Gebüsch“.

„Du, Herz, und der Vater und Karl, Trümmler, der alte Weinberger und Dann, und der, der droben ruht bei La Sallay, gute Geister meiner Jugend zwischen Klippen im Gebüsch.“

Ende.

Die Haindlkinder. Roman von Rudolf Hans Bartsch

Vater Haindl hatte große Kriegsjahre erlebt und hielt den Völkerkampf so lange für gut, als es übermütige Menschen gäbe. Nur die allgemeine Wehrpflicht wollte er nicht gelten lassen. Schießen und Stechen ist eine Sache des guten Willens, und der Zwang zum Kriegsdienst sei die größte Unmoral aller Zeiten

und Völker; selbst die entarteten Römer hätten ihre Gladiatoren zum großen Teil durch freiwilligen Zulauf ergänzt.

Die Sklaverei früherer Tage wäre bloß Zwang zur Arbeit gewesen, die allgemeine Wehrpflicht sei Zwang zu Mord und Tod.

Das Streben, das Streben, das ist die Sache selbst.

Johannes stand in scheuem Schaudern vor dem Bild jener Frau und Jungfrau, an der eine Welt jahrtausendlang mit der innigsten Reinheit sehnsuchtsvoller Dichterkraft geschaffen hat; vor seiner Frau, die nach dem Tode ihres Schmerzensohnes aus der enge denkenden Mutter vieler Kinder zur mildgesegneten Vorsteherin der ersten, kleinen Christengemeinde heranwuchs; im Leben, das nicht mehr und nicht weniger enthielt als eine Handvoll süßes und heiliges Mutterschicksal.

Dann sprach Rupert:

Wenn diese katholischen Priester alle wüßten, daß Duldung und Demut ihnen eine Welt erobern würde! Gut, daß wenige so sind.

Wahrlich von allen Männern ist allein der katholische Priester hochwürdig, wenn er hält, was er gelobte: Demut, Armut, Keuschheit.

Aber was sind die Qualen, aus denen sich jener Stand ergänzt? Adelsborniertheit und Bauernvieh. Das traurige Ende und der unerträglich dumpfe Anfang aller heutigen Menschheit. Vom Bürgerstande geben nur jene Kreise an die Kirche Soldaten ab, welche sich einem jener Extreme nähern, der starke Kaufmann und Fabrikant aber, und der rüstige Arbeiter, diese beiden die heute die Welt zwischen ihren Händen wollen, die sind sich viel zu gut dazu! Darum wird diese Kirche stets nur den müden Verfall und die Tierdumpfheit in den Händen haben; zwei Gipfel der Menschheit, die ich Ihnen vom Herzen gönne!“

Da müßte die laute rührige Großmutter, vom Tode dahingestreckt still dulden; daß man sie aus der verwaisten Wirtschaft fort auf einen der großen Abfallhaufen der Menschheit warf! Und wieder litt eine Familie das Unglaubliche, daß man ein Hingegangenes, geteiltes Gefäß des Lebens in die Erde scharrte. Ach, dieses entsetzliche: Hinunter, fort, weg! Gut genug zum Verfaulen und Madenfraß!

Aber, ach Klage! Wie war das Osterhäusel still geworden.

Ach Erinnerung! Wie armselig und von altersfrohen Rührigkeit gemieden war nun der Mittagstisch. Ein Ahnenwerk, dem man die Feder entnommen, das schweigend still steht, das war jetzt das Gefüge der Familie.

Die niemals mit dem gescheiten Vater vor den großen Fragen des Lebens reden hatte wollen, die ihre Söhne nur an die irdische Sorge gemahnt hatte, die nichts als wie Körper zu versorgen wußte – sie war dieses Hauses Kraft und Frische gewesen. Verwaist waren alle: Natur und Kinder.

Johannes:

„Ich liebe die Tschechen als Nation, denn als solche sind sie fast Künstler, mindestens hochbegabte Kunsthandwerker, der einzelne ist oft unausstehlich; aber in diesen beiden Dingen sind sie ein Abglanz der Deutschen, die als Volk das heiligste und schaffensreichste von allen sind; die die Erde nun besudelt und Überwältigendes in allen Dingen der Kultur geleistet haben, indes der einzelne sich den Hohn und die Abneigung einer Welt verdient hat. Der Madjar ist als Volk nichts; in Krieg und Kunst, in Sitte und Wissenschaft, in Religion und Nachdenklichkeit hat er dieser Welt nichts genommen noch gegeben. Der einzelne aber steht an Lebensfreude, an Liebe und Haß merklich über dem trägen Durchschnitt der ihn umwohnenden Massen. Darin haben wir Österreicher leise Verwandtschaft auch mit ihm. Die Kultur, der befreite Geist unseres Einzelnen stellt uns über den Deutschen aus dem Reich; aber zur Eminenz außer den Musikern noch nicht ein Mann unseres begabten Volkes gelangt, und das Volks selber erst recht nicht."

Erregt brach Rupert mit Namen wie Grillparzer und Raimund los, aber Johannes kehrte ihm wehmütig lächelnd den Rücken und ging fort.

Und wieder Johannes:

„Die Völker wechseln zur Kultur empor, und all ihre neuen Köpfe entdecken nur wieder diese alte Weisheit; dies geschieht stets in der Reifeperiode, wenn die Völker abzusterben beginnen. Zu größerer Gottesnähe und Weisheit, als sie schon vor tausenden von Jahren erreicht wurde, wird sich der Mensch niemals bilden, sondern nur zu besserer Lebenseinrichtung. In diesem allem liegt das Neue und der Fortschritt."

Johannes erzählte eben dem Vater, daß er für alle Frauenliebe verdorben sei. Benedikt wurde geliebt, und Rupert wurde geliebt. Er aber sei vom tollen Hunde, dem Weltabwendungsgedanken, gebissen; das sähen sie ihm an und mieden ihn, die Flatterröcke!

Der alte Herr drückte ihm aber die Hand und schaute ihn kräftig mit den kaiserblauen Augen an, die noch nicht das geringste von ihr erstrahlten Leuchtkraft verloren hatten, wenn er sich freute.

„Du bist heute schon weiter, als ich je gekommen bin", tröstete er. „Laß dich von keiner Sehnsucht nach diesem Volke foppen! Die Regine geht auch einmal unter die, welche jetzt um sie anstehen, zupfen und klatschen.

Der Rupert wird heiß mit ihr raufen, gib acht; das ist ganz eine von den Heiraten, die den Schwachen verschlingen, den Halbstarken aufreiben und nur den Gewaltigen durch schmerzliche Erkenntnis stärken. Sei still, sie schaut her, das reizende Luder."

; und eine Welt brannte damals (: 1830) in Haß gegen das gewaltige Österreich, von dessen Throne der Macht England um seine Herrschaft im Mittelmeer zitterte.

Heute sind wir bei aller Welt beliebt ...

Sinnsprüche im Osterhäusel:

„Wie bauen wir doch fest
Und sein doch fremde Gäst."

Unter den Stunden der Sonnenuhr:

„Ich kann nur heitere Stunden messen." – Und
wich dem Tode der Mutter des Hauses:
„Jede verwundet, die letzte tötet".

Johannes sah den Menschen nicht als abgesperrten Organismus an. Er mutete ihm geheimste Fasern zu, die ihn, wie das Moos oder den Schimmelpilz, stark und unentrinnbar, an seine Mitmenschen, ja an Pflanze, Erde und Stein strickten. Er glaubte an Storen, durch die er geheime Kräfte einsog und abgab, deren Wehen nicht von der Welt war, welcher mit den fünf deutschen Sinnen, mit Seziermesser, Lüge, Tiegelfeuer und chemischer Analyse beizukommen war.

In diesen Wintertagen hatte der Herr der Schicksale, von dem wir in unserer Blindheit nicht zu sagen wissen, ob er selbst blind und dumm ist oder nicht, in diesen Tagen hatte die Naturnotwendigkeit selber den fröhlich in allen Lebensseichtigkeiten plätschernden Herrn Benedikt beim Kragen genommen. Geschnauft und gebechert hatte der Lebehaindl, daß sein eigener Vater böse geworden wäre und mit den Weibern hatte er es ärger getrieben als ein Heldentenor.

Nun kam sie, die grimmig lächelnde Sybaritenwache. „Viel zu früh für einen jungen Dreißiger", riefen Arzt und Benedikt. „Gerade recht", flüsterten seine Freunde. Die Gicht.

„Alle Einsamen, Eigentümlichen und auf sich selber Bestehenden gaben üble Nachrede."

Er verließ den Berg, wo er den Bruder betrogen, mit den glücklichsten Träumen, ihn heiter auch wieder zu betrügen. Es dünkte ihm ein gewaltiges Erlebnis, nun auch Verbrecher geworden zu sein. Jener Trieb der Natur, von dem man öffentlich nicht gerne redet, rächt jede Unterdrückung mit derselben Rache: er wird zum Betrug: so oder so. Natürlich oder unnatürlich, beim Matrosen, beim Priester, beim Asketen, beim Ehemann und beim Philosophen. Stets verwandelt er sich in Betrug. Selbstbetrug, Betrug am andern Geschlecht, am Freunde, an der Natur selbst, – Betrug ist seine Verwandlungsform, die er unter hohem Druck annimmt. Die einzigen unter den bisher abgelebten Milliarden Menschen, die ihn gänzlich töten konnten, vermochten die Geheimnisse der Schwerkraft, der Zeit, des Raumes, der Gottheit, der Ewigkeit, durch alles zu überwinden. Denn dieser Trieb ist es, der es unternommen hat, seinen Geschöpfen, statt der Ewigkeit, die Vergänglichkeit vorzutäuschen. Er ist die Norm der Ewigkeit für die betrogene Welt. Wer ihn überwindet, besiegt den Tod.

Was könnte dem Volkshause heiliger sein, als wenn es Zufriedenheit schüfe! Die Sprachenfrage ist auch wichtiger? Heilloser Irrtum, daß die Sprache eine Nation, eine Art von Menschheit bestimmte! Einst als Notbehelf, als Hilfsmittel zur Verständigung erfunden, soll sie heute das Hilfsmittel zum Haß der Völker sein!“

Brief Johannes:

„Du hast mir einst Regina genommen und ich versuchte, sie redlich zu vergessen; bis ich erfuhr, daß sie mich liebte. Ich nehme jetzt zurück, die mir bestimmt war, und wir wollen vor deinem Leide weit, weit fort flüchten. Verfolge uns nicht, denn was gewännest du bei Menschen, deren schweren Sinn du kennst?

„Wir dürfen nicht deine Verzeihung erbitten. Wir mußten tun, was wir taten. Ich muß glauben, daß eine überirdische Macht dich kränkt, nicht wir; denn wir lieben dich. Du weißt, wie anders ich mein Leben zu leben gedachte. Es hat mich aber so furchtbar überwältigt, daß ich fürchte, nicht zu leben, sondern gelebt zu werden: vom Gotte, vom Satan, von – nenne, was du nennen willst. Sonst hätten Dir nie solches Herzeleid angetan Dein Bruder Johannes und Regine.“

Und Rupert: „Zusammen sind geflohen und betrogen haben sie mich lange schon!“ Das ist der Johannes! Sogar auf das Papier, in dem er seine Verbrechen gesteht, muß er noch Philosophie klecksen! Pfui! Pfui! Pfui!

Es hat der Begriff Buße seinen Kurswert von einst bei denen verloren, welche wissen, daß wir Menschen und Tiere nichts sind, als kleine Gedanken und Äußerungen eines ringenden, großen Wesens:

„Fragen Sie sich selbst,“ sagte der kluge Pater Udalrich zu Rupert, „ob die Resignation des Johannes nicht auch höchste Weisheit sein könnte? Wie viel Wahrheiten hat Ihre Gelehrtenschafft sich nicht schon zum obersten Heiligtum erhoben und fast alle haben gewankt, sind zerbrochen und abermals zum Kehricht geworfen worden. Selbst Darwins Lehre und ihr Satz von der Unsterblichkeit der Materie, von der Ewigkeit der Elemente selbst, beginnt zu wanken; der Kern dieser Lehre des Galiläers aber wird ewig bestehen, der also lautet: Wenn ihr nicht umkehrt, und werdet wie Kinder, so wird das Reich Gottes nicht zu euch kommen, und: Den Nächsten liebe wie dich selber.“

Ludwig Ganghofer’s die Martinsklause. Roman aus dem Anfang des 12. Jahrhund

Propst Eberwein zum Kohlmann Eigel:

„Fester sitzen nicht die Wurzeln der Eiche in den Runsen des Gesteines als die alten Mären in dieser Menschen Herzen. Will einer sie roden mit Gewalt, er reißt auch die beste Erde mit und läßt nur kahlen Grund zurück, steinig und unfruchtbar. Und gute Erde muß doch bleiben, soll die Lilie gedeihen an Stelle der Distel!“

„Hier wollen wir scheiden!“ Eberwein faßte die Hand des Fischers Sigenot. „Und mein letztes Wort soll dir allein gehören. Unsere Tage waren Arbeit, unsere Nächte müder Schlaf. Ich konnte dir nur das Kleid der Kirche geben, für ihre Lehre blieb uns keine Zeit! Und ich rede auch zu dir in dieser letzten Stunde nicht als Priester; nur als Mensch zum Menschen. So höre die kurze Lehre, die mein Herz davongetragen aus allem Sturm und aller Not. Du lebst – und zwei Pflichten sind dir auferlegt, die eine gegen deinen Höchsten und die andere gegen dich selbst; sei gut, und du erfüllst die erste; sei dir selbst getreu, und du genügst der zweiten. Alles andere laß über dich ergehen, wie es mag. Das Kommende liegt vor dir, ein Wirrwarr dunkler Pfade. Welchen du wandeln sollst – frage nicht andere, nur immer dich selbst. Beschreite jenen Weg, den dein redliches Herz dich gehen heißt, und überlasse die Führung seinen Nächsten, die du fühlen kannst, doch nicht erkennen. Glaube an Gott! Denn glauben mußt du, glauben ist Hoffnung, und Hoffnung ist der Atem alles Lebens. Glaube an Gott, an seine Kraft und Liebe - - doch hüte dich nach seinem Wesen und Antlitz zu forschen, nach seinem Rat und Willen. Du bist, wie du geschaffen wurdest: menschlich … Daß du mehr nicht sein und nicht hinauswachsen kannst über deine irdischen Sinnen bis zur Wolkenhöhe, das wird dir die untergründliche Macht verzeihen, die dich werden ließ, so, wie du bist.“

Mit ernsten Augen hing Sigenot an Eberweins Lippen, und sagte langsam: „Ich mein wohl, ich fasse dein Wort … und mein‘ auch, das ich’s im Leben halten kann nach deinem Rat. Und weil ich mehr nicht hab‘ lernen können, deswegen müßt dich nimmer sorgen! „Mein guter Herre, du mein Gott“, das ist genug für mein Zeug! Was ich mehr brauch, redet schon mein Herz dazu. Aber eins noch …“ Seine Stimme raunzte und mit heißen Augen suchte er den Platz, an dem er einst das scheue Roß gebändigt. „Sag, Herr, gibt’s ein Wiederfinden hell droben, in der helleren Zeit?“

Eberwin wollte sagen: „Ich hoffe!“ Doch als er in Sigenots Augen blickte und das zitternde Bangen in jedem Zug des vergrämten Gesichtes erkannte, sagte er mit fester Stimme: „Ja, Sigenot! Glaube!“

Der Platz an der Sonne. Roman von H. Schobert Baronin von Bode

„Was heißt das eigentlich: sich ausleben?“ fragte Stefan – Tölz lachte. „Das kann ich dir genau sagen, mein Sohn! Seinem inneren Schweinehund und seiner Genußsucht keinen Zügel anlegen; nie und nirgends. Es gab einmal eine Zeit, da hieß es: willst du ein anständiger Kerl sein – bescheide dich, entbehre was du nicht haben kannst. Sei ein Mensch von Charakter – heute dagegen: verschaffe dir rücksichtslos das was dich reizt, tritt alles unter die Füße was dich hemmt, kenne nur dein ‚Ich‘ – dann bist du groß.“

Ich bin einmal ein großer Verehrer der Formen – sie überpolstern die scharfen Ecken und Kanten des Lebens mit Sammet, so daß man sich nicht an ihnen stößt, sondern glatt durchzuschlüpfen vermag.

Dagny war ein hysterisches Frauenzimmer, das vom Leben mehr verlangte als es ihr geben wollte. Sie übersetzte für ihre Person die Freiheit des Weibes in Zügellosigkeit; das kann nie zum guten Ende führen. Was sie getan, würde immer der Ausgangspunkt ihres Lebens geworden sein – gleichviel wer darin mit verwickelt war. Frauen, die bei aller Genialität so veranlagt sind wie sie es war, bar aller Selbstzucht, werden sich im Alter zur Geißel, und sobald sie sich darüber klar sind, suchen sie eben das Ende.

Trix Roman von Eufemia v Adlersfeld-Ballestrem

Den Bogen in der Hand, im linken Arm die Geige, schlug sie das oberste der Hefte auf und fand gleich auf der nächsten Seite ein kurzes Gedicht, das den Titel „Mysterien“ von Thassilo v Scheffer trug. Und sie begann halblaut zu lesen:

„Du willst allein mir folgen in den Tod,
Du stilles Wissen meiner tiefsten Not,
Du Hauch der Liebe, dran die Menschen sterben,
Du meiner Seel zitternder Gesang ;
Du legst dich wie der Sonne Untergang
In Strömen Goldes auf zerbrochnen Scherben.

Ach einen Namen gebe ich dir nicht,
Auch du entquollst dem ewig frohen Licht,
Doch mir ein Fremdling bist du hier geblieben.
Schlaf ein, mein Herz! Dein Leben geht vorbei,
das sei dein Trost, dann wirst du wieder frei,
Und grenzenlos darfst du dann wieder lieben.“

„Der lebende Leichnam“. Ein Schauspiel von Leo Tolstoi

In Tolstoi war die höchste Lebenskraft und Lebenslust mit dem tiefsten Lebensüberdruß beisammen. Er hat die Schönheit alles Daseins mit einer Innigkeit gehegt wie vielleicht niemand seit dem heiligen Franz. Aber mitten in dieser unaufhörlichen Seligkeit hat ihn eine rätselhafte Bangigkeit nie verlassen, ein untröstliches Gefühl der irdischen Nichtigkeit. Beides empfand er gleich stark. So wurde seine Sorge: das Leben ist so schön, wie können wir so elend sein, warum? Und er fand die Antwort: das Leben ist schön, der Mensch ist gut, aber wir haben den Menschen von seinem Leben getrennt, ein böser Freund ist zwischen sie getreten, nämlich Grundeigentum und Geldeigentum, so wird der Mensch erst wieder froh sein, wenn er sich davon befreit hat, und bis dahin ist alles Menschenwerk nur so viel wert, als es mit helfe, ihn zu dieser Tat zu zwingen.

Hermann Bahr.

Zur Burgtheateraufführung 14. Nov. 1911.

Zur Klage über den allgemeinen Verfall der Sitten sagt Seneca: „Darüber haben unsere Vorfahren geklagt, klagen wir und werden unsere Nachkommen klagen, daß die Sitten im Verfall seien, die Schlechtigkeit herrsche, die Menschen immer tiefer in Sündhaftigkeit versinken und die Verhältnisse, unter denen wir leben, immer schlimmer werden. In Wirklichkeit aber bleiben sie unverrückt und werden es mit geringen Verschiebungen nach der einen oder anderen Seite auch bleiben."

„Unser Leben währet siebenzig Jahre, und wenn es hoch kommt, so sind es achtzig Jahre, und wenn es köstlich gewesen ist, so ist es Mühe und Arbeit gewesen", steht in dem drei Tausend Jahre alten Psalm.

Nach Hufeland bietet ein einfaches regelmäßiges und arbeitsames Leben die meiste Aussicht auf ein hohes Alter, gleichviel, ob die Jugend bewegt und stürmisch war, gleichviel, welcher Art die geleistete Arbeit ist, denn daß im Schweiße seines Angesichts pflügende Bauer steht darin dem denkenden Gelehrten in der stillen Kammer, dem leitenden Staatsmann im Getriebe der Welt völlig gleich, daß er seine Kräfte in der ihm entsprechenden Weise übt und nicht rosten läßt.

Leider aber zeigen gerade ältere Leute häufig eine geringere Widerstandskraft gegen schädigende Einflüsse und begehen gerne, namentlich im Essen und Trinken, Unvorsichtigkeiten, die ihnen verhängnisvoll werden können und vor denen man sie so gerne behüten möchte.

Daß übrigens ein mögliches Vermeiden aller Lebensgenüsse, wie Abstinenz nach jeder Richtung sei, nicht immer erforderlich ist, um ein hohes Alter zu erreichen, beweist das Leben des Franzosen de Longeville und die Grabschrift des Schotten Brawn (TFlüga)

„De Longeville lebte 110 Jahre und hatte zehn Weiber, die letzte nahm er in seinem 99. Jahr, und als er 101 Jahr alt war, gebar sie ihm noch einen Sohn." Die Grabschrift des Schotten Brawn aber lautet: „Unter diesem Stein liegt Brawn, der durch die Macht vom schweren Bier sein Leben auf 120 Jahre gebracht hat. Er war immer betrunken und in diesem Zustand so fürchterlich, daß selbst dem Tod vor ihm graute. Als er eines Tages ausnahmsweise nüchtern war, faßte der Tod Mut, ergriff ihn und triumphierte über diesen beispiellosen Trunkbold."

Aus: **Unsere Lebensdauer von Dr. C. H. Fratz.** Die Gartenlaube. 13. Heft 1909.

„Vollendet ist der Pilgerpfad – wohl dem der überwunden hat. – Gute Nacht!

„Bretter, die die Welt bedeuten –" Roman von Hans v Zobeltitz

„Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848 u 1849“ von seinem Sohne Leop. Kolowrat-Krakowsky 1905.

Das Weib stehe edel da in seinem göttlichen Berufe – als treue Gattin – als gute Mutter! Die Beförderung des häuslichen Glückes sei ihre Politik, der Kreis ihrer Kinder soll ihre Welt sein. Schreitet sie über dieses hinaus, mischt sie sich in die Händel der Welt, sucht sie ihren Wirkungskreis außer dem Bereiche ihrer Familie und ihres Hauses, dann wirft sie von sich alles das, was das Weib ziemt, was es zur Krone der Schöpfung macht sinkt herab zu einem nackten Zwittergeschöpf, von welchem jeder vernünftige Mensch sich mit Ekel abwendet.

Dir fehlten nur Flügel im Leben
Um völlig ein Engel zu sein -
Gott hat dir auch diese gegeben
Da zögest in den Himmel du ein.
Littrow.

Erinnerung an Veldes 1912

Hoch oben türmen sich Wolken, sie beschatten die so sonnig golden glänzenden Abhänge der Hügel und Berge, das Gemäuer des stolzen Schlosses auf felsiger Höh! Zu Füßen der grau silbern schimmernde See und vor meinem Blick die herrliche Insel mit der ansehnlichen Kirche. Von dort schallt das Wunschglöckchen; wer zieht an ihrem Strang mit so viel Hoffnung im Herzen? Ich weiß es wohl, es ist ein törichtes Kind.

Es zieht der grauende Morgen mächtig hin zur lieben Stelle noch einmal zu schauen das wunderbare Werk der Natur. Ich grüße dich du einzig schöner See – du liegst so ruhig da, ein herrlicher Spiegel für den blauen Himmel und das bewohnte liebliche Gelände. Wie lange schon kräuselt dein Wasser, immer begrüßt von hoffnungsfreudigen Menschen! Heute gilt’s, Abschied nehmen. Habe Dank Allmächtiger, daß ich noch einmal schauen konnte der Natur mächtiges Spiel, habe Dank gastfreundliche Herrin des schönen waldigen Wohnortes, wo wir so oft und gerne geweilt.

Antwort auf die Frage eines Narren, was bedeutet der Mensch, woher ist er gekommen, wo geht er hin?

Es bildet sich Dunst, der auf oder niedersteigt, Nebel, Wolke, Regentropfen, Schnee. Und wie der Kreislauf des Wassers, so bewegt sich was da ist im ewigen Kreislaufe, noch wenig von Menschen erforscht. Aber nicht bloß die Materie, auch der Geist, das Leben schwingt nach diesem Naturgesetz, und alles was da ist steht, ist angehaucht von des Schöpfers Geist, er ist in uns und wir in ihm. Alles ohne Anfang, ohne Ende, also im Kreise mit ewiger Zeugung und stets veränderlicher Materie. Und der Kreislauf des Menschen?

Aus meiner Bazillentheorie

Losgelöst nach unerforschlichen Gesetzen durchschwirrt der unendlich kleine Menschenbazillus die wohnlichen Gegenden der Erde, gelangt in den M. menschlichen Körper und wird durch Zeugung der Embryo – das Kind. Das Gute und Böse, das Verkommene und Geniale, entwickeln sich nach Art des Bazillus und vorfindenden Lebensbedingungen. – Also empfangen manche arme, minder veranlagte Eltern Menschenbazillen als Keime des Genies, was oft den genialsten Eltern, die beste Erziehung, den herrlichsten Lebensbedingungen versagt bleibt. Alle aber haben eine Mission hier auf Erden, der Geist wie die Materie. Letztere endet mit dem Tode. D. h. sie wird zur Asche, während der Geist weiter an seinen von dem Schöpfer vorgezeigten uns unbegreiflich scheinenden Schwingungen teilnimmt. Und unser Leben hier auf Erden mit den vermeintlich geringen Freuden, Schmerzen, Sorgen, Gerten ist nichts als Zucht für höheres Streben. Blind oder lahm geboren, Gute und Böse nehmen daran Anteil, und eine Vergeltung gibt es, wenn auch in anderer Weise als uns die bekannten Religionen sagen, denn wir die Materie, so veränderlich auch der Geist, die Seele. Nur Makellose vermögen in seine höheren Lichtsphären zu gelangen, die von ihnen erstrebt werden, fern aller Not und Mühsal des irdischen Lebens.

Hiernieder ist der Kampf um gute oder böse Ziele. Die müden Phylosophen vermeinen es wäre besser, wenn die Welt überhaupt nicht erschaffen worden wäre, andere sagen, die Welt ist, wie sie nicht sein soll und es gibt Leute, welche die Natur anbeten. Sonne, Mond, Sterne, den Wald u. dgl. und dabei die Menschen hassen, als gehörten sie nicht zur Natur. Die Natur ist eben grausam, sie gebärt und züchtet auch Schädlinge und laßt Menschen verkommen und verderben. Aber Allen ließ der Schöpfer eine Waffe den Menschen gab er das Erkenntnisvermögen die Intelligenz.

Mehr noch als gegen die Elemente richtet der Mensch seine Waffe gegen die Menschen, weil das angestrebte Ideal der gemeinsamen Arbeit mit gleichem Gewinnanteil (Sozialismus) nur zu oft gewaltige Anstürze hervorruft und niemals erreicht wird. Ja wenn der Mensch homogen erschaffen würde, es gäbe weder Blinde noch Lahme – auch keine Bösen, alle kräftig, willig und voller Nächstenliebe! Aber auch da säße man an dem gleichen Tische, und könnte doch nicht gleicherweise zugreifen, denn nicht jedermann kann zugleich der Erste sein. Und da sollte es keine Habsucht, kein Zwist, Neid und keine Mißgunst geben? Ein eitles Trachten, denn der Kampf um die Vorherrschaft muß zugebilligt werden doch die Intelligenz wird dabei, wenn auch langsam, zur Erkenntnis des richtigen Lebens führen, aber dann haben die Menschen auch ihre Mission auf dieser Erde erfüllt – und diese wird nach dem Gesetze für den Kreislauf des Weltalls als solche vergehen.

Es wäre gefehlt sie als Frühling mit Maiglöckchen oder Flieder in der Hand abbilden zu wollen, besser Jugend, Gestalt überhoch, etwas eckig, Gesicht ein schöner englischer Typ, natürlich sitzend oder liegend umgeben von Hunden und Katzen. Schelm Amor hat bereits sein Werk getan, tief sitzt der Pfeil im Herzen in dem für andere nur schwer ein Plätzchen zu haben ist. Von ihren Nächsten scheint selbst die eigene Mutter ein großes Stück daran eingebüßt zu haben. Noch

etwas linkisches Benehmen, das Viele reizend finden und in der Tat kann das Bild bestrickend sein wenn auch hie und da der Mantel fällt und man in das hohle Innere sieht. Die klösterliche Erziehung weckte religiösen Sinn, natürlich vermochte sie nicht ernste Gedanken auf den göttlichen eigentlichen Frauenberuf zu lenken. Bisher Tändelei, dolce far niente, Liebesbriefe …!

Vergängliche und doch glückliche Jugend.

Der Wetterwart Roman v J. C. Heer Cotta 1906

… Ich grüße euch, ihr Pfadsucher der Vorzeit, deren Namen verklungen sind. Ihr Menschen der Gegenwart aber! Spinnt an den lichten Pfaden der Verschollenen fort, entdeckt, erfindet! Betrügt euch indessen nicht! Wohl lauscht ihr der Gehirnzelle ihr feinstes Leben ab, wohl zerlegt ihr die fernsten Sonnen in ihre Elemente und seid Gefäße die von Wissen überfließen. Wie steht es aber um die Vermehrung des edleren Lebensgehaltes, um das innere, zartere Glück der Seelen? Fast wie Diogenes muß man es mit der Laterne suchen. Und was findet man? In Hütten und Palästen die große Lebensangst. In euren stolzen Städten stets noch mißhandelte, um ihre Jugend betrogenen Kinder, verkaufte Mädchen und Frauen, die Feilheit der Seelen, den Sieg des Geldes, der Gewalt und der Gewissenlosigkeit. Wider euch zeugt die Magd, die Erbarmen mit dem Wurm hat, und ihr Neugeborenes erwürgt. Wider euch zeugen die Frauen, die mit faulenden Brüsten in den Spitälern siechen. Wider euch zeugen die Irrenhäuser und Gefängnisse, die ihr stets größer bauen müßt. Der Verbrecher klagt in seiner Zelle: „Warum ist mir in der bösen Stunde kein Bruder genaht?“ Der Wahnsinnige knirscht: „Ein Weib zwei blühende Kinder, ein Freund. Der Freund ruinierte mein Vermögen und verführte mein Weib!“ Es schreit der Mensch wider den Menschen, und die Kreatur klagt zu Gott. Ich habe es starrenden Blutes gesehen, wie das jammernde Zicklein von der Mutterbrust gerissen und lebendigen Leibes geschunden wurde, damit die Damen aus der Haut des gemarterten Kindes umso feinere Handschuhe trügen. Ich fragte damals bang: „Gibt es einen Gott?“ Und lag in Zweifeln. Aus meinem Leben erst wieder habe ich die Kraft des Schicksalmächtigen erkannt. Hinab in die wehen Bilder aber gelüstet mich nicht mehr; stiege ich nieder, müßte ich herzensgewaltig in die Menschheit rufen: „Etwas mehr Verständnis für das Bedürfen des Nächsten, für seinen Drang nach Sonne, für sein verschwiegenes Leid! Unter den Menschen mehr herzliches Gönnen! Selbst gegen die Tiere.“ Das wäre eine lichtere Krone der Kultur, als wenn ihr euch den Nordpol und den Südpol zu Troghöhe eures Geistes erobert. Heilig sei euch, was atmet und lebt! Eine andere Ehre gibt es nicht für ein künftiges Geschlecht.“

Nein, ich möchte nicht vom Feuerstein steigen und Apostel werden. Auch ich habe den Leidenschaften meine Opfer gebracht, und jeder dürfte mich auslachen: „Was willst du predigen, du alter Sünder, der seine Jugendliebe ins Unglück geführt und nicht einmal sein Weib Abigail hat aus ihrer großen Not erlösen können?“

Ich erhebe mein Glas und spreche: „Im Namen der Weihnacht, die wie eine Ahnung des Künftigen die Menschheit eine Stunde lang mit Frieden beglänzt, will ich an die ethische Entwicklung, an die Zukunft, an die Ehre unseres Geschlechtes glauben. Ich schaue, wie Moses vom Berg ins gelobte Land, nein, aus der Tiefe strecke ich die Hände, aufwallenden Herzens, grüße ich die Nachfahren der menschlichen Völker, einen Zug blühender Gestalten. Auf ihren reinen Stirnen wehet die menschliche Gottähnlichkeit. Sie sind so schön, sie blicken so frei! Ihre Schönheit, ihre Freiheit ist die Güte!“

Mariaau (: Log :) bei Wippach 1913. 3/10

Zur Jahrhundertfeier schmücke ich das Denkmal des Husaren Rostas Pál des 5. Husarenregiments mit Lorbeer wünschend, daß aus den Reihen der österr. ungarischen Armee in Wertschätzung hervorragend tapfere, bravouröse Taten, wie sie der schlichte Husar am 3. Oktober 1813 vollführte, allzeit solche Helden hervorgehen mögen zum Heile unserer glorreichen Dynastie und unseres geliebten Vaterlandes.

Adel verpflichtet. Roman von E. von Wald-Zedtwitz

„Ich wußte es, mein Kind, daß du nicht krank, wenigstens nicht körperlich krank bist. Aber dennoch bist du leidend. Du krankst an einer unglückliche Idee, welcher brauche ich dir nicht zu sagen. Du willst nicht in jene Gesellschaft treten, die, wie du meinst, dich durch Einen der Ihren beleidigt hat. Mein süßes einziges Kind, die Welt beleidigt oft und wir müssen doch mit und in ihr leben, um wieviel mehr hier, wo diese Kränkung wenigstens die Bedeutung derselben, mehr in deiner Einbildung, als in Wirklichkeit besteht. Für dieses Mal habe ich dir nachgesehen, später tue ich es nicht mehr, denn ich denke, meine kluge Elsabe wird sich auch in einer Welt zurecht finden lernen, die nicht nur Rosen, sondern auch Dornen birgt. Und, merke es dir wohl, meine Tochter: Jeder, auch du, läßt den Menschen, wenn auch absichtslos, oft Dornen fühlen, wo ihm Rosen erblühen sollten. Gute Nacht, Elsabe!“

Motto: Festhalten am Alten
Mit Fleiß und Treue,
Daraus gestalten
Tatkräftig das Neue.

Der letzte Student, Roman von Rudolf Hans Bartsch

„Gott aber ist nicht ein Gott der Toten, sondern der Lebendigen. Und da solches das Volk hörte, entsetzte es sich über seine Lehre.“

Meister Blank schlug die Bibel zu, sah seine Kinder freundlich an und fuhr in seiner Rede fort: „Wenn unser lieber guter Herr Christus wieder einmal über

die Erde gehen und uns abermals gütlich zürnen wollte, da würden sich alle entsetzen. Und die Geistlichen worauf würden rufen:

Das ist nicht die Lehre der Kirche! Der so spricht, ist einer von jenen falschen Propheten, vor denen der Heiland gewarnt hat, daß sie sagen werden: Sehet ich bin Christus.

Denn leider: Seine Lehre ist eine Lehre der Toten geworden, der Friedhof und das Jenseits werden gepflegt, und dieses Leben, das einzige, was wir sicher in der Hand haben, bleibt verwahrlost. Tot ist auch Christi wahres Wort – an das sich immer nur wenige in großen Staaten halten können – und lebendig bleibt nur der Nutzen, den alte Kirchen aus Staatsreligionen ziehen. Liebe Kinder! Lauscht den Lehren der Geistlichkeit, aber scheidet in Eurem Innern das Gute daran vom Bösen: Den Geistlichen selbst aber erkennt nach den Worten des Herrn: An ihren Früchten sollt Ihr sie erkennen.

Wenn einer Euch das Herz rührt, wenn er die menschgewordene Güte selbst ist und Friede verbreitet, dem folgt; denn er ist von Jesu selber gesendet.

Wer aber von Euch den Zettel der letztabgelegten Beichte vorgewiesen begehrt, statt auf die Rührung Eures Herzens zu sehen, der ist wie Beamter, ein Bernaukraut der Kirche.

Und wer, statt zur Liebe für unseren Herrn und Meister zur Anhänglichkeit an irgend ein Bekenntnis und zum Haß gegen ein anderes wirbt, der ist ein Parteimann, ein Agitator dieser Welt. Vor deren Vereine verschließt Euer Ohr und verhärtet ihnen Euer Herz still und ohne zu widerreden!

Diese sind es auch, welche Euch lehren, Gott in Euren Gebeten zu sich in den Staub zu ziehen und ihn mit Bildern, Wachskerzen und silbernen Herzen zu bestechen, ihn, der sich, wenn er allweise ist, nichts abbitten lassen kann, was er nicht selbst beschlossen hat; ihn zu dem das Gebet sich erheben sollte, statt Bettelei zu sein."

Und der Hauptmann sprach zu Gottschalk über Wien:

„Diese überlaut lachenden geputzten Frauen sollten Mütter und Frauen von Helden sein?" Stolz auf ihr weichliches Fett, sicher und übermutig im Umgang mit Männern, so daß man die letzteren schon aus der Behandlung beurteilen kann, welche sie von ihren Frauen erfahren. So schwer an Leib wie schwach an Willen und undeutsch in ihrer Gedankenschau, mit Augen wie trüb gewordener Wein; aber ja! Gutherzig! Ja!

Die männliche harte Freiheit begehren sie auch, diese Gutherzigen! Was sie damit anfangen werden! Ein großes Volk war nie gutherzig. O lächerliche Einrichtung: Was sollen diese Männer drei Stunden von der deutschen Grenze, wo harte Männer stehen sollten!

Sieh sie dir genau an Hans, deine Mitbürger. Ein altes Rom, ja nur ein Florenz soll hier erstehen? Ich sage dir, sie werden dich zerreißen, wenn du ihnen mit Idealen kommst. Du möchtest ihnen den freudigen Idealismus der Franzosen, das

Selbstbewußtsein und die Würde der Engländer aufdrängen; du siehst, daß sie deren Sitten nachahmen. Gewiß, sie fühlen instinktiv die Überlegenheit anderer Nationen; aber statt von ihnen zu lernen, äffen sie die äußerlichen Gebräuche und die Phrasen eines Lebens nach, dessen Seele ihnen fremd ist. Lehre die erst die edle Lebensführung, die sie verachten. Erinnere die Frauen an ihre edelste Aufgabe, die sie vergessen haben, zurückhaltend und auf den blind in den Tag lebenden Mann zu wirken. Ja: anhetzen möchten Euch die meisten, um selber ihren zügellosen Genuß dabei zu haben. Schon Eure Mädchen sind unbescheiden, ja keck, die Frauen aber würdelos, beide unersättlich im Vergnügen. Der Mann ist ein rettungsloser Philister von Jugend auf; er pflegt zu sagen: Ich habe nur einmal zu leben! Und doch denkt er niemals über das tiefe Rätsel dieses einzigen Lebens nach. Ein Lustspiel möchte er darin sehen, der weichende Ernst ist ihm unbehaglich, er läuft dem Spektakel nach. Dein trefflicher Bürger küßt seinen Frauen und Mädchen die Hand, aber er achtet sie nicht und sie ihn nicht, den sie mittels des Unedelsten, das in ihnen ist, ganz zum Bedienten zu machen vermögen. Man heiratet, um sich zu bereichern; wird aber eine Ehe aus hitziger Brust geschlossen, so heißt sie Liebesheirat! Ohne Freiheit, ja wahrhaft genuin geben sie sich dem Ausbruch plebejischer Leidenschaften hin; im Zorne schimpfen sie als ein rechter Pöbel, und selbst die Freude vermag sie nicht zu adeln. In den galmigen Kirchen ihres angelehrten Herrgottes rutschen sie auf der Dirne, aber in der gereihten Größe. Der Natur brüllen sie oder spielen Karten. Niemand erzieht sich selbst, und wie sollte er auch, wenn schon seine Eltern Affen waren, welche sich in seine Unarten verliebten?! Zoten beflecken das Gespräch; der Mann ringt nicht nach Größe und Würde, die Frau nicht nach Reinheit. Platt fressen sie und johlen sie durch das Dasein und keiner vermag sich selbst zu beherrschen; ja nicht! – Was für ein Volk!

Aus einer Anrede Hans Gottschalk's:

„Und wir Deutschen in Österreich? Zerreißt unser Los Euch nicht das Herz?

Mit lauter Fremden sollen wir eine Familie bilden: O, Hohn und Schmach! Ja! Wir, wir allein sind vaterlandslos! Dieses Reich ist ein gärender, mißratener Kuchen, von geringer Hand zusammen gebacken wie Mandeln und Schlehen! Löwe, Bär und Tiger in einem Käfig, so sollen wir gebändigt an einem Brocken Fleisch fressen, und wenn wir uns die Zähne zeigen, so schmettert die Eisenstange des Unternehmens auf unsere Häupter. Für was sollen wir leben? Für was sollen wir sterben? Wir haben kein Vaterland!

Palazzo Iran Roman von Eufemia von Adlersfeld-Ballestrem

Der Schmerz verjährt aber nicht, er wird wohl milder, aber er ist da, und wenn ein noch so leiser Finger die alte, lange vernarbte Wunde berührt. Dann wacht er auf und raubt dem Tag die Ruhe der Nacht den Schlaf.

Motto:

„O Wanderer der Du einst in späten Tagen
Hier rasten wirst an diesem schwarzen Stein
Laß dir von einem großen Glücke sagen,
Das heller war, als aller Sonnenschein!
Wir lebten hier durch ungezählte Jahre
In einer heiteren Gottähnlichkeit;
Doch dieses Glück, das große, götterklare,
War uns zu schön; wir sehnten uns nach Leid!
So sind wir dann von diesem Segen geschieden,
Der uns nur Glück und reine Wonne bot;
Wir hoffen ihn und seinen Himmelsfrieden.
Wir wollen Schmerzen suchen, Leid und Not!
Und wenn Du Senken findest, welche klagen
Um hartes Schicksal, Wanderer, so tröste sie:
Das größte Leid des Daseins ist zu tragen,
Ein schattenloses Glück erfährst Du nie!“
Max Haushofer.

Einleitung

Die Zwietracht genährt durch wachsende Habsucht ist zu einem furchtbaren Element, das im Kriege 1914 mit entsetzlicher Wucht über unsere Welt hernieder stürzte. Die lebende Generation und nach ihr ein Großteil der Menschheit wird in der Erinnerung des Schreckens leben, denn unermeßlich floß das vergossene Blut und unermeßlich ist das geopferte Gut.

Da der Krieg ein Bedürfniß der Menschen zu sein scheint, werden auch gute Früchte nicht ausbleiben – mögen sie in reicher Zahl für die kommenden Geschlechter heranreifen!

Die lange Reihe der Friedensjahre waren ein Segen Gottes, der anhaltend hätte sein können, wenn nicht die so genannten Staatsmänner durch Ehrgeiz getrieben so lange gedroht und gehetzt hätten, bis der Krieg tatsächlich ein Bedürfnis wurde.

Im Jahre 1866 kämpfte Preußen mit Österreich um die Vorherrschaft in Deutschland und seine Erfolge weckten den Neid der französischen Machthaber zu welchem sich in Folge der durch deutsche Kraft und Einigkeit erzielten beispiellosen Erfolge von 1870/71 auch die Rachsucht der französischen Nation gesellte. Über das Maß natürlicher Leistungen wurden in Frankreich alle Kriegsmittel hervorgesucht und alle Bedingungen dieses unglücklichen Mordens auf die Revanche gerichtet. Deutschland blieb nicht zurück, ja es wetteiferte mit sichtbarem Erfolg und wuchs zu einer Weltmacht heran, die Englands Eifersucht nach sich zog und so konnte es geschehen, daß die Weltmächte das herrschsüchtige Russland an ihre Seite zu ziehen vermochten.

Deutschland mußte sich vereinsamt fühlen und suchte daher innigen Anschluß an Österreich-Ungarn. Dieses Reich hatte sich seit der Anektion von Bosnien und der Hercegovina das junge Königreich Serbien zum Erbfeind gemacht, denn dessen Bewohner träumten nach den im Balkankriege errungenen bedeutenden Gebietszuwachs von einem Groß-Serbien, welches auch die von Südslawen bewohnten Gebiete der österr.-ung. Monarchie umfassen sollte.

In diesem Streben, von Russland kräftig unterstützt, wurden sie noch bestärkt durch das unlautere Gebahren einiger ehrvergessenen und ranksüchtigen Parteiführer der österr.-ungar. Slawen, denen die all zu milde Regierung nur zu lange freies Spiel gelassen hat und welche zur Ansicht verleitete, daß es bei der nächsten kriegerischen Verwicklung nicht so schwer fallen dürfte die Südslawen zum Abfalle zu verleiten. Inzwischen agitierte ein Hetzer in Belgrad in schamloser Weise, endlich wurden Mörder gedungen, welche das Attentat auf den Thronfolger Erzherzog Franz Ferdinand und seine Gemahlin am 27. Juni 1914 vollführten. Die Mordtat in Sarajevo, die folgende Gerichtsverhandlung wiesen katastrophal auf die sittliche Pflicht des Staates, auf Selbsterhaltung hin und so stellte die österr.-ungar. Regierung am 3. Juli 1914 Forderungen an Serbien als Ultimatum in einer Stärke, welche den Ausbruch des Krieges unvermeidlich voraussehen ließ.

Die Politik Österr.-Ungarns basierte seit Jahrzehnten auf die Anschauung, daß kein Großstaat an den notwendigen Bestand des Reiches ein größeres Interesse habe als Deutschland und dasselbe die Aliance zu der sich Italien in besonderer Richtung anzuschließen bequemte. Dem Dreibund stand die Tripelentente England, Frankreich, Russland gegenüber also zwei Machtfaktoren in Europa deren Letzterer sehnsüchtig nach einer Veranlassung suchte, die Hegemonie über Europa in entschiedener Weise zu erringen.

So schwebte das Gespenst eines Weltkrieges schon seit Jahren über uns und bedurfte es nur eines geringen Anlasses um den angehäuften Zündstoff zur brennenden Lohe anzufachen und dieser Zündstoff war Österreich-Ungarns Ultimatum an Serbien. D^{do} 23. Juli 1914.

Beilage 1. Ultimatum.

Zu den Forderungen welche Österr.-Ungarn durch das Ultimatum an Serbien gestellt hat schreibt das Fremdenblatt:

> Keine Regierung der Welt könnte anders handeln als die österr.-ung., denn kein Staat darf sein Ansehen, das Leben der höchst gestellten Personen, seinen Ruf und sein wirtschaftliches Gedeihen dem Fanatismus einer Bewegung ausliefern, die in letzter Linie darauf ausgeht, ihr Provinzen zu entreißen und die mit allen Mitteln diesem Ziele zustrebt.

Die „St. Petersburger Zeitung“ 25. Juli schreibt: Das Ultimatum führt eine mehr als ernste Sprache. In ihm zittert die tiefe Erbitterung, die lange im Innern tobte und sich jetzt, nachdem sie mühsam zurückgehalten worden, in rauen und harten Tönen Luft macht.

Es ist als ob ein Mann seinen Todfeind, der ihn lange umschlichen, der ihm heimlich Unfrieden und Verderben ins Haus gesandt, jetzt endlich auf offener Fläche vor sich sieht und ihm zuruft: „Auf die Knie! Schwöre mir, daß du dich vor allen Leuten schuldig bekennen und daß du von nun an alle deine Tücken lassen wirst. Wenn nicht, so mögen die Waffen sprechen!“ Unterwirft sich Serbien, ist die Krise überwunden. Geschieht dies nicht, so haben wir, da man bei der Entschiedenheit der Sprache Österr.-Ung. an ein Kompromiß kaum glauben kann, Krieg. Es liegt die dringende Befürchtung vor, daß es da bei einem Zweikampf der Großmacht Österr.-Ungarn mit dem benachbarten Kleinstaat nicht bleiben wird. So schwer die Konsequenzen sind, die der Schritt Österr.-Ung. nach sich ziehen kann, so wird man ihm Verständnis nicht versagen können. Die Regierung der Donaumonarchie wäre ihrer Pflicht über die Integrität des Reiches zu wachen und dem empörten Volksempfinden Genugtuung zu verschaffen untreu geworden, wenn sie nicht mit der größten Energie versucht hätte, dem Treiben der Agitatoren ein für alle mal ein Ende zu bereiten.

Das engl. Blatt „Daily Graphic“: Nur im Vertrauen auf Russland verfolgt Serbien seinen brandstifterischen Pfad; ein Wort der Warnung von Russland an Serbien würde alle Kriegsgefahr beseitigen, denn Österr.-Ung. muß gewisse Forderungen stellen, und wenn diese Forderungen abgelehnt werden, was jetzt wahrscheinlich ist, muß eine Strafaktion folgen.

Aug.

Aus der Strafaktion ist ein Weltkrieg geworden. Wie das kam, wurde bereits erörtert, tatsächlich ringen Österreich-Ungarn, Deutschland, England, Frankreich, Russland um ihre Macht, dazu Serbien, Montenegro, Japan und die Türkei. Alle übrigen Länder verharren in einer Neutralität, immer sprungbereit in dem Kampf mitzutanzen.

Mit ungewöhnlicher Eile war der Kriegszustand erklärt, kaum notifiziert; die Diplomaten gaben sich gar wenig Mühe Einhalt zu versuchen, dafür werden sie im Laufe des Krieges allen Scharfsinn aufwenden müssen, um den einen oder anderen Mord mit Vorteil an sich zu ziehen und das Ergebnis ihrer Tätigkeit, zumal mit den Waffen keine entscheidenden Schläge fallen, wird sich in manchen der Überraschungen ergeben, von denen man sich in diesem Kriege zu versehen haben wird.

Wie dem auch immer, keine kriegführende Macht wird auf die erfasste Rechnung kommen es wäre denn, daß der Krieg den unerträglichen Zustand der Unsicherheit wie er durch Jahrzehnte bestanden, ein Ende bereiten wird. An Gut und Blut hat jede Macht noch Besitzstand empfindliche Einbuße erlitten. Ein Fluch des Volkes wird die Folgen dieses unheilvollen Krieges begleiten, denn gewaltige Risse sind bis an das Mark der Staaten gedrungen und auf allen Gebieten wird dieses Volk mühevoll arbeiten müssen um wieder zu dem alten Machtstande zu gelangen.

Mit ziemlicher Sicherheit läßt sich nachfolgendes Ergebnis voraussehen:

Englands dominierende Weltmachtstellung wird empfindlich erschüttert aus diesem Kriege hervorgehen; sein Wahn von der Unbesiegbarkeit zur See, der unangreifbaren Lage seines Mutterlandes, von dem sicheren Besitz seiner Colonien ist verflogen; das Ansehen in Europa zerstoben. Vorwurfsvoll wird einst die Geschichte dieses Landes von seiner törichten Regierung berichten, die das Volk verführt hat, dem unser Motto besonders gewidmet ist.

Frankreich wird sich mit dem Bewußtsein der tapferen Haltung seiner Armee zufrieden geben ohne sich weiters der unglückseligen Revancheidee zu unterwerfen; es wird die wenig natürliche Freundschaft mit Rußland aufgeben und genug zu tun haben in der Abrechnung mit England und dem hinterlistigen Bundesgenossen Japan, sowie mit der Sorge um den Besitzstand seiner Kolonien. Indessen wird sich der Sinn des Volkes mehr dem Ernst des Lebens zuwenden und seine Regierung in mehr reeller Richtung fortschreiten müssen.

Deutschland wird die wirtschaftliche Herrschaft zur See und zu Land gewiß erreichen; wie auch immer der Krieg ausfallen sollte, denn sein Ansehen, die hohe Bewertung seiner Kraft, sein Unternehmungsgeist, der nüchterne und gesunde Sinn der Bevölkerung, nicht zuletzt die hohe Intelligenz seiner Führer ist von der ganzen Welt anerkannt. Dies verschafft Deutschland den ersten Platz. Von diesem aus wird es geräuschlos, von Österr.-Ung. treu unterstützt, über Europa wachen, stets bereit, jeden gefährlichen Zündstoff im Keime zu ersticken.

Russland, unser unversöhnlicher Gegner, strebte schon seit Jahren durch diplomatische Kniffe, geheime Beziehungen, unterirdisches Wirken gegen uns Einfluß zu gewinnen und rüstete zum offenen Kampfe nachdem es das tief unzufriedene Volk durch Unterstützung der panslawischen Strömung zu beschwichtigen suchte und sich auf seinen national-panslawistischen Standpunkt stellte. Dabei rüstete es in einem Umfange, der es klar macht, dass dieser gewaltige Krieg über Sein oder Nichtsein der russischen Despotie entscheiden wird.

Aber in allen Fällen hat Russland sein Prestige auf dem Balkan verloren; es ist weiter denn je vom Besitze Konstantinopels entfernt und seine Großsucht wird auch in Asien durch die Türkei und Japan gezügelt werden.

Wenn es den Russen gelingen sollte auf dem Gefechtsfelde Erfolge zu erzielen, so liegt die Ursache in der geringen Voraussicht unserer maßgebenden militärisch. u. diplomatischen Kreise, welche Russlands militärische Macht übermäßig unterstützt haben und über dessen noch im tiefen Frieden eifrig betriebenen Vorbereitungen für den Krieg mangelhaft informiert waren.

Mein Vaterland, mein Österreich
Du Land an Sieg und Ehren reich!

Österreich-Ungarn hat an dem ihm aufgedrungenen Kampfe den Beweis erbracht, daß seine Lebensfähigkeit als Großstaat nicht ungestraft in Zweifel gezogen werden dürfe. Ob es gestärkt oder geschwächt aus diesem Weltkrieg hervorgeht, immer bereitet sein leitender Staatsgedanke seinen Staatsmännern ein schwieriges vielleicht nie lösbares Problem.

Nur eine kraftvolle Regierung mit einem äußerst strengen aber gerechten Regime kann namentlich auf dem politischen Gebiete einen zeitgemäßen Wandel vollziehen. Es werden sich die verschiedenartigen Völker nur in dem Sinne so weit einigen, um als sie notwendig zum klaren Bewusstsein des notwendigen Zusammenhaltens zu gelangen, was auch in einem mehr sichtbaren Gepräge als bisher zum Ausdruck gebracht werden muß. Nicht allein in der Person des Monarchen, sondern auch in der klar zu legenden Staatsidee / : die Krone : / soll sich die Bevölkerung eins wissen, sich frei und stolz zu Osterreich-Ungarn bekennen, das, als Oberhoheit seiner autonomen Länder, ein Großstaat vorstellt, der die vollste Berechtigung hat seinen Platz an der Sonne zu behaupten.

Nur die Menschheit kennt vielleicht die Erlösung aus der Welt der Falschheit, des Hasses und des Neides!

23. Juli überreicht der k. u. k. Gesandte in 2/. Belgrad das Ultimatum und eine Zirkularnote mit einem Dossier 4/. an die Großmächte.

24. Russland erklärt im amtlichen Organ, daß es im österr.-ungarisch-serbischen Konflikt nicht indifferent bleiben kann.

25. Nachdem die Antwort auf das Ultimatum ungenügend erachtet wurde, notifiziert Frh. v Giesl der serb. Regierung den Abbruch der diplomatischen Beziehungen und verläßt 6U ab Belgrad.

Se Majestät ordnet die teilweise Mobilisierung und eine teilweise Aufbietung u Einberufung des Landsturmes an.

Über Österreich u Ungarn wird der Ausnahmezustand verhängt. In Serbien wird die Mobilisierung-Ordre für die Drina- u die Donaudiv. erlassen –

26. Allgemeine Mobilisierung in Serbien u Montenegro.

28. Russland mobilisiert.

27. Die Belgrader Savebrücke auf serbischer Seite wurde demontiert. Zwei serb. Dampfer „Vardar“ „Zar Nikolaus“ weggenommen.

28./7. Der serb. Regierung wird der Kriegszustand notifiziert und das Manifest des Krieges verlautbart.

29. Sir Edward Grey schlägt zur Beilegung des Konfliktes eine Konferenz in London vor. Deutschland ist für neue Verständigung von Kabinett zu Kabinett ebenso Italien

30. Österr.-ung. Monitore beschießen Belgrad.

31. Anordnung der allgemeinen Mobilisierung in Österr-Ungarn – in Russland und Deutschland Zustand der drohenden Kriegsgefahr.

Anfrage der deutschen Regierung über den Zweck der russ. Rüstung. Flottenvorbereitung in England.

Kleiner Kampf an der Drina.

1/8 Ultimatum Deutschlands an Russland bleibt unbeantwortet. Patrouillen u russ. Kolonnen überschreiten bei Schwiddern die Grenze.

Der deutsche Botschafter überrascht 7 ½ U ab. Die Kriegserklärung 5 ½ U. Drauf erfolgt die volle Mobilis. in Frankreich.

2. franz. Truppen greifen deutsche Grenzpunkte an

3. die Deutschen besetzen Czenstochau, Kalisch, Bendzin

2/8 Kreuzer Augsburg bombardiert den russ. Kriegshafen Libau.

Als ich morgens das Hotel „Bristol“ in Triest verlassen wollte machte mich der Portier auf die Zeitung aufmerksam, welche das Ultimatum an Serbien in fett gedruckten Lettern enthielt. Ich las rasch, mir kam manches unverständlich vor. Die ungewöhnlich scharfe Sprache rief namentlich unter den Geschäftsleuten ein banges Entsetzen hervor. Das gibt den Krieg, Russland, Frankreich u. s. f. tönte es von allen Seiten.

Da kam der Samstag; er brachte uns wie so oft, unseren lieben Fritz aus seinem Garnisonsorte Görz nach Hause, wo es über den Sonntag gar gemütliche Plauderstunden und die liebgespielten Schachpartien gab. Diesmal hatten wir viel Ernstes zu besprechen, denn in der Nacht vom 25. zum 26. Juli wurden wir durch lärmende Stimmen aus dem Schlafe geweckt und als ich zum Fenster trat, teilte mir der Adjutant der 3. Schwr. Haube unsicher mit, daß die teilweise Mobilisierung angeordnet sei. Am 26. Juli verließ uns Fritz, mit ihm der letzte schöne Sonntag! Am 27. früh fuhr ich nach Görz, wo mir Fritz sein Geld und Dokumente zur Verwahrung übergab. Am Abend zog die Militärmusik (47. I. R.) mit klingendem Spiele durch die Straßen von Görz gefolgt von einer tausendköpfigen Menschenmenge. Die patriotischen Musikstücke (ital. Volksg.) fanden begeisterten Widerhall.

Unter den besonderen Maßnahmen zum Schutze der Monarchie war auf die Aufstellung unserer besonderen Grenzschutztruppen Bedacht genommen worden, so auch im Küstenlande. Das Landwehr: Inf. Reg. Laibach No 27 stellte schon im Frühjahr ein Bataillon in Tolmein auf.

Eine Kompanie stand in Srednje einem hoch gelegenen Gebirgsorte, zu welchem nur ein schlecht erhaltener Dornenweg führt. Von mehreren zugeteilten Offizieren des Inft. Reg. No 47 (Oblt. Fröhlich) erhielt Fritz das Kommando dieser Kompanie doch erkrankte er in Folge anstrengender Übungen, mangelhafter Verpflegung an Fieber und Gelbsucht, was den braven nicht hinderte seinen schweren Dienst zu versehen. Kaum genesen mußte er in Folge seiner Mobilisierungsbestimmung in der Zuteilung beim Landes.Inftrgmt. No 27 verbleiben, in Bolzano seine 16. Kompanie aus Landwehr und Landsturm-Männern bestehend, bekleiden und bewaffnen. Die Mannschaft bestand aus Slowenen und Italienern 280 M. Unter seinem Kommando standen 280 M.

Leutnant Schiller, Lt Dr Debeljak Leut Kuttin Cadet Jablich Dr Rodošek (Arzt) 11 Tragtiere mit Gebirgsausrüstung.

Am 28/7 besorgte ich die Überführung der Möbeln, Kisten etc von der zu räumenden großen Inft. Kaserne in das Magazin des Spediteurs Bazzini. Fritz und Irma gaben nämlich ihre im Hause Trgovski dom, Corso, befindliche Wohnung [unleserlich] im Herb(st)e 1913 aus doppelten Gründen auf. Irma sah ihrer Entbindung entgegen und Fritz sollte in die Kriegsoffizierschule kommen. Letzteres traf jedoch nicht zu, eine passende Wohnung in Görz nicht erhältlich und eine Kommandierung in die Schießschule, dann zu den Grenzschutztruppen war Fritz in Aussicht gestellt worden. Dies veranlaßte ihn das getrennte

Italien erklärt sich gemäß dem Geiste und Buchstaben des Dreibundvertrages neutral. Teilweise Mob. u. Verhängung des Belagerungszustandes in der Türkei.

5. Artilleriefeuer vor Belgrad.

Sperrung des Bosporus und der Dardanellen.

Die Deutschen besetzen Luxemburg

6. England erklärt Deutschland den Krieg

10/. Osterr.-Ung. bricht die Beziehungen zu Russland ab.

4. Deutschland ersucht Belgien den Durchmarsch der Truppen zu gestatten. Dieses lehnt ab.

Bombenwürfe bei Nürnberg durch franz. Aviatiker.

5. Die algerische Küste durch deutsche Kriegsschiffe beschossen.

11/. Österr.-Ung erklärt den Krieg an Russland.

Angriffe russ. Kavallerie bei Schmiden-Johannisburg, Soldau werden abgewiesen.

7. Festung Lüttich wurde im nächtlichen Sturmangriff von 6 deutschen Brigaden erobert Gen. v. Emmich.

Stärkere Kavallerie mit Radfahr und Infanterie stoßen bis Krakau über die russ. Grenze vor, besetzen Olkusz u Wolbrom. – Die Grenzposten bei Nowe Brzesko am nörd Weichselufer.

7 Montenegro erklärt den Krieg an Österr.-Ung.

Einfälle auf bosn. Gebiet durch Serben u Monteng.

Kleinere Kämpfe in Ostgalizien und Bukowina. (Novosielica)

8. 800 galizische Jugendschützen überfallen ca 1000 schlafende Kosaken bei Michow

Geplänkel in Ober Elsaß

Das österr.ung. Oberkommando der 12/. k.u.k. Armee erläßt das Manifest an die Polen.

Montenegriner 4000 M werden über die Grenze (Trebinje) zurückgeworfen. Kreuzer „Szigetvár“ zerstört monten. Radiostation in Antivari.

9. Heftige Kämpfe an der gal. Grenze. Russ. Angriff bei Bialla östl von Johannisburg abgewiesen. 8 Gesch.

10. 7. franz. Armeekorps u eine Inft.div aus Belfort werden aus einer verstärkten Haltung west. Mühlhausen zurück geworfen.

r. 3. Cav.-Div über die Grenze bei Eydt-Kuhnen geworfen.

Familienleben zu führen, wozu unglücklicher Weise auch Irma große Neigung zeigte – Fritz bewohnte im Südbahnhotel das Zimmer No 2, wofür er 40 Kr (mit Beleuchtung) monatlich zahlte und war Mittags an die Offiziers Menage seines Regiments angewiesen.

29/7 Mein Wagenpferd „Iustus“ das durch mehrere Jahre unserer Wirtschaft gute Dienste geleistet hatte, unsere lieben Gäste von und zur Bahnstation führte und angenehme Ausfahrten ermöglichte, wurde von der Pferdeass mit [unleserlich] zu Kriegszwecken genommen, mit 880 K vergütet.

Am Nachmittag las ich das Kriegsmanifest Sr Majestät mehreren Offizieren der Garnison auf dem Ex. Franz Ferdinand Platze (!) vor.

1/8 Mit Rosa wieder Fritz in Görz besucht. Im Südb. Hotel logiert.

2/8 6 U früh Fritz zu seiner in der Zündsaztfabrik untergebrachten Kompanie begleitet. Ein Unteroffz. meinte, daß über Nacht die Pferdedecken gestohlen wurden; das gab einen Mordskrawall, bis die Sache geordnet war. Als ich zurück kehrte, sah ich zu meiner größten Überraschung Rosa im Gespräche mit Willi und Irma. Meinen Sohn vermutete ich noch in Bad Gastein. Er wurde im Frühjahr in Folge seiner Kränklichkeit auf 1 Jahr beurlaubt. Auf Grund der erfolgten Mobilisierung fuhr er sofort über Marburg und von da mit Irma nach Görz, um sich hier von Fritz zu verabschieden und dann mit uns nach Wippach weiter zu fahren. Hier war bereits dessen Offiziersdiener Franz Kremser eingetroffen, mit dem er mit viel Gepäck über Haidenschaft – Wien nach Krakau reiste, woselbst sich das 3. Uhlanen Regiment in Garnison befand.

4/8 Über Ersuchen des hiesigen Militär-Stationskommandanten Oberstleutnant Assmann der 3. schw. Haubitzdiv die Parade und nach dem Feldgottesdienste die Eidesleistung auf dem Exerzierplatze ab.

Am 6/8 besuchte ich wieder Fritz bis 7/8.

10/8 aus Krakau trifft das höchst erfreuliche Telegramm ein: „Haben mit Sr M Bewilligung gestern abend geheiratet. Brief folgt. Handkuß. Willi, Douglas“

So hat denn das Verhältnis meines Sohnes Willi mit seiner Braut eine lang ersehnte erfreuliche Wendung genommen, die nur einer seltenen Energie, wie sie eben zu Willis Eigenart gehört, trotz bestehender Differenzen mit den Großeltern Graf Ernö Zichy und seiner Gemahlin Etelka, gelingt. Sie fand in Wien einflußreiche Gönner, welche ihr die erwünschte Erledigung ihres Majestätsgesuches erwirkten. Fuhr stracks mit Auto des zu dem nicht wenig überraschten Willi, trug Sorge für die kirchliche Trauung, für ein Souper im Grand Hotel udgm. – Der in der Garnisonskirche vollzogenen Trauung wohnte bei: G. d. C. v. Kirchbach, ehemaliger Regimentskommandant bei No 5. Dragoner ...

Da das Regiment Willi’s schon im Aufmarschraum abgerückt war, verfügte G. d. C. v. Kirchbach die Einteilung Willi’s als Ordonanzoffizier zur Armee Kummers.

10/8 Engländer ziehen in Lome (Togo) ein.

Der Sund wird durch Minen gesperrt u dadurch die russ. Balt. Flotte isoliert.

9. Wirkungslose Beschießung Teodo's durch Montenegriner.

10. Montenegrinische Küste wird in Blokadezustand versetzt.

Dem österr.-ung. Botschafter werden in Paris die Pässe zugestellt.

Eine gemischte Brigade des franz. 15. Arm. Korps wird bei Lagarde in Lothringen angegriffen und zurückgeworfen

11. Monteneg. erklärt Deutschland Krieg.

Der engl. Botschafter am Wiener Hofe überreicht die Kriegserklärung Englands u Frankreichs an Österr. Ung.

14. Österr ung Truppen setzen über die Grenze u nehmen Schabatz – die Serben bei Losnica u Ljesnica geschlagen ziehen sich gegen Valjevo. Verwüstung österr-ung. Truppen beiderseits der Weichsel. Russ. Div. [unleserlich] bei Zalozce Brody u Sokal über die Grenze geworfen.

16. Franz. Mittelmeerflotte – Kreuzer Zenta

18. Mlawa von Deutschen besetzt.

17. Deutscher Sieg über die Russen bei Stallupönen (3000 Gef. 6 Maschg)

* welche aus Njemen. Abschnitt vorrückten um strat. Umfassung Warschaus zu verhindern. 20. Japan fordert in einem Ultimatum

Tod Papst. Pius X.

Deutschland auf deutsche Kriegsschiffe aus den japan. u. chin. Gewässern zurück zu ziehen und das Pachtgebiet von Kiautschou bedingungslos an die jap. Behörden zu übergeben.

19. 5 franz. Cavdiv. bei Perwez nördlich Namur zurückgeworfen.

55. Brig. von bay. u. bad. Truppen nordw. von Schlettstadt über die Vogesen geworfen.

20. Österr. besetzten Sandomir an d. Weichsel.

21. Die Deutschen unter Kronprinz von Bayern erkämpften zwischen Metz und den Vogesen einen großen Sieg und verfolgen die geschlagenen franz. Kräfte bis in das Gebiet von Verdun u Nancy (10.000 Gef. u. 50 Gesch:)

22. Österr. ung. Erfolge: Überfall einer russ. Truppendiv. in Tomaszow. Vernichtung einer russ. Cav. Brigade bei Turynka u. einer weiteren bei Kamionka-Strumilowa.

20.–21. Östlich von Visegrad-Rudo werden cc 30 serbische Bataillone mit Geb Feld u schw.

10/8 Abmarsch der hier stationierten Fußmarschartillerie 4. Kompanie Komdt. Hptm Amann mit 14 Automob. u. Motorbatterien 30.5 cm (gelangen über Cöln nach Belgien).

13/8 Abmarsch der 3. Kampf. Div. Adelsberg. Nachm. mit Rosa pr. Postauto nach Görz. Daselbst mit Fritz bei der Post soupiert.

13/8 Der Tag verging mit Vorbereitungen für den am Abend festgesetzten Abmarsch. Die Nacht trug die Physionomie eines milit. Lagers. Überall Soldaten in den neuen Uniformen; die Offiziere sah man geschäftig rennen – alle fröhlich als ging's zum Tanze. Am Nachmittag halfen wir Fritz und seinem Diener Franz Niederl den Feldkoffer packen. Wehmutsvoll gedachte ich des Jahres 1866, meiner guten Schwestern, die mir vor dem Abmarsch zur Nordarmee die gleichen Liebesdienste erwiesen haben.

Als mir Fritz ein Paket Feldpostkarten einhändigte und die Stunde des Abschieds nahe rückte, da hatte mein Herz schwer zu tragen.

Um 7 Uhr begaben wir uns auf den Südbahnhof wo das 4. Bataillon, kommandiert Hauptm. Blaschke (Adj. für Woinovich) des 2. I. R. No 27 bereits mit dem Einwaggonieren begann. Fritz placierte uns er war Inspectionsoffz, hatte daher voll auf zu tun, es gab manches zu schlichten und anzuordnen. Er hatte für Alle ein scharfes Auge, aber Aller Augen waren auf seine schöne, imposante Jugendgestalt gerichtet. Es gab Grüße von Bekannten, Blumensträuße von zarter Hand.

Unbarmherzig eilt der Zeiger auf die achte Stunde vorbei, das Signal Vorwärts wird gegeben, nach inniger Umarmung besteigt Fritz den langsam rollenden Zug, überstimmt den allgemeinen Jubelruf mit Schwanken der Feldkappe und herzlichem Winken.

„Gott schütze dich, mein geliebtes Kind und komme bald heil nach Hause"! Solche Segenswünsche richten zu dieser Stunde Millionen tief betrübter Herzen an den Allmächtigen, der sie nicht erhören kann, da er die Welt geschaffen.

Das war ein Freitag!

16/8 Die freiwilligen Chauffeurs Georg Petz und Brunner aus Triest im blauen Zimmer einquartiert.

17/8 erhalte die erste Feldpostkarte von Fritz.

1/. da 6/8 Stuhlweißenburg Sonntag

Im schönen Ungarnlande, wo wir die Jugendjahre verbrachten schicke ich Euch Handküsse. Auf jeder Station werden wir bewirtet. Heute schon den 2. Tag. Irma machte mir eine große Freude in Pragerhof waren beide Kinder riesig herzig; im ersten Moment sah ich sie nicht, war schon sehr traurig Mitzerl wäre so gerne mit. Hoffentlich seid ihr gut heim gekommen. Hier hat sich viel verändert. Küsse Euch innig Fritz.

Aug. Artillerie auf der ganzen Linie geworfen.

22. Eine auf Sokal vorgedrungene Kosakendiv. mit Inftr wird angefallen u geschlagen.

28. Cattaro von Mont.gro ohne wesentlichen Erfolg beschossen.

18/8 Österr.-ung. Truppen besetzen Plevlje, am untern Drina ziehen sie sich geordnet zurück.

23. Truppen des Franz von Bayern überschritten die Linie: Luneville Blamont – Cirey. 150 Gesch erobert. Deutscher Kronp. setzt Kampf u. Verfolgung vorwärts Longwy fort.

Albrecht von Württemberg schlug eine über den Semois vorgedrungene franz. Armee vollständig.

Deutsche Vorrückung gegen Manbeuge schlägt eine englische Kavall.brig.

(400000 Franz 40‘000 Engl. in den Kämpfen a.d. Maas)

20. Russen werden vom 1. Armeekorps von Gumbinnen zurück geworfen. (8000 Gef. 8 Gesch:) Russische Verstärkungen gehen gegen den Pregel u südl. der masurischen Seenlinie. Brüssel von den Deuschten besetzt.

24. Österr.-ung. Truppen überschreiten die Lysa Gora erreichen den Abschnitt Kielce-Radom

23. wurden 2 russ. Korps bei (südl) bis

25. Krasnik zurückgeworfen. (9000 Gef.)

3 Fahnen, 20 Gesch., 7 Masch.g.

ein Vorstoß von 20000 Russen gegen die Bukowina bei Nowosielicza scheitert (7000 Gef:)

26. Abbruch der Beziehungen Österr. Ung. zu Japan

Zeppelin Luftschiff bombardiert Antwerpen

25. Stadt Namur und 5 Forts im Besitz der Deutschen.

Schlacht bei Krasnik 23. 24. 25. Aug.

Schlachtf. von 70 Km. Russen 200 000 M. d. i. 4 – 5 Korps von Frambol bis Josesow a. d. Weichsel. Korps nördl. Frambol Korps südlich Krasnik war geschoben, 2 Korps rückten später von Norden herein, völlige Auflösung und fluchtartiger Rückzug auf Lublin.

Österr. Marschlinien: über Rakovka, Zaklikow, Iwanow Bilgoraj.

Russen brechen in Ostpreußen ein.

27. Verleihung des Großkreuzes des Maria Theresienord. für Kaiser Wilhelm. Österr. Ung. erklärt Belgien den Krieg.

2/. Von Willi Fpk. aus Krakau. da 16/8.

18/8 Helenens und Lenka's Namenstag.

Der Kaisermesse in sehr gedrückter Stimmung beigewohnt.

20/8. Fritzens Fp.K. No 2 da '7/8. 7h früh von Debreczen. In den kleinsten Stationen werden wir bewirtet, Blumen, Getränke, Zigaretten, Fahnen werden uns gereicht seit wir in Ungarn sind. Aus dem [unleserlich] kommt man nicht heraus. Morgen früh werden wir unsere weitere Direktion erfahren. Küsse Dich und Mama innig Euer Sohn Fritz.

22/8. Fritzens' Fp.K. No 3 da 17/8 11h abends.

4/. In wenigen Stunden fahren wir ins Unbestimmte. Hier bereits nichts mehr zu bekommen alles ausgefressen. 2 Stunden Aufenthalt war in der Stadt recht nett, doch nur Juden. Leider Regen und keine Hitze mehr. Denke viel an Euch. Morgen Kaisers Geburtstag. Kriegsschauplatz nichts zu hören mehr. Wann werde ich mir eine Nachricht von Euch bekommen. Küsse euch innig Fritz. Schreibe täglich.

5/. Fpk. No 4 da 19/8 bereits in Galizien 30 km Marsch – Rgmt 47 getroffen Stryj

6/. Irma wird gebeten ihm Chinin, woll. Strümpfe, ger. Kaffees Maß Bonbons 1 m g. Organtin für Fliegennetz

26. Deutschen nehmen Longwy – erreichen 27. unter glücklichen Kämpfen Cambrai bis zu den Südvogesen. Generalob Kluck warf die engl. Armee bei Maubeuge. Gen. von Bülow u. Fr. von Hausen schlugen etwa 8 Armee-Korps franz. u. belg. Truppen zwischen der Sambre, Namur u der Maas. Armee Herz. Alb v Württemberg verfolgt den geschlagenen Feind über den Semois.

D. Kronpr. nimmt Longwy rückt gegen Maas.

D. Kronp. wird bei der Verfolgung von neuen fr. Kräften von Nancy vergeblich angegriffen.

Genob v Heeringen setzt die Verfolgung in den Vogesen nach dem Süden fort.

26/8 Entwickelt sich eine Schlacht zwischen Weichsel und Dnjestr nördlich Lemberg 400 km Front. Russische Mittelgruppe Gegend Rawa Ruska u Zloczow Brody eine zweite Gruppe gegen Zbrucz Tarnopol eine dritte zwischen Weichsel u Budy. Letztere führte zur 3 Tag Schacht bei Krasnik. – Österr.ung. Gegenstoß von ungeheurer Kraft mit großem Erfolg an Berstw. am linken Flügel u bei Zolkiew Rawa Ruska.

Die englische Armee ist nördlich Saint Quentin (130 km v Paris) vollständig geschlagen südl. Mezieres wird die Maas überschreiten den linken Flügel werden die franz. Gebirgstruppen nach 9 täg Gebirgskampf bis östl. von Epinal zurückgetrieben.

Schlacht nördl Lemberg am 28./8 günstige Fortschritte am linken Flügel Krasnik u linken Mitteltruppe Zamosc; – das Zentrum Rawa Ruska-Lemberg-Zloczow rechte Mitteltruppe Zloczow Tarnopol (3. Grazer Korps) und der rechte Flügel Tarnopol bis Zbrnez sind dem großen Vorstaß der dreifach überlegenen russ. Truppen ausgesetzt.

Der russ. Aufmarsch u das rasche Eindringen in Ostgalizien zeigen, daß die Kriegsbereitschaft Rußlands schon lange vor der Kriegserklärung hergestellt war.

/: österr.ung. Aufklärungsdienst?

Generalob. v. Hindenburg schlägt in 3 Tagen Schlacht bei Ortelsburg eine von Narin vorgegangenen russ Armee 5 Armeenkorps 3 Cavalldiv. und verfolgt sie über die Grenze (60 000 Gef)

29. Schlacht nördl Lemberg die Operationen südlich Lublin Gen. d. K. Dankl scheinen den allg. Gang der Schlacht zu begünstigen. Starke russ Kräfte rückten aus dem Raume von Cholm und entwickeln sich preuß. Kräfte bei Zamosc u Tomaszow

31. Harter Kampf in der Linie Lublin – Krastmostow-Grubieczow.

1/9 Deutsche Erfolge

Armee Gn. Kluck schlägt Thankenangriff bei Coblens (zwischen Combrais und Comiens

7/. Fp 5 da 20/8 nach Verabredung zu entnehmen Stry.

Willis Fp.K. No 2 da 20/8 bereits aus Russchp

8/ Polen. Einquartiert in einer russ. Uhlankaserne. Nahm am 18/8 Injection

9/. Fritz FpK. No 6 da 22/8 schreibt sitzend zu Pferde (können kaum erwarten den Feind ansichtig zu werden!)

10/ Fk. No 7 da 23/8: marschieren immer nördlicher – herrliches Wetter. Was bringt der Abend – Nachricht gar keine bekommen, mir geht es noch gut, freuen uns alle auf das erste Zuhausetreffen … Hinzu FpK an Irma da 22/8 u 23/8

11/ FpK. No 8 da 26/8 östlich Lemberg. Hörten gestern Gewehrfeuer wir zielten endlich auf die Russen loszukommen und dreinzuhauen – Nächte kalt.

12/. Willis FpK. No 3 da 26/8 gratuliert zu Mama's Namenstag – ziehen unentwegt vorwärts.

13/. Fritzens FpK 9 da 27/8 L d'. gestern große Schlacht gewesen; stand von 3 U früh bis 7 U abends im Kugelregen, kam als letzter zurück. – Uns geht es famos. Russen schießen sehr gut. Hermann Schwickat getroffen. Verluste furchtbar, wir beide unverletzt ich bis auf einen kleinen Streifschuß am rechten Oberarm durch Schrapnel verletzt doch nur Haut abgeschürft. Der Donner der Schlacht ist eine wunderschöne Musik. Mama hat am 30. ihren Namenstag ich gratuliere ihr innig…

14/ FpK No 10 da 28/8 Meiner Person geht es recht gut. Freue mich auf zu Hause, da werde ich viel erzählen können …

15/. Nokis FpK aus Krakau da 30/8 benachrichtigt, daß sie Fritz Automfahrer in Verbindung mit Willi steht.

16/. Willis FpK No 4 aus Russ. Polen.

Gn v Bülow fr. Armee S. Quentin. Gn Fr. v. Hausen drängt an der Aisne bei Bethel nö. Reims zurück. Hz v Württemberg mußte wieder über die Maas zurück, kommt aber nochmals vor gegen die Aisne.

D. Kronprinz nimmt Fest. Montmedy. D. Kronprinz u Gn Heringen stehen in Fr. Lothringen.

2. 13 a) /. G. d. C. Auffenberg sichert siegreich die Schlacht im Raume Zamosc – Tyszowce erbeutet 160 Gesch.

Gen. d. C. Dankl greift Lublin an. Lemberg noch in österr. Besitze

1/9 mittlere Gruppe der französ. 10 Korps zwischen Reims – Verdun zurückgeworfen.

3. Gen. v Pongracz mit 3. Geb-Brig. wirft in mehrtätigen heldenmutigen Angriffen bei Bileca die Montenegriner. Die Franzosen verlegen den Sitz der Regierung nach Bordeaux u erklärt Paris als offene Stadt.

Russen besetzen kampflos Czernowitz Papst Benedikt XV. Oberhaupt der Kirche (March. Giacomo della Chiesa 60 Jahre alt Erzb v. Bologna)

Punto d'Ostro von franz. Schiffen wirkungslos beschossen.

Der Fürst von Albanien verläßt das Land.

4. die österr-ung Truppen ziehen sich kampflos aus Lemberg zurück und beziehen in Ordnung neue Stellungen. (Das 3e Corps stand mit 8 russ. Corps im Gefecht:)

Die Erfolge Dankls und Auffenberg's auf die Gesamtlage zu beurteilen bleibt einer späteren Zeit überlassen.

Reims ohne Kampf besetzt.

5. Nach 8 tägiger Schlacht macht sich bei [unleserlich] ein Bedürfniß nach einer Gefechtspause geltend zur Ergänzung der Munition Trainnachschub u Regelung der Verpflegung.

5.6. In Lublin dauert der Kampf an. Übereinkommen des Dreierbundes keinen Sonderfrieden zu schließen.

7/9 Einbruch der Serben bei Mitrovitza mißglückt. 4000 Mann gefangen.

Fml. Kestranek von der Armee Dankl weist einen heftigen Angriff der Russen zurück. 600 Gef.

Ein Teil Belgiens wird unter Wasser gesetzt.

9. Maubeuge kapituliert (40000 Gef 400 Geschütze)

9 Im Raume von Lemberg beginnt eine neue Schlacht als Aufnahme der

17/. Fritzens FpK No 11 da 31/8 L. P! bitte lasse diese Karte Irma zukommen – es ist eine gefundene und die letzte. Seit 6 Tagen in der Schlacht Tag und Nacht schrecklich, überall donnert es. Weder Pferd, Diener, Bagage seit 2 Tagen vermißt. Gott gebe es, daß es bald aus und besser wird. Nachricht habe ich noch keine (!) Reg. 47 sah ich, doch nur mehr wenig Kameraden. Wir sind noch 12 Herrn. Hoffe Euch geht es gut u Irma u Kinderle. Wenn ich zurück komme werde ich erzählen diese Gräuel. russ. Artillerie schießt vorzüglich. Küsse Euch alle innig. Irma soll auf die Kinderle gut sehen. Euer Fritz.

10/9 18/. Friztens FpK 12 da 3/9 L. P! Erst seit gestern der Schlachtenlärm verstummt, doch n dürfte es jeden Moment wieder los i gehen. Vereinzelt hört man die Geschütze l donnern. Ruhe brauchen wir dringend u 6 Tage dauerte ja dies Schlachtenm Morden in Stellung b das Kommando…

Mir geht es recht gut. Hoffe Euch auch. Leider bekommt man keine Nachricht. Küsse Euch innig

Sohn Fritz g (also bei Lemberg:)

Fritzens FpK. 13 da 5/9 aus Grodek (erhalt. 13/9)

19/. L. P. sind wieder am Marsch; die Gegend nicht mehr so schön als früher Hügelland u viel Wasser schon empfindlich kalt seit 14 Tagen gestern das erste mal meine Bagage wieder gehabt, konnte wenigstens Wäsche nehmen. Auch die erste Post erhalten von Irma da 10/8 (!) Küsse Euch innig.

4/9 Ich und Rosa mit är. Automob. Hptm Kristian, A Winter in 1 ¾ St nach Görz 2 St Nm. zurück. Kautionsinteressen für Fritz behoben.

6/9 die in Wippach befindlichen Marsch-

Bataillone 87. J. K. Major Juras

„ 97. „ „ Lekosek

machen mit Musik Umzug durch den Ort – bringen Serenade vor meinem Haus. Halte Mahnwache. Von großer Bedeutung: Auffenberg's Sieg.

20/. Fritzens FpK 14 da 6/9 zusammen (13/9) Treffen mit Cousin Cornel.

7/9 die Automobilcolone verläßt Wippach.

21/. Fritzens Fp. K. 15 da 8/9. Lieber Papa! (14/9) Noch immer da seit zwei Tagen unter der Frön doch laßt es sich recht nett leben. Speise täglich Hühnersuppe mit Reis. Seit gestern 2U Nm hört man Kanonendonner und wir sind marschbereit unsere Stellung zu verlassen und noch vorzurücken, vor starker Reif die Bewohner meinen in 20 Tagen haben wir Schnee. Post von Euch keine noch bekommen – mit der stimmt es nicht (!!) Von Irma eine Karte erhalten von 16/8 sonst nichts. Cornel traf ich, oft sehe ich die 5 Drag.

Küsse Euch innig, Euer Sohn Fritz. (Diese letzte Karte am 14/9 erhalten.)

Offensive. (Kritik einem späteren Zeitpunkt überlassen) Soll die Energie der Kriegsführung bedeuten!

10. 10U Vorm. Die Schlacht im Raume von Lemberg dauert fort.

10U 10I abends gleichlautend!

Freitag

11. 9U 15 I Vorm. „

13/. Beschreibung des Kampfplatzes und des russ-polnischen Kriegsschauplatzes

12. 3U 40I Nachm. Kriegspressequartier 14/. meldet das Zurückdrängen der Russen!!! ??? Eindruck des Schlachtfeldes

Freitag 11. Die unternommene Offensive an und südlich der Prodiker Strasse in 5tägigen 6 harten Ringen hatte das Zurückdrängen der Russen 10000 Gefang. nicht den erwünschten Erfolg da der nördliche Flügel bei Rawa Ruska von großer Übermacht bedroht wurde, die österr. ung. Heeresleitung entschließt sich die seit 3 Wochen heldenmutig kämpfende Armee in einem großen Abschnitt zu versammeln.

10/9 In Verfolgung über die Maas u Marn werden die Deutschen aus Paris u Meaux-Montmirail angegriffen worauf der Flügel zurückgenommen wird 50 Gesch

Der d. Kronprinz nimmt befestigte Stellung südl v. Verdun, diese wird durch schwere Artill beschossen.

Gen. Hindenburg hat den link. Flügel der noch in Ostpreußen befindlichen russ. Armee geschlagen und verfolgt in nordöstl. Richtung gegen Njemen (10000 Gef 60 Gesch etc).

Die Türkei hebt die Kapitulation auf. 11. Teile der serb. Armee brechen in Sirmium ein.

<u>Schlacht an den masurischen Seen.</u>

22. russ. Ark. wird bei Lyck geschlagen u Rest des 6. Armkorps.

14. am deutschen rechten Flügel schwere

15 „ „ „ „ „

unentschiedene Kämpfe. Die Kampffreude bis Verdun

14. Schlacht an den masurischen Seen

22.3. hib. K. I X. Sch. Br.

(Von neun Fritz zugesandten Karten konnte ihm sein Feldpostamt 48'' nicht eine zustellen …)

Über das Ausbleiben fernerer Benachrichtigung von Fritz waren wir bald sehr beunruhigt – aber allseits die gleiche Klage und am 25/9 schrieb ich ihm im guten Glauben – noch eine FpK.

Am 10/9 schreibt Irma und sendet Copien der FpK. welche sie von Fritz erhalten u. zw. vom 3/9 und 4/9 und am 12/9 die Copien der FpK vom 23/. 5/9 u 6/9 u 8/9 sowie eine Copie seiner FpK des ehemaligen Offiziersdieners Anton [leere Stelle] vom 47. I. R. welcher am 26. August verwundet wurde und sich im Spital in Szabatka befindet. Er schreibt u. a.: Von meinem Regiment ist am selben Tag fast alles gefallen bei meinem Regiment sind von 260 Mann nur 12 geblieben

Am 14. Sept. schreibt Noki über Willis 24/. Commandierung als Ordonanzoffizier bei der Colonne Auffenberg, dem er sich in Jaslo vorstellt – sucht seine Pferde zw. Dobicza u Tarnow trifft er Colonne Dankl. Am 12/9 ist Willi wieder in Krakau, nächsten Tag per Auto nach Tarnow. Krakau wird evakuirt. Noki hat offene Ordre ist beim Roten Kreuz im Garnis. Spital 15. – sendet eine Fotografie von Willi, der sich sehr wohl befindet.

Am 15. September verbreitet sich in Wippach die Schreckensnachricht von entsetzlich großen Verlusten, welche das 3. Korps in der Schlacht bei Lemberg erlitten habe.

2.3.4. 20 Arm Zg. 3.4 Resid u 5 Laodi

53.9456 37 72 76 Resd 1.II Gard C.Di

der russ. Vilnaarmee wurde vollständig geschlagen, Russ Gen Rennenkampf benutzt seit der Abflügelung der linken Flanke Frontbreite über 100 km. Marschleistung der Deutschen 150 km in 4 Tagen!

30‘000 Gef. 150 Gesch.

15 Die über die Save eingebrochenen serb. Truppen wie auch aus dem Banat zurückgeschlagen.

17. glückliche Kämpfe der Deutschen südlich Noyon gegen 13^{h} 4 Korps, Chateau Brimont bei Reims erstürmt.

19. Vor dem kl. Brückenkopf Sieniawa entwickeln sich 2 russ. Korps u schwere Artillerie – er wird freiwillig geräumt.

Die Japaner beginnen Tsingtau zu bombardieren.

20. Reims leidet unter dem Feuer

Angriff der Deutschen gegen fr. engl. Geier

„ „ Franzosen in den mitt. Vogesen

10. Der deutsche Kreuzer „Emden“ nimmt im Golf von Bengalen 6 Schiffe. Eng. Hilfskreuzer „Carmania“ versenkt einen bewaff. d. Dampfer. Pegasus zerstört Dar-es-Salam u versenkt Kanonenboot „Möve“ wird von Königsberg unbrauchbar.

21. Kämpfe um Reims.

Deutsche Truppen aus d. Südwestafrika dringen in das Kapland ein.

22. 3 engl. Panzerkompanien in der Nordsee durch einen d. Unterseeb. „U9“ vernichtet. 1700 M. ertrunken.

23. Öster. nehmen die Höhen von Krupanja (Jagodnja – Biljeg – Crni Vrh. –

9. 6^{n} Fr. beschießt die franz. Flotte

die Bocke, Lissa u Pelagosa wirkungslos.

23. Varennes von D. genommen.

Schwere Kämpfe der Armee des Kp. von Bayern bei Luneville.

24. Schlacht an der Aisne 8 Tage im Gange

Lussin piccolo Lissa vom fr. Geschwader beschossen. Geringer Schaden.

Am 16/9 berichtet der Generalst. über die Schlacht bei Lemberg. Das 5 täg. heldenmütige Ringen. Blutige Abweichung russ. Angriffe und Machtkämpfe östlich von Grodek am 10. Sept. (also auch bei Dabrowki und Ferdinandowka

26/. Hiezu Generalkarte, die ich in einer Activität bei diversen Kriegs[unleserlich] bemüht habe.

FpK da 19/9 von Willi aus Jaslo 27/. erhalten.

20/9 (Helenens Sterbetag 1909.:)

Oberstleutnant Kutscher vom L. I. R. No 27 (!) Kom. d. Marschbaons bequartiert

(bleibt bis 28t)

22/9 4 u früh nach Haidenschaft in der Bahn nach Görz gefahren mit Spit. Comdo wegen Transport der Möbel gesprochen. Im Caffeehaus Europa Admiral

27. Russ. Diversionen in den Karpathen. Uzsoka Pass. Toronya

26. Franz. Vorstoß gegen deutsche rechte Flanke; eine fr. Div. wird bei Bayaume zurückgeworfen.

29. Amtlich verlautbart:

Beiderseits der Weichsel rückgängige Bewegungen der Russen im Zuge. Ihre Cav. Div. bei Biecz zersprengt.

28. Fdm Potiorek:

Nach 14 täg. hartnäckigen Kämpfen u Überschreitung der Drina u Save ist eine kurze Operationspause eingetreten. Serb. mont. Truppen sind aus dem Sandschak eingefallen.

Die Türken sperren die Dardanellen vor den kreuzenden eng. fr. Geschwader.

30. Franz. Vorstöße aus Verdun u Toul zurückgeschlagen. Antwerpen beschossen – Mecheln in Belgien besiegt. D. Kreuzer „Emden“ bohrt 5 engl. Schiffe in den Grund im indisch. Ozean.

1/10 2 Forts von Antwerpen genommen

2 Aus Oekermezö wurden die Russ zurückgeworfen.

Franz. Umfassensversuche vor dem r. Flügel der Deutschen und Vorstoß aus Toul abgewiesen.

3. Der Pariser „Temps“ stellt den 60. Tag des Krieges und den 17. Tag der großen Schlacht a. d. Aisne fest, u fügt bei: dennoch liegt keine Entscheidung vor. Es ist eine Schlacht der Erschöpfung.“

5. Gß Hptquart: am rechten Flügel und in die Argonnen geht der Kampf erfolgreich vorwärts.

Deutsche u österr.-ung. Truppen werfen die Russ. von Opatow u Klimontow gegen die Weichsel – am Uzsoker Paß werden sie vollständig geschlagen. Marmaros Szeget wird geräumt.

4. Potiorek : 2 monteneg Brigaden Gen Vukovič (Spuska) u G. Rajevič (Zetska) nach 2 täg. Kampfgeschlagen auf Foča zurückgeworfen.

1. 2. Der russische linke Flügel: 3 sib u Teile des 22. ArmKorps nach 2 täg Kampf bei Augustow geschlagen. 3000 Gef.

19 /. allgemeine Kampflage in Frankreich

6. Russen verschieben starke Kräfte aus Galizien nach Norden, werden jedoch von der Weichsel zurückgeworfen dabei der Brückenkopf Sandomierz erobert. 1 russ. Inf.div. bei Tarnobrzeg geworfen.

Bei Técső u Kravo erleiden die Russ. Niederlagen – 2000 polnische Legionaire bildeten die Vorhut.

von der Decken Friedrich (mein Jugendgespiele aus Prag) und Hptm. Kassnačič (ehemal. Kadetten.adjutant in Triest) getroffen.

28/. Willis geschlossener Kartenbrief aus Zakliczyn da 24/9 am 29/9 erhalten. Er schreibt, daß von seinen vier Pferden jeden Tag mindestens zwei marode sind – von seiner Erkrankung und Sorgsamkeit seines Dieners Franz.

29./ Irmas Brief da 27/9 enthält die Nachricht von der Freundin Gfr Ilka Künigl aus Przemysl über Fritzens Wohlbefinden. Datiert 18/9.

30/. da 26/9, 27/9 u

Willis FpK da 29/9 an Noki –

31/9 Willis FpK da 30/9 teilt mit, daß ihn Noki in Zaklyczen besucht habe.

2/10 Mitzi erfahrt, daß Willi gefallen sei, condoliert.

32/. FpK da 3/10 von Willi aus Zakliczyn hört von einem Zusammentreffen mit Fritz u seinem Diener u Rechnungsoffizier bei Lemberg (wann?) bittet Zulage an Noki nach Wien zu schicken.

4/10. Kaisers Namensfest. Hochamt.

5/10 Im höchsten Grad beunruhigt, weil von unserem Fritz seit 8/9 keine Nachricht eintrifft, während solche mehreren hiesigen Bewohnern deren Söhne unter seinem Kommando standen an dem heutigen Tage bereits zukommt. So

6 Im Sturme auf Tsingtau verlieren die Jap u Engl 2500 M.

Öst-ung Kreuzer Kais. Elisabet greift ein

7. Ausfälle der Besatzung Przemysl drängen die russ. Linien unter großen Verlusten zurück.

Vollständige Niederlage der Russen bei Marmaros-Sziget. 8000 Leichen bei Uzsok.

6. Russ. Vormarsch gegen Ostpreußen im Gouv. Suwalki zum Stehen gebracht.

4. r. Gardeschützenbrigade aus befest. Stell, zwischen Opatow-Ostrowiec geschlagen. 3000 Gef.

5. 2 ½ r. Cav.div. u Teile der Hptreserve von Iwangorod bei Radom angegriffen u zurückgeworfen 2700 Gef.

8. Russ. bei Barycz (westl. Dynow) geworfen u Rzeszow wiedergenommen

8. Angriff auf Przemysl scheitert –

20/. Kampf um Antwerpen

8. Serben über die Drina geworfen

9. Antwerpen gefallen

Ein Teil der Russ zieht von Przemysl ab. 5-6 russ. Inft. Dvo fliehen von Lancut gegen den San. 1 Russ Div u 1 Inftdiv östlich Dynow zurückgeworfen.

Osterr.ung. Truppen werden gegen Cholera mit Serum geimpft.

10. König Karol von Rumänien gestorben. 76. J.

G. d I Sv. Boroević Kom. d. 3. Armee

11. westl. von Lille 1 fr. CavDiv völlig bei Hazebrouck u 1 andere CavDiv. geschlagen

Angriffe der s u 10. russ. Armee

9/10 gegen oster. Armee und Umfassungsversuch 12. über Schirwindt abgewiesen 3000 Gef.

26 Gesch 12 Maschg.

Bei Grojec in Südpolen 2000 Russ gefangen

10. Przemysl befreit durch Offensive

23/ der osterr. mitfetpl. (bis auf die Ostfront)

G.d.I. Ritter v Auffenberg Komdt der 4. Armee Sieger bei Zamosc u Komarow – Rawaruska – Magierow aus Gesundr. enthoben.

11. russ. Panzerkreuzer vor dem finisch M durch Torpedo zum Sinken gebracht.

schrieb Res. Rechunteroffizier Widrich aus dessen FpK ich entnehmen konnte, daß im L I R 27 eine neue Einteilung stattgefunden haben müsse. Unerklärlich ist es, daß weder dieser noch Josef Tredl, welcher Sanitätsfeldarzt bei Fritzens Kompanie war, kein Wort über das Schicksal ihres Kompaniekommandanten schreiben.

Mich beschlichen böse Ahnungen – doch wendete ich mich gern dem Troste zu, Fritz sei schwer verwundet vielleicht in russischer Gefangenschaft und um nach ihm zu forschen entschlossen wir uns zur Fahrt nach Wien.

Wir fuhren am 6. Oktober mit Postautom 8U Vm nach Adelsberg sodann mit Eilzug 10n nach Wien, wo wir im Hotel Wandl Zimmer 76 abstiegen und noch am Abend mit Noki zusammentrafen.

Am 8. Okt. (Sterbetag meiner Mutter Boskowitz in Mähr. 1854) begab ich mich in das Landesverteidigungs Ministerium wo ich die Verlust Liste des L. I. R. 27 vom 19/9 las. In meiner Bestürzung konnte ich mir nur flüchtig notieren

Dabrowki

Ferdynandowka

„tot“

Die Meinung der anwesenden Offiziere, dass die von den Truppen eingesendeten Verlustlisten nicht immer richtig seien neigte wieder zu dem Troste: er sei in russ. Gefangenschaft und veranlaßte uns die Nachforschungen durch das rote Kreuz Centrale in Genf pflegen zu lassen. Auch begab ich mich zum Generalkonsul Günther von Ollenburg (Gatte meiner Cousine geb. v. Michanovich) in das Ministerium des Äußern.

14. Angriff auf die besiegte Haltung der Russen in der Linie: Stary Sambor = Medyka

Entwicklung einer großen Schlacht. In den Karpaten wird Toronya von Österr wieder genommen.

Die Deutschen besetzen Lille 4500 Gef. Die Kathedrale von Reims beschossen.

14. russ. Vortruppen werden aus Warschau zurückgeworfen 8000 Gef. 25 Gesch. Lyck besetzt. Bialla von Russ geräumt.

12. Gent von Deutschen besetzt.

15. Russ. Vorstoß von 8 Armeekorps aus Ivangorod–Warschau über die Weichsel von Deutschen u. Österr. Ung. zurückgeworfen.

21/. Aufforderung zur Übergabe Przemysl

15. Befest. Höhen von Starasol erobert.

15. große Reiterkämpfe von Lille bis zur Nordsee

16. Einzug der Deutschen in Brügge u Ostende

17. Ungarn frei vom Feinde. In der großen Schlacht in Galizien gewinnen die Österr. vorteilhafte Stellungen.

17/10 Große Schlacht Sambor – Medyka u am San 250 km.

Nördl Wyskow wurden Russ geworfen

„ Hohen v Synowodiko u von Podbuz u südl. von Stary-Sambor von Öst. genommen 15 000 Gef.

22/1 Kampflage in Galizien – Polen – Frankr

19. Angriffsversuche der Fr u Engl westl u nordw von Lille abgewiesen

19. Ost Chyrow u Przemysl: Höhe Magiera von Österr. genommen. Am südl Schlachtflügel 4. Angriff abgeschlagen.

r. Cav Reg. west. Warschau weicht über Sochaczew zurück

20. günstiger Wandel der Schlacht für Öster

21. Charakter des Festungskrieges

Jablonitz[c]a Paß den Russ. genommen in der Bukowina der Pß Sereth erreicht

21. Kampf am Yser Kanal, die deutschen von engl. Schiffen beschossen 2000 Frz gef. östl Dixmuiden

Die Japaner besetzen die Marschall-Mariannen u Karolinen Inseln

22. die Österr ziehen in Czernowitz ein

22. „ „ machen weitere Erfolge beiderseits Strwiaz Trigp. 668 Angriffe

Am 11. nachts überraschte uns Irma, brachte den Brief [halbe Zeile leer] mit, dann kam ein Schreiben des Ref. Lepre (Sohn vom Kaffeebesitzer al teatro in Görz)

Mit Naderny, welcher sich von seiner Frau getrennt hat, kommen wir oft zusammen; Rosa besuchte auch sie in der Pension Spiegelgase.

Am 14. Oktober fuhren wir nach Graz, Irma weiter nach Marburg. In Graz im Hotel Goldenen Bärn logiert. Am S. Leonharder Friedhof mich wegen ungebührlicher Aufschrift unserer Familiengruft (daselbst mein Bruder gest. 1876 und meine Schwester Anna gest 1866 beerdigt) scharf auseinandergesetzt und mit Steinmetz die Renovierungsarbeiten festgesetzt.

Am Abend Geiling's in Gösting besucht, dort den Abend zugebracht und zu Fuß bis zum Südbahnhof gegangen.

15. Okt. Fahrt Graz – Marburg 1– 3

Im Hotel Mohr gewohnt. Den verwundeten Major Dr. Tenchert und Passy von 47. I. R. getroffen. Letzterer teilte mir mit, daß sich Fritz vor dem Abmarsch des Regiments 47 äußerst merkwürdig benommen habe. Er fand sich zum Abschied auf dem Bahnhofe ein, verfiel in eine tieftraurige Stimmung und erklärte unter Tränen, daß er mit fahren sein teueres Regiment nicht verlassen wolle. Er ließ sich nicht beschwichtigen und verschwand, was aufgefallen war. Regiments-Kommandant Oberst Mayer ließ die Wagen absuchen und da wurde Fritz im Versteck eines Pferdewaggons entdeckt. Die Offiziere namentlich auch Oberst Mayer gaben sich Mühe ihn zu beschwichtigen mit dem Troste, daß er ja bald zum Regimente rückversetzt werde.

22 aus Toul zurückgewiesen

22 Die Emden versenkt 6 engl Schiffe Summe 19 Schiffe

23. Österr Truppen schlagen 2 russ. Div. 3600 Gef. 1 Fahne 15 Maschg vor Ivangorod, Flußmonitor „Temes“ gesunken.

23. Serb-mont. Streitkräfte beiderseits der Trasse Mokro-Rogatica geschlagen

23 D. Kreuzer Karlsruhe versenkt 13 engl. Dampfer in Atl. Ozean.

25. Allgemeine Lage in der Schlacht bei Przemysl. Die Russen sind in der Stellung bei Medyka bis Sambor in der Defensive gedrängt mit der südl. Flanke an den Seichten des Dnjestr. Deutsch oster ung Armeen stehend in einer fast ununterbrochenen Front von der Nordabfällen der östl Karpathen über Stary Sambor östliches Vorgelände v Przemysl, unter San u poln Weichselland bis Plozk.

In russ-poln Kämpfen westlich der Weichsel Ivangorod – Warschau –

27. Ostbosnien vom Feinde befreit. In Serbien zwei befestigte Stellungen bei Baranja in der Mačva im Sturm genommen.

28. Russ. Kräfte aus Ivangorod-Warschau-Nowo Georgiowsk zwingen zum Rückzug und 23 /.zu einer Gruppierung.

24/. 25/. Aufmarsch der Russen.

29. Deutscher Bericht. Fortschreiten bei Nieuport, Erfolge bei Lille. 300 gef. Engl. Neuerliche Beschießung von Reims. Vorstoß in die fr. Hauptstellung südwestlich von Verdun.

29. Eröffnung der Feindseligkeiten zwischen Türkei und Rußland.

Die Türken beschießen Pheodosia im Schwarzen Meer

Die russ. Flotte greift die türkische an. 2 russ. Kriegsschiffe gesunken.

25/. Die Kriegslage und deren Beziehung auf die inner österr-ung. Politik

2/11 Die Russen beschießen Czernowitz

1/11 Nordöstl Turka u südlich Stary Sambor werden die Russen geschlagen.

1/11 Erschwerte Operationen in Belgien durch künstliche Überschwemmung am Yser Yserkanal

2/11 Schabatz erstürmt.

2/11 In den Kämpfen am San erleiden die Russen bei Rozwadow schwere Verluste 400 Gef. 3 Maschg. – ebenso bei Stary Sambor 400 Gef.

26/. Kampflinie in Frankreich.

3/11 Österr Streitkräfte brechen die Gefechte auf der Lysa Gora ab um sich gegen Ivangorod zu wenden. (20 Offz 400 Gef.)

Die Stunden, in welchen mich meine Enkelkinder, die kindlichfrohe, zierliche Mieze, Papa Fritzes Liebling und der liebe Niki umgaben, waren herzbeklemmend; sie taten so zutraulich und meine Gedanken verwirrten sich – ich dachte, Alles sei bloß ein Traum.

Von Marburg fuhren wir um 2U nach Laibach, wo ich beim Erg. Bez Komdo des L. I. R. 27. Erkundigungen einziehen wollte. Leider wußte man sehr wenig und wies mich an Res. Leut. Kuttin der verwundet in Adelsberg u Obl. Horak der verwundet in Görz sich auf Urlaub befänden.

Am 17. Okt. mit Bahn nach Adelsberg und sodann pr Postauto nach Hause.

33/. Hier fanden wir unter den angelangten Briefen die Fpost von Fritzen‘s Rechnungsunteroffz. Res. Cdt. Vidrich vor, sie lautet:

Site

Ich erachte es als meine Pflicht den H Gen in Kenntnis zu setzen, daß Ihr H armster Sohn Oblt Dr. Maasburg am 11/9 am Ehrenfelde gefallen und verblichen ist. Sein letzter Wunsch war seine lieben Eltern zu verständigen. Ich bitte den Ausdruck meines tiefsten Beileids entgegen nehmen zu wollen Hochachtungsvoll

Vidrich Kdt mp.

34 /.

19/10 Leut Kuttin nach Adelsberg geschrieb

20/10 antwortet Leut. Kuttin, er war am 26/8 vor der großen Schlacht mit Fritz zusammen gewesen, er Kuttin wurde an diesem Tage durch Schrapnel 3 m hoch in die Luft geworfen, kam gelähmt aus Spital nach Lemberg (bis 2/9) dann

2/11 Angriff auf Ypern u im Argonner Wald –

Der Aufstand der Buren

3/11 9 Schiffe der franz.-engl. Geschwaders bombardieren auf 15 km die Dardanellen Forts.

4/11 Kämpfe südl. Schabatz – auf der Romanja

7 Offz 647 M gefangen. 5 Gesch. 2 M.g.

2. Armee des Gen. Stepanović wird verfolgt. Aus Valjevo serb Unterstützung im Anmarsche.

4/11 Umgruppierung der Deutschen in Nordpolen suedw der Warthe beendet – die Russ. mit starken Kräften bis in die Linie Kutno-Opoczno in Südpolen [unleserlich] Lodz – Ostrowice im Vorgehen Kielce-Klimontow

4. Seegefecht bei Yarmouth –

6/11 erfolgreiche Kämpfe der Österr. südlich der Wislas Mündung (1000 Gef) und im Aryitale (500 Gef.)

7/11 deutsches Geschwader in der Nähe der Milenischen Küste vernichtet eng. Panz. Kreuzer Monmouth u „Good Hope“

6/11 Osterr ziehen sich südwestliche der San

„ Kriegserklärung Frankr an Türkei

„ „ Englands und anectiert Cypern

7/11 Tsingtau gefallen.

Ein russ. Cav Korps (3 Cavdiv) wird Ruszkow über die Warthe zurückgeworfen.

8/11 die Türken überschreiten die aegyp. Grenze

27/. 9/11 Kampflage in Serbien bei der Gegen-Offensive der Österr.

28. Kriegslage – türk.-russ. Kriegsschauplatz

11/11 Ypern von Deutschen genommen Dixmuiden erstürmt (1500 G)

11/11 Die Russen besetzten Mittel-Galizien u schießen wieder Przemysl an.

11/11 Die „Emden“ bei den Kokos Inseln versenkt

10/11 In Serbien Höhen von Misar genommen

29/. In den Kämpfen von 6.–10. Nov. (4300 G 16 Mg 28 Gesch. etc. erbeutet.

10/11 Russen gelangen Tarnow, Iaslo, Krosno Kriegsgefangene. Russen bisher 867 Offz 92‘727 M.

14. Manifest des Sultans u Entfaltung der grünen Jahre des Propheten.

14/11 Ostpreußen Kampf bei Stallupönen (500 G) Soldau u Wloclawek (1500 G)

Przemysl (bis zum 10/9), Cilli, Adelsberg. Leut Anton Schiller von Fritzens Rgm 16 ebenfalls am 10/9 schwer verwundet läge im Garn Spital in Görz.

35/. Willis FpK da 9/10

36/. „ „ „ 14/10

37/. „ „ „ 20/10

38/. Brief Oberlt Horak 27. L. I. R. da 20/10 Triest – teilt Irma mit, daß Fritz am 12/9 nach erlittenen Verwundungen in den Armen des Regimarztes Dr. Schwalb gestorben ist.

39/. Irmas Brief vom 22/10 mit sehr trauriger Nachricht von unserem armen Fritz.

Irmas Brief da 9/11 mit

40/. Fpk vom Train-Stabsfuhrmann Franz Vaviga vom L I. R. 27

III B

da 29/10 teilt Irma mit, daß Fritz in einem nächtlichen Sturm bei Grodek von einem feindl Schrapnel verwundet nächsten Tag verschied.

4/11 Helenens 70. Geburtstag.

41/. Das an Irma gerichtete Schreiben von Oberst Iulius Lampič da 10/11

sagt u. a. H Oberlt Franz Nejedlý war Augenzeuge als der H Gemahl in der Schlacht bei Lemberg einen Bajonettstich in den Oberschenkel und einen Durchschuß in die Brust bekam.

Korporal Ješelnik der 11. Komp. trug den H Gemahl in schwer verwundetem Zustande zur Sanitätsmannschaft nach rückwärts, um ihn vor den Ausländern seitens der Russen zu bewahren. Der vorgenannte Unteroffizier wurde bei dieser Gelegenheit von 2 Russen verfolgt. Den einen erschoß er den anderen erschlug er mit dem Gewehrkolben. Der H. Gemahl wurde sodann glücklich von den Blessiertentruppen übernommen und auf den Hilfsplatz getragen. Dort soll er in den Armen des H Oberarztes Dr. Schwalb gestorben sein.

13/11 Türk. Sieg von Köprüköy 8000 gefall 500 G

14/11 Österr 5. 6. Armee finden bei Valjevo starken Widerstand in den Kämpfen wirkten auch die Monitore: „Körös“ „Maros“ „Leitha“

16/11 erreichen die Kolubara (8000 G, 42 Gesch 31 Mg W. Valjevo u Obrenovac besetzt.

30/. Niederlage der serb Armee verlautbart

16/11 Russen hart an der preuß Grenze geworfen bei Lipno nordest Plozk und bei Wloclawek. Mehrere russ ArmKorps ziehen sich über Kutno zurück

unter G. F. Mackensen [unleserlich] entscheidender Sieg der Deutschen unter G. Hindenburg (40-50000 Verluste).

17/11 Vor Krakau vorbrechend nehmen die österr. die. vorderen Befestigungslinien nördl. der Reichsgrenze.

17/11 Neuer Kampf zwischen Lodz u Krakau (3000 G)

18/11 Die Türken rücken gegen den Suez Kanal. Kalat ul Nahl 120 km über der Grenze besetzt 22/11 Kantara am Kanal [verwischt]

Die Russen beschießen Trapezunt

Vor Sebastopol ein russ. Panzer havariert

17/11 Libau durch d. Kriegsschiffe beschossen.

19/11 Die Buren vor Bloemfontein

20/11 Angriff auf befst Stellung vor Lazarevac (Linie Suvobor-Arangjelovac – Gorni Milanovac) Serb. verteidigen sich hartnäckig da vom Erfolg die Entscheidung der Feldjäger abhängt.

21/11 Verfolgung der Russen welche bei Mlawa u Plock geschlagen; östl. bei Czenstochau Kämpfe Österr u Deutsche. erweitert

23/11 Die Russen besetzen einige Karpathenpässe

(13/11) Die Niederlage der Franzosen bei Kenifra in Marokko

24/11 Schlacht in Russisch-Polen Öster. gewinnen Raum Wolbrom – Pilica (29000 Gef. 49 Mg) Kriegsgef bisher : 110 000 M (1000 Offz)

26/11 In den Kämpfen bei Lodz und Lowicz haben die D. unter G. von Mackensen die russ. 1. u 2. u. Teile der 5 Armee als Niederlage bewertet. (40000 G. 70 Gesch. 160 Mwg 156 Mg)

27/11 Czernowitz wird von Österr. wieder geräumt.

32/. Kriegslage in Polen, Galizien, Serbien

33/. Armeebefehl des GF v Hindenburg

Korporal Ješelnik wurde von seinem Komp. Komd. Oblt. Nejedlý für eine Dekoration in Vorschlag gebracht und erhielt die gold. Tapferkeitsmedaille.

Der verstorbene H Gemahl war sehr beliebt bei den Kameraden… etc.

16/11 fahre mit Rosa 4h früh nach Haidenschaft dann nach Görz. St Peter – Matuglio – Abbazia hier von Willi u Noki erwartet.

Willi war infolge Erkrankungen erholungsmäßig in der Villa Amalia, die vom roten Kreuz als Rekonvaleszentenheim geleitet wird, mit Noki wunderbar untergebracht. Mit Rosa bewohnte ich ein schönes Zimmer im Antonienshof. (4 Kr per Tag!)

Der viertägige Aufenthalt, den wir der wiederholt eingegangenen Einladung Willi u Noki's verdanken, tat uns recht gut, war eine notwendige Ablenkung unserer tief gedrückten Stimmung. Willi hatte sich Gott Lob erholt; die Erzählungen seiner erlebten Kriegsereignisse. Nokis lebhaftes immer herzgemeintes Getue nicht minder die große Freundlichkeit ihrer Mama, haben uns wohl getan. Endlich hörten wir von den interessanten Details der unter so merkwürdigen Umständen stattgehabten Hochzeit und Erlebnisse aus Wien, Marburg etc.

Auch machte Abbazia einen sehr guten Eindruck, die meisten Palais und Villen standen geschlossen, die herrlichen Promenaden mit den Palmen und sonstigen exotischen Anlagen, der einzig schöne Wanderweg, alles, des unheilvollen Krieges

30/11 Erstürmung von Suvobor Sattel Valjevo-Čačak (1254 G. 14 Mg)

29/11 Deutsche Truppen östl. Lodz im Kampf gegen westl. Flanke u Rücken der R. werden vom Osten u Süden bedroht, machen kehrt u schlagen sich in 3 Tagen sicherlich durch (12000 G 25 Gesch)

1/12 „Russki Invalid“ verlautbart bisher 20/11 Verluste an Offz. 9702 Tote 19511 Verw. 3679

1/12 Angriff auf Przemysl abgeschlagen.

2/12 Truppen der 5. öst.ung. Armee (G. dI Frank) nehmen Belgrad in Besitz.

4/12 Fürst Bülow wird Botschafter in Rom

4/12 Russ. Niederlage östl der Masurenseen

4/12 Russ. in Zemplin u Saroser Komitat

5/12 „ versuchen gegen Krakau vorzudringen

Kampf bei Tymbark

6/12 Lodz von den Deutschen genommen. Russen werden bei Petrikan von Östr. u Deutsch zum Weichen gezwungen.

20000 M Verluste. 16 Gesch.

6/12 Russen versuchen vergeblich in die Beskiden Stellung einzubrechen. (500 G.)

7/12 Rücktritt des Generalstabschefs Moltke G v Falkenhayn sein Nachfolger.

36/. Österr.ung. Truppen befinden sich in der Umgruppierung.

8/12 Österr verweisen die Russen aus der Stellung Dobczyce-Wieliczka.

10/12 Rückzug österr. Truppen westl Milanowac.

10/12 Engl. Escad. Vizadm. Sturdee greift d. Kriegsgeschwader in der Höhe der Falklandinseln an.

D. Kriegsschiffe: „Scharnhorst-Gneisenau“ „Leipzig“ gesunken. 38 egl. Sch.

12/12 Pässe westlich Lupkower Sattel genommen.

Im Raum südlich: Gorlic, Grybow, Neu Sandec Beginn großer Kämpfe.

Schlacht in Westgalizienfront. oestl Tymbark bis östl Krakau.

Ausfall aus Przemysl (700 G 18 Mg)

10/12 Die Türken beschießen Batum.

13/12 südl. Flügel der Russen bei

W.[est] G.[alizien] Limanowa geschlagen. Neu Sandez genommen in Grybow, Gorlice, Zmigrod eingerückt.

wegen, menschenleer. Aber das Meeresgestade umsäumt von den Ortschaften bot auch zu dieser Zeit ein Bild der höchsten Bewunderung wert.

Am 19. feierten wir Willi's 36. Geburtstag in Fiume, speisten dort im Restaurant Adria.

Sonstige Mahlzeiten, mittags in Ika bei Frau Minak, abends im Badehaus; Frühstücksei Caffee [unleserlich] überall sehr zufrieden stellend.

Am 21. 8h „Früh" nahmen wir bei der Haltestelle der elektr. Tramway von Noki und Willi Abschied, kamen um 6h heim.

42/.

Notiz der Marburger Zeitung vom 24/11.

43/ Verlustliste Nr. 66 vom 21/11 1914.

44/. Brief des Major Rud. v. Schwarz Bataill. Komdt L. I. R. 27.

Laibach 27/11 1914.

45/. Irma sendet das Schreiben des Obersten Karl Zahrad[n]iczek Kommandant des L I R 27 nun mehr Komdt 44. L. I. Brigade da 15/11.

46/. Am 9. Dezemb schreibe ich an Oberst Zahrad[n]iczek durch Feldpost 48 und durch Noki und Oberst Kosteletzky nunmehr Komdt der L I. R 27.

47/. Am 9/12 erhalte ich Brief vom Offiziersdiener Franz Niederl. Der Beweggrund des Schreibens ist, daß sein bei mir deponiertes Post Sparkassabuch, und 41 Kr 88 K, die er angeblich für Fritz ausgegeben habe zu bekommen. Ersteres sandte ich ihm, letzteren Betrag behalte ich so lange zurück bis mir Auskunft über den Verbleib vom Fritzens Nachlasse zukommt.

Zempliner Kom gesäubert.

14/12 Aufgaben der österr Offensive in Serbien

14/12 Dukla im österr. Besitz

Die Deutschen gelangen an die untere Bzura.

15/12 Österr. Offensive – erreicht Linie Jaslo-Rajbrot. (31000 G)

Russische rückgängige Beschießung aus der Gesamtfront: Rajbrot – Niepolomice – Wolbrom – Nowo Radomsk – Petrikau

34/. Kriegslage.

16/12 Deutsche Flotte beschießt die Küstsenplätze Scarborough u Hartlepool

16/12 Bei Lisko, Krosno, Iaslo u Biatatu leisten starke russ. Kräfte Widerstand. Die Österr. rücken bis Zakliczyn vor u besetzen Bochnia.

Ausfall von Przemysl.

17/12 Österr.ung. Generalstab gibt bekannt daß der Widerstand der russischen Hauptmacht gebrochen ist – am Südflügel bei Limanowa, im Norden von den Deutschen in Lodz und jetzt an der Bzura vollständig geschlagen. Durch österr Vorrückung über die Karpathen vom Süden bedroht. Haben sie den allg. Rückzug angetreten.

18/12 Österr erstürmen Piotrkow u Przedborz.

19/12 Russen leisten in der Linie Krosno – Zakliczyn starken Widerstand.

20/11 Die Russen haben sich in Galizien mit starken Kräften neuerdings gestellt.

In Südpolen erreichen die Österr. die Nida.

21/12 Französische Offensive auf der ganzen Front abgewiesen.

Nieuport – Richebourg – L'Avoué – d´Aire à La Bassée (270 Engl. Inder g.)

39 Notre-Dame de Lorette

Souain – Massiges (nö Chalons) 310 G

Argonnen (275 G)

westl. Verdun

Heeresbefehl des G. Joffre.

22/12 russ. Angriff in Galizien abgewehrt.

23/12 Franz. Unterseeboot „Curie" vor der österr. Küste zum Sinken gebracht.

Oster. Unterseeboot XII Lschlt. Egon Lerch torpediert das fr. Adm. Schiff in der Otranto Strasse.

Merkwürdig bleibt es von diesem Manne, daß er trotz unserer Warnungen, geschweige eigener Antriebe, es nicht der Mühe wert fand uns über den Tod seines Herrn zu benachrichtigen.

Ich habe ihn zur Beantwortung einiger Fragen aufgefordert und als Antwort den Brief 48/. vom 17/12 erhalten.

Franz Niederl hielt sich längere Zeit in Marburg auf wo ihn die arme Irma um alle Einzelheiten befrug. Da erzählte er so traurige Dinge, daß sie sich veranlaßt sah, hievon dem Komdt des Ers Cdmt No 47 Mitteilung zu machen.

Ich glaube die Aussagen des Mannes werden zu Protokoll gebracht und durften zu Grundlage einer späteren Untersuchung dienen.

Dessen bei Fritz deponiertes Postsparkassabuch: (50 Kr:) abgeschickt.

12/12 Den an Rgmtsarzt Dr Schwalb abgesendeten Kartenb. mit dem Vermerk „krank“ retour geschickt.

17/12 Rosa fahrt nach Triest kommt 18/12 zurück.

19/12 Niederl beantwortet die von mir gestellten Fragen ungenügend halte daher die geforderten 41 Kr 80K noch zurück bis Nachricht über Gepäck von Fritz einlangt.

22/12 Gräfin Mac Cartie kommt um 5U aus Ika an und verbringt in liebenswürdiger Weise die traurige Weihnachtszeit mit uns.

23/12 Enthebung des Oberkom G. d I. Potiorek welcher die völlige Niederwerfung der Serben in's Auge gefaßt, dabei aber den zu überwindenden Schwierigkeiten nicht genügend Rechnung getragen. Nachfolger: Erzherzog Eugen.

23/12 In der ganzen Front in Galizien neue Schlacht.

24/12 Kämpfe in den Karpathen Nagy – Ag – Tal Latorcza – Ung – Tal gegen Uschoka Paß (vom 11. – 20/12 43000 Gef. Im Inneren der Monarchie 200 000 Gef. Russen

41/. Kämpfe am Weihnachtsabend.

26/12 Uschokapaß von Österr. zurückerobert Russ Offensive schreitet bis zum Becken Krosno – Jaslo.

Lage am unt. Dunajec u a. d. Nida unverändert.

26/12 Ital. Marinetruppen besetzen Valona.

29/12 Österr. ziehen sich in den Raum vor Gorlice zurück.

30/12 Nördl. Gorlice, nö Zakliczyn und a. d. untern Nida scheitern die russ. Angriffe.

Im Raum ö u sö Tomaszow machen die Verbündeten Fortschritte.

Kriegsgefangene in Deutschland bis 31/12

Franzosen:	3459	Offz	(7	General)	215.905 M.
Russen:	3575	„	(18	„)	306.294 „
Belgier:	612	„	(3	„)	36.852 „
Engländer:	492	„			18.824 „

19

42 31/12 allg. Gefechtlage.

1/1 Engl Linienschiff: „Formidable“ gesunken.

2/1 Türken nehmen Ardakan ein.

7/1 „ rücken in Urmia ein.

8/1 In den Ostbeskiden werden russ. Truppen zurückgeworfen.

9/1 Nachtangriff der Russen nö. Zakliczyn abgewiesen.

11/1 Die Russen werden an der Überschreitung der Flußniederung a. d. unt.

15

Nida verhindert.

13/1 Rücktritt des österr.ung. Ministers des Aeußeren Gf. Berchtold.

Sein Nachfolger Stef. Burián v Rajecz

12/1 Deutsche greifen nö Soisson bei

13/1 Vregny siegreich an: 14 Ofz 7150 M Gef.

Franz ziehen sich über die Aisne zurück

Erdbebenkatastrophe in Italien 25 000 Todesopfer

12:13. Glänzender Sieg der Deutschen bei Soisson

5200 Gef 14 G E Mg. 4–5000 Tote.

17/1 der deutsche Sieg bei Soisson

39/. mit Karte.

18/1 Die Russen östlich Zakliczyn 6 km. Ausdehnung zurück gewichen.

19/1 Russ. Vorstoß bei Jakobeny in der süd. Bukowina unter schweren Verlusten des Geg. zurück geschlagen.

21/1 Bombardement der engl. Ostküste durch deutsche Luftschiffe West Yarmouth.

20/1 Österr Erfolg am Dunajec russ. Kriegsbrücke zerstört.

24/1 Seegefecht bei Helgoland, deutsche Flotte mit 4 Panzerkreuzer 4 kleine Kreuzer u 2 Torpedobootflotillen gegen englische fünf Schlachtkreuzer kleine Kreuzer u 26 Tauchsboot zerstört. Letztere brechen das Gefecht ab. Ein engl. Schlachtkreuzer, ein deutscher Panzer gesunken.

26/1 Gute Wirkung der schweren Artillerie westlich Tarnow mehrere russ. Panz. bei Zglobice südw. davon vertrieben. In den Karpathen Kämpfe im ob. Ung. – Latorcza = 5 Nagy Ag – Tale.

In der Bukowina keine Kämpfe.

Am südl. Kriegsschauplatz herrscht Ruhe.

Heftige Artill. Kämpfe in Ostpreußen nö. Gumbinnen.

Kleine Gefechte nö. Wloclawek.

In Polen westl. d. Weichsel u ö. d. Pilica nichts von Bedeutung.

27/1 Österr. erobern den Paß von Uszok.

28/1 „ säubern das Nagyagtal. Toronya genommen u Wyskow erreicht (700 Gef 5 Mg.)

40/. Leistungen der türkischen Armee.

Das Verordnungsblatt vom 18. Jan. verlautbart die Verleihung des Militärverdienstkreuzes 3. Klasse mit der Kriegsdekoration dem vor dem Feinde gefallenen Obertleutnant Friedrich Freiherrn von Maasburg.

Teschen 12. Juni 1915.

Aufzeichnungen gemacht nach Angabe v. Hauptm. Josef Russ LIR 27 Laibach im Roten Kreuz Spital Przemysl (: Ilka Gf. Künigl) teilt Irma in einer Abschrift mit da 15/6 erhalten 24/6.

Oberlt Frid Fr. v. Maasburg vom I.R 47 zugeteilt L. IR. 27 fiel nachdem er sich die ganze Nacht gehalten hat in der Nacht vom 10 –11 oder vom 11–12 Sept. südl. Grodek.

Hptm Rus nimmt als bestimmt an, daß Maasburg mit den übrig gehaltenen Offizieren in Dabrowki auf dem Schlachtfelde begraben ist. Darüber Genaueres zu erfahren durch Fähnrich Kossowel L. IR. 27 oder durch Res Lt. Klein L. IR. 27 gegenw. krank, am besten aber durch Leutn. Hans Werlein LIR. 27 derzeit in russ. Gefangenschaft auch durch Hptm Troyer Ivo L. I. R. 4 Klagenfurt.

Fähnrich Kossowel kämpfte an Maasbg's Seite u. sah ihn fallen. Er nahm Maasbg's Papiere u die Kompaniekoffer an sich und überbrachte sie am folgenden Morgen Hptm. Rus, mit der Meldung, daß Maasburg gefallen sei. Lt. Werlein unterhandelte mit den Russen über die Erlaubnis die Toten begraben zu dürfen und ließ nachdem die Russen das zugestanden hatten die Gräber ausheben u. die Beerdigung vornehmen. Wurde jedoch gleichzeitig von den Russen als kriegsgefangen erklärt. Hauptm. Troyer war auch bei der Beerdigung anwesend.

Man berichtete Hptm Rus, daß die Gräber dicht am Gitter des Schlossgartens von Dabrowki liegen. Dabrowki ist in einer halben Stunde zu Fuß von der

29/1 In Westgalizien und Polen um Rekop Artilleriekämpfe

31/1 Am Dunajec u. a. d. Nida Artilleriekampf.

1/2 Russ. Angriffe westlich Lupkow Satt. abgewiesen (5 Off 800 M 2 Gesch. 2 Mg)

2/2 Der deutsche Admiralstab kündigt an, daß alle zu Gebote stehenden Kriegsmittel gegen engl. Truppentransporte angewendet werden.

Deutsche Truppen kämpfen auch in den Karpaten.

41/. Kämpfe am Suezkanal.

2/2 Russ. Angriff an d. mittl. Pilica abgws

3/2 „ „ an den Ost-Beskiden „

42/. Österr-ung. Rotbuch.

4/2 Deutschland verhängt die Blokade über England vom 18. Feber an.

43/. Durchschrift hierüber

5/2 Die russ. Offensive in der Bukowina war bis Mitte Januar in das oberste Tal der Moldawa gelangt. Weiteres Vordringen verhindern die österr. Stellungen bei Jakobeny und Kiribaba dann deren Vorrücken zwingt auf Kimpolung u Moldawa u zurück zu weichen. Die Österr. nehmen Izwor, Ort Moldawa u Breaza in Besitz. (4000 Gef.)

Mangel an Nahrungsmitteln überall fühlbar.

Kaiser Franz Josef's Dank an seine treuen Völker. 44/.

Strategische Lehren aus dem Kriegsverlauf.

45/.

5/2 Die Russen greifen an der ostpreuß. Grenze u. südlich der Weichsel gegen Humin – Bzura Abschnitt ohne Erfolg an. (1000 G. 6 Mg.)

7/2 Die Russen im vollen Rückzuge aus südl. Bukowina. Österr. gehen in Kimpolung ein (1200 G)

Flecktyphus in Arad intern. russ. Gefangene.

46/. Kämpfe in den Karpaten.

10/2 Russen bis zur Suczawa zurückgedrängt.

11/2 Die Deutschen beschießen Reims u Pont à Mousson.

11/2 Russen werden vom Tukholkapaß (Mukacevo-Stryj) zurückgedrängt. (Kämpfe in den Karpaten dauern.) Bereits 16 Tage in 500 km Front.

12/2 Russen verlassen ihre Stellungen östl. der masurischen Seen

Deutsche machen 50000 Gefangene 64000 G 71 G 100 M 150 MW.

Bahnstation Starczany der Strecke Sambor – Lemberg zu erreichen. Starczany ist die letzte Station vor Lemberg.

Hptm Rus lag mit seinen Leuten an einer Wald[unleserlich], schwer bedeckt vom Feinde. Da schickte man ihm gegen Abend Maasburg's Kompanie zu Hilfe: „Wie kann ich Dir helfen?" fragte Maasburg! Geh an meinen rechten Flügel! Das waren die letzten Worte, die Maasbg mit Hptm Rus gewechselt. In der Nacht darauf fiel er. Kompaniekasse vom eigenen Gelde getrennt, als ob er geahnt hätte.

Koffer abgegeben Przemysl Etappenkommd jetzt anfragen Przemysl öster. Platzkommdo

Irma schreibt:

„Leider weilt Hptm Rus nicht mehr unter den Lebenden. Vor ca einer Woche las ich zufällig in der Zeitung daß er sich einer schweren Operation unterziehen mußte und an deren Folgen im Laibacher Spital starb."

(Wie ich im August 1915 durch Oberstleutnant Brückner vom L. I. R. 27 vernommen, ist Hptm Rus nicht gestorben sondern sein Bruder Josef.)

nehmen in Polen Stadt Sierpc rechts d. Weichsel. 47/. a. b. c. d.

die russ. 10. Armee vernichtet.

12/2 Österr. erreichen die Sereth Linie.

In Polen überschreiten die Deutsch. die unter Skrwa gegen Racionz.

13/2 Österr. überschreiten den Jablonitza Paß u dringen in der Bukowina weit vor. (29000 G)

15/2 China lehnt jede Art von politischen Konzessionen an Japan ab.

15/2 Österr. nehmen Nadworna westl Kolomea und drängen die Russen aus Stanislau.

Am südl. Kriegsschauplatz kl. Grenzgefechte.

14/2 Albaner überschreiten in großer Masse die serb. Grenze im Departement Prizren zerstören [unleserlich]

16/2 Österr. nehmen Kolomea nach 2 täg Kampf (2000 G ...)

18/2 Österr besetzen Czernowitz. Russen ziehen sich auf Nowosielica.

19/2 Erfolg der Deutschen bei Plock – Racionz (3000 G)

Über die Neutralität Italiens N.Wr J. da 20/2 48/.

19/2 8 engl. u franz. Kriegsschiffe beschießen die Dardanellen. 600 Schiffe ohne Erfolg durch 7 Stunden (15 cm) 3 Panzer wurden beschädigt.

20/2 ein engl. Transportdampfer mit 2000 M im engl. Kanal versenkt.

19/2 Japan stellt an China ein Ultimat.

21/2 Mehrere russ. Angriffe in den Karpaten von Dukla bis Wyszkow zurückgeschlagen. 750 G.

D. K: Nieuport feindl. Minenschiff sinkt. Kampf bei Ypern u am Kanal.

Champagne herrscht Ruhe.

Bei Combres 3 franz. Angriffe abgewiesen (2 Offz.125 G)

Kampf in den Vogesen.

Südl. Sulzern nehmen die Deutschen Hohrodberg, Höfe bei Hohrod u Gehöfte Bretzel: Widental.

Ö.K. nw. Grodno keine Änderung

n. Ossowiez s. Kolno u auf der Front zwischen Pczaßnysz u Weichsel (ö. Plock) andauernder Kampf.

Seekrieg. engl. Transp.dampfer mit 2000 M im engl. Kanal versenkt.

D. Unterseeboot torpediert engl. Dampfer Cambank.

19/2 engl u franz Flotte 16 km entfernt bombardieren die Dardanellenforts

1 engl Admiralschiff havariert 2 Schiffe außer Gefecht gesetzt.

21/2 Polen u West Galizien ruhig.

Karp. Dukla bis Wyszkow russ. Angriffe zurückgeschlagen 750 G.

Am Dunajec gleich, Bukow. Ruhe.

Nieuport – Ypern. Champagne Combas Vogesen

nw Grodno – Ossowiec, sö Kolno /. Plock

22/1* RPolen, WGaliz Artilleriekämpfe

Karp. russ. Angriffe abgewiesen.

S. Dunajec – größere Kämpfe 2000 G 4 Gsch

(Nov /. Jän in den Karp. 64 Offz 40806 G 34 Mg 9 Gsch)

24/2 Prasznysz von ostp. Reservetruppen genommen 10000 G 20 Gsch

Die Russ besetzten das Vorwerk Mogily sö Kalinov

* Kämpfe am ob. San-Sattel von Volovec vergeblich von Russ angegeff

300 G.

Kämpfe f. Dnjestr heftiger.

25/2 * öster. Vorstoß öst. Grybow, 560 G.

Karp starker Schneefall

Kämpfe f. Dnjestr.

21 u 22/2 10 Offz 3338 G

25/2 10h Am eröffnen 10 große f Panzerschiff das Feuer gegen die Dardanellen Forts.

3 Schiffe beschädigt.

26/2 RPolen öst Przedborz Geschützkampf

Karp. vergebliche Eingriffe der R im Ondava Tale sowie nöstl Sattel von Volovec.

Südostgal. 1240 Gef. R.

österr ung Äroplane werfen Bomben über Cetinje.

26/2 RPolen Geschützkampf

Karp: r. Angriffe im Ondavatale u n. Sattel w Volovec scheiterten.

So Galizien 1240 wG.

27/2 * R. im Oportale zurückgeworfen.

300 † – 730 G.

* Angriff der Franz. in der Champagne abgewiesen. Kampf n. Verdun –

1/3 * im westl. Abschnitt der Karpatenfront

19 Offz 200 M Gef.

Südl. Dnjester erhalten die Russen bedeutende Verstärkungen u deren Angriffe scheitern.

Polen u Westg. nur Geschützkampf.

* russ. Angriffe n. Lomcza abgewiesen.

2/3 „ „ in westl. Kanz „

„ „ s. Dnjester „

Polen u Westg Artilleriekampf

*gß Vorstöße der Franz in der Champagne im Argonnewald einige Gruben erobert.

Angriffe auf Vaukois blutig abgew.

Vorteile in den Vogesen festgehalten.

2/3 Beschießung der Dardanellenforts.

* Kampf w. des Uzsokapasses.

400 G.

Heftige Kämpfe in Südostgalizien.

* Versuch der Russen sö Augustow Bobr

Überschreitung scheitert 1500 G.

S. Myszyniec gehen Deutschen zurück.

2/3 Österr-Ung. Musterung des nicht gedienten Landsturms im Alter von 37 bis 42 Jahren

3/3 w. Uszoka-Paß – Gegenang. der R abgewiesen.

Erstürmung einer Höhe n. Cisna 400 G.

S.o. Galizien heftige Kämpfe .

49/. Skizze zu Karpatenkämpfen.

4/3 Albaner beunruhigen Neu Serbien.

* an der Biala sö. Zaklyczin werden R zurückgeworfen [unleserlich].

Beiderseits des Laborczatales u Höhen n. Cisna

* Franz. Munitionsdampfer sinkt n Ostende

Lorettohöhe nw. Arrat von D. besetzt.

8 Offz 558 M G 7 Mg 6 Gesch.

Champagne – Argonnen Kämpfe

eine deutsche Kolonne wird im Marsche über die Höhe Tahure beschossen –

5/3 Bombardement von Antivari 1.2/3 50/.

* russ. Angriffe um Grodno abgewiesen.

ebenso nö u n von Lomza u ö von Plock u Skierniewice.

* blutiger Zusammenbruch franz. Angriffs (Lorettohöhe, Champagne, Argonnen.

6/3 Demission des Kabinetts Venizelos

Bisher 780 000 Kriegsgef. in Deutsch.

* nö Pczaßnysz vergeblicher Angriff der R.

8/3 * Erfolge in RPolen u Westgalizien 500 G. dann in den Karp. im Raume von Lupkow 10 Offz 1700 G

* S. Augustowo, Loncza, w Pczaßnysz ö Plock – Rawa 1500 G.

9/3 russ. Parlamentär kündigt an daß 1500 jüdische Familien zu den österr. Truppen abgeschoben werden, was abgelehnt wurde.

* Kämpfe s. Augustow, nö Lomza nw Oskolenka. nw w Pczaßnysz 5550 G.

7/3 Vier eng. Kreuzer u 6 Torpbote bombardieren die Forts im Hafen von Smyrna. Zwei Kreuzer beschädigt ein engl. Transp-Dampfer versenkt. Verluste der engl. Handelsmarine bis 1/3: 111 Dampfer 4 Hilfskreuzer, 8 Segler, ein Schoner. 8 Minensucher 1 Transportschiff

* RPolen lebhafte Gefechtstätigkeit

W. Gal. S. Gorlice “

Karp. “

So. Galizien u Radworna “

Bukowina Plänkeleien.

10/3* Die Winterschlacht in der Champagne

51/. Von Deutschen siegreich zum Abschluß gebracht.

11/3 * Schneefall in den Karp. behindert die Gefechtstätigkeit. 350 G.

n. Nadworna R. verfolgt. 280 G.

Ös. Kriegsch: * w Sereje 600 G.

/. Augustow scheitert w. Durcbhruchsv.

nw. Ostrolenka 6 Offz 900 M.

n. nw. Pczaßnysz deutsch. Fortschritte nw. Miasto 1660 G.

11/3 * Karpaten 2 Offz. 350 M. G.

u Nadworna 280 G.

* w. Sereje 600 G. erneuertes Durchbruchsversuch der R. S. Augustow ohne Erfolg. Nw. Ostrolenka 6 Off. 900 M. nw. Pczaßnysz Fortschritt.

Nw. Nowo Miasto 1000 G.

12/3 Der deutsche Hilfskreuzer „Prinz Eitel“ 8 Handl Schiffe in den Grund gebohrt.

* n. Augustower Wald wurden die R. geschlagen ziehen sich nach Grodno 4000 G. 2 Regm Kom. 3 Gesch. 10 Mg.

nw. Ostrolenko 3 Off 220 M. n u. nö. Prasznysz 3200 G.

* Karpaten Kämpfe an der Strasse Cisna – Baligrod. Anliegende Höhe von R. gesäubert.

13/3 * Karpaten Cisna – Baligrod 1200 G.

* Der deutsche Angriff auf Dorf Neuve Chapelle misslingt.

15/3 * Zurückwerfen der R. n. des Uzsoker Passes; Zusammenbruch russ. Angriffen im Oportale. 1500 G.

Zurückdrängen der R. s. Dnjester.

52/. Denkwürdige Sitzung des preuß. Herrenhauses.

53/. Rückzug der neuen 10. Armee.

16/3 * n. Uzsok zwei r. Bataillone vernichtet 650 G. n. w. Wyszkow 380 G. Schwere Verluste der R. in der Schlacht s. Dnjester.

* St. Eloi s. Ypern – Lorettohöhe nw Arras Champagne, n Beau Sejour, Argonnen

Wachsende Teuerung – Brootmangel.

17/3 * R. Polen u Westg. ~ bei Wyszkow. S. Dnjester u ö Czernowitz einzelne Kämpfe.

Mobilmachung Japans u große Truppenkonzentrationen in der Mandschurei.

17/3 * Lorettohöhe – Champagne – Argonnen

Priesterwald e u w. Pont à Mousson.

18/3 * Karp. Höhen w. Laberczrev r. Angriff zurückgeschlagen.

S. o. Galizien 280 G.

* r. Angriff zwischen Pissek – Orzyc

u nö Przasznysz ohne Erfolg.

Einfall gegen Memel.

19/3 * bei Lupkow u Smolnik Geschützkampf.

Sö. Baligrod Nachtangriff der R.

n. Uszoker Paß Russen zurückgeschlagen

So. Gal. heftige Angriffe abgewiesen 5 Offz 500 G.

20/3 * Nachtkampf bei Nadworna.

Besatzung von Przemysl unternimmt Ausfall in ö. Richtung – stößt auf starke r Kräfte und muß sich hinter die Gürtellinie zurückziehen.

54/. Bewegte Sitzung des deut. Reichstages

22/3 * Przemysl gefallen

55/. 56/. 57/.

22/3 * Karp: Kampf vom Uszoker Pß bis zum Sattel von Konieczna 4000 G.

* Die Deutschen befreien 3000 verschleppte Einwohner Memels.

* nächtliche Angriffe der Franz bei Carenchy nw. Arras abgewiesen

Champ. Beau Sejour – Combres.

Apremont n Flirey – Badonviller erfolglose Kämpfe.

26/3 * Entwicklung der Schlacht bei Uszoker Pß.

Zwischen Pruth u Dnjester im n Teile der Bukowina Gefechte – R. ziehen sich gegen die Grenze.

* n von Memel verfolgende deutsche Truppen machen bei Palanga 500 G.

Bei Laug[s]zargen r Angriff abgeschlagen ebenso n w Ostrolenka 20 Off. 2500 5 Mg. n ö von Plock.

26/3 Fortdauer der Karpatenschlacht.

Heftige Kämpfe auf der ganzen Front.

27/3 Dardanellenkampf

29/3 Angriffe der Russen in den Karpaten

30/3 Das Ringen bei Dukla

Beschießen des Lovcen.

31/3 Der elfte Tag der Karpatenschlacht.

r. Vorstoß gegen Lupkow abgewiesen.

1/4 Das Fiasko vor den Dardanellen.

* 40000 Russen seit 1. März gefangen

58 ./. Rundschau: Übersicht der Kriegslage

2/4 Kämpfe Lupkow – Uszok.

Bombardement Orsova u Belgrad.

¾ Niederlage der Russen zwischen Pruth u. Dnjestr.

4/4 Kämpfe im oberen Laborcza Tale u südl. Virava.

5/4 Neue Kämpfe in den Karpaten.

Öst. Erfolge an der bessarab. Grenze.

7/4 ö. Erfolge im Laborczatale

7570 Russ. gefangen.

8/4 Großer Erfolg zwischen Stanislau u Kolomea –

Verluste im Weltkriege bis 15/4

	Tote	Verm.	Gefang.
Frankreich	450000	751000	316000
Russland	675000	1,010000	960000
England	31000	67000	26000
Belgien	34000	63000	70000
	1,190000	1,891000	1,372000

9/4 Ö. Erfolg der Osterschlacht in den Karp.

10 000 Gefangene, Kranksmaterial –

10/4 Abflauen der russ. Angriffe

812.708 Kriegsgefangene in Deutschland.

11/4 Das Ende des russ. Durchbruchsversuches in Uzsok, Tucholka.

2150 Gef.

12/4 Scheitern des r. Durchbruchsversuches auf Homonna.

13/4 Kämpfe bei Uzsok.

15/4 Kl. Kämpfe in den Karpaten.

Demonstrationen in Italien.

16/4 r. Offensive zum Nullstand gekommen.

17/4 Nächtliches erfolgreiches Bombardement der engl. Ostküste durch deutsche Marinenluftschiffe.

Russ. in den Karpaten.

18/4 Die siegreichen Dardanellenfrts

18/4 Z. Ruhe in den Karpaten

20/4 Russen für eine Kampfpause von mehreren Wochen.

21/4 Zehnstündiges Bombardement von Ossowiec.

Niederbruch der russ. Karpaten Offensive.

22/4 Niederlage der Russen in den Waldkarp. 3000 Gef.

Erfolglose Beschießung in den Dardanellen.

23/4 Erneuerter Ansturm der Russen beiderseits des Uzskoker Passes blutig abgewiesen.

Die Landsturmpflicht in Österr. vom 18. bis zum 50. Lebensjahr.

24/4 Großer deutscher Sieg bei Ypern.

25/4 Die deutsche Regierung erklärt offiziell: Kein Friede vor Niederkämpfung aller Gegner!

25/4 Neue Kämpfe in der Bukowina.

28/4 Österr. U. Boot vernichtet franz. Panzerkreuzer „Leon Gambetta“.

(Komdt. Linsch. Lt. Georg R. v. Trapp.

29/4 Schlacht an der Yser. Gß Erfolge der deutschen Artillerie.

2/5 Deutsche Kriegsschiffe vor Dünkirchen Beratungen in Rom.

Eingreifen starker deutscher Kräfte in Galizien.

6/5 Die Russen auf der Flucht aus den Karpaten.

5/5 russ. Beskidenfront Zboro-Sztropko-Lupkow unhaltbar geworden. Verbündeten im Vorrücken gegen Jaroslau-Zmigrod.

Die Russen sind an einer cc 150 km langen Front geschlagen.

6/5 Österr u Deutsch erkämpfen Jaslo Dukla 5000 Gef.

Die letzten russ. Stellungen auf den Höhen östl. des Dunajec s. der Biala erkämpft. Tarnowo besetzt.

7/5 Fand sich 2h Nm. der in Fritzens Kompanie als Dienstführender eingeteilte Feldwebel Matias Menič bei uns ein. Da er der deutschen Sprache nicht geläufig

7/5 Der engl. Riesendampfer „Lusitania“ torpediert.

Verl. erreichen die Wisloka-Strecke Pilzno-Jadlo u. sperren Raum Dukla – Rymanow.

Russ. Angriff auf Ostry Höhe zurückgeschlagen.

Geschützkampf bei Belgrad.

8/5 D. Vorstoß in Flandern.

Deutsche besetzten Libau.

Krosno erobert. Brzo 70000 Gef.

Artilleriekampf bei Orsova.

11/5 Drohende Haltung Italiens.

Schlacht bei Lille.

Russ. 3. Armee um Sanok u Lisko zusammengepreßt. Verbündete erreichen Linie Dwernik-Baligrod- Bukowsko.

Debica erstürmt. Bisher Gef 80.000 + 20.000 Gesammtverluft der russ. 3. Armee cc 100.000 Gef. Tot u verwundet 50 000. Totale 150 000 M. 60 Geschütze 200 Masch. Gw.

11/5 Russ. Schlachtlinie bei Debica durchbrochen. Die 8. russ. Armee in der Niederlage verwickelt.

12/5 Allgemeiner Rückzug der Russen zum Sanfluß. Rzeszow-Lisko u Sanok genommen. Bezeichnendes Handschreiben Kaiser Wilhelms an Falkenhayn. Gst. Chef.

14/5 Größe der russ. Niederlagen in Galizien: 143.500 Gef. 100 Gesch. 350 Mg.

Ministerkrise in Italien.

Rückzug in Russisch-Polen aus Pilicafront. Von östl. Petrikau bis ober Weichsel verfolgen die Verbündeten Armeen Woyrsch u Dankl bei Kielce. Vor der Armee Erzh. Jos. Ferdinand ziehen sich die Russen über den San u weichen aus dem Raume Dobromil-Stary Sambor vor den Teten der Armee Boroevic u Böhm-Ermolli in nö Richtung Armee Linsingen dringen über Turka u Skole vor.

sprach, schilderte er mit Mühe die Ereignisse vom 11. u. 12. September in der Art, als würde ihm Fritz in der letzten Lebensstunde aufgetragen haben uns darüber zu verständigen. Feldwebel Menič will in einem Zimmer eines von den Bewohnern verlassenen Hauses, das von einem Milit. Oberarzt als Hilfsplatz benutzt wurde, den armen schwer verwundeten Fritz auf ein Bett legen lassen. Die Untersuchung ergab eine schwere Verletzung der Blase durch einen Bajonettstich. Fritz blieb trotz des verabreichten Schlafmittels von 10 h abends bis 6 h morgens bei Bewußtsein – wies wiederholt Fedlw. Menič an, sich zur Kompanie zu begeben und zum Schlusse sagte er ihm: „Erzählen Sie alles in Wippach, wie es war ...“ Als er entschlafen war, hieß Menič das Grab [verschmierte Tinte] in der Waldlichtung nahe des Hauses am [verschmierte Tinte], den Leichnam in Zeltblätter legen auf ein Holzkreuz den Namen u Daten schreiben.

Leider entfiel ihm der Name des Arztes – unschwer Verwundete und Stabsfeldwebel ... (Name auf der Gen. Karte notiert) waren bei der Beerdigung anwesend.

Leider musste Feldw. Menič, welcher in Oberfeld eine Abteilung für Feldarbeiten kommandierte, gleich wieder nach Laibach einrücken.

In Schlacht in Südostgalizien drängen die Russen über Obertyn – Smatyn bis Mahala.

15/5 Revolution in Portugal.

Verb. erobern Jaroslau – Rudnik Lezajek Dobromil, Stary Sambor – Boryslaw.

Nördl. Kolomea Russen zurückgeschlagen.

16/5 Demission Salandra's abgelehnt.

17/5 Sensationelle Erklärung Gf Tisza im ung. Abgeord.Haus

Drohobycz genommen

18/5 Behutsame Erklärung des d. Reichskanzlers Bethmann-Hollweg.

Zeppelin Geschwader über die engl. Südostküste.

19/5 Russen über die Lubaczowka zurückgeworfen. Sieniawa erobert.

20/5 Forderungen Italiens.

Note Österr-Ungarns an Italien.

Gesamtsumme seit 2. Mai 194.000 Gefang. Russen.

59/. 60/.

Am 23. Mai 1915 ½ 4H hat der ital. Botschafter die Kriegserklärung überbracht.

Se Majestät erläßt das Manifest. Letzt. anti. ital. Kundgebung in Triest.

24/5 Kleinere Kämpfe an der Tiroler Grenze – ital. Kavall. in Strassoldo.

Abgeordt. Dr. Bugatto über den Treubruch Italiens.

25/5 Venedig mit Fliegerbomben beworfen.

Ins Kanal Porto Corsini – in Rimini Senigallia – Ancona etc. österr. Marine u Flieger in Aktion.

Gn. Mackensen (österr.ung. 6. Korps) nimmt Radymno 21000 Gef. 39 Gesch. 40 Mg. neun 15 cm Haubitzen in Verwendung

Armee Puhallo u Böhm-Ermolli stoßen sö Przemysl vor.

26/5 Schlacht bei Przemysl.

Tirol: Einfall ital. Abtg. in Condino (Iudikarien). Am Padonpaß nö der Marmolada flüchteten Italiener gß Verluste der Ital. an der kärnt. Grenze westl. Plöcken.

Ung. Abgeordnetenh. Rede Tisza.

27/5 x österr. 6. Korps erobert Nienowice u Höhe Horodysko. 2000 G. 6 G.

10 H Pržemysl Gegend von Huczkow genommen. 2800 Gef.

Da die Nachrichten über die Haltung Italiens immer bedrohlicher lauteten und Noki die Besorgnis hegte es könnten bald Verkehrsstockungen eintreten, reiste sie nebst ihrer Mutter am 14. Mai mit Postauto nach Adelsberg, sodann nach Wien.

Rittm. Br Ritter Etap. St. Haidensch.

3 Koffer an Hr. Kuttin nach Adelsberg geschickt.

Starkes Artilleriefeuer aus Görz-Doberdo hörbar.

Oblt. Perini Pilot der Fliegerabt. (Hptm. Köppl). Milt. StL. schießt von seiner Wohnung Škabel an. Mit Auto auf den Flugplatz gefahren. Traincolonnen nach

Armee Linsingen sö Drohobycz u bei Stryj zwingt die Russen zum Rückzug.

Ital. beschießen sö Trient öster. Grenzenwke, bei Caprile (Cordevoletal).

2 ital. Korps vernichtet – an kärnt. Grenze erfolgloses Artillfeuer. Küstenland überschreiten die It. die Grenze – Monfalcone – Görz.

Konstantin.: Schlachtschiff „Majestic“ in den Grund gebohrt.

1/6 Russen greifen öst. San an Lubaczowka, Sieniawa, bayerische Truppen erstürmen 3 Werke des u. Gürtels 1400 G. 28 Schw.G. G. Linsingen schlägt die Russen u erobert Stry 55 Offzg. 9000 Gf. 8 G. 6 Mg

Geschutzkampf auf Plateau n. Folgaria – Lavarone – kl. Gefecht an kärn. Grenze u Karfreit

Starkes Artilleriefeuer aus Görz-Doberdo hörbar.

3./6 3h 30I Nm Prezmysl wieder in österr. Besitze von bayer. Truppen G. Bothmer werden Nordforts genommen – west. u süd. erreichend Abtlg des 10. Korps den Hauptplatz.

Schlacht bei Stry: 60 Offz. 12175 M 14 G. 35 Mg.

Ita.-kärnt. Grenze erfolglose Beschießung; ein it. Rgmt. vom Plateau Folgaria fluchtartich – mehrere Div. bei Misurina – dann bei Gradisca ital. Mißerfolge.

4/6 x russ. Vorhut hält Medyka

G. von der Marwitz stürmen Höhen Myslatycze.

A. Böhm-Ermolli stößt auf Mosciska vor

Kampf um Karfreit.

G. Linsingen überschreitet mit einer Kolonne die Stryj bei Zydaczow. Andere Kolonnen im Raum Mikolajew.

3/6x In den Schlachten des Monates Mai

863 Offz. 300 000 M. 251 leichte u schw. G.

576 Mascshg. 189 M w g etc. russ. W

6/6 G. Ermolli bei Mosciska – Skarzawa. Zurawno erstürmt.

G. Linsingen siegt bei Kalusz.

R[ussland].

7/6 Russen versuchen einen gewaltsamen Durchbruch an der Pruthlinie im Raume Kolomea – Delatyn.

Gegen G. Pflanzer-Baltin

I[talien].

an der kärnt. Grenze öst. Plöcken Paß eroberten die öst. den Freikofel zurück.

beiden Richtungen 8 m 4 St. à 9 Kr. abgegeben. Sämtliche Wiesen außer Gradišče an Joh. Lekan um 140 Kr (!) verpachet.

Bildung von Marschformationen Hptm Schramm.

It. räumen Kern

B[alkan].

Plänkeleien

I[talien].

8/6 It. Luftschiff „Città di Ferrara“ auf der Rückfahrt von Fiume von Marine Flugzeug „L 48“ sw Lussin in Brand geschossen. „L 47“ F Freg. Lt. Banfiled Bomben auf Venedig geworfen.

It. Vorstöße auf Gradisca u. Sagrado abgewiesen.

T[ürkei].

Neue Anstürme vor den Dardanellen abgewiesen.

Serben besetzen Nord-Albanien.

8/6 Siegeszug in Galizien – Stanislau genommen.

11/6 Sezirzany, Niezwiska erstürmt G. Pflanzer.

Öst. überschreiten nö Horodenka den Dnjester. Zaleszczyki genommen.

Die bessarabische Grenze. 1500 G.

I[talien].

Angriffe der Italiener:

a. gegen Trient in Iudicarien über Ala u auf dem Plateau auf Lavarone.

b. gegen mittleres Pustertal

c. Forcierungsversuch auf Görz.

Gefecht bei Plava.

Sieniawa genommen 3500 G.

13/6 x G. Pflanzer nimmt Tyßimienice, Tlumacz Höhen n. Olesza

r. Angriffe gegen Zaleszczyki abgewiesen.

Mehrere Orte Beßarabiens besetzt

Am oberen Dnjestr Vorrückung auf Zydaczow

Mittelgalizien Sieniawa besetzt

3500 G.

I[talien].

Gefechte bei Plava – it. Brigade Ravenna geworfen 400 †

14/6 r. Front ö u sö Jaroslau durchbrochen 16 000 G.

Fortschreiten bei Mosciska – am Dnjester u Pruth.

Flugplatz bei St. Veit durch Borasturm vernichtet.

I[talien].

Ost. halten Isonzofront.

Balkan

In Avtovac 200 Mont. zurückgeworfen

Bombenwürfe auf Kragujevac.

Frankreich

Deutsche siegen gegen fr. Angriffst. im Raum Lievin – Arras.

15/6 Russ. Kriegsschauplatz :

Armee Erz. Josef f. Sieniawa in n. ö. Richt.

„ v. Mackensen Krakowiec auf Oleszyce

„ Böhm-Ermolli Mosciska

„ Linsingen gegen Mikolajow, Zydaczow

Halicz

„ Pflanzer Baltin Nizniow u Czernelica

Zaleszczyki – Teile in Beßarabien.

16/6 Die geschlagenen russ. Korps ziehen sich über Cewkow, Lubaczow u Jaworow zurück.

Armee Böhm-Ermolli wirft die Russ. über Sadowa- Wisznia u Rudki.

G. Pflanzer nimmt Nizniow.

Beute vom 1. Juni 168 Offz. 122 200 M.

G. 53 Gesch. 187 Mg. 58 MWg

17. Vorrücken über Sieniawa – Lubaczow – Niemirow genommen.

Böhm-Erm. wirft die Russen über die Wereszyca u erstürmt den Westteil von Grodek.

18/6 Über Sieniawa – Kreszow – Niederung des Tanew bei Tarnogrod

Czieszanow genommen.

Pflanzer weist zwischen Dnjester u Pruth 8 Sturmangriffe ab.

8 Offz 1002 M. G.

I[talien].

Vorstöße gegen Isonzo ohne Erfolg. Bei Plava ital. Brigaden geworfen.

Plöckenstein Gebiet u M. Coston vergebliche Angriffe.

Es ist geheiligter Boden, auf dem die Verbündeten Heere stehen – geheiligt durch das Blut braver österr.-ung. Streiter, das hier in der großen Septemberschlacht den heißumstrittenen vaterländischen Boden durchtränkt hat.

Erst heute mögen wir so rasch erkennen, daß das Opfer, das uns jene Helden damals gebracht nicht vergebens war. Daß uns das heldenmäßige Ringen, die große Feuerpause von Lemberg, die Grundlage zu jenen Erfolgen bilden konnte, die heute die Verbündeten Heere nahe dem Schauplatz jener Kämpfe erringen

Streffler‘s Milt. bl. 19/6

Schon beginnt das italienische Volk sich unbehaglich zu fühlen. Die heimtückische Art des Angriffes hat sogar bei den neuen Verbündeten Gefühle ausgelöst, die mit Achtung wenig gemeinsam haben. Mit dem Kainszeichen auf der Stirne, das unauslöschlich an ihm haften bleibt, stürmte Italien sich in den Krieg. Schon regt sich die Furcht, der Lohn, der erwartet wird, werde nicht im Einklang stehen mit dem noch zu bringenden Opfern. Die verlorene Achtung in den Augen aller ehrlichen Leute der Welt schließt Italien’s Bündnisfähigkeit für Jahrhunderte aus. Ihm traut niemand mehr, besonders seit man weiß, daß es schon jahrelang den Gedanken mit sich trug seine Verbündeten im Augenblicke der Not zu verraten. Schon sieht man im ganzen Land, daß leichte Dinge nirgends zu holen sind.

F[rankreich]. E[ngland].

Schwere Niederlage der Engländer bei La Bassée.

17. 18. Flottengriff auf die ital. Küste. Semaphorstationen a d. Tagliamentomündung u bei Pesano, Eisenbachabrücken bei Rimini u. a. beschädigt, ein Dampfer versenkt.

19/6 x Grodek u Komarno genommen nördl. Tanewufer gesäubert Ulanow besetzt.

I[talien].

Kämpfe: Plava – östl. Fassatal

Plateaus Folgeria u Lavarone

I[talien].

21/6 Plava 2 ital. Baone geworfen.

Nordw. Abhang von Kern (Debrecz. Honved-Infntrg

Ost. Plöcken erfolglose Angriffe

22/6. * Zweite Armee (Böhm-Erbolli) hat

61/. heute nach hartem Kampfe Lemberg erobert.

27. Deutscher Reichskanzler v. Bethmann Hollweg. Staatssekr. v. Jagow in Wien.

Ernennung Conrad Freih v. Hötzendorf zum Genealoberst.

28. x Erstürmung von Halicz durch verb. Truppen der Armee Linsingen Erzh. Josef Ferd. erstürmt Pla(s)zow (sw Narol)

29. Vordringen der öst. verb. bis an Gnila Lipa u Bug bei Kamionka Strumilowa

I[talien].

Görzer Brückenkopf. Art. Kampf.

Kämpfe beim Plöckenpaß u Malborghetto

1/7 Öster. gewinnen Höhenwand bei Frampol u Zaklikow. Zawichost besetzt.

I[talien].

30/6 Angrif auf Plava abgeschlagen ebenso im Abschnitt Sagrado-Monfalcone u bei Selz.

2. Kämpfe an der Gnila Lipa u ö Lemberg Zamosc besetzt

Gesammtbeute im NO vom Iuni:

521 Offz 194000 M 93 Gesch 364 Mg

78 MWg 100 Feldbahnwg.

Eigene Betrachtung:

Der über drei Jahrzehnte bestandene Bund mit Italien war von Bestimmungen geleitet, welche nur die Staatsmänner kannten, dem Volke aber ein Geheimnis blieben. Dieses Bündnis war gewiß auf schwachen Füßen aufgebaut worden, denn es traute einer dem andern nicht und so kam es, daß hüben und drüben, daß militärische Maßnahmen unausgesetzt getroffen wurden wobei die Möglichkeit – ja Wahrscheinlichkeit eines baldigen Kriegszustandes zur Grundlage genommen wurde. Als daher der Krieg mit Rußland ausbrach, war alle Welt auf Italiens Haltung gespannt. Unsere Optimisten sahen bereits Italien auf unsrer Seite, denn bei den feierlichen Veranstaltungen in den Städten wurden nebst patriotischen Liedern auch die italienische Hymne von den milden Musikern gespielt und vom Volke bejubelt. Aber nur zu bald mußte man sich mit der Versicherung bescheiden, Italien werde seinen Bundesgenossen eine wohlwollende Neutralität bewahren und diesen die Möglichkeit bieten alle verfügbaren Truppen bis auf den unumgänglichen notwendigen Grenzschutz, auf die entscheidenden Kriegsschauplätze zu werfen.

Nach den vielen Wechselfällen des schon so Monate dauernden Feldzuges vernahm man mehr und mehr von den inzwischen eingetretenen bedenklichen Unstimmigkeiten in der Reihe der italienischen Staatsmänner, welche man durch An[ge]bot von Zugeständnissen im Sinne der italienischen Aspirationen (auch Gebietsabtretung!) zu beruhigen versuchte.

I[talien].

Angriff auf Doberdo Hptstoß

Sagrado Mte Cosich – Selz – Vermegliano blutig abgewiesen.

2/7 Linsingen wirft Russen aus Stellung Gnila Lipa.

Kampf am Porbach u an der Wysnica.

„ bei Tarlow. Josefow a. Weichsel genommen.

Erstürmung von Krasnik (!?) 4800 G.

5/7 Verbündete dringen bis Plonka vor Erzh. Josef Ferd. durchbricht russ. Kampffront beiderseits Krasnik 8000 G. 6 G. 6 Mg. 6 Mg.

I[talien].

Doberdo ~ Polazzo Angriff von 2 it. Div. mißglückt – Woltschach

7/7. Warschau u Kowno bedroht.

5/6 Kl Russ-Polen von den Verb. Erobert 63/. Ein Jahr Weltkrieg.

62 64/ Ein Friedensruf des Papstes.

5/7 Allg. Angriff der 3. ital. Armee vom Görzer Brückenkopf bis zum

65/. Meere – vollständig zurückgeschlagen mit furchtbaren Verlusten.

8/7 Stadt Arras in Flammen.

7/7. starke russ. Verstärkung gegen Armee des Erzh. Jos. Ferd.

Kämpfe an Zlota Lipa 3 – 5 d. 3850 Gef.

9. it. Panzerkreuzer „Amalfi“ von öst. U. Boot torpedirt.

Beiderseits Zurücknehmen öster Truppen bei Krasnik.

Kämpfe Görz.

9. Kampf nördl Krasnik

I[talien].

Kärnt u Tirol Grenzgebiet Geschützkampf u Scharmützel. Angriff auf Col di Lana abgewiesen.

12/7 Russ. Gegenoffensive n. Krasnik u Buggegend zum Stehen gebracht.

I[talien].

13/7 Angriff mehrerer ital. Infanterieregimenter bei Redipuglia abgewiesen.

14. Großer deutscher Erfolg in den Argonnen.

Przasnysz von Deut. erobert.

Am 1. Mai 1915 begann unsere genial angelegte, von österr.-ung. und deutschen Truppen heldenmütig durchgeführte Offensive in Galizien, die zur Einnahme der Festung Przemysl führte und die allgemeine Kriegslage für Rußland und seine Verbündeten in eine höchst kritische Lage brachte.

In diese Zeit fällt die verhängnisvolle Entscheidung der italienischen Regierung, des Parlaments und die Kriegserklärung des Königs an Öster-Ungarn. Die leitenden Nationen, welche dieses Ergebnis schufen, werden nicht schwer zu ergründen sein. Die Verhältnisse zwangen Italien die Neutralität aufzugeben, aus der durch die Kriegsereignisse geschaffenen Lage mußte Nutzen gezogen werden und diesen versprach man sich durch ein Abschwenken in das gegnerische Lager zumal die erfolgten Versprechungen und Drohungen von jener Seite einen großen Eindruck hervorriefen und die angestrebte Beute doch nur aus Österreich-Ungarn erbracht werden konnte; dazu kam die Erwägung, daß eine so günstige Lage nicht mehr wiederkehren dürfte, welche es der ital. Armee ermöglicht ohne großen Schwierigkeiten in die benachbarte Monarchie einzufallen. Dieser Einfall hätte auch gleich nach erfolgter Kriegserklärung gelingen müssen; daß es um vieles später und wie es scheint mit unzulänglicher Stärke versucht wird, beweist, daß die Vorbereitungen für diesen Krieg nicht getroffen waren –

15 Leb. Geschützfeuer gegen Doberdo

Angriff zwischen Sdraussina und Polazzo zurückgeschlagen.

In der Schlacht bei Arras 78.300 M. verloren.

16. Kämpfe am Dnjestr u bei Sokal.

Deutsche überschreiten n. Popeljany die Windau.

I[talien].

An der küstnah. Front u Kärnt. Grenze erhöhte Tätigkeit der ital. Artill.

Angriff an Dolomitenfront bei Ruffredo w der Strasse Schluderbach–Peutelstein abgewiesen.

17/7 Hindeburg's neue Offensive

20 000 G. 13 G 48 M.

19. R. Rückzug – Russen auf der ganzen Front geschlagen. Flucht über den Narew u Räumung des Schlachtfeldes zwischen Bug u Weichsel.

Und wie es scheint mit unzulänglicher Stärke versucht wird

19/7 Schlacht bei Görz Doberdo –

Kreuzer „Giuseppe Garibaldi" torperdiert u versenkt.

20/7 Radom besetzt.

I[talien].

Ital. Vorposten abgeschlagen. Zusammenbruch von Waffenangriffen bei Doberdo. Stellung südl. Schluderbach wieder in öster. Besitz.

21/7. Durchbruch der Russenfront vor Lublin u Iwangorod.

Bei Rozan Korps Arz

Erzh. Josef F. zwischen Bystryca u Weichsel. Kämpfe bei Sokal.

G. v. Woyrsch nimmt Brückenkopf s. v. Iwangorod u Wladislawow.

Vergebliche ungeheuere Opfer bei Görz. S. Michele wieder genommen.

W[ien]er Jour[nal]: 23/7 Die unaufhaltsame Katastrophe Russlands. Die Tage der Russenherrrschaft in Warschau gezählt.

22/7 russ. Hauptstellung Kozienice – Janowice von deutschen Truppen durchbrochen. Rückzug über die Brücke von Nowo Aleksandrya.

Öster. ung. Truppen nahen sich von West Deutsche von Süd den Forts v Iwangorod.

Erzh. Jos. Ferd. wirft die Russen bei Chodel u Borzechowo ö. d. Weichsel.

Am oberen Bug erstürmen ung. Reg. den Brückenkopf Dobrotwor.

Durch 10 Monate regte sich doch die Empfindung, daß es schmählich sei einem Verbündeten in den Rücken zu fallen.

„Die Not kennt kein Gebot“ und so befinden wir uns seit 23. Mai 1915 auch im Kriegszustand mit Italien. Es geht um die Großmachtstellung an der Adria.

Die begeisterte und zuversichtliche Stimmung, mit welcher Völker Österreich-Ungarns gegen diesen Erbfeind in das Feld gingen ist eine gute Vorbedeutung, die wie auch die großen Erfolge in Galizien, welche zu Eroberung Lemberg’s und zur bald eintretenden Erschöpfung Rußlands geführt haben zu der Hoffnung berechtigen es werde auch auf dem italienischen Kriegsschauplatze der endgültige Sieg errungen werden.

Der Durchbruch an der unt. Dubissa führt bis Grynkiszki – Gudzinny

Südl. d. Weichsel sind die Russ. in die nwestl. Brückenkopfstellung v Warschau Linie: Blomie – Nadarzyn – Gora Kalwarja.

23/7 In der Bugstrecke Kamionka – Strumilowa – Krystynopol – Sokal zurückgeworfen.

Erzh. Josef Ferd. wirft die Russ auf Belzyce u über Wronow.

I[talien].

Erfolgreiche Behauptung des Brückenkopfes in Görz. – Ein Nachtangriff auf den Monte Piano gescheitert.

24/7. Die Narew Front von den Verbündeten durchbrochen – Festungen Pultusk u Rozan erstürmt.

120 000 Russen in zehn Tagen gefangen. Flottenangriff auf die ital. Ostküste. Bahnstationen Chieuti, Campomarino, Fossacessia, Termoli u Ortona stark beschädigt – San Benedetto u Grottamare in Brand geschossen.

Ortona ~ Termoli zerschossen.

24/7 Mißerfolg des zweiten allgemeinen Angriffs der Ital bei Görz.

Angriff auf Podgora u Gegenangriff – Front Polazzo – Vermegliano abgewiesen. Selz wieder genommen. Im Kerngebiet Angriffe abgeschlagen.

63/ .

Ein Jahr Weltkrieg

Betrachtungen des Neuen Wiener Journ.

26/7 Gen. v. Below erreicht n. des Njemen Poswol u Poniewitz

Narew oberhalb Ostrolenka überschritten.

I[talien].

25/7 Kampf bei Doberdo vorübergehende Erfolge der Ital – Handgemenge im Krngebiet.

Verona mit Bomben belegt.

26/7 Neunter Tag der Schlacht bei Görz Doberdo gehalten.

27. Österr. Garnisonen eine Höhenstellung bei Sokal.

28. Die Isonzo Schlacht gewonnen. 100 000 Tote u Verw. auf ital. Seite.

Ende der 2n Isonzo Schlacht.

29. Erfolglose Vorstöße der Ital. bei Sdraussina u Vermegliano. Rückzug auf dem Vorfeld des Görzer Brückenkopfes.

Die Kriegserklärung Italiens brachte uns in eine nicht geringe Aufregung, leben wir doch so nahe an der ital. Grenze, also im Raume der zunächst berufenen, operierenden Truppen. Ein Angstgefühl befiel uns auch bei dem Gedanken, es könnte sofort der Einfall in unser Gebiet erfolgen, denn die bisher getroffenen Vorbereitungen auf unserer Seite, könnten selbst auf kurze Zeit keine Abwehr verbürgen, trotz des vorzüglich zur Verteidigung geeigneten Grenzgebietes entlang des Isonzo's, welches dank der Fürsorge unseres Generalstabschefs Gen. Oberst Conrad v. Hötzendorf auch künstlich verstärkt wurde. Stand ja doch die ganze Armee am 7 den entfernten Kriegsschauplätzen.

Was den allseits verorteten, von uns so gefürchteten Einmarsches der Italiener hinderte, wird wohl erst nach dem Kriege seine Erklärung finden; es scheint, daß die hier erfolgte Aktion doch nicht vorbereitet, und zu langsam waren.

Am 12. Mai überraschte uns Willi's Schwiegermama, welche es in Ika aus Furcht vor dem Krieg nicht mehr aushielt und da sich auch Noki hier sehr beunruhigt fühlte reisten beide am 14. Mai mit dem Postauto nach Adelsberg ab. Bei Erwägung aller erdenklichen Zwischenfälle mußten wir alle Vorbereitungen für den Fall einer Flucht treffen. Die Lage war so gespannt, dass wir in Eile die Sachen von größerem Werte in die als Versteck dienende Versenkung brachten: einen Teil des Reisegepäckes nach Adelsberg sandten, dort bei Herrn Kuttin deponierten. Und die Zimmer, so uns schien, zweckdienlich ausräumten – und als am 23. Mai (Pfingstmontag) die Kriegserklärung seitens Italien erfolgte, war der Einmarsch seiner Truppen nur mehr die Frage von einigen Tagen sein.

30/7. Lublin genommen! Öster.u. Kawallerie in die Stadt eingerückt.

Durchbruch der Russenfront zwischen Weichsel u Bug.

64 . / Der Friedensruf des Papstes.

66./ 29. Armee u Flottenbefehl des Kaisers.

7/8 Mitau genommen.

I[talien].

Kämpfe im Ledrotale westlich Bezzecca – Judicarien – Polazzo.

67/. Ansprache des G. v. Colard an die Beamten der Statthalterei in Biala.

5. August 1915:

In Kurland u Samogitien schlug deutsche Kavallerie die Russen bei Geraize, Birshi u Onikschty. Armeen Scholtz u v. Gallwitz dringen gegen Strasse Lomza-Ostrow-Wyszkow.

Armee Prinz Leopold v Bayern besetzt nach heißen Kämpfen

Warschau

Öster. Truppen besetzen

4. Aug. Iwangorod

I[talien].

Kämpfe in Tirol bei Kreuzbergsattel u Seikofelstellung.

Isonzo : Doberdo –

5/8 Kämpfe Sagrado – Podgora – Plava. Krn – Monte Paralba. Col die Lana (Buchenstein) enden mit der Niederlage der Ital.

5 ital Flugzeuge in die Luft geflogen

(3 Millionen Mann russ. Gesammtverlust)

Einschließung Nowo Georgiewsks.

I[talien].

6/8 Vergeblicher Angriff auf Polazzo – Redipuglia.

9/8 l. Wieprzufer u r Weichselufer von Russen gesäubert Erzh Josef Ferd – 8000 Gef.

Da die Aufbringung einer Fahrgelegenheit schwierig war, sahen wir uns schon nach einem Pferd zum Ankaufe um.

Es waren bereits viele Bewohner von Wippach und Umgebung geflohen. Wagen um Wagen brachten die Flüchtlinge aus dem österr. Friaul miltr. Trains u Viehcolonnen wogten hin und her – auch unsere Wiese von Gradiše wurde von einem Div. Mun. Staffel belegt, – Automobile jeder Gattung und Größe sausten an unser Haus vorbei – jeder Privatverkehr, auch die Post durch Wochen fast gänzlich eingestellt und allerhand umlaufenden Gerüchte vermehrten die Unruhe, es war recht ungemütlich geworden. Briefe unserer Lieben kamen um viele Tage verspätet – sie legten die Dringlichkeit unserer Abreise dar, auch empfanden wir selbst die Notwendigkeit, Haus, Hof, die Liegenschaften je eher zu verlassen und doch blieben wir als ob uns das Schicksal fest an die hiesige Scholle gebannt hätte.

Am 24. Mai traf ein Brief vom Vetter Elladar Dioßy aus Szabatka ein, etc., wie er uns seine Wohnung in Balaßa Gyarmat anbot.

Am 27. war das erste Geschützfeuer aus der Richtung Görz vernehmbar. Anläßlich des Haltes der Festung Premysl 3/6 wurden die Häuser beflaggt. An diesem Tage mit Hptm Koppl Obst. Perini zum Flugplatz bei St. Veit gefahren (am 15./6 wird derselbe durch einen furchtbaren Borasturm verwüstet).

9–10/8 Bombenwürfe auf die Docks u Kampfschiffe auf der Themse.

Gen. v. Scholtz erstürmt Lomza „Tidens Teegr“ aus Christiania bezeichnet den Verlust der Russen mit 9000 Offz u 1.300 000 M. 5000 Gesch.

I[talien].

Immer heftige Geschützkämpfe.

11/8 Armee Gen. v. Scholz nimmt die Festung Lomza.

10/8 Bei Czernelica am Südufer des Dnjestr’s nehmen die Öster. den Brückenkopf . 22 Offz 2800 M. 6 Mg.

12/8 S. Njemen Gen. v. Eichhorn

Gen. von Scholtz nimmt Brückenkopf w Wizna u Gen v. Gallwitz erstürmt Zambrowo

Pz Leopold v Bayern besetzt Lukow.

I[talien].

Wirksames Bombardement auf Molfetta u Bari

13/8 Stadt Sidlce genommen.

18/8 die Südw. Forts von Kowno erstürmt ein Fort von Georgiewsk genommen.

(2 Mill. Russen seit Beginn gefangen!)

18/8 Kowno erstürmt. 600 Gesch.

20.000 G.

19/8 Dampfer „Arabic“ 10.000 T. auf dem Wege nach Amerika torperdiert.

68/ . Bethmann Hollweg im Reichstage.

20/8 Nowo-Georgiewsk genommen.

6 Gen. 85 000 M. 700 Gesch. etc.

Übersicht der gefallenen Festungen.

1. am 7. Aug. 1914 : Lüttich
2 „ 26. „ „ : Namur
3. „ „ : Longwy
4. 8. Sept. : Maubeuge
5. 5. Oct. : Lille
6. 9. „ : Antwerpen
7. 7. Mai 1915 : Libau

Am 15/6 mit Hptm Koppl Autofahrt nach Dornberg; dort mit Korpskomdt Wenz. Wurm zusammengetroffen

18/6 Erstürmung von Grodek

23/6 Einnahme von Lemberg – welche am 27. von der Garnison (Baons-Landwehr Major Schramm) bei Festgottesdienst; Offz Mittagstisch im Felsenkeller gefeiert wurde. Als Hochstanwesendter brachte ich den Kaisertoast aus.

Am 7. Juli besonders heftiges Artilleriefeuer hörbar. Aus Görz und Doberdo.

Am 13./7 bezieht Radfahrer Baos Komdt Smutny das blaue Zimmer.

Aeroplan mit Oblt. Perini sinkt auf Polizza [unleserlich].

Der beim Erg. Baon des Hptm Schramm eingeteilte Obl. Rauscher (erster Bariton am Hambgtheat) verabschiedet sich.

18/7. Sehr heftiger, den ganzen Tag andauernder Kanonendonner auch Feuer der Maschinengewehre hörbar.

Am 22/7 bezieht die Genstabs-Abt. Generalmajor Rudholzer die Zimmer im Schlosse.

8. 3. Juni „ : Przemisl

9. 20. Juli „ : Rozan

10. 29. „ „ : Pultusk

11. 5. Aug. „ : Warschau

12. 5 „ : Ivangorod 13

13. 8 „ : Herock

14. 8 „ : Zegrze

15. 9 „ : Lomza

16. 11 „ : Wizna

17. 18 „ : Kowno 12.

18. 20 „ : Nowo Georgiewsk. 12

20. Aug. Italien erklärt der Türkei den Krieg. (Die 21. Kriegserklärung).

Gen v Gallwitz erobert Bielsk.

21/8 Seeschlacht bei Riga.

23/8 Einnahme von Tykocin

Bosowice.

24/8 Öster.-ung. u deutsche Reiterei der Armee Fzm. Puhallo rückt in Kowel ein.

26/8 Fall der Festung Brest-Litowsk

Gen. v Arz erstürmt Dorf Kobylany u durchbricht die deutsche Gürtellienie. Deutsche Truppen nehmen drei Werst v. d. nw. Front.

Russ. Flüchtlinge aus dem geräumten Gouvernement gestaltet sich zu der größten Völkerwanderung der Weltgeschichte.

28/8 Russische Stellung an der Zlota-Lipa in Ostgalizien öst. von Przemyslany w. Podhajce u

Monasterzyska durchbrochen. Zwischen Gologory u Brzezany 20 Offz 6000 M. gefangen.

Gen. v. Puhallo wirft den Feind gegen Luzk.

N. Pripiatjsümpfe Vorrückung auf Kobryn.

Genob. v. Eichhorn sö. v. Kowno.

Stadt Narew besetzt.

Bis zum 25/7 andauerndes Geschoßfeuer.

28/7 Abmarsch des Erg. Baon nach St Croče.

Radfahr-Baonskommdt Smutny ladet mich zur Autofahrt nach Görz ein. Mit Major Niederkorn, Oblt Dragomanovič kamen wir nach 2 stundiger Fahrt um 10 ¾ h in Görz an. Es herrschte da eine auffallende Ruhe – Fenster u Türen der meisten Häuser geschlossen, wenig Leute auf der Strasse und sehr wenige der Geschäfte geöffnet.

An vielen Stellen sah man sofort die Wirkung der einfallenden Granaten und Schrapnels – ein Haus in der via Morelli eingestürzt, viel Mauerwerk beschädigt. Als ich bei der Mündung der genannten Gasse beim rückwärtigen Kasernentor einbog, war in meiner Höhe ein Junge von einem Schrapnelstück tödlich verletzt zusammengestürzt.

Ich fand endlich einen Sicherheitswehrmann, der sich in einer Hausflur geduckt hatte, und den ich anwies den armen Jungen in das Spital überführen zu helfen.

Die Hoffnung gute Einkäufe machen zu können, war eitel, etwas Salami das Klgr 16 Kr und weißes Mehl das Klgr 5 Kr und etwas Reis war alles was ich nach Hause bringen konnte! Zu Mittag hielten wir im Restaurant zur Post, nahe des Tisches, wo wir vor Beginn des Krieges mit Fritz saßen.

Gen Fedm P. Leopold v. Bayern dringt in den Bialowieskaforst u über die Lesna-Prawa.

Genfm. v Mackensen zwischen dem Muchawiec- und Pripjetfluß

I[talien] Kämpfe:

ö. Polazzo u S. Martino

w. Tolmeiner Brückenkopf

Im Raum v Flitsch

n. Suganatal

31. Aug. Kopenhagen „Politiken“ hält jetzt die Lage der russ. Armeen für verzweifelt. Die deutsche Verfolgung habe in den letzten Tagen ein derartiges Tempo angenommen, dass die Widerstandskraft des russ. Heeres vollständig ze[r] brochen scheine. Der russ. Rückzug geschehe mit derartiger Hast, daß er jetzt tatsächlich in Flucht ausgeartet sei. Das deutsche Heer nähert sich als drohender Sieger Wilna.

1. Sept.

„Manchester Guardian“ leitartikelt:

[„]Nur ein Friede könne Russland vor der vollständigen Zerstörung retten.“

31/8 die Russen bei Luck zurückgeworfen.

Deutsche Truppen marschieren gegen Grodno.

1/9 Über eine Million Russen seit Mai gefangen; 2234 Geschütze, 700 Maschg. Gß. Kriegsmaterial erbeutet.

Festung Luck erobert.

Gen. Gr. Bothmer nimmt Zborow. Gesammtbeute unter öste.ung Oberbefehl im Monat August: 190 Offz 53.299 M 34 Geschütze 123 Masch.g.

Seit Mai 2100 Offz 642.500 M. 394 Gesch. 1275 Mg

3/9 Russ. Generalstabschef Januschkewitsch abgesetzt – Nachfolger G d I. Alexejew

G. Böhm-Ermolli rückt in Brody ein.

Empfang der ung. u kroat. Munizipien beim Kaiser in Schönbrunn 2. Sept.

4/9 Brückenkopf von Friedrichstadt erstürmt

Stadt u Festung Grodno in deutschem Besitz

Schlacht zwischen Irwa u Dnjestr.

Nach „Basler Nationalzeitung“ beträgt der russ. Verlust vom Kriegsbeginne bis Mitte August:

Im Kaffee al Teatro sprach ich noch mit Hr. Lepre. Auf der Rückfahrt berührten wir den Ort Lukežiči bei Ranziano a. d. Wippach wurde dort vom Divisionär Gen. Boog freundlich eingeladen an seinem Mittagstische Platz zu nehmen; neben meiner Rechten saß Oberst Vidale (Brigadier) gegenüber Obstlt. Aleksin. Ich habe bei dieser Gelegenheit viel Interessantes und Anregendes gehört. Mein ausgesprochener Wunsch die vordere Linie zu besichtigen wurde belächelt. Die Schilderung Gen. Boogs über die übermenschlichen Leistungen seiner Truppe klangen in den Worten aus: „Jeder ein Held ... Alle verdienen sie dekoriert zu werden."

Auf der Weiterfahrt, hoch auf dem Verbandsplatz, viele Verwundete, Trains. etc. in Haidenschaft bei Etapp. Kom. Ritter v. Ritter gehauset. War ein schöner Ausflug.

30. Juli Oblt. Greiner der von der Front kommenden Div.-Artill im Speisezimmer untergebracht.

31/7 Das bisher tagelang andauerndes Geschützfeuer in Richtung Görz u Doberdo läßt an Heftigkeit nach.

3. August Lublin von unseren Truppen genommen

4/8 Oberstlt Brückner des 27. L. I. R. aus der Front (S. Michele) hier auf Erholung besuchte ich im Pfarrhof. Derselbe äußerte sich recht erfreut, daß Fritz

223.172 Offz 5 ½ Mill Mann!

9/9 Großfürst Nikolai abgesetzt und nach dem Kaukasus gesendet. Zar Oberbefehlshaber.

69/. Handschreiben des Zaren – Abschiedsbefehl.

Unerzeichnung des türkisch-bulgarischen Übereinkommens.

Dubno erstürmt.

10/9 Schlacht am Sereth. Russ. Angriffe bei Tarnopol zurück geschlagen. Das Sumpfgebiet der Jasiolda – Orla überschritten.

11. Serethfront von überlegenen russ. Kräften zurück genommen öst. Strypa.

I[talien].

Gescheiterter Nachtangriff der Ital. bei Doberdo.

16/9 Pinsk in deutschem Besitz.

17/9 Stillstand der russischen Angriffe in Ostgalizien.

Heftigere Angriffe in Wolhynien.

18/9 Zusammenbruch der russ. Offensive in Ostgalizien.

Überlegenheit der Russen in Wolhynien zwingt zur Besetzung neuer Stellungen

Wilna gefallen

Vergeblicher Angriff der Italiener im Flitscherbecken

20/9 Serbische Stellungen durch eigene u deutsche Artillerie beschossen – ebenso Belgrad.

21/9 In Bulgarien die allg. Mobilisierung

23/9 Österr. Truppen östlich Luck am Westufer des Styr zurückgewonnen

Hindenburgs Siegeszug gelangt bis westlich von Dünaburg

I. Monte Coston geräumt – Mte Peralba gehalten

Aus dem Generalstabsbericht:

„Heute läuft der 4. Monat des Krieges gegen Italien ab. Der Feind raffte sich in diesem Monate zu keiner Kampfhandlung großen Stiles auf, sondern führte nur gegen einzelne Abschnitte Angriffe mit Truppen bis zur Stärke mehrerer Inftrdiv. Alles vergebens. Unsere Front steht fester den je!“

Die 3. deutsche Kriegsanleihe ergibt 12 Milliarden.

25/9 Die angesagte Offensive der Engländer u Franzosen entwickelt sich zu einer Riesenschlacht vom Meere bis zu den Vogesen besonders öst. von Ypern. Zwischen Kanal La Basée u Arras u Champagne von Prosnes bis zu den Argonnen unter Benutzung von Gasen u Stinkbomben.

die von ihm als Baterie-Regimentskomdten vorgeschlagene Dekoration erhalten habe. Er nahm an der Schlacht bei Lemberg – Grodek nicht mehr theil, da er bereits bei Premyslany verwundet war.

6/8 Gehobene Stimmung, Beflaggen der Häuser, in Folge Erstürmung von Warschau und Ivangorod.

Am 8. August erhalten wir die Anzeige, offene Karte der Gf MacCartie von der am 4. d 1 Uhr nachts erfolgten glücklichen Niederkunft Noki's in Baden.

9/8 Autofahrt mit Mj Smutny über Adelsberg nach Laibach 7 30 – 10 h und Rückfahrt 8 – 10 ½ nachts. Ein sehr schöner Ausflug bei herrlichem Wetter. Die Stadt mit vielen Flüchtlingen aus Triest und Görz sehr lebhaft. An allen Ecken und Enden Militärpersonen meist vom Armee Kommando (! 5) Fröhlich und sonstige Stäbzen.

Marianne u Eugenie besucht.

Am 10. Aug. konnten wir endlich den heißen Wunsch unserer Schwiegertochter Noki erfüllen indem wir Princ den Engl-Setter und reich prämierten Hund dem auf Urlaub abgehenden Mj Smutny nach Wien mitgaben. An Stelle des Letzeren bequartierten wir Oblt. (!) Schirmbacher. Dann Oblt. Hildebrand vom 29. Jäg. Baon im blauen Zimmer.

An diesem Tage traf ein Brief Willi's aus Lublin ein.

Am Vorabend Kaisergeburtsfest gab es Illumination und Fackelzug in Wippach. Dem Gottesdienste u Diner, zu welchem ich durch Generalmj Rudholzer eingeladen wurde habe ich mich ferngehalten und Unwohlsein vorgetäuscht. Für nachhin. lud ich die Offz. der hier eingetroffenen Husaren Escadron 3 / 9 zum Thee als Revanche für Erhalt von 10 Kg Weißmehl. Es waren Major Jaschinsky und die Rittm Roller u Gf Tomshistc gekommen.

Die Fälle von Cholera-Erkrankungen mehren sich – am 23. 8. wurden wir im Schlugeb. geimpft. 6 Mann vom 26. L. I. R. in der Waschküche untergebracht.

Zum Falle der Festung Brest-Litowsk am 26. August 1915:

Auf die Nachricht vom unerwartet raschen Falle der starken Festung Brest-Litowsk, stieg die Freude auf einen Höhenpunkt von dem sich für Viele die Aussicht auf einen baldigen Abschluß des russischen Feldzuges eröffnen zu wollen schien. In der Tat haben die großen Siege – den Fall von bedeutenden Festungen: Kowno, Nowo Georgiewsk, Warschau, Ivangorod und Brest-Litowsk, der völlige Niederbruch der vor einem Jahre so mächtigen russischen Millionenarmee die Vorstellung gezeitigt, es müsse nunmehr der Krieg auf dieser Seite zu Ende gehen, denn unleugbar muß hüben und drüben eine Erschöpfung, das Bedürfnis der Ruhe eingetreten sein, zumal ein hervorragender Abschnitt in historischer und strategischer Beziehung erreicht wurde. Die oberste Kriegsleitung Österreich-Ungarns und Deutschlands denken aber nicht daran den Russen Friedensanerbietungen zu stellen, jetzt, wo dessen rings eingeklemmtes Heer einer völligen Niederwerfung entgegensieht. Aber Russland, welches nichts mehr gewinnen und noch so vieles verlieren kann, wird sich nicht beugen wollen – es wird den tödlichen Schrecken dem Vierverbund noch so lange als möglich aufzuschieben versuchen. Sonach stehen wir vor der Alternative: Die siegreichen Truppen nach vorwärts zu führen d. h. den Positionskrieg in Frankreich und Italien fortsetzen oder in der Offensive in Russland einhalten und den gewaltigen Überschuß an Truppen nach Frankreich und Italien werfen. Letzteres scheint mir die bessere Lösung den Weltkrieg noch vor Eintritt des Winters zu Ende zu führen.

27/9 Der russ. Durchbruchsversuch mißglückt. Das Ostufer des Styr wieder besetzt. Brückenkopf östl. Luck im öster. Besitz.

Die engl.-franz. Offensive zum Stehen gebracht!

I[talien].

Cadorna soll bis zum 1. Sept. 35000 Tote 180000 Verwundete gemacht haben; seit Jun. dürften die Gefangenenverluste auf 300.000 gestiegen sein.

28/9 Russen ziehen sich hinter die Putilowka

Genobrst. v Eichhorn macht in der Schlacht von Wilna 70 Offz, 21.908 M. 3 Gesch. 72 Mg. etc. zur Beute.

Linsingen erwzingt den Übergang über den Styr unterhalb Luck.

Die Russ. nörd. Dubno in vollem Rückzug u räumen das Westufer der Putilowka.

29/ Durchbruchsversuche der Franzosen unter schweren Verlusten gescheitert.

n. Loos – Souchez – Neuville – Champagne Souain – Höhen bei Massiges, Fille Morte.

Nach Joffres Bericht erbeuteten die Franzosen 20 Gesch 16.000 Gef. (200 Offz) in der ganzen Front in 2 Tagen 20 000 Gef.

Am 25. entnehmen wir aus der Graz. Tagespost, daß sich Franz Lichtenwallner als Rechnungsunteroffizier in Leibnitz erschossen habe.

Am 31. Aug. wurde Regimentskomdt Oberst Schirna vom 26. L. I R. – am 11. Sept. Lieutnant Michel vom 3. Uhl. Regiment einquartiert.

Mangel an Brennholzwaren.

Heißen mich Bäume im Garten und in Gradiše zu fällen.

Brief von Willi da 9/8 kündigt dessen Ankunft in Wien an.

30. Durchbruchsversuch in der Champagne fortgesetzt – die Deutschen kämpfen gegen 4–5fache Übermacht.

1. Oktober.

Fortdauer der Schlacht in Frankreich.

2. Vorstoß der Armee des deutsch. Kronp.

Siegreiche Gefechte am Kormin.

Misserfolge der Italiener im Tir. Hochg.

3. Erlahmen der Off in Frankreich.

Kämpfe an der Save u öst. Streifzug im monteneg. Gebiet.

4. Rußlands Ultimatum an Bulgarien.

6. Niederlage der Russen am Pruth.

70/. Die Tschechen.

7. Oktober Eindringen Österr-Ung u deutscher Truppen in Serbien

Eine historische Sitzung der türk. Kammer.

8. Rusen greifen vergeblich an der ostgal. u wolhynischen Front an – 4000 Gef

Übergang österr ung u. deutschen Truppen über die untere Drina – Save – Donau.

8. Öst. ung. Truppen des G. v Köveß drängen 72/. in den Nortdeil von Belgrad ein

Engl. u franz. Truppen werden in Saloniki ausgeschifft – hiedurch griechische Neutralität verletzt.

12. Semendria durch Deutsche erobert.

73/. Bedeutung des Durchbruches in Serbien.

13. Sturz Delcassés.

Die Bulgaren greifen die serbische Front bei Knjaževac an.

Italien: Kämpfe Hochfläche von Lafraun Tolmein – Doberdo.

74/. Kriegserklärung Bulgariens an Serbien.

13. Vormarsch in Serbien über Erino Brdo – Cunak u der Strazara. – Dann gegen Pozarevac von Deutschen genommen.

15. Timoktalbahn von Bulgaren überschritten.

18. Große Kämpfe an der ganzen Südwest-

a Front: Vielgereuth (6 Angriffe)

b Dolomiten am Col di Lana u Schluderbach.

Auch ein Besuch in Wippach wird in Aussicht gestellt. Da entschließen wir uns in Anbetracht der beschwerlichen Reise, welche Willi von Luck-Wien noch zu uns hätte zurück legen müssen, selbst zu einem kurzen Aufenthalte nach Wien zu fahren. Ein vom Kommandanten des Feld-Spitals Stabsarzt Dr. [leere Stelle] in freundschaftlicher Weise zur Verfügung gestellte Equipage brachte uns am 14. Sept. in zwei Stunden nach Adelsberg, wo wir von der dortigen Bezirkshauptmannschaft der zur Weiterfahrt erforderlichen Passierscheine und Reisepaß ausgestellt wurden. Letzterer musste auch noch mit einem Visum vom Etappenkommando versehen werden und da sich dieses noch in Laibach befand (5. Armeekommando Boroevic [durchgestrichen] etablierte sich in Adelsberg) mussten wir vorerst dorthin fahren. Bei Fröhlichs machten wir Besuch. Mit dem Eilzug kamen wir um 10 ¾ U Nachts in Wien, Hotel „Wandl“ an.

Das Hotel war noch von Flüchtlingen aus Galizien überfüllt – es stand nur das im 1. Stock befindliche sehr schöne u große Zimmer No 6 mit einem Vorzimmer leer. Der Preis von 9 Kr. täglich war nicht übermäßig hoch.

Am 16. brachte uns die elektrische Bahn nach Baden; von dort gingen wir zu Fuß ¾ St nach Siegenfeld, wo wir leider nur die Gräfin Mac Cartie antrafen. Noki u Willi waren in die Stadt gefahren. Bis zum 25. Sept. bedingen wir den Wiener Aufenthalt aus, sahen uns natürlich täglich, sicherlich zu den Mahlzeiten, die wir in verschiedenen Restaurants, meist in der Pilsenitzen (Währinger Strasse) oder Deutsches Haus am Stephansplatz einnahmen. Willi befand sich zu erstaunlicher Weise leidlich gut, hatte aber oftmals seinen Zahnarzt aufzusuchen, – Noki war durch ihr Töchterl, das sie stillen mußte, in ihrem Heim, Pension Bukway IX Niederhoferstr. 5 fest gebunden.

c am Karnischen Kamm westl Wolayer See

d Küstenland gegen Isonzofront

17. Okt. Niederlage der Russen am Kormin

Schlacht am Isonzo

18. Armee G. v Kövess nimmt Obrenovac

G v. Gallwitz dringt bis Misljenovac

G. Bojadiew rückt gegen Pirot.

Vranje genommen (2 Mill Patronnen)

Kämpfe am Styrfluß.

3. Isonzo Schlacht: Krn – Tonale – u Plava.

Görz Brückenkopf – Plateau Doberdo.

20. Österr rücken in Schabatz ein.

22./. Der 3. allgemeine Angriff der Italiener.

23. Bulgaren: Üsküp erobert Höhen von Pirot erstürmt.

/. Kämpfe in Wolhynien

3. Isonzoschlacht.

24. Armee Kövess vor Aranjelovac

Petrovac erobert.

25. Russland erklärt Bulgarien Krieg.

76/. Isonzoschlacht – große Inft. Kämpfe

Tirolerfront – Krn – Tolmein – Plava

Zagora – Monte Sabotino – am heftigsten im Nordabschnitt von Doberdoplateau.

26. 77/ Blutige Niederlage der Italiener.

Luftbombardement von Venedig.

27. 78/ Isonzoschlacht

28. 79/ „ „

„ 81 „ „

29. 80/ zur Kriegslage

31/10 Hauptwaffenplatz der Serben Kragujevac erobert.

Die 3. Isonzoschlacht gewonnen! (?)

So fand ich Zeit mich beim Kriegsministerium und anderen Stellen umzushen, ob eine mir zusagende Localanstellung auf Kriesgdauer zu erlangen möglich wäre. Ich verkehrte in dieser Angelegenheit beim Kriegsminiterium mit Sekt.chef Gen. int. Okrugič, Gen. Bellmondo, Chef des Präs. Bureaus in der Stiftskaserne mit Genmj K. v. Chizzola – beim Roten Kreuz (I Milchgasse). G. d. I v. Czadek. Im Arsenal Museums-Direktor Hofmann, im geogr. Institut mit Onkel Fidelius Tschofen (Oberstlt) etc..

Mittwoch den 22. September fand die Taufe unserer Enkelin in der Sakristei der Votivkirche um 11 Uhr statt. Sie erhielt die Namen Benedicta, Johanna, Maria. Beim Mittagmahle im Ratskeller gab es ein gemütliches Fest.

Anwesend waren Frau und Tochter Maria Hild aus Purkersdorf nebst uns und hoffentlich alle guten Feen.

ital. Verluste mindestens 150.000 M. (vom 18/10 – 28/10)

1/11 2/11 Heftige Kämpfe bei Görz – Plava

Mte S. Michele

Einmarsch in Uzice von öst.ung. Truppen

3/11 Heftigste Stürme der Ital. gegen Zagora, Podgorahöhe u Mte S. Michele

Bulgaren belagern Nisch.

4/11 Kampf etwas minder heftig wie am Vortage.

Ital. Lenkluftschiff warf Bomben über Miramare.

5/11 Einmarsch der Bulgaren in Nisch.

6/11 Kraljevo genommen.

7/11 G. v Gallwitz nimmt Leskovac

12/11 Tagespost: Grey‘s Hilfe für Serbien

82/. „ Beschießung von Görz u Riva

Erhebung der Inder.

13/11 große Kämpfe in Görz im Schnee nehmen neuerdings den Charakter einer Schlacht (4.) an.

Gf. Iulius Andrassy über die Kriegführung

84 /. Englands.

/ . Untergang Serbiens.

/ . Serbiens Sühne.

15. Schlacht und Beschießung von Görz

83 /.

Siegeszug auf dem Balkan / .

15/11 Schlacht bei Görz Doberdo St Michele – San Martino – Podgora.

Verona bombardiert. (Flieger)

Serben räumen die Stellung am Batunapaß.

16/11 Bulgaren marschieren in Prilep – Gostiva – Gilan ein

Bombardement von Venedig.

17/11 Erfolg gegen die Russen bei Czartorysk.

Schlacht bei Görz. Beschießung der Stadt

Luftangriff auf Brescia – Miramar

Interessant war das Leben der Residenzstadt Wien, in dieser so traurigen Kriegszeit, so weit es anging verfolgen zu können. Wer diese Großstadt sehr gut kennt, dürfte einen Unterschied mit normalen Verhältnissen festgestellt haben; mir schien das lärmende Getriebe auf den Straßen und Plätzen unverändert in den Restaurants, Caffeehäusern, Theater etc lebhafter Zuspruch nur in den Schaufenstern der Kunsthandlungen, Karten von den Kriegsschauplätzen, Bildnissen der Heerführer wiesen auf den Ernst der Zeit – ganz besonders aber machte sich die enorme Teuerung der Lebensmittel fühlbar. Ohne Brotkarte keinerlei Gebäck erhältlich. Auch zum Caffe nur Schwarzbrot. – Speise und Getränk theurer und schlechter. Hie und da zeigten sich marode Verwundete, auch Krüppel – im Allgemeinen aber sah man unter der Bevölkerung den gewohnten Frohsinn ziemlich erhalten.

Einmal besuchten wir das Josefstädter Theater – zu dem uns Will die Karten spendierte – zweimal das Kino.

Leider fanden auch diese Tage ihr Ende; nach dem Souper im Rathauskeller nahmen wir Abschied von unserer lieben Jugend und am Morgen des 26t. Sept fuhren wir mit dem Eilzug nach Graz, wo ein Zimmer im Hotel Wiesler genommen wurde. Ich besuchte unsere Grabstätte in St. Leonhard, Rosa die schwer erkrankte Lola im Landesspital; abends gingen wir in das Landestheater. Mit Fmlt. Botič besprach ich meine Angelegenheit. Am 27t. Sept mittags kamen wir in Marburg an, trafen Irma, deren Mutter und die allerliebsten Kinder Gott lob wohl und munter an.

19. / . Barbarische Zerstörung von Görz

20. Schlacht bei Görz

21. 22. „ „

32/11 Schlacht auf dem Amselfeld (bisher 90.000 Serben gefangen.)

80/87. 23/11 Schlacht bei Görz

88/: Sieg auf dem Amselfeld

24/11 Mitrowitza u Priština erobert

23.24/11 Schwere Niederlage der Engländer in Bagdad

24. Schlacht bei Görz.

Ital. Flieger über Haidenschaft. 15 Bombenwürfe.

Montenegriner öst. Foča zurückgeworfen

Bei Mitrowitza u Prischtina 16.800 Serben gefangen viel Kriegsmaterial.

25. Niederlage der Franzosen bei Kriwolak 20.000 M. Verluste.

26/11 Schlacht bei Görz – Oslavija – St Michele – Martino – die Stadt wird planmäßig in Trümmer geschossen. (Schaden bereits 25 Mill Kr.)

27. Schlacht bei Görz – vergebliche ital. Angriffe

29. Kaiser Wilhelm in Wien.

28. Deutsche oberste Heeresleitung meldet den Abschluß der großen Operationen in Serbien.

29. Schlacht bei Görz –

Österr Offensive gegen n. u nö. Montenegro über Metalkasattel.

89/. Boroevic über Cadorna.

Verzweifelte Durchbruchsversuche der Ital. bei Görz.

90/ . Österr Erfolge in Montenegro.

9!/ Kammerrede des ital. Ministers des Äußern Sonnino.

4. Isonzoschlacht –

1. Dsh. Eroberung von Plevlje.

G[örzer]. W[ochenblatt]. Handschreiben des Kriegers über Görz.

Einzug der Bulgaren in Monastir.

3/12 Fortdauer des Bombardements in Görz

Im Kreise dieser Lieben vergingen die Stunden einziger Freude nur all zu rasch; beide Kinder in ihrer Herzigkeit kannten das Gefühl unserer untröstlichen Lage aber [unleserlich] brennender Schmerz den lieben Vater zu vermissen ließ sich nicht unterdrücken.

Am 29. Spt. nach kurzem Aufenthalte in Adelsberg, wo ich Fml. Le Beau Generalst. Chef der 5. Armee sprechen konnte, kamen wir 7 Uhr abends in Wippach an. Hier hatten sich die Verhältnisse bedeutend verschlimmert. Die Wippach war wieder aus ihren Ufer[n] getreten, der Typhus epidemisch aufgetreten – Mangel an Petroleum, Holz, Germ etc. und beständiger sehr heftiger Kanonendonner, Briefe und Karten von allen Seiten, worin man uns bestürmt, endlich den gefährlichen engeren Kriegsoperationsraum zu verlassen. Aber gerade dieses Verhältnis hatte das Gute unsere Gedanken und Interessen zu beeinflussen – die Zeit eilte indessen in fortrasendem Tempo.

Nun gab es eine Reihe von Tagen, welche unserer kleinen Wirtschaft gewidmet wurden. Der Mais und das Kraut mussten eingebracht werden, auch entschlossen wir uns den sogenannten Pediot Hauswein, wie ihn die Vorfahren herzsutellen. Da außerdem Kutscher Franz Rodman hierorts keine ArbeitsGäule aufgetrieben waren, machte ich von der schätzbaren Bereitwilligkeit des Militär's Wagen und Arbeiter für Landarbeiten zur Verfügung zu stellen, reichlichen Gebrauch.

Der für Kaiser's Namenstag 4/10 durch den M. Stationskomdt. Oberstlt. Moistl an mich ergangene Einladung zur Festtafel in der Offiziers-Messe habe ich keine Folge gegeben.

Am 11/10 prangte Wippach in Flaggenschmuck anläßlich der Besetzung Belgrad's durch unsere Truppen. ~~Die Italiener hatten~~ Der bereits Tag um Tag hörbare Kanonendonner steigerte sich in unheimlicher Weise, man unterschied das Einzel- und Trommelfeuer, des Nachts sahen wir die Scheinwerfer, Tagsüber die Flieger.

Am 23. 10. kam wieder Einquartierung Oberst W. Schleinitz, Cadt Schneider; 5 Mann u 3 Pferde.

Rückblick
zur Beurteilung der gegenwärtigen Kriegslage
Krieg gegen Rußland

Zu Beginn der Operationen im August 1914 fiel Österr-Ung. die Aufgabe zu die an dreifacher Zahl überlegene russische Armee zu binden, während die Hauptmacht der Deutschen über Belgien zur Besetzung des nördlichen Frankreichs schritt.

Die 1. Armee G. Dankl rückte über die bewaldete Tanewregion zwischen Weichsel und Wieprz und erkämpfte den ersten Sieg am 25/8 bei Krasnik.

Die Armee G. Auffenberg rückte auf Cholm u. siegte bei Zamosc u. Komarow.

G. Hindenburg besiegt die Russen in den Masuren.

Die westliche Armeegruppe rückt dem in Ostgalizien eingefallenen russ. Hauptheere aus dem Raume Lemberg in todesmutiger Aufopferung entgegen, muß jedoch, da in der Front und in den Flanken übermächtig angegriffen auf die Verteidigungslinie bei Grodek zurück weichen und wird nach einem vergeblich versuchten Vorstoß am 11. Sept. unter Preisgabe Lemberg's hinter den San zurück genommen.

Anfang Oktober erfolgt unter Zuziehung deutscher Verstärkungen der Vormarsch gegen die Weichsel. Der russ. Gen. Dimitrius, welcher während der Belagerung von Przemysl bereits 70.000 M. eingebüßt ist gezwungen abzuziehen während [d]essen es Österr-Ung u Deutschen gelingt bis in die Nähe von Warschau u Iwangorod zu gelangen.

Die an Zahl ungeheuer anwachsenden russ. Kräfte zwingen die Verbündeten von einem Entscheidungskampfe an der Weichsel vorderhand abzusehen und sich auf den Raum östlich Krakau zurück zu ziehen.

Anfang Novembers gelingt der Vorstoß der Armeegruppen des Gn. Hindenburg u v Mackensen gegen die russ. Nordflanke bei Lodz u Lowicz und der Mittelgruppe gegen den Dunajec u Biala wobei die Schlacht von Limanowa gewonnen wird. Danach setzt das Anwachsen russischer Heeresmassen dieser Offensive ein Ziel.

Nunmehr beschließt Generalissimus Gßfürst Nikolai über die Karpathen in das Herz der Monarchie einzufallen. Die Monate andauernden Kämpfe in furchtbarer Winterszeit verlaufen nach unbeschreiblich hohen Verlusten zu sein und seines Reiches Verderben.

Im Jänner gelingt es Gen. Pflanzer-Baltin nach siegreichen Kämpfen bei Jakobeny u Kirlibaba in die Bukowina bis an den Pruth u Dnjester vorzudringen.

Nach viermonatiger heldenmütiger Verteidigung kapituliert die Festung Przemysl in Folge Nachwuchsmangels 22. März. 1915.

Bis in den Frühling dauern die Riesenschlachten in den Karpathen ohne jeglichen Erfolg für die Russen; ihre ungeheueren Verluste bedeuten eine entscheidende Niederlage, die sich nunmehr die Verbündeten durch das Einsetzen einer großartig angelegten Offensive aus dem Raume westlich Gorlic zu Nutze machen. Sie begann am 1. Mai vollkommen überraschend für die Russen, welche in ihren nunmehrigen Rückzugsbewegungen bis zum August weitere, schwere Niederlagen erlitten. Bereits am 3. Juni wurde Przemyls, am 22t Lemberg erobert.

Entlang des Bug rückt die Armee von G. v Mackensen, westlich von ihr in der Tanewregion die Armee des Erzh. Josef Ferdinand, welche am 5. Juli bis Krasnik gelangte. Die zwischen Weichsel und Bug herangeschobene russ. Armee vermag nirgends zu halten. Am 30. Juli zog der Erzherzog in Lublin, am 2/8 Mackensen in Cholm ein. Gleichzeitig erfolgte der allgemeine Angriff gegen die russ. Verschanzungslinie an der Nida u Preilfront. Die Russen im Rücken bedroht, weichen von Stellung zu Stellung. G. v. Woyrsch verfolgt über Radom, steht am 19. Juli an den Vorwerken von Iwangorod. Inzwischen greift G. v Hindenburg an der befestigten Narewlinie an. Seine Armeeführer G. v Scholtz u v Gallwitz nehmen die Narewfestung bis auf Nowo-Georgiewsk. Gen.oberst von Below erobert die Hafenstädte Libau u Windau und gelangt bis an die Düna.

Am 4. August erstürmen die Truppen des Prinzhen Leop. v Bayern am südlichen Flügel mit [unleserlich] des G. Woyrsch die Festung Iwangorod (siebenbürgische Korps des G. v. Kövess :) mit dem nördlichen Flügel die Festung Warschau 5/8.

In weiterer Verfolgung in geschlossener fast 800 km breiten Offensivfront dringen die Verbündeten von West u Süd über Lublin und Cholm gegen Brest-Litowsk, während im Rücken der Kämpfendten G. v Hindenburg einsetzt u. zw. mit der Armee des G v. Eichhorn, welcher am 17. August die Festung Kowno (30 000 M. Gef. 1300 Geschütze) Gen. v. Beseler (Antwerpen) jene von Nowo-Georgiewsk erobert. Auch Grodno räumten die Russen. ~ Westlich von G. v Arz, nördlich Prinz von Bayern, wird die russ. Deckungsarmee in die Rokitnosümpfe gedrängt, fällt am 26/8. Brest-Litowsk.

In weiterer Verfolgung ziehen sich die Russen mit einer größeren Gruppe nördlich der Sumpfzone und in die wolhynische südlich des Pripet. Hinter ersterer gelangt Prinz v. Bayern u Gen v. Mackensen über Pinsk und nördlich über das gefallene Wilna gegen Minsk. G. v. Puhallo rückt in Wolhynien, während G. v Böhm-Ermolli u Graf v Bothmer dann G. Pflanzer die Russen über die galizische Landesgrenze werfen. Nur der Streifen zwischen Sereth u Zbrucz bleibt im Besitz der Russen. Am 31. August nehmen die Österr. Luck, am 3. Sept. rückt G. Böhm-Ermolli in Brody ein.

Der Krieg im Westen

Mit verblüffender Schnelligkeit waren die Deutschen über Luxemburg 5/8 in Belgien eingedrungen, überrannten am 7/8 Lüttich und besiegten in mehreren Schlachten die französischen und belgischen Streitkräfte, den größten Teil Belgiens und die wertvollen nördlichen französischen Departements. Die Bedrohung Paris veranlasst die franz. Regierung nach Bordeaux zu flüchten.

Am 10. Oktob. wurde Antwerpen erstürmt.

Dem Kriegsplan der Verbündeten gemäß, wurde der erworbene Besitz in der verschanzten Front von Nieuport über Ypern, Soisson[s], Reims, Verdun, S. Mihiel durch das nördl. Elsaß bis an die Schweizergrenze (600 km) festgehalten und die Entscheidung im Verein mit dem österr.-ungar. Heer im Osten gesucht werden.

In den im Allgemeinen geführten Stellungskrieg sind die von den Franzosen und Engländer[n] versuchten Durchbrüche besonders hervorzuheben.

1. Mitte Dezember im Abschnitte Ypern – Toul mit Verluste von 150 000 M. Der deutsche Gegenstoß Mitte Jänner führt zum Besitze des Nord Aisneufers.

2. Mitte Februar im Ostgebiete von Reims mit 6. Armeekorps gegen 2 rheinischen Div. zwischen Souain u Perthes „Die Winterschlacht in der Champagne“ auf nur 8km breiter Front 300 000 Franzosen mit Verlust von 45 000 M.

3. Anfang April südöstl. Verdun’s von 2 franz Armeekorps zwischen Maas u Mosel.

Mai, Juni im Raume Arras

4. Joffre’s u Frank’s sogenannte Generaloffensive Ende September mit 1 ½ Mill Mann, 5000 Geschütze vom Meer bis in die Vogesen – östl. Ypern dann weiter zwischen Kanal La Bassée und Arras, dann Champagne bis zu den Argonnen 200 km Schlachtlinie wobei nur bei Loos südw. Lille und bei Souchez je eine dur deutsche Div in die zweite Front zurückgedrängt wurde. Franz eng. Verluste 20 000 M.

Krieg der Türkei

Der Ende Oktober 1914 erfolgte Versuch russischer Schiffe die Einfahrt in den Bosporus zu erlangen gibt den unmittelbaren Anlaß zum Eintritt in den Krieg. Unter Leitung Enver Pascha versammelt sich die Hauptarmee im Raume Adrianopel – Konstantinopel, eine Armee im Kaukasus und eine gegen Ägypten.

Die kaukasische Armee drängt die russischen Garnisone in das Innere des Gebirgslandes und gelangt bis Batum und mit einer Hauptcolonne nach der Schlacht von Köprikoy gegen Kars. Infolge russischer Verstärkungen herrscht seither Stellungskampf.

Die Armee für Ägypten rückt von Damaskus über Sirien auf Sinai starken engl. Truppen gegenüber.

Die Haupttruppe bekämpft französische und englische Truppen, welche die Eroberung der Halbinsel Gallipoli und die Eröffnung des Marmarameeres erzwingen wollen.

Am 1. starker ergebnisloser Angriff auf den linken türk. Flügel bei Ari Burnu. 4. Juli Versenkung des franz. Transportschiffes „Carthago“ bei Sedil Bar durch ein deutsches Unterseeboot.

Es waren bereits 150 englische u französische Torpedoboote im Ägäyschen und über 1000 Kriegsschiffe im Mittelländischen Meer versammelt und die griechische Insel Mytilene besetzt.

Die bisher stattgegebenen wechselvollen Kämpfe verlaufen für die Türkei höchst ruhmvoll, für die Verbandskräfte ohne nennenswerten Erfolg. Letztere dürften an Toten allein eine Viertel Million und ebenso viele Verwundete verloren haben.

Krieg gegen Italien

Nach zehnmonatlicher Kriegserklärung setzt Italien in den Weltkrieg ein. Drei Wochen nach der Kriegserklärung an Österreich-Ungarn rückt das italienische Heer in die geräumten österr. Grenzgebiete ein. Aber ein weiteres Vordringen wehrt eine förmliche eiserne Mauer, welche durch Heranziehung andernorts frei gewordener Truppen Österreich-Ung. Truppen errichtet hat. Alle Versuche eines Durchbruches scheiterten. Umsonst das entsetzliche, nervenzerdrückende auf Wochen und Monate Tag und Nacht andauernde Artilleriefeuer aus allen Kalibern, die Infanteriemaschinenangriffe gegen den unbesiegbaren Gegner von dem jeder Einzelne „wie Held“ standhaft und todesmutig ausharrt.

Die Durchbruchsversuche an der südlichen und südöstlichen Front richteten sich auf die Tonalepaß, Hochfläche von Lafraun und Vielgereuth, Übergang bei Schluderbach, Kreuzbergsattel südl. Innichen, M^{te} Piano und übrige Dolomitgebiet.

An der Kärntnergrenze: Plöckenpaß, M^{te} Peralba, südlich Flitsch gegen den Kern, Brückenkopf von Tolmein, Ort Canalle – gegen Görz.

Gegen die Westwand von Doberdoplateau mit den Orten [unleserlich: Saranzano], San Martino, Doberdo und den dahinter liegenden Karstbergen M^{te} S. Michele u M^{te} Cosich. (275m ...)

Nach bisher vorliegenden Berichten büßten die Italiener bei ihrer bisher vergeblich angesetzten Offensive eine halbe Million Mann.

Krieg gegen Serbien und Montenegro

in den Monaten Oktober u November 1915

Es scheint, daß wir uns mit den bisher errungenen Erfolgen gegen den mächtigsten Feind zufrieden geben. Im Bewußtsein, dass sich Rußlands Armee nicht so bald erholen werde, dass die Deutschen ihre Verteidigungsstellung im nördlichen Frankreich, Österreich-Ungarn seine am Isonzo werden halten können, erfolgte der Einfall in Serbien. Am 8. Oktober dringen öster.-ung. Truppen unter G. v Kövess im Nordteil von Belgrad ein. – Am 12. erobern die Deutschen Semendria, am 13. Pozarevac, während die Bulgaren das Timoktal überschreiten.

Am 18. nimmt G. v Kövess Obrenovac – G v. Gallwitz dringt bis Misljenovac. G. Bojadiew bis Pirot und nimmt Vranje. 20. nehmen die Österreicher Schabatz, die Bulgaren Üsküb, am 24. erobert G v Kövess Petrovac.

Am 31. Oktober wird der Hauptwaffenplatz Kragujevac erobert.

3. Nov. Marschieren die Österr. in Uzice, am 5. die Bulgaren in Nisch ein.

6. Nov. Kraljevo genommen, von G v Gallwitz K[r]uševac, von den Bulgaren Leskovac.

Am 15. Nov. nehmen die Serben die Stellung am Babinapaß, die Bulgaren marschieren in Prilep, Gostivar u Gilan ein.

23. Nov. siegreiche Schlacht am Amselfeld. Bisher 90 000 Serben gefangen. –

24. Nov. Mitrowitza u Pristina genommen; 16.800 Gef.

Die Montenegriener wieder bei Foča zurück geworfen.

25. Nov. Niederlage der Franzosen. Bei Kriwolak; 20 000 M. Verluste.

Am 29. Nov. 1915 findet sich Kaiser Wilhelm bei unserem Kaiser in Wien ein und die deutsche oberste Heeresführung (G. v Mackensen) meldet den Abschluß der größeren Operationen in Serbien.

Öster.-ung Truppen ergreifen nunmehr die Offensive gegen Montenegro, erobern am 1. November Plevlje.

Die Bulgaren ziehen in Manastir ein.

Der Weltkrieg zur See

Aus Beilage „Die Flagge“ des Flottenvereines zu ersehen.

Österreich-Ungarns Kriegslage. Mai 1916

Nun stehen wir ein volles Jahr im Kriege mit Italien. Nicht allein gegen diesen Erbfeind, auch im Osten kämpft ein Gutteil des öst-ung Heeres gegen das mächtige Russland und nicht unbedeutende Kräfte absorbieren Montenegro, Serbien, Albanien. Auf allen Seiten hat Österr-Ungarn im Verein mit seinen Verbündeten bisher siegreiche Kämpfe durchgeführt und jene politische Lage herbeigeführt, wie sie in der Einleitung dieser Chronik prophetisch hervorgehoben wurde.

Auch in Italien gegenüber wurden nur Vorteile erreicht. Die Anschauung dieses Landes von der Schwäche unseres Staates war ein eitles Wahngebilde; alle heroischen Unternehmungen in das Herz der Monarchie einzufallen, haben die Helden an der Isonzofront und in Tirol vernichtet; dazu die Erkenntnis, daß mit der Besitzergreifung des Lovcen und Beherrschung des östlichen Adriagebietes die Herrschaft Öst-Ung zur See unbestritten bleibt.

Wahrlich, an dem Tage, an welchem sich die verhängnisvolle Kriegserklärung Italiens jährt, ist ein historischer Zeitabschnitt zum Abschluß gebracht mit welchem Österr-Ung zufrieden sein kann. Wenn tiefe Gründe zu weiteren kriegerischen Unterstützungen veranlassen, wird dem Entschluße die strategische Lage zu Grunde liegen, nach welcher ein Hauptschlag wohl nur gegen Italien zur Ausführung einladet, wobei zwei Richtungslinien zur Wahl vorliegen – jene aus Tirol oder aus dem Raume Görz. Erstere verzögert die Offensive mit Rücksicht auf die Witterungsverhältnisse und die Schwierigkeit des Hochgebirges, hingegen würde sie aus Görz geführt gewiß Gebieten, die lang ersehnte Entscheidung herbeiführen. Auf jeden Fall würde die Offensive gegen Italien nur in dem Falle einen vollständigen Erfolg zeitigen, wenn sie noch vor der Beendigung der Neuformierung russischer Heere nach oder nach Besetzung der Festung Verdun durch die Deutschen erfolgen könnte.

6/12 An der Isonzofront Geschützfeuer, besonders gegen Brückenkopf von Görz – ital. Angriff bei Redipuglia, Polazzo, San Martino.

Dann in Tirol: Lardaro, nö des Ledrotales.

Vernichtung ital. Schiffe vor der albanischen Küste.

93/. Kriegs- u Friedensfragen im ungar Abgeordnetenhaus. Rede G. Tisza

7/12 Schlacht am Isonzo.

8/12 Sitzung des deutschen Reichstages

94/. Rede des Kanzlers T v Bethmann Hollweg

Besetzung Salonikis durch Engländer Franz und Serben.

Albanien nimmt an dem Kriege teil.

Vier Verbandstruppen ziehen sich von Südmazedonien zurück – nach ungeheuren Verlusten in der Schlacht am Vardar.

I[talien].

12/12 Lardaro – Riva – Rovereto.

Iudicarien – Görz Brückenkopf

B[ulgarien].

Goiran u Gewgheli von den Bulgaren erobert.

95/. Deutscher Reichstag 10 Mill Kredit

15/12 Österr-Ung. dringen von Plevlje vor, nehmen Stellung südl. der Vrana-Gora

Muslime u Albaner kämpfen gegen die Montenegriner mit.

R[ussland].

5/12 Russ. Vorstoß in Wolhynien deutsche Armee Erzh Josef Ferd. abgewiesen

96/. Die vierte Isonzoschlacht nach amtlicher Verlautbarung setzte am 11/11 von neuem ein und dauerte bis Anfang Dezember. Ital. Verlust 70.000 M.

17/12 Montenegriner aus Bosnien gänzlich vertrieben u Bjelopolje besetzt 15.450 Gef.

Die Sennusi errichten die Feindseligkeit gegen die Engländer

Görz unter schwerem Feuer.

19/12 Türken beginnen den allgemeinen Angriff bei Anaforta u Ariburun erreichen Ariburun. Enorme Verluste der Engl.

97/. „Reich zum Frieden“ ~

Zur bleibenden Erinnerung eines mich besonders nahe treffenden Ereignisses sei folgende Episode erzählt:

Der in jüngster Zeit oft genannte Name Wippach kommt einem Flusse zu, der am Fuße der Julischen Abhänge des mächtigen Nanosgebirgstockes aus mehreren eng beieinander liegenden Felsenlöchern im Markt Wippach entspringt, gleich eine ansehnliche Flußbreite gewinnt und einige Male des Jahres ansehnliche Häuser anplage, Äcker und Wiesen überschwemmt. Es scheint nahe, daß zur Behebung dieses Übelstandes die Bevölkerung eine Regulierung des Flussbettes anstrebt. Seit Jahrzehnten wird commissioniert es werden Pläne immer wieder entworfen und wurden auch schon bedeutende Summen in das Budget für Wasserbauten in Krain eingestellt. Dies brachte wohl einige Beruhigung in die Bevölkerung, nicht aber die ersehnte Regulierung ja und hatte den Nachteil, daß seitens der Gemeinde nichts geschah [unleserlich] im eigenen Wirkungs-Bereiche durch einfache Abwehrmitteln wenigstens. Die paar Häuser im Orte vor einer Überschwemmung zu bewahren wäre sehr leicht und mit geringen Kosten hätte erfolgen können.

Helfferich über künftige Steuerbelastungen.

98/. Gf. Tisza über die Dauer des Weltkrieges

28/12 Schwere Niederlage der Russen an der bessarabischen Front. u am Dnjestr nö von Zaleszczyki – zwischen Pruth u nörd Toporontz.

29/12 Mackensen wird in Sofia begeistert empfangen 99/.

Eine Grundlage für den Frieden.

An der bessarabischen Front wie Tags vor.

30/12 Schlacht in Ostgalizien – russ. Angriffe ö der unteren u mittleren Strypa.

Vor dem Brückenkopf von Burkanow ließen die Russen 900 Tote – 870 M. gefangen.

I[talien].

Kämpfe am Gardasee – Torbole

Mte Carbonile – n. Tonalepaß – Doberdo

19

100/. Neujahrsgruß Kaiser

Wilhelms an Heer und Flotte –

R[ussland].

Mit starken Kräften geführte russ. Angriffe auf die Strypafront zwischen Buczacz u Wisniowczyk werden von der Armee Pflanzer Baltin abgewiesen.

It[alien].

Ital Angriffe sö von Torbole 2mal abgewiesen

F[rankreich].

Kämpfe um Grabengewinn. u Flieger

Hartmannsweilerkopf.

G[riechenland].

Einbringung der Wehrpflichtvorlage im Unterhause am 5/1.

Verhaftung der Konsuln der Zentralmächte in Saloniki.

Ein flüchtiger Augenschein zeigt, dass der Fluß an zwei Stellen aus seinem Bette bricht und zwar so bedeutend, daß die Gasse bez. Reichsstraße selbst einem Flusse gleicht, welcher die anreihenden Häuser unter Wasser setzt.

Erst in den letzten Jahren wurde ein Notsteg gerichtet um dieses Gebiet trockenen Fußes passieren zu können; die Fuhrwerke konnten schwer fortgebracht werden. Mit Leichtigkeit und fast kostenlosen Mitteln wäre die Überschwemmung zu verhindern gewesen; die Querlage von zwei ca 5 m langen Brettern bei den zwei Austrittsstellen hätte dazu genügt.

16

Bald nach dem Kriegsausbruch gegen Italien wollte es der Zufall, daß der Kriegsminister mit großer Begleitung mit Automobil an die Gefechtsfront wollte, aber in der überschwemmten Gasse stecken blieb. Das half. Eine starke Militärarbeitsabteilung drückte die Wippach an den erwähnten zwei Stellen ein, baute einen Kanal zur Ableitung des Regenwassers und hob die Straße. Das kostete den Erar und die Gemeinde mindestens 3000 Kronen und 3 volle Monate Arbeitszeit – mein Projekt wäre billiger geworden – nur die Hauptsache ist erreicht.

R[ussland].

4/1. Kampf an der bessarabischen Front – an der Serethmündung, untere Strypa, am Korminbach u am Styr. Überall für die russ Offensive erfolglos ebenso am 3/1.

M[ontenegro].

5/1. Nörd. von Berane u w. von Rozaj greifen Truppen Divkomman. G. v Kövess an.

Artill. bei Boche di Cattaro.

6/1. Verluste der Russen während Neujahrskämpfe mindestens 50 000.

R[ussland].

7/1. Schlacht in Ostgalizien u an der bessarabischen Front

I[talien].

Heftige Geschützkämpfe Tolmein – Oslavija – Doberdo. –

101/ Die Wunderkuren des Dr Krieg. Robert der Österreicher v Herm. Bahr

6/1 Die Ententtruppen ziehen von Sedülbahr ab und räumen Gallipoli.

102/. Bericht Enver Pascha's.

103/ Militärische Erwägungen Jänner 1915 – Jänner 1916!

M[ontenegro].

10/1 Österr-ung. rücken gegen Berane vor u erreichen Bioca.

11/1 Der Lovcen in 3täg. Kämpfen genommen.

42 Geschütze etc. erbeutet. Gesammtverluste 153 M!

12/1 fortgesetzte Angriffe – Budua genommen.

104/ Bedeutung der Eroberung des Lovcen.

R[ussland].

Die russische Offensive – alle Angriffe an der bessarabischen Grenze abgeschlagen.

M[ontenegro].

Eine Kolonne öst-u Truppen gewinnt die Höhen west u nw von Budua eine andere den 1560 m hohen Babjak eine dritte über Lovcen auf Njegusi.

Reste der serb. Truppen werden im Verein von Albanern von Dugain w v. Ipek vetrieben.

Oberst Bⁿ. Schleinitz eröffnet das Eintreffen Erzh. Leopold, der bei uns wohnen soll.

9/1 Major Weber als Gruppenkommdt. bei uns einquartiert.

14/1 Einzug in Cetinje.

105/ . Beute: 154 Geschütze, 10.000 Gew. etc.

Rückzug der Montenegriner auf der ganzen Front.

R[ussland].

15/1 Scheitern aller russ. Angriffe bei Toporoutz – Rarancze –

Der König von Montenegro u die montenegr. Regierung haben am 13/1 um Einstellung der Feindseligkeiten u Beginn der Friedensverhandlungen gebeten und hat am 16/1 die gestellte Forderung bedingungsloser Waffenstreckung angenommen.

106/. Anfang und Ende des mont. Krieges.

R[ussland].

17/1 Schluß der Neujahrsschlacht in Ostgalizien.

130 km breite Front vom 24/12 – 15/1 russ. Verlust 70 000 M. 6000 Gef.

Am 18/1 Zusammenkunft Kaiser Wilhelm u König Ferdinand v Bulg in Nisch.

R[ussland].

19/1 Neue Schlacht an der bessarabischen Front. Toporoutz u Bojany. – Enorme Verluste der Russen.

Heranziehung der 50–55jährigen zu Kriegsleistungen.

König Nikita flüchtet über Italien nach Lyon.

Skudari besetzt. Einmarsch in Niksic, Danilovgrad u Podgorica.

107/. Hinterlist Montenegro's.

F[landern]

25/1 Lebhaftere Kämpfe in Flandern.

I[talien].

Gelungener Vorstoß der Österr. bei Oslavija. 1200 Gef. 45 Offz. –

108/. Bestimmungen über die Waffenstreckung Montenegro's.

30/1 Luftbombardement von Paris durch Zeppelin, ebenso auf Saloniki.

Am 1/2. u. London, Liverpool, Manchester, Nottingham u Sheffield.

Österr.ung Vormarsch in Albanien

Am 2. Feb. das Südufer des Matiflußes genommen am 3/2 Kruja erreicht.

1,2/2 Durazzo u Walona aus den Lüften bombardiert – Auszeichnung des LinienschiffsLt Konjovic

Starkes Artilleriefeuer hörbar.

4/2 Schloß Duino durch mehrere Volltreffer teilweise zerstört. Rückzug der Ital. beim Tolmeiner Brückenkopf auf die Hänge westlich der Strasse Cinginj-Selo.

Deutsche Unterseeboote in der Themse-mündung – u bei Gibraltar.

8/2 Bisherige Verluste Italiens ¾ Million darunter ¼ Mill Tote.

Deutschland's Kriegsbeute:1.429971 Gefangene, 9700 Geschütze – 1.300000 Gewehre, 3000 Maschinengewehre.

109/ Verlorengegangene Menschlichkeit Fischerboot „King Stephen" versagt den verunglückten deutschen Luftschiffen Hilfe.

110/. Österr-Ung. wachsende Stärke (schwedischer Zeitungsart.)

9/2 Preza, – Valjas in Albanien besetzt. Der König der Bulgaren im deutschen Hauptquartier.

R[ussland].

Die Verluste in der 4wöchigen russ. Offensive in Bessarabien werden mit cc 100.000 M. beziffert.

11/2 Zar Ferdinand im österr.ung. Hauptquartier – am 13/2 in Wien.

Einnahme von Tirana (Essad Pascha's Hauptquartier).

I[talien].

Im Rombo[n]gebiet bei Flitsch erobern die Österr. eine feindliche Stellung.

13/2 Die Bulgaren besetzen Elbassan.

15/2 Luftangriff auf Mailand.

Trinksprüche in Schönbrunn

111/ Tisza im Abgeordnetenhaus; deutsche Sprache betreffend.

18/2 Deutscher Vorstoß gegen die Engländer bei Ypern.

Einnahme Erzurum's durch Nik. Nikolajevits.

Kavaja durch Österreicher u Albaner besetzt.

19/2 Asquith's Rede im Parlament stellt die täglichen Kosten des Krieges auf 5 Millionen Pfund.

22/2 Österr-ung. Flieger über der Lombardei

Heftige Artilleriekämpfe an der Westfront

Souchez

23/2 Trommelfeuer an der Westfront

Durchbruch der Deutschen an der Maas.

112/ Rede Sasonow's in der Duma.

24/2 Die Italiener u Essad bei Durazzo geschlagen.

Die Schlacht von Verdun. Der deutsche Kronprinz an der Spitze des Angriffs. Großer Erfolg. 10000 Franzosen gefangen.

26/2 Panzerw. Douaumont genommen.

27/2 Durazzo erobert 23 Gesch. 10000 Gew. 17 Segeln- u Dampfschiffe

1/3 Riesenschlacht bei Verdun. Erstürmung des Panzerwerkes nw. Douaumont – Vordringen in der Woevre. 228 Offz.16.575 franz. Gefangene. 78 Gesch 86 Mg. ab.

2/3 Königin Elisabeth v Rumänien gestorben.

112/ Fastenhirtenbrief des Kardinals Dr Piffl.

113/. Das Österreich der Zukunft.

3/3 Kämpfe sö Ypern – u La Bassee, Champagne. Dorf Douaumont besetzt. 1000 Gef.

4/3 „Möwe" siegreich heimgekehrt. 15 feindl Schiffe versenkt. 1 Mill Gold erbeutet.

Komdt. Graf Dobna-Schlodien.

R[ussland].

Kämpfe bei Dubno.

F[rankreich].

" beiderseits der Maas.

Beute bei Verdun 17000 Gef. 115 Gesch. 161 Mg.

7/3 In der Woevre Dorf Fresnes genommen.

R[ussland].

Abteilungen der Armee Erzh Josef Ferd. werfen Russen bei Karpilowka. nw. Tarnopol wird ein 1000 m langer Graben genommen und verschüttet.

8/3 Kriegsm. Gallieni teilt in der Kammer mit, daß bis zum Monat März die Verluste betragen: 800.000 Tote 1.400000 Verw. (darunter 400 000 schwer v.) 360.000 Gef. zusammen 2.500000 M. die Engländer verloren 600.000 M.

8/3 weitere deutsche Erfolge bei Verdun.

Doch Forges und Regnéville genommen.

58 Offz. 3277 Gf. 10 Gesch.

(Stündlich 25.000 Kanonenschüsse – Erstürmung des Panzerforts Vaux.

Kriegszustand zwischen Deutschland und Portugal

10/3 Feste Vaux wieder von Franzosen genommen. Verluste der Franz u E zr 100.000 M !

I[talien].

13/3 Heftige Artilleriekämpfe am Isonzo. Inftrangriffe bei Selz abgewiesen –

14/3 Vergebliche Angriffe gegen den Col di Lana u Monte San Michele.

Bei S. Martino schlug das Szegeder Inft. R. No 46 7 Stürme blutig ab.

15/3 Kämpfe auf der Podgora-Höhe – San Martino. – Fella-Abschnitt – Col di Lana

Flieger werfen Bomben auf Triest.

F[rankreich].

15/3 siegreicher Vorstoß der Deutschen am linken Maasufer.

Der deutsche Staatssekretär Dr Helfferich führt im Reichstage an:

Tägliche Kriegsausgaben des Gegners 240 Mill Mark – eigene mit den Verbündeten 110 Mill. Gesammtausgaben für den Krieg vom 1. Aug. 1914 – 31. 3. 1916 für Deutschland u Bundesgenossen 50–55 Milliarden für die Entente u Anhang 100–105 Milliarden

R[ussland].

16/3 Bei der Armee Pflanzer-Baltin u Heeresgruppe Böhm-Emolli erhöhte Artillerietätigkeit.

Nö. Kozlow an der Strypa versuchen Russen durchzubrechen.

I[talien].

Schwächere Gefechtstätigkeit. Vergebliche Angriffe auf die Podgora u. Mte S. Michele

17/3 Die Italiener stellen die Angriffe am Isonzo ein.

Torpedierung des österr. Spitalschiffes „Electra“.

18/3 Erfolgreicher Vorstoß am Tolmeiner Brückenkopf 449 Gef. 16 Offz. Sonst Artilleriekampf.

19/3 Brückenkopf Uscieczko (Oberst Plankh) nach heldenmutiger Verteidigung von Russen genommen.

Kriegskosten Frankreichs: 93 Mill Fr. täglich.

F[rankreich].

20/3 Erstürmung des Waldes von Avocourt.

32 Offz. 2500 M. Gf.

R[ussland].

Vergebliche Angriffe der Russen auf den äußeren Nordflügel, südl. Riga; an der Düna-Front u westl. Jakobstadt. – nw. Postawy u zwischen Narocz- u. Wiszniewsee.

I[talien].

26/3 Die ganze ital. Nordstellung vor Podgora wird genommen 525 Gf. – vergeblicher Angriff im Plöcken-Abschnitte.

F[rankreich].

Der Verlust der Franzosen bei der Verteidigung von Verdun beträgt bisher 64.000 M!

I[talien].

27/3 Kämpfe: Görzerbrückenkopf Doberdo – östl. Selz – Plöckenpaß – Iudikarien.

29/3 . 350 Gf

R[ussland].

28/3 Erfolgloser Ansturm der R. an der bessarabischen Grenze.

F[rankreich].

31/3 Malancourt erstürmt. 6 Off 322 M Gf.

Holland trifft Maßnahmen für die Aufrechterhaltung der Neutralität.

R[ussland].

1/4 Ansturm gegen die Front Hindenburgs im V kostete 140 000 M.

E[ngland].

2/4 3ter nächtlicher Angriff an der Ostküste Englands.

4/4 Verheerender Luftangriff auf Ancona

I[talien].

Besetzung des Grenzkammes Adamellogebiete durch Östr.

5/4 Rede des deutschen Reichskanzlers.

113/. F[rankreich].

Dorf Haucourt bei Verdun erstürmt. 11Offz. 531 M.

I[talien].

Stellung bei Selz von Österr. genommen.

3ter Luftangriff auf Eng. Whitby.

114/. Porträt G. d. I. v. Boroević.

I[talien].

Tolmein – Görz – Rauchkofelrücken (n Mte Cristallo) n. Suganatal. Ledrotal. n. Tonalepaß. –

115/ Antwort Asquiths auf die Rede des Reichskanzlers.

Zerstörungswerk der Zeppeline.

T[ürkei].

Einnahme von Trapezunt durch Russen.

I[talien].

20/4 Gipfel des Col di Lana im Besitz der Ital.

† G. Feldm. v. d. Goltz

Einführung der neuen Sommerzeit.

116/ Amerikas Note an Deutschland. –

26/4 Aufruhr in Irland

29/4 Gen. Townshend Befehlshaber von Kut al Amara kapituliert die Türken nehmen 13 000 M. gefangen.

D[eutschland].

Siegreicher Vorstoß Hindenburgs südl. Naroczsee 5600 Gef.

117/ Deutschlands Antwort an Amerika.

118/ Amerikas Antwort 9. Mai 1916.

F[rankreich]

119/ Erstürmung der Höhe 304.

120/ Französischer Bericht über die Isonzofront

Ital. 16. Mai 1916

Öster. nehmen die ersten feindl. Stellungen auf dem Armenterra-Rücken. Hochfläche Vielgereuth. 65 Offz. 2500 M. gefa 11 Mg. 7 Gesch.

17./5 Doberdo – St. Martino. Görz – Kern – Dolomiten heftige Kämpfe.

Feindl Stellung Soglio – d'Aspio – Coston. Costa – im Terragnoloabschnitt. Zugna Torta genommen bisher 141 Offz. 6200 M 17 Mg. 13 Gesch.

18/5 Grenzrücken des Maggio besetzt.

12 Offz. 900 M. 18 Gesch. 18 Mg.

20/5 Roncegno Fort Campomolon

Col. Santo

Seit Angriffsbeginn 257 Offz. 12.900 M. 107 Gessch. 68 Mg.

21/5 Die erste it. Stellung bei Lafraun erobert

22/5 Cima Madriolo genommen Kampf. Gruppe Erzh. Karl Franz Josef.

Stand: 23 883 Gef. (482 Offz.) 172 Gesch.

121/ Ein Jahr italienischer Krieg von E v. I. Armeeoberkommando besetzt der Erzh. Friedriech

24/5 Panzerwerk Campolongo genommen bisher 24.400 M. (524 Offz.) 251 Gesch. 101 Mg.

25/5 Einmarsch in Stringo u Chiesa

26/5 Cima Cista – Corno di Campo Verde bis Meata. 2500 G. 300 Fahrräder.

N. Asiago – Baccarola – Mte Cimone genommen.

31/5 Einnahme Arsieros u Asiagios.

Sieg der deutschen Hochseeflotte in der Nordsee 122/.

5/6 Kanzlerrede 123/.

Ein Schlachtschiff mit Kitchener an Bord versenkt.

6/6 Schlacht im Osten – 350 km lange Front. Nö Okna gehen Österr. 5 km zurück.

7/6 Panzerfort Vaux erstürmt.

8/6 Österr. beziehen neue Stellungen in Wolhynien.

Kampf an der unteren Strypa.

N. von Wisniowczik u. an der Strypa.

14/6 Militärkritiker über die Angriffsschlacht 124/1. der Russen.

14/6 Russischer Vorstoß in Galizien

Kämpfe in der Bukowina in Sadagora

Snyatin u Horodenka von Russ. besetzt.

Demission Salandras.

Russische Offensive (Verluste 250 000 M.)

125/. Graf Tisza über die militärische u politische Lage

15/6 S. v Bojan, n. Czernowitz

Russen überschreiten Linie Horodenka – Sniatyn, Wieniowczyk, nw. Rydom harte Kämpfe.

18/6 Wiener Journ: „Die ermatteten russischen Kräfte."

17/6 Besatzung der Brückenschanze w Czernowitz zurückgenommen.

Czernowitz wird geräumt. 3. Räumung.

Kämpfe in Wolhynien – n. des Turya-Absch[nittes], zwischen Sokul u Kolki

22/6 Nw J.: 376 qkm Geländegewinne als Erfolg des deutschen Gegenstosses bei Rajmiesto.

30/6 Österr Truppen west u sw von Kolomea zurückgenommen

2/7 Beginn der großen engl. franz. Offensive.

Schlacht Luck. Kolomea. Riga.

7/7 Verluste der Engländer cc. 100 000 M.

9/7 Sturm auf Sturm Kolomea – Koltz

10/7 Russ. Vorstöße in Ostgalizien u Wolhy. Schlacht an der Somme.

10/7 Fahrt des deutschen U-Bootes „Deutschland" nach Baltimore.

17/7 Kämpfe in der Bukowina – südl. Luck

Österr. Rückzug hinter die untere Lipa (Zabic u Tatarow) Schlacht bei Baranowitschi.

20/7 Massenansturm der Engländer u Franzosen mit 17 Divisionen an der Somme scheitern.

Sasonow gestürzt – Stürmer Nachfolger

Wr Journ: 27/7 Türkische Truppen für Galizien

27/7 Schlacht nördl von Brody

30/7 „ von der Lipa bis Stobychwa am Stochod.

1. Aug. Se Maj. Manifest zum zweiten Jahrestag des Kriegsausbruches.

Vergebliches Anrennen der Armee des russ. Gen. Schterbatschew seit 5/7 gegen Heeresgruppe G. Bothmer.

F[rankreich].

Ein Monat seit Beginn der engl-franz Offensive an der Somme kostet 350000 M.

2/8 Hindenburg's Befehlsbereich erweitert. Tronfolg. Erzh Carl Oberbefehlshaber am rechten Flügel der Ostfront

4/8 Italiener unterhalten lebh. Artillfeuer.

Südl. Doberdo heftige Kämpfe –

It. Massenagriff bei Monfalcone gescheitert.

6/8 Heftige Kämpfe an der Isonzofront M. Sabotino, Pevma, Mt S. Michele

Brände in Görz – Besatzung des Brückenkopfes auf östl. Isonzoufer zurückgenommen somit Görz geräumt.

Auf Doberdo Mt S. Michele u S. Martino scheitern die ital. Angriffe

9/8 it. Angriff bei Plava u Zagora abgewiesen.

13/8 ebenso östl. des Valonetales zwischen Lokvica u der Wippach.

6. Isonzoschlacht

Görz

„Entsprechend der durch die Räumung des Brückenkopfes von Görz eingetretenen Lage wurde die Stadt aufgegeben“, so lautet der offizielle Bericht des Generalstabes Wien 10. August 1916.

Haben wir in der Eroberung des Lovcen, in der Niederwerfung Montenegros und Serbiens endlich Besetzung eines Teiles von Albanien, eine hochbeglückende Genugtuung dem treulosen italienischen Staate gegenüber empfunden, so schmerzlich berührt uns der Fall der Stadt Görz. Er bezeichnet jedenfalls einen bedeutsamen Markstein in diesem entsetzlichen Kriege – für die Italiener eine Freude, für uns ein Leid. Dass diese Stadt nicht früher fiel ist ein Wunder, welches die tapfer ausharrenden, heldenhaft kämpfenden Truppen der Isonzowehr allein ermöglichte. Diese wurde von den Italienern in 6 Schlachten vergeblich angerannt, unbezwingbar schien das Bollwerk, das Karstplateau von Doberdo und der Görzer Brückenkopf. Die oberste Heerführung basierte den Kriegsplan auf diesem Umstand und war der Meinung, dass die Beweglichkeit des neu gebildeten russischen Heeres vor dem Monat August nicht eintreten werde. Inzwischen war der Offensivstoß aus Tirol in Folge ungünstiger Witterungsverhältnisse um viele Wochen verzögert worden und als er mit der glänzenden Waffentat bei Assiero-Assiago einsetzte, war überraschend schnell Brussilows Massenheer an unsere lückenhaften Stellungen der Ostfront herangekommen und die Absicht einer Offensive gegen Italien mußte aufgegeben werden. So genau dieselbe auch angelegt gewesen sein mag, sie war die Ursache der russischen Erfolge in Galizien u in der Bukowina und nahm durch die Preisgabe von Görz ein klägliches Ende.

Nun sei die Frage gestellt ob nicht wir Recht behalten, die der Meinung waren die bisher sich bewährende Defensive gegen Italien noch weiter aufrecht zu erhalten oder besser schon in den ersten Monaten des Jahres 1916 einen starken Vorstoß über S. Florian zu wagen um endlich in den Besitz der westlichen Anhöhen von Görz zu gelangen, diese Stadt und das eigene Gebiet vor allem fest zu halten!

P. S. Eine kraftvolle, vorausblickende Regierung hätte in den Friedenszeiten nicht verabsäumen dürfen, die Verteidigungsfähigkeit des wichtigen Isonzogeländes durch perm. Befestigungsanlagen, Bau strategisch wichtiger Eisenbahnlinien (Adelbserg – Wippach – Görz, Ob-Laibach – Haidenschaft, Wippach – St. Daniel – St. Daniel-Präwald – Adelsberg) Herrichtung von Wasserleitungen im Karstgebiete, Anlage von durch enge Gassen führenden Strassen, so in Wippach, Haidenschaft etc. mit Rücksicht auf den Automobilverkehr.

127/. Zum 18. August 1916.

Ich betrachte die kommenden Ereignisse als Anfang vom Ende und werde wegen eintretenden Raummangel nur mehr die wichtigsten Begebenheiten skizzieren.

20/8 Die Bulgaren schlagen die Serben bei Florina und besetzen Kawalla.

28/8 Rumäniens Kriegserklärung an Österr-Ung. am 1/9 an Bulgarien

Italiens „ „ Deutschland

Deutschlands „ „ Rumänien

Türkei „ „ „

29/8 Gen. Fedm. v Beneckendorff und von Hindenburg zum Chef des Gener. stabs.

1/9 Rum. Einbruch in Siebenbürgen – Vorstoß der Bulgaren in der Dobrudscha.

6/9 Deutsch-Bulgaren erstürmen Tutrakan 20 000 M. 400 Offz. 100 Gesch.

7/9 Rumänen, Russen u Serben bei Dobrič vollständig geschlagen.

10/9 Silistria von Bulgaren besetzt.

13/9 Artilleriefeuer an der Isonzofront – am 19/9 verstärkt.

Siegreiches Vordringen des Gf Mackensen in der Dobrudscha. Bisher 28 000 M. Gef.

Am 15. Sept. Beginn einer neuen italienischen Offensive. 7.!)

Gegen Karsthochfläche steigert sich Artillerie- und Minenfeuer zu höchster Gewalt – besonders zwischen dem Meere u der Wippach.

128/ 28/9 Rede des Reichskanzlers Bethmann-Hollweg im Reichstag.

129/ Niederlage der Rumänen bei Hermannstadt (Nagyszeben)

Lloyd Georges Antwort an den Reichskanzler. Kampf bis zur 130/ Nierderschmetterung.

Welcher Sieg bei Hermannstadt – die 1. rum. Armee geschlagen.

4/10 Niederlage der Rumänen bei Rjahovo.

VII Kämpfe auf der Karsthochfläche.

6/10 russ. Angriffe zwischen Korytnica u Zaturc (Wolhynien) scheitern. Abflauen der Offensive.

8/10 Kronstadt (Brasso) wiedererobert – Gen. Falkenhayn.

Beginn der 8. Isonzoschlacht.

Verlust der engl. Landesflotte erreicht mit Strathdene 2 Mill Tonnen.

Verlust der Russen seit der Brussilowischen Offensive 1. Juni bis 2. Oktober

922 000 M. 76.800 Offiz. (27 Gen. u 48 Oberste)

Verlust der Rumänen bis 4. Okt. 149.688 M. (Dobrudscha, Hermannstadt, Petroseny u Orsowa) 5894 Offz.

12/10 3. Schlachttag Gewinn von Nova vas durch Ital.

Conrad. v. Hötzendorf über Rumänien und die Friedensfrage.

Der große Aufsturm der Ital. ist mit den Kämpfen am 11/10 als abgeschlagen zu betrachten.

Großkampftage an der Somme vom 9. bis 13/10.

21/10 Ministerpräsident Gf. St[ü]rgkh vom Sozial. Fried. Adler ermordet.

Bulgaren nehmen Tuzla 3000 Ross gefangen. 22 Mg.

22/10 Constanza erobert. 75 Offz. 7000 M. Gef.

23/10 Medgidia besetzt.

24/10 Österr-Deutschen nehmen Predeal –

25/10 Cernawoda von Bulg. genommen.

132/. Falsche Feindesgerüchte – letzte Phase des Dobrudscha Feldzuges.

Die Menschen, mit denen man gelebt und gewirkt hatte, und die mit uns alt geworden oder gestorben waren, kann man aus dem jüngeren Geschlecht nicht ersetzen. Nicht nur für die Liebe, auch für die Freundschaft ist die Jugend das erste Lebensalter. Mit den Jahren verliert das Herz die Anziehungskraft, wie die Fähigkeit sich selbst zu öffnen und frische Elemente in sich aufzunehmen.

Generalmajor Karl Kratky Komdt der 106. L. I. Div.

zum Abschied. Wippach, 28. Oktober 1917.

Wenn das Bild – unser Wippacher Heim an Stunde der Erholung erinnern sollte, die den Großkampftagen der ruhmvollen Isonzoschlachten gefolgt sind, fühlt sich beglückt daß dies in besonderer Wertschätzung und freundschaftlicher Zuneigung aufrichtig ergebene alte Ehepaar M.

Violet Roman von Eufemia von Adlersfeld-Ballestrem

„Wie oft habe ich sie nun schon läuten gehört! Wie oft werde ich sie noch hören? ’S ist wie aus „Thomas Moores Abendglocken“,

„Der Abendglocken fern Geläut

Erzählt von längst entschwundener Zeit,
Von Jugendtagen, frohen Sang,
Als noch ihr Ton mir heller klang.

Doch jene Tage sind entflohn,
Und seither brach manch Herz auch schon,
Doch um sein Grab tönt
Der Abendglocken fern Geläut.

So klingen sie, wenn tot ich bin,
Wohl über meinem Grabe hin –
Des andern freuet, wir uns heut,
Der Abendglocken fern Geläut.“

Draußen aber tönte die Glocke fort und fort, und auf ihren Tönen schwebte Violets Seele hinan zum Himmel, ihrer Heimat entgegen, von der sie geliehen war zu kurzem, irdischem Glück, an einem wonnevollen, sonnigen Frühlingstage wie das erste Veilchen aufzublühen und dann zu welken.

Schluß

Es kommen gute Tage – doch böse noch viel mehr.
Die mußte ich alle ertragen, alle überstehen
Und niemand durft‘ mich klagen, niemand weinen sehn!

Ja, klage du und weine noch so sehr!
Es kommen gute Tage – doch böse noch viel mehr.
Die mußte ich alle ertragen, alle überstehen
Und niemand durft‘ mich klagen, niemand weinen sehn.

Zum Abschied am 8ten November 1918 in des Schicksals schwersten Stunden, – Österreich-Ungarns letzte treue Kämpfer

Schariczer GdI
Kdt. d. 7. Korps

Alois von Panos Oberst
Gstbschef des 7. Korps.

Hugo Jilg Oberst
d. GestbsKorps eingeteilt beim 7. k. k.

Transkription: Mira Miladinović Zalaznik

Beim Transkribieren wurde die Orthografie des Originals beibehalten.

RECENZIJA MONOGRAFIJE *IZGUBLJENI SPOMIN VIPAVE: GENERALMAJOR JOHANN VON MAASBURG IN NJEGOVI*

Znanstvena monografija dr. Mire Miladinović Zalaznik *Izgubljeni spomin Vipave* je dvakrat zvesta svojemu naslovu. Najprej zaradi tega, ker pred bralca postavlja prvovrsten kulturno- in duhovnozgodovinski spomenik, dnevnik generalmajorja Johanna Maasburga, ki je sicer izviral s Češke, a je dobršen del življenja preživel v Vipavi, kjer je tudi umrl. Objava navedenega vira ni pomembna samo zaradi tega, ker gre za besedilo priče časa tik pred prvo svetovno vojno in med njo. Z ozirom na avtorja in vsebino lahko govorimo o redki ptici v slovenskem prostoru. Dnevnik je namreč pisal (upokojeni) oficir avstro-ogrske vojske in pripadnik avstro-ogrskega plemstva, živeč na današnjem slovenskem ozemlju, s katerim je bil globoko povezan in je v Vipavi in okolici sočasno zapustil precej sledov in se usidral v kolektivni spomin lokalne skupnosti.

Njegovi zapisi o času so po drugi strani odraz številnih zanimanj svojega pisca. Maasburg namreč ni bil le visok častnik z bogatimi vojaškimi izkušnjami, med katerimi je izstopala zgodnja izkušnja avstrijsko-pruske vojne leta 1866, ter predavatelj in pozneje celo predstojnik tržaške kadetnice. Ukvarjal se je s slikarstvom in kiparstvom ter bil odličen poznavalec avstrijske in nemške, pa tudi sočasne svetovne književnosti. Vse omenjeno se zrcali v njegovih dnevniških zapisih, ki jih je začel pisati po upokojitvi in jih je nadaljeval sedem let, nekako do srede prve svetovne vojne. Sploh do izbruha vojne je izjemno veliko prostora namenjal obnovam in refleksiji prebranih literarnih besedil, ki so ga spodbujala h globokim razmislekom o bistvu človeka, življenja in smrti. Na svoj način je vojna, v kateri je takoj prepoznal dogodek svetovnih razsežnosti in jo tako poimenoval, še stopnjevala njegovo ukvarjanje s temeljnimi vprašanji. Njegov pogled na pred njegovimi očmi potekajočo morijo je narekoval lasten spomin na vojno iz leta 1866, zato nikakor ni bil navdušen pristaš spopada. Seveda ni dvomil o upravičenosti avstrijske vojne napovedi Srbiji in vsaj v začetku je kar nekaj pikrih opazk namenil domnevnemu popuščanju državnih oblasti južnim Slovanom v predvojnem obdobju. Toda kmalu je v dnevniške zapise, ki se v vojnem času delijo na hladnejše poročanje o dogajanju na frontah in precej osebnejše o usodi lastne družine, zarezala izguba sina v krvavi bitki pri Grodku, ki jo je nesmrtno naredil tam tragično umrli Georg Trakl, v prvih mesecih spopadov v Galiciji. Leta 1916, ko se je že kazalo, da svetovni spopad sesuva svet, na katerega je bil Maasburg navezan, je generalmajor nehal pisati dnevnik.

Večji del monografije predstavlja obsežna spremna študija dr. Mire Miladinović Zalaznik, ki z Maasburgom in njegovo družino ne obudi samo spomina Vipave, kot napoveduje naslov. Na podlagi arhivskega gradiva z Dunaja, iz Ljubljane in Nove Gorice ter ne nazadnje iz družinskega arhiva Maasburgov izriše osupljivo fresko stanu, ki mu je pripadal generalmajor iz Vipave. Gre za plemstvo na slovenskem ozemlju v habsburškem in pohabsburškem času. Zanj je značilno, da ima slovensko občestvo precej težav z njegovim umeščanjem v kolektivni zgodovinski spomin, saj se je skozi desetletja močno udomačila predstava o njegovi tako rekoč samoumevni »tujosti«. Miladinovićevi uspe, kot še nekaterim novejšim raziskovalcem, omenjeno predpostavko močno razbliniti, saj dosledno opozarja na nadnacionalni značaj »Maasburga in njegovih« (tukaj v širšem

smislu), ki so, kot avtorica posrečeno opredeli, sicer pripadali nemškemu kulturnemu krogu, vendar niso bili poborniki nemške nacionalne ideje. To jim je omogočilo že omenjeno močno navezavo na slovenski prostor, v katerem so živeli, kar so generalmajorjevi potomci navsezadnje izpričali z doslednim protinacističnim stališčem in dejavno podporo osvobodilnemu gibanju. Seveda njihovega ravnanja povojni oblastniki niso niti najmanj upoštevali ali cenili, pač pa so v rodbini Maasburgovih in drugih plemiških družinah videli predvsem razredne in narodne sovražnike. Prav na točki soočanja s temi trdovratnimi stereotipi je znanstvena monografija o generalmajorju iz Vipave in njegovem dnevniku še posebej pomemben prispevek k poznavanju in razumevanju slovenske kulturne, duhovne in navsezadnje tudi politične zgodovine.

Doc. dr. Aleš Maver, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

RECENZIJA MONOGRAFIJE *IZGUBLJENI SPOMIN VIPAVE: GENERALMAJOR JOHANN VON MAASBURG IN NJEGOVI*

Znanstvena monografija prof. dr. Mire Miladinović Zalaznik *Izgubljeni spomin Vipave* je odlično delo, ki temelji na primarnem viru. Originalen rokopis v dnevniški obliki je shranjen v Goriškem muzeju v Novi Gorici. Avtorici gre zasluga, da ga je izbrskala iz pozabe in opravila zahteven postopek transkripcije v moderno nemščino. Avtor rokopisa je baron Johann von Maasburg iz Vipave, po izvoru sicer is Češke, c. in kr. naslovni generalmajor v pokoju. Svoj dnevnik je pisal od upokojitve leta 1909 do sredine leta 1916 v Vipavi. Tu je namreč že stoletja živela družina njegove žene Rose, roj. Tribuzzi. Obe družini sta bili kot izobraženi ter tudi slovenščine vešči družini vpeti v lokalno okolje in sta delovali za dobrobit kraja (npr. razširitev pokopališča med vojno), kar se je ohranilo tudi v ljudskem spominu. V prostem času je baron Maasburg tudi slikal, njegove slike so danes na ogled na gradovih Dobrovo in Kromberk.

Objava vira v nemškem jeziku in prevodu prinaša dodano vrednost tudi s tem, ker nam dnevnik ponuja pričevanje o poteku I. svetovne vojne na zahodnem slovenskem robu, tako v zaledju soške fronte kakor tudi na krvavih bojiščih ob Soči (»Doberdob, slovenskih fantov grob«, so vedeli, kakor izpostavlja avtorica, povedati o teh bojih pri nas). Baron Maasburg je imel dva sinova, oba avstro-ogrska častnika, oba udeležena v vojni, oba z znanjem slovenskega jezika, oba vpeta v svoje okolje na Vipavskem oz. v Mariboru. Mlajši sin je padel v prvih bojih na ruski fronti v Galiciji, 11. septembra 1914, starejši je vojno preživel kot invalid.

Iz dnevniških zapisov je razvidno, da je bil baron Maasburg izobražen ter kultiviran človek, ki je govoril nemško, italijansko, francosko, angleško, madžarsko, češko, obvladal je tudi klasična jezika ter dobro poznal književnost, ne samo nemške in avstrijske, pač pa tudi rusko in francosko. Pri pisanju dnevnika je uporabljal kot vire svojih zapisov knjige, ki jih je prebiral – tu omenjena skoraj 40 del – ter domače in tuje časnike v jezikih, ki jih je obvladal. Pri opisovanju bitk je uporabljal zemljevide vojaških položajev, ki so jih v te namene tiskarji izdajali (n. pr. Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani), pa tudi poročila avstrijskega in nemškega generalštaba, ki jih je dobival kot nekdanji član generalštaba.

Za nas so dragocene njegove analize predvojnih in vojnih razmer v Avstro-Ogrski monarhiji. Sicer je zvest habsburški podanik, vendar je tudi izjemno kritičen. Takoj l. 1914 vojno naravnost vizionarsko poimenuje za *svetovno* vojno (še leta 1918 se je *Lajbaherica* ukvarjala s terminološkim poimenovanjem te vojne), ki jo pripiše nezmožnosti domačih politikov, da bi jo preprečili. Za razliko od večine sodobnikov, preprostih ljudi ali vodilnih politikov, se je ne veseli. Obsoja navdušenje, ki mu je priča v Gorici: ljudje se mu zdijo razpoloženi, kakor da bi vojna pomenila odhod na ples in kakor da se ne zavedajo, da bo tekla kri in da bodo izgubili imetje. Kritizira tudi to, da država ni znala poskrbeti za razmere v Vipavi, kjer je reka Vipava nenehno poplavljala. Kritizira, da v miru ni bila zgrajena nujno potrebna infrastruktura (ceste) in da niso bili utrjeni položaji, saj da je bilo jasno, kje bo vojna potekala. V upravičenost vojne sicer ne dvomi, vendar kljub temu ostaja kritičen do svoje države in njenih zaveznikov. Njihove zmage beleži z zadoščenjem, vendar vedno omenja tudi številne človeške izgube.

O vsem tem je Maasburg lahko merodajno sodil, saj ni bil pisarniški generalmajor, pač pa človek z vojnimi izkušnjami (1866), ki je svoja zrela leta posvetil vzgoji kadetov v Trstu, kjer je vse do upokojitve vodil tamkajšnjo kadetnico. Kljub plemiškemu poreklu do naših krajev in ljudi ni bil indiferenten ter je to svoje nagnjene, naklonjenost in spoštovanje do Slovencev privzgojil svojima sinovoma. Ravno tega se Vipavci še danes s hvaležnostjo spominjajo, kakor tudi tega, da so bili Maasburgi in druge plemiške družine s svojimi bogatimi knjižnicami, znanjem in povezavami nosilci kulture in omike v teh krajih. Tako je tudi tisti Maasburgov sin, ki je I. svetovno vojno preživel in je od dvajsetih let 20. st. do 1947 živel v Vipavi, med II. svetovno vojno kot star mož vsaj tri Vipavce z osebnim posredovanjem rešil pred ustrelitvijo s strani Nemcev.

Zadnja leta, povezana z obletnicami raznih stoletnic prve svetovne vojne, so prinesla na dan tudi nove spominske in dnevniške zapise tedanjih aktivnih udeležencev, tudi iz naših krajev. Pri tem pa velja poudariti, da je Maasburgova kronika, kakor jo poimenuje sam, vendarle nekaj posebnega. Pisal jo je namreč visok častnik avstro-ogrske vojske, ki je živel na naših tleh sredi Vipavske doline, z naklonjenostjo do krajevnega prebivalstva in z delnim uvidom v zakulisna dogajanja. Nekaj posebnega so tudi zato, ker v teh zapisih relativno več časa posveča vojni ter njenemu vplivu na soljudi ter državo kot pa na svojo lastno družino. Ko ugotovi, da se bliža začetek konca starega sveta, po močnem bombardiranju Gorice z okolico, baron Maasburg 25. oktobra 1916 neha beležiti vojna dogajanja.

Obsežna spremna študija dr. Mire Miladinović Zalaznik v tej monografiji usode vipavskih Maasburgov ne odkriva zgolj na osnovi dnevnika, pač pa tudi s pomočjo številnih zgodovinskih virov, ki jih je našla v arhivih in muzejih v Novi Gorici, Ljubljani, Celju, Kopru, na Dunaju ter v družinskem arhivu rodbine Maasburg. Posebna odlika te monografije je v tem, da podaja mozaično podobo takratnega časa in razmer. Da bi bila ta podoba čim natančnejša, jo dopolnjuje z dnevniku sočasnimi objavami v slovenskem in nemškem tisku tistega časa (*Slovenski narod, Edinost, Laibacher Zeitung)* ter članki o Slovencih, ki sta jih izdala Maasburgova sodobnika, ki sta se takrat mudila v zaledju soške fronte: avstrijski pisatelj Robert Musil v Črničah in v Postojni ter prva ženska novinarka in fotografinja, ki je kadarkoli poročala z bojišč, Dunajčanka Alice Schalek. Prvi je bil častnik, ki je vojno z navdušenjem pozdravil ter se razpisal o slovenskem iredentizmu, druga pa novinarka judovskega rodu, ki je pisala za dunajski *Neue Freie Presse* in postavila borcem ob Soči svojevrsten spomenik. Vsi trije intelektualci se v spremni znanstveni študiji dr. Miladinović Zalaznik srečajo vsak na svojem okopu in tako odsevajo kompleksno stanje politike, kulture in duha v razpadajoči večnarodnostni Avstro-Ogrski.

Dr. Renato Podbersič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo Ljubljana, Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko

IZGUBLJENI SPOMIN VIPAVE

GENERALMAJOR JOHANN VON MAASBURG IN NJEGOVI

Znanstvena monografija
Humanistična zbirka INR
Urednika: Dean Komel, Tomaž Zalaznik

Avtor: prof. dr. Mira Miladinović Zalaznik
Spremna študija: Drago Sedmak
Prevod verzov: prof. ddr. Igor Grdina
Prevod proze: prof. dr. Mira Miladinović Zalaznik
Transkripcija rokopisa iz pisane gotice: prof. dr. Mira Miladinović Zalaznik
Jezikovni pregled: Eva Horvat
Recenzenta: doc. dr. Aleš Maver in dr. Renato Podbersič, znanstveni sodelavec
Založil in izdal: Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko,
Vodovodna cesta 101, 1000 Ljubljana
Oblikovanje in prelom: Žiga Stopar
Tisk: Primitus, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov
Leto izida: 2021
Cena: 36 €

Fotografija na naslovnici: Jošt Car

Pokrivalo in suknjič vsakodnevne službene uniforme generalmajorja cesarskih oboroženih sil, kakršno je s prisluženimi odlikovanji nosil tudi titularni generalmajor Johann von Maasburg.

Prepovedana je vsakršna oblika razmnoževanja publikacije brez pisnega soglasja avtorja.

Delo je nastalo v okviru izvajanja raziskovalnega programa *Humanistika in smisel humanosti v vidikih zgodovinskosti in sodobnosti* (P6-0341), raziskovalnega projekta *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode* (J7-8283), raziskovalnega projekta Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države (J6-9354) in dejavnosti *Infrastrukturnega programa Centra za promocijo humanistike* (I00036).

Publikacija je izdana s pomočjo sredstev Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Znanstvena monografija *Izgubljeni spomin Vipave* je zvesta svojemu naslovu. Najprej zaradi tega, ker pred bralca postavlja prvovrsten kulturno- in duhovnozgodovinski spomenik, dnevnik generalmajorja Johanna Maasburga, ki je sicer izviral s Češke, a je dobršen del življenja preživel v Vipavi, kjer je tudi umrl. Z ozirom na avtorja in vsebino lahko govorimo o redki ptici v slovenskem prostoru. Dnevnik je namreč pisal (upokojeni) oficir avstro-ogrske vojske in pripadnik avstro-ogrskega plemstva, živeč na današnjem slovenskem ozemlju, s katerim je bil globoko povezan in je v Vipavi in okolici sočasno zapustil precej sledov in se usidral v kolektivni spomin lokalne skupnosti.

Doc. dr. Aleš Maver

Izgubljeni spomin Vipave je odlično delo, ki temelji na primarnem viru. Originalen rokopis v dnevniški obliki je shranjen v Goriškem muzeju v Novi Gorici. Avtorici gre zasluga, da ga je izbrskala iz pozabe in opravila zahteven postopek transkripcije v moderno nemščino. Avtor rokopisa je baron Johann von Maasburg iz Vipave, po izvoru sicer s Češke, c. in kr. naslovni generalmajor v pokoju. Svoj dnevnik je pisal od upokojitve leta 1909 do sredine leta 1916 v Vipavi, kjer je že stoletja živela družina njegove žene Rose, roj. Tribuzzi. Obe družini sta bili kot izobraženi ter tudi slovenščine vešči družini vpeti v lokalno okolje in sta delovali za dobrobit kraja, kar se je ohranilo tudi v ljudskem spominu. V prostem času je baron Maasburg tudi slikal, njegove slike so danes na ogled na gradovih Dobrovo in Kromberk.

Dr. Renato Podbersič

ISBN 978-961-7014-29-7